Moshé Lewin

Bönderna och sovjetmakten: 1928-1930

En studie av kollektiviseringen i Sovjetunionen

Franska originalets titel: *La Paysannerie et le pouvoir soviétique: 1928-1930* (1966). Svenska översättningen utgår från engelska upplagan: *Russian Peasants and Soviet Power* (1968).

Huvuddelen av boken har översatts av Björn Erik Rosin. Arne Nilsson och Göran Källqvist har översatt några kapitel var och Martin Fahlgren har utfört redigering, bearbetat noter m m, samt sammanställt källor och ordlista.

Den polskfödde historikern Moshe Lewins grundliga arbete om kollektiviseringen i Sovjet är ett standardverk som seriösa forskare och specialister på Sovjetunionen, såväl marxister som icke-marxister, brukar referera till, t ex: Charles Bettelheim, Stephen F Cohen, Loren Goldner, Alec Nove och Nicolas Werth. Lewin har också stor prestige bland historiker i Ryssland.[1]

Om översättningen

Lewin använder många ryska begrepp. Vi har ofta bibehållit dem. Många termer förklaras i en ordlista allra sist, men ibland även i själva texten.

Lewin refererar ofta till ryska källor. När det finns svenska eller engelskspråkiga översättningar, så har vi kompletterat källhänvisningarna med dem (gäller bl a Stalins *Works*, som finns på webbplatsen *marxists.org*).

Som komplement till denna bok har marxistarkivet publicerat relevanta Stalin-texter i samlingen Om kollektiviseringen av jordbruket, samt hans viktiga tal Om högeravvikelsen i Sovjetunionens Kommunistiska Parti (bolsjevikerna) från april 1929.

---

[1] Mer om Lewin: Från Röda armén till arkiven av L Samuelson och Moshe Lewin död av B-E Rosin.

Innehåll

Författarens förord ... 1
Introduktion ... 5
1. Bondesamhällets kännetecken ... 7
2. Problemet med klasskiktningen bland bönderna ... 21
3. Problemet med klasskiktningen bland bönderna (forts) ... 37
4. Upprättandet av sovjetregimen på landsbygden ... 48
5. Upprättandet av sovjetregimen på landsbygden (forts) ... 65
6. Partiet och det ”förbannade” problemet ... 81
7. Regimen letar efter en politik (1925-1927) ... 108
8. Femtonde partikongressens oklara karaktär ... 124
9. Anskaffningskrisen 1928 ... 135
10. Stalin ändrar kurs ... 158
11. 1928 – Ett år utan kompass ... 170
12. Den sista oppositionen ... 187
13. Femårsplanen: Stalin blickar framåt ... 220
14. Krisen fortsätter ... 244
15. Bönderna inför en oviss framtid ... 259
16. Signal till attack ... 284
17. Avkulakisering ... 307
Slutsatser ... 328
Källor ... 333
Ordlista ... 335

Lästips – Moshé Lewin om ryska revolutionen

Lenins sista strid (bok)
Oktober 1917 i historiens ljus
Revolutionens evolution
”Kommunistiska illusioner” eller sovjetisk verklighet? Kritisk recension av François Furets bok *Slutet på en illusion*.

Författarens förord

I följande arbete har vårt syfte varit att studera åren 1928 och 1929, en särskilt betydelsefull period i den sovjetiska historien, som gav upphov till den spektakulära vändningen inom sovjetisk politik, som ofta kallas den ”andra revolutionen”. Ett enormt steg framåt för industrialiseringen i kombination med en omfattande kollektivisering av bönderna – i sig en händelse utan historiskt motstycke – detta var de två huvudfaktorer som bidrog till en radikal förändring av strukturer, som i sin tur skapade den politiska och sociala regim som vi idag ser i Sovjetunionen. Trots dess stora betydelse har hittills relativt lite forskning bedrivits avseende denna period. I väst har ett antal värdefulla undersökningar gjorts när det gäller industrialiseringen och i synnerhet den första femårsplanen, men det har ännu inte gjorts någon seriös analys av kollektiviseringen. Det som ägde rum under de åren var en revolutionerande omvälvning av strukturerna i ett bondesamhälle med cirka 25 miljoner hushåll, beslutad och genomförd av regeringen. En bedrift som ingen regim någonsin har drömt om att försöka sig på. Ändå är det sant att det än idag är en av dessa händelser, eller historiska processer, som det pratats mycket om, men som är relativt litet kända.

Under perioden 1958 till 1965, och särskilt under sextiotalet, erkände sovjetiska historiker att de uppriktigt sagt visste väldigt lite om den ”stora vändningen”, och detta erkännande från deras sida har gett oss en serie studier, baserade på material som hämtats från arkiven. Olyckligtvis verkar det, vid den tidpunkt då vi skriver denna bok, som om detta lovande återupplivande av intresset bland sovjetiska forskare kring den postrevolutionära historien och i synnerhet kring den senaste historien om jordbruket, har dämpats av skäl som är förknippade med den sovjetiska inrikespolitiken. Vi kan bara hoppas att detta bakslag kommer att visa sig vara tillfälligt.

Föreliggande arbete utgör första delen av ett längre projekt, som är avsett att omfatta en studie av Sovjetunionens sociala historia fram till år 1934, vilket enligt vår uppfattning är en av de viktigaste bestämmande perioderna i sovjetsamhällets utveckling. Det vi ämnar undersöka i det nuvarande sammanhanget är intervallet mellan ”spannmålskrisen” vintern 1927-8, som inledde den allmänna krisen för NEP, och början av den intensiva, hänsynslösa och i stor skala genomförda kollektiviseringen under vintern 1929-30. Under denna kritiska period måste partiledningen, med Stalin i spetsen, till varje pris hitta en ny politik som skulle rädda landet från det dödläge som landet befann sig i. Det var detta desperata och dramatiska sökande efter en lösning som slutligen skulle leda Stalin, när han en gång för alla hade avväpnat sina bucharinska rivaler, till ”personkulten”.

För en bättre förståelse av NEP-krisen som gav upphov till förändringen i politiken, har vi tyckt att det är lämpligt att börja med åren 1925-7, särskilt för att få ett adekvat perspektiv på studien av bondesamhället innan kollektiviseringen. Denna period diskuteras i bokens första och inledande del.

Efter att ha visat manuskriptet för ett antal vänner och kollegor, blev jag medveten om att läsarnas uppmärksamhet särskilt hade inriktats mot kontroversen mellan stalinisterna och bucharinisterna, även om detta endast upptar ett av kapitlen i boken. Några av de som läste mitt arbete under utarbetandet gick till och med så långt som att hävda att jag måste ha ”bucharinska” sympatier. Därför lägger jag till några kommentarer om denna specifika aspekt av ämnet.

Jag både förstår och delar det intresse som har väckts av kampen med högern och har mina egna åsikter om de skeenden där huvudpersonerna deltar. Jag har inte heller gjort någon hemlighet om mina personliga fördomar eller preferenser, vilket framgår ganska tydligt av olika kommentarer som jag har gjort och i vissa fall också från den allmänna tonen i själva fram-

ställningen. Men jag utgår från att den del av framställningen där mina personliga åsikter spelat in inte har gått längre än så. Mitt huvudsakliga intresse har varit att utföra vad som enligt min mening är det primära syftet med historiskt forskningsarbete. Jag har strävat efter att förstå den breda allmänna rörelsen i den aktuella historiska processen, och att steg för steg spåra utvecklingen av den sociala kris som drev fram en vist agerande från de berörda individerna. För att få en tydligare förståelse av de motstridiga tendenser som delade partiet har jag först analyserat de stora motsättningarna som fanns i systemet, särskilt det komplexa i förhållandet mellan sovjetregimen och bönderna. När situationens väsentliga fakta på detta sätt har tydliggjorts på ett säkert sätt är det sedan möjligt att gå vidare till en bedömning av de personer och program som är inblandade i denna konfrontation, utan att det finns någon risk för att bilden kommer att förvrängas av otillbörlig påverkan av författarens personliga fördomar.

På grundval av det här presenterade materialet har några av mina läsare dragit slutsatsen (som jag inte delar) att den lösning som Stalin föreslog och antog i själva verket var den enda möjliga lösningen. Jag tyckte att denna reaktion var mycket uppmuntrande, ty jag hade verkligen bemödat mig om att inte glömma det faktum att vi i detta arbete har att göra med Stalin 1928 när han fortfarande prövande formulerade sin politik och inte hade någon aning om vart det skulle leda honom.

Å andra sidan har jag, även om jag kanske har beskrivit Bucharin i ett något sympatiskt ljus, inte gjort några försök att dölja hans brister, hans brist på karaktär, hans svaghet som politiker, ett hysteriskt drag i hans psykologiska framtoning och ett antal andra brister. Sammantaget kan detta knappast beskrivas som ett idealiserat porträtt av mannen. Faktum kvarstår att den uppsättning idéer som han framförde under kampen mot Stalin och som han kraftfullt försvarade, om än till slut utan framgång, är värd både uppmärksamhet och respekt.

Det är i första hand viktigt att understryka skillnaden mellan Bucharins åsikter vid NEP-tiden, när han som främste talesman för majoriteten, gick med Stalin i kriget mot vänstern, och de åsikter som han senare framfördes vid sin egen kamp mot Stalin 1928-9.

I debatterna under 20-talet var det Preobrazjenskij, vänsterns ekonomiska talesman, som framförde de mest exakta och de mest logiska långsiktiga teorierna. I flera viktiga avseenden var Bucharins teorier endast giltiga på kort sikt. Han tillät sig att i för hög grad bli påverkad av de framgångsrika åtgärder som regeringen hade vidtagit för att övervinna ”saxkrisen” 1923-4. Detta använde han som argument mot Preobrazjenskijs teorier som helhet. Bucharins åsikter gav teoretiskt stöd för de nya åtgärder som infördes 1925, vilket till synes gav NEP fortsatt livsluft i ytterligare tre år. Men man behöver bara fundera över de gratulationer som Bucharin och Stalin så helhjärtat skänkte varandra mot slutet av 1927, när en allvarlig kris redan byggdes upp, för att inse att de åsikter som majoritetsledarna hade vid den tiden inte var helt fria från illusioner, medan de som uttrycktes av Preobrazjenskij ibland innehöll delar av den profetiska sanningen. Vi har beskrivit kontroverserna från dessa år i bokens första del. När den kris som Preobrazjenskij så klart hade förutsett slutligen inträffade, skulle de förändrade omständigheterna åstadkomma en plötslig och dramatisk förändring av de teoretiska ställningstagandena och den politiska inriktningen hos de olika tendenserna inom partiet. Bucharin gick abrupt i opposition mot Stalin och fortsatte att försvara ett antal av sina ”klassiska” teorier och framförde andra som tillförde ytterligare stöd till Bucharins allmänna doktrin.

Stalin anammade för sin del ett antal idéer från den trotskistiska katekesen, särskilt ”industrialisering” och att bedöma vilka faror som regimen kunde bli offer för i klasstermer. Men hans avsikt var att genomföra sin politik helt enligt sitt eget förstånd.

I allt detta såg vänstern en bekräftelse på sina egna teorier och därmed föll vänstern samman, när dess olika ledare övergav Trotskij och samlades runt Stalin för att stödja honom mot bucharinisterna.

Vid denna tidpunkt kom Bucharin, inte alltid medveten om att han gjorde det, att acceptera vissa idéer som han tidigare hade kritiserat vänstern för. Han övergav nu sina tidigare åsikter om att varucirkulationen var den primära källan till ackumulering. Han erkände behovet av att utvinna en allt större mängd resurser från bondesektorn för att tillgodose industrins behov och accepterade förslaget att industrialiseringen måste gå framåt, inte ”i snigeltakt” utan mycket snabbare. Men mest betydelsefullt var hans stöd för vänsteruppfattningen beträffande partiets interna organisation, en fråga där han tidigare hade framfört de mest demagogiska argumenten mot vänstern. Just i det ögonblick då många inom vänsteroppositionen lämnade fängelserna för att ansluta sig till Stalin för att kväsa högern fick Bucharin en plötslig uppenbarelse avseende Stalins sanna natur som fick honom att ansluta sig till det som hade varit vänsterns huvudfråga; nämligen behovet av att demokratisera partiet.

När man ser tillbaka kan man nu se situationen i all dess absurditet. Å ena sidan Bucharin, som förskräcktes av Stalin, som han nu såg som en ”farlig trotskist”, samtidigt som han anslöt sig till vad som i själva verket var huvudpunkterna i Trotskijs plattform, dvs. ökad industrialiseringstakt, ett tyglande av kulakernas verksamhet (givetvis inte en likvidering av NEP eller av kulakerna) och framför allt en uppmaning till att demokratisera partiet. Å andra sidan Trotskijs anhängare, som samlades runt Stalin i ett försök att försvara socialismen mot ”kulakernas förkämpar” Bucharin, Rykov och Tomskij, som de hatade.

Det skulle inte dröja länge innan högerns företrädare insåg att Stalin inte var någon ”trotskistisk fara” utan något mycket värre, medan vänstern skulle upptäcka att det program som antogs av Stalin allt mindre började se ut som deras eget. De gamla distinktionerna mellan ”vänster” och ”höger” var nu föråldrade. Vid denna tid var det för sent att inse detta. Bucharinisterna gjorde redan ”självkritik” och förklarade att de anslöt sig till den officiella linjen.

Enligt vår åsikt var ett kraftigt verkande inslag i detta drama av personliga konflikter, eller snarare denna ”tragedi av fel”, det faktum att högerns och vänsterns huvudpersoner, särskilt när det gällde ekonomiska frågor, trodde att deras respektive teorier motsade varandra medan de i verkligheten kompletterade varandra och hade gjort det även under de pågående debatterna på tjugotalet. En bättre förståelse för Bucharins ”bondevänliga” attityd skulle ha gjort det möjligt för vänstern att lämna ett mer värdefullt teoretiskt bidrag på detta område. På samma sätt skulle Bucharins idéer ha gynnats av att närmare ha uppmärksammat frågan om industrialiseringen. I det rådande läget var det Preobrazjenskij hade att säga i detta sammanhang av mycket större betydelse. Om de som anslöt sig till teorin om ”ursprunglig socialistisk ackumulation” hade haft möjlighet att uttrycka sin allmänna teori i form av ett konkret ekonomiskt program skulle de ha hittat en plats för Bucharins favoritargument om marknadsmekanismens betydelse, respekt för bönderna och betydelsen av samarbete.

Som vi vet var kravet på demokratisering av partiet ett mål som alla huvudpersonerna hade formulerat, men de hade gjort det vid olika tidpunkter. Först hade de motsatt sig den fraktion som vid en tidigare tidpunkt hade lyft upp frågan om partidemokrati. Detta är fraktionskampens logik, eller eventuellt dess irrationalitet, då det uppstod en situation där olika fraktioner kämpade mot varandra om olika delar av det som idag tydligt framstår som ett enda program.

I början av 1929 verkade det som om Bucharin, ledaren för den sista allvarliga oppositionen mot Stalin, äntligen hade nått den punkt då det var möjligt att förena dessa ömsesidigt motstridiga element, men vid denna tid var det för sent för honom att göra sin röst hörd. Hans segrande motståndares åsikter skulle komma att dominera oavsett om de var giltiga ur en

vetenskaplig eller någon annan synvinkel. Från denna tidpunkt hamnar diskussionen om förtjänsterna med Bucharins program och om de konsekvenser hans politik kunde ha medfört om de inte hade förkastats, inte längre inom ramen för en strikt historisk forskning, även om det naturligtvis fortsätter att utgöra grund för fruktbara spekulationer. Trots allt finns det nu en eller två korta påpekande som bör göras för att förtydliga vissa omständigheter.

Diskussionen om Stalins, Trotskijs och Bucharins respektive roller, eller diskussioner av liknande slag som kommer att uppstå inom ramen för nästan all historisk forskning, påverkar historikern att inta någon av ett antal karakteristiska ståndpunkter. Vissa forskare, som är olyckliga över den vändning som händelserna faktiskt har tagit, inlåter sig på spekulationer om vad som skulle ha hänt och att utarbeta teorier om historiens förlopp om till exempel en annan politik hade antagits eller andra individer hade kommit till makten. Detta är ett förhållningssätt som en del engelska författare tycker är irriterande och som ibland har avfärdats som ”om historia”. Samtidigt som de med viss rätt hävdar att grundlösa antagande inte har någon plats inom den historiska forskningen, går kritikerna av ”om historia” ibland över till den andra ytterligheten och hävdar att historikern inte ens bör ta upp frågan om ett alternativ, och därmed utesluter de överväganden av ett möjligt mönster av händelser för vilka de nödvändiga förutsättningarna eller krafterna existerade, men som inte blev av (av skäl som det då är historikerns plikt att belysa). Det är som om de har hypnotiserats av händelsens logik, av lockelsen av mäktiga personligheter och erövrare i allmänhet. Genom att vägra undersöka de faktorer som fanns för handen i en given historisk process, men som inte tilläts att verka, utesluter denna speciella tankeskola också en korrekt studie av de som besegrades, och hindrar sig själv från att förstå händelsernas verkliga förlopp. Är inte dessa händelser i viss utsträckning åtminstone resultatet av kampen mellan olika krafter och intressen för att välja en alternativ politik, även om alternativet i fråga till slut avvisades?

För att återvända till det aktuella fallet är det helt tillåtet att hävda att den utveckling som kulminerade med den stalinistiska regimen var den enda möjliga i Ryssland på tjugotalet, och att Stalin var den enda individen som förstod vad som måste göras. Detta är en uppfattning som är allmänt accepterad och synes faktiskt öka i popularitet. Ju längre vi flyttar oss från händelserna, desto större verkar den fascination som Stalins personlighet utövar på historikerna vara.

Men om historiker inte intar en rigid deterministisk bild av historien, alltså att om händelserna följer ett visst mönster så är det i sig självt ett tillräckligt bevis på att inget annat alternativ var möjligt, då måste de som tolkar Stalins roll i detta ljus vara beredda att stödja sin teori med bevis, som de alltid måste göra. För att tillhandahålla sådana bevis måste de undersöka de alternativa program som föreslogs vid den tiden. De måste visa vad deras svagheter var och hur de i slutändan kom att förkastas. Det är just sådana alternativ som vi behandlar i den aktuella studien, ty enligt vår åsikt är det lika legitimt att argumentera ur motsatt synvinkel och, om det finns skäl att göra det, visa att det fanns ett hållbart alternativ som av vissa skäl inte antogs.

Här väntar vissa fallgropar på de historiker som vågar gå för långt i sina spekulationer. De bör därför se upp för att inte överskrida gränserna för vad som är känt om historien och trenderna i det specifika samhälle som diskuteras. Det är ibland svårt att göra en tydlig åtskillnad mellan fakta och förmodanden. men i ett bredare, mindre stelbent sammanhang, finns det inte bara en möjlighet, utan även ett behov av fortsatta funderingar över vad som hände och vad som kunde ha hänt. Vilka är det förflutnas lärdomar och vilka är de fel som kan undvikas under liknande omständigheter, även om sådana undersökningar bör genomföras utanför ramen för historisk forskning och *på grundval av den information som har framkommit ur den historiska forskningen*. Är detta trots allt inte en av de främsta orsakerna till att studera historien?

Avslutningsvis vill jag uttrycka min tacksamhet till min handledare, professor Roger Portal i Sorbonne, vars sakkunniga vägledning och ovärderliga hjälp har bidragit till att göra det möjligt för mig att genomföra den aktuella studien. Jag vill också tacka mina lärare vid universitetet i Tel-Aviv, särskilt Dr Zvi Yaavetz och Dr. Charles Bloch, som uppmuntrade mig att genomföra denna undersökning.

Jag tackar också Dr E. H. Carr (Cambridge), professor M. Cherniaysky (Rochester), professor R. Davies (Birmingham) och professor A. Nove (Glasgow), som visade mycket tålamod med ett dåligt skrivet manuskript. Jag står i skuld till dem för detaljerad kritik och kommentarer, både skriftligt och muntligt, som jag erhöll både före och efter publiceringen av den franska utgåvan av denna bok. Ansvaret för innehållet och för eventuella fel eller brister i boken är naturligtvis helt mitt.

Introduktion

Kollektiviseringen av bönderna i Sovjetunionen utgör en social omvälvning som helt saknar motstycke. Det var en av de mest anmärkningsvärda händelserna under detta århundrade och har en lika lång historia som existensen av Sovjetunionen. Idén om ett kollektiviserat jordbruk var efter revolutionen mycket omhuldat av ledarskapet, men hade legat för fäfot under NEP-perioden. Intresset för idén, och för den kollektiva rörelsen, återupplivades i samband med ”spannmålskrisen” i början av 1928. Det var under denna kris som kollektiviseringen av bönderna och skapandet av en kraftfull *kolchos*- och *sovchos*-sektor (kollektiva resp statliga jordbruk) började tas på allvar som ett sätt att samtidigt lösa både det formidabla spannmålsproblemet och hela det ”förbannade problemet” med relationerna mellan de sovjetiska myndigheterna och bönderna.

I själva verket daterar sig utvecklingen av de olika formerna av producentkooperativ, som påbörjades i en mycket blygsam skala, till denna period. Av den anledningen är det riktigt att påstå att historien om kollektiviseringen, som genomfördes i Stalins regi, kan sägas ha börjat vid denna tid.

Dessutom var det spannmålsbristen under vintern och våren 1928, som utvecklades till en kronisk social och ekonomisk kris, som fick majoriteten av politbyrån och särskilt deras ledare, Stalin, att göra en ny utvärdering av kollektivjordbrukens roll. Denna gång, ungefär under hösten 1929, kom partiledningen till den plötsliga slutsatsen att kollektivjordbruken var den enda hållbara lösningen, och därför till varje pris måste införas i nationell skala och med minsta möjliga förseningar. Detta var den ”stora vändpunkten”, den spektakulära och dramatiska politiska förändringen som beslutades under november – december 1929.

Regimen inledde därefter en kraftmätning med bönderna, som blev känd som ”masskollektiviseringens” tid, och skulle pågå i nästan fyra år. Det var ett veritabelt inbördeskrig, som utkämpades med orubblig grymhet av båda sidor. Bönderna mötte huvudsakligen regeringens agerande med passivt motstånd i form av ekonomiskt sabotage. Myndigheterna hämnades med massrepressalier, som förvandlade denna period av Sovjetunionens historia till ett dystert drama där ett enormt antal människor omkom.

Denna kraftmätning slutade med seger för myndigheterna och följdes, från och med sommaren 1933 och framåt, av en period av lugn. Kollektiviseringen var inte på något sätt fullständig, ty över 30 % av bönderna klamrade sig i ytterligare några år fortfarande fast vid sina jordlotter, men ödet för privata bondgårdar hade redan beseglats och Ryssland var oåterkalleligt ett ”kollektiviserat Ryssland”.

Föreliggande arbete är en studie av den period då händelseutvecklingen drev kommunistpartiets ledning att inleda masskollektivisering. Det är huvudtemat för bokens andra del. Men

för att få en bättre förståelse för dessa händelser har det varit nödvändigt att gå tillbaka längre, till åren 1925-7, och undersöka de faktorer som ledde till sammanbrottet för NEP. Detta är innehållet i den första delen av boken. Den tredje delen handlar om ”vändpunkten” i slutet av 1929 och början av 1930.

Vår forskning har baserats på material hämtat från BDIC i Paris. De viktigaste referenserna har hämtats från officiella dokument och huvudsakligen från sovjetiska publikationer. Arbetet som utförs av dagens sovjetiska ekonomer och historiker är baserat på opublicerat material från arkiven, och visar sig vara en oerhört viktig och alltmer fruktbar källa. Med utgångspunkt från deras senaste publikationer om kollektiviseringen, är sovjetiska forskare engagerade i vad som tveklöst är en smärtsam omprövning av de idéer som under de senaste trettio åren har accepterats som dogmer beträffande den politik som deras regering förde i förhållande till bönderna. Denna uppgift har lagts på dem som ett resultat av ”avstaliniseringen” å ena sidan och kollektivjordbrukens svaghet å den andra.

Stalinistiska teorier om kollektivisering, som så sent som 1960 fortfarande var föremål för enhälligt godkännande, utmanas nu och vederläggs en efter en av sovjetiska forskare. Varje ny sovjetisk publikation tillhandhåller ny kritik av de metoder som regimen använde under åren 1928 till 1933, och det hjälper till att kasta nytt ljus över en period som, även om den är relativt närliggande, fortfarande är mycket lite känd.

Del 1. Regimen och bönderna i slutet av NEP-perioden

1. Bondesamhällets kännetecken

1. Den kulturella nivån

1928 utgjorde bönderna 80 % av Sovjetunionens befolkning och proletariatet var fortfarande en minoritet som, när det drabbades av en katastrof som krig eller hungersnöd, lätt kunde återvända till den plats där arbetaren hade sitt ursprung; nämligen byn.

Således, elva eller tolv år efter revolutionen, var Ryssland fortfarande ett jordbruksland, och huvuddelen av dess invånare var bönder, *muzjiki*, som de i dagligt tal hade kallats i generationer. I världens ögon var *muzjiken* symbolen för de efterblivna, förtryckta och okultiverade ryska massorna. Trots den radikala förändring som revolutionen hade medfört när den gamla regimen störtades förblev *muzjiken* i många avseenden som han alltid hade varit. Men under sovjetregimen hade en grundläggande förändring börjat äga rum i böndernas psykologiska föreställningsvärld, i bystrukturens allmänna sammansättning och framför allt i hur jordbruksproduktionen skulle genomföras.

Att analysera bondeklassen och bonden är ingen lätt uppgift. Litteratur om detta finns i överflöd, men de olika beskrivningarna kan vara både godtyckliga och inkonsekventa.

Den ryska intelligentian hade målat upp en bild av bonden som var färgad av dess egna fördomar eller svikna förhoppningar och är därför motsägelsefull. I den populistiska litteraturen framstår således bonden som jordens salt, det ultimata förvaret av de alla högsta moraliska värdena. Bysamhället var embryot till ett framtida socialistiskt samhälle som till och med skulle kunna hjälpa väst att befria sig från en ”sönderfallande” samhällsordning.[1]

Mot slutet på 1800-talet genomgick denna inställning en radikal förändring. Populisterna betraktade bonden som ”god och eftertänksam, en outtröttlig sökare efter sanning och rättvisa”. Men Gorkij säger däremot: ”I min ungdom sökte jag med största noggrannhet efter en sådan man i byarna i Ryssland, men ingenstans hittade jag honom.”[2]

Tvärtom var enligt hans uppfattning ”det grundläggande hindret som stod i vägen för den ryska utvecklingen mot västerländska idéer och kultur” ”byarnas illitterata efterblivenhet som kvävde staden, böndernas djurliknande individualism och deras nästan totala brist på socialt medvetande”.[3]

Det finns en hel del sanning i detta uttalande trots att formuleringen uppenbarligen också innehåller överdrifter.

Enligt Gorkijs uppfattning var denna situation resultatet av en lång historia av förtryck som utvecklades under mycket ovanliga förutsättningar. ”Den oändliga slätten med sina hopgyttrade byar bestående av trähus med halmtak har en sövande effekt på människan, utmattar henne och tömmer henne på alla kraft.”[4]

Den ryska bonden var resultat av ett liv som levdes under otroligt svåra förhållanden. Han var totalt beroende av en naturlig omgivning som var både hård och oförutsägbar. Hans liv bestod i svängningarna mellan intensivt hårt arbete och perioder med påtvingad ledighet. Bönderna levde sina liv i byar långt ifrån civilisationens centrum. Allt detta tillsammans skapade en

---

[1] N. Berdyaev, *The Origin of Russian Communism*. (London 1937), kap. 1.
[2] Citaten är från M. Gorkij, *”Lenine” et ”Le Paysan Russe*”. (Paris, 1925), s. 140-1.
[3] *Russki Sovremennik* (1924), citerad av E. H. Carr, *A History of Soviet Russia: Socialism in One Country*. (London, 1958), Vol. 1, s. 122-3.
[4] M. Gorkij, *op. cit.*, s. 110 (skrivet 1922).

människa som var båda vidskeplig och misstrogen, osäker på sig själv, utom när han beträdde traditionens välkända väg och då var han redan benägen att underkasta sig överhetens påbud, vare sig dessa påbud var övernaturliga, eller om det var den politiska makten som krävde lag och ordning, eller helt enkelt styrkan hos en rikare granne.

Så länge det inte skedde någon förändring i böndernas levnadsvillkor fortsatte vidskepelse att vara en mycket mäktig kraft, särskilt bland kvinnorna.

En sovjetisk författare som beskrev livet i ett landsbygdssamhälle omkring 1927, rapporterar att när sjukhusens service i en *volost* var otillfredsställande, i allmänhet på grund av ineffektiviteten hos läkaren som arbetade där, dök de lokala ”kloka gummorna” omedelbart upp. De tillhandahöll botemedel som accepterades utan ifrågasättande: hönsspillning som botemedel mot lunginflammation, mänsklig avföring mot trakom, pulveriserat glas för tarmsjukdomar, ånga från lökfrön för tandvärk och naturligtvis alla traditionella former av trolldom.[5]. . .

Religiösa föreställningar var djupt rotade i den ryska bonden, men härstammade mer från magi och hedendom än från verklig religiös tro. ”Den ryska bonden levde i en värld bebodd av onda andar, snarare än en värld som styrdes av Gud.”[6]

Bönderna lade stor vikt vid helgdagar och ceremonier som dop, bröllop och begravningar, men förlorade gradvis respekten för prästen i byn och föredrog att själva välja den präst som skulle kosta dem minst.[7] Även om de envist försvarade sin kyrka mot varje övergrepp från myndigheternas sida, skedde detta ofta av den enkla anledningen att de betraktade kyrkan som ”deras egendom” och var obenägna låta myndigheterna ta över kyrkan och riva den för att använda tegelstenarna för annat byggnadsarbete ... .

Bland de unga försvagades den religiösa övertygelsen, och en del av bönderna, särskilt bland de lokala aktivisterna, började skamset dölja sin anknytning till vissa religiösa ritualer eller seder. Men för majoriteten av de äldre människorna, och särskilt bland kvinnorna, var religionen fortfarande en mycket mäktig kraft. Det fanns till och med ”utbrott av religiös hysteri bland kolchos-kvinnor som följde på ett antal gudomliga manifestationer”, som en av Kommunistiska Akademins publikationer uppgav 1930.[8]

Än idag hänger ikonen på väggen i ett kolchos- hushåll, även om den kan göra det i sällskap med bilder av Lenin och de nuvarande ledarna. Att denna tradition fortlever beror på att den sovjetiska regimen inte hade något att erbjuda bönderna i stället. Framför allt beror det på det faktum att det inte ens vid slutet av NEP-perioden hade det skett någon märkbar förändring av byns kulturella nivå.

”Det är för tidigt att avskaffa religionen”, sa en gammal bonde.

> ”En bondes liv är alltför fullt av svårigheter; boskapen dör, huset brinner upp, fattigdom .... Religion är din enda tröst: du säger till dig själv att bara Gud vet vad som är bra och vad som är dåligt, och det är en tröst. Men om saker och ting vore annorlunda, om någon hjälpte dig när du fick problem, då skulle du må bättre och du skulle inte behöva religionen.”[9]

Denna sakliga attityd återspeglar mycket tydligt de vanskliga förutsättningarna för bondens existens och hur de färgar hans åsikter och utgör grunden för hans religiösa tro.

Den kulturella nivån och utbildningsnivån i den genomsnittliga NEP-byn var en viktig faktor som påverkade bondens psykologiska föreställningsvärld. Ordet bonde (*muzjik*) hade en ned-

---

[5] Bolsjakov, *Derevnya 1919-27*. (Moskva/Leningrad, 1927), s. 294-5.
[6] Nicholas Vakar, *The Taproot of Soviet Society*. (New York, 1961), s. 65.
[7] Bolsjakov, *op. cit.*, s. 402-20, på åtskilliga ställen.
[8] Ulasjevitj (ed.), *Zjensjtjina v kolchoze*. (Moskva, 1930), s. 65.
[9] Bolsjakov, *op. cit.*, s. 427.

sättande innebörd eftersom bonden var obildad eller okultiverad. Folket, *muzjikerna*, var mörkt (*temnye*) – mörkt som natten – ett ord som förmedlar hela problemets omfattning mycket mer exakt än ordet ”okunnig”.

”Den halv-asiatiska *bezkulturnost*”,* som Lenin uttryckte det, förekom alltför ofta och i de mer avlägsna regionerna var den helt asiatisk. Detta utgjorde ett fruktansvärt hinder på vägen för Sovjetunionens utveckling, och Lenin längtade efter den dag då hela befolkningen skulle kunna läsa och skriva.[10] Enligt Lenin hade Ryssland slagit in på det som ”våra motståndare mer än en gång sagt oss, att vi ställer oss en dumdristig uppgift när vi vill inplanta socialismen i ett land med otillräcklig kultur”, men som Lenin såg det stod Ryssland i detta ögonblick faktiskt vid randen till en ”kulturrevolution”.

I några av sina sista artiklar (som dikterades i januari 1923) hänvisade han till denna formidabla uppgift och klargjorde att den enligt hans åsikt var viktigare än allt annat. Ett minimum av *gramotnost* ** skulle göra det möjligt att göra framsteg på det ekonomiska området. Genom att kunna läsa skulle bonden kunna genomföra förbättringar på sin gård och förbättra sin levnadsstandard, och detta skulle följaktligen ge honom större kulturella möjligheter. En låg levnadsstandard och en låg kulturell nivå skulle var för sig och i samverkan med varandra bevara ett tillstånd av fattigdom och okunnighet. Lenin försökte därför med hjälp av NEP att påskynda den kulturella revolutionen och stimulera den ekonomiska utvecklingen genom att gradvis förbättra situationen på båda dessa områden. Ett minimum av *kulturnost* i vardagslivet och i affärsverksamheten, även en medlem av kollektivet skulle vara *kulturny* (ordet har samma betydelse i dagens talade ryska). Detta var Lenins recept för hur Ryssland skulle påbörja sin vandring mot socialismen.[11]

Tyvärr var, så sent som 1930, förhoppningarna i ”testamentet”, det vill säga de idéer som Lenin framförde i sina sista artiklar, fortfarande mycket långt ifrån förverkligade. Beslutet om obligatorisk skolgång från sju års ålder hade fattats 1921 på Lenins begäran. Men detta var vad Bubnov, som var utbildningskommissarie, hade att säga om detta ämne vid den sextonde partikongressen den 16 juni 1930. Han rapporterade att han under sina resor hade sett nya fabriker växa upp överallt, medan skolorna befann sig i ett bedrövligt skick. Kommissarien protesterade inför partikongressen om skolornas tillstånd i allmänhet. Han hänvisade sedan till ett partibeslut om obligatorisk utbildning från sju års ålder som hade fattats 1921 och ett ytterligare beslut med samma inriktning från 1930. ”Hur ska vi förklara det faktum att vi i ett beslut om utbildning 1930 har tvingats upprepa det som sades i ämnet tio år tidigare?” Bubnov gav inget svar, men tillade att inom detta område har ”mycket lite uppnåtts under de senaste tio åren ”.[12]

Krupskaja tog ständigt upp ämnet på alla kongresser och konferenser. Hon målade vanligtvis en extremt dyster bild av läget när det gällde kulturaktiviteterna i byarna, och underströk särskilt det chockerande tillståndet för grundskolorna (de som tillhandahöll fyraårig undervisning) och det faktum att de var så få i antal.[13]

På femte sovjetkongressen 1929 klagade många av bondedelegaterna över att de knappt kunde läsa och inte kunde hantera det stora antalet officiella blanketter. En delegat från Sibirien rapporterade att många byar inte alls hade någon skola. En annan sa, att Nizjnij

---

* *Bezkulturnost* – brist på kultur är en bristfällig översättning. Ordet *kulturnost*, som förekommer senare, används för att beteckna ”ha kultur”.

[10] Se t ex V. I. Lenin, Om kooperationen.

** *Gramotnost* – läskunnighet, förmåga att läsa och skriva.

[11] Samma.

[12] Tal av Bubnov, *16-ty S'ezd VKP(b)*, stenogram, s. 185.

[13] N. Krupskaja, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s. 1115-6.

Novgorodregionen hade beslutat att tillhandahålla förberedande utbildning (fyra år) för alla sina invånare, men att genomförandet av detta beslut var osäkert, eftersom endast 30 % av skolbyggnaderna var användbara och 20 % var fullständigt förfallna.

En kvinnlig delegat från Novgorods *okrug* (Leningrads *oblast*) klagade över att grundskolan var så ineffektiv att eleverna inte var rustade att gå vidare till femte studieåret.[14]

Även Kaganovitj beklagade bristen på framsteg när det gällde att bekämpa analfabetismen, och sade 1930 att ”när det gäller detta har vi, elva år efter Lenins dekret om att utplåna analfabetismen, fortfarande åstadkommit väldigt lite”.[15]

Det bör tilläggas att när detta uttalande gjordes var kampanjen för den så kallade fullständiga kollektiviseringen av bönderna i full gång.

Vid den tiden fanns det 16 miljoner analfabeter i åldersgruppen sexton till trettiofem, 30-40 miljoner halvlitterata i samma åldersgrupp, och 5 miljoner i åldrarna mellan tolv och sexton var helt analfabeter, för att inte tala om de i åldersgruppen över trettiofem.[16] Då kollektiviseringen påbörjades var över hälften av bönderna analfabeter och i synnerhet två tredjedelar av den kvinnliga bondebefolkningen.[17]

2. Bondesamhället

Traditionellt baserades byns sociala struktur på två mycket gamla institutioner, som tillsammans dominerade livet för varje individ i byn. Den grundläggande sociala enheten var *dvor*[18] (som kan översättas med ”hushåll”), med andra ord, ”familjen och dess gård”. De var ofta stora bondefamiljer, som fortfarande till stor del bibehöll den patriarkala karaktär som de hade haft under medeltiden och styrdes av fadern som var familjens överhuvud och den som organiserade arbetet på gården. Han fungerade som skiljedomare och yttersta auktoritet, och det var han som hade all makt. Han var van vid blind lydnad som inte lämnade något utrymme för individuella initiativ.[19] All överträdelse av den faderliga disciplinen bestraffades hårt, vanligtvis genom fysiskt våld i form av misshandel och ibland med vansinnigt övervåld. Detta inslag av grymhet, som var en normal del i barnens uppfostran, var också allmänt förekommande i bondesamhället.

Gorkij lämnade många beskrivningar av de olika uttryck som detta kunde ta sig.[20] Kvinnor och barn som blev obarmhärtigt slagna med sadistiskt välbehag, blodiga slagsmål med kniv och yxa, mord som hämnd och mordbränder. Allt detta var vanliga företeelser i bylivet. Författaren överdriver effekten av de illdåd som ägde rum under inbördeskriget och tenderar att glömma andra, mer sympatiska uttryck för den mänskliga naturen. Men generellt sett var livet i de sovjetiska byarna under NEP-perioden fortfarande mycket rått, och huliganism, ovårdat språk och bråk var extremt vanligt. En domare vid en domstol inom en *volost* på landsbygden påpekade ganska pittoreskt, ”Det har skett en ökning av aktiviteterna inom slagsmålsbranschen.”[21]

Eftersom *dvor* var den grundläggande sociala enheten, var moderna demokratiska begrepp som rösträtt och andra medborgerliga rättigheter främmande för bylivet. Den sovjetiska regimen försökte stimulera sådana begrepp genom att vänja folket vid idén att rösta för att

---

[14] *5-ty Sezd Sovetov*, Bull. Nr. 3, s. 8; Bull. Nr. 4, s. 16, 34; Bull. Nr. 16, s.11.
[15] Kaganovitj, *Pravda*, 21 januari 1930.
[16] *Derevenski Kommunist*, 20 oktober 1929, nr. 20.
[17] Ulasjevitj, *op. cit.*, s. 58; *Bolsjevik*, 1958, nr. 11, s. 58.
[18] En exakt definition ges i R. Portal (red.), *Le statut des paysans libérés de l'esclavage*. (Paris/Haag 1963), s. 39.
[19] För en analys av bondfamiljen se Vakar, *op. cit.*, s. 31-44.
[20] Gorkij, *op. cit.*, s. 135-59.
[21] Bolsjakov, *op. cit.*, s. 316.

välja sina bysovjeter (*selsovety*). Det sovjetiska valförfarandet var emellertid sådant att det snarare omintetgjorde än uppmuntrade demokratiska vanor. I själva verket var det sociala livet centrerat kring *dvoryn*, och hushållens överhuvuden fortsatte att representera de andra familjemedlemmarna och agerade till största delen som de själva ansåg bäst.

Den andra viktiga sociala enheten som styrde bondens ekonomiska och sociala liv var *miren*.[22] När populisternas illusioner om bondesocialismen äntligen hade fått ge vika för liberala och marxistiska idéer och framför allt för en kapitalistisk ekonomisk utveckling i Ryssland, minskade bondesamhällets betydelse snabbt och många teoretiker ansåg att den definitivt hade undanträngts.

Konstigt nog återupplivades dock *miren* under och efter revolutionen. Det var *miren* som genomförde konfiskation och omfördelning av jordägarnas mark.[23] Under NEP-perioden var den en aktiv byinstitution vid sidan av bysovjeten (*selsovet*) som var något av en Askunge. Smirnov, jordbruksministern, uppgav att 1926 tillhörde 90 % av bönderna ”bysamhällena” (*selskoe obsjtjestvo*, den juridiska termen för bondens *mir*).[24] Enligt Larin fanns det i Sovjetunionen cirka 350 000 sådana bysamhällen.[25] De avgjorde alla problem som gällde mark och jordbruk och ”kontrollerade i praktiken byns ekonomiska liv”[26] för samhället var i själva verket jordägaren, och vid behov åtog det sig att fördela marken i enlighet med sina egna egalitära principer. Trots vissa förändringar som orsakades av händelseförloppet eller på grund av sovjetisk lagstiftning uppgav en rapport, publicerad av den Kommunistiska Akademin 1928, att det byråd som avgjorde huvuddelen av de frågor som var av avgörande intresse för bonden ”fortfarande var det gamla byrådet (*schod*)” från tiden före revolutionen [27] och som fortfarande upprätthöll sin egen oberoende verksamhet vid sidan av de sovjetiska institutionerna, eftersom den var djupare förankrad i bylivet än de senare.[28]

Vi skall återkomma till denna viktiga punkt senare. Allt som för närvarande behöver sägas är att bonden deltog i en mycket primitiv och väldigt uråldrig form av demokrati.[29] En del sovjetiska myndigheter betraktade *mir*en som en rudimentär typ av bondesocialism, som kunde användas som grundval för en bredare socialistisk utveckling. För andra var det helt enkelt ett arv från det förflutna och ett hinder för framsteg.

I själva verket var Gorkijs observationer om bondens ”djurliknande individualism” inte hela sanningen. Bonden tillhörde ett samfund som hade besittningsrätt över vissa ägor. Samfundet ägde betesmarker, skogar och vissa företag. Det hade också en del inkomster. Bönderna deltog i förvaltningen av byns ekonomi, beslut fattade av *chozjaeva* (överhuvudena för *dvory*). Bönderna, särskilt de fattigare, hade till och med en mycket stark tillgivenhet för samundet, för det gav dem en viss grad av säkerhet. Bara de som hade det bättre ställt, och de som hade

---

[22] För en definition av *mir* eller ”gemenskapen”, se R. Portal, *op. cit.*, s. 33-5, 37-8. Definitionen som tillhandahålls gäller främst den förrevolutionära perioden; efter revolutionen skedde det några förändringar.
[23] Trotskij, Ryska revolutionens historia del 3, kapitel 1 (”Bönderna före oktober”), och L. E. Hubbard, *The Economics of Soviet Agriculture* (London, 1939), s. 74.
[24] *Na Agrarnom Fronte* (nedan kallad NAF), 1926, nr 11-12 - en redogörelse för en diskussion vid den Kommunistiska akademin.
[25] *NAF*, 1927, Nr. 4, s. 41.
[26] Rezunov, *Selskie sovety i zemelnye obsjtjestva*. (Moskva, 1928).
[27] ibid., S. 6-7. *Schod* – församlingen av familjernas överhuvuden som styrde gemenskapens verksamhet . För ytterligare information om *mir* och *schod*, se kap. 4.
[28] Gemenskaper på landsbygdens skulle avskaffas i RSFSR den 30 juli 1930. Se Kukusjkin, *Rol selsovetov v sotsialistitjeskom pereustroistve derevni*. (Moskva, 1962), s. 99-100.
[29] Enligt jordbrukslagen hade alla medlemmar i *dvoren* som var arton år och äldre rätt att rösta i landsbygdsförsamlingen. Traditionerna fanns emellertid kvar och i praktiken deltog bara företrädare för *dvory* och fattade besluten.

en viss initiativförmåga, kunde ha önskemål att lämna *miren* och bilda en slags *chutor* eller en *vyselok* som var oberoende av *miren*.[30]

Det vore emellertid lika vilseledande att överbetona böndernas ”socialistiska” instinkter. Diskussion om metoder för att hantera *miren* i relation till kollektivisering är ett annat problem. Men bonden ville, även fast han var bunden till sitt samfund, framför allt bli en *chozjain*. Den agrara revolution som ägde rum i oktober gav honom land. Den gav honom också hopp och framtidstro. Han ville nu ”göra rätt”, förbättra sin situation, hålla fast vid sin jordlott och befria sig från fattigdom. Formella problem kring ägandet betydde mycket lite för honom. Formellt kunde jorden tillhöra nationen eller samhället, eller helt enkelt ”Gud”, och ägandet kunde ändras, omfördelas etc., men för hans del tillhörde bondgården otvetydigt honom. Detta var grunden till hans individualism och den naturliga utgångspunkten för hans ekonomi och hans ambitioner och detta var ett resultat av revolutionen.

I bondens ögon hade revolutionen, som hade genomförts av *miren*, bara ett syfte och det var att ge honom en gård. Vad honom anbelangade var NEP bara ett ytterligare steg i den naturliga utvecklingen av den agrara oktoberrevolutionen, som tillfälligt hade stoppats av inbördeskrigets umbäranden.

Alldeles innan kollektiviseringen påbörjades var inställningen bland de sovjetiska bondemassorna att de precis hade börjat sin resa längs den rätta vägen, den väg som de hade sökt.

Som *chozjain* tenderade bonden att bedöma människor, saker och sitt eget beteende med utgångspunkt i vad som var en bra bonde. Han kunde hata sin välmående granne som varande en girig kulak, som utnyttjade andra, men främst var denne avundad och respekterad som en framgångsrik jordbrukare. Denna inställning var inte alls i överensstämmelse med den sovjetiska regimens mål, särskilt som den representerade värderingar som inte lämnade något annat än förakt till övers för bednjaken (den fattiga bonden) som befann sig längst ned i den sociala hierarkin. Oavsett den sovjetiska regimens politiska och doktrinära åsikter fanns det i byn ingen respekt för den fattige bonden. Denne tenderade att betraktas som värdelös.

Serednjaken (medelbonden) sa ofta: ”hur kan vi lära av *bednotna*, när de inte ens kan göra sin egen *borsjtj*? Tänk bara – är vi idioter?” [31]

Detta var en helt naturlig reaktion hos en bonde vars idéer var praktiskt inriktade och vars bedömningar baserades på sunt förnuft. Bonden var primitiv, inskränkt och misstänksam, men slug på sitt eget sätt. Han var benägen att värdera människor och saker enligt samma kriterier som han använde vid bedömning av boskap. Han hade en djup misstro och ibland ett hat mot staden och allt som kom därifrån. De som försökte kommunicera med honom, vinna hans respekt eller undervisa honom behövde till att börja med respektera hans livsstil och hans tankesätt. Sunt förnuft hade lärt bonden att acceptera som sant endast det som han kunde se och röra och då inte bara en gång, utan flera gånger och med största varsamhet och försiktighet. Den som försökte lära honom något nytt kunde bara ha framgång om han hade tålamod och medkänsla och de nödvändiga medlen för att demonstrera sitt budskap i praktiska termer. Det som behövdes var egenskaperna hos en bra lärare. ...

3. Levnads- och arbetsvillkor

I hela landet fanns det inte en enda bonde som inte hade blivit ”nedbränd” åtminstone en gång. Detta riktigt olyckliga faktum rapporterades av *Pravda*.[32]

---

[30] *Chutora* och *otruba* innehade 1927 endast 3,5 % av marken. 1 % disponerades av föreningar (*tovarisjtjestva*), 95 % odlades av gemenskaper. Se *Postroenie fundamenta sotsialistitjeskoi ekonomiki v SSSR*, 1926-32 (Moskva, 1960), s. 346-7.

[31] *NAF*, 1928, Nr. 1, s. 93.

Varje år gick 400 000 stugor upp i rök, ”förtärda av den röda ungtuppen”, som de sa i byarna. Det var mycket svårt att återhämta sig från en sådan olycka, särskilt om boskapen också hade omkommit i lågorna.

Men en ännu förfärligare fara än elden var torkan och frosten, som ständigt hotade bondens ekonomiska stabilitet. I ett enormt jordbruksland som odlades med mycket primitiva metoder var den ekonomiska existensen, eller snarare själva existensen, beroende av skörden. Åtminstone en gång vart tredje eller fjärde år blev det dåliga skördar. Det kunde också bli dåliga skördar två år i rad. En bra skörd kompenserade knappt för förlusterna från de dåliga åren. Med tanke på de metoder som bönderna använde sig av kunde man inte förvänta sig att saker skulle bli bättre, särskilt med tanke på de ogynnsamma naturförhållandena som gällde för det ryska jordbruket.

Bönderna var praktiskt taget okunniga om växelbruk, och den allmänt accepterade metoden var treskiftesbruk. Jordbruksmetoderna var de från Peter den stores tid, eller ännu äldre.

Symbolen för den efterblivne och improduktiva *muzjiken* var *sochan*, träplogen som var bondens främsta jordbruksredskap före revolutionen. Men så sent som 1928 använde 5,5 miljoner jordbruk[33] fortfarande detta forntida redskap, som var ”minst lika gammalt som faraonerna”.[34] Inte heller var resten av deras redskap särskilt moderna. Av den area som var avsedd för sommargrödor plöjdes 10 % med *socha* och tre fjärdedelar av den såddes för hand. 40 % av skörden tröskades med slaga och nästan hälften mejades med skära och lie.[35]

Gårdarna var ofta för små för att det skulle vara lönsamt att hålla en häst (och därmed köpa en plog),[36] men det kan finnas en viss överdrift i denna bedömning eftersom en fjärdedel av gårdarna inte hade någon häst, även om de skulle ha velat ha en. Det var inte så ovanligt att se ”en usel *socha* av trä, som härstammade från syndafloden så att säga, ofta dragen av ett eländigt spann av magra oxar, eller av bonden, eller till och med av hans fru ...”.[37]

Men det fanns ytterligare en aspekt, som var ännu värre. Jorden som tillhörde ett visst hushåll var inte *zemleustroennje*, det vill säga den hängde inte ihop, utan var utspridd i avskilda jordlotter. Detta var hela systemets förbannelse. Med anledning av detta förklarade Molotov på den femtonde kongressen: ”Situationen är oacceptabel.” Han fortsatte med att säga att ingen förbättring av jordbruket skulle vara möjlig så länge ett stort antal bönder var tvungna att bearbeta sin mark på tio eller tjugo, eller ibland till och med på hundra separata jordlotter...[38]

En delegat från Rjazan-provinsen tillade att i hans region hade en hel del gårdar sin mark uppdelad i femtio eller sextio separata jordlotter, och att dessa till på köpet ofta var åtskilda från varandra med så mycket som femton, tjugo eller tjugofem verst .... Det som behövdes för att avhjälpa denna styckvisa odling var *zemleustroistvo*, det vill säga en rationell omfördelning av jordlotterna, men framstegen var långsamma. Det sades i officiella kretsar att på grund av brist på krediter och specialister var förbättringar på detta område endast tillgängliga för dem som kunde betala för dem.

1929 uttryckte *Pravda* oro över omfattningen av denna remsodling, som var ett dödligt hot mot både bonden och kollektiviseringen.[39] Vid detta tillfälle avslöjade *Pravda* att i RSFSR

---

[32] *Pravda*, 18 maj 1929.
[33] Denna siffra tillhandahålls av Yakovlev, *15-ty S'ezd, VKP (b)*, stenogram, p. 1215.
[34] Uttrycket används av akademikern Vavilov.
[35] Gaister, *Bolsjevik*, 1930, Nr. 1-2, s. 34.
[36] Enligt beräkningar gjorda av Narkomzem; rapporterade av Molotov, *15-ty Sezd VKP (b*), stenogram, s. 1066.
[37] Tjakaya, med hänvisning till Trans-Kaukasien, *5-ty Sezd Sovetov*, maj 1929, Bull. 18, s. 8.
[38] Molotov, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram s. 1059 och 1128.
[39] *Pravda*, 4 januari 1929. Detta är definitivt den traditionella *cherespolositsa, dalnozemelie, mnogopolositsa*.

(med undantag för de autonoma republikerna) hade endast 85 miljoner hektar av den totala odlingsbara marken på 257 miljoner hektar omfördelats.[40]

Oavsett vilka skäl som framförts, var regeringens misslyckande på detta område ”under revolutionens tolfte år” (*Pravda*) allvarligt. Bonden var bokstavligen i händerna på naturens oberäkneliga krafter och ofta även beroende av en barmhärtig kulak. Det var meningslöst att anklaga bonden för att vara *temny*, att hålla honom ansvarig för jordbrukets svaghet. Hur skulle det vara möjligt för en jordbrukare, läskunnig eller ej, att odla utspridda jordlotter på ett rimligt sätt, särskilt om han inte ens hade en häst?

Bristen på dragdjur var en annan källa till elände och orsaken till ekonomisk ineffektivitet på många bondgårdar.[41]

Cirka 35 % av bönderna klassificerades av finansministeriet som *bednjaker* och var undantagna från alla skatter (1929). Begreppet *bednjak* omfattade alla bönder som odlade upp till två *desyatiny*,[*] saknade häst eller ko och hade för få redskap att för att kunde bruka sin jord såvida han inte hyrde redskap, en häst eller en oxe. Cirka 30 % av bönderna ägde inga dragdjur,[42] och 50 % av dem hade bara ett djur.

I vissa stora regioner var situationen ännu värre.1929 fanns det 5 300 000 gårdar i Ukraina, men av dessa hade 2 100 000 varken häst eller oxe. Av de 520 000 gårdarna i Tambov-provinsen (*gubernija*) hade 48 % ingen häst, 32 % hade ingen ko.[43] Av de 45-50 % som var serednjaker tillhörde ungefär hälften den föga avundsvärda kategorin ”ekonomisk svagare” (*malomosjtjnje*),[44] och dessa levde under knappa omständigheter och riskerade ständigt att glida tillbaka till den lägre sociala kategorin. Denna del av bondebefolkningen (bednjaker, *malomosjtjnje* och över 3 miljoner batraker*)* representerade 10-13 miljoner människor som, bara i europeiska Ryssland, enligt beräkningarna av *Narkonmzem*, betraktades som ”överflödiga munnar”.[45] Graden av överbefolkningen var särskilt allvarlig i centrala Svartajorden-regionen[46] i västra provinsen, i mellersta Volga-regionen, Ukraina och Vitryssland. Varje år sökte 5 000 000 vuxna människor efter en anställning eftersom deras små gårdar inte kunde försörja dem.

Allt för ofta visade det sig att den sovjetiska byn, som var avskuren från omvärlden och ofta belägen tjugo eller trettio kilometer från närmaste centrum och utan en anständig väg, var en skådeplats för obeskrivlig fattigdom.

Ännu mer vältaliga än de totala siffrorna, även om de verkligen talar för sig själva, är den bild av situationen som avslöjas i klagomålen från bondedelegaterna på sovjeternas femte kongress. Dessa presenteras osminkat och detaljerat och utan att snegla efter godkännande från överordnade myndigheter. Efter en eller två konventionella fraser som fördömer folkets fiender och berömmer regeringen fortsätter delegaterna att tala om problemen i deras olika

---

[40] Genom att använda vaga termer kunde detta förhållande döljas. Molotov talar således om ”över hälften av (landet) som inte har omfördelats. . ”. ibid.

[41] När det gäller svårigheten att odla mark på grund av den enorma tid som slösas bort på att flytta från plats till plats, se Gomberg, *Zakony o zemle*. (Moskva, 1927), s. 63-4.

[*] *Desjatina:* måttenhet för mark = 2,7 acres [= 1.1 ha. Öa]

[42] Lyasjtjenko, *Istoriya narodnogo chozjaistva SSSR.* (Moskva, 1956, Vol. III. *Sotsializm*, p. 138.

[43] Kosior tillhandahöll dessa siffror för Ukraina i november 1929. Han citeras i *Voprosy Istorii KPSS*, 1962, nr 4, s. 60-1. Siffrorna för Tambov tillhandahålls av deras delegat till den femtonde partikongressen. *15-ty Sezd VKP (b)*, stenogram, s. 1120.

[44] Stalin. Ett tal framfört av honom den 19 februari 1933, Speech Delivered at the Frist All-Union Congress of Collective Farm Shock Brigadiers (*Collected Works* Vol. XIII, s. 246).

[45] *NAF*, 1927, Nr. 4, s. 159.

[46] *Tsentralnaja chernozemnaja oblast* vars huvudstad var Voronezj, och som också inkluderade Tambov, för att senare bli en separat *oblast*.

regioner. En bondekvinna, en jordbruksarbeterska, som är medlem i sin bysovjet (i Mariupol *okrug* i Ukraina) rapporterar att deras by ligger mycket långt borta från räjongen [*raion*[*]], som även den ligger på visst avstånd från *okrug*: ”det är därför vi är så isolerade från sjukvården. Om det är en rik bonde som är sjuk, kommer han att åka i sin vagn, men en bednjak kan dö innan han kan komma till en läkare.” Det fanns inget dricksvatten i den här byn: ”Vi måste bege oss tjugo kilometer för att hämta vatten. Här är det på samma sätt: den välbärgade bonden kan transportera vattnet på sin häst, men bednjaken måste bära vattnet på ryggen ...”[47]

En annan bondekvinna från Rykov-räjongen (Leningrad *oblast*) rapporterade att hela räjongen bestod av bednjaker.[48] De köpte sitt bröd utanför räjongen, eftersom de inte odlade tillräckligt för att förse sig själva med bröd och var de fattiga. De krediter som beviljats bednjakerna och serednjakerna var försumbara. När sådden genomfördes hade de bara fått 17 % av de krediter som var avsedda för dem. Vad kunde någon göra med sådana otillräckliga medel? Det var inte fråga om att öka nivån på den lokala avgiften,[**] för bönderna var fattiga. Det fanns inget mer att plocka ut av dem. Den närmaste järnvägsstationen låg trettiofem kilometer bort, och det fanns en extra avgift på 50 kopek på varje vara innan den nådde till konsumenten.[49] Bondkvinnan avslutade med en ödmjuk begäran att medel skulle tilldelas dem för att bygga ”en traktorväg”.

En annan delegat, denna gång en kolchosmedlem, talade för bönderna i Nizjnij Novgorod *okrug* (senare Gorkij / 1991 åter Nizjnij Novgorod) och sa:

> ”Det är min plikt att rapportera att bönderna i vår räjong lever under mycket svåra förhållanden. Under detta år, som är det tolfte året som den sovjetiska regimen har haft makten, äter bönderna surrogatbröd (tillverkat av bergspenat). Under sådana förhållanden anser de lokala partifunktionärerna att det är svårt att bedriva något propagandaarbete.”

Kreditinstitutionerna, fortsatte delegaten, fäste lite uppmärksammade på deras behov: i år lovade de spannmål för utsäde, men i slutändan tilldelades de bara 3,5 ton havre (för hela räjongen) och den var av dålig kvalitet. Det är därför mycket svårt ”att vädja till massorna” och att få stöd av bednjakerna, för ”kulaken och *podkulatjniken*[50] rör vid de mest känsliga strängarna”.[51]

”Den glömda byn” (*gluchaja derevnja*), symbolen för isolering och efterblivenhet, var inte ett speciellt fenomen för några få avlägsna regioner. Situationen i de så kallade ”nationella” republikerna i Centralasien eller på andra ställen, med 90 % analfabetism, var värre än i de slaviska republikerna. Men byar kunde ”glömmas bort” lika lätt i Moskva-*oblasten* som i Sibirien. Majoriteten av de ryska bönderna bodde i just sådana ”glömda” hörn.

Inte ens den mest kortfattade beskrivning av bondens liv och sedvänjor skulle vara fullständig utan att nämna ytterligare ett av bondens gissel, vodkan. Vodkan, som tillverkades av staten, eller den råa spriten som destillerades av bönderna själva (*samogon*, ”hembränt”) flödade som vatten på landsbygden. Genom att ta sin tillflykt till detta speciella universalmedel sjönk bönderna ännu djupare ner i apati och elände. Inför en katastrof var bondens vanligaste reaktion *zapit* – att dricka sig själv in i glömskan. Den ryska bonden var notoriskt benägen att dränka sina sorger eller fira något speciell händelse genom att dricka tills han upphörde att

---

[*] I fortsättningen använder vi främst det försvenskade termen räjong. – *Red*
[47] *5-ty Sezd Sovetov*, Bull. Nr. 3, s. 3.
[48] ibid., Bull. No. 4, p. 18. *Bednyatskie-rajonen* var mycket folkrik vid den tiden.
[**] Lokal avgift: skatter som i princip tas ut av bygemenskapen och som var avsedda för lokala behov.
[49] I mars 1931 underrättade en specialist den sjätte sovjetkongressen att i Klinski-*rajonen* i Moskva hade de genomsnittliga kostnaderna för att leverera varor till byarna överskridit kostnaden för att transportera samma varor från Odessa till England eller från Riga till Amerika. *6-toi S'ezd Sovetov*, Bull. Nr 20, s. 26-7.
[50] *Podkulatjnik*, anställd av kulaken för att utföra enkla arbeten, kulakens medhjälpare.
[51] *5-ty Sezd Sovetov*, Bull. Nr. 16, s. 4.

bete sig som en människa. Dryckesgillen, med ofta förekommande efterspel i form av våld och blod, var innehållet i merparten av de nyheter som kom från byarna. I en viss utsträckning fungerade människornas naturliga sunda förnuft som en skydd mot de faror som är förknippade med missbruk av ”dryckesdjävulen”, men ofta kunde detta inte besegra ett djupt rotat psykologiskt behov som härrörde från de allmänna livsvillkoren i Ryssland. Användningen av vodka var lika utbredd i städerna som på landsbygden.

Kring 1924 hade regeringen, inför de pressande ekonomiska behoven, och även i hopp om att delvis lindra *samogon*-hotet, tillåtit produktion och försäljning av vodka, vilket hade varit förbjudet efter revolutionen. Detta väckte snart protester från vissa kommunister för vilka vodkan fortfarande var symbolen för den förnedring som folket uppsåtligen hade försatts i av tsarregimen.

Detta var inte det enda tillfället när den sovjetiska regimen använde sig av åtgärder som liknade dem som användes under den tidigare regimen. Faktum kvarstår att under loppet av fem år (1924-8) misslyckades försäljningen av vodkan inte bara med att få bort *samogon*, utan konsumtionen av båda ökade avsevärt. Konsumtionen av *samogon* på landsbygden fördubblades (780 miljoner liter 1927-8), och dessutom konsumerades 300 miljoner liter vodka samma år.[52]

4. Bonden och sovjetregimen

Bondens inställning till den sovjetiska regimen var aldrig entusiastisk, utom i några fall avseende en del bednjaker, och då bara under vissa perioder. Deras inställning styrdes av den ryska bondens traditionella misstro mot myndigheter i alla dess former. Denna misstro kunde försvinna och ge plats för ett mindre ansträngt förhållande när bonden var i stånd att bedöma ”efter resultatet”, bedöma myndigheternas handlingar, värdet av de löften som givits och det faktiska innehållet den hjälp som hade getts. Men även när relationerna var goda kunde de fortfarande försämras vid varje givet ögonblick. Inget varaktigt tillstånd av ömsesidigt förtroende upprättades mellan bönderna och de sovjetiska myndigheterna, eller åtminstone inte fram till den tid som omfattas av den nuvarande studien

Minnena från inbördeskriget var fortfarande mycket levande i bondens medvetande, särskilt i de regioner där striderna hade varit som hårdast.[53] Bönder hade utgjort huvuddelen av styrkorna på båda sidor, men i slutändan och efter många sidbyten och mycket vacklande hade majoriteten gett sitt aktiva stöd, eller hade åtminstone visat en ”välvillig neutralitet” gentemot ”de röda”. Detta stöd och förändringarna av lojaliteter hade gjort ett djupt intryck inte bara på bönderna utan också på myndigheterna.

Sovjetregimen kunde segra och konsolidera sin makt genom att samla de fattigare bönderna vid sin sida vid det avgörande ögonblicket, och det var denna sektor av bönderna som hädanefter antogs vara de mest trogna allierade till den nya regimen. Denna nyckelfaktor i den sovjetiska historien spelade en viktig roll i den process genom vilken teorin om karaktären på den orubbliga alliansen mellan böndernas och proletariatets kom att bli djupt förankrad i partidoktrinen och i många partiaktivisters medvetande. Men samtidigt fanns det andra, i vars minnen böndernas skiftande lojaliteter under inbördeskriget ledde till helt andra idéer. De var mer medvetna om det osäkra i stödet från bönderna och var övertygade om att det sovjetiska systemet aldrig skulle vara säkrat förrän det hade skett en radikal förändring i förhållandena mellan städerna och landsbygden.

---

[52] Dessa siffror anges av Larin, ledamot av anti-alkoholkommissionen vid *TsIK. 5-ty Sezd Sovetov*, Bull. Nr 19, s. 23-4.

[53] Mycket bra beskrivet av Sjolochov in *Virgin Soil Upturned*, Vol. 1. (sv övers. *Nyplöjd mark*)

Det är viktigt att lägga märke till att bönderna trots allt detta naturligtvis inte hade någon längtan tillbaka till det förflutna. För majoriteten av bönderna var tsarregimen och *pomesjtjiki* borta för gott. Deras inställning till den nya regimen styrdes av de nya relationer som skapades och de nya problem som uppstod. Det fanns många saker hos de nya herrarna som oroade bönderna och som de inte kunde hålla med om. Det faktum att bolsjevikerna hade ”stöttat” den fattiga bonden (även om detta ofta var mer en formalitet än ett faktum) var både obegripligt och oacceptabelt med tanke på *chozjain*-mentaliteten. Och vad gällde den fattiga bonden, så var denne inte personligen besviken över den hjälp som myndigheterna hade gett honom, men tycktes inte ha särskilt mycket respekt för dess förmåga eller tro på dess förmodade betydelse. Även han hoppades på att kunna förbättra sin situation för att bli en del av de mer välbärgade. Det är därför ”han ofta kände att han inte hade kontroll över situationen. Förutom bygemenskapen är det de mest välbärgade i samhället som bednjakerna ser upp till”[54] med andra ord *chozjziskie muzjiki*, de välmående bönderna.

Bonden var mycket medveten om de krökar och svängar som var en så väsentlig del av sovjetpolitiken och han avskydde dem å det djupaste. Under NEP-perioden uppmanades han att förbättra sina jordbruksmetoder och använda ett bättre system för växelbruk, etc. De mer driftiga och upplysta elementen svarade helhjärtat på dessa uppmaningar. Men när de äntligen såg att ansträngningarna bar frukt och de blev lite mer välmående, upptäckte de att detta hade kvalificerat dem för att utses till exploatörer och bli av med rösträtten. Detta medförde att många bönder, som inte hade någon önskan att motsätta sig myndigheterna, blev djupt bestörta och avskräckta. Åtgärder av detta slag var obegripliga för bonden: ”Det är bäst att du håller dig till trefältssystemet[55] och inte anstränga dig för hårt, för om du går in för många växelbruk kommer du att upptäcka att du blir stämplad som en 'anti', och det kommer att sluta med att du mister din rösträtt.”[56] Under sådana förhållanden betraktades all politisk verksamhet, även å regimens vägnar, som en fälla.

Reaktioner från många av bönderna, som uttryckte sig fritt och uppriktigt i detta ämne, återspeglades tydligt i den ovan beskrivna inställningen: ”Vilken nytta har jag av politik?” Eller som svar på uppmaningar från partiaktivister om allians med de fattiga för att bryta kulakernas makt i byarna:

> ”Vem vill ha makt? Du kan inte bli rik. De skapar problem för dig hela tiden. De tar ifrån dig din rösträtt. Få mig själv stämplad som en fiende? Nej, icke sa nicke. Jag låter hellre gården bli till ved. Jag ska bara göra det nödvändiga, betala mina skatter och behålla lite för mig själv, så det så.”[57]

Det fanns för många oförutsägbara element i de dagliga relationerna mellan bönderna, regeringen och kommunisterna. Effekten av all denna osäkerhet och alla förändringar av politiken och olika uttryck av byråkrati framkallade en hel del bitterhet och oändlig kritik, även om detta inte återspeglades i ett mer allmänt utbrott av upprördhet (man bör komma ihåg att nu talar vi om NEP:s andra fas, dvs. perioden 1925-8). Den sovjetiska politiken avseende bönderna led av en inneboende ”schizofreni”, som på lokal nivå tog sig uttryck i att myndigheterna överträdde ett otal lagar och rättigheter som faktiskt hade instiftats av regeringen själv. Myndigheterna, som alltid var mer benägna att skrämma bönderna än att tålmodigt förklara saker för dem, kränkte ständigt de ”socialistisk lagarna”.

Detta var en källa till oändliga diskussioner och klagomål från partiets ledare och aktivister.

Marskalk Budjonnyj, som reste vida omkring, var mycket medveten om klagomålen från sina bondesoldater och om förhållandena där de bodde. Inför partidomstolarna kritiserade han

---

[54] *NAF*, 1928, Nr. 1, s. 93.
[55] Det är bara i översättning som detta låter ”lärt”. Bondens säger helt enkelt *trechpolka*.
[56] Bolsjakov, *op. cit.*, s. 432.
[57] *NAF*, 1928, Nr. 1, s. 93.

myndigheternas inställning. Dessa använde alltför ofta godtyckligt tvång i sina kontakter med bönderna, istället för att försöka utbilda dem. ”Former av tvång” eller ”byråkratiska metoder”, som han kallade dem, hindrade enligt hans åsikt kollektiviseringen. Det som irriterade honom allra mest var att sådant hade en skadlig inverkan på arméns tillgång till bra hästar, som därtill ”inte reagerade bra” mot byråkratiska metoder. ”Vi har för mycket av dessa metoder”, sade marskalken.

> ”Det finns för mycket bestraffningar och alldeles för få försök att aktivera bönderna. Denna typ av tvång måste avvecklas så snart som möjligt, för detta är byråkrati när den är som värst, en uppvisning av våld och makt riktad mot bönderna som aldrig kan förstå vad som förväntas av dem.”[58]

Molotov och Kalinin talade också om ”det kolossala antalet misstag och övergrepp” som ”vi är ansvariga för” vilket medförde att bönderna kraftfullt protesterade mot myndigheterna och var ”våldsamt kritiska” mot dem.[59]

Bönderna höll således inte tyst. De kritiserade och kom med förslag. De hade verkligen mycket goda skäl att göra det.

Pravda rapporterade indignerat i en av sina många artiklar om skyddet av den ganska svårfångade principen om socialistisk laglighet och att bönderna hade tvingats lämna in tusentals klagomål till *prokuraturan*. Enbart i Kaluga-regionen hade *prokuroren* på sex månader fått in 8 859 klagomål gällande alla slags orättvisor och förföljelser från de lokala myndigheternas sida och 81,8 % (!) av dessa klagomål hade befunnits vara motiverade.[60]

Anledningen till detta tillstånd låg inte bara i den sovjetiska regimens grundläggande egenskaper, utan också i den administrativa strukturen, som lämnade mycket övrigt att önska. Faktum kvarstår att bonden, som från århundradens bittra erfarenheter lärt sig att vara misstänksam mot alla myndigheter, fortfarande upprätthöll en kritisk och skeptisk inställning i sina förehavanden med sina nya herrar, vilka han i olika grad ständigt var på kollisionskurs med.

Detsamma var fallet på andra områden, särskilt vad gällde lagarna och den nya regimens juridiska strukturer. Den ovan citerade *Pravda*-artikeln kommenterade ilsket att många bönder behandlade de sovjetiska lagarna som om ingenting hade förändrats sedan tsarregimens dagar. Det fanns giltiga och välgrundade skäl för detta, men *Pravda* begränsade sig till en enkel uppmaning att ”kasta alla uttalanden om de lagar som har påförts oss under århundradena i historien soptunna ...”

Här är några av de uttalanden som tidningen tyckte var så ”irriterande”: ”Lagen”, sade bönderna, ”är precis som en båts rorkult, den pekar åt det håll du vrider den.”[61] ”Lagen är en spindelväv, humlan kommer igenom, men flugan fångas”, eller: ”Vad är nyttan med lagar när alla domarna känner varandra?”

Pravdas irritation är ganska förståelig. Bonden hade ännu inte insett ”den grundläggande skillnaden mellan lagarna under den gamla regimen och de sovjetiska lagarna”. Men berodde det på hans bristande omdöme?

---

[58] Budjonnyjs tal *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, s. 197. Se även hans tal i *5-ty Sezd Sovetov*, Bull. Nr. 16, s. 6.
[59] Molotov, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s. 1065; Kalinin, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, s. 132.
[60] *Pravdas* ledare 2 februari 1929.
[61] *Zakon kak dysjlo, kuda povernul tuda i vysjlo*. De andra är: *Chto mne zakony, koli sudi znakomy*, och, *Zakon-pautina, sjmel proskotjit, mucha uvyaznet*.

Den allmänna inställningen till de sovjetiska myndigheterna var inte fientlig.[62] Den var framför allt djupt passiv. En sovjetisk författare, även om han inte är den ende, påpekar detta, om än indirekt, när han säger:

> ”Sånger som sjöngs av kosackerna under denna period visar inga fientliga känslor varken mot Denikin eller mot de sovjetiska myndigheterna. Inte heller speglar de några varma känslor för vare sig den ena eller det andra. De är djupt passiva och politiskt neutrala på ett sätt som återspeglar befolkningens djupgående utmattning efter det imperialistiska kriget och inbördeskriget.”

”Dessa massor”, fortsätter författaren, ”har anpassat sig till den sovjetiska regimen.”[63]

Denna slutsats var sann för bönderna som helhet. De förblev passiva, deltog i liten omfattning i det sovjetiska livet. Deras deltagande eftersöktes inte särskilt ofta, utom vid valperioder, om antalet väljare som deltog inte var tillräckligt stort. . . . ”Befolkningen (i byarna) inklusive batrakerna, bednjakerna och serednjaker bor ganska avsides. . .”, sade Budjonnyj 1929. ”Ingenting görs för att få kontakt med dem i deras arbete, för att ge vägledning när det gäller det socialistiska uppbygget.”[64]

Faktum var att ingen ledde bönderna mot socialism, och som vi redan har sagt, låg deras egna förhoppningar i en helt annan riktning. Bönderna identifierade den sovjetiska regimen med NEP och NEP med socialismen. Och därmed accepterade de regimen, men utan entusiasm, för efter revolutionen hade de ännu inte haft tillräckliga möjligheter att avgöra vilka verkliga fördelar den hade att erbjuda.

Först 1925-6 började bönderna leva över svältgränsen, för första gången sedan revolutionen.[65] Under de följande åren började en liten förbättring äga rum, och böndernas massor hade mer att äta än de hade haft före revolutionen.[66] Förbättringen var dock inte särskilt markant.

År 1927 var bönder i besittning av ytterligare 104 miljoner hektar, utöver de 210 miljoner som hade varit i deras händer före revolutionen.[67] Denna mark måste fördelas bland en befolkning som nu var mycket större än tidigare. Under det senaste decenniet hade 16 miljoner hushåll som fanns före revolutionen vuxit med ytterligare 9 miljoner. På grund av brist på hästar och redskap kunde majoriteten av bednjakerna inte utnyttja sin mark fullt ut och tvingades att antingen hyra ut en del av den till andra jordbrukare eller hyra hästar och utrustning, ofta till orimliga priser.

Inte heller bland partiets skribenter var den förbättring av bondens levnadsstandard som hade åstadkommits av jordbruksrevolutionen helt obestridd. Till exempel gav Bolsjakov, i en bok som Kalinin skrev förordet till, en ganska detaljerad rapport om vinsterna och förlusterna när det gällde böndernas inkomster i en speciell *volost* under revolutionen och åren efter revolutionen fram till 1926. Hans slutsats var att ”ur materiell synvinkel förlorade bönderna ingenting på revolutionen”.[68] Han drog dock inte slutsatsen att de hade vunnit något.

Revolutionen befriade bonden från systemet med *barsjtjina* (tvångsarbete åt markägaren). Den gav honom status som en oberoende producent och erbjöd honom förnyat hopp. Det var emellertid varken tidigare vinster eller de tveksamma förbättringarna i den aktuella

---

[62] Den tyska specialisten på problem inom det sovjetiska jordbruket, Otto Schiller, som bodde i Sovjetunionen under NEP, anser att detta är riktigt även för kulakerna. *Die Landwirtschaft des Sovietunion 1917-53* (Tübingen 1954), s. 19.
[63] *NAF*, 1928, Nr. 1, s. 92
[64] Budjonnyj, *5-ty Sezd Sovetov*, Bull. Nr. 16, s. 6.
[65] Visjnevsky från Gosplan i sin introduktion till en diskussion vid Kommunistiska akademin, *NAF* 1926, nr 6.
[66] Hubbard, *op. cit.*, s. 91. Visjnevskij förklarade i det tal som refereras i not 65 att bonden konsumerade 15 % mer än före kriget.
[67] Carr, *A History of Soviet Russia; Socialism in One Country*, Vol. 1, s. 212.
[68] Bolsjakov, *op. cit.*, s. 100.

situationen som bestämde relationerna mellan bönderna och den sovjetiska regimen. En mycket mer avgörande roll skulle komma spelas av vissa brännande och komplicerade problem som började dyka upp.

Under sin utveckling hade sovjetregimen varit behäftad med vissa svagheter och flaskhalsar i sina sociala och ekonomiska strukturer. Dessa defekter hade ännu en gång kommit upp till ytan, denna gång i en mer akut form än någonsin tidigare, och de hotade återigen att undergräva regimens hela framtid.

Det fanns två frågor av mycket stor betydelse: det ena var problemet med nivån på jordbruks-produktionen och det andra var ”saxen” mellan priserna för industriprodukter och jordbruks-produkter. Bönderna reagerade särskilt starkt mot en prisnivå som var mycket oförmånlig för dem.

I detta sammanhang tenderade alla åsiktsskillnader, som annars kunde förekomma bland böndernas olika grupper att försvinna, och däri låg en ständigt närvarande risk för försämring av relationerna mellan regimen och bönderna som helhet. Denna rädsla för *rasmytjka* – ”alliansens sammanbrott” – fanns alltid högst upp i partiledarnas och teoretikernas medvetande.

2. Problemet med klasskiktningen bland bönderna

Bönderna, som visat sig vara en oumbärligt allierad under oktoberdagarna, och ett oförutsägbart och besvärligt stöd under inbördeskriget, fortsatte att i stor utsträckning bekymra regimen och var en ständig källa till politisk och doktrinär oro.

Under NEP blev skillnaden mellan böndernas och den sovjetiska regimens grundläggande intressen allt mer märkbara.

”Bönderna ...” förklarade Trotskij, ”utgör de den protoplasma ur vilken nya klasser i gångna tider differentierats och än idag differentieras.”[1]

Lenin sade i ännu mer oroväckande ordalag att ”dag för dag, timme för timme alstrar bönderna kapitalism ...”.

I mitten av 1924 hade NEP redan bevisat sin förmåga genom att få igång en ekonomi som hade förstörts av inbördeskriget. Men detta räckte inte. Stora faror fortsatte att hota regimen. Återupptagandet, fortfarande blygsamt, av det ekonomiska livet efter återhämtningen inom jordbruket åtföljdes av en pånyttfödelse av vad partiet kallade ”bondekapitalism”.

Officiellt var det förbjudet för byentreprenörerna att anställa lönearbetare och arrendera jordbruksmark. Men i själva verket kunde ingen undgå att lägga märke till att ”kapitalistiska förhållanden”, och därmed användning av lönearbete och arrendering av jord hade slagit rot på landsbygden, att ”olaglig kapitalism”[2] höll på att utveckla sig och att det, som en oundviklig konsekvens av detta, skedde en ny skiktning av bönderna, vars förmögenheter hade genomgått en markant utjämningsprocess under revolutionen och inbördeskriget. Partiets vänster var orolig över dessa oroande tecken, men gruppen som hade makten var benägen att förringa de negativa aspekterna av denna trend och betonade snarare de praktiska och konkreta vinsterna med NEP. Vänstern önskade, samtidigt som de ville fortsätta med NEP, införa en rad socialistiska åtgärder (planering, industrialisering och kanske några steg i riktning mot kollektivisering) och samtidigt vidta åtgärder för att begränsa kulakernas tillväxt.

Den grupp som innehade makten styrdes av en annan logik: att öka eftergifterna till bönderna.

I början av 1925 gick NEP in i en andra fas under vilken de begränsningar som hindrade den privata bondekonomins fria utveckling upphävdes. Anställning av lönearbetare och arrendering av jord blev tillåtet[3] för att ”likvidera resterna av krigskommunismen”.[4] Som premiärminister Rykov förklarade för partiets tjänstemän, skulle administrativa åtgärder och förtryck inte längre vara tillåtna, ens när det gällde att hantera kulakerna. Endast ekonomiska åtgärder skulle vara tillåtna (särskilt användning av finanspolitiken, men också berövande av rösträtt, även om detta inte var en ekonomisk åtgärd), tillsammans med en så kallad positiv politik, vars syfte skulle vara att hjälpa bönderna.[5]

Redan i maj 1924 oroade sig Zinovjev för att ”Nu har något nytt just hade börjat: som en följd av NEP genomgår landsbygden en process av differentiering”. Regimen hade vunnit stöd bland de välmående bönderna, vilket för Zinovjev var ett oroande symptom. Och ändå förklarade Zinovjev, som snart skulle finna sig vara dramatiskt emot den politik som han för

---

[1] Trotskij, *op. cit.* (se kap. 1, not 23), vol. I. [Ryska revolutionens historia del 1, kap 16]
[2] Till exempel Kritsman, ”K voprosu o klassovom rassloenii sovetskoi derevni”, *NAF*, 1925, nr 2, s. 50-7.
[3] Se resolutionerna från den fjortonde partikongressen i april 1925, särskilt centralkommitténs beslut från den 30 april 1925, i *KPSS v rezoljutsijach*, Vol. II, s. 116-26. För en kort beskrivning av denna politik se R. Daniels, *The Conscience of the Revolution*. (Cambridge, Mass., 1960), s. 257-9.
[4] Rykov citerade resolutionerna från den fjortonde konferensen i sin ”Osnovnie voprosy nashei politiki v derevne”, *NAF*, 1925, nr 10, s. 13.
[5] ibid., s. 8, 13-14.

tillfället förespråkade, att man i stället för att obevekligt sätta press på kulaken måste ”stödja medelbönderna och fattigbönderna”.[6]

Den tydligaste och mest optimistiska beskrivningen av denna nya fas av NEP gavs av Bucharin i den berömda parollen ”Berika er!”. Detta riktades till synes till alla bönder, men det kunde bara få ett resultat.

”De som gynnades av paritets och statens politik var i stort sett de initiativrika och välbärgade bönderna”, konstaterar E. H. Carr.[7] Men dessa bönder blev oundvikligen kulaker.

Från 1925, och som en till följd av det oundvikliga samspelet mellan marknadens lagar och faktorer som är specifika för ett primitivt jordbrukssamhälle, ökade skiktningen bland bönderna och sovjetregimen möttes av en ny klassrörelse bland massorna på landsbygden; en rörelse som gick tvärt emot regimens egna mål. En differentiering liknande den som förekommit före kriget började uppstå och orsakade en utbredd desillusionering bland batrakerna och bednjakerna. Många av dem hade kämpat för den sovjetiska regimen på olika fronter, eller hade rekvirerat spannmål från byns exploatörer, bara för att upptäcka att regeringen nu gynnade dessa grupper och till och med de giriga kulakerna. De senare tog under tiden kontrollen över landsbygden och började stödja den fattiges sovjetregim.

Denna situation orsakade stor oro bland ledarna och spred förvirring bland aktivisterna. Åsikterna varierade i vilken utsträckning dessa processer hade rotat sig och vilka risker som kunde vara förknippade med dem. Detta var en källa till oenighet som orsakade några av de bittraste trätorna inom partiet. Men till och med den optimistiska högern kunde inte förbli likgiltig inför de välbärgade skiktens framryckning i byarna och deras växande inflytande bland böndernas massa.

Det var mycket tydligt att NEP:s fria dynamik skapade kulaker på landsbygden och NEP-män i städerna. Till och med den optimistiska Bucharin, som förutsåg *vrastanie* (integrationen) av kulakerna i det socialistiska systemet, såg ändå på denna klass som ett främmande element och till och med som en fientlig klass. Om förhållanden som var ogynnsamma för regimen skulle utvecklas fanns risken att en *smytjka* (allians) av fientliga klasser som skapats av NEP skulle kunna förenas mot den sovjetiska regeringen.

Av denna anledning var det av största vikt för regimen och dess teoretiker att så exakt som möjligt ta reda på och definiera graden av differentiering, omfattningen av varje skikt och dess ekonomiska styrka.

Uppgiften var dock mycket komplex. Forskarna och politikerna arbetade inom ramen för vissa grundbegrepp som hade tillhandahållits av Lenin; det vill säga batrak (jordbruksarbetare), bednjak (fattigbonde), serednjak (medelbonde) och kulak (rik bonde). Definitioner av dessa kategorier orsakade tillräckligt med svårigheter, men det fanns ytterligare komplikationer. Bland serednjakerna gjordes det till exempel skillnader mellan *malomosjtjny* (svaga) och *zatjitochny* (starka) eller *krepki* (välbärgade). Listan slutade inte heller där. Det rådde ingen tvekan om att fattigbönderna exploaterades hårt av kulakerna; de fyra grundläggande kategorierna fanns utan tvekan, men verkligheten gäckade definitionerna och forskningen på grund av att de inbördes förhållandena i bondesamhället vid denna tid var suddiga och eftersom det sätt på vilket partiet försökte uttrycka denna verklighet var otillräckligt.[8]

---

[6] Carr, *A History of Soviet Russia; The Interregnum*. (London, 1954), sid. 147, hämtar detta citat från trettonde partikongressen. stenogram, s. 100-2. [svenska: *Mellan Lenin och Stalin*, sid 146]
[7] Carr, *A History of Soviet Russia; Socialism in One Country*, Part I, s. 98.
[8] ibid., s. 93.

Två ytterligare hinder försvårade partiets marxistiska forskare från att fullt ut förstå den verkliga klassituationen på landsbygden. Forskarna påverkades när partiets politiska linje ändrades och påverkades också av klimatet i de politiska strider som rasade mellan de olika grupperna inom partiet vid denna tid. Risken att betecknas som medlem av oppositionen påverkade i betydlig omfattning forskningens slutsatser.

Ett annat allmänt problem var svagheten hos den partikader som var avdelad till jordbruket och i synnerhet avseende vetenskaplig forskning om bönderna.

1. Försök till klassificering och dess resultat

Revolutionen, jordbruksreformen och den partiella avkulakiseringsrörelsen 1918 (*kombedy*, eller fattigbondekommittéernas rörelse) åstadkom en betydligt större grad av jämlikhet mellan bönderna när det gällde egendom. Kulakerna verkade nästan ha försvunnit, medan bednjakerna erhöll ytterligare jordlotter.

Men trenden mot en större jämställdhet var ofullständig, ibland faktiskt illusorisk. Även om de som saknade jord, och de som hade för lite jord, fick mer, fick de, när det gällde utrustning som var nödvändig för att odla jorden, antingen för lite eller inget alls.[9] Denna situation skapade en veritabel härva av motsättningar, som medförde att de skillnader som helt nyligen hade jämnats ut återuppstod.

En bonde som inte hade några dragdjur, eller saknade tillräckligt med jordbruksredskap för att odla sin mark, var tvungen att hyra dem från en granne som var lyckligare lottad, eller så tvingades han utarrendera en del av sin jord till en bättre rustad *chozjain* och sedan söka anställning som arbetare hos samma granne eller någon annanstans.

Enligt en av de uppskattningar som *TsSU* (statistiska centralförvaltningen) gjort omkring 1926, hade 28,2 % av gårdarna i RSFSR, 37,5 % i Ukraina och 11,4 % i Vitryssland hyrt djur och redskap för att odla sin jord.[10] En situation där en bonde var tvungen att låna en häst eller en vagn för att arbeta, vanligtvis på bekostnad av en del av sin skörd, eller var tvungen att söka betald anställning hos andra bönder, var i sig tillräcklig för att ge upphov till ekonomiska ojämlikheter och till relationer som uppmuntrade exploatering.

Man får inte glömma bort att där landsbygden är fattig krävs lite för att skapa antagonistiska sociala skikt. Mellan mannen som får gå hungrig och mannen som kan tillfredsställa sin hunger finns det en avgrundsstor skillnad, även om skillnaden i ekonomiska termer ibland endast kan bestå av några få dussin extra pud[*] spannmål eller potatis som ägs av den mer lyckosamme bonden.

Tur hade också något att göra med dessa skillnader; ett dåligt eller ett bra år, en brand, en sjukdom eller antalet arbetsföra i familjen, personliga egenskaper som flit, initiativ eller kulturell nivå (läsförmågan var i sig en enormt viktig faktor) och nykterhet, var alla av största vikt för ekonomisk framgång. Dessa egenskaper gynnade i hög grad vissa bönder som visste hur de skulle utnyttja NEP:s redan ganska väl utvecklade marknadsekonomi.

Bonden är samtidigt producent och köpman. Partiteoretikerna kallade honom en ”liten varuproducent”.[11]

Marknadens lagar, med dess prisfluktuationer och dess behov av krediter, småskalig merkantil produktion med sina inre motsägelser, ojämlikhet i utrustning och avigsidorna hos en primitiv

---

[9] Beskrivs av Kritsman, *op. cit.*, av Vermenitjev i hans bidrag till en diskussion vid Kommunistiska akademin, *NAF*, 1928. Nr 5, och av Trifonov, ”*Otjerki klassovoi borby v gody NEPa*, 1927-37” (Moscow, 1960), s. 182-3.
[10] Vermenitjev, *NAF*, 1928, nr. 5, s. 138.
[*] En pud = 6.38 kilo, Öa.
[11] *Melkotovarny proizvoditel.*

jordbruksnivå – alla dessa faktorer bidrog till den differentiering som resulterade i att det uppstod sociala ytterligheter bland bönderna: välbärgade bönder å ena sidan, bednjaker och jordbruksarbetare (batraker) å den andra.

Det var dock inte lätt att registrera eller analysera dessa fakta. Graden av differentiering bland de sovjetiska bönderna var ännu inte så långt framskriden. I grund och botten var bondemassorna mer eller mindre homogena, och till och med de som påstod sig kunna urskilja begynnande sociala klasser bland bönderna erkände att de endast hade att göra med de embryonala formerna av en utveckling som fortfarande var i sitt inledande stadium.

Oavsett om bonden var fattig eller välbeställd, kulak eller till och med (i många fall) batrak, så var bonden först och främst ägare till en gård. I detta avseende

> ”arbetar nästan varje bonde inte bara på sin egen gård, utan han själv eller medlemmar i familjen, arbetar också utanför den. Dessutom kan han anställa arbetare eller hyra produktionsmedel från någon eller alternativt hyra ut sina egna produktionsmedel. Till exempel lånar han eller lånar han ut utsäde. Kort sagt, det finns praktiskt taget inga fall där en bondgård hanterar sin produktion helt oberoende. Men väldigt ofta kommer den ändå i allt väsentligt att administreras som en självständig gård”.[12]

Dessa anmärkningar, gjorda av en forskare som specialiserat sig på böndernas sociala struktur, ger en rättvisande bild av problemets komplexitet.

Valet av kriterier för klassificering av en bonde till en viss grupp och utarbetandet av forskningsmetoder och statistiska metoder var en svår uppgift. Bara den till synes enkla kategorin batrak (lönearbetare inom jordbruket) innebar svårigheter. Många batraker ägde små gårdar,[13] och sökte arbete dag för dag och inte för en säsong eller ett år och av just den anledningen skulle de kanske betraktas bednjaker, som också ofta lämnade sina gårdar (eller skickade en familjemedlem) för att arbeta som lönearbetare.

När det gäller bednjaken definierades denne ofta som en bonde, som sådde lite och saknade häst,[14] och ofta arbetade ”i grannskapet”. Men enligt Strumilin var bednjaken ägare till en gård vars inkomster inte översteg den för en batrak; med andra ord åttio rubel per år.[15]

Det fanns ännu fler definitioner för denna bednjak-kategori, som sågs som den sovjetiska regimens stöttepelare på landsbygden. Det var också svårt att skilja mellan bednjakerna och det närliggande serednjak-skiktet, som i teorin inte klassificerades som ett ”stöd” utan som en ”allierad”. Det sades ibland att hälften av serednjakerna var ”svaga” (*malomosjtjnye*), för att de inte sådde tillräckligt, hade mycket lite utrustning och knappt lyckades få det hela att gå runt utan extra arbete utanför den egna gården. [16] Skillnaden mellan dem och bednjakerna låg i tillgången till en häst. Men även många bönder som hade en häst klassificerades som bednjaker.

Det var dessutom svårt att bestämma vid vilken punkt en serednjak kunde klassificeras som ”stark”, och särskilt vid vilken punkt en ”stark” serednjak blev en kulak. Enligt vissa forskare, var en bonde, oavsett om han var ”stark” eller ”svag”, som inte exploaterande någon bara en ”allierad” serednjak, medan kulaken uteslutande var en bonde som utnyttjade lönearbete.

---

[12] Kritsman, *NAF*, 1928, nr 4, s. 142; en artikel med titeln ”Kriterier för studier av klasstrukturen på landsbygden” (en diskussion som hölls vid den Kommunistiska akademin i januari 1928).
[13] Libkind, ”Sotsialno-ekonomitjeskaja geografija krestjanskogo chozjaistva”, *NAF*, 1929, nr. 2-3, s. 57.
[14] Larin, *Sotsialnaja struktura SSSR i sudby agrarnogo perenaselenija*. (Moskva/ Leningrad, 1928), citerat av Libkind, *op. cit.*, s. 58.
[15] *Planovoe Chozjaistvo*, 1929, nr. 8, s. 54.
[16] Stalin, *Sotjinenija*, Vol. XIII, s. 246. [på svenska: ”Tal på kollektivbrukens slagbrigadörers första unionskongress”, 19 februari 1933, i *Leninismens problem* s. 641 ff]

Det hade varit enkelt om så hade varit fallet. Men för det första var till och med en fattig serednjak ofta arbetsgivare och hyrde ut produktionsmedel[17] och detta var naturligtvis ännu mer sant för den ”starke” serednjaken. Dessutom klassificerades ett stort antal kulaker, kanske hälften av dem, som kulaker enligt andra kriterier än anställning av arbetskraft, eftersom de inte anlitade lönearbetare.[18]

Det kriterium som oftast användes för att bestämma ett skikt på landsbygden var storleken på den jord som odlades på en gård[19] och detta förvrängde bilden avsevärt till förmån för de välbärgade skikten och minskade kraftigt antalet kulaker. Under sovjetiska förhållanden, där köp av jord var förbjudet och där en alltför stor gård väckte myndigheternas och skatteinspektörernas uppmärksamhet och kunde resultera i att bonden berövades rösträtten, resulterade det i att bondentreprenörernas ekonomiska aktiviteter i stället riktade sig mot att skaffa sig makt genom kommersiella transaktioner och förvärv av redskap, särskilt jordbruksmaskiner.

Således kunde en gård med stora odlingsbara ytor tillhöra en stor familj av medelbönder, medan en gård med mycket mindre odlingsbar yta, enligt sovjetiska definitioner, mycket väl kunna dölja en äkta kulak, som hyrde ut jordbruksmaskiner till bönder, lagerförde och sålde spannmål osv. Han kanske dessutom hade mycket mer odlingsbar jord än som var uppenbart och detta på jord som hyrts från fattiga bönder, ofta under förutsättning att transaktionen inte skulle registreras.

Kriteriet baserat på antal boskap var inte mer tillförlitligt. Inom vissa gränser gav det en tydligare bild av bednjaken, men den lämnade forskaren maktlös under försöken att definiera de övriga skikten. Faktum är att en stark bonde, som innehade cirka tre kor och två hästar, mycket väl kunde klassificeras som kulak, men han kunde lika lätt vara en ”bra” serednjak, om han hade en stor familj, inte anställde arbetskraft, och inte var involverad i handel i någon större utsträckning.

Många kommissariat som var sysselsatta med bönderna, särskilt Finanskommissariatet, Statistiska centralförvaltningen, Gosplan och förmodligen Handelskommissariatets avdelning med ansvar för statlig anskaffning [upphandling], stödde eller genomförde sociologisk eller statistisk forskning. Ett viktigt bidrag gavs också av republikernas jordbrukskommissariat, särskilt de från RSFSR och Ukraina. Forskning och allmänna studier genomfördes också av jordbrukssektionen (inom kort döpt till Jordbruksinstitutet) vid den Kommunistiska akademin under ledning av en begåvad forskare, Kritsman. Andra delar av akademin, särskilt avdelningen för stat och lagar, var också inblandade.

Viktig forskning och undersökningar genomfördes av Inspektionskommissariatet och av vissa avdelningar inom centralkommittén. Men trots överflödet på institutioner som hanterade problemet var resultaten som uppnåddes magra.

Akademins jordbrukssektion började utarbeta statistiska tabeller som kombinerade data baserade på värdet av produktionsmedel, inklusive redskap och boskap, med så kallade

---

[1717] Gaister, *NAF*, 1927, nr 11-12, s. 20. Lyasjtjenko, *op. cit.* (se kap. 1, not 42), vol. III, s.138 rapporterar att i de sädesproducerande regionerna i RSFSR anställde 34-37 % av bönderna med 0,1 till 3 desjatin [1 desjatin = 1,1 ha] odlingsbar jord lönearbetare. Problemet är tillräckligt komplext som det är. Det bör dock tilläggas att när en serednjak eller en kulak skulle utföra ett arbete på en bednjaks jord gjorde han oftast det personligen och tog då med sig sin egen häst och egna redskap. På detta sätt tycktes han vara en daglönare anställd av bednjaken..

[18] Enligt Lyasjtjenko, *op. cit.*, vol. III, s. 138, var 1926 44,3 % av alla lönearbetar i den veteodlande zonen anställdes av hushåll som hade mer än tjugofem desjatin odlingsbar jord. Men 31,5% av alla hushåll i denna zon sysselsatte också arbetare. På sidorna 238-9 uppger författaren att 51,1 % av alla kulaker i landet, uppskattat till 3,24 % av alla bondhushåll, sysselsatte lönearbetare.

[19] En undersökning som genomfördes av *TsSU* 1925 kritiserades av Yakovlev från Granskningskommissariatet för att ha använt detta kriterium. Se Gaisters tal vid konferensen för Agrara marxister *NAF*, 1930, nr 1, s. 92-3.

”direkta sociala index”, såsom anställning av arbetskraft, uthyrning av redskap och arrendering av jord. 1928 föreslog Kritsman ett mycket komplicerat men genialt system som innehöll resultaten av de viktigaste indexen, som enligt hans åsikt skulle göra det möjligt att skilja mellan en ”småborgerlig” gård, en ”småkapitalistisk” gård och en ”semi-kapitalistisk” gård genom att i procent uttrycka i vilken grad dess ekonomiska relationer var ”exploaterande”, ”exploaterad” eller ”oberoende”.[20] Några av hans åhörare mottog allt detta ganska skeptiskt som en steril övning i hårklyveri, men han sa till dem: ”Detta är ingen enkel uppgift med tanke på mångfalden och komplexiteten i de sociala relationerna. Men jag är övertygad om att det är en uppgift som kan genomföras....”

Han glömde emellertid bort att han själv i början av sin framställning hade förklarat att beräkningarna för denna speciella forskning var för grova, ”... för vårt statistiska material är tyvärr dåligt anpassat till en sådan relativt subtil forskning. De är för tvetydiga för detta ändamål”.[21]

Svagheten hos de ”kapitalistiska” faktorerna i bondekonomin, som författaren betonade flera gånger i sitt tal, var en annan källa till svårigheterna.

I samband med en folkräkning och en allmän redovisning av den sociala skiktningen i landet som helhet gjorde *TsSU* 1925 ett första försök inom ramen för arbetet i en kommission som hade till uppgift att uppskatta tillgången på spannmål och foder (*chlebofurazjny balans*). Men dessa resultat avvisades av Inspektionskommissariatet, liksom det index för odlingsbar jord som hade införts.[22] Under ordförandeskap av den dåvarande finansministern Frumkin inrättade *Sovnarkom* två år senare en särskild kommission för att studera skatteavgifter, och den innehöll de ledande specialisterna inom området.

De presenterade följande siffror för 1925:

seredjnaker — 64,7 %
bednjaker — 24 %
kulaker — 6,9 %, ökade till 7,9 % för 1926-7.[23]

Strumilin lade fram en annan beräkning för året 1926-7, som tog sitt grundindex från gårdens inkomster. Han baserade sina resultat på material som publicerats för skatteändamål av finanskommissariatet. Hans resultat:

seredjnaker — 60,6 %
bednjaker — 30,3 %
välbärgade — 3 %

Hans klassificering inkluderade inte kategorin kulak. Hans beräkningar för 1927-8 gav en oväntad procentandel på 45,9 % för bednjaker. Med tanke på detta fel var han tvungen att korrigera sina beräkningar och att lämna en ny tabell med respektive 56,8 %, 37,9 % och 4,8 % för de välbärgade bönderna.[24]

1928 genomförde Jordbruksinstitutet ett viktigt arbete som baserades på en folkräkning och detaljerad beskrivning av 700 000 hushåll. I stället för de tre grupper som intresserade finans-

---

[20] Detta system förklarades för den Kommunistiska akademin av Kritsman. *NAF*, 1928, nr 4. Innehållet i denna diskussion finns i nr 4, 5 och 6 i denna tidskrift.
[21] *NAF*, 1928, nr. 4, s. 115, 140.
[22] Enligt Gaister, *NAF*, 1930, nr 1, s. 92-5, och andra källor.
[23] De kriterier som antogs var odlingsbar jord och antal dragdjur och för *verchusjka* och långtidsanställning av lönearbetare. Molotovs tal till den femtonde partikongressen baserades på dessa siffror. *15-ty Sezd VKP (b)*, stenogram, s. 1053-7.
[24] För Strumilins ganska fruktlösa ansträngning se hans artikel ”Rassloenie sovetskoi derevni”, *Planovoe Chozjaistvo*, 1929, nr 8.

myndigheterna,[25] särskilde denna studie fyra huvudgrupper framtagna med hjälp av kombinerade index, inkluderande:

1. Värde på produktionsmedel.
2. Anställning av arbetskraft.
3. Hyra och uthyrning av produktionsmedel.
4. Annan inkomst än från jordbruket.

Resultaten utvidgades sedan med extrapolation till 21 miljoner hushåll vilket gav följande resultat: proletariat 7,3 %, halvproletariat 18,5 %, ”enkla producenter” (*prostye tovaroproizvoditeli*) 59,6 %, och ”småkapitalister” 3,6 %. Denna undersökning visade också att andelen av den sista kategorin steg så högt som till 5 % endast i sammanhängande jordbruksregioner, medan andelen i andra regioner varierade mellan 1,9 % och 3,5 %.

Man skulle kunna citera dussintals sådana studier, som nästan alla ger olika resultat för varje skikt och skiljer sig åt lika mycket både vad gäller använda kriterier och själva klassificeringen.

Vi bör också nämna uppgifter som publicerades i *Gosplans* tidskrift av två forskare (antagligen arbetade de på finanskommissariatet) vilka baserades på material från *TsSU* för 1926-7, men med approximerade korrigeringar för år 1928-9.[26] De kom fram till en siffra på endast 51 % för serednjaker och 30,4 % för bednjaker. Det nämndes inget om batrakerna som antagligen inkluderades i bednjakerna. Dessutom inkluderades18,6 % av hushållen, inklusive 4,5 % kulaker och 14-15 % ”välbärgade”, i *verchusjka* (de övre skikten).

Förekomsten av en sådan *verchusjka* som en separat kategori bestreds av andra forskare inom partiet, särskilt Gaister, som mycket förnuftigt fastställde att begreppet *zazjitotjny* saknade klassinnehåll.[27] Nu visade partiledarna en förkärlek för att använda den extremt vaga termen *verchusjka*, som ibland användes för att beteckna enbart kulakerna, andra gånger kulakerna och de välbärgade. När klassmotsättningarna och den politiska temperaturen ökade var det den vagaste termen som oftast användes i tal och i pressen och ordet kulak åtföljdes sedan i många fall av orden: ”och den välbärgade” (*zazjitotjnye*). När Stalin uttalade sig 1933 representerade denna grupp 15 % av hushållen och detta tillhörde det förflutna.[28] Sett i sitt historiska sammanhang har detta Stalins uttalande en särskilt olycksbådande betydelse. ...

För tillfället visade sig svårigheterna med att studera skiktningen bland bönderna vara oöverstigliga och i slutändan har ingen giltig och auktoritativ undersökning någonsin gjorts om detta svårbehandlade problem. Myndigheterna fattade sina egna politiska beslut och agerade i enlighet därmed och avgjorde således frågan utan att vänta på en exakt bedömning av situationen ...

---

[25] Gaister, som övervakade detta arbete, föreslog så många som fem grupper: proletariat, semiproletariat, serednjaker, entreprenörer och en grupp semi-kapitalister och småkapitalister. Se hans artikel ”Sootnosjenija klassov i grupp v derevne”, *NAF*, 1927, nr 10 s. 25, Eftersom de två övre skikten enligt hans uppskattning utgjorde 15,5 % i Ukraina, 23,6 % i norra Kaukasien och 24,7 % i Ural, användes hans resultat av Vänsteroppositionen. Detta tvingade honom att dra tillbaka i en annan artikel, ”Rassloenie derevni i oppozitsija”, *NAF*, nr 11-12, där siffrorna för samma grupper ändå är mycket höga. Lämpligheten för kategorin ”entreprenör” ifrågasattes från alla håll och övergavs därför den av sina författare.

[26] Averbuch och Brjuchanov, *Planovoe Chozjaistvo*, 1929, nr 11, s. 91-2.

[27] Gaister, *NAF*, 1927, nr. 11-12, s. 20.

[28] Stalin, tal vid kolchosarbetarnas första kongress, *Sotjinenija*, vol. XIII, s. 246.[” Tal på kollektivbrukens slagbrigadörers första unionskongress”, i *Leninismens problem* s 653-4]

På den konferens för agrar-marxister (de som hanterade jordbruksproblemet) som hölls i slutet av 1929 träffades den lilla grupp som arbetade inom detta område och gjorde en förteckning över de studier som hittills gjorts. Än så länge var detta arbete varken tillräckligt eller fullständigt. Men under sista dagen av denna konferens höll Stalin ett tal där han talade om möjligheten att skicka NEP ”till djävulen”. Därmed sände han varje mödosam och ofullständig undersökning med dess förfiningar och subtiliteter till samma destination. ...

Vi ska nu undersöka våra *dramatis personae*, med andra ord batraken, bednjaken, serednjaken och kulaken och försöka komma fram till en ungefärlig uppskattning av situationen för varje skikt och de problem som de utgjorde för sovjetregimen.

2. Batraken

Före revolutionen stod batraken längst ner på den sociala stegen. Mot slutet av NEP var han i samma position. Enligt teorin var han en bundsförvant till det urbana proletariatet under utövandet av diktaturen. I själva verket utgjorde batrakerna det fattigaste och mest föraktade skiktet i det sovjetiska samhället i allmänhet och på landsbygden i synnerhet. Den sociala definitionen av batraken framhöll att han var en proletär som bara levde av lönearbete inom jordbruket. Vi har sett att situationen i praktiken alltid var mer komplex. Detta förklarar svårigheten att bestämma antalet batraker. Enligt de siffror som lämnades till konferensen för agrar-marxisterna i december 1929 fanns det 2 760 000 batraker 1927, men deras antal ökade ständigt. 1929 var de 3 231 000. Av dessa minskade antalet långtidsanställda kontinuerligt på grund av restriktioner och på grund av riskerna för att deras arbetsgivare skulle klassificeras som kulaker. Å andra sidan ökade antalet daglönare, som var mindre skyddade av lagen. 20 % av det antal som ovan anges för 1927 var daglönare, men 1929 var de redan 39 %.[29]

Vi bör först och främst göra det klart att majoriteten av batrakerna ägde en jordlott. 1926 publicerade *Bolsjevik* en artikel som visade att i hela landet ägde 63 % av batrakerna gårdar och en tredjedel av dessa hade odlingsbar jord och djur medan andra enbart hade odlingsbar jord. Cirka 35 % hade inte längre någon jord,[30] men det är mycket troligt att de fortfarande strävade efter att skaffa sig jord.

Ett litet antal batraker var anställda hos sovchoserna (160 000 år 1927) och ett stort antal hos landsbygdssamhällena och kooperativer. Samhällena anställde främst herdar, 851 000 herdar 1927, varav 629 000 anställda av landsbygdssamhällena, och resten av enskilda bönder. Majoriteten av batrakerna arbetade för enskilda bönder. För 1927 har det beräknats att av alla som var registrerade som långtidsanställda lönearbetare (men för mindre än ett år, *srokovje*) arbetade 1 365 000 för enskilda bönder.[31] Till detta måste läggas ett stort antal daglönare. Men detta är viktigt; det var inte nödvändigtvis kulakerna som anställde lönearbetare. Anställningen av arbetskraft var utbredd i byarna och ibland kunde till och med en bednjak tvingas att anställa en arbetare.

Det är mycket svårt att få en exakt uppfattning om hur batrakerna delades upp. Lyasjtjenko rapporterade att i RSFSR:s veteproducerande regioner använde sig 31,5 % av alla hushåll lönearbete.[32] Det kan antas att serednjakerna ibland också anställde *srokovje*, även om de huvudsakligen anställde daglönare, medan kulakerna oftast anställde på längre tid. I själva verket missade varje folkräkning lönearbetarna, för det fanns ingen underskott på batraker och ingen drömde om att uppge för myndigheterna att man anlitade arbetskraft av detta slag. Det

---

[29] Gaister, *NAF*, 1930, nr 1, s. 96-7. Observera att det är en skillnad på ungefär en miljon personer mellan siffrorna för *TsSU* och de för Jordbruksarbetarnas fackförening.
[30] Spektor, ”Profsojuzy i rabota v derevne”, *Bolsjevik*, 1928, nr 8, s. 74. Larin anger siffran 1 300 000 för dem utan jord. ”Chastny kapital v selskom chozjaistve”, *NAF*, 1927, nr 4, s. 40.
[31] I en publikation från *TsU* från 1928 citerad av A. Levin, *NAF*, 1929, nr 10 (bibliografiskt index).
[32] Lyasjtjenko, *op. cit.*, vol. III, s. 130.

är därför svårt att bestämma hur många batraker som endast anställdes av kulaker. Lyasjtjenko påpekar att endast 51,1 % av de rika anlitade lönearbete. och tillhandahåller ett överflöd av ofullständiga och relativa siffror, men inga definitiva slutsatser.

Faktum är att data antingen saknades eller var oanvändbara. Följande verkar emellertid vara en rimlig hypotes: om bara hälften av kulakerna anlitade lönearbete och endast 1 % av alla hushåll anlitade mer än en batrak (som Kritsman uppgav till Kommunistiska akademin 1928),[33] då skulle man komma fram till en siffra på ungefär en miljon batraker, under förutsättning att man enades om andelen kulaker, oavsett om det är 3,24 % som Lyasjtjenko hävdar, eller 3,9 % som han hävdar på en annan sida i sitt arbete, eller, återigen, 5 %, en siffra som accepterades av de politiska myndigheterna kring1929 .... Vår uppskattning av antalet batraker som arbetar för kulaker är baserad på detta senare index, som vi senare kommer att se aldrig bekräftades av någon som helst forskning.

Batrakernas arbetsförhållanden (även i en sovchos) var ”slavliknande”. Vänsteroppositionens *Plattform* (september 1927) uppger detta[34] och det finns gott om officiella uppgifter samt information som nyligen publicerats som bekräftar detta påstående.

Batrakerna arbetade tolv till tretton timmar per dag på sommaren, elva timmar under våren och hösten och deras inkomster översteg inte hälften av vad en sovchosarbetare tjänade. I Sibirien där ojämlikheten var störst tjänade de 2,5 gånger mindre än en industriarbetare.[35] En del av denna lön betalades dessutom i natura. Ibland var anställningsformen till och med métayage[*] eller corvée[**] (*izdolsjtjina; otrabotka*) och det gällde särskilt i Centralasien men också på andra håll. ”Överallt stöter man på fall av slavarbete (*kabalny*) som pågår i flera år, i sken av utbildning, fiktivt äktenskap, pseudolärlingskap eller blodsband.”[36]

Det är värt att nämnas att en ganska stor andel av batrakerna bestod av kvinnor, ungdomar och barn och att de ofta varken kunde läsa eller skriva.

Den information som lämnades av den sovjetiska pressen från den här perioden ger en ganska exakt bild av situationen för batrakerna i den sovjetiska byn. Allt gick emot dem. När regimen från och med 1925 och framåt hade slagit in på den nya NEP-linjen verkade den ha bestämt sig.

”Nu är det inte frågan om att hindra att de välbeställda bönderna blir rikare”, skriver *Pravda* den 20 mars 1925, ”utan att få serednjakerna att samarbeta och batrakerna att enas.”

Av detta blev bara den första delen genomförd. Lagstiftning för att skydda arbetarna fanns visserligen, men verkställdes inte, eftersom Arbetsinspektionen på landsbygden bara hade ett mycket litet antal inspektörer till sitt förfogande. Myndigheterna på platsen, inklusive folkdomstolar, var benägna att ställa sig på de mäktigas sida.[37]

---

[33] *NAF*, 1928, nr 4, sid. 117. Kritsman uppskattade år 1926 att summan av de anställde bönderna till en och en halv miljon batraker. *NAF*, 1927, nr 2, sid. 10. *TsSU:s* siffra på 1 100,00 batraker och herdar 1926 citeras av Larin, *NAF*, 1927, nr 4, sid. 41. Larin ifrågasätter emellertid *TsSU:s* siffra och insisterar på att 2,5 miljoner batraker och herdar 1926 anställdes av privata bönder.

[34] *Les Bolsheviks contre Staline, 1923-8*. (Paris, 1957), s. 95. (Den förenade vänsteroppositionens plattform på marxistarkiv.se, s 11.)

[35] Trifonov, *op. cit.* (se not 9), s. 180.

[*] arrendet till jordägaren med betalas med en del av den egna produktionen

[**] arrendet betalas med dagsverken för jordägaren

[36] N. Vizen, en artikel om problemet med batrakernas löner, *NAF*, 1929, nr 7, sid. 123.

[37] T.ex. Kosjelev, ”Batratskie zabastovki”, *NAF*, 1929, nr 10, sid. 86. Kosjelev uppger att domstolarna ofta skyddade kulakerna, utfärdade domar till förmån för dem och ”undergrävde batarkernas vilja att åtala sina arbetsgivare”. Detta ägde rum inte bara 1927, utan så sent som i oktober 1929!

Jordbruksarbetarnas fackförening (*Vserabotzemles*) gjorde, även enligt partiets teoretiska organ, inte mycket för att skydda batrakerna eller för att hjälpa dem att förbättra sin situation i enlighet sin målsättning.[38] Av 3 miljoner batraker var bara en fjärdedel medlemmar i fackföreningen, vilket Molotov med beklagande noterade i sitt anförande under femtonde partikongressen. Han överdrev antagligen, för i en publikation utgiven 1929 av den Kommunistiska akademin hävdades det att endast 424 621 av 3 miljoner batraker var organiserade. . . [39]

I samma tal uppgav Molotov att i slutet av 1927 var endast 14 000 batraker partimedlemmar. Situationen skulle förändras senare, men mycket långsamt. Uppgifter som publicerades i *Bolsjevik* 1929 visar att i partiets landsbygdsorganisationer var batrakerna minst representerade.[40] Vissa tjänstemän ville inte ha något med dem att göra på grund av att ”alla är fyllbultar”. Andra hävdade med rätta att det var omöjligt att rekrytera dem till partiet eftersom de aldrig var fria från sitt arbete. På regionala konferenser med hundratals delegater kunde man ibland knappt hitta några batraker överhuvudrtaget.

Vi vet att batraken, som alla andra bönder, strävade efter att bli en självständig jordbrukare, att få mer jord och fler redskap att odla jorden med. Han skulle kanske ha varit beredd att gå med i ett jordbrukskollektiv, men ingen bjöd in honom att gå med i ett sådant kollektiv. Vid den tiden var regimen inte det minsta intresserad av kollektivisering. Inte heller tänkte någon på att förse batrakerna med mer jord och redskap.

NEP behövde batrakerna, men den sovjetiska regimen kunde inte hitta något sätt att hantera deras problem. Och så fortsatte batraken att figurera som en paria i det samhälle som hade uppstått ur oktoberrevolutionen och han fick vänta på sin del av frukterna från denna revolution. Samtidigt fanns det inget område i det sovjetiska samhället där klyftan mellan läran och verkligheten var mer uppenbar och mer kompromettterande för den socialistiska idén …

Följaktligen var detta tillstånd ett stort bekymmer för många aktivisters revolutionära samvete.

3. Bednjaken

Bednjaken, batrakens närmaste granne på den sociala stegen, beskrevs enligt partiets politiska språkbruk som partiets ”sociala stöd” på landsbygden, tillsammans med batrakerna.

Vi har sett att för Larin var bednjaken primärt en bonde utan häst. Officiella uppskattningar av den ”hästlöse” varierar kring cirka 30 %. Vi har i alla fall att göra med en bonde vars inkomst från hans gård helt klart är otillräcklig för att försörja familjen och detta även i en bördig jordbruksregion. För att klara sitt uppehälle tvingas han att söka annat arbete och då i första hand som lönearbetare inom jordbruket.

Ett annat kriterium, som syftar till större precision, försökte definiera bednjaken i termer av ett visst samband mellan bristen på produktionsmedel och överskottet på arbete som blir resultatet av detta.

Med utgångspunkt från denna definition gjorde en grupp forskare skillnad mellan bednjaker på de så kallade ”proletära” gårdarna och de på de så kallade ”semi-proletära” gårdarna. Den första kategorin inkluderade de jordbrukare som sålde sin arbetskraft mer än femtio dagar per

---

[38] Spektor, *op. cit.*, s. 76. Det finns ett överflöd av bevis som stöder detta: t.ex. de officiella uppgifterna från Inspektionskommissariatet om tillämpningen av lagen för skydd av lönearbetare inom jordbruket som citeras av Plesjkov i *NAF*, 1927, nr 11 (bibliografiskt index).

[39] Molotov, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, p. 1093; Angarov. *Klassovaya borba v sovetskoi derevni*. (Moscow, 1929), s. 41-2.

[40] Vareikis, “Korennie voprosy raboty sredi batrachestva”, *Bolsjevik*, 1929, nr. 2, s. 90.

år. Den andra kategorin omfattade de som sålde sin arbetskraft mellan tjugo och femtio dagar per år, eller hyrde dragdjur i mer än tjugo dagar, eller redskap i över tio dagar per år.[41]

Om den första kategorin uppskattades till cirka 3 miljoner och bestod av cirka 10 miljoner själar, räknade den andra kategorin, de verkliga bednjakerna, till 6 eller 7 miljoner.[42]

Enligt Strumilin låg bednjakens levnadsstandard knappt över batrakens. För honom skilde sig en bednjak från en arbetslös bonde endast i det att han inte var registrerad på arbetsförmedlingen och att han hade en jordlott som gav honom rätt att bli betraktad som en jordbrukare.[43]

Enligt en annan författare var bednjakens situation användbar för landets ekonomi, eftersom de representerade en arbetskraft som kunde bevaras för en framtida industrialisering, utan att de skulle spridas eller degenerera. I själva verket hänförde sig den ökända (och katastrofala) överbefolkningen på den ryska landsbygden (som beräknades till 8-10 eller fler miljoner arbetare) huvudsakligen till detta skikt.

Även om de fakta och siffror som återgetts ovan kan ge en god uppfattning om bednjakens fattigdom och det tryck han kunde åstadkomma i det politiska och ekonomiska livet i landet, beskriver detta inte hela problemet. Den roll som detta skikt spelade i det komplexa samspelet mellan sociala krafter förstås bättre när man kommer ihåg att denne ”stackars sate” ändå var en veteproducent och att hans bidrag till statens alltför blygsamma spannmålsproduktion inte kunde ignoreras. Han kontrollerade en viss procentandel av den odlingsbara jorden (inga siffror finns tillgängliga). Han var säljare av spannmål och köpare av tillverkade produkter. Bednjakens andel av det spannmål som såldes över marknaden anges inte. Den var liten, men hade ändå betydelse.

Gaister, som har betonat dessa aspekter, försökte till och med beräkna bednjakernas bidrag till böndernas spannmålsreserver. Enligt honom måste de två första kategorierna (proletärer och halvproletärer) ha stått för 19,2 % av reserven i Ukraina, 19,7 % i norra Kaukasien och 10,5 % i Ural. 32,1 % respektive 17,2 % av böndernas inköp av industriprodukter i de två sistnämnda spannmålsproducerande regioner sades ha tillhört dessa kategorier.[44]

På grund av sin fattigdom och nöd, var de fattiga å ena sidan redo att acceptera partiets slagord och samarbeta med detta för att införa de socialistiska förändringarna som predikades av den sovjetiska regimen, förutsatt att de fick nödvändigt materiellt stöd. Som producenter och konsumenter, behandlades de å andra sidan som sådana av myndigheterna. Under de många konflikterna mellan regimen och bönderna över *zagotovki* (spannmålsanskaffning) och över prispolitiken i allmänhet, reagerade de fattiga på exakt samma sätt som de andra producenterna. I detta avseende betraktade de sig som bönder som alla andra och behandlades som sådana av anskaffningsorganen och politbyrån. Svårigheterna och tvetydigheterna i förhållandet mellan regeringen och denna del av bönderna, som ansågs vara den grundläggande länken för *smytjkan*, framgår redan av detta sammanhang.

Efter att man proklamerat NEP:s kulakvänliga fas kom en flodvåg av lugnande beslut som syftade till att dämpa de fattigas och de idealistiska aktivisternas farhågor. Vid en plenarsession för partiets centralkommitté 1925 tillkännagav Molotov en rad åtgärder som skulle

---

[41] Gaister, *NAF*, 1927, nr. 10, s. 27-8.
[42] Ignat, “Chozjaistvennaya pomosjtj derevenskoi bednote” *NAF*, 1928, nr. 10. s. 93.
[43] Strumilin, *op. cit.*, s. 56.
[44] Volf, ”Problemy rekonstruktsii selskogo chozjaistva”, *Planovoe Chozjaistvo*, 1929, nr 2, s. 100-1; Gaister, *NAF*, 1927, nr. 10, s. 33, 36. Gaister medger att detta är mycket grova uppskattningar. De ska endast tas som en uppskattning av storleken.

vidtas för att organisera *bednota*-bönderna, för att hjälpa dem ekonomiskt, rekrytera dem till den kooperativa rörelsen och stärka deras ställning i selsoveterna och andra byinstitutioner.[45]

Partiet, Jordbruksarbetarnas fackförening och de sovjetiska organisationerna uppmanades att påta sig uppgiften att hjälpa de fattiga, batrakerna eller bednjakerna, vilka var partiets starkaste stöd bland bönderna. Det förekom även en långvarig diskussion om behovet av olika former av kollektiv organisering och att aktivera böndernas kommittéer för ömsesidigt stöd (*KKOV*).[46] Det var ingen brist på förordningar och cirkulär från partiet och *TsIK* i dessa frågor. Vi ska se vad det praktiska resultatet blev.

Det är betydelsefullt att samma möte godkände det ukrainska partiets beslut att omorganisera sina ”Kommittéer av fattigbönder” (*Komnezamy*), som hade erkänts som officiella organisationer sedan tiden för den stora *Kombedy*-rörelsen 1918, och omvandla dem till frivilliga organisationer.[47] Naturligtvis var detta liktydigt med att avskaffa dem. Anledningen till denna reform är tydlig. Det var viktigt att inte försämra relationerna med de mer driftiga bönderna, som förväntades tillhandahålla en märkbar ökning av jordbruksproduktionen.

Och ändå har partiet hela tiden hävdat, och hävdar än i dag, att ett massivt stöd ständigt gavs till bednjakerna för att göra det möjligt för dem att producera mer, klättra på den sociala stegen och bli serednjaker. Enligt detta specifika argument ägde en kontinuerlig *oserednyatjivanie* (utjämningsprocess) rum under NEP-perioden, vilket ledde till en oavbruten förbättring av de fattigas förhållanden.

Samtidigt medgav partiet, med en betoning som varierade beroende på hur bitter den interna kampen var och den linje som politbyrån hade antagit, att en ganska tydlig skiktningsprocess ägde rum på landsbygden och att den faktiskt hade samlat kraft under de senaste åren av NEP. Detta var raka motsatsen till det föregående resonemanget, eftersom processen nödvändigtvis måste ha resulterat i upplösning av mellanskiktet genom att det skapades en rik ”borgerlig” minoritet vid ena extremen och en allt talrikare *bednota* vid den andra.

I ett försök att förena de två teorierna, föreslogs att denna differentieringsprocess under sovjetiska förhållanden var av speciell typ. Inför framväxten av en välbärgad och exploaterande klass, med sitt ursprung i serednjakerna, hade den sovjetiska regeringen i sin osvikliga vaksamhet stärkt den ännu mer genom att utöka den med många bednjaker som upphöjdes till serednjaker.[48] Det minsta man kan säga är att denna teori aldrig tillfredsställande har bevisats.

Som ytterligare stöd för detta argument åberopade Molotov resultaten av arbeten som hade utförts av en expertkommission. Men han kritiserade samma kommission för att ha dragit slutsatsen att antalet serednjaker hade tenderat att stabiliseras. Han kritiserade den också för att ha underskattat antalet bednjaker. Cirka trettio sidor längre fram tillkännagav Molotov att från och med nu skulle 35 % av bondhushållen befrias från jordbruksskatten eftersom de var bednjaker. Fram till dess hade bara 27 % haft en sådan befrielse. Återigen citerar vi samma källa och vi finner att Molotov, två år efter han utfärdat förordningarna avseende organiseringen av bednjakerna, konstaterar att detta åtagande hade misslyckats. Han beskriver arbetet bland de fattiga som ”skandalöst” (*bezobrazno*) försummat särskilt under ”de senaste åren”.[49]

---

[45] Sammanfattat i en artikel av Milyutin, *NAF*, 1925, nr 9.

[46] Betydelsen av dessa *krestkomy* med sina lokala och centrala organisationer, budgetar, kongresser osv. bör inte överbetonas. Den dåliga kvaliteten på deras arbete fördömdes i en partiresolution av den 6 september 1929. Se samlingen av handlingar i *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*. (Moscow, 1957), dok. nr 53. Se även Bolsjakov, *op. cit.* (se kap. 1, not 5), s. 148-51.

[47] Samma beslut tillämpades på Kazakstan, Jakutsk etc., där, liksom i Ukraina, fanns *kombedyn* fortfarande kvar.

[48] Teser från centralkommittén inför den femtonde kongressen, *KPSS v rezoljutsijach*, vol. II, s. 417.

[49] Molotov, *15-ty Sezd VKP (b)*, stenogram, s. 1053, 1082. Det sista citatet från Molotov finns på sid. 1093. Siffran 27 % kommer från *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. nr 16, s. 75.

I en volym som publicerades postumt 1956, samlade en mycket tillförlitlig ekonom, Lyasjtjenko, data och statistiska tabeller till stöd för den officiella uppfattningen. Men hans siffror bevisar inte särskilt mycket. Han medgav faktiskt själv att ”vi har inga statistiska uppgifter, varken ofullständiga eller ungefärliga, om utvecklingen av klasstrukturen i de sovjetiska byarna under någon som helst årlig period”.[50] Detta är en viktig erkännande när man skall bedöma hur väl partiet hade kunskap om böndernas sociala struktur.

Faktum är att man kan säga att det under NEP-perioden fanns motstridiga krafter i rörelse bland bönderna, eller åtminstone en rörelse åt två olika håll: å ena sidan skedde det ett förborgerligande av vissa av serednjakerna, som blev kulaker, medan en del bednjaker å andra sidan steg upp till serednjakens nivå, under förutsättning att de hade kunnat skaffa en häst och en plog.

> ”Återupplivandet av jordbruket under NEP-perioden skapade en illusion av allmän utveckling”, skrev en av partiets egna författare. ”Men detta var inte alls en enkelriktad process. Skapandet av kapitalistiska element åtföljdes av att en annan del av byn, de svagare gårdarna, försvann som ekonomiskt oberoende enheter.”[51]

Enligt denna författare och enligt många andra källor hade därför vissa serednjaker tappat fotfästet och halkade ner på den sociala stegen. Många gårdar som tillhörde bednjaker försvann helt, medan andra bednjaker blev batraker, och andra begav sig till städerna för att hitta arbete eller för att ansluta sig till den redan stora massan av arbetslösa.[52]

Situationen var alltså mycket mer komplicerad än den officiella versionen. Men i avsaknad av data är det inte lätt att redogöra exakt för de förändringar som ägde rum. Som vi har sett ifrågasattes de officiella argumenten av vissa av partiets experter som inte på något sätt var inblandade i någon form av opposition. Man kan säga att det hade skett en viss ökning i antalet bönder som ägde odlingsbar jord, men denna förändring var inte alls vanligt förekommande, och i vissa regioner fanns en motsatt tendens. Det skedde antagligen också en minskning av antalet hushåll utan boskap, men återigen fanns ingen definitiv trend. Enligt Lyasjtjenko hade antalet hushåll utan boskap i RSFSR minskat mellan 1924-6 från 31 % till 30 %.[53] Dessa siffror erhölls genom en stickprovsundersökning och författaren själv verkar underförstått erkänna att de inte bevisar något. Denna trend tycktes vara mer tydlig i den ryska republikens produktiva regioner, men i andra fall fanns det till och med bevis på en motsatt tendens.

Teorin om den ”ständiga förbättringen av bednjakens levnadsförhållanden” och om den ”speciella karaktären av differentieringen” som tillämpades på ökningen av antalet serednjaker, kan vi följaktligen inte acceptera, även om den idag fortfarande förs fram av några sovjetiska författare. De tillgängliga bevisen stöder inte det. Faktum är att den motsatta hypotesen är lättare att försvara. Många serednjaker blev fattigare och förvandlades till bednjaker. Om antalet serednjaker inte minskade berodde detta på att det skedde en ökning genom en ofta förekommande uppdelning av hushållen, vars medlemmar, som formellt fortsatte att klassificeras som serednjaker, faktiskt blev fattigare till följd av dessa uppdelningar. Många gårdar som tillhörde bednjaker försvann, men andra tillkom från serednjakerna för att ersätta dem. Det allmänna intrycket är snarare att bednjak-kategorin växte medan serednjak-kategorin minskade något.

---

[50] Lyasjtjenko, *op. cit.*, vol. III, s. 240. Men han tillhandahåller dock många relevanta uppgifter om kollektivisering på sidorna 136-9 och 238-42.
[51] Larin, ”Chastny kapital v selskom chozjaistve”, *NAF*, 1927, nr 4, s. 38.
[52] I den artikel som nämns ovan uppskattar Larin att de arbetslösa i städerna uppgick till två miljoner, varav majoriteten var bönder. De flesta nyanlända inom industrin var också bönder.
[53] Lyasjtjenko, *op. cit.*, vol. III, s. 138.

En annan officiell teori hävdade att regimens stöd till bednjakerna, och den framgångsrika organiseringen av batraker och bednjaker hjälpte till att vinna över serednjaken till proletariatets sida och därmed isolera kulaken.[54] Denna typ av argument upprepas i det oändliga, men saknar likväl substans. En riktig beskrivning av bednjakernas situation under NEP: s sista år kan erhållas från en studie av de officiella källorna. Efter undersökningar utförda av Inspektionskommissariatet konstaterade *Pravda* den 7 april 1928 ”en skamlig divergens mellan den mängd energi som använts för att samla in medel för att stödja de fattiga och hur dessa medel användes i praktiken”. Men den summa som samlades in och som kostade så mycket ”energi” var för RSFSR 20 miljoner rubel och redaktörerna visste mycket väl att även om denna summa användes korrekt var den absurt låg.

Under 1928 antogs en lång rad resolutioner, inklusive ett viktigt dekret från *Sovnarkom* om lättnader för fattiga bönder.[55] Därefter skulle 40 % av alla krediter som beviljades bönderna gå till bednjakerna på gynnsamma villkor. När dekretet tillkännagavs publicerade en författare, som antagligen arbetade inom detta område, en viktig artikel, där han på samma sätt som *Pravda* hade gjort i ovannämnda nummer insisterade på att dessa dekret hittills hade haft en mycket liten praktiskt betydelse. Den summa som tilldelades enligt det nya dekretet skulle öka beloppet för den speciella kreditfonden för de fattiga till 80 miljoner rubel, men detta var fortfarande mycket otillräckligt i förhållande till bednjakernas behov.[56]

Denna speciella fond inrättades 1926 för att avhjälpa den flagranta orättvisa som de fattiga bönderna lidit av under den kooperativa rörelsens fördelning av krediter, men den visade sig aldrig vara särskilt effektiv. De fattiga deltog i mycket liten omfattning i den kooperativa rörelsen, medan de välbeställda var starkt representerade i den och kontrollerade den. Detta var en situation som dessutom var helt i överensstämde med NEP:s intentioner. Kooperativen sysslade med försäljning av jordbruksprodukter och inköp av produktionsmedel etc. Den bonde som producerade lite eller ingenting alls hade ingen plats i den kooperativa rörelsen. Kreditkooperativen föredrog naturligtvis den mer välbeställde klienten och var försiktiga med bednjaken som inte hade tillräckliga medel för att garantera återbetalning av sitt lån. Således lyckade, enligt Lyasjtjenko, bara 5,8 % till 18,7 % av de lägre skikten erhålla någon form av kredit, medan 36,1 % av hushållen i kategorin ”småkapitalister” fick lån och mycket större lån än de fattiga.[57] Ignat talade om detta tillstånd som ”en otillåtlig förvrängning av partiets klasslinje”. När man läser den detaljerade beskrivningen kan man förstå hans indignation.

Den bednjak som i huvudsak behövde ett långfristigt lån fick bara ett kortfristigt lån och bara om han kunde erbjuda garantier. Detta gällde även om han var medlem i kooperativet. De som inte var medlemmar i kooperativet fick ännu mer sällan kredit. Lånebeloppen var för små: 30-40 rubel för köp av en häst, vilken kostade 150, och ibland (i Vitryssland) 25 rubel för byggnadsarbeten, etc. Lånen användes därför inte. De spenderades mest på mat (om inte på dryck), och det faktum att de var svåra att få återbetalda gjorde bankerna ännu mer motvilliga att ge krediter till de fattiga.

De ovan nämnda speciella kreditfonderna för de fattiga, som administrerades av kooperativen, hade liten effekt. Uppgifter som samlats in av *RKI*[*], Finansinspektionen och av partifunktionärer avslöjar att dessa krediter alltför ofta inte nådde dem som de var avsedda för och istället riktades de mot mer pålitliga mottagare, särskilt kulakerna. De belopp som faktiskt mottogs av bednjaken var som tidigare påtalats otillräckliga och villkoren för vilka lånen

---

[54] Se till exempel Trifonov, *op. cit.*, s. 181-2.
[55] *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. nr. 13, s. 68-71.
[56] Ignat, *op. cit* (se not 42), s. 63-86 handlar om stöd till *bednotan*.
[57] Lyasjtjenko, *op. cit.*, vol. III, s. 239. Övriga data från Ignat, *op. cit.*
[*] Även: Rabkrin = Arbetar- och bondeinspektionen.

beviljades var ogynnsamma. Bylivets hårda villkor förtog avsikten med dekreten, särskilt om dessa inte följdes upp av energiska åtgärder, eller snarare av de radikala reformer som faktiskt var nödvändiga.

Här är ett slående exempel:

> ”Bednjaken Belov fick ett lån på 25 rubel från (kredit) föreningen Ljudnikova i Bryansk *gubernija*. Men [eftersom han inte var medlem i denna kooperativa förening— ML], gjordes ett första avdrag på 5 rubel 50 kopek för medlemskap och ägarandel (*vstupitelny i paevoi vznos*). Det upptäcktes sedan att Belov hade betalat 2 rubel till en 'godhjärtad' granne för att denne hade undertecknat en lånegaranti (sådana fall förekom ofta) och på detta sätt hade en tredjedel av lånet gått upp i rök redan då det hade mottagits”.[58]

Det är uppenbart, säger författaren, att ett sådant lån inte kommer att återbetalas när det förfaller, och inte heller kommer det att ha hjälpt bednjaken, eftersom det förmodligen kommer att ha ”ätits upp”.

De fattiga måste säkert ha undrat vilken typ av regim det här var, som hade lovat dem så mycket, men som i praktiken bara hjälpte den mäktigaste *chozjain*, medan de fattiga fortsatte att leva i den största nöd.

I det politiska och propagandamässiga sammanhanget framställdes bednjaken som regimens trognaste stöttepelare, den enda representanten, tillsammans med batraken, för proletariatets diktatur på landsbygden. Det var faktiskt lätt för bednjaken att gå med i partiet. Han valdes ofta till kandidat till den lokala selsoveten och för andra uppdrag, särskilt under perioder då relationerna mellan regimen och bondemassorna var spända. Men ekonomiskt sett var bednjaken ett offer för diskriminering när det gäller krediter och leveranser, som var hans mest omedelbara bekymmer. Det var de andra grupperna, som flöt ovanpå och i praktiken innehade en privilegierad social ställning i byn, medan bednjaken fick nöja sig med några mer eller mindre försumbara fördelar. Denna skillnad mellan å ena sidan den verkliga sociala och ekonomiska situationen och de politiska teoretikernas argument å den andra sidan återspeglade den grundläggande skillnaden mellan NEP-böndernas ställning och mål och sovjetregimens mål. Sådana politiska tröstpriser som partiet kunde erbjuda bednjakerna i form av paroller och några få åtgärder för att organisera dem i grupper tillsammans med batrakerna (*batratsko-bednyatskie gruppy*) var inte mycket värda.

I slutet av 1929, två år efter regimens ”sväng till vänster”, under vilken bednjaken borde ha varit i en alltmer gynnad position fanns i RSFSR endast 12 000 organiserade grupper kopplade till selsoveterna [landsbygdssovjeterna], innehållande totalt 139 000 (!) bednjaker.59 I tre fjärdedelar av selsoveterna fanns inga grupper alls av detta slag. Sådan var situationen även efter en omfattande agitation, otaliga cirkulär och ledarartiklar, och trots att en specialavdelning hade inrättats inom centralkommittén för att huvudsakligen hantera den politiska organiseringen av bednjakerna.

Avskräckta och desillusionerade, dolde inte bednjakerna sitt missnöje. Ignat, som vi redan har citerat, rapporterar att myndigheterna och particellerna endast vände sig till bednjakerna när deras stöd var nödvändigt, särskilt före val. Därefter ignorerades de. När han talar om deras ”missnöje och besvikelse”, citerar författaren som en typisk formulering från en bednjak från en regional konferens som hölls i Orel *Gubkom*:

---

[58] Ignat, *op. cit.*, s. 68.

[59] Kukusjkin, *op. cit.* (se kapitel I, not 28), sid. 43. Det fanns andra grupper kopplade till de kooperativa organisationerna inom jordbruket och *raiispolkomy*, men inga siffror finns tillgängliga för dessa. Den angivna siffran hänvisar till slutet av 1929. I början av 1927 och det är den period som vi sysselsätter oss med var bednjaker utan tvekan mycket dåligt organiserade.

> ”Particellen och *volkom* samlar oss bara när de är angelägna om att få det största möjliga antalet röster för sina kandidater. Men efteråt är ingen intresserad av oss och ingenting görs för oss. Vi vill faktiskt lämna in en protest hos prokuratorn om denna inställning till arbetet med *bednota*n.”

”Hittills”, konstaterar författaren, ”verkar gruppen av fattigbönder inte vara särskilt mycket värd på landsbygden.”60

Regimens och partiets anmärkningsvärda misslyckande med sitt arbete bland fattigbönderna blir lättare att förstå när man analyserar i vilken utsträckning sovjetregimen faktiskt hade etablerat sig på landsbygden. För tillfället bör det påpekas, att den ovan citerade bednjaken, samtidigt som han uttryckte sin besvikelse, i grund och botten fortfarande hade en djupt pro-sovjetisk inställning. Han och hans vänner ville klaga till prokuratorn att den officiella linjen inte följdes. Men det fanns också andra strömningar som var av mycket mer fientlig natur.

[60] Ignat, *op. cit.*, s. 79.

3. Problemet med klasskiktningen bland bönderna (forts)

1. Serednjakerna

Serednjakerna [medelbönderna] utgjorde den största delen av bönderna. I partipropaganda definierades de som ”jordbrukets huvudpersoner”. De var fattiga arrendatorer på små gårdar, mycket svaga jordbruksproducenter och i många fall analfabeter eller nära på. Det var på detta sätt de såg på sig själva, snarare än som framstående personer. Ändå utgjorde de själva kärnan i landets sociala och ekonomiska liv och som sådana visade de sig vara en evig källa till problem för regimen och dess teoretiker.

Partiet hade stora svårigheter att definiera serednjakens [medelbondens] exakta sociala funktion i accepterade marxistiska termer. Lenin, till exempel, klargjorde aldrig om han såg på bönderna som ett ”skikt” eller en ”klass”.[1] Ibland använde han till och med båda termerna i samma mening, när han uteslutande hänvisade till serednjaken. ”Men då vi övergår till ett sådant skikt som medelbönderna”, sade han, ”så visar det sig att *detta är en klass som vacklar*”. Med hänvisning till bonden i allmänhet fortsätter han:

> ”Medelbonden är delvis egendomsägare, delvis arbetande. Han exploaterar inte andra representanter för de arbetande. Under årtionden har han själv med största möda måst hävda sin ställning, han har själv varit utsatt för godsägarnas och kapitalisternas utsugning, han har utstått allt, och samtidigt är han — egendomsägare. Därför innebär vårt förhållande till denna vacklande klass oerhörda svårigheter.” [2]

Om man bortser från en viss vaghet i terminologin, som återspeglar frågeställningens komplexa karaktär, uttalade Lenin tydligt och upprepade gånger att han var väl medveten om den svåra uppgift som sovjetregimen konfronterades med, både ur politisk och teoretisk synvinkel när den hanterade den bedrägligt enkle m*uzjiken*.

Trettiotalets teoretiker, som hemföll till överförenklingar, och som varken hade sin herres talang eller intellektuella resning, eller faktiska möjligheter att uttrycka sig fritt, drevs ofta nästan till förtvivlan i sina ansträngningar att klassificera denna ”formlösa massa” av bönder. De gick till och med så långt att de identifierade fyra distinkta klasser: ”proletariatet”, ”halvproletariatet”, ”serednjaken” och ”landsbygdsbourgeoisien”.[3] Men med samma tvetydiga resonemang kunde dessa fyra klasser lika väl ha har sagts ha tillhört själva serednjakskiktet eftersom det inte är sant att serednjaken inte exploaterade annan arbetskraft. I själva verket uttalade Lenin själv i en annan artikel att serednjaken ganska ofta anställde arbetskraft, och att han medan han var arbetare samtidigt var en ”haj” och en ”spekulant”.

Vi har redan nämnt kategorier *malomosjtjny* och *zazjitotjny* som sovjetiska författare ofta upptäckte bland serednjakerna. Överflödet av subtila graderingar och distinktioner inom serednjakskiktet fördunklar kraftigt frågan och gjorde det oerhört svårt för politikerna att formulera en balanserad bedömning. Bonden som samtidigt var en jordbruksproducent och en ”haj och spekulant”, en arbetare som ofta anställde arbetskraft, en ”allierad” vars högsta önskan var att bli en kulak, visade sig verkligen vara ett problem, särskilt eftersom många bolsjeviker hävdade att han hade två sidor; en proletär och en kapitalistisk.

Om bonden (mellan- eller annan) vacklade berodde det på att han alltför ofta konfronterades med alternativ som förbryllade honom, särskilt om han var analfabet. Inför liknande alternativ var intellektuella och proletärer ibland ännu mer tveksamma. Det var inte bonden som hade en

---

[1] E H Carr, *A History of Soviet Russia: Socialism in One Country*, vol 1, s. 94-5

[2] *8-oi S'ezd VKP(b)*, stenogram, s. 300, citerat av Stalin, *Sotjinenija*, vol. XI, s. 106. [“Lenin och frågan om förbundet med medelbonden” i *Leninismens problem*, s 295-6]

[3] Vermenitjev i hans utkast till doktrinen, *Bolsjevik*, 1930, nr 9, s. 34.

delad personlighet (som förestavades av en terminologi som i sig var alltför avskild från verkligheten), utan snarare partiet, som upprepade gånger vacklade och ändrade i sin politik gentemot serednjaken. Först antog partiet en politisk linje och sedan en annan. Varje förändring av politiken åtföljdes vanligtvis av avvikelser och övergrepp och det var bönderna i allmänhet och mellanbonden i synnerhet som drabbades värst av detta.

Partiet, och särskilt den lokala ”aktivist-chefen”, fann det alltid mycket lättare att hantera ytterligheter; att sätta sin tilltro till en grupp och misstro en annan. Men när de på samma gång tvingades lita på och misstro samma sociala grupp, som doktrinen föreskrev så mångordigt, förlorade den sin betydelse som vägledning. Aktivisten, som hela tiden uppmanas av sina överordnade att följa den politiska linjen, som tycktes honom vara motsägelsefull, utdelade förmåner eller bestraffningar enligt sitt eget omdöme bara för att finna sig anklagad för övergrepp och avvikelser från en linje som i sig själv, per definition, antogs vara helt korrekt.

Det finns gott om exempel på sådana förändringar i partiets politik. Resultaten av avvikelsen från plenarmötet i oktober 1924 från den ”administrativa” och pro-bednjak-linjen, och av efterföljande åtgärder för att ytterligare genomföra NEP, har beskrivits av Chatajevitj, som hade tillgång till centralkommitténs källmaterial.[4] Aktivisten kunde inte göra något åt den plötsliga *volte face*,[*] och kände att han hade blivit förrådd. Trots de nya besluten från 1925 försummades bednjakerna helt. Serednjakerna och kulakerna fick kontroll över *selsoveterna* [bysovjeterna]...

När partiet kände att det tappade mark på landsbygden slog man till bromsen och gav ut nya instruktioner för att avhjälpa situationen under valkampanjen 1926-7. Resultaten, som beskrivs i en samling artiklar redigerade av Pasjukanis, var följande:[5] Bednajkerna tvingades in i *selsoveterna* med alla tillgängliga medel och serednjakerna föstes åt sidan. Rösträtten drogs urskillningslöst in och tusentals klagomål från orättvist behandlade serednjaker strömmade in till valmyndigheterna. Dessa orättvisor, hävdades det, skulle korrigeras senare, så långt som det var möjligt. ”Men vissa personer, särskilt medelbönderna”, uppger samma källa, ”börjar känna att partiet och den sovjetiska regimen medvetet utesluter dem från direkt deltagande i regeringen och kontrollen av staten.”

För att dämpa ”dessa personers” farhågor antogs en rad åtgärder av plenumet i februari 1927, samtidigt som avvikarna anklagades för att ha hjälpt kulakerna och för att ha försummat serednjakerna och genom deras exklusiva stöd till bednjakerna hade de äventyrat proletariatets diktatur. De som lämnade bidrag till Pasjukanis bok ger följande förklaring:

> ”Det fanns en uppenbar brist på förståelse för partiets direktiv om förstärkning av organisationerna för bednjaker och batraker. Det hade glömts bort att denna 'förstärkning' förutsatte en samtidig tillväxt och ett stärkande av banden mellan blocket av bednota och serednjaker; den stora massan av bönder på landsbygden.”[6]

Samtidigt som ledningen fortsatte att kritisera de som agerade på det lokala planet gav de inte några tydliga indikationer på hur ”de två ytterligheterna”, som för aktivisten verkade finnas så långt ifrån varandra, skulle förenas. Förvirrade fortsatte de på det lokala planet att först göra på det ena sätt, sedan det andra .... [7]

---

[4] Chataevitj, *NAF*, 1925, nr. 5-6, s. 198-212.
[*] = helomvändning
[5] Pasjukanis (red.), *15 let sovetskogo stroitelstva* (Moskva, 1932), s. 453-4.
[6] Bägge citaten, *ibid*., s. 454.
[7] I *Pravda* 25 december 1928 skriver Mesjtjerjakov: det är svårt att säga vilket misstag som var mest utbrett, vårdslöshet i arbetet med de fattiga (vanligare på lokal förvaltningsnivå), eller ”förenklingar” i hanteringen av serednjakerna (mer utbredd på guvernements-nivån). Rapporterat av Angarov, *op. cit.* (se kap. 2, not 39), sid. 64.

Dessa förändringar av partilinjen skulle tillta under 1928 med konsekvenser som var mycket allvarligare än de som hade förekommit under perioden 1924-7. Under 1928 skulle linjen ändras flera gånger som resultat av förändringarna i den interna kampen mot högern. Men svängningarna under det året var milda jämfört med dem som inträffade mellan slutet av 1929 och början av 1930, och som hade så långtgående efterverkningar. Serednjaken var alltid den som främst var involverad i dessa förändringar av partiets politik. År 1927 uppskattades antalet serednjak-hushåll av skattemyndigheterna till 14,3 miljoner. Tillsammans med bednjakerna skördade de 85 % av spannmålet (bruttoavkastning) och tillhandahöll tre fjärdedelar av det spannmål som såldes över marknaden.[8]

I den mån skördarna från 1925 och framåt tillät att det byggdes upp några reserver var dessa naturligtvis för det mesta i händerna på serednjakerna. I denna mening var serednjaken utan tvekan den centrala personen inom jordbruksproduktionen. Alla spänningar och påfrestningar som uppstod i landets ekonomiska liv härrörde från bristen på hans bidrag till jordbruks-produktionen, och de resulterande sammanstötningarna ledde oundvikligen till en konfron-tation mellan serednjakerna och myndigheterna.

Serednjaken upptog naturligtvis en speciell plats i partidoktrinen, men den doktrinära bilden av verkligheten var förvriden, som ett fotografiskt negativ, saker och ting uppfattades på fel sätt. Som vi har sett fanns det vid sidan av begreppet serednjaker som ett homogent skikt, en annan syn, som innehades av vissa ekonomer och några i partiledningen, som hävdade att *zazjitotjny* bildade en distinkt kategori inom serednjak-skiktet.[9] Uppskattningar av storleken på denna kategori varierade mellan 10 % och 15 %. Det finns mycket få uppskattningar av den ekonomiska styrkan hos *zazjitotjnye* som enskild grupp betraktad.

I statistiska sammanhang och i uttalanden om samhällelig politik grupperades *zazjitotjny* ofta ihop med kulaken. Båda, hävdades det, hade samlat på sig en viss mängd odlingsbar mark, en viss mängd redskap och en viss mängd spannmål som kunde säljas på marknaden (40% enligt en källa). De beskrevs som rika bönder, vid den motsatta ytterligheten på den sociala skalan jämfört med batrakerna och bednajkerna. Följaktligen kunde ett betydande antal serednjaker (cirka två och en halv miljon hushåll) när som helst avlägsnas från serednjak-kategorin, och finna att de inte betraktades som ”allierade” utan som ”klassfiender”. Som man lätt kan föreställa sig, representerade själva vagheten i det som utgjorde *zazjitotjny* ett verkligt hot mot serednjakerna, särskilt när de åtföljdes av andra dåligt definierade termer som *krepki serednjak*, *chozjaistvenny muzjik*, *bogaty serednjak*.[*] Det fanns obegränsade möjligheter att godtyckligt definiera varje serednjak och därmed inkludera honom i kulak-skiktet.

I sitt anförande till den femtonde partikongressen läxade Molotov upp oppositionen för att ha krävt en individuell uttaxering för de 10 % rikaste bönderna. Han hävdade att detta skulle vara en ”anti-serednjak”-åtgärd, eftersom bland de 10 %, rikaste bönderna fanns, förutom äkta kulaker, oundvikligen vanliga serednjaker.[10] Uppenbarligen vägrade han att acceptera att *zazjitotjny* var en social kategori. Men som E. H. Carr har visat: ”Det var inte längre sant att klassanalysen bestämde politiken. Politiken bestämde vilken form av klassanalys som var lämplig för den givna situationen.”[11]

---

[8] Stalin, *Sotjinenija*, vol. XII, s. 85 [”Om högeravvikelsen i Sovjetunionens Kommunistiska Parti (bolsjevikerna)” i *Leninismens problem*, s 400-401], och Trifonov, *op. cit.* (se kap. 2, not 9), s. 185.
[9] Gaister hävdade emellertid att begreppet *zazjitotjny* saknade klassinnehåll, att de flesta serednjaker anställde lönearbetare, hyrde ut redskap etc. *NAF*, 1927, nr 11-12, s. 20.
[*] Stark serednjak, effektiv bonde eller rik serednjak
[10] Molotov, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 1092.
[11] Carr, *op. cit.* Vol 1, s. 99.

Strax därefter, under 1928, när den politiska situationen hade förändrats, skulle termerna som användes bli allt mer otydliga. Detta är en klar indikation på att inställningen till serednjaken förändrades, även om den politiska propagandan fortsatte att rikta sina attacker uteslutande mot de rika bönderna i byarna. Detta var det exakta syftet med den oprecisa termen *zazjitotjny*.

Nu är det dags att säga något om begreppet ”alliansen” eller ”blocket” mellan proletariatet och bönderna (s*mytjka* på ryska). Detta var ett viktigt vapen i leninismens strategiska arsenal, även om det inte kunde beskrivas som en för alltid fastställd formel, utformad för att passa alla situationer.

För det första, även när Lenin levde, ändrade uttrycket ”allians med bönderna” betydelse flera gånger. Efter det första stadiet av s*mytjkan* med bönderna som helhet mot *pomesjtjiki*, förändrades tyngdpunkten, när tiderna förändrades, till kampen som bedrevs mot kulakerna till förmån för bednjakerna, med serednjakerna neutraliserade. Under inbördeskriget krävdes emellertid inte längre ”neutralitet” av serednjaken utan ”allians”. Denna formel förblev giltig för strategiska syften under NEP-perioden. När klasskiktningen blev mer tydlig under tjugotalet fortsatte ledarna att använda s*mytjka*-formeln, alltid med citat från en eller annan Lenintext, men med den betoning som bäst passade de aktuella politiska föreställningarna.

Alla var överens om nödvändigheten av att ”söka bednjakernas stöd, ha serednjaken som allierad och bekämpa kulaken”. Men denna ”tredfaldiga” formel kan knappast sägas ha haft något med NEP:s verklighet att göra, varken under dess höjdpunkt 1925-6, eller under dess nedgångsperiod från slutet av 1927 och framåt. Under NEP-perioden hade bednjaken, som vi redan har noterat, varit föremål för alla slags politiska olyckor (särskilt under val), och var socialt sett den mest underprivilegierade individen. Serednjaken åtnjöt vissa förmåner, men den som drog mest nytta av situationen var den välmående bonden eller den bonde som var på väg att bli det.

Under och efter krisen i början av 1928 steg bednjakens aktie stadigt, även om detta inte medförde någon verklig förbättring av hans situation. Från denna tidpunkt begränsades och motarbetades kulakerna alltmer, men många av de restriktioner som riktades mot kulaken drabbade fortfarande serednjaken hårdast. Under och efter ”neo-NEP”-perioden upprepade Stalin ofta alliansformeln, som betraktades som ett enastående exempel på partiets politiska visdom, och fungerade som vägledning i det dagliga arbetet. Syftet var den ”trefaldiga” uppgiften (*triedinaja zadatja*) att vinna de fattiga böndernas stöd för att bekämpa de rika, samtidigt som man sökte en allians med medelbönderna.

Det fanns emellertid en ständig skillnad mellan partipropagandan och den politik som verkligen bedrevs, eftersom valet av politik gentemot bönderna inte alls var enkel. Allt stöd som gavs till batrakerna och alla verkliga åtgärder som vidtogs för att skydda dem, skulle kunna skada serednjakernas intressen (för vilka, som vi känner till, hyrd arbetskraft var viktigt) och detta försämrade avsevärt möjligheterna för en produktionsökning i den ”starka” sektorn. Eftergifter som gjordes till bednjaken, och organiserandet av bednjak-grupper, irriterade de andra, som ansåg att sådana åtgärder var diskriminerande och inte var förenliga med alliansens slagord. Även om beviljandet av stöd till bönderna var avgörande för regeringens prestige och dess ställning på landsbygden, var ett sådant stöd, oansenligt som det var, ekonomiskt improduktivt, eftersom bednjaken helt enkelt åt lite bättre utan att öka sina leveranser till marknaden![12] Närhelst det var fördelaktigt blev det möjligt för bednjaken att förverkliga sin dröm om att bli en serednjak, med resultatet att han politiskt sett upphörde att tjäna som alliansens stöttepelare.

[12] Många partimedlemmar var av den uppfattningen. Se Ignat *NAF*, 1928, nr 10, s. 64.

Storskaligt stöd till serednjakerna (skattelättnader, krediter, agronomiskt stöd osv.) var nödvändigt om deras politiska välvilja skulle kunna säkerställas, men det ekonomiska värdet av sådant stöd var diskutabelt och i alla fall krävde det mycket tid och tålamod och skulle i slutändan ge oönskade resultat.

Den välmående serednjaken genomgick också en social förändring och blev en kulak. För honom var förstås förändringen inte obehaglig, men många aktivister ansåg att denna politik var ödesdiger, eftersom det enda resultatet var att den skapade ett ökande antal fiender. Partiet blev mer och mer medvetet om att de sedvanliga formerna av stöd som beviljades serednjaken gav helt andra resultat än de som regimen hade avsett. Många leninister var av den uppfattningen att effekten av att stärka serednjak-sektorn helt enkelt skapade fler kulaker och därmed försvagade böndernas lojalitet med det kollektiva idealet. Kalinin sade: ”Förstärkning av det mellersta skiktet, genom att komplicera uppgiften att organisera bönderna, gör det mycket svårare att vägleda dem mot kollektivisering.”[13]

Den tredje aspekten av den ”trefaldiga uppgiften”, det vill säga kampen mot kulakerna, var på samma sätt full av svårigheter och motsägelser, som vi kommer att se.

Ovanstående korta sammanfattning av de problem och inkonsekvenser som var inneboende i denna situation visar att vad som hade krävt var flexibilitet, tålamod och förutseende. Vad som behövdes var en politik som hade både bredd och perspektiv. Det är också uppenbart att det förr eller senare skulle vara nödvändigt att införa storskaliga åtgärder och genomföra radikala och långtgående strukturella förändringar. Framgången för en sådan politik kan bedömas inte bara i vilken utsträckning de nödvändiga åtgärderna kan planeras och verkställas, utan också av tidsfaktorn, i den meningen att åtgärder bör vidtas förr snarare än senare. Framöver ska vi undersöka arten och omfattningen av de åtgärder som faktiskt planerats och hur de genomfördes.

Samtidigt bör det noteras att:

1) *I detta skede gav alliansformeln ingen tydlig indikation om vilken politik som borde föras eller om regimens verkliga uppfattning.*

2) *Behandlingen av serednjaken, som enligt formeln i princip var den oumbärlige ”allierade”, var i själva verket inkonsekvent. Han var omväxlande favoriserad, utsatt för påtryckningar eller bara tolererad.*

Högern var beredd att söka en politik baserad på en äkta allians, som de trodde var fullt genomförbar. Vänstern var mer skeptisk, särskilt när det gäller de mer välbeställda bönderna. De kunde dock förutse ett antal svårigheter och hade ingen avsikt att agera fientligt mot bönderna.

Inom partiet hade under en tid en annan politisk uppfattning börjat växa i styrka. Denna uppfattning, som Stalin själv senare anslöt sig till, var att mellanbonden inte bara var en källa till problem för regimen, utan var faktiskt ursprunget till alla deras svårigheter; den verkliga stötestenen.

Många aktivister var överens om att bonden var en stötesten, men några av dem kom alltmer att betrakta honom som en fiende som måste bekämpas. Ju mer de som hade denna övertygelse betonade slagordet alliansen med serednjaken, desto mer ökade i praktiken deras fientlighet mot honom.

---

[13] Tal av Kalinin till *TsIK i SSSR, Pravda* 14 december 1928.

2. Kulaken

Effekten av otillräcklig statistik och dåligt definierade socio-politiska termer på partiets förståelse av böndernas sociala struktur kan också observeras i dess försök att definiera kulaken. I detta sammanhang, och med kulakskiktets tragiska öde i åtanke, skulle vagheten i de använda termerna få särskilt farliga och olyckliga konsekvenser.

Uppskattningarna av antalet eller andelen kulaker i befolkningen skiljer sig åt. Det finns massor av överdrivna siffror och även några av de mer realistiska varierar i så hög grad att vissa är minst dubbelt så stora andra. Larin uppskattade andelen av den ”strikt kapitalistiska” gruppen, som ständigt anställde arbetskraft, till cirka 2 % av alla hushåll (eller 450 000 familjer) i början av 1927.[14] Under den femtonde partikongressen i slutet av samma år gav Molotov, samtidigt som han insisterade på att det var ”en nästan omöjlig uppgift” att exakt uppskatta antalet kulaker, emellertid en siffra på 3,7 %, vilken, för att vara ”en omöjlig uppgift”, är alltför precis.[15] Ett år senare vid centralkommitténs novemberplenum skulle Stalin tala om att antalet kulaker uppgick till 5 % av bönderna.[16] Hade de blivit fler under året, eller berodde ”ökningen” på förändringar av kriterierna?

Det procentsats som gavs av Stalin var i alla händelser mycket omtvistad. Samtidigt hade *Gosplan*, i sina beräkningar för femårsplanen, antagit en siffra på 3,9 %, utan att dock ha diskuterat den.[17] *Narkomzem* hade också kommit fram till en annan slutsats. I sina ”kontroll-siffror” för 1928-9 anges 3,8 % för Ryssland och 4,2 % för hela Sovjetunionen.[18] Uppskatt-ningarna i andra partikretsar varierade också.

Vid den tidpunkt då Stalin lägger till 1,3 % till den procentuella andelen kulaker som Molotov anförde (man måste komma ihåg att varje procentandel representerar cirka 250 000 familjer, eller cirka 1 250 000 själar ...) angavs det i en officiell rapport som framlagts till den Marxistiska Jordbrukskonferensen, att antalet kulaker hade minskat under 1928 som en följd av anti-kulakpolitiken.[19] Talaren var kanske inte medveten om att ett särskilt utskott hade utsetts av Politbyrån för att göra detaljerade förberedelser för avkulakisering. Utskottet, som huvudsakligen var sammansatt av sekreterare i *oblasterna* och chefer för jordbruksavdel-ningarna, hade uppskattat antalet medlemmar i kulakfamiljerna till cirka 5-6 miljoner.[20]

De inkonsekvenser som var uppenbara i statistiken var dock bara symtom på djupare och mer grundläggande motsättningar. Under samma kongress där Molotov hade angett andelen kulaker till 3,7 % frågade Miljutin, en jordbruksexpert: ”Vad är en kulak? Hittills har det inte funnits någon tydlig och koncis definition av kulakens roll i den skiktningsprocess som nu äger rum.[21]

Molotov verkar i sin beräkning av landsbygdsbourgeoisin inkludera jordbrukare som exploaterade arbetskraft och som hyrde ytterligare mark. Miljutin tar inte hyran av mark med i

---

[14] Larin, *NAF*, 1927, nr 4, s. 43. Siffrorna gäller Ryssland, Vitryssland och Ukraina.
[15] Molotov, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s. 1055-6.
[16] Stalin, *Sotjinenija*, vol. **XI**, s. 265. [Industrialisation of the country and the Right Deviation in the C.P.S.U.(b)]
[17] Volf, chef för jordbrukssektionen inom Gosplan, nämner i en officiell Gosplanrapport 10 % av de mer välbärgade bönderna, inklusive 3,9 % kulakerna. *Planovoe Chozjaistvo*, 1929, nr 2, s. 100-1.
[18] Citat av Rykov, *Bolsjevik*, 1929, nr 2, s. 74.
[19] Tal av Gaister, *NAF*, 1930, nr 1, s. 99.
[20] Från sovjetiska arkiv, hänvisat till i *Voprosy Istorii KPSS*, 1962, nr 4, s. 68. Här är det inte klart om ”familjemedlemmar” inkluderar kulakfamiljens överhuvud. En mängd detaljer om dessa kommissioner tillsatta av politbyrån finns i samma granskning, 1964, nr 1, s. 32-43.
[21] Miljutin, 1*5-ty Sezd VKP (b)*, stenogram, s. 1191. Observera att Strumilin gjorde samma påpekande ett och ett halvt år senare i samband med problemet med klasstrukturen för bönderna som helhet. Han skriver, ”Ingen auktoritativ lösning har hittills hittats på det grundläggande problemet med kriterier som kan skilja kulaken från serednjaken och serednjaken från bednjaken.” *Planovoe Chozjaistvo*, 929, nr 8, s. 49.

beräkningen, men föreslår som kriterier för definitionen av kulak anställning av arbetskraft eller exploatering genom kommersiella transaktioner (penningutlåning eller uthyrning av jordbruksutrustning).[22]

Kritsman och hans kollegor från den Kommunistiska Akademins Jordbruksinstitut trodde att den grundläggande formen för ”kapitalistisk exploatering på landsbygden”, som mer än något annan främjade tillväxten av kapitalistiska element på landsbygden, var uthyrning av redskap och dragdjur.[23] Enligt en som delade denna uppfattning tog den ekonomiska styrkan hos kulaken ”sig för närvarande direkt uttryck i uthyrningen av jordbruksutrustning”. Alla som är bekanta med de verkliga förhållandena ”vet mycket väl att kulaken inte kan spåras direkt. [d.v.s. genom direkt hänvisning till statistik över utnyttjande av lönearbete. M.L.] Han kan inte identifieras med enkla medel, och det är inte heller möjligt att avgöra om han är kapitalist eller inte.”[24]

Även Kritmans definition ifrågasattes kraftfullt både utanför partiet och av kommunistiska forskningsarbetare. En som helt avvisade den som ett giltigt kriterium var Suchanov, den icke-kommunistiska marxisten och före detta vänstermensjeviken, vars kritik baserades på marxistiska idéer. Han var en källa till ständig irritation för partiets jordbruksexperter.

Enligt hans uppfattning var uthyrning av djur och utrustning, även om det var ganska utbrett, bara ett övergående fenomen.[25] När bonden hade fått ett ekonomiskt fotfäste och förvärvat ett djur och några redskap skulle han plötsligt bryta sig loss från dessa så kallade kapitalistiska utsugningsförhållanden. Uthyrning av djur eller utrustning var inte ett tecken på ”jordbruks-kapitalism”, som Kritsman hävdade, utan ett ”antagonistiskt förhållande”, som förhållandet mellan köpare och säljare, vilket inte nödvändigtvis var en klassrelation. Enligt Suchanov fanns det bara ett kriterium för klassförhållanden (och därmed jordbrukskapitalism) och det var när en rik jordbrukare anställde lönearbetare.

Dubrovskij, en annan forskare och partimedlem, var också energisk motståndare till uppfattningen att uthyrning av redskap skulle betraktas som det viktigaste kriteriet för jordbruks-kapitalism. Enligt hans åsikt var detta en enkel relation mellan bönder som inte hade något att göra med exploatering eller kapitalism. Även han ansåg att den avgörande faktorn var köp och försäljning av arbetskraft, och ägande av produktionsmedel av tillräcklig omfattning för att kunna betecknas som kapital.[26]

Det kriterium på kapital som använts av specialisterna från Folkkommissariatet för jordbruk (RSFSR), när de kom fram till de uppskattningar som redan återgetts, tycks ha varit liknande de som föreslogs av Dubrovskij. I deras kulakkategori angavs en siffra på 2,1 % för bondgårdar som systematiskt anställer arbetskraft (kriteriet är att anlita arbetskraft mer än femtio dagar under året); ytterligare 1,3 % representerade bondgårdar som var involverade i jordbruk, men som också bedrev ”affärsverksamhet”, och 0,8 % för andra gårdar som bedrev affärsverksamhet, men som inte deltog i jordbruksproduktion.[27] Två kriterier hade således använts: anställning av arbetskraft för en period som överstiger ett visst antal dagar, och ”företag”, såsom kvarnar, mejerier, skalkvarnar etc., oavsett om dessa drevs av ”motorkraft”

---

[22] Molotov och Miljutin, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s. 1056.
[23] Kritsman, *ibid*., s. 1197 och i hans många artiklar, tidigare citerade i *NAF*.
[24] Naumovs bidrag till en diskussion om Kritsmans idéer, *NAF*, 1928, nr 6-7, s. 189.
[25] Suchanov i en diskussion vid den Kommunistiska Akademin. *NAF*, 1928, nr. 6-7, s. 178-83. Suchanov, som var känd för sin omfattande *Zapiski o revoljutsii*, en krönika om den ryska revolutionen, studerade jordbruks-problem under sovjettiden. Han var bland de anklagade under rättegången mot mensjevikerna 1931.
[26] Se Dubrovskijs bidrag till samma diskussion, *NAF*, 1928, nr 5, s. 133 och andra ställen. Han är författare till ett antal studier om jordbruksproblem.
[27] Rykov, *Bolsjevik*, 1929, nr 2, s. 74.

eller inte.[28] Det var först i juni 1929, då högern praktiskt taget hade eliminerats och en ny politik hade påbörjats, som *Sovnarkom* accepterade uthyrning av jordbruksutrustning som ett kriterium för att inkludera en gård i kategorin kulak.[29]

Både inom och utanför partiet fanns ytterligare en helt annan uppfattning om kulakfrågan. Enligt den framstående icke-kommunistiske marxistiske ekonomen Bazarov, var kulaken främst en ockrare, som fortsatte att frodas under sovjetiska förhållanden, och som samlade resurser som gjorde det möjligt för honom att hänge sig åt omfattande spekulationer där hans aktiviteter ofta gynnades av fel i regeringens politik.[30]

Så sent som 1926 delades denna uppfattning av Smirnov, Kommissarie för jordbruk för RSFSR, som å ena sidan skilde mellan den exploaterande kulaken eller *miroed* (*mirens* baneman) av förrevolutionär typ, som enligt honom, och i motsats till Bazarovs uppfattning, nästan hade upphört att existera i Sovjetunionen, och å den andra sidan *krepkoe trudovoe chozjaistvo* där gården sköttes driftigt, och där hyra av en ytterligare en jordlott, och till och med anställning av arbetskraft, inte var symptomatiskt för kapitalism.[31]

Källorna till hans idéer är ganska uppenbara. En viktig broschyr av Bucharin, som publicerades 1925 och som trycktes upp flera gånger och betraktades som auktoritativ vid den tiden, avslöjar att partiets viktigaste teoretiker under denna period urskiljer två kategorier, varav den ena var den ”välbärgade värdshusvärden, byns ockrare, kulaken”, den andra *krepki chozjain* som anställde flera batraker och skördade frukterna av deras arbete och försatte dem i ett beroendeförhållande. Den senare individen var uppenbarligen inte, enligt hans åsikt, en kulak.[32] Bucharin upprepade inte denna åsikt några år senare, men det är troligt att han fortsatte att tänka på detta sätt.

Ovanstående idéer citeras helt enkelt som exempel på den mängd av åsikter som fanns kring detta problem. Många fler skulle kunna ges. När man försöker få en. till och med grov uppfattning, om den verkliga situationen, inser man att de gårdar som enligt sovjetiska definitioner kunde klassificeras som kulaker i själva verket var ganska små.[33] Endast en del av de bönder som myndigheterna klassificerade som kulaker brukade anställa arbetskraft. 1927 hyrde 41 % av dessa mark utöver den lagliga tilldelningen (*trudovoi nadel*) som de enligt sovjetisk lag och sedvänjor hade rätt till. 41,5 % av dem hyrde ut redskap.[34] Vissa var inblandade i ytterligare aktiviteter, såsom handel, penningutlåning, utlåning av spannmål etc. Sådana bönder kunde få en betydande ekonomisk makt.

Vissa rapporter konstaterade förekomsten av mycket välbärgade bönder som ägde stora markområden och många hästar och kor, och som permanent anställde tre eller fyra arbetare, och en mängd daglönare. Bönderna kallade dem ”de nya *pomesjtjiki*”. Sådana fall var emellertid sällsynta och betraktades som ”skandaler” eller ”nästen av korruption” (*gnoiniki*), som var resultatet av hemligt samarbete mellan de lokala myndigheterna och företagarna.[35]

---

[28] ”Entreprenörstypen” definieras i *Sobranie Zakonov i Rasporyazjenii* (härefter kallad *SZ*), del 1, 1929, nr 12, par. 103, sid. 29.
[29] *SZ*, Part 1, 1929, nr. 34, par. 301.
[30] Bazarov, *Planovoe Chozjaistvo*, 1928, nr. 2, s. 43, citerad av Veisberg in *Planovoe Chozjaistvo*, 1930, nr. 1, s. 36.
[31] En broschyr av Smirnov, *Na pomosjtj krestjanskomu chozjaistvu* (Moskva/Leningrad, 1926), s. 39-40, citerad av Sulkovskij, *NAF*, 1930, nr. 9, s. 20-1.
[32] Bucharin, *Put k sotsializmu i rabotje-krestyanski blok* (Moskva/Leningrad, 1926), s. 13.
[33] Enligt Larins åsikt, en ökänd ”kulakofob”. Majoriteten av kulakjordbruken var små (*melkie*). *NAF*, 1927, nr 4, s. 44. Alla forskare var överens på denna punkt.
[34] Siffror från *Postroenie fundamenta sotsialistitjeskoi ekonomiki v SSSR 1926-1932*, s. 272.
[35] Larin, *op. cit.* (se not 33); Kosjelov, `Batratskie zabas tovki ', *NAF*, 1929, nr 10. Antselovitj nämner *gnoiniki* i *NAF* 1930, nr 3, s. 19; Trifonov, *op. cit.* (se kap. 2, not 9), s. 183.

Den genomsnittliga kulaken (eller snarare den genomsnittliga gården bland de som myndigheterna klassificerade som kulaker) hade lite gemensamt med dessa. Endast en minoritet av dem ägde tre till fyra kor och två till tre hästar (och man bör komma ihåg att denna minoritet först och främst hade klassificerats som kulaker av andra skäl, eftersom tre till fyra kor kunde hittas på en gård som på inget annat sätt visade några tecken på att vara kulak). De av dem som anställde lönearbete anställde, i de flesta fall, bara en batrak. Enligt Kritsman anställde bara 1 % av gårdarna fler än en lönearbetare.[36] Enligt skattemyndigheterna hade 2,5 % av *verchusjkan* av kulakerna en årlig inkomst som översteg 700 rubel.[37] Resten hade mindre. Strumilin, som ansåg andelen kulaker var högst 3-4 %, uppskattade att kulakens genomsnittliga inkomster var fem gånger större än för en bednjak, vilket uppgår till cirka 400 rubel beskattningsbar inkomst, samtidigt som han betalade tjugo gånger mer i skatt per hushåll och trettio mer per person.[38]

Betraktat i sin helhet var den så kallade *kulatskoe*-lantgården blygsam i sin omfattning. Det var dessutom svårt att identifiera kulaken, eftersom de kännetecken som skulle identifiera honom i stor utsträckning fanns bland serednjakerna. Det skulle emellertid vara ett misstag att tro att kulakernas sociala och ekonomiska betydelse skulle kunna mätas med avseende på den blygsamma storleken på deras gårdar. Inte heller går det att jämföra med den genomsnittliga västeuropeiska bondgården. Kulakernas ställning i förhållande till sina grannar baserades på en viss styrka och ett betydande inflytande. De flesta av dem kunde läsa och skriva, de arbetade hårt och var mer initiativrika än övriga bönder. Deras förmåga att spara en del spannmål gjorde det möjligt för dem att vänta på det mest gynnsamma ögonblicket, våren, när det skedde en allmän höjning av spannmålspriserna och sedan sälja på marknaden eller till sina fattigare grannar. Det var inget ovanligt i sådant beteende, eftersom varje serednjak gjorde på samma när han kunde. Även en fattig bonde, om denne av en tillfällighet hade mer spannmål än vanligt, skulle försöka sälja det till bästa möjliga pris.

Samma kulak lånade också ut pengar, spannmål och redskap på ganska hårda villkor. Han kunde också sträva efter att öka sin odlingsbara mark genom att hyra mark utöver sin egen lagliga tilldelning (*nadel*) eller med en mängd andra åtgärder.[39] Det fanns många sätt på vilka förhållandena på landsbygds underlättade döljande av inkomster för myndigheterna, antingen med tjänstemännens tysta medgivande (även om grannarna kunde känna till och avslöja gärningsmannen om de ville) eller genom att kamouflera sina aktiviteter med oräkneliga transaktioner av det slag som förekommer mellan grannar.

Det är svårt att komma fram till en tillförlitlig uppskattning av de resurser som ackumulerades av kulakskiktet. En källa hävdar att de omkring 1927 kontrollerade 6 % av den odlade marken, 8 % av skörden och 20 % av det säljbara spannmålet.[40] Men enligt en annan författare kontrollerade de 12,9 % av den odlade marken, och en tredje källa ”specificerar ”att detta uppgick till 15 miljoner hektar.[41] Antingen så stämmer inte de fakta som anges eller ibland motsäger de helt varandra. Logiskt sett borde dessa kulaker ha haft fler redskap och jordbruksmaskiner än de andra bönderna. En sovjetisk författare har nyligen uppgivit att 16 % av alla produktionsresurser var i deras händer. Detta kan mycket väl ha varit fallet, men det är

---

[36] Kritsman, *NAF*, 1928, nr. 4, s. 116.
[37] *Postroenie fundamenta sotsialistitjeskoi ekonomiki v SSSR 1926-1932*, s. 271.
[38] Strumilin, *Planovoe Chozjaistvo*, 1929, nr. 8, s. 57.
[39] Se en studie av Kubanin, “Klassy v borbe za zemlyu v sovetskoi derevne”, *NAF*, 1929, nr. 11-12.
[40] Gaister, *NAF*, 1930, nr 6, s. Iii - iv. Detta är omöjligt om Nemtjinovs uttalande, citerat av Stalin 1928, att kulaken sålde 20 % av sin skörd, är korrekt. För att kulaken skulle kunna sälja 20 % av landets spannmål på marknaden från 8 % av landets hela skörd skulle 30% av hans skörd kunna säljas på marknaden och inte 20%.
[41] Konjuchov, *KPSS v borbe s chlebnymi zatrudneniyami v strane 1928-1929* (Moskva, 1960), s. 201; *SZ*, del I, 1928, nr 6, s. 120. Den första siffran avser *zernovje*, men den andra skulle ge mer än 13 % av all odlad mark, och inte bara det område som avsåg vete.

svårt att säga vem denna författare hade i åtanke, för han hänvisar ibland till ”kulakerna”, och vid andra tillfällen talar han om ”kulakerna och *zazjitotjnye*”.[42] Vi kan därför inte utan förbehåll varken acceptera dessa siffror, eller siffrorna för det överskott som kulakerna ansågs ha haft, eller den ofta citerade siffran på 20 % för det spannmål som såldes på marknaden som de skulle ha haft i sin besittning. Men oavsett om denna sista siffra är korrekt eller har överdrivits, kunde den ekonomiska närvaron av detta skikt inte ignoreras. Dess sociala och politiska inflytande på utvecklingen var potentiellt större än dess ekonomiska betydelse, och det var precis vad den mer målmedvetna anti-kulakfraktionen bland sovjetledarna fruktade.

Trots vad som ofta påstods i propagandauttalanden var kulaken under sovjetiska förhållanden inte en man som var hatad av bönderna. Deras ilska kunde väckas av vissa extrema fall, i synnerhet de kulaker som huvudsakligen ägnade sig åt spekulation och penningutlåning och som inte själva arbetade, men dessa var inte typiska. Den typiska kulaken var främst en arbetare och av denna anledning betraktades han av byborna som en bonde som resten av dem.[43] Han var framgångsrik och avundad, men också respekterad. De fattiga kunde ha blandade känslor kring detta, särskilt om smärtsamma minnen från den förrevolutionära tiden och inbördeskriget var inblandade. Trots detta ökade kulakens politiska inflytande snabbare än deras antal. Ett vittnesmål, Kalinin, har förklarat varför.[44]

Kulakens roll, säger han, är inte helt negativ. Problemet hade varit mycket enklare om så hade varit fallet. ”Han har också en positiv roll att spela i landsbygdsekonomin.” I praktiken ”räddar kulaken bednjaken från hans problem i tider av nöd” genom att bevilja honom ett lån.

Vad Kalinin i själva verket sa, var att bednjaken ofta uppfattade att regeringen bara lovade att ge lån till en gynnsam ränta och sedan faktiskt gjorde ingenting, medan Tichon Ivanovitj verkligen förmedlade ett lån på våren, även om man under hösten var tvungen att dyrt betala tillbaka. På samma sätt var det när kulaken slaktade en ko. Då kunde bednjaken alltid köpa ett kilo kött.

Men även om dessa praktiska överväganden kastar ett intressant ljus över Kalinins förståelse för problemen på landsbygden, är de inte hela sanningen. Roten till problemet ligger någon annanstans. De sovjetiska kulakerna var bara en förstorad version av serednjakerna. De var fortfarande mycket långt ifrån att utgöra en helt egen klass.

Skillnaden mellan kulakens verksamhet och hans grannars verksamhet var kvantitativ och inte kvalitativ. Detsamma kan sägas om hans grundläggande intressen. Serednjaken led lika mycket som sin rikare granne av klyftan mellan priserna på industriella varor och priserna på varor från jordbruket vilka straffade bönderna som helhet. *Zagotovki* (statlig anskaffning), som gjordes till för låga priser liknade exploatering och var skadliga för deras intressen på samma sätt. Serednjakerna krävde enhälligt en höjning av spannmålspriserna och större frihet på marknaden. I detta avseende kunde den välmående bonden, vare sig han var kulak eller ej, fungera som ledare för de andra, för deras intressen var identiska.

Officiella talesmän undvek allt offentligt erkännande av detta faktum. När de emellertid från och med 1928 började hävda att kulaken undanhöll bröd och föredrog att sälja till privata detaljhandlare snarare än till staten, visste de fullt ut att de också hänvisade till serednjaken, som innehade merparten av det spannmål som kunde säljas (tillsammans med bednjakerna uppgavs det att de kontrollerade 80 %). *I propagandasyfte utpekades kulaken som*

---

[42] Trifonov, *op. cit.*, pp. 182-3.

[43] Den sovjetiska kulaken är en föga imponerande figur i jämförelse med kulaken från Stolypinperioden. Larin hävdade att tre fjärdedelar av de sovjetiska kulakerna hade varit kulaker före kriget. Katsenelenbogen anser emellertid i en artikel som inte desto mindre är våldsamt negativ till kulaken att Larin överdrev. *Bolsjevik*, 1929, nr 12.

[44] Kalinin, op. cit (se not 13).

syndabocken, men bakom honom fanns serednjaken, som var det verkliga hindret. Hela attacken mot kulaken skulle också påverka massan av medelbönder som, inte bara för att de representerade miljontals hushåll spridda över ett stort område, utan också på grund av deras stora svaghet som producenter, verkligen utgjorde ett formidabelt hinder.

Den verkliga betydelsen av de stalinistiska fraktionsledarnas, och framför allt deras högste chefs, alltmer frekventa hänvisningar till ”kulaken och *zazjitotjny*” blir således tydlig. *Zazjitotjny* var utan tvekan lika mycket en serednjak som sina grannar, men var lite mer välbärgad. De ledare som talade om ”kulaken och *zazjitotjny*” i samma andetag och därmed likställde dem som en enda social kategori diskrediterade därmed sina egna teorier och hela partiets teoretiska apparat vars syfte var att ta fram en definition för landsbygden ”kapitalistiska” skikt. Om en bonde som bara var ”välbärgad” skulle likställas med kulakerna, medförde detta att alla de begrepp som användes inom paritet blev värdelösa. Man kunde lika gärna säga att alla bönder var kapitalister (och som vi kommer att se, det fanns faktiskt en sådan teori) eller annars erkänna att begreppet ”landsbygdskapitalism” i sovjetisk bemärkelse var mycket tvivelaktig.

Vi vet nu att kulaken under NEP-perioden var en hårt arbetande bonde, som ibland (men inte alltid) anställde en eller mer sällan två betalda arbetare och ägde några jordbruksmaskiner som han kunde hyra ut till sina grannar. Han kan därför inte definieras som varken en ”kapitalist” eller ”semikapitalist”. Uttrycket ”småkapitalist” kastar då knappt ytterligare ljus över problemet.

I det sociopolitiska sammanhanget, och med tanke på hur omständigheterna utvecklades från 1928 och framåt, var sammansmältningen av ”kulak” med ”välbärgad bonde” inte meningsfull. När det gäller ekonomiska intressen och inställning till regimen var de två kategorierna en. Sociologer kan hitta skäl att skilja mellan dem. För den stalinistiska politikern fanns det ingen skillnad alls.

4. Upprättandet av sovjetregimen på landsbygden

1."Selsovet"

Redan från början av sin existens fick *selsovet*, som var regeringssystemets grundläggande beståndsdel, en besvärlig resa i de sovjetiska byarna. Knappt hade den bildats förrän den fann sig konkurrera med en annan organisation som regimen hade skapat, det vill säga ”fattigbonde-kommittéerna” (*kombedy*). Under inbördeskrigets kaos var *selsovet* inte särskilt populär bland bönderna. Efter inbördeskriget var antalet bönder som deltog i valen fortfarande lågt, även om det visade en mycket gradvis ökning från 22,3% 1922 till 47,5% 1925-1926 (procentandelen var samma för de efterföljande valen). Men det var fortfarande inte så mycket högre än det minimum på 33% som fastställts i lagen för giltiga val. Men det fanns många byar där inte mer än 10-15% av bönderna röstade.[1] Deras bristande intresse för denna speciella sovjetinstitution är lätt att förstå om man tänker på *selsovets* funktioner och de metoder med vilka de valdes. I sin egenskap av den ”proletära diktaturens arm på landsbygden”, kontrollerades *selsovet* av myndigheterna, och dess medlemskap bestämdes av partiet i *volost*, efter samråd med den lokala particellen, om det fanns någon. Officiellt kontrollerades valen av valkommittéer (*izbirkomy*), men dessa kommittéers sammansättning bestämdes i själva verket av myndigheterna själva. Partiet utsåg kandidaterna, och gjorde stora ansträngningar för att säkerställa en gynnsam “klassammansättning” (enligt det som råkade vara den aktuella partilinjen). Partiet bemannade *selsovet* med batraker och bednjaker, eller till och med arbetare som hade skickats ut från städerna för att stärka “proletariatets diktatur” i byarna. I sovjetiska källor får vi veta att selsoveternas arbete genomfördes utan stöd från bondemassorna. Ordföranden tog alla beslut, ibland med hjälp från sekreteraren, allmänna möten sammankallades sällan, eller hade, när de sammankallades, dålig närvaro. I synnerhet beklagade skribenter det faktum att partiorganisationerna hade tagit sovjetorganisationernas plats och att partiet tvingade igenom sina egna kandidater.[2]

Hursomhelst var, som en annan författare berättar, deras funktion rent symbolisk (fram tills dess den nya partilinjen antogs, och vilken vi snart ska tala om), ty selsoveterna var inget annat än ”verkställande organ som genomförde uppgifter som delegerats till dem av olika administrativa och juridiska organisationer (utfärda kallelser, hjälpa till att samla in skatter, etc.)”.[3]

I själva verket var den sistnämnda plikten *selsovets* grundläggande funktion, vars genomförande åtföljdes av alla möjliga övergrepp och tvång från tjänstemännens sida, ett faktum som ständigt fördömdes av centralkommittén. Det är därför lätt att förstå att befolkningen i första hand såg *selsovet* som en organisation som tvingade av dem saker, utan att ge något i gengäld – en situation som aldrig tilltalade bönderna. I slutet av 1924 var partiledarna allvarligt oroade över hur mycket förhållandena till bönderna hade försämrats på grund av – som det förklarades i besluten från april 1925 – ”resterna av krigskommunism”, och de tillkännagav sin ”nya linje” att utvidga NEP:s tillämpningsområde. ”… vi har börjat förstå”, sa Kalinin då,

---

[1] Siffror från Pasjukanis, *op. cit.*, (se kapitel 1, not 5) s 433.
[2] *Ibid*, s 423.
[3] Zdanovitj, ”selsovetij i zemobsjtjestva”, *Bolsjevik*, 1928, nr 6, s 46.

> att organisationerna som är ansvariga för tillämpningen [av regimens politik] tenderar att förtvina, förstenas … de genomgår i viss mån en byråkratisering, vilket återspeglas i att folket tappar förtroendet för oss, om jag får uttrycka det så.[4]

Slagordet under den här perioden, ”Ansiktet mot landsbygden”, var delvis ämnat att avhjälpa partiets okunskap om verkligheten i byarna. Det inrättades landsbygdskommittéer som knöts till partikommittéerna i *gubernii* och *uezdiy*. Centralkommittén rekryterade 3.000 personer som skickades till 3.000 av landets 9.000 *volosti* för att genomföra en undersökning av landsbygdsproblemen på lokal nivå.[5] Som ett resultat av detta plötsliga energiutbrott kom det en flod av rapporter, men ingen synbar förbättring av *selsoveternas* arbete. I grund och botten förblev deras ställning densamma, trots regeringens ansträngningar. Den andra fasen av NEP gav inte *selsoveterna* någon betydande förbättring, vare sig av deras lagliga ställning eller finansiella status (*selsovet* hade ingen budget). Ordföranden hade så dåligt betalt (hans lön var ibland löjligt låga 16-20 rubel i månaden) att han ofta lämnade sin post. Den därav orsakade omsättningen av dessa befattningshavare (3-4 ordförande på 1 år) uteslöt möjligheten för *selsovet* att fungera effektivt.[6] Bednjaken, som var partiets favorit till denna post, hade många gånger inte råd att ta den, och ofta tillföll den de mer välbärgade bönderna.[7]

Bristen på ekonomiska resurser var en av huvudanledningarna till att *selsovet* inte lyckades spela någon betydande roll, eller som det faktiskt hände ibland ingen roll alls, i de olika aktiviteter som rörde befolkningen (vägbygge, utbildning, folkhälsa). Ännu viktigare var att *selsovet*, lika mycket på grund av brist på medel som på makt, inte hade någon del i något som rörde jordbruket, som *zemleustrojstvo*, förbättring av odlingsmetoder, samarbete, etc. Alla dessa aktiviteter låg i andras händer. Det är skälet till att den lokala statsapparaten, mer än tre år efter uppmaningen att ”vända ansiktet mot landsbygden” och ”rehabilitera *selsoveterna*”, fortfarande var svag, dåligt organiserad och delvis eller helt olämplig för sin uppgift, och ”det lokala livet pågick oavsett den”.[8] Problemen skulle uppstå på nytt och ännu allvarligare när dessa underbemannade organisationer blev ytterligare försvagade av motstånd från byarna och myndigheterna, och plötsligt ställdes inför den enorma uppgiften att genomföra en fullständig kollektivisering.

Selsoveternas svåra belägenhet och de olika påtryckningar de utsattes för, utgör en värdefull illustration av de krafter som verkade i de sovjetiska byarna. Sovjetiska källor ger tillräckliga insikter i de olika motsättningarna hos *selsovetens* aktiviteter.[9] De tog ibland formen av auktoritära sätt att hantera angelägenheterna, med hjälp av order och reprimander (*okrikom*) – på den tiden kända som *administrirovanie*. Det hände varje gång *selsovetens* aktivister och den lokala particellen, överväldigade av order högre uppifrån som de inte hade styrka eller lokalt stöd för att genomföra, försökte genomföra den önskade politiken genom att tvingas ta till administrativa påtryckningar och därmed våldsamma metoder. Det följdes omedelbart av att serednjaken antingen avsattes[10]

---

[4] Kalinin, citerad i Pasjukanis, *op. cit.*, s 423.
[5] Chatajevitj, ”Litsom k derevne”, *NAF*, 1925, nr 5-6.
[6] Angarov, *op. cit.*, (se kapitel 2, not 39) s 75. På s 76 citerar författaren en medlem i *TsIK* som ska ha beskrivit den lokala administrationen som ”grogrund för neurotiker”.
[7] Kukusjkin, *op. cit.*, (se kapitel 1, not 28), s 42. Det var också en betydande omsättning bland andra tjänstemän, som sekreterare, sektionsledare, etc.
[8] Zdanovitj; *op. cit., loc. cit*.
[9] Angarov; *op. cit.*, s 75-81. Lägg märke till det oräkneliga antal gånger partiet å ena sidan agerade för att hålla *administrirovanie* i styr, och å den andra för att hålla *vyrozjdenie* i styr.
[10] I den sovjetiska politiska jargongen fanns ett stort antal olika uttryck för att beskriva statens förhållande till sina ”*serednjak*-allierade”, t ex *zazjimat; ottesnit; otteret*, etc.

eller tystades, vilket i sin tur gav upphov till fiendskap mellan serednjaken och myndigheterna (det vill säga de lokala myndigheterna). Och om relationerna blev alltför förbittrade, reagerade de centrala myndigheterna genom att anklaga de lokala myndigheterna för avvikelser. Icke desto mindre fanns hotet om förnyat våld alltid hängande över böndernas huvuden.

Jämte dessa tendenser, eller i på varandra följande vågor, fanns det samtidigt andra processer som pågick i den lokala statsapparaten, processer som under nästa politiska sväng kom att beskrivas som ”degenerering” (*vyrozjdenie*) och ”sammansmältning” (*srasjtjivanie*). Partiet var mindre vaksamt än 1925, speciellt på grund av att det var angeläget om att inte förarga bondemassorna, och lät valen 1926-1927 äga rum i en friare atmosfär, med mindre övervakning. Resultatet blev genast påtagligt: byarna visade en benägenhet att driva bort de fattigbönder som, om de inte kraftfullt uppmanades till det av partiet, inte hade varit särskilt aktiva på eget initiativ. Av de som valdes utgjordes bara 16,1% av fattigbönder som var befriade från skatt (27% av hushållen vid den tiden). I Ryska sovjetiska federativa socialistrepubliken (RSFSR) var bara 5% av de som valdes batraker och arbetare. Partimedlemmar utgjorde bara 7,7% av de valda (plus ett antal *Komsomol*-medlemmar) men 10% av *selsovet*-ordföranden.[11] Under dessa förhållanden var serednjakerna det dominerande elementet, och det gav automatiskt de mer välbärgade bland dem, och till och med de som kallades kulaker, ett större inflytande. De sistnämnda var berövade sin rösträtt, men denna åtgärd hade inte visat sig vara särskilt effektiv.[12] I en sådan situation innebar serednjakernas överrepresentation ett förnyat inflytande för böndernas välbärgade skikt.

Så fort myndigheterna började genomföra impopulära åtgärder, kunde de inte undgå att märka att både *selsovetsy* och räjong-organisationerna[13] var mot åtgärderna, ”bildade ett block med kulakerna” (eller med andra ord förenade sig med dem) och höll på att ”degenerera” (*pererozjdenie*). Även utifrån den enskildes synvinkel var det förvånande lätt för en bednjak-aktivist som var värdig partiets tillit, eller till och med kanske var partimedlem, att övergå ”från en positiv klasståndpunkt till en fientlig”, ty så snart en sådan aktivist hade förbättrat sina materiella omständigheter blev han en serednjak, och började snabbt att ”glida”[14] in i en ny uppsättning politiska ståndpunkter som var mer i linje med hans förbättrade omständigheter.

Detta var en ständig om än nästan omärklig process, och den hade en märkbart försvagande effekt på leden av partimedlemmar och sympatisörer. När vi senare ska analysera particellerna, kommer vi tydligare att se denna process i arbete: nu behöver vi bara säga att utarmningen av leden av anhängare (eller de som partiet hade räknat med som anhängare) var till stor oro och minskande självförtroende bland partiledarna och aktivisterna. Lenins återkommande bild av kommunismen som en ö i en småborgerlig ocean, ständigt hotad av att översvämmas eller ätas upp eller bli förstörd på andra sätt, var en bild som hemsökte partiaktivisterna.

---

[11] Siffrorna för RSFSR har tagits från Konjuchov, *op. cit.* (se kapitel 3, not 41), s 32, och har kompletterats med data från Kukusjkin, *op. cit.*, s 36. 1929 var 30.6% av *selsovetys* alla ordföranden partimedlemmar och 7.3% medlemmar i *Komsomol*.

[12] 1926 saknade 1.2% av personerna på landsbygden rösträtt. Denna siffra ökade kraftigt fram till 1927, då 3.5% eller 2,110,650 personer saknade rösträtt. 1929 var andelen *lisjentsy* (individer som berövats rösträtten) 4.1%. Dessa siffror kommer från Pasjukanis, *op. cit.*, s 431.

[13] 1927 skulle detta gälla *volosti*. Den nya administrativa uppdelning som infördes 1929, då räjong, *okrug*, och *oblast* ersatte de tidigare *volost*, *uezd*, *okrug* och *gubernija*. 1930 avskaffades även *okrug*.

[14] Angarov, *op. cit.*, s 76. Orden inom citationstecken i stycket är översättningar av uttryck som var vanliga i det politiska språkbruket på den tiden.

Det fanns andra, ännu mer oroande sidor hos den situation som *selsovetsy* befann sig i på landsbygden, och de minskade inte farhågorna.

2. ”Mir”

Jämsides med de ”sovjetiska ”sidorna av sin historia, fortsatte bönderna efter revolutionen att följa en utveckling som hade varit speciell för dem under generationer. *Mir* är ett slående exempel på det. Man var i allmänhet överens om att denna speciella bondeinstitution hade varit på tydlig nedgång långt innan kriget. Strax innan revolutionen var färre än 50% av bönderna fortfarande medlemmar i *mir* (bykommunen) i 47 av det europeiska Rysslands *gubernii*.[15] 8 miljoner hushåll ägde jorden privat, medan 7,4 miljoner jordbruk fortfarande ägdes gemensamt. Sönderfallet av denna rest av det gamla bondesamhället skyndades på av den ökade sociala skiktningen bland bönderna. Men vid tiden för revolutionen fick *mir* ett mirakulöst liv. Miraklet kan förklaras med det faktum att jordreformen som befriade bönderna från feodalismens bojor, i betydande grad också jämnade ut skillnaderna bland dem. Efter att blivit av med *pomesjtjiki* och en del av kulakerna, återgick bönderna till *mirs* gamla jämlika förhållanden. Omkring 1927 befann sig 95,5% av jordbruken i ”gemensam ägo”, och bara 3,5% brukades som *chutora* och *otruba*, med ytterligare 1% som kooperativ (*tovarisjtjestva*).[16]

Det finns gott om bevis på förekomsten av gemensamma former för jordinnehav i 1922 års jordbrukslagstiftning, som behandlar dem i stor detalj. Men partiet verkade ta liten hänsyn till denna faktor och dess möjliga konsekvenser. En livlig diskussion om frågan uppstod bland experter och forskare 1926, i samband med två förslag om författningar om markinnehav och omfördelning av jordbruk (*zemleustrojstvo*).[17] Men under 1927 och särskilt 1928 kom problemet att diskuteras i pressen bland högre funktionärer i *TsIK* och partiet.

1926 och 1927 genomförde RKI (Arbetar- och bondeinspektionen) en del undersökningar om *mir*, och fick resultat som var både förvånande och oroande, och åtminstone riktade partiets uppmärksamhet på problemet. Åsikterna varierade avsevärt om bysamhällets roll under sovjetiska förhållanden och den politik som skulle antas gentemot det. Men fakta från RKI:s undersökningar och Kommunistiska akademins forskning ifrågasattes inte: i kraft av den allmänt förbättrade ekonomin hade bysamhället mellan 1922 och 1927 vuxit avsevärt i styrka, dess budget hade ökat, och trots myndigheternas ansträngningar att stöda selsoveterna var det *mir* som fortfarande var ”den enda organisation som ansvarade för byns ekonomiska liv”.[18]

Enligt jordbrukslagstiftningen erkändes *mir* som en ”juridisk enhet” (*juriditjeskoje litso*) och hade tillstånd att köpa och sälja, att stämma och bli stämd, ansöka om krediter mot växel, genomföra förbättrings- och omorganisationsarbeten, och även skaffa maskiner och organisera kooperativ

---

[15] Zdanovitj, *op. cit.*, s 40. Vi ska här inte dröja vid de subtila skillnaderna mellan *mir*, *obsjtjina* och *zemobsjtjestvo*. Se R. Portal, *op. cit.* (se kapitel 1, not 18), s 33-4, 37. Men det bör poängteras att bönderna kallade institutionen för *mir*, medan myndigheterna enligt Jordbrukslagstiftningen brukade använda uttrycket *zemelnoje obsjtjestvo*.

[16] *Postroenje fundementa sotsialistitjeskoj ekonomiki v SSSR I926-32*, s 346-347; Carr, A *History of Soviet Russia; Socialism in One Country*, vol 1, s 214-215, anger följande siffror: 1927, ägdes 222 miljoner av de 233 miljoner desjatiner bondemark i RSFSR gemensamt, 2 miljoner var i *chutoras* besittning och 6 miljoner i *otrubas*.

[17] Denna diskussion publicerades i *NAF*, 1926, nr 5-6, 7-8, 9, 10, 10-12.

[18] Rezunov, *op. cit.* (se kapitel 1, not 26), s 6-7. Angarov, *op.cit.*, s 79, drar samma slutsats, om än med större reservationer.

och olika företag.[19] Bysamhället ägde ofta olika företag, som kvarnar, tröskverk, osttillverkning, smedjor, som de fick inkomster från. Det hade också ännu en inkomstkälla i mark, skogar, trädgårdar och andra gemensamt ägda egendomar, och från att tillhandahålla mark till marknader och andra kommersiella händelser. Dess betydelse var framförallt det faktum att bysamhället skötte marken, varav en del delades ut bland hushållen, medan resten (betesmark, skogar, reservat, etc.) brukades gemensamt. Samhället var ansvarigt inför staten för att sköta marken bra och säkerställa att det inte skedde något slöseri eller utarmning av jorden.

Vi kommer därför att se att principen om nationalisering av jord i praktiken blev att den sköttes gemensamt av bysamhället, som inte behövde betala arrende varken för marken eller några andra rättigheter. I praktiken, och i böndernas ögon, tillhörde marken alla eller *mir* (*mirskoje*), eller ”Gud”, och därmed mannen som brukade den – det de aldrig sa var att marken tillhörde staten.[20] I stadsbornas ögon var nationalisering lika med statligt ägande, men för bönderna var det något annat, ett begrepp som i viss mening var mer ålderdomligt men på samma gång närmare vissa moderna socialistiska idéer.

Enligt lagen stod det bysamhället fritt att välja den ägandeform som passade det bäst. Sovjetisk lagstiftning erkände tre sådana former:

1. kooperativ (*tovarisjtjeskoje*), som vid denna tidpunkt var det minst vanliga (och berörde 1-2% av jordbruken) och gällde kollektivt ägande och odling av jorden;

2. olika sorters privat ägande (*utjastkovoje*) där jordbruken grupperades ihop och delades ut till de olika hushållen utan någon ny omfördelning: *chutora* och *otruba* hamnade under denna rubrik;

3. den form som kallades ”gemensam” (*obsjtjinnoje*) och var den mest utbredda (siffrorna har angivits ovan). Dess viktigaste drag var att marken omfördelades ytterligare enligt principen om rättmätiga andelar, om hushållens sammansättning förändrades så mycket att denna princip äventyrades.[21]

Enligt lagen var *mir* i händelse av att en majoritet röstade för det skyldig att genomföra en allmän eller delvis omfördelning av marken, men inte mer än en gång var tredje rotationsperiod (dvs. var nionde år) och efter att beslutet hade stadfästs av *volost*-myndigheterna. Den kunde också öka eller minska tilldelningen av mark till vissa familjer, men inte mer än en gång per period och bara i början av perioden. *Mir* avgjorde den totala mängd mark som skulle fördelas till varje familj på grundval av rättvisa andelar (samma mängd per person eller per arbetare), men den mark som fördelades på detta sätt utgjordes av flera remsor, eller ibland ett avsevärt antal remsor, som kunde ligga långtifrån varandra eller blandas med andra familjers remsor. Betesmark fördelades på liknande sätt.

Framtidsutsikterna av att deras mark så småningom skulle kunna omfördelas avskräckte bönderna från att investera i den, och hämmade ansträngningarna att förbättra odlingsmetoderna avsevärt. Jordbrukskommissariatet oroades av denna utveckling, och 1926 beslutade det att, i den mån det var möjligt, bönder vars egendomar var särskilt väl skötta skulle få kompensation om de tvinga-

[19] Gomberg, *op. cit.* (se kapitel 1, not 41), s 117-18. För detaljer om *obsjtjina* som en form för egendomsinnehav se *ibid*, s 35, passim.
[20] Kritsman, ”Novij etap”, *NAF*, 1927, nr 2.
[21] Gomberg, *op cit.*, s 35, passim.

des byta remsor vid en omfördelning av mark.[22] Men det tog lång tid innan denna åtgärd gav några resultat.

Mir hade många ansvarsområden och dess plikter var många och komplicerade: den hade ansvar för att avgöra det effektivaste sättet att bruka marken inom ramen för *zemleustrojstvo*, och för att bestämma metoder för växelbruk; den organiserade den gemensamma användningen av betesmark och skogar, och som vi tidigare nämnde var det den som genomförde den rättvisa fördelningen och omfördelningen av jordremsor; den hade också ansvar för att rekrytera nya medlemmar, eller hantera utträde av medlemmar som behöll marken som de tilldelats, och för att välja befattningshavare. Som den föregående listan visar spelade den en oerhört viktig roll i byns liv. Den hade också andra funktioner, utöver de som strikt gällde jordbruksfrågor.

Beslut togs med majoritetsbeslut bland de medlemmar som deltog vid den rådgivande församlingen (*schod*). Medlemmar var alla de som tillhörde hushållen (*dvory*) och var mer än 18 år gamla. De byinvånare som inte hade något jordbruk (batraker, smeder och andra hantverkare, ämbetsmän, lärare) hade inte rösträtt. Sammanträden sammankallades troligen ganska ofta, och i en del regioner mycket ofta. Enligt Rezunov, till exempel, hade det i provinsen Tula 1925-1926 hållits 19.242 sammanträden. Det bekräftas av information från samma källa.[23] Den till synes låga närvaron vid *schody* förklaras av det faktum att det inte var medborgarna som röstade, utan hushållens överhuvud. Lagen tillät detta genom att säga att beslutsmässigheten inte skulle vara en procentuell andel av medborgarna, utan hälften av *dvorys* representanter.[24]

I enlighet med de mest urgamla traditionerna bestod *schod* av skäggprydda män.[25] Kvinnor och unga människor deltog sällan. Det var *schods* plikt att välja befattningshavare som hade ansvar för att representera bysamhället och sköta dess affärer.

Mirs juridiska status var inte särskilt tydligt definierad, och återspeglade det faktum som Kosior hade konstaterat i sin rapport till den femtonde partikongressen, att *mir* var en byorganisation som spelade en ”ytterst avgörande” roll och som ”vi inte har uppmärksammat tillräckligt”.[26]

”Inte uppmärksammat tillräckligt” var i officiellt språkbruk en vanlig omskrivning för att beskriva slarv och olika tillkortakommanden. Men i detta fall kan det riktigare beskrivas som en brist på förutseende från myndigheternas sida under NEP:s sista år än bara slarv.

Kommunistiska författare var inte överens om sin tolkning av *mirs* roll inom ramen för den sovjetiska lagstiftningen. Vissa (som Zdanovitj) ansåg att en sådan institution låg inom den offentliga rättens område (*publitjnopravovy*), andra (till exempel Rezunov) ansåg att den hamnade under rubriken privaträtt. Men Suchanov påpekade med viss rätt[27] att den innehöll beståndsdelar från både en offentlig och privat institution. Författarnas inställning till *mir* återspeglades i de uppfattningar som uttrycktes om dess juridiska status.

---

[22] *Ibid*, s 39.
[23] Rezunov, *op. cit.*, s 33-34.
[24] Gomberg, *op. cit.*, s 39.
[25] *Boroda* (skägg); ett ord som ofta användes ”ledaren för *dvor*”. Men när det användes av tjänstemän blev det en föraktfull benämning på bönder i allmänhet.
[26] *15-ty Sezd, VKP(b)*, stenogram, s 97. Vid den här tidpunkten var Stanislas Kosior suppleant i politbyrån, och partiets centralkommitté.
[27] Suchanov under en diskussion vid Kommunistiska akademin, *NAF*, 1926, nr 11-12, s 101.

Som vi har sett hade *mir* mycket långtgående maktbefogenheter och ansvar för alla frågor angående jorden, och i praktiken för de som brukade den. Men jordbrukslagstiftningen definierade bysamhället som en frivillig institution.[28] Den sköttes av sina valda representanter. Men när, vilket ofta hände, *mir* och *selsovet* verkade parallellt, var det *selsovet* som antogs genomföra *schods* beslut. *Schod* beslutade om nya medlemmar skulle accepteras, men kunde inte utesluta ett hushåll. Den kunde beröva ett hushåll mark, men bara under en begränsad period, och staten kunde tvinga den att godkänna en ny medlem om den ansåg att *mir* hade tillgång till tillräckligt med mark i reserv. I princip kunde inte en bonde lämna samhället och behålla sin mark utan överenskommelse med *schod*, men i detta avseende fanns det viktiga undantag: en grupp på 15 medlemmar som ville bilda ett kollektiv hade rätt att lämna, och samhället var förpliktigat att tilldela de 15 medlemmarna den mark de var berättigade till. Bönder som ville lämna samhället och upprätta *chutora* eller *otruba* kunde till och med göra det utan tillstånd från *schod* om deras grupp bestod av en femtedel av samhällets medlemmar.[29]

Mirs tveksamma juridiska ställning och de motsättningar och defekter som var uppenbara i dess struktur var, som vi har sagt, också resultatet av en brist på förutseende i den sovjetiska politiken under NEP-perioden. Samma faktor skulle bli ansvarig för det sätt på vilket myndigheterna, vid tiden för den stora politiska omsvängningen, reagerade på det som var en verklig manifestation av landsbygdsdemokrati och de fakta som visade omfattningen på dess inflytande.

Det är lätt att förstå att bysamhället, som avgjorde så många för bönderna viktiga problem, hade en stor fördel framför *selsovet*, en impopulär organisation vars administrativa roll var begränsande, ett organ som till skillnad från bysamhällena inte hade någon ställning som ”juridisk enhet”, och som framförallt inte hade några pengar: bara 3-6% av selsoveterna hade någon budget.

I ett försök att förbättra *selsovets* ställning gav det ryska *VtsIK-SNK* 1927 order om att jordbruksförsamlingen (*zemelny schod*) hädanefter bara skulle hantera problem rörande markskötsel och andra frågor som i grund och botten var av samhällsintresse, medan *selsovet* skulle ansvara för att sammankalla bymöten (*selski schod*), för att sköta allmänna frågor, kommunala och kulturella angelägenheter, etc.[30] De som inte hade rösträtt men som var medlemmar i *mir* och hade rätt att delta i dess verksamhet, skulle uteslutas från bymötena. Å andra sidan skulle batraker, befattningshavare och medlemmar ur proletariatet som inte tillhörde *mir* delta i medborgarnas bymöten.

Detta påbud återspeglade en bristande förståelse för bylivets verklighet. Alla källor bekräftar[31] att dessa så kallade allmänna möten i de flesta fall entydigt var bysamhällets *schody*, och följaktligen bevistades och kontrollerades av *chozijajeva* och inte av medborgarna, och att batrakerna inte deltog i dem, medan kulakerna, som hade berövats sin rösträtt vid valen till *selsovet*, fortsatte att delta. Dessutom diskuterade dessa *schody* samhällets alla finansiella angelägenheter, och även andra sociala och ekonomiska frågor, som bygge av vägar, skolor, etc.

Eftersom *mir* hade makten att införa lokala skatter (vilket *selsovet* inte hade) och även hade andra inkomstkällor, så förfogade den över avsevärda ekonomiska tillgångar, enligt vissa källor så mycket som 100 miljoner rubel. Den tog det ekonomiska ansvaret för *selsovet* och betalade ofta dess tjänstemän. *Selsovets* allmänna möten och dess presidiemöten hölls relativt sällan och fäste

---

[28] Gomberg, *op. cit.*, s 36.
[29] *Ibid*, s 58.
[30] Rezunov, *op. cit.*, s 23.
[31] Zdanovitj, *op. cit.*, s 49; Rezunov, *op. cit.*, s 37 passim; Molotov, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 1086; Kukusjkin, *op. cit.*, s 14-15.

inte särskilt stor uppmärksamhet vid de problem som rörde byarna, medan de mycket täta *schody* täckte praktiskt taget varenda sida av böndernas dagliga liv.

Under dessa omständigheter överskuggades och så gott som införlivades *selsoveterna* av bysamhället, och vi kan nu inse styrkan i de täta uttalandena av befattningshavare som Kosior, som vi citerade tidigare, att ”bysamhället, genom att tillfredsställa byns ekonomiska och rent kulturella behov, i praktiken tar över kontrollen av landsbygdsekonomin”.[32]

Denna ”upptäckt” avslöjade *selsovets* svaghet, och istället för att leda byn dominerades den själv av den självständiga *mir*, efterträdaren till den urgamla *obsjtjina* som så ofta hade fördömts som föråldrad. Det fick vissa partibyråkrater att dra slutsatsen att bondemassorna kom undan sovjetmyndigheternas inflytande och hamnade under kulakernas kontroll, och att kulakernas makt ännu 11 år efter revolutionen ökade.

”Frågan är inte bara ekonomisk”, skrev *Izvestija* i maj 1928 – ”den är också politisk.” I en rapport till RSFSR:s *Sovnarkom* den 20 mars 1928 rapporterade Inspektionskommissariatet att

> en situation har utvecklat sig där arbetet upprepas mellan *selsovet* och bysamhället, så att det nu finns en *dubbelmakt* i byarna, speciellt eftersom *mir*, i kraft av sina materiella fördelar, tränger undan *selsoveten* och spelar en avgörande roll i byns ekonomiska och administrativa angelägenheter.[33]

På samma sätt uttryckte Molotov uppfattningen att det inte gick att säga att slagordet ”all makt till sovjeterna” hade blivit verklighet i Sovjetunionen förrän bysamhällena hade tämjts av *selsoveterna*. Följaktligen inledde han en kampanj för att stärka *selsoveterna* och underställa bysamhällena deras kontroll. Men, tillade han när han sammanfattade diskussionen om jordbruksfrågan vid den femtonde partikongressen, ”kampanjen ska vara energisk men inte drastisk, och vi bör inte agera förhastat eller kategoriskt”.[34]

Det viktiga genomförandet av principerna för jordinnehav som kungjordes den 5 december 1928[35] tillät synbarligen bysamhället att behålla makten i frågor rörande markskötsel, men slog fast att dess viktigaste beslut skulle underkastas bekräftelse från *selsovet* (med rätt att överklaga till den näst högsta sovjetens *ispolkom*). Dessutom förkunnades att alla byinvånare som hade rätt att rösta hädanefter skulle erkännas i bysamhället, medan de som saknade rösträtt skulle uteslutas från medlemskap. Ovanstående föreskrifter underställde i själva verket *schod* under *selsovets* kontroll, men frågan om den roll som bysamhället skulle spela under den framtida kollektiviseringskampanjen var fortfarande olöst. Samma lag föreskrev att *mir* kunde besluta i frågor rörande kooperation och kollektivisering i sin by, och det var denna åtgärd som visade sig bli den mest kontroversiella frågan under de diskussioner om *mir* som pågick bland experter och högre parti- och regeringsbyråkrater under hela 1926.

Vissa hävdade att *mir* var en institution i förfall som hämmade den ekonomiska utvecklingen genom att förhindra byarnas mer progressiva delar att införa förbättringar av jordbruksmetoderna. Den betraktades därför som ett reaktionärt organ, i synnerhet eftersom den sades vara kontrollerad av kulakerna. De som hade dess uppfattningar drog slutsatsen att *mir* helt enkelt skulle avskaffas.

---

[32] Rezunov, *op. cit.*, s 20; Jenukidze, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 1111.
[33] Kiselev, *lzvestija*, 20 maj 1928, citerat av Rezunov, *op. cit.*, s 22.
[34] Molotov, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 1086, 1232.
[35] *Obsjtjie natjala zemlepolzovanija i zemleustrojstva*, par. 47-51, i *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, doc. nr 20, s 105-106.

Men det fanns även i partiets led de som försvarade bysamhället. En del av de mer halvhjärtade anhängarna ansåg att det skulle räcka att säkerställa att *selsovet* fick övertaget, utan förutfattade meningar om *mirs* framtid, men det fanns andra som såg *mir* som en positiv omständighet, på grund av att kollektiva organisationer kunde utgör en kraft för socialismen.

Det fanns en sanning i påståendet att det gemensamma ägandet av jorden fungerade som en broms på utvecklingen, eftersom det inbegrep omfördelning av egendomar, odling av utspridda remsor och växelbruk som måste avgöras genom majoritetsomröstning. Majoriteten som avgjorde sådana frågor i *schod* återspeglade byns allmänt konservativa nivå. När de bättre elementen antingen övergick till *chutora* eller andra sorters jordbruksföretag, förlorade *schody* sina mest företagsamma medlemmar, som i sin tur visade ökande förkärlek för privat ägande och skötsel av sin mark. Var det då lämpligt att uppmuntra denna trend, som gick tvärsemot hela tanken på kollektivisering, med andra ord tvärtemot den riktning i vilken myndigheterna trodde att byarnas framtid låg?

Det andra påståendet att *schody* kontrollerades av kulakerna var en mer öppen fråga, och ifrågasattes i själva verket ibland av en del kommunistiska författare. Molotov kanske såg *schody* som en sista flyktplats för kulakerna,[36] men vi hittar en mycket mer balanserad bild i en uppsats som publicerades av Kommunistiska akademin, och vilken lade fram de officiella slutsatserna i slutet av den femtonde partikongressen.[37] De data som stod till akademins förfogande visar, som förväntat, att serednjaker var överrepresenterade i *schody*, att de välbärgade bönderna ibland hade en del inflytande, och att även, men mindre ofta, fattigbönderna hade det, när de var organiserade. Det fanns också tecken på något som beskrevs som ”rent serednjak”-inflytande. Trots de åsikter som en del hade, att det huvudsakligen var kulakerna som hade intresse av att bevara bysamhällena eftersom det var de som hade kontrollen, visade en undersökning i Rybinskregionen att den stora majoriteten av de välbärgade bönderna föredrog *chutor* och *otrub*, och att en liknande andel av bednjakerna (cirka 75%) var lojala mot bysamhället.[38] Bland serednjakerna var uppfattningarna mer delade, men ändå föredrog 55% av dem de äldre institutionerna.

Faran för kulakherravälde var uppenbarligen överdriven, även om man betänker situationen avseende bednjakernas organisationer, partiet och *selsoveterna*, och trots alla andra tecken på sovjetregimens långsamma tillväxt på landsbygden. De som stödde *mir* ifrågasatte påståendet om kulakernas herravälde, och gick till motangrepp genom att betona ”möjligheten att använda formerna för gemensamt jordägande för att gynna uppbygget av socialism i byarna…”. Samma författare sa också bestämt, att om bysamhället upplöstes så skulle det utgöra en aggressionshandling mot serednjaken, och att tanken att använda *selsoveterna* för att få bönderna att övergå till kollektiva jordbruksformer ”bara skulle lägga in backen på den administrativa apparaten”.[39]

Det är talande att nästan tre år gick innan ovan nämnda lag (dvs. lagen om jordägande) offentliggjordes. 1926 utarbetades två lagförslag en av författningskommissionen som var anknuten till SNK, och den andra av RSFSR:s regering, i själva verket av det ryska *Narkomzem*. De två olika

---

[36] Molotov, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 1086, och Kubanins bidrag till diskussionen i Kommunistiska akademin *NAF*, 1926, nr 11-12.
[37] Rezunov, *op. cit.*, s 36-40.
[38] *NAF*, 1927, nr 1, s 137.
[39] Zdanovitj, *op. cit.*, s 44, 47. Se även Gilinskij, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 1130.

lagförslagen hänvisades till Kommunistiska akademin, som sedan skulle lämna in sina slutsatser till *Sovnarkom*.[40]

Den viktigaste skillnaden mellan de två förslagen var definitionen av ”främste jordinnehavare”.[41] Enligt kommissionens förslag sades den främsta jordinnehavaren genomgående vara *dvor* och i andra hand kooperativen, medan bysamhället, som företrädde omkring 90% av bönderna, i varje praktisk mening var uteslutet. Ty enligt detta förslag kunde bysamhället bli jordinnehavare under förutsättning att det blev ett producentkooperativ, men i detta skede föreställde sig ingen en sådan möjlighet. Den ryska *Narkomzem*, Smirnov, krävde envist att bysamhället måste erkännas som främsta jordinnehavare – som det i själva verket var – även om vissa förändringar måste göras av dess struktur. Han önskade att det skulle bli en organisation där medlemskap skulle vara obligatoriskt, och att det skulle innefatta batraker,[42] etc. Det konkurrerande förslaget, som satte sin tilltro till *dvor* och inte såg någon framtid i *mir*, behandlade å andra sidan den sistnämnda som en frivilligorganisation, och behandlade bara de som ägde *dvory* som medlemmar.

Till slut uttryckte akademin att den föredrog *Narkomzems* förslag. Under diskussionen kom det kraftfullaste stödet till bysamhället från icke-kommunisten Suchanov, som krävde att det skulle omformas och slås samman med *selsovet* för att bilda en organisation som i lag skulle erkännas som sovjetregimens grundläggande enhet på landsbygden.[43] Han betonade speciellt detta argument på grund av möjligheten att bysamhället skulle kunna bli en socialistisk institution. Han förklarade vältaligt *mirs* socialistiska utvecklingsmöjligheter, och kritiserade samtidigt båda förslagen för att i praktiken inte innehålla några åtgärder som var ämnade att uppmuntra socialistiska strukturer i byarna. Många kommunister delade hans åsikter. Bauman sa till exempel vid en regional partikonferens i Moskva 1927 att 91% av jordbruken i Moskvaregionen ägdes av byarna, och att denna ägandeform var mycket mer gynnsam att kollektivisera än både *chutor* och *otrub*.[44]

I den femårsplan som officiellt antogs i maj 1929 tilldelades bysamhället en mycket viktig roll. Eftersom större delen av spannmålsanskaffningen i slutet av femårsplanen fortfarande skulle komma från privata jordbruk, skulle de behöva förvärvas genom kontrakt mellan staten och den kooperativa sektorn, i själva verket bysamhällena. Enligt *Gosplans* åsikt skulle denna sorts kontrakt till och med kunna uppmuntra bysamhällena att alltmer övergå till kooperativa produktionsformer och utvecklas till kollektiv.[45] Men Gosplan, som planerade fem år framåt, var omedveten om vad som skulle hända innan det hade gått ett år.

Så vi har en paradoxal situation där den byorganisation som stod för bylivets samtliga kollektivistiska sidor, och hade varit rotad i byn under århundraden, inte fick någon som helst roll att spela under kollektiviseringen av bönderna. Och det gjordes trots en ständig kritik och klagomål från de makthavande på böndernas individualism som inte ville ge upp sin jordremsa.

---

[40] Diskussion vid Kommunistiska akademin (se not 27). Kommunistiska akademins rön lades fram den 15 januari 1927 i *Sovnarkom* och finns i *NAF*, 1927, nr 1, s 104.

[41] RSFSR och Vitryssland invände också att *Sovnarkoms* lagförslag var för detaljerat, och inkräktade på republikernas och deras *Narkomzemys* rättigheter. Denna punkt debatterades också, om än mindre än den vi har nämnt.

[42] Tal av Smirnov till en samling bondemedlemmar i *VTsIK*, *NAF*, 1926, nr 11-12.

[43] Suchanov, diskussion i Kommunistiska akademin (se not 27). Suchanovs tanke var att *selsovet* som resultat av en sådan sammanslagning skulle bli språkrör för det demokratiska samhället.

[44] Zdanovitj, *op. cit.*, s 44.

[45] Volf, *Planovoje Chozjaistvo*, 1929, nr 2, s 111.

Mir skulle förstöras under kollektiviseringarnas förödelse,[46] till synes besegrad av *selsoveterna*, men det var inte ens *selsoveten* som visade sig vara den viktigaste faktorn under kollektiviseringarna.

3. Kooperationen

Enligt partiets uppfattning var kooperationen (kooperationsrörelsen) tillsammans med industrialisering den väg som skulle leda bönderna till socialismen, vägen till förbättrad levnadsstandard för massorna och ökad jordbruksproduktion. Med vissa variationer vad gäller betoning, var alla åsiktsriktningar i partiet av denna övertygelse som var ett arv från Lenin, hans sista åläggande, som hade uttryckt förhoppningen att kooperation verkligen skulle bli den viktigaste länken i den kedja som i partiets händer skulle leda till det socialistiska målet. Men Lenins tanke var vid den tiden fortfarande något nytt, ty så sent som i augusti 1922 skrev partiet fortfarande under på en annan av Lenins uppfattningar, som betraktade kooperation som en ”kooperativ kapitalism”, som utan tvivel var användbar på kort sikt, men också var en sida av ”statskapitalismen”.[47] Men i två korta noter som dikterades i januari 1923 med rubriken ”Om kooperationen”, ändrade den sjuke och svage ledaren sin ståndpunkt radikalt, och förkunnade: ”En i tillräcklig grad omfattande och djupgående kooperativ organisering av den ryska befolkningen under NEP:s dominans – det är i själva verket allt vi behöver,…” Enligt Lenin var målet att inrätta ett system av ”civiliserade kooperatörer”, som ”med produktionsmedlen i samhällets ägo och med proletariatets klasseger över bourgeoisien är … socialismens system.”[48]

Men detta testamente reste ett antal frågor, och lämnade en del av dem utan något tydligt svar, vilken oundvikligen gav upphov till tvister. Det är intressant att konstatera att kollektivisering som särskilt problem och speciell procedur inte nämns en enda gång. Betoningen låg uppenbarligen på kooperationens kommersiella funktioner, ty Lenin underströk flera gånger behovet att skaffa sig ”förmågan att vara en god och kunnig affärsman” (*torgasj*) och driva handel ”på europeiskt sätt” i motsats till det ”asiatiska” sätt att driva handel som dittills varit det vanliga. För att uppnå detta skulle Ryssland behöva genomgå en hel period där hon skulle genomgå ”en hel kulturrevolution”.[49] Det ska påpekas att det inte någonstans i hela denna viktiga artikel finns något som kan tolkas som att rättfärdiga ens det minsta våld. Och när Bucharin och hans anhängare senare skulle hävda att Lenin ansåg att det var kooperationens kommersiella sidor som var grundläggande, så hade de rätt i detta påstående.

Under 1925-1927, fram till den femtonde partikongressen då deras teorier delvis förändrades, följde högern (eller snarare den framtida högern) Lenins artiklar till punkt och pricka. De förespråkade brett baserade kooperationer inom handelssektorn och en ”civiliserande” kampanj ”med NEP-metoder” som en direkt väg till socialismen, samtidigt som frågan om kooperationer inom produktionssektorn skulle lämnas till ett senare utvecklingsskede.[50] Men Bucharins motståndare Preobrazjenskij följde andan, om än inte ordalydelsen, i Lenins artikel när han (trots starka tecken på motsatsen) sa att Lenin inte ansåg att alla kooperativa företag nödvändigtvis var socialistiska, ens under sovjetiska förhållanden. Bara de kooperativ som kollektiviserade produktionen kunde

---

[46] Dekret från *VTsIK-SNK* RSFSR, som citeras av Kukusjkin, *op. cit.*, s 99-100, enligt vilken gemenskapen skulle upphöra att existera i en region som hade kollektiviserats till 75%.
[47] Carr, *A History of Soviet Russia: Socialism in One Country*, vol 1, s 276-277.
[48] Lenin, *Om kooperationen*, på marxistarkiv.se, s 1, 3.
[49] *Ibid*, s 2, 4.
[50] Bucharin, *op. cit.* (se kapitel 3, not 32), s 32-38, 47.

med rätta definieras som socialistiska. Ett sådant åtagande förutsatte att det fanns en stark industrisektor, eftersom en organisering av jordbruksproduktionen på kollektiv basis skulle vara otänkbar utan modern utrustning.[51]

Detta var alltså kärnan i den stora debatt som vi ska diskutera senare, men som här bara intresserar oss avseende val av tidpunkt och utvecklingstakt. Ty såväl Bucharin och Preobrazjenskij som Stalin och Molotov var överens om att kooperationen var landsbygdens enda lösning, och att det skulle föregås av ett stadium med ”traditionellt” samarbete. Enligt de dåvarande teorierna skulle kooperationens första skede bestå av att vänja bönderna vid att samarbeta med sina grannar, till en början när det gällde krediter och att köpa och sälja, nästa stadium skulle bestå av att upprätta företag för att bearbeta jordbruksprodukter, och det sista stadiet vara ett gradvis införande av kooperationer inom själva jordbruksproduktionens olika grenar. Den naturliga slutpunkten för denna gradvisa och komplicerade process skulle bli en kollektivisering av hela jordbruksproduktionen.

Numera hävdas det fortfarande i Sovjetunionen, om än allt mindre övertygande, att det var så här det faktiskt gick till, även om det erkänns att de sovjetiska myndigheterna tvingades påskynda den naturliga utvecklingsprocessen, men inte mer än det, eftersom förhållandena hursomhelst var mer eller mindre mogna för denna speciella övergång till socialism på landsbygden. Således, hävdas det, gick allt i linje med de villkor som beskrivs som ”Lenins plan för kooperationen”. Som vi ska se bekräftar inte fakta denna tolkning.

Under ”krigskommunismen” var kooperativrörelsen bara en del av försörjningskommissariatet, med andra ord i huvudsak en regeringsorganisation som producenter och konsumenter var skyldiga att tillhöra. Med NEP:s uppkomst, och speciellt efter 1925, återfick kooperativrörelsen sitt frivillighetsstatus, åtminstone i princip, och den fick sina egna administrativa organ. Ur teoretisk synvinkel stödde partiet kooperativrörelsen helhjärtat. Materiellt var dess stöd, om än mindre oförbehållsamt, ändå en viktig faktor.

Efter att kooperativrörelsen hade gjort vissa framsteg, började det omkring 1928-1929 uppstå tecken på att dess strukturer var enormt komplicerade och ohanterliga.[52] Konsumentkooperativen, som vi inte behöver dröja vid här, kontrollerades att *Tsentrosojuz* via sina mellanorganisationer, och det slutgiltiga försäljningsstället var *lavka*, byaffären som sålde konsumentvaror. Dess roll och funktion var ganska begränsad, och kooperativens medlemmar hade praktiskt taget inget att säga till om vad gällde skötseln av *lavka*, eftersom medlemskapet i sig inte var mycket mer än en formalitet. Denna del av kooperativrörelsen hade omkring 9 miljoner medlemmar, men dess affärer var alltför få till antalet,[53] de var dåligt försörjda och illa skötta så att bönderna alltför ofta var hänvisade till privata affärsinnehavare, som var kunnigare och bättre försörjda. Trots regeringens försök att bli av med detaljhandeln och ersätta den med statliga och kooperativa organisationer, så fortsatte den, vare sig den var laglig eller olaglig, att under NEP:s sista år och till och med senare vara en stödjepunkt för privata företag.

Varje gång författare och officiella dokument nämner kooperativrörelsen som vägen till socialism och kollektivisering, så menar de *jordbrukskooperativ*, med andra ord den sida av kooperationen

---

[51] Preobrazjenskij, *Novaja Ekonomika* (Moskva, 1926), s 209.

[52] För detaljer om de kooperativa organisationerna, se *Soviet Union Year Book* (London, 1930); Lyasjtjenko, *op. cit.* (se kapitel 1, not 42), vol III, s 144; Ratner, *Agricultural Cooperation in the Soviet Union* (London, 1929).

[53] Lyasjtjenko, *op. cit.*, vol III, s 250. 1927 fanns det 26.272 ”konsumentföreningar”, dvs. affärer på landsbygden. Men bara RSFSR hade mer än 50.000 *selsovety* (siffran för hela landet var 70.000) och ungefär 150.000 byar.

som omfattade verksamhet förknippad med produktion och försäljning av jordbruksprodukter och tillhandahållande av produktionsmedel, och likaså med kreditföreningar som finansierade sådan verksamhet.

Under åren 1921-1927 splittrades *Selskosojuz*, som efter 1921 var den organisation som hade ansvar för kooperativrörelsen, i sexton ”centrum”. Det sjuttonde bildades 1927 för att administrera rörelsens kolchosdel. Dessa ”centrum” var specialistavdelningar som ansvarade för olika produktionsgrenar, som spannmål (*Chlebotsentr*), boskapsprodukter (*Zjivotnovodsojuz*), lin (*Lnotsentr*), etc. De leddes (efter 1927) av *Sojuz Sojuzov*, som inte hade några kommersiella funktioner och ingen verkställande makt, utan ansvarade för den övergripande administrationen. Tillsammans med ett antal andra organ blev *Selskosojuz* själv det centrum som hade ansvar för att tillhandahålla produktionsmedel för rörelsen i sin helhet. Men det var ett ”centrum” för den ryska republiken. De andra republikerna hade egna centralorganisationer. 1928 bildades ett ”Unionsråd för jordbrukskooperativen” för att administrera rörelsen i sin helhet och ta hand om teoretiska problem: detta råd skulle två år senare ersättas när dess arbete togs över av *Sojuz Sojuzov*, som hade blivit en organisation för hela unionen. Men ett år senare skulle även den avskaffas….

På *oblast*- och räjong-nivå hade centralorganisationen en tendens att öka antalet lokala ”centrum”, och 1930 hade det lett till en ökning av de sammankopplade organisationerna. En undersökning av 477 räjonger i RSFSR visade att det fanns 1.500 ”helt oanvändbara” lokalorganisationer.[54] Vid ungefär samma tidpunkt fastslog kommissarien för jordbruket, Jakovlev, att det trots överflödet av administrativa organ praktiskt taget inte fanns någon som ledde kooperativ- och kolchosrörelsen. Exempelvis var Centrala svarta jordenregionen uppdelad i 170 administrativa räjonger, men i dessa räjonger fanns 500 lokala kooperativkontor (*sojuzy*), 28 stycken i *okrugi*, 11 i *oblasti*, och i vissa räjonger mellan 5 och 8 olika så kallade ”specialist”-*sojuzy*. ”… Som ett resultat … är det ett virrvarr (*putanista*), alldeles för mycket byråkrati, ett slöseri med offentliga resurser….” Denna administrativa apparat utvecklades synbarligen i enlighet med Parkinsons lag, och givetvis till ett mycket högt pris. Författaren som citeras ovan chockades av det faktum att administrationen för jordbrukets kooperativa sektor kostade 450 miljoner rubel per år, trots att rörelsen under hela sin existens aldrig hade fått mer än 100 miljoner rubel i kapitaltillgångar, och dess skulder var betydligt högre än denna siffra.[55]

Basen i denna administrativa pyramid bestod av lokalföreningarna, vars former varierade avsevärt alltefter ifrågavarande region och typ av aktivitet. Det fanns 40-50 sorters föreningar, inklusive till exempel allmänna kooperativ som sysslade med ett antal olika grödor; kooperativ som specialiserade sig på en speciell gröda (potatis, sockerbetor, mjölk, ägg, hampa, lin, tobak, grönsaker) och i huvudsak fungerade som försäljningsorganisationer; olika sorters förädlingskooperativ (mejerier, kvarnar); en massa ”enkla kooperativ” (som befattade sig med produktion av en enda produkt, eller inköp av maskiner för gemensam användning, eller odling av utvalda utsäden, eller jordförbättring, etc.); det fanns också olika sorters kolchoser, och slutligen kreditföreningar. De sistnämnda var huvudsakligen lokaliserade i räjongen och hade i medeltal mellan 2.500 och 2.700 medlemmar, inklusive enskilda medlemmar och gemensamma medlemmar (kooperativföreningar). De betalade ut större delen av de krediter som jordbruket tilldelades. På grund av att denna funktion var så viktig, och i synnerhet med tanke på den mängd offentliga tillgångar som landsbygdkrediterna utgjorde, och de begränsade privata tillgångar som

[54] Lvov, *Pravda*, 30 juli 1930; Jakovlev, *16-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 643.
[55] Lvov, *ibid*.

stod till kooperativrörelsens förfogande (medlemsbidrag, insättningar, vinster), var kreditföreningarna mer av en sorts regeringsorgan som kontrollerades av Jordbruksbanken, även om de kooperativa ”centrumen” fortfarande hade ett visst inflytande inom dessa ramar.

Den totala effekten av dessa arrangemang var helt enkelt att kooperativrörelsens redan komplicerade apparat komplicerades ytterligare, både centralt och på lokal nivå. I praktiken var kreditföreningen en övergripande organisation som ofta lade sig i verksamheter som strängt taget var andra sektorers ansvar (inköp och försäljning, företag), och som samtidigt var överhopade av ett enormt antal funktioner som de fyllde å kooperativrörelsens eller regeringens vägnar (såsom finansiering av anskaffningskontrakt eller sådd).[56] Det innebar att den hade lite tid över för sin rätta uppgift att betala ut lån till bönderna och säkerställa att dessa pengar användes produktivt och betalades tillbaka. Precis som alla andra sovjetorganisationer översvämmades kreditföreningarna av en flod av formulär som måste fyllas i, och rapporter som skulle lämnas in till mängder av överordnade myndigheter, som jordbruksbanken, kooperativrörelsens högkvarter, *Gosplan*, *oblispolkom*, etc. Men trots tendensen till byråkratisering och toppstyrning gjorde kooperativrörelsen framsteg. Den rekryterade fler bönder och fortsatte att bryta ny mark. 1929 bestod rörelsen av omkring 90-100.000 lokalföreningar, med ett angivet medlemskap i trakten av 11-12 miljoner. Dess omsättning ökade och det gjorde också dess bidrag till försörjningen med råvaror från jordbruket och livsmedel.

Enligt partiets åsikt var det kooperativrörelsens uppgift att säkerställa förbättringar av jordbruksproduktionen, hjälpa bönderna att odla sin mark mer effektivt och hjälpa fattigbönderna att klättra upp för samhällsstegen i byarna, eller åtminstone förbättra deras lott genom att bilda producentföreningar. I viss mån gjorde den allt detta, men resultaten var inte imponerande.

Den spelade en avgörande roll under anskaffningen av industrigrödor och boskapsprodukter, men hade små effekter vad gäller spannmål, och ansvarade bara för 30% av de totala statliga anskaffningen (*zagotovki*). I denna jordbruksproduktionens viktigaste sektor var kooperativrörelsens prestationer i allmänhet mycket dåliga, ett faktum som Kaminskij, ordförande för *Sojuz Sojuzov*, beklagade vid den femtonde partikongressen.[57] Samtidigt hade *Chlebotsentr* färre än en miljon hushåll i sina lokalföreningar.[58] I början av 1928 och under hela detta år ökade aktiviteten och antalet spannmålskooperativ något, men det gav inte någon märkbar förändring av situationen. Rörelsens stöd var fortfarande mycket större bland producenter av potatis, betor och bomull.

Hela rörelsen hade bara 3.000 agronomer (varav en del, om inte de flesta, sysslade med administration snarare än fältarbete) och det var ett oändligt litet antal med tanke på de ryska jordbruksslätternas väldiga omfattning. Uppgiften för de många olika ”stationer” som kooperativrörelsen inrättade (omkring 20.000) var att hjälpa bönderna med aktiviteter som spannmålsrensning, förhyrning av jordbruksmaskiner eller selektiv boskapsuppfödning, men de var för små och för få för att uppnå någon märkbar förbättring. Angående jordbrukskooperationer i allmänhet, sa Stalin till den femtonde kongressen att det ”uträttats förskräckligt litet” på detta

[56] Sevruk, artikel om ”kreditkooperation”, *NAF*, 1929, nr 6; Ratner, *op. cit.*, s 7.
[57] Kaminskij, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 1219. Kaminskij var en av kooperativrörelsens ledare och skulle inom kort bli ordförande för *Kolchoztsentr*.
[58] Ratner, *op. cit.*, s 46 fastslår att *Kolchoztsentr* 1927-1928 ansvarade för 2.000 kooperativ som omfattade 950.000 hushåll.

område,[59] och samma uttalande gjorde partiledare och tjänstemän i den kooperativa rörelsen och offentliga dokument upprepade gånger 1928.[60] Som Kaminskij sa i januari 1929, under en konferens för Jordadministrationens (*Zemorgany*) ledare, så var den kooperativa sektorns underutveckling en av de grundläggande orsakerna till den minskade jordbruksproduktionen.[61] Det var i grund och botten ett allvarligt medgivande och en anklagelse mot partiets politik.

1929 omfattade kooperativrörelsen bara en tredjedel av jordbruksbefolkningen (hushållen). Siffrorna varierar mellan 30-40% av alla hushåll. Enligt *Gosplan* tillhörde 37,5% av hushållen den kooperativa sektorn, och målet för 1933 sattes till 85%.[62] Med tanke på vad som skulle hända från och med 1929 är det viktigt att komma ihåg att ”*fram till alldeles nyligen stod större delen av landsbygdsbefolkningen utanför kooperativrörelsen, även vad gäller handel….*”[63]

Med hänsyn till att de som var organiserade i kooperativrörelsen hade anslut sig ganska nyligen, och trots det faktum att det organisatoriska arbetets kvalitet lämnade mycket övrigt att önska, är det särskilt intressant att se i vilken mån jordbrukskooperationen, som skulle röja vägen för kollektiviseringen på landsbygden, utvecklades i en riktning som var förenlig med den officiella linjen. Tillförlitliga källor är överens om att kooperativrörelsen huvudsakligen tjänade de mer välbärgade böndernas intressen.[64] I jämförelse deltog fattigbönderna mycket lite i kooperativen, trots att, som vi sa tidigare i samband med bednjakerna, staten gav dem en viss hjälp. Det var mellanbönderna och i synnerhet de mer välbärgade bland dem som var mest medvetna om fördelarna med kooperationen. Dessa skikt var därför bäst organiserade, och de och kulakerna hade oundvikligen större inflytande och fick en dominerande ställning i de lokala kooperativföreningarna. I detta skede gynnade därför den rörelse, som enligt läran var en viktig faktor för att leda bönderna framåt mot socialismen, huvudsakligen *chozjajeva* och hjälpte privatbönderna att förbättra sin enskilda egendom. *Det enda resultat detta kunde leda till var att ytterligare förstärka den allmänna trend mot enskilda jordbruk som hade kännetecknat bylivet under NEP-perioden. Partiet kunde inte förändra denna utvecklings inriktning*.

Denna slutsats framgår av en analys av vad kooperativrörelsen uppnådde på produktionsområdet, och i synnerhet av kollektiviseringen av produktionen. Ett sätt att hjälpa till med kollektiviseringen var med hjälp av kooperativa bearbetningsföretag. Men resultaten visar att aktiviteten i denna speciella sektor var praktiskt taget noll: i slutet av 1927 fanns det 16.000 ”företag”, som samtliga var mycket små, och varav en del av Molotov beskrevs som *chlam* (skräp).[65] Enligt en expert spelade de ingen roll under kollektiviseringen.[66]

---

[59] Stalin, rapport till den femtonde kongressen, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 57. [svenska: *Centralkommitténs politiska verksamhetsberättelse på SUKP(b):s femtonde kongress*, Moskva 1953]

[60] T ex säger centralkommittén, i ett brev som publicerades i samband med att partibyrån för landsbygden grundades, att samarbetet inom jordbruket fortfarande var ”extremt svagt”. Brevet finns i *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, doc. 6, citatet på s 53.

[61] Kaminskij, *Pravda*, 11 januari 1929. Det var Kaminskij som krävde en ”verklig” kooperativrörelse till skillnad från den ”formella” som bara existerade för statistiska syften.

[62] Veisberg, *Planovoje Chozjaistvo, 1929*, nr 3, s 101. Ratner hävdar att 20% av siffran 11-12 miljoner medlemmar beror på dubbel bokföring. Man bör därför räkna med att bara 8-9 miljoner hushåll tillhörde kooperativföreningar.

[63] Kritsman, ”O resjajusjtjem etape kollektivizatsij”, *NAF* 1930, nr 5. Betoning tillagd.

[64] Krajev, ”Pjatiletni plan razvitii selskochozjaistvennoi kooperatsii”, *NAF*, 1929, nr 5; Carr, *A History of Soviet Russia; Socialism in One Country*, vol 1, s 281-282.

[65] Molotov, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 1070.

[66] Vladimirskij, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, april 1929, stenogram, s 114.

Bönderna lärde sig mycket mer om kollektivt arbete genom kontakter med de tusentals så kallade ”enkla” (*prostije*) föreningar som bildades för gemensam verksamhet på vissa produktionsområden. Som vi nämnde tidigare kunde sådana föreningar bildas för att gemensamt inhandla en traktor eller någon annan jordbruksutrustning, eller så kunde de vara *tovarisjtjestva*, sysselsatta med gemensam sådd eller odling av marken, eller att dränera träskmark. Och det fanns många andra sådana föreningar som otvivelaktigt spelade en värdefull roll som ”kollektivise-rande” krafter. Under 1928 och 1929 gjorde den sortens föreningar vissa framsteg. Under den perioden fanns det 30-40.000 av dem, som omfattade några hundratusen bönder. Men de var så små att man bestämde att slå fast ett minsta medlemsantal av 10, annars visade det sig ofta att det jämte de verkliga kooperativen fanns alltför många enkla ”familjekooperativ”,[67] som gick ihop för att köpa utrustning eller som täckmantel för annan verksamhet, och sedan drog nytta av de förmåner som kooperativen fick.

Vare sig de räknades som verkliga kooperativ eller ej, så var icke desto mindre dessa ”enkla” föreningar en verklig bondeinstitution, ett uttryck för lokala, oberoende bondeinitiativ. Det överraskande är att kooperativrörelsen och dess organisationer praktiskt taget inte hade något med dessa mycket små föreningar att göra, och till största delen var de ”vilda” i den meningen att de existerade utanför den egentliga kooperativrörelsen.[68] Samma sak gällde *kommuna*, *artel* och *toz*, som vi ska behandla senare. I bästa fall var de anslutna till en kreditförening. I övrigt verkade dessa ”enkla” föreningar på egen bekostnad, ty de hade inte upprättats av kooperativrörelsen, som varken hade organisatoriska eller finansiella medel eller ens någon önskan att göra affärer med sådana strukturer.

Dessa fakta slogs officiellt fast vad gällde åren 1927-1929. I slutet av 1927 sa Miljutin att kooperativens strukturer under de befintliga omständigheterna inte var anpassade för att direkt ta itu med produktionsprocesserna på landsbygden.[69] Ett och ett halvt år senare förklarade ordföranden för Jordbrukskooperationens råd kolchosrörelsen brister som en effekt av det faktum att den inte hade grundat sig på kooperativrörelsen. Likaså sa en annan ledare för kooperativ- och kolchos-rörelsen till ”Kolchosrådet” att kolchoserna fram tills dess hade utvecklats utan samband med kooperativrörelsen.[70] Det var först i mitten av 1929, vidhöll han, som situationen hade förändrats. Vi kommer senare att undersöka sanningshalten i detta påstående.

Det var otvivelaktigt i de ”vilda” föreningarna, eller med andra ord de ”enkla föreningarna” och många av kolchoserna, som folkets kooperativa verksamhet fick sitt mest äkta uttryck. Trots NEP-periodens liberaliserande åtgärder hade den officiella kooperativrörelsen aldrig blivit en verkligt självständig rörelse som företrädde böndernas aktiviteter i sin helhet. Tvärtom hade dess organ haft en benägenhet att utvecklas till administrativa organ och mer och mer underordnas statens administrativa apparat. Centralkommittén och regeringen beslutade vilka uppgifter den skulle ha, organiserade och omorganiserade dess strukturer efter eget gottfinnande och utsåg dess ledare. Som vi ska se klagade precis samma tjänstemän som partiet utsett i själva verket vid flera

---

[67] Ratner, *op. cit.*, s 57; Kalinin, *5-ty S'ezd Sovetov*, stenogram, Bull. nr 15, s 26-28; Libkind, *NAF*, 1927, nr 8-9, s 63 passim.

[68] Molotov hävdade att dessa föreningar omfattade 1 miljon hushåll (som verkar vara en överdrift under denna period) men att bara 6% av dem tillhörde kooperativrörelsen. *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 1074.

[69] Miljutin, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, 1189.

[70] Vladimirskij, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, s 114; Kaminskij, *Pravda*, 20 juni 1929. För en bekräftelse att kooperativrörelsen inte anpassad till kolchosernas behov och inte gjorde något för dem, se även Grigorev, ”Kollektivizatsija sovetskoi derevni”, *Bolsjevik*, 1928, nr 7.

tillfällen på handelskommissariatet som hade ansvar för spannmålsanskaffningen, och fastställde lagar och utfärdade order till kooperativorganisationerna på samma sätt som det skulle ha gjort till sina egna departement.

I själva verket utvecklades kooperativrörelsen alltmer till ett bihang till regeringens anskaffnings-organisationer, och 1928 var det precis detta den hade blivit. Denna trend diskuterades redan i ett officiellt dokument från centralkommittén till och med innan den femtonde partikongressen.[71] Det sovjetiska samhället drogs in under statens kontroll och kooperativrörelsen var inget undan-tag till denna allmänna regel. Denna process måste oundvikligen drabba tillväxten av kooperativa och kollektiva uppfattningar inom landsbygdsbefolkningen.

Oavsett den utveckling händelserna tog i framtiden, kan man säga att Lenins dröm om den "civiliserade kooperatören" fortfarande var långt från att förverkligas i slutet av NEP-perioden. Vid den tidpunkten hade den stora majoriteten av bönderna fortfarande aldrig tillhört någon sorts kooperativ förening, frånsett sin egen schod *(en punkt som bör betonas). Vad gäller den del som redan utgjorde en del av kooperativrörelsen, hade ännu inte någon tydlig socialistisk handlingslinje slagits fast för dem att följa. Kooperativrörelsen var huvudsakligen till nytta för de mer välbärgade bönderna, och hade fortfarande mycket lite att erbjuda till de fattiga*. Dessutom var den teori som fördes fram i partidoktrinen och propagandan att kooperationen att samarbete automatiskt skulle ge upphov till den kollektiva (kolchos-) utvecklingsfasen rent hypotetisk, och hade inget stöd i fakta, varken före mitten av 1929 eller senare. Samma teori och samma förhoppningar skulle uttryckas av andra socialistiska länder mycket senare, även om dessa senare experiment förstås ännu inte har nått något slutgiltigt stadium.[72]

---

[71] *KPSS v rezoljutsijach*, vol 11, s 423.

[72] Vi tänker här på Polen och i synnerhet Jugoslavien. Se Kardel, *Les problèmes de la politique socialiste dans les campagnes* (Paris, 1960).

5. Upprättandet av sovjetregimen på landsbygden (forts)

1. Kolchoserna

En kort sammanfattning av kolchosernas historia och tillstånd fram till slutet av 1927 ger ett slående exempel på hur kortsiktig den sovjetiska politiken var under NEP-perioden. Regimens politik på landsbygden under inbördeskriget återspeglade den allmänna utopism som var förhärskande i partiet. Kollektivistiska organisationer inom jordbruksområdena, som *kommuna*, *artel* och *toz* (och i linje med periodens förhärskande illusioner särskilt den förstnämnda av dessa) fick kraftig stimulans, följt av administrativa åtgärder som grundade sig på ”krigskommunismens” metoder. Som Lyasjtjenko skrev ”riktade [politiken] in sig på ett entydigt socialistiska ägande av marken”. ”I praktiken”, tillade han, ”uppmuntrade detta en plötslig och ibland helt konstgjord ökning av de kooperativa organisationerna, som ofta dolde rent individuella företag.”[1]

Men i slutändan ledde denna entusiasm för kollektivisering nästan inte till någonting.[2] I början av NEP-perioden blev det en nedgång, och de flesta kommunerna gick samma väg som många andra av den tidens illusioner. De arbetare som hade utgjort kärnan i *kommuny* och *arteli* lämnade byarna och återvände till fabrikerna. Under den respit som NEP erbjöd, kunde de bönder som hade flytt till kommunerna som ett sätt att rädda sina ägodelar från att beslagtas återvända till sina egna jordbruk.[3]

De lokala myndigheterna ”förstod inte riktigt” den nya politiken, som var inriktad på att till varje pris säkerställa en ökning av böndernas jordbruksproduktion, och de började rensa ut och avskaffa en hel massa kollektivjordbruk med samma iver som de hade visat när de skapade dem. Ibland upprättades speciella trojkor för detta syfte. När kollektivjordbruken väl hade rensats från antisovjetiska element, och om de överlevde denna operation, så återkallades också de tjänster som de statliga företagen hade hjälpt dem med.[4]

1923 skedde det en märkbar minskning av antalet kollektiva organisationer, som hursomhelst inte hade varit så många. Minskningen var särskilt tydlig i fallet med *kommuna*, och mindre vad gäller *artel*. Å andra sidan fortsatte *tozy* att öka i antal och andelen av det totala antalet. Det skedde också en snabb tillväxt av ”enkla producentföreningar” som inte var kolchoser i ordets strikta mening, eftersom det fanns en minimal andel gemensamt arbete och ägande. Denna trend till ökande antal enkla föreningar, speciellt *tozy*, jämfört med antalet *kommuny* och *arteli*, fortsatte att vara ett alltmer anmärkningsvärt drag hos kolchosrörelsen ända fram till slutet av 1929.

Alltså gick inte kollektivisträrelsen under. Den fortlevde genom omväxlande upp- och nedgångar som ett uttryck för de kollektivistiska tendenser som i större eller mindre omfattning alltid fanns närvarande bland bönderna, men speciellt som ett svar på *bednotans* desperata situation. Bednjakerna letade ständigt efter sätt och medel att förbättra sina förhållanden, och många av dem var beredda att prova den kollektivistiska lösningen, i synnerhet som den mark som tilldelades kolchoserna kom från den statliga reserven. Fram till 1927 bestod rörelsen av bednjaker, och kollektivjordbruk upprättades på offentligt ägd mark, på tidigare godsegendomar som hade tillhört adeln eller annan mark som tillhörde staten.

---

[1] Lyasjtjenko, *NAF*, 1925, nr 1, s 25-26.
[2] Carr, *A History of Soviet Russia: The Bolshevik Revolution* (London, 1950), vol II, s 156.
[3] Volodkovitj och Kulikov, *NAF*, 1927, nr 1, s 55. För ytterligare information om kommunerna se R. Wresson, *The Soviet Communes* (New Brunswick, 1963), och Jakovtsevskij, *Agrarnye otnosheniya v SSSR v period stroitelstva sotsializma* (Moskva, 1954), s 273-293, och i synnerhet s 283-239.
[4] *Ibid*.

Omkring 1924-1925 visade rörelsen visa tecken på återhämtning. Antalet kollektivjordbruk ökade även om det i huvudsak berodde på att mer mark hade blivit tillgänglig som ett resultat av att ett ganska stort antal sovchoser avskaffades vid denna tidpunkt.[5] 1927 fanns det inte mer ledig mark, och den källa som hade tillgodosett kolchosrörelsen torkade därmed upp.[6] Åren 1926 och 1927 förde med sig en ny kris och en minskning av antalet kollektivjordbruk. Det sägs att det så småningom hade skett förbättringar av förhållandena på kolchoserna, men alla som har skrivit om ämnet är överens om att kolchoserna under hela den föregående perioden hade kämpat för att överleva.[7]

Det går inte att få fram någon exakt siffra på antalet kolchoser som existerade i slutet av 1927. Det är inte ens lätt att riktigt urskilja vad som gjordes med dem. Den information som olika departement ger skiljer sig åt, vilket visar sig i en undersökning som Inspektionskommissariatet genomförde. Följande tabell ger olika bedömningar av antalet kolchoser. Källorna är *Kolchorztsentr*, *Narkomzem* och *Narkomfin*.[8]

	Kolchorztentr	*Narkomzem*	*Narkomfin*
1924	12.005	9.718	8.641
1925	15.974	12.609	9.277
1926	11.851	12.099	8.023

Helt frånsett den allmänna bristen på statistiska uppgifter och specialistorganisationer som kunde ta hand om kolchoserna, komplicerades uppgiften att genomföra en ordentlig statistisk kartläggning av kolchoserna ytterligare av svårigheten att klassificera och skilja mellan de olika sorternas kolchosorganisationer. *Kommuny* var jämförelsevis lätta att identifiera, men det var mycket svårare att identifiera de andra, ty skillnaderna var inte särskilt klart definierade. Organisatörer av en speciell förening registrerade den ofta som en *artel*, medan den egentligen bara var en *toz*, eller tvärtom. Ofta beskrev myndigheterna ”enkla föreningar” som ett kolchosorgan, som till exempel en *masjinnoje tovarisjtjestva* (en förening för gemensamma inköp av maskindelar eller en traktor).

Det är lätt att inse hur det kunde uppstå allvarliga motsägelser i statistiken. Dessutom uppstod ständigt nya föreningar medan andra försvann, och statistiken höll aldrig jämna steg med förändringarna. RKI:s experter konstaterade att de siffror som lades fram innehöll många ”döda själar”, och drog slutsatsen att kolchossektorn hade blivit mindre. Följande beräkning har samlats ihop ur olika källor,[9] och föreslås för slutet av 1927: det fanns 18.000 kolchoser i landet i sin helhet, varav 6.000 fanns i Ukraina, och det fanns också 26-30.000 så kallade ”enkla” föreningar – varav 5.000 fanns i Ukraina – för inköp av maskiner och traktorer. Befolkningen på kolchoserna uppgick till ungefär 950-980.000 ”munnar”, varav en tredjedel i Ukraina. Det sades att det fanns 1.000.000 hushåll i ”enkla” föreningar, även om denna siffra verkar överdriven. Det ska stå klart att den stora majoriteten av dessa hushåll (700.000) tillhörde ”jordförbättringsföreningar”, och att de praktiskt taget inte hade någon karaktär som verkliga kollektiv. Ur denna synvinkel var de föreningar som existerade för inköp av traktorer eller andra jordbruksmaskiner mycket viktigare (enbart 100.000 hushåll), och dessutom tillhörde några tiotusental hushåll föreningar för boskapsuppfödning eller sådd. Trots den

---

[5] Grigorev, ”Kollektivizatsija sovetskoj derevni”, *Bolsjevik*, 1928, nr 7, s 38.
[6] *Ibid*.
[7] En kungörelse från *TsIK-Sovnarkom* den 16 mars 1927, nämner en ”kris [i kolchosrörelsen] under NEP:s första år”. *Istorija kolchoznogo prava* (Moskva, 1959), vol I, s 94; Kulikov, *NAF*, 1927, nr 1, s 79.
[8] *NAF*, 1927, nr 5, s 111.
[9] Siffrorna har tagits från kontrollsiffror för 1927-1928 som Kulikov anger i *NAF*, 1928, nr 3, s 81, och från Tsylko, *NAF*, 1928, nr 9, s 5; Terletskij, ”Kollektivnoje zemledelje na Ukraine”, *NAF*, 1928, nr 3; Molotov, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 1075.

tilltro som en del partiaktivister och befattningshavare hade till den sortens föreningar, så kan de inte klassificeras som kolchoser. Alltför ofta kunde inte heller *tozy* knappt betecknas som verkliga kolchoser.

Proportionerna mellan de olika sorters föreningar som tillsammans utgjorde kolchosrörelsen förändrades ständigt. Omkring 1921 utgjorde *kommuny* omkring 20% och *tozy* 15%. Större delen av rörelsen utgjordes av föreningar som var kända som *arteli*. Men under NEP-perioden, omkring 1927, sjönk andelen *kommuny* till 8,5%, medan andelen *tozy* ökade till 40,2% (1919 var den 60,2%).[10]

Det fanns aldrig några entydiga åtskillnader mellan dessa tre föreningsformer. Vad gäller deras struktur, så definierades de olika i de olika republikerna och till och med *oblasti*, så att det som räknades som *artel* på ett ställe kunde kallas *kommuna* eller *toz* på andra ställen.[11] Definitionerna *toz* och *artel* var särskilt diffusa och de två blandades ofta ihop. *Kommunan* hade behandlats mest gynnsamt under ”krigskommunismen”, och betraktades under lång tid som den ”högsta” formen, den som hade nått längst på vägen till socialism på landsbygden. I *kommunan* kollektiviserades inte bara mark och arbetsverktyg, utan också boende och konsumtion.[12] *Kommunan* verkade utifrån jämlika fördelningsprinciper. Familjerna lämnade sina stugor och bodde i rum som de tilldelades i gemensamma bostäder. Alla åt i en gemensam matsal. I princip uppfostrades och utbildades barnen av *kommunan*, och de bodde i skolor och daghem och sköttes av personer som hade utsetts av *kommunan*. Det fanns individuella skillnader vad gäller organisatoriska detaljer mellan en *kommuna* och en annan, och ovanstående principer tillämpades i linje med de medel och förmåga som *kommunan* i fråga hade.

En viktig sak att ta upp är att fattigare bönder föredrog denna föreningsform, ty de var mindre ovilliga att dela sina ägodelar med gemenskapen, eftersom de hursomhelst hade så få ägodelar, och i synnerhet som *kommunan* definitionsmässigt var förpliktigad att livnära dem när de väl hade anslutit sig till den. Under inbördeskriget grundade sig hela föreställningen om socialism eller kommunism på denna primitiva sorts kommunism, som inte återspeglade en utvecklad kultur eller teknisk utveckling, utan extrem fattigdom! När ”fattigdomens kommunism”[13] misslyckades ersattes den av andra begrepp.

I *artel* sträckte sig inte kollektiviseringen till boende eller konsumtion. Familjelivet behöll sin privata karaktär som det haft tidigare. Jorden ägdes gemensamt, utom en smal remsa intill huset, och remsans storlek varierade enligt de beslut som hade tagits av lokala myndigheter. I princip ägdes alla viktiga redskap och dragdjur och ibland alla eller en del av korna gemensamt.

Mängden tillhörigheter som ett hushåll bidrog med till *artel* räknades ofta in vid utdelningen av inkomster, och hushållet fick en bonus i förhållande till sin ”investering”. I vissa fall utgjorde den mängd tillhörigheter som varje familj på så sätt investerade den viktigaste grundval på vilken fördelningen av *artels* inkomster avgjordes. Detta arrangemang tilltalade vissa mellan eller till och med mer välbärgade bönder, för ibland var det till deras fördel att själva bilda en sådan förening, eftersom de då kunde fortsätta att leva i stort sett som tidigare. Det var en av orsakerna till förekomsten av ”falska kolchoser”.

---

[10] För 1929 se *Postroenje fundamenta sotsialistitjeskoj ekonomiki v SSSR, 1926-32*, s 345; *NAF*, 1927, nr 11-12, s 81.

[11] Bumper, ”Dalneisjie vechi kolchoznogo dvizjenija”, *Bolsjevik*, 1929, nr 1, s 43-4; Terletskij, *Pravda*, 18 juni 1929.

[12] Jakovlev, *16-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 595-6; Wresson, *op. cit.*

[13] De israeliska kibbutzerna kan kallas ”kommuner”, och upprättades också under besvärliga tider och tvingades av brist anamma principen om gemensam konsumtion. Många kibbutzer har sedan dess blivit blomstrande företag – en del till och med rika – och de kommunistiska principerna vad gäller konsumtion tillämpas i mindre omfattning. I en del fall har de avskaffats.

I *toz*[14] ägdes all mark eller delar av den gemensamt och delades gemensamt. I majoriteten av fallen fördelades inkomsterna i enlighet med storleken på de olika böndernas ägor. Det var ovanligt att boskapen och större delen av jordbruksredskapen kollektiviserades, men de tyngsta och dyraste maskinerna, som traktorer eller ångtröskverk som enskilda bönder inte hade råd med, ägdes gemensamt. I den sortens förening varierade graden av kollektivisering och mängden gemensamt ägd egendom betydligt. Denna form var mer i samklang med böndernas tänkande och tilltalade mellan- och mer välbärgade bönder mer än andra sorters föreningar. Men enligt vissa uppfattningar grundade sig hela kollektivrörelsen på bednjaker som utgjorde 70% av dess styrka.

Men det bästa sättet att närma sig frågan om olika kollektiviseringsformer är genom att analysera uppgifter om graden av gemensamt ägande av egendomar, och således graden av ”socialisering” som existerade i ifrågavarande förening. I *kommuny*, som var i minoritet i rörelsen, var socialiseringen av hästar, kor, mark och maskiner nästan total.[15] I de andra kollektiviseringsformerna var situationen annorlunda och graden av socialisering varierade kraftigt. I *arteli* och speciellt i *tozy* var majoriteten av hästarna (80 respektive 92%) och korna (73 och 94%) och en stor del av utrustningen (hälften i *arteli* och större delen i *tozy*) fortfarande privatägda (utom de mer komplicerade maskinerna).[16]

Det var uppenbart att medlemmarna i kolchoserna fortfarande var långtifrån övertygade om att den föreningsform de hade valt var den bästa, och allt förarbete återstod att göra innan de kunde förmås att bilda ett verkligt kollektivjordbruk, ens ett med ställning som *toz*.

Samtliga kolchoser utgjorde mycket små jordbruksföretag. En genomsnittlig *kommuna* hade fler medlemmar och mer mark, medan *tozy* ofta bara bestod av några få familjer. En genomsnittlig kolchos hade omkring 50 munnar att mätta (det vill säga ungefär ett dussintal familjer) och 50 *desjatiner* skördar, 5 eller 6 hästar och 7 kor. Enligt informationen om Ukraina bestod en genomsnittlig *kommuna* av omkring 33 medlemmar, *artel* bestod i genomsnitt bara av 18 medlemmar (48,5 personer) och *toz* 12 medlemmar.[17] Enligt många observatörers åsikter var storleken på dessa operationer, speciellt i fallet *toz*, alltför små för att visa fördelarna med odling i stor skala, och därmed dra till sig de stora bondemassorna. Det antyddes att det var brådskande att storleken på dessa föreningar måste ökas.

Men vid denna tidpunkt, omkring 1928, höll kolchoserna i själva verket fortfarande på att minska. Deras ekonomiska situation var långtifrån sund. Myndigheterna och experterna var överens om att kolchoserna före 1927 bara hade ”ätit upp” de resurser som regeringen tilldelat dem. I detta skede av kolchosernas utveckling skiljde sig, enligt Kulikov, kolchosmedlemmarnas materiella omständigheter mycket lite från de privata böndernas, och översteg ibland inte det som betraktades som ”existensminimum för en medlem i ett kollektivjordbruk”.[18] Men för att upprätthålla detta ”existensminimum” gick kolchosens hela bruttoinkomst till mat, och det blev inget över för att utveckla kollektivjordbruket och till kolchosens kapital.[19] Den viktigaste faktorn i denna situation var den låga arbetsproduktiviteten. En annan bidragande faktor var kolchosernas instabilitet. Deras antal varierade så mycket att tjänstemän och experter beskrev det som både onormalt och oroande. Det fanns tillfällen då så många som en tredjedel

---

[14] *Tovarisjtjestvo po obsjtjestvennoj obrabotki zemli*. Ordet kolchos syftar på någon av dessa tre former.
[15] Men Jakovlev anger att 87% av hästarna ägdes kollektivt i kommunerna. Om hästarna var privata i 13% av kommunerna, hur kunde då dessa organisationer kallas kommuner?
[16] Ungefärliga siffror. Jakovlev, *NAF*, 1927, nr 4; Kulikov, *NAF*, 1927, nr 11-12, s 88.
[17] Kulikov, *ibid*, s 82. För Ukraina, Terletskij, *NAF*, 1927, nr 3. Andra beräkningar ger ännu mindre storlekar.
[18] Kulikov, *ibid*, s 81. Kulikovs beskrivning är försiktigt formulerad. Mellanbönderna var i detta avseende bättre ställda än en *kolchoznik*. Se även Jakovlev, *op. cit.*, s 5.
[19] Jakovlev, *ibid*, s 9. Vid den här tidpunkten var Jakovlev ställföreträdande kommissarier för inspektionerna. Han blev jordbrukskommissarie i slutet av 1929.

av kolchoserna som nyss hade bildats försvann nästan så fort de hade upprättats, utan att lämna några spår efter sig utom i statistiken.

I de flesta kolchoserna (utom *kommuny*) var egendomarna mycket lite socialiserade, så bönderna som tillhörde dem fortsatte att bruka jorden på sina egna ägor i stort sett som tidigare. En sådan situation gynnade framväxten av ett stort antal ”falska kollektivjordbruk”, som antingen upprättades så medvetet eller blev ”falska” genom att förfalla. Vissa av de välbärgade bönderna lockades ofta att bilda ett litet ”kollektiv”, som gav en lämplig täckmantel för deras verksamhet som enskilda jordbrukare, och gjorde det möjligt för dem att åtnjuta vissa privilegier och förmåner, tills tiderna blev sådana att de kunde återgå till privatjordbruk utan någon täckmantel. Enligt observatörerna hade många sådana fall avslöjats. RKI rapporterade att omkring 20% av kolchoserna i Norra Kaukasus 1926-1927 var ”falska”.[20] I Smolenskprovinsen avvecklade myndigheterna 30% av kolchoserna, i Ural upplöstes 42% (på 2 år) och i Samara 52%.

Andra författare som undersökte detta problem rapporterade, att av 700 kolchoser som registrerades i provinsen Uljanovsk, så existerade i själva verket bara 250 och de andra hade avvecklats vid olika tidpunkter på grund av att de i majoriteten av fallen hade upprättats för att få lån som sedan delades ut bland de enskilda jordbruken.[21] Resultaten av en undersökning visade att det i vissa provinser fanns så mycket som 22-60% ”falska” kolchoser. Men samma författare medgav också att myndigheterna ofta hade varit alltför drastiska, och hade sopat bort verkliga kolchoser bestående av bednjaker trots att de var rimligt ”friska” eller åtminstone kunde ha ”rensats upp”. Jakovlev var också av uppfattningen att denna speciella fara hade överdrivits, och att inte mer än 10% av kolchoserna var falska.[22] Och det var faktiskt föga sannolikt att de välbärgade bönderna, eller kulakerna, under dessa för dem relativt goda år skulle ha gjort sig omaket att organisera falska kollektiv som täckmantel för jordbruksverksamhet som de i själva verket kunde utföra på vanligt vis. Det var ganska vanligt att de gick samman för att på så sätt bli godkända för krediter och förmåner, för att sedan inom kort dela på sig igen, men det finns inte mycket som visar att detta, utom i sällsynta fall, var resultatet av en uträknad manöver. Även om det fanns ett element av beräkning, så kunde upprättandet av falska kolchoser under denna period hursomhelst lika väl innefatta serednjaker och till och med fattigare bönder.

Även om kollektivjordbruken hade upprättats med de bästa avsikter var faran för degeneration verklig, men den låg mycket mer i de svårigheter som uppstod för deras senare utveckling, genom att medlemmarna inte visste hur man skulle hantera en så komplicerad uppgift. I denna sortens föreningar, där organiseringen var dålig och elementet av kollektivisering var mycket litet, fortsatte bönderna att hålla fast vid sina privata jordbruk. Kolchosorganet infekterades lätt av ett antal skadliga ”bakterier”. Exempelvis den alltför vanliga användningen av betalda arbetare, som ibland blev en regelbunden praxis. Eller uthyrning av maskiner till byinvånarna till en taxa som ibland gav mycket hög avkastning. Ibland var de principer som antogs angående kolchosens interna organisering och fördelningen av inkomster sådana att det inom kort fanns större ojämlikheter efter att kollektivet hade upprättats än det hade funnits innan.

I de fall där fördelningen av kolchosens inkomster avgjordes av mängden på varje familjs ”investeringar” eller antalet redskap eller boskap de bidrog med till de gemensamma ansträngningarna, dröjde det inte länge innan bednjakerna utnyttjades av starkare element. Under sådana förhållanden betalade de välbärgade bönderna ibland en granne för att ta över

---

[20] *NAF*, 1927, nr 5, s 117.
[21] Volodkovitj och Kulikov, *NAF*, 1927, nr 2, s 31-36. Första delen av denna artikel fanns i det föregående numret.
[22] Jakovlev, *op. cit.*

deras del av arbetet på fälten som tillhörde kollektivet. Av samma skäl anställde de ibland en *batrak* från utanför kolchosen. Pressen rapporterade ofta om sådana fall. På detta sätt fanns det en kombination av omständigheter som kunde leda till att kolchosen bara blev en beteckning. När detta skedde delades de tillgångar och lån som den fick helt enkelt ut bland dess medlemmar. I dessa fall var det helt klart nödvändigt med en utrensning, men den sortens botemedel krävde en varsam handläggning. Men i praktiken var detta sällan möjligt, ty varken de lokala myndigheterna eller förvisso de centrala myndigheterna, hade specialister som var kunniga nog att hantera något så komplicerat som en kolchosorganisation. Det var därför myndigheterna antingen tolererade den märkligaste sortens ”degenererade” organ eller inledde en fullständig utrensning utan urskiljning eller vägledande principer.[23]

Under NEP:s andra fas var regeringens inställning till kolchoserna att helt negligera dem. Eftersom regimen vid denna tid uteslutande riktade in sig på att bredda NEP:s bas, tog dess politik ingen som helst hänsyn till kolchoserna. Men omkring 1925 fanns det hos många partiaktivister en växande känsla att en ny tidsperiod höll på att inledas i landets utveckling. Dittills hade NEP:s bedrift varit att få den av världskrig och i synnerhet inbördeskrig förstörda ekonomin på fötter. Jordbruksproduktionen började äntligen närma sig förkrigsnivåer, men industrin stod still. Vänstern var särskilt medveten om klyftan mellan de två, och fruktade att den bristande tillväxten inom industrisektorn skulle kunna utsätta jordbruket för fara och äventyra regimens socialistiska mål. Känslan att en ny situation krävde en ny politik var i stor utsträckning ansvarig för att den inre kampen i partiet återuppstod och nu rasade våldsammare än någonsin.

Partiledningen genomförde en rad åtgärder som främst syftade till att säkerställa en högre jordbruksproduktion och komma överens med bönderna genom att erbjuda större frihet till de mer välbärgade lantbrukarna. Efter att koalitionen mellan Bucharin och Stalin öppet hade förbundit sig i denna riktning, hade de ingen alternativ uppfattning att falla tillbaka på om det skulle behövas. Det är därför det inte fanns något svar till de som vid denna tid pressade på för en ökad betoning av kolchosrörelsens utveckling. I januari 1925 underströk Lyasjtjenko, som redan vid denna tid var en välkänd ekonom, att även om det var av största betydelse för landet att utvidga sin ekonomi med hjälp av NEP:s metoder, så måste den kollektivistiska sektorn uppmuntras, mer positiv hjälp måste ges till fattigbönderna och man måste tänka ut en *zemleustrojstvo*-politik ”genom att vidta en del grundläggande steg i riktning mot socialisering och göra tillräckliga förberedelser, inklusive att använda statliga budgettillgångar”.[24]

Två andra författare hävdade faktiskt att den kooperativa sektorn, som vid den tiden bara sysslade med försäljning och inköp, inte skulle ge lösningen på alla problem.[25] Eftersom det enormt stora bednjak-skiktet hade mycket lite att sälja, skulle kooperationer i denna menings inte ha något att erbjuda dem. Vad gällde bednjakerna, hävdade de att den enda lösningen var gemensam produktion. Men oftast lämnades de existerande kolchoserna åt sitt öde (*bezprizornje*). Jordbrukskommissariatet hade inget ”centrum” och inget departement som var ansvarigt för kolchoserna.[26]

---

[23] 1927 antog Inspektionskommissariatet (RKI på ryska) ett antal principer med vilka de ”sanna” skulle skiljas från de ”falska”. Men tillämpningen av dessa principer krävde en hel del erfarenhet och sunt förnuft. Tecknen på ”falsk” var: löner högre än vad lagen tillät; försök av ett privat jordbruk att tas för en kolchos; vägran av kolchosen att förbli ”öppen”; utsugning på kolchosen; omdirigering av material som tillhörde staten på sätt som gynnade privata bönder. Sådana förfaranden kunde hittas på alla kolchoser eller kommuner, men det betydde inte nödvändigtvis att de bara vara en fasad som dolde privata jordbruk.
[24] Lyasjtjenko, *NAF*, 1925, nr 1, s 28.
[25] AB och Larin, ”Kooperatsiyj i kollektivizatsija”, *NAF*, 1925, nr 1, s 78-80.
[26] *Ibid*, s 78.

Det fanns många liknande appeller som den som nämnts ovan, och många liknande klagomål om försummelser från myndigheternas sida. Vid en konferens för kolchosmedlemmar som hölls i Moskva i februari 1925, uppmärksammade ett antal talare inte bara de lokala sovjeternas och lokala partiorganisationernas underlåtenhet att hjälpa kolchoserna, utan också tillfällen då de hade uppvisat en negativ inställning till kolchoserna, eller till och med aktivt hade hindrat dem.[27] Kolchoserna fick ingen hjälp från agronomer; inga försök gjordes att omfördela jord på rationell basis, vilket gjorde det omöjligt att införa ett lämpligt system för växelbruk; både myndigheternas och kooperativsektorns inställning var försumlig: sådant var huvudtemat i klagomålen från kolchostjänstemän och -medlemmar, och det sammanfattade den situation som kollektivrörelsen befann sig….

Beskrivningar i pressen ger ett ansenligt antal illustrationer av vilken behandling de lokala myndigheterna utsatte kollektivjordbruken för. En av de största och äldsta föreningarna var belägen i provinsen Tula, och den utsattes redan från starten för en oändlig rad hinder och angrepp. Denna inställning härrörde till synes från det faktum att föreningens ordförande var en före detta medlem i det socialistrevolutionära partiet. Molotov tvingades själv ingripa för att mildra situationen. Senare anklagade de lokala myndigheterna samma förening för att vara ”kulak” på grund av att den hade antagit ett ersättningssystem som grundade sig på den mängd arbete som hade genomförts, och inte på antalet ”munnar”, som var den godtagna praktiken på den tiden. Återigen krävdes ingripande från hög nivå (i detta fall av *Narkomzem*) för att rädda föreningen från obehagliga konsekvenser av denna anklagelse.[28] Men den här sortens ingripanden från hög nivå var sällsynta och gjorde inget för att hjälpa kolchoserna i sin helhet från det träsk av svårigheter de trevade sig fram i. Partiledningen var mycket väl medveten om kollektivjordbrukens ställning. Molotov och även andra besökte kolchoserna då och då, och insåg hur prekär deras situation var. 1925 förkunnade således Molotov efter att ha besökt flera kollektivjordbruk, att ”levnadsförhållandena var ytterst dåliga. I ett av kollektiven bodde till exempel medlemmarna i små illaluktande rum (och det i vad som hade varit en adelsmans fina hus)”.

Författaren som två år senare citerade Molotovs ord sa att saker och ting inte hade förändrats särskilt mycket sedan Molotovs besök.[29]

Delegaterna vid den kolchoskonferens i början av 1925 som vi redan har nämnt var väl medvetna om orsaken till detta tillstånd. Följande är det svar som regeringens främste talesperson vid konferensen, Bucharin, gav på klagomålen och kraven från de kolchosmedlemmar och tjänstemän som arbetade i kollektivsektorn: ”Vi kan inte närma oss kollektiviseringen från produktionens håll, vi måste börja i andra änden. Det viktigaste förhållningssättet är kooperationen … kollektivjordbruken är inte huvudlinjen, eller den huvudväg som kommer att leda bönderna till socialismen.”[30]

Trots protester från de ukrainska delegaterna, återspeglade, som E H Carr säger, de resolutioner som konferensen antog Bucharins åsikter. Det var inte överraskande att konferensen avvisade behovet att ge kollektivrörelsen oberoende centrum och organisationer, istället för att knyta dem till de kooperativa jordbrukarorganisationerna. I ett viktig politiskt uttalande som publicerades några månader senare, ändrade Bucharin sin åsikt något, genom att förklara att fattigbönderna befann sig ”i en desperat situation” och inte hade något att sälja, och därför ”oundvikligen måste luta åt olika kollektiva (*kolchozy*) former i ordets striktaste mening”.[31]

---

[27] Terletskij, ”K itogam vsesojuznogo sovesjtjanija kolchoznikov”, *NAF*, 1925, nr 4, s 34-40.
[28] Krasivo-Metjenskoje Tovarisjtjestvo, grundad på våren 1921. Fakta rapporterades i *NAF*, 1927, nr 1.
[29] *Ibid*. Molotov besökte vid denna tid flera kolchoser, och just denna i januari 1925.
[30] Citerat i Carr, *A History of Soviet Russia: Socialism in One Country*, vol 1, s 21.
[31] Bucharin, *op. cit.* (se kapitel 3, not 32), s 47.

Men han ansåg sig uppenbarligen inte behöva dra särskilt långtgående praktiska slutsatser från detta uttalande, ty han fortsatte att i samma text säga, att eftersom individualistiska attityder var alltför djupt ingrodda och hade funnits alltför länge, och eftersom det påverkade fattigbönderna lika mycket som andra, ”gick det knappast att anta att kollektivrörelsen kunde suga upp alla *bednota* på landsbygden”.[32] Enligt hans uppfattning fanns den ”effektivaste boten” på de fattigas problem inom kooperativrörelsens allmänna ramar.

Senare skulle Bucharin hamna under oupphörlig eldgivning för dessa uttalanden, men i det aktuella skedet var det den försvagade kolchosrörelsen som betalade priset för en politik som skulle komma att drivas ännu i flera år.

I ett PM till *Sovnarkom* två år senare (angående två förslag till marklagstiftning som debatterades då), kritiserade Kommunistiska akademin båda förslagen, och i själva verket all tidigare jordbrukslagstiftning, på grund av att inga förberedelser hade gjorts för ”klausuler som utformats för att ge ens den minsta uppmuntran avseende att bruka marken gemensamt”.[33] Belarus’ och Ukrainas jordbrukslagstiftning – fortsatte PM:et – innehöll vissa sådana klausuler, men de var inte tillräckligt tydliga. Det var därför många kolchoser inte ens hade tillräckligt med mark som var förnuftigt nog fördelad för att göra det möjligt att sköta sina lantbruk ordentligt. PM:et avslutades med ett förslag att tydliga föreskrifter avseende rättigheter och anläggningar som kollektivjordbruken skulle tilldelas skulle inkluderas i lagarna.[34]

Den första förordning rörande kolchosrörelsen som var av betydelse för hela unionen publicerades den 16 mars 1927.[35]

Detta dokument utfärdades av *TsIK* och *Sovnarkom*, och bekräftade på nytt den bucharinistiska teorin att den viktigaste lösningen för bönderna var den allmänna kooperativrörelsen, och att kollektivrörelsen måste lösa sina problem inom kooperationens ramar. Kollektivism bekräftades som det viktigaste sättet att hjälpa bednjakerna, men det sades, att eftersom mark som tillhörde de tidigare storgodsen inte längre fanns tillgänglig skulle kolchosernas utveckling hädanefter vara beroende av massornas aktivitet och statlig hjälp. Förordningen sa vidare att av alla möjliga former för kollektivföreningar var de enkla också de som var mest tillgängliga för bönderna, och mest mottagliga för utveckling. De skulle få speciell uppmärksamhet, och det var till dem som bednjakerna först skulle rekryteras. Lokalmyndigheterna varnades för falska kolchoser, även om inte texten gick in på några detaljer om detta – och *TsSU* uppmanades också att ständigt genomföra granskningar av kollektivjordbruken.

Därpå följde flera rekommendationer om organisatoriska åtgärder som skulle genomföras. Ett kolchosernas Generalråd skulle inrätta parallella centrum i republikerna, och skulle fortsätta att vara en del av kooperativrörelsen, medan speciella departement, eller ”kolchosbyråer”, skulle upprättas för att ta hand om kolchosernas problem inom ramen för den regionala kooperativorganisationen, i de regioner där det fanns större koncentrationer av kollektivföreningar.

Men den praktiska hjälp till kolchosrörelsen som man föreställde sig i ovan nämnda förordning var av mycket liten mängd. Man bestämde att minska jordbruksskatten med 25% per person, men det var av föga betydelse eftersom fattigbönderna, som var de främsta kandidaterna till att bli kolchosmedlemmar, betalade mycket lite skatt, och snart helt och hållet skulle befrias från skatter. En annan åtgärd som föreslogs var att kolchoserna skulle

---

[32] *Ibid*.
[33] Resolution från Kommunistiska akademins presidium, 15 januari 1927, *NAF*, 1927, nr 1, s 103.
[34] *Ibid*, s 100-103.
[35] *Istorija kolchoznogo prava*, vol 1, s 94-98.

återfå småföretag som de dittills hade arrenderat från regeringen, utan kompensation. Förordningen gav också kolchoserna löfte om att åtgärder för *zemleustrojstvo* skulle genomföras året ut på regeringens bekostnad, och att en långsiktig kreditfond skulle inrättas för dem, från tillgångar som regeringen och jordbruksbanken hade gjort tillgängliga. Den summa som sköts till för detta syfte skulle bli fem miljoner rubel, vilket var löjligt lite. De lån som utlovades till kolchoserna i RSFSR för 1927 skulle bli 13,7 miljoner (totalsumman för hela landet var 18 miljoner).[36]

Allt som allt återspeglade inte den första regeringsförordningen om kolchosrörelsen någon förändring i inställningen till kolchoserna, och den gav inget påtagligt bidrag till kollektivrörelsen på landsbygden. Det finns skäl att tro att inte ens de blygsamma summor som utlovades i förordningen nådde mottagarna. Det framgick i själva verket klart i många artiklar i pressen, och från RKI:s granskningar, att regeringens förslag om hjälp till kolchoserna trots sin begränsning inte tillämpades i någon sektor. Det fanns fortfarande ingen *zemleustrojstvo*, och ingen som tog ansvar för kolchoserna, och framförallt fanns det stor förvirring i frågan om krediter. De tillgångar som hade tilldelats kolchoserna utnyttjades inte: de existerande kolchoserna var redan tungt skuldsatta, och att upprätta nya kolchoser låg utanför de resurser som hade gjorts tillgängliga till kreditföreningarna för detta syfte.[37]

Som en författare poängterade:

> bristen på exakta direktiv i frågan om vem som är ansvarig för att organisera kolchoserna, dröjsmålet att inrätta kolchosdepartement, underlåtelsen att vidta några som helst åtgärder för att organisera kolchostjänster – alla dessa faktorer har varit ansvariga för den ineffektiva användningen av de krediter som tilldelats kolchoserna.[38]

Andra författare, och även RKI, påpekade att de krediter som nådde kolchoserna ingalunda var tillgängliga på de gynnsamma villkor som förordningen hade satt i utsikt. Den ränta som kolchoserna betalade var hög, återbetalningsperioden var alltid för kort, och det fanns ingen övervakning av hur krediterna användes. Istället för att kolchoserna drog fördel av krediterna, blev resultatet att de blev alltmer skuldsatta. Det förekom flera tillfällen då myndigheterna beslagtog och auktionerade ut kolchosers egendomar, eftersom kolchoserna i fråga inte hade kunnat betala de skulder de hade ådragit sig när de köpt en traktor. De lån de fick i detta syfte måste betalas tillbaka efter två skördar, och det var en alltför kort period för att de skulle kunna finansiera inköp av tung utrustning.[39]

Dessa och liknande brister skulle kunna räknas upp i all oändlighet. *Det överraskande är att denna rörelse, som fick föga hjälp och ingen som helst vägledning, överhuvudtaget överlevde och fortsatte att klamra sig fast vid sin existens*. Huvuddelen av de bednjaker som tillhörde kollektiven var analfabeter. Det är inte överraskande att de inte kunde utarbeta ordentliga produktionsplaner och organisera sin verksamhet riktigt. Man kan knappast förvånas över deras oförmåga att göra bokföring trots att det var viktigt, eller misslyckas att klara av så komplicerade problem som exempelvis fördela kolchosens intäkter. De gjorde sitt bästa och de metoder de uppfann var ibland helt genialiska,[40] men till största delen tog de till bondetraditioner som fortfarande var ytterst levande, speciellt bland bednjakerna, och antog ett jämlikt system att fördela inkomsterna på basis av ”munnar”. Vem skulle kunna lära dem hur de skulle ta itu med sina problem? De få agronomer som fanns tillgängliga visste det

---

[36] Denna siffra anges av Jakovlev, *op. cit.* (se not 16), s 14, och *Pravda*, 24 maj 1928.
[37] Detta rapporterades allmänt. Se Kulikov, *NAF*, 1927, nr 1112; Kindejev, *NAF*, 1928, nr 5 (en artikel som baseras på material från RKI); *Pravda*, 1 april 1928.
[38] Ignat, *NAF*, 1928, nr 10, s 72.
[39] Jakovlev, *op. cit.* (se not 16), s 15.
[40] Detta problem kommer att diskuteras senare.

knappt själva. *Pravda* sa själv, beklagande, att inte ens oblasten i Moskva gav någon hjälp som var av praktiskt värde. Vad hände på andra ställen? Jordbruksskolor och -institut antogs vara ansvariga för att tillhandahålla utrustning, handböcker och framförallt specialister, men ”tyvärr har ingen av RSFSR:s jordbruksinstitut hittills givit några kurser om kollektivisering av jordbruket i vårt område ”.[41]

Den enorma rikedom av erfarenheter som tillhandahölls av tusentals kollektivföreningar av många olika sorter förbisågs nästan helt, och var praktiskt taget inget värda för de som under de kommande åren var förutbestämda att behöva dem.

2. Landsbygdskommunisterna

Historien om partiets celler på landsbygden återspeglar en mycket märklig blandning av faktorer och inflytanden, som alla kan spåras till motsättningar som var inneboende i sovjetregimen och dess dåliga förhållande till bönderna. Efter 1928, då de spänningar som hade uppstått på grund av anskaffning och kollektivisering alltmer hade fått partiet att inse sin osäkra ställning i byarna, fick partiets celler på landsbygden större uppmärksamhet. Kartläggningar genomfördes av *TsSU* och även av centralkommitténs nyligen bildade landsbygdsbyrå och en del andra organ, och de gav partiledarna en närmare insyn i en del av partiet vars aktivitet dittills hade fått föga uppmärksamhet. Utrensningar som genomfördes mot slutet av 1929 gjorde också att uppmärksamheten riktades mot kadrerna på landsbygden. Den bild som framträdde orsakade allvarlig oro, och krävde åtgärder för att råda bot på situationen.

Vid den här tidpunkten hade bara en tiondel av de kommunister som var medlemmar i organisationerna på landsbygden varit partimedlemmar 1917 eller dessförinnan. Antalet bönder som anslöt sig till partiet under inbördeskriget var inte särskilt högt och utgjorde en sjättedel av partiets samlade styrka.[42] En stor del av dessa medlemmar (mellan 1917 och 1921) var inte bönder utan arbetare som bodde på landsbygden. Under NEP:s första år (1922-1923) anslöt sig enligt ovan nämnda författare ”bara ett oändligt litet antal kommunister i byarna” till partiets led, ett faktum som vittnade om sovjetregimens impopularitet på landsbygden under de svåra år som följde på den stora svälten.

I september 1924 fanns det således allt som allt bara 13.558 sådana particeller i byarna, bestående av 152.993 medlemmar och kandidater (gentemot 521.108 i städerna). Vid den här tidpunkten bestod en typisk cell av omkring 4 eller 6 medlemmar utspridda på 3-4 byar som kunde ligga 10-15 verst från varandra.[43] Vid den här tiden var den förhärskande övertygelsen, både bland bönderna och i cellen

> att man bara behöver vara medlem i particellen för att göra rekvisitioner, eller arresteringar, eller konfiskera vad man vill utan speciell tillåtelse från lämplig myndighet…. Det var svårt att säga var cellen slutade och domstolen, eller polisen, eller jordkommissionen etc. började.[44]

Med tanke på denna situation, som inom kort fick hård kritik från partiet, är det lätt att inse varför bönderna misstrodde cellerna och visade lite intresse för dem, och varför partiets rekrytering var så dålig under denna period. Efter de eftergifter som gjordes till bönderna under den efterföljande perioden blev förhållandena mellan bönderna och sovjetmyndigheterna under en tid mer normala och regelrätta. Partiet antog slagordet ”Värna landsbygden” och upprättade närmare kontakt med byarna. De lokala sovjeterna och kooperativen fick ett starkare fotfäste, och bönderna, som började bemästra vardagslivets verklighet och myndig-

---

[41] *Pravda*, 1 april 1928.
[42] Jaroslajskij, ”O kommunistach v derevne”, *Pravda*, 25 augusti 1929.
[43] Chatajevitj, ”Partija v derevne”, *NAF*, 1925, nr 2, s 107.*Verst* var lika med 1.06 km.
[44] *Ibid*, s 110. 1927 blev författaren suppleant i *TsK*, och 1930 blev han medlem. Som *kraikom*-sekreterare för Mittre Volga skulle han bli ansvarig för kollektiviseringen av regionen.

heternas verksamhet som de måste hantera, blev mer beredvilliga att acceptera att rekryteras till partiet, och upptäckte till och med ibland att det låg i deras intresse att göra det. Från och med då skedde en stadig ökning av medlemsantalet, och 1927 var det 217.400 medlemmar (17.500 celler). Under följande år var antalet 299.000 och 1929 var det 333.300 medlemmar fördelade på 23.300 celler.[45] Som Jaroslavskij ironiskt påpekade[46] var dessa celler ibland påhittade; de förekom bara i rapporter, där de till och med tillskrevs en del remarkabla bedrifter….

Större delen av rekryteringen till partiet på landsbygden ägde därför rum mellan åren 1925-1929. Detta var sentida kommunister, vars medlemskap inte längre i någon större utsträckning avgjordes av socialistiska ideal eller ideologiska överväganden. Dessutom hade partiet i bästa fall bara ungefär en cell på var tredje selsovet, och denna andel var inte bara för liten, utan dessutom utspridd på ett alltför stort område.[47] Denna svaghet skulle märkas mycket intensivt under de kraftmätningar som från och med 1928 ägde rum mellan regimen och bönderna, i synnerhet som den kommunistiska landsbygdssektorns sociala sammansättning och naturliga böjelser förvärrade den ännu mer. För det första var antalet ”proletära element” i partiet på landsbygden, tvärsemot den officiella teorin i själva verket mycket litet. Molotov gjorde ett uttalande med denna innebörd vid plenarmötet i november 1928, och en annan författare hävdade att batraker och lantbruksarbetare bara utgjorde 5% av partiets styrka.[48] Ledaren för Lantbruksarbetarnas fackförening oroades av dessa fakta. Som ett exempel åberopade han situationen på bomullsplantagerna i Uzbekistan, där mer än 100.000 batraker var anställda. Av dessa hade bara 696, inklusive 18 kvinnor, anslutit sig till partiet. I Ukraina fanns det 200.000 kvinnliga batraker och 100.000 kvinnliga lantbruksarbetare som arbetade på sovchoserna, och av dessa var bara 84 medlemmar i partiet. Samma faktum konstaterades två år senare av funktionärer i de lokala partiorganisationerna på landsbygden.[49] Under 1929-1930 förbättrades läget något, men först sedan en intensiv rekryteringskampanj hade genomförts efter påtryckningar från centralkommittén. Situationen som rådde under perioden innan detta datum återspeglade helt enkelt verkligheten på den sovjetiska landsbygden.

Problemet med partimedlemmarnas sociala sammansättning var ingalunda lätt att tackla, varken för partiexperter eller forskare. Resultaten av kartläggningarna varierade utifrån om de kriterier som hade använts var socialt ursprung eller faktisk sysselsättning vid tiden för undersökningen. På basis av det första av dessa kriterier blev resultatet för partiet i sin helhet i början av 1929 62% arbetare, 21% bönder, 5,6% administratörer och 10,3% övriga.[50] Men de tre äldre partitjänstemän som åberopade dessa siffror medgav att de gav en falsk bild av partiets sociala sammansättning. Beräkningar som grundar sig på medlemmarnas faktiska sysselsättning vid tiden för undersökningen visade 42,3% fabriksarbetare, 2% batraker och lantbruksarbetare, 12,8% bönder och 42,9% administratörer och övriga.[51] 12,8%, med andra ord 123.828 bönder som var medlemmar i partiet, var beroende av jordbruk för sitt uppehälle. Men vid den här tidpunkten hade particellerna 333.000 medlemmar. En överväldigande majoritet av dessa var alltså inte bönder. Batraker och arbetare (dvs. arbetare som var

---

[45] Siffrorna är från Konjuchov, *op cit* (se kapitel 3, not 41). Kukusjkin, *op. cit.* (se kapitel 1, not 28), ger något andra siffror.
[46] Jaroslajskij, *Bolsjevik*, 1929, nr 20, s 15.
[47] I Ukraina, med 25 miljoner invånare på landsbygden, fanns det bara 3.000 particeller och 25.000 partimedlemmar som var anställda inom jordbruket. Se *KPSS v rezoljutsijach*, vol I, s 661-662.
[48] För resolutionerna från detta möte, se *KPSS v rezoljutsijach*, vol II, s 546-547. Märk väl att ”jordbruksarbetare” i motsats till ”batraker” syftar på lönearbetare, vanligtvis anställda på sovchoser och andra statliga verksamheter.
[49] Antselovitj, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 1138; *Derevenski Kommunist* 1929, nr 18, s 3.
[50] Jezjov, Mechlis, Pospelov, *Bolsjevik*, 1929, nr 16, s 56.
[51] *Ibid*. Det totala medlemsantalet, inklusive kandidater, den 1 januari 1929 var 1.436.160.

anställda på sovchoser, inom skogsbruk och på företag som var belägna inom lantbruksområden eller i städer, men som bodde i byarna) utgjorde ändå bara omkring 20% av alla, även efter den intensiva rekryteringskampanj som hade genomförts bland dessa element 1928 för att ”förbättra partiets sociala sammansättning”.

De flesta cellerna bestod av byråkrater. En källa anger andelen byråkrater till mer än 50%, en annan anger 37,58%,[52] men den sistnämnda siffran innefattar bara de byråkrater som ägde ett lantbruk (eller tillhörde en familj som ägde ett lantbruk och ekonomiskt fortfarande tillhörde denna familj). Om man till denna siffra lägger det antal byråkrater som inte var direkt förknippade med något lantbruksyrke, så stämmer de två beräkningarna överens.

Precis som de andra sociala och administrativa institutioner som verkade på landsbygden, påverkades particellerna, som var få till antalet och utspridda över en enormt stor landsbygdsbefolkning, av omgivningen. Men i partiet gav denna påverkan upphov till tendenser vars konsekvenser var ännu mer komplicerade och långtgående än i andra sammanhang.

Partiet rekryterade sina ledande funktionärer till selsoveterna och byns eller räjongens kooperativa organisationer bland landsbygdsmedlemmarna. Speciellt i kooperativen utgjorde dessa poster en viss källa till inflytande och inkomster, där de sistnämnda delvis var direkta i form av löner och delvis indirekta, i den meningen att kommunister åtnjöt vissa möjligheter vad gäller försörjning och lån och andra eftergifter. På detta sätt blev en bednjak, som tillhörde partiet och blev utnämnd till en administrativ post, en anställd.

Sådana positioner var eftertraktade, även av ”starka” serednjaker. Om mer välbärgade bönder tvekade om att ansöka som kandidat till partiet av rädsla för att inte antas, kunde de skicka en annan familjemedlem som ”passade mönstret” bättre än *dvorens* överhuvud.

Det faktum att partimedlemskap kunde ge ytterligare inkomster eller andra fördelar, satte genast igång en process som vi redan är bekanta med, och medförde en förändring av bondens sociala förhållanden, med förbättrade möjligheter, oavsett hur små dessa må vara.[53] De fattiga började omvandlas till serednjaker, och serednjakerna klättrade uppåt på samhällsstegen, en process som vid den tiden beskrevs i partiet som obrastanie (”gå för att så”) eller, starkare, som *pererozjdenje* (degenerera).

Undersökningar som genomfördes av *TsSU* å centralkommitténs vägnar, eller utfördes direkt av centralkommittén själv, visade att partiet innehöll en mindre andel ekonomiskt svaga element än landsbygdsbefolkningen i stort, och även att de mer välbärgade kategorierna blev allt starkare representerade.[54]

Bland de bönder som tillhörde partiet fanns representanter för alla samhällsskikt i byn, men med den paradoxala skillnaden att de tack vare partiet fick en mycket snabbare ”ekonomisk befordran” än utanför partiet.

Bondekommunisterna hade en tendens att anställa mer betald hjälp än de andra bönderna, ofta för att de var upptagna med sina officiella plikter, men många gjorde det helt enkelt för att berika sig.[55] Oavsett motiven för att anställa arbetare, blev resultatet mer eller mindre detsamma. Kommunisten som hade blivit en ”stark” serednjak började lägga alltmer tid på sitt

---

[52] *Derevenski Kommunist*, 1929, nr 18, s 3; Gaister och Levin, ”Sostave derevenskich partiinych yatjejek”, *Bolsjevik*, 1929, nr 9-10.

[53] Detta sakförhållande har rapporterats allmänt i artiklar och officiella dokument, t ex Gaister och Levin, *op. cit.;* Ignat, *NAF*, 1928. nr 10; Paikin, *Bolsjevik* 1929, nr 17 — om partiets tillstånd i Vitryssland.

[54] Gaister och Levin, *op. cit.*, s 76; Ignat, *op. cit.* I en del *gubernii* var denna trend särskilt tydlig. Gaister och Levin nämnde Smolensk som ett exempel.

[55] Ignat, *op. cit.*, s 81-82; Gaister och Levin, *op. cit.*, s 80.

lantbruk, och han antingen försummade eller slutade med sina partiaktiviteter helt och hållet, och ur partiets synvinkel var totalresultatet samma som om han hade blivit en kulak.

Resultatet av denna process var dubbelt: å ena sidan skapade det *obrastanie*, men å den andra gav det också upphov till *zasorennost*, infiltration av ”främmande element” och *razlozjenje* (upplösning) och *srasjtjivanie* (sammansmältning).[56] Denna rikt varierande terminologi användes för att beteckna de olika faserna i en enda process, som var resultatet av den småborgerliga omgivningens och marknadsekonomins ”undergrävande och depraverande” inflytande (ännu fler begrepp som användes om detta fenomen) på partiet.

Således har vi bönder som avancerar ekonomiskt och får det alltmer behagligt och förvandlas till entreprenörer, en liknande tendens med byråkrater som fortfarande var knuten till ett lantbruk, det inflytande som båda två hade på varandra genom de många kontakter och intressen som de hade gemensamt, och solidariteten, både lokalt och på räjong-nivå, mellan byråkrater och i själva verket hela administrationer och landsbygdsbefolkningens övre skikt. Sådan var den process som partimedlemmarna på landsbygden befann sig i.

En resolution som partiet antog i slutet av 1928 beskrev dessa tendenser på följande sätt:

> andelen proletära element i (partiets) landsbygdsorganisationers sammansättning är fortfarande oändligt liten, och antalet kolchoskadrer är försumbart. I vissa fall innehåller dessutom dessa organisationer ett avsevärt antal välbärgade bönder och nästan kulakelement, som är degenererade och helt främmande för arbetarklassen.[57]

När partiet inledde en större utrensning mot slutet av 1929 var det landsbygdscellerna, partiets svagaste länk, som var den främsta måltavlan för angreppet: mer än 15% av medlemmarna rensades ut, en mycket stor del av dem betecknade som ”främmande element”.[58]

Men som vi har sett var det ofta själva faktum att de var medlemmar i partiet som hjälpte till att skapa dessa ”främmande element”. Många fattiga bönder som hade tillhört partiet under inbördeskrigets heroiska dagar eller senare, antingen lämnade det frivilligt eller rensades ut som ”främmande”. Det var ett resultat av det ”spontana” element i samhället och ekonomin på landsbygden som partiet bara delvis hade lyckats utrota, både från sina egna landsbygds-organisationer och från kooperativ- och kolchossektorn.

Det är svårt att säga hur saker och ting skulle ha gått om partiets organ på landsbygden hade upprättats och skötts effektivare. Varken i denna eller många andra sektorer går det att hävda att det skulle ha varit omöjligt med intensivare ansträngningar. Men det skulle för det första ha krävt en politik som var tydligare definierad och bättre anpassad till landsbygdslivets natur, och för det andra annorlunda ledarskapsmetoder. Som det nu var, hade partiet i detta skede sedan länge varit en ”byråkratisk maskin”,[59] en administrativ apparat som var anpassad för att vidarebefordra order uppifrån, medan de lägre kretsarna utförde dem utan att nödvändigtvis förstå dem.

Den sortens parti var så helt annorlunda från den idealistiska, hängivna ”förtrupp” som hade åstadkommit revolutionen, att det inte hade en aning om skolning, i ordets strikta mening. Det

---

[56] *Derevenski Kommunist*, 1929, nr 18, s 3-4. En översättning av dessa begrepp finns i ordlistan.

[57] Resolution från centralkommitténs möte i november 1928, grundad på en rapport från Molotov, *KPSS v rezoljutsijach*, vol 2, s 546-547. Se även en identisk resolution från mötet i november 1929, *ibid*, s 661-662. Resolutionen syftar på landsbygdscellerna i Ukraina. Men i ett dokument av denna sort gällde ett sådant uttalande hela landet. Konjuchov, *op. cit.* (se kapitel 3, not 41), s 10, rapporterar att 1929 hade 27% av partiets bondemedlemmar lantbruk som ekonomiskt var i nivå med *zazjitotjny*, och 8% ägde lantbruk i kulakkategorin.

[58] *Bolsjevik*, ledarartikel, 1929, nr 18, s 6.

[59] Vilket Trotskij konstaterade så tidigt som 8 oktober 1923 i ett brev till centralkommittén. Brevet nämns i en fotnot i *Sotsialistitjeski Vestnik*, 1924, nr 2, s 5. Bucharin gjorde något sent liknande bittra kommentarer i början av 1929, *Sotsialistitjeski Vestnik*, 1929, nr 9, s 11.

enda det förstod var propaganda och order. En delegat vid den sextonde partikongressen, den enda delegat som gav röst åt sådana känslor, förkunnade, att i partiet som redan hade nästan två miljoner medlemmar var bara ”en minimal andel ståndaktiga anhängare” med en ordentlig ideologisk grund.[60]

Ingen förnekade att det var så. Men vilken del av denna ”minimala andel” hittade ut till byarna?

Under de perioder då uppmärksamheten plötsligt riktades åt detta håll, var de enda åtgärder som vidtogs avseende kommunisterna antingen utrensningar eller storskaliga rekryterings-kampanjer av nya medlemmar. Men när medlemmarna väl hade rekryterats gjordes inget för att ge dem någon grundläggande skolning. Jaroslavskij, som var medlem i ”kollegiet” i partiets kontrollkommission, bekräftar att medlemmar och i synnerhet kandidater praktiskt taget inte fick någon politisk skolning.[61] Många av medlemmarna, sa han, hade hoppats att de när de väl var med i partiet skulle få någon uppmärksamhet, men det hade visat sig att intresset för dem var ännu lägre när de var med i partiet än innan de anslöt sig. Andra ledare klagade ofta på ”bristen på kultur, och de kooperativa och partiorganisationernas byråkratiska karaktär” … i byarna.[62]

Detta var ett allvarligt handikapp, som i viss mån var ett arv från det förflutna, men inget meningsfullt hade gjorts för att höja skolningsnivån bland kommunisterna på landsbygden. De ledare som klagade på situationen hade otvivelaktigt delvis sig själva att skylla.

Om de lokala kadrerna var svaga, så var också partiets övre kretsar det. Som en ansvarig kommunist sa: ”Samma brister som är uppenbara i landsbygdscellerna upprepas i grund och botten i många fall på räjong-nivå och uppåt i partikommittéernas skötsel av de ekonomiska, kooperativa och sovjetorganisationerna.”[63] Det fanns en lång lista på sådana brister, och många författare uppmärksammade dem. I grund och botten var problemet att de små parti-cellerna i byarna undergrävdes av det sociala inflytande som vi har beskrivit, de saknade ordentlig vägledning och var dåligt förberedda för sin uppgift, och kunde därför inte fylla den ledarskapsroll som de per definition hade. Härav följde den frekventa kritiken att livet i byarna ”försiggick oavsett dem”, vilket också var fallet med selsoveterna.

Med bara ett osäkert fotfäste på landsbygden, och ständigt under trycket av order uppifrån, tvingades de lokala particellerna att ta till en ”kampanjtaktik” (*kampaneisjtjina*), som innebar att deras verksamhet kännetecknades av återkommande utbrott av aktivitet inriktad på något specifikt mål, omväxlande med perioder av fullständigt lugn och passivitet.[64]

Den starka tendens till *administrirovanie* som var ett av partiets särdrag var ännu tydligare i dess landsbygdsorganisation,[65] som var åtskild från massorna och deras problem och inte visste hur den skulle fullgöra sina mångahanda funktioner annat än med administrativa påtryckningar.

---

[60] Kubely, Leningrad-delegat vid den sextonde partikongressen. *16-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 341.
[61] Jaroslajskij, *op. cit.* (se not 46), s 15. Konjuchov, *op. cit.*, s 14, hävdar att majoriteten av partiets bondemedlemmar 1927 inte hade fått någon politisk skolning, men att det senare tillhandahölls många kurser som gav sådan skolning.
[62] Molotov, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 1081.
[63] Ignat, *op. cit.*, s 81.
[64] Konjuchov, *op. cit.*, s 10. ”Kampanjmetoden” var typisk för den sovjetiska stats- och partiapparatens funktionssätt, åtminstone vid denna tidpunkt. Den byråkratiska apparaten är illa anpassad eller dåligt förberedd på sin uppgift, och närhelst det krävs handling, och i synnerhet brådskande handlingar, kan den bara hetsas till handling med hjälp av direktiv uppifrån men är oförmögen att fungera på ett systematiskt sätt. Roten och orsaken till detta finns inte i den administrativa apparaten på lägre nivå, utan i administrationens pyramidstruktur och de metoder den använder.
[65] Angarov, *op. cit.* (se kapitel 2, not 39), s 81-88.

I allmänhet skilde sig inte partimedlemmarna från sina kamrater vare sig vad gäller politisk skolning eller agerande, och eftersom de i kraft av sin ställning som regimens representant mer än de andra befann sig i offentligheten, försvagades deras auktoritet ännu mer. Givetvis kunde en del kommunister erövra sina grannars respekt tack vare sin effektivitet och noggrannhet och höga moral. Bönderna reagerade positivt på sådana exempel, och visade snabbt sin uppskattning av sådana personer, men dessa fall var relativt sällsynta. Dessutom rekryterades alla energiska och hängivna partiaktivister, speciellt om de var bra administratörer, snabbt till de högre kretsarna, som alltid hade brist på kadrer.

För de andra var bilden av partibyråkraten en *natjalnik*, den stora eller lilla ”bossen” som måste åtlydas. Det var så byn såg på dem, och bakom denna inställning fanns en grundläggande likgiltighet, som ibland övergick i respektlöshet eller fientlighet.[66] Orsakerna var inte politiska. Oftare härrörde de ur det faktum att byråkraterna i fråga inte bara var ineffektiva i sitt arbete, utan också ofta var korrumperade och slöa och hemfallna åt lögner och stöld. Partiet insåg givetvis att denna situation på inget sätt tjänade dess intressen, och de smädade oupphörligt det ökande antalet *gnojniki*, förfallet i partiet, och olika bedrägliga och andra kriminella handlingar som begicks av partimedlemmar,[67] vars officiella ställning gav dem större möjligheter till den sortens övergrepp än annars.

Av de 15,4% av landsbygdscellernas medlemmar som rensades ut 1929-1930 (oräknat de som avlägsnades av rättsprocessen) uteslöts 9,2% för brott som mutor och korruption, förskingring och bedrägeri, 6,4% för vägran att ansluta sig till kollektivjordbruk, 2,2% för hemlighållande av brödlager (från anskaffningstjänstemän), etc., och bara en mycket liten andel – 0,8% – för byråkratiska missförhållanden...[68] Dessa alltför vanliga händelser förbättra inte direkt bilden av partiet i böndernas ögon. Dessutom hade bönderna erfarenheter nog för att vara kritiska över andra brister än de av brottslig natur. De reagerade mot fall av passivitet och vanskötsel, och alla andra svagheter inom den kommunistiska organisationen. De var otvetydiga i sin kritik av particellerna, och deras ogillande uttrycktes i många sånger kända som *tjastusjki*, en sarkastisk och typisk bondekommentar om de dagliga problemen.[69]

Alltför ofta visade sig particellerna vara totalt inkompetenta. Det finns dokumenterade fall där de förde fram ”en tidigare *urjadnik*, en tidigare prostituerade eller en tidigare bandit” som kandidater till *selsovet*- eller kolchosledningen – det sistnämnda fallet åberopades av Bauman under en partikonferens i Moskva, där det orsakade en del munterhet. Men en annan författare nämnde att liknande fall där det lokala partiet hade nominerat alkoholister eller lögnare till poster var vardagsmat.[70]

Den föregående sammanfattningen av ståndpunkten gentemot selsoveterna, kooperativrörelsen, kolchoserna och partiets celler på landsbygden kan ge en viss uppfattning om i vilken omfattning sovjetregimen hade lyckats etablera sig på landsbygden.[71] Under denna period var landsbygdssektorn utan tvekan sovjetsystemets svagaste och mest sårbara punkt.

---

[66] Bolsjakov, *op. cit.* (se kapitel 1, not 5), s 325-329.
[67] T ex besluten vid den sextonde partikonferensen 1929, angående utrensningarna. *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, s 605-608.
[68] *Bolsjevik*, 1929, nr 18, ledare; Konjuchov, *op. cit.*, s 11, hävdar utifrån inkompletta data för 1929, att 65,8% av de som rensades ut i byarna var element vars förfall berodde på *obrastanje* eller spekulation.
[69] Bolsjakov, *op. cit.*, har ett kapitel om tjastusjki som ofta återspeglade politiska uppfattningar.
[70] Bauman, *Pravda*, 7 mars 1929; Varejkis, *NAF*, 1929, nr 8, s 70-1. Bauman var partisekreterare i Moskva och chef för centralkommitténs avdelning för landsbygdsfrågor. Varejkis var medlem i centralkommittén och partisekreterare för centrala svartajordsregionen.
[71] Vi har inte diskuterat *Komsomol*, men i stor utsträckning skulle samma tendenser och problem ha visat sig även i detta sammanhang.

Det var inom denna sektor som de största farorna väntade för regimen, och det var där den djärvaste politiken och de mest outtröttliga ansträngningarna krävdes. Och ändå var det i denna sektor som minst krafter sattes in, och det var den sektor som partiet uppmärksammade minst. Partiet var i grund och botten stadsbaserat, och lyckades inte lära sig något av NEP-periodens erfarenheter om hur man skulle förlika sig med landsbygden, utforma lämpligare administrationsverktyg och formulera en nyskapande politik som både skulle tjäna socialismens mål och böndernas speciella karaktär och behov.

6. Partiet och det ”förbannade” problemet

Den ryska revolutionen hade brutit ut i ett efterblivet, och i grund och botten bondeland, där termen ”bonde” var synonymt med elände och okunnighet. Både ryska och utländska intellektuella ansåg att bönderna (*muzjiki*) var grundvalen för den mest reaktionära regimen i Europa. Enligt deras uppfattning var bönderna förknippade med träldom av det mest förfärliga slag och de symboliserade det ryska folkets olyckor. Men historien hade återigen bevisat att teoretikerna hade fel. En socialistisk och proletär revolution hade lyckats i Ryssland. Ett land som var minst förberett på det och vars framgång delvis berodde på dessa eländiga *bönder*.

I den marxistiska terminologin beskrevs den speciella kombinationen av omständigheter som hade visat sig vara så gynnsamma för det storslagna Oktober som ”en proletär revolution omgiven av ett bondekrig”. Nu var detta stötestenen för de framtida problem som skulle ansätta dem som revolutionen hade fört till makten. Var oktoberrevolutionen så unik, skulle bolsjevikerna ofta fråga sig, att den utan förbehåll kunde betraktas som en speciell social revolution som var socialistisk till sin karaktär?

I den meningen att en historisk händelse inte kan återupprepas, var revolutionen verkligen unik. Men underförstått i den marxistiska formel som beskrev den samtidiga förekomsten av en proletär och en bondrevolution, fanns redan en antydan om ett annat sätt att gripa sig an frågan och att ett annat svar var möjligt. Var de två stora strömmar, vars sammanstrålande hade gjort det möjligt för bolsjevikerna att ta makten, verkligen delar av en enda ström? Eller var det bara två strömmar, som tillfälligt följde samma kurs, som tillfälligt hade strålat samman, men som var förutbestämda att skiljas igen, när deras gemensamma primära mål hade uppnåtts? Detta var problemets kärna.

Trots några ganska bekymmersamma händelser höll ”blocket”, eller ”proletariatets och böndernas allians”, ihop så länge de gemensamma fienderna, tsaren och jordägarna (*pomesjtjiki*), fortsatte att hota. Men nu när dessa hade besegrats och förvisats till historien, hade då inte de båda allierade, eller åtminstone en av dem, uppnått allt hen ville?

Proletariatet hade strävat efter att kontrollera regeringen, kontrollera fabrikerna och städerna i allmänhet. Allt detta hade de uppnått, och därför beskrevs maktövertagandet av teoretikerna som en ”proletär revolution”. Bönderna samtyckte, för de hade också uppnått sina mål. Den gamla ordningen med jordägarna och det tsaristiska politiska systemet hade sopats bort, och bönderna hade fått den jord de eftertraktade, eller snarare hade de enkelt utan krusiduller lagt beslag på den.

Men en revolution kan bara definieras som socialistisk om den leder till en socialistisk regim. Den proletära sidan i alliansen var utan tvekan till sin natur inriktad på att eftersträva ett socialistiskt mål, men vilka framtidsutsikter fanns det för bönderna, nu när de hade fått den jord som de hade krävt? Nästa utvecklingsstadium som dikterades av deras samhälleliga situation och deras intressen hade inget gemensamt med socialistiska ideal.

Denna självklara sanning hade redan gett Lenin anledning att tveka över riktigheten i att kalla sin bedrift för en ”socialistisk” revolution, men han hade tvingat sig över sina skrupler. Detta skedde när byarna fattiga, den berömda *kombedy*, uppbackade av beväpnade grupper från proletariatet som hade kommit från städerna för att rekvirera spannmål, tog till offensiven mot kulakerna och berövade dem överskottsmark, jordbruksutrustning och en del av deras boskap. Detta var den berömda ”första avkulakiseringen”, som enligt Lenin betydde att den socialis-

tiska revolutionen hade förts in på landsbygden, eftersom de fattiga bönderna denna gång inte slogs mot feodala jordägare, utan mot ”landsbygdens bourgeoisi”.[1]

Men vissa bolsjevikiska teoretiker ifrågasatte giltigheten av denna tolkning. Kritsman, en ledande jordbruksexpert som var ansvarig för jordbrukssektionen inom den Kommunistiska Akademin, ansåg att den andra vågen av händelser som hade ägt rum på landsbygden, även om de utan tvekan var antikapitalistiska, inte på något sätt var socialistiska. Byns fattiga hade inte beslagtagit kulakernas mark för att placera den under gemensamt ägande och organisera gårdarna enligt socialistiska principer. De hade gjort detta för att uppnå sin målsättning att bli serednjaker (medelbönder) som alla andra. Därför var deras revolution inte alls socialistisk, enbart småborgerlig.[2]

Således hade Kritsman tydligt uppfattat oktoberrevolutionens dubbla karaktär. I och för sig var detta ganska självklart, och även om hans tolkning inte var i överensstämmelse med Lenins, var ingen chockad över detta. Under flera år drömde ingen att betrakta detta som kätteri.

Det måste vid den här tiden ha varit allmänt känt att Lenin själv inte framhärdade i sin åsikt, eftersom hans beslut att införa NEP faktiskt hade varit ett resultat av hans uppriktiga bedömning av situationen, och hans avsked, dock motvilligt, till illusionerna om ”krigskommunismen”. NEP var verkligen den första konsekvensen av den oförenlighet som fanns mellan de tidigare allierades mål, och under NEP-åren skulle skillnaden bli alltmer tydlig.

Den statliga sektorn, som stadigt utvecklades i riktning mot centralisering och planering och framträdde som en mer eller mindre sammanhängande helhet, kom i konflikt med andra sektorer inom ekonomin, särskilt med bönderna. Samtidigt följde de andra sektorerna inom ramen för NEP en lika normal utveckling. Bucharin skulle citera en allmänt godtagen uppfattning avseende de stadier som den sovjetiska politiken hade genomgått. I huvudsak berodde detta på att ”vi i byarna började med att samarbeta med *batrakerna* (lantarbetarna) och fattigbönderna mot adeln och kulakerna. Sedan bytte vi till en allians med medelbonden genom att ge honom NEP. Nu (sommaren 1925), håller vi på att ge de starka bönderna och kulakerna grönt ljus.”[3]

Bucharin insåg att hans lyssnare blev upprörda av denna utveckling, och han gjorde sitt yttersta för att lugna dem, men den uppfattning som han citerade, och faktiskt kritiserade, var i själva verket en korrekt återspegling av den allmänna utvecklingen. Det var inget överraskande i detta för någon som hade insett att NEP till sin natur var avsett att vara ett slagfält mellan två motsatta styrkor, och att detta var ett direkt resultat av den ryska revolutionens speciella karaktär.

Det fanns en allmän samstämmighet om att NEP hade varit ett nödvändigt utvecklingssteg. Men hur länge skulle det pågå, och vart skulle det leda? Allt berodde på förhållandet mellan regimen och bönderna, eller snarare på bönderna själva. Bondeproblemet var en viktig källa till oro, en gåta på vars lösning regimens hela framtid berodde. Detta var kärnfrågan i det dilemma som nu konfronterade de män som hade genomfört oktoberrevolutionen. Det var

---

[1] Lenin, Tal om revolutionens årsdag på den 6:e extraordinarie sovjetkongressen (november 1918)

[2] Kritsman redogjorde för sina idéer i en serie artiklar som publicerades 1925 i *NAF [Na Agrarnom Fronte]*, med början i nr 2 under det året under titeln ”K voprosu o klassovom rassloyenii sovremennoi derevni”. När dessa idéer attackerades 1930 fortsatte han att försvara dem. Se Livyants artikel, ”V osnovnom voprose revoljutsii nuzjna yasnost” i *NAF*, 1930, nr 4, och Kritmans svar, ibid. s. 96-114.

[3] Vi sammanfattar här en uppfattning som beskrivs av Bucharin på sid. 60 av *Put k sotzializmu i rabotje-krestjanski blok*; han motsatte sig inte så mycket innehållet i denna tolkning som mot det sätt på vilket det presenterades.

detta problem, som diskussionerna och bedrövelserna, de personliga konflikter och sovjetregimens hela drama och tragedi, ytterst hade handlat om.

Som vi har sett var problemets kärna följande: Var proletariatets och böndernas postrevolutionära tendenser förenliga? Kunde de förenas och riktas mot ett gemensamt socialistiskt mål? Om så är fallet, hur skulle detta kunna åstadkommas inom ramen för det sovjetiska samhället?

Lösningarna på detta problem varierade beroende på individuella bedömningar av den troliga utvecklingen och den politiska linje som borde följas. Ingen vågade naturligtvis öppet påstå att det fanns en grundläggande oförenlighet mellan de två elementen, men de mer skeptiska var övertygade om att utan en världsomspännande revolution skulle den ryska revolutionen alltid vara i fara, och att det utan hjälp utifrån hur som helst skulle vara omöjligt att bygga ett socialistiskt samhälle.

Andra trodde att det förr eller senare med nödvändighet skulle bli en livsviktig konfrontation mellan de två huvudklasserna, men att det även i avsaknad av en europeisk revolution fortfarande kunde vara möjligt att överleva en sådan kris. I alla händelser var situationen farlig. Om landet skulle gå framåt mot socialismen måste böndernas naturliga tendenser på något sätt kontrolleras och omdirigeras mot det önskade målet. Detta skulle bli en komplicerad och smärtsam process som främst var beroende av att bönderna själva skulle behöva bära kostnaderna. Skulle de vara villiga att göra det?

Vänstern hade vaga förhoppningar om att kunna hitta en lösning, men uttalade aldrig uttryckligen hur detta skulle göras. Medan de visste vad de ville, hade de aldrig möjlighet att bevisa att de kunde undvika en katastrof eller ta till katastrofala metoder, som i en viss mening betydde samma sak. I alla händelser var vänstern i slutet av 1925 övertygad om att den kris som var inbyggd i en regering av ”NEP-typ” till slut hade hunnit ifatt Ryssland. Problemet kunde bara lösas genom att påskynda den socialistiska omvandlingen och därmed paradoxalt nog förvärra den ursprungliga krisen. Trotskij och Preobrazjenskij var övertygade om att bara på detta sätt kunde katastrofen undvikas. Faran måste mötas rakt på sak, och ju tidigare desto bättre.

Sådana idéer förskräckte en man som Bucharin, som var en av de viktigaste arkitekterna bakom den ”nya-NEP”-politiken och den ledande teoretikern i detta sammanhang. Vid denna tidpunkt hade Bucharin en helt annan syn på situationen och den politik som borde föras.

Bucharins åsikter 1925-6

Även om Bucharin ofta följde det rådande språkbruket, och hänvisade till förhållandet mellan stad och land som det ”förbannade” problemet, var termen för honom inte mer än ett uttryckssätt. Hans uppfattning var att det inte fanns något ”förbannat” i detta förhållande och följaktligen utgick såväl teorin och det politiska program som han framförde och hans syn på den framtida utvecklingen från dessa förutsättningar. Hela hans teoretiska modell baserades på följande två hypoteser:

(a) Makten ligger i proletariatet händerna på grund av dess roll som vägledande och skapande kraft under utformningen av politiken.

(b) En allians mellan proletariatet och bönderna är regeringens främsta mål och den socialistiska strategins grundläggande princip.

Den första av dessa utgjorde ett skydd mot de ständigt närvarande tendenser som var en potentiell fara för regimen. Den andra pekade ut den väg som sakta men säkert skulle leda Ryssland bort från hennes efterblivna tillstånd och vidare till socialismen.[4]

[4] Denna sammanfattning av Bucharins ståndpunkt 1925-6 är baserad på den ovannämnda broschyren. (Se not 3)

Bucharins huvudkrav var därför att alliansen med bönderna skulle säkerställas och därigenom garantera regimens överlevnad och framgång. I detta sammanhang verkar det som om alliansens principer var heliga för honom.

”Förutsatt att alliansen skyddas. . .”. Frasen dök ständigt upp med nya argument för att stödja den. Det var tydligt att det inte var någon enkel uppgift att säkra alliansen. Bönderna var små egendomsägare, och alltid öppna för borgerliga influenser. De saknade politisk erfarenhet och den proletära känslan för solidaritet. Följaktligen delade bönderna sina lojaliteter mellan proletariatet och borgerligheten. I den senare såg de sitt eget naturliga ideal, personer som han därför kunde respektera.[5]

Den andra svårigheten för alliansen var en följd av den första. Bönderna hade lika stort behov av socialism som de andra grupper, men de saknade förståelse för detta objektiva faktum. Proletariatet var å andra sidan angeläget om att säkerställa framsteg mot socialism, och fann det nödvändigt att tilltvinga sig ett av alliansens grundläggande privilegier, nämligen den exklusiva politiska makten. Men när en part i en allians behandlas på ett sätt som från början är så uppenbart ojämlikt, kommer en konflikt att uppstå. Samtidigt var diskriminering på detta sätt oundviklig och svårigheten måste helt enkelt övervinnas. Bucharin hade inte bortsett från nackdelarna och motsägelserna i denna situation och han lade fram vissa lösningar på detta problem.

Enligt hans åsikt låg NEP:s betydelse och användbarhet i det faktum att den tillhandahöll en väsentlig mötesplats som var till nytta för både den av staten kontrollerade industrin och de självägande bönderna. I detta sammanhang genomfördes *smytjkan* (alliansen mellan arbetarklassen och bönderna) genom marknadens funktion. Under krigskommunismens period, förklarade Bucharin, hade det varit ett misstag att tro att en direkt övergång till socialismen kunde uppnås samtidigt som man hoppade över stadiet med marknadsekonomi. Socialismen kunde faktiskt uppnås genom att utnyttja marknadsekonomin, eftersom det var möjligt att säkerställa att marknadsekonomin vid en normal utveckling förstörde sig själv.[6]

Detta utvecklingskoncept och hur ett jordbruksland skulle kunna ledas mot socialismen är mycket karakteristiskt för Bucharin. I huvudsak kan hans åsikter sammanfattas på följande sätt. Bonden, som befinner sig under NEP- förhållanden, tvingas agera utifrån sitt egenintresse, och med statens välvilliga vägledning kommer han att öka storleken på sin lilla olönsamma gård och utvidga sin ekonomiska verksamhet. För bondmassorna fanns det bara en väg att följa och den vägen handlade om samarbete. Genom kollektiva inköp och organisering av försäljning och krediter skulle bonden konsolidera sin ställning, lära sig nya metoder för odling och lära sig samarbeta inom ett ökande antal sektorer av det ekonomiska livet (till exempel ost- och smörframställning och andra delar för tillverkning av livsmedel). I allt detta betonade Bucharin statens roll, vars politik skulle baseras på att ge olika former av stöd.

När bondens levnadsstandard förbättrades skulle en viktig dubbelverkande process börja verka. Bondekonomin skulle gradvis bli kollektiviserad och samtidigt flytta sig närmare den statliga sektorn, ansluta sig till industrin och slutligen integreras med städernas ekonomi för att bilda en enda planerad industriell kooperativ ekonomi.[7] Detta var Bucharins uppfattning om socialismen. När detta förverkligades skulle bönderna, som till en början var mer bakåtsträvande, ha förändrat sin karaktär och blivit en integrerad del av proletariatet. Proletariatets privilegier skulle upphöra att vara exklusiva och proletariatets diktatur skulle upphöra.[8]

---

[5] ibid. s. 12-13.
[6] ibid. s. 64.
[7] ibid. s. 49.
[8] ibid. s. 72.

Om detta mål skulle kunna uppnås måste åtgärder vidtas för att säkerställa att den socialistiska industrin fungerade så effektivt som möjligt för att tillfredsställa behoven hos den viktigaste kunden, som var byn.[9] (Enligt Bucharin var det självklart att den socialistiska industrin på grund av sin inneboende överlägsenhet skulle utvecklas snabbare än övriga sektorer i ekonomin.) Dessutom skulle det inte finnas något inslag av tvång i de administrativa metoder som användes av regeringen. Eftersom samarbete skulle vara metoden för böndernas socialistiska skolning måste det bli en institution som de skulle acceptera och vårda. Det var nödvändigt att två principer följdes: alla bönder skulle vara berättigade till medlemskap, men medlemskapet skulle vara frivilligt. Partiet skulle enbart säkerställa det inflytande som krävdes över medlemskapet med hjälp av övertalning och genom att söka stöd från bednjakerna (fattigbönderna).

Klassfrågor och klasskampen var uppenbarligen inte särskilt framträdande i dessa bekymmersfria framtidsutsikter. Visst förväntade sig Bucharin att klasskampen skulle fortsätta, men han trodde att den skulle ändra karaktär som ett resultat av de politiska, och särskilt de ekonomiska, påtryckningar som utövades av regeringen. Den proletära regimen hoppades på fred mellan klasserna och arbetade för att uppnå detta mål.[10] Den skulle tillåta vissa borgerliga skikt att delta i landets ekonomiska liv. Detta skulle vara till nytta för staten eftersom medel skulle kunna uppbringas till den statliga sektorn som en följd av den stimulerande effekten av att på detta sätt delta i utbytet på marknaden. Men denna aktivitet skulle kontrolleras strikt. Alla försök att bryta vapenvilan skulle skoningslöst undertryckas.

I grund och botten borde därför den form som statens offensiv skulle anta bestå i att utnyttja, begränsa och slutligen eliminera borgarklassen genom att använda sig av ekonomisk konkurrens på marknaden. Genom att konkurrera på detta sätt skulle staten visa sin överlägsenhet och övertyga bönderna om sin förmåga att fungera mer effektivt och att producera bättre varor till lägre kostnad etc.

Tanken var först och främst att socialismen skulle bevisa sina fördelar genom att visa på sina möjligheter, inte minst dess överväldigande överlägsenhet på det ekonomiska området. Det var en idé som starkt tilltalade Bucharin. Senare skulle han specifikt anföra att den socialism som han trodde på oundvikligen skulle segra på grund av sin ekonomiska överlägsenhet, men att segern inte skulle bero på de ivriga ”administratörer” som hade en benägenhet att påtvinga bönderna socialistiska former vars ”överlägsenhet” ännu inte hade visats i praktiken. En sådan inställning skulle, enligt hans uppfattning, bara leda till en katastrof.

Regimen borde därför sträva efter att visa socialismens överlägsenhet på det ekonomiska området, och den seger som uppnåtts inom denna sfär (dvs. på marknaden) skulle vara ett slående bevis på de nya strukturernas socialistiska karaktär. . . . Att socialistiska driftformer inte är överlägsna på förhand, utan först måste bevisas, är en sund regel, som vissa socialistiska länder, särskilt Jugoslavien, har förstått.

Enligt Bucharin skulle byarnas sociala utveckling följa en annan kurs än stadens. Endast för en minoritet av fattigbönderna (bednjakerna*)* skulle kolchosen (kollektivjordbruket) vara det bästa sättet att förbättra förhållandena. Djupt inrotade traditioner och århundradens vanor skulle förhindra majoriteten från att acceptera kolchosens fördelar.[11] Med statligt stöd skulle de emellertid gradvis kunna utveckla sina egna gårdar tills det blev möjligt för dem att ansluta sig till den kooperativa rörelsen som helhet.

---

[9] ibid. s. 98.
[10] ibid. s. 52.
[11] ibid. s. 47.

Dessutom skulle de ha sina egna kooperativa organisationer där majoriteten av dessa organisationer skulle vara i händerna på serednjakerna (medelbönderna), som utgjorde de ”centrala personerna i bylivet”. Dessa två angränsande eller blandande rörelser skulle nå sina socialistiska mål via samarbete så snart industrin var i stånd att tillhandahålla tillräckligt med elektricitet för att göra det möjligt för dem att själva organisera sin jordbruksverksamhet i kollektiva former.

Bucharin sade ingenting om den form, *kolchos* eller något annat, som denna kollektivisering skulle anta. I vilket fall som helst representerade den det mest avlägsna målet i hans planering.

När det gällde kulakerna skulle de också ha rätt till särskilda kooperativa organisationer. Enligt Bucharins åsikt var det osannolikt att kulakerna skulle utvecklas snabbare än industrisektorn eller de andra grupperna i samhället. Deras framtid skulle därför bestämmas mer av ekonomins allmänna utveckling. Han menade att den sociala och ekonomiska strukturen i samhället under proletariatets diktatur var sådan att kulakernas kooperativa organisationer från början skulle befinna sig inom de gränser som hade bestämts av regeringen. De skulle således begränsas av statliga banker och en statlig industrisektor. De stora kooperativa företagen som förvaltades av andra skikt på landsbygden skulle konkurrera med dem med ökad effektivitet. Kulakernas organisationer skulle därför inte ha något annat val än att tjäna staten och, liksom de andra skikten, bli en integrerad del av hela ekonomin,[12] även om de alltid, liksom när det gällde eftergifterna till kapitalisterna, skulle förbli ”främmande element”.

Vid denna tidpunkt motsäger Bucharin helt enkelt sig själv, för han förklarar att såväl i byarna som i städerna, skulle de kooperativ företag som drevs av de ”icke-exploaterande” bönderna besegra de kapitalistiska företagen på landsbygden och eliminera dem från marknaden.[13] ”*Eliminering*” och ”*integration*” är inte riktigt samma sak. Hur som helst. Denna inkonsekvens förändrar inte huvuddragen i det allmänna mönstret i den politik som Bucharin förespråkade.

En politik baserad på Bucharins strategiska inriktning skulle säkerställa en stadig men naturligtvis mycket långsam marsch mot socialismen. Framsteg ”i snigeltakt” var det uttryck som Bucharin använde och det skulle i ett senare skede förläna honom en hel del förtal. Han verkar inte ha varit särskilt orolig inför utsikterna för möjliga internationella komplikationer.

Han ansåg, att så länge revolutionen inte hade segrat i Europa hade ett socialistiskt land ingen definitiv garanti för att den gamla ordningen inte skulle återupprättas med hjälp av bajonetter från en utländsk makt. Men han trodde på att förbereda sig för en sådan eventualitet genom att säkerställa regimens interna stabilitet och vinna stöd från bönderna, snarare än genom att söka frälsning genom en spektakulär uppbyggnad av den industriella basen och kapprustning.

Hans inställning kan mycket väl sammanfattas i påståendet att landet inte kunde försvaras bättre av välbeväpnade, men fientligt inställda bönder, än det skulle kunna försvaras av bönder som var mindre väl beväpnade, men villiga att försvara regimen. I skenet av den efterföljande utvecklingen kommer det att visa sig att Bucharin vid denna tidpunkt var skyldig till överoptimism. Denna speciella brist i hans resonemang skulle leda till fler. Ständigt upptagen, som han var, av böndernas intressen kunde Bucharin bara tänka sig en möjlig händelseutveckling. Detta medförde att han synsätt blev farligt ensidigt. I sin iver att till varje pris bevara *smytjkan* och undvika att skada bönderna på något sätt, så gjorde han det till en avgörande förutsättning för att det socialistiska experimentet skulle lyckas, att ingenting fick göras som majoriteten av bönderna inte först hade förstått och accepterat. Således gjorde han

[12] ibid. s. 49.
[13] ibid. s. 65.

allt beroende av en enda faktor och detta var den strategiska svagheten i hans teori. Även om en sådan inställning bara alltför lätt vann acceptans bland de borgerliga skikten i landet, var den motbjudande för medlemmarna i ett revolutionärt parti. Den var dessutom en taktisk svaghet.

I sin broschyr fastslår Bucharin: ”. . . arbetarklassens uppgift och uppgiften för industrierna i städerna är att utveckla produktionen på ett sådant sätt att den tillgodoser landsbygdsbefolkningens behov fullt ut och så billigt som möjligt.”[14] I detta sammanhang betraktades således industrin uteslutande i sitt förhållande till bönderna, som betraktades som dess viktigaste kund och faktiskt dess enda existensberättigande. Enligt Bucharin skulle industrin erhålla sina resurser från ett strikta kommersiellt utbyte med bönderna. Med tanke på hur viktigt han ansåg det var att säkra överenskommelsen mellan arbetarklassen och bönderna och böndernas förståelse för alla åtgärder som regimen vidtagit, skulle han utan tvekan ha avvisat alla förslag som skulle kunna påskynda den industriella ackumulationen vare sig dessa var möjliga eller till och med nödvändiga, om genomförande av dem skulle vara till förfång för böndernas intressen. Han beskrev varje försök i denna riktning som ”dåraktigt”.[15] Han blev dock senare, om än motvilligt, tvungen att acceptera behovet av en sådan politik, och detta är i sig ett bevis på svagheten i hans argument under perioden 1925 till 1926.

Bucharin måste få beröm för att han tydligt har betonat behovet av att den statliga sektorn måste utvecklas snabbare än övriga delar av ekonomin. Han gick faktiskt så långt att han gjorde detta till en förutsättning för att hela hans politik skulle ha framgång. Men hans skrifter ger liten indikation på hur en lämplig industriell utveckling skulle kunna genomföras. Han förlitar sig tydligt på den socialistiska industrins inneboende förmåga till spontan tillväxt som per definition är överlägsen alla andra sektorer i ekonomin. Men detta motsäger i sin tur hans egen teori att en sådan överlägsenhet först måste bevisas och demonstreras i praktiken.

Bucharin trodde på långsamt framåtskridande och ständig utveckling. Han förutsåg många omvälvningar och ett plötsligt återuppvaknande av klasskampen i dess gamla former, det vill säga våldsamma konflikter och bittert motstånd. Men dessa utbrott skulle vara ett rent övergående fenomen, främst till följd av den sovjetiska administrationens låga kvalitet i de berörda områdena.[16] Bucharin var medveten om det problem som skapades av förhållandet mellan industri- och jordbrukspriser, och medgav att inom denna sektor, ”finns det en direkt motsättning mellan arbetarklassens och böndernas intressen”.[17]

Hans lösning är dock förvånansvärt vag och ineffektiv: de två sektorerna, industrin och jordbruket, är, hävdar han, beroende av varandra. Om tillväxten av nationalinkomsten skulle kunna säkerställas skulle båda sektorerna dessutom öka sin andel i den. . . .[18] Han var inte medveten om några grundläggande faktorer som kan ge upphov till kriser. Här misslyckas hans teori fullständigt med att motverka de mer olycksbådande utvecklingstendenser som andra såg som oundvikliga och som krävde förberedelser om de skulle kunna hanteras på ett adekvat sätt. Det som krävdes i detta sammanhang var en mer realistisk uppfattning om industrialiseringen, vilket i sin tur skulle ha medfört att teoretikern hade anpassat sitt synsätt och skulle ha tvingat honom att acceptera det faktum att industrin i Sovjetunionen, särskilt i dess tidiga stadium, skulle ha behövt ta ett betydande språng framåt.

Med tanke på jordbrukssektorns efterblivenhet och det faktum att den utgjorde en så stor del av landets ekonomi, var den ryska industrin alltför svag för att från början kunna utöva ett

[14] ibid. s. 26.
[15] ibid. s. 44.
[16] ibid. s. 53.
[17] ibid. s. 40.
[18] ibid. s. 44.

avgörande inflytande och därmed förse regeringen med ett nödvändigt bålverk för att den skulle kunna överleva.

En långsam utveckling skulle inte i sig ha lett till en katastrof. Även om man bortser från de yttre hoten mot regimen, och den ofta överdrivna fruktan som detta väckte inom partiet, fanns risken att regimen skulle kollapsa om utvecklingsprocessen skulle bli alltför långvarig. Utan en tillräckligt bred bas skulle industrin ha varit oförmögen att tillhandahålla den drivkraft som krävdes även för den långsamma utvecklingen av kooperationen eller den gradvisa socialiseringen av bönderna. Det skulle ha varit omöjligt att säkerställa en tillräcklig ökning av levnadsstandarden i städerna för att upprätthålla massornas tro på regimens socialistiska karaktär. Inte heller skulle det ha bidragit till att öka jordbruksproduktionen, vilket var lika viktigt för att systemet skulle fungera på ett bra sätt.

En mer genomträngande analys med denna inriktning skulle ha visat att det fanns två problem. För det första gällde det hastigheten för den industriella utvecklingstakten och för det andra den tunga industrins avgörande betydelse. Dessa två problem behandlades faktiskt klarsynt och med ovedersäglig logik av Preobrazjenskij. Bucharin motsatte sig kraftfullt Preobrazjenskijs argument, men under 1926 fanns det tecken på att han hade insett att den industriella tillväxttakten skulle behöva påskyndas och att bönderna oundvikligen skulle behöva bära en stor del av kostnaden för det. Detta tvingades han uttryckligen erkänna 1927. De mest framsynta kunde redan 1926 se att uppgiften framöver var en kraftfullt genomförd industrialisering och med detta följde en komplicerad politisk situation med en mer eller mindre långvarig period av ansträngda relationer till bönderna. Program och lösningar måste utarbetas för att möta en sådan situation. Även om Bucharin insåg detta problem senare än vänstern, skulle hans teoretiska bidrag visa sig vara anmärkningsvärda. Ur politisk synvinkel kom de dock för sent.

2. Vänstern

Vänsterns idéer vid den tiden skilde sig i grunden från Bucharins idéer. Det fanns en större realism i vänsterns inställning och en större förståelse för de ”explosiva” element som fanns under ytan i Sovjetunionen. I motsats till Bucharins ”tro på samarbete”[19] accepterade de viktigaste talesmännen för vänstern, oavsett om de var från oppositionen 1923 eller 1926, de slutsatser som tvingades på dem av den ryska ekonomins efterblivenhet och de förklarade att lösningen på de väsentliga problemen låg i en snabb industrialisering.

Våren 1923 hade Trotskij förespråkat denna teori på den tolfte partikongressen, vars deltagare vid den tidpunkten hade en dålig förståelse för densamma. Han hade påtalat att de ekonomiska svårigheterna och hotet mot alliansen med bönderna var resultatet av ”saxen”, som innebar höga priser på industrivaror och de alltför låga priserna på jordbruksprodukter (dessa var lägre än före kriget). Det faktum att villkoren för utbytet mellan bönderna och städerna fungerade till nackdel för de förstnämnda kunde inte annat än skapa en källa till ständiga svårigheter.[20] Orsaken till denna katastrofala obalans var industrins svaghet och efterblivenhet. Trotskij ansåg det nödvändigt att grunden för varje åtgärd skulle vara det långsamma men oavbrutna främjandet av socialismens krafter. Samtidigt skulle de metoder som användes förbli inom ramen för NEP och då det gällde bönderna skulle marknadsekonomin gälla. Detta skulle likväl gå hand i hand med en snabbare takt då det gällde industrialiseringen. Inom den statliga sektorn skulle det läggas ökad tonvikt på central planering. Det är intressant att följa Trotskijs ansträngningar, från 1920 och framåt, avseende industri och planering, och särskilt hans förespråkande av prioritering av den tunga industrin.

---

[19] Uttrycket användes av Preobrazjenskij i hans svar på Motylev i *Novaja Ekonomika*, s. 261.

[20] Om Trotskijs åsikter vid tidpunkten för den tolfte kongressen, se Deutscher, Den avväpnade profeten, kapitlet ”Anatemat”, och E H Carr, *Ryska revolutionen*, Bd. II, Kapitel 20, ”Planhushållningens början”.

Det är också intressant att följa hans uppfattning i diskussionerna om dessa ämnen med Lenin, som vid den tiden ansåg att hans idéer, och särskilt inriktningen på fullskalig planering, för tidigt väckta, för att inte säga illa genomtänkta. [21]

Trotskij lyckades ändå övertyga sin sjuka ledare att i princip acceptera hans storskaliga ”planeringslinje”[22] och även acceptera hans diagnos av den verkliga källan till den byråkratiska pest som förgiftade staten. Enligt Trotskij var det partisekretariatet under ledning av Stalin.[23] I tron att han inom kort skulle få Lenins stöd för sina idéer (ett stöd som aldrig materialiserades, eftersom Lenins död kom emellan) undvek Trotskij alla taktiska sammandrabbningar på den tolfte partikongressen, som var den första där Lenin inte var närvarande. Istället begränsade han sig till att lägga fram sina teorier och beskrev en modell för den framtida utvecklingen som han såg den.

I synnerhet betonade han:

> ”Vår nya ekonomiska politik infördes i seriöst syfte och för lång tid, men inte för alltid. Vi införde den 'nya' politiken i syfte att, på dess egen grundval och i stor utsträckning med dess egna metoder, övervinna densamma … Till sist skall vi utsträcka denna planhushållningsprincip till hela marknaden och på så vis uppsluka och eliminera denna. Våra framgångar på den nya ekonomiska politikens grundvalar leder oss, med andra ord, automatiskt närmare dess utveckling, till dess ersättande av den *nyaste* ekonomiska politiken, som kommer att vara en socialistisk politik.”[24]

Trotskijs tal till den tolfte partikongressen är anmärkningsvärt då det förutsåg den framtida utvecklingen, och det var källan från vilken vänsteroppositionen senare skulle hämta de argument och hypoteser som de framförde till stöd för den ekonomiska politik som de förespråkade. Trotskij skulle snart utveckla sina argument i en serie artiklar, vars publicering, i en skrift med titeln ”Den nya kursen”, utlöste en samordnad attack från triumviratet (dvs. Stalin, Zinovjev, Kamenev), som hade makten. Under en länge tid hade han varit måltavla för en skicklig kampanj med kritik och förtal, som syftade till att bevisa att han var anti-*muzjik* (motståndare till bönderna), och därför fientlig till alliansen med bönderna. I en artikel publicerad i *Pravda* den 6 december 1923,[25] försvarade sig Trotskij mot de rykten som ”sprids av de stora markägarna, kapitalisterna och deras följeslagare.” . . . Han citerade Lenin till sitt försvar och beskrev sin egen uppfattning om alliansen mellan arbetarklassen och bönderna. Detta handlade inte om ”tomt prat” om en så kallad princip som hans fiender var besatta av och som de nu behandlade som en trosartikel. Problemet var av praktisk betydelse och varje lösning måste baseras på en korrekt bedömning av omständigheterna.

Vissa metoder skulle behövas för att ”anpassa industrin till bondemarknaden”, eller till och med på en bredare grund, ”anpassa sovjetstaten till böndernas behov och potential”.[26] Om bonden behövde tändstickor, tvål och paraffin, då måste ett billigt utbud av dessa varor tillhandahållas. Men *smytjkan* skulle förbli livskraftig och meningsfull endast om statens proletära karaktär bibehölls och industrins socialistiska karaktär bevarades. Enligt Trotskijs uppfattning var detta naturligtvis fortfarande den grundläggande principen, och goda relationer med bönderna var bara ett medel för att uppnå detta. Trotskij var dessutom övertygad om att det var genom industrin som det, antingen direkt eller indirekt, gick att utöva inflytande på jordbruket. Av detta skäl följde, att om industrin skulle anpassa sig till böndernas behov så måste bönderna besvara detta genom att anpassa sig till industrins behov. När man under-

---

[21] Beskrivs av Carr, op. cit.
[22] Se Lenins ”testamente” i Brev till kongressen m m.
[23] Deutscher, op. cit., s. 65-74 och s, 88-92.
[24] Tolfte kongressen, citerad av Carr, *Mellan Lenin och Stalin*, s 32.
[25] Denna artikel återutgavs 1924 i Trotskijs Den nya kursen. I marxistarkivets version utgör den bilaga 3 med rubriken ”Om ’smytjkan’ mellan stad och landsbygd”.
[26] ibid.

ordnar böndernas intressen under statens intressen skulle det emellertid inte vara fråga om att hindra böndernas utvecklingsmöjligheter, utan snarare att utvidga dem.

Industrin var fortfarande nyckeln till problemet. Utan industrin skulle det inte finnas något för bönderna, inga gödningsmedel, inga redskap. En bra tidning borde publiceras för bönderna, men även detta skulle vara omöjligt utan industrin. *Smytjkans* behov gjorde det nödvändigt att minska ”saxen”, men också detta kunde bara uppnås genom att minska produktionskostnaderna och öka arbetskraftens produktivitet, och i enlighet med Trotskijs andra antagande skulle ingenting uppnås inom detta område utan en ordentlig planering. ”Vi kan och bör allt bättre uppskatta de grundläggande elementen i ekonomin, förutsäga deras framtida, ömsesidiga relationer inom produktionsprocessen och på marknaden, kvantitativt och kvalitativt samordna alla ekonomins branscher och anpassa industrin i dess helhet till jordbruksekonomin. Det är på så sätt man verkligen kan arbeta på att förverkliga *smytjkan*.”[27] Det enda sättet att nå det önskade målet var därför att genomföra en ”rationellt organiserad industrisektor, som skulle förvaltas enligt en förutbestämd plan” och som skulle vara ”lönsam”.

Ovanstående argument har en ytlig likhet med Bucharins, men Trotskij lägger en helt annan tonvikt på industrins behov och ställer följaktligen större krav på bönderna. Hans inställning skiljer sig på ett grundläggande sätt från Bucharins inställning, som vid den här tiden tycktes gå ut på att staten som sin viktigaste uppgift ensidigt skulle anpassa sig till böndernas behov. Från dessa initiala skillnader i ståndpunkter följde att de två männens skilde sig åt i andra viktiga avseenden.

Långt ifrån att trappa ned sina ansträngningar att påskynda industrialiseringen, fortsatte vänstern sin kampanj med ökande kraft efter 1925, och särskilt 1926,[28] det år då Trotskij efter ett kort frånvaro återvände till den politiska kampen, och där den ”förenade oppositionen” med Zinovjev och Kamenev föddes. Den nya oppositionens grundläggande uppfattning förblev oförändrad, eftersom förutsättningarna enligt deras uppfattning redan fanns på plats (för Trotskij hade de till och med funnits redan 1922) för ”att inleda en socialistisk offensiv, långsamt men *utan nya reträtter*”.[29]

Vid denna tidpunkt kom vänstern med upprepade varningar om de kriser som kunde drabba ekonomin, och regimen i allmänhet, till följd av industrins efterblivenhet. Som vi redan har sett betonade de faran av ”saxen” redan 1923. I en broschyr som cirkulerade i hemlighet 1926, framförde Trotskij uttryckligen att *smytjkan* ”hotas idag av å ena sidan eftersläpningen inom industrin, och å den andra av kulakens tillväxt”[30] I en annan text, från samma period,[31] påpekade han att problemet med klassuppdelning som ”då bara var i sitt inledande skeden” också blev mer akut och av samma anledning. Men ”förutsatt att det sköttes korrekt, skulle industrins tillväxt ligga före klassdifferentieringen bland bönderna och upphäva dess effekter”. I ännu mer brådskande och mer specifika ordalag hade Preobrazjenskij förutspått att utan ett minimum av investeringar i industrin skulle ”underproduktionen, som har varit tillräckligt allvarligt 1925 och 1926, bli kritisk”, och att regimen skulle plågas av ”vissa oundvikliga fakta, som till exempel en ökande brist på industrivaror (*tovarny golod*) och ökad rikedom hos privatpersoner. Detta skulle utgöra ett hot mot hela systemets existens ... .”[32]

---

[27] ibid.
[28] Carr, *A History of Soviet Russia; Socialism in One Country*, Vol. I, s. 354-5.
[29] Trotskijs brev till Komintern 1928 finns i Tredje internationalen efter Lenin, under rubriken ”Och sedan?”.
[30] ibid. Här citerar Trotskij sig själv (från 1923).
[31] Inledningen, skriven i november 1925, till engelska utgåvan av broschyren *Towards Capitalism or Socialism?*, citerad av Carr, *A History of Soviet Russia; Socialism in One Country*, Vol. I, s. 355 [el. 380 beroende på upplaga]. [Den svenska översättning av Till kapitalism eller socialism? är baserad på den amerikanska utgåvan.]
[32] Preobrazjenskij, op. cit. (se kap. 4, not 51), s. 30, 40.

Trotskij var inte alls omedveten om riskerna med en snabb industrialisering, men han förutsåg att andra, och till och med allvarligare, faror skulle kunna uppstå om detta inte gjordes och därför rekommenderade han att lämpliga åtgärder skulle vidtas så snart som möjligt.

Hur skulle dessa ökade investeringar då finansieras? Han insåg fullständigt problemets komplexa karaktär, eftersom han uppriktigt beskrev den svåra etapp som den sovjetiska regimen skulle behöva passera som ”etappen med den ursprungliga socialistiska ackumulationen”. Detta var ett uttryck som han hade använt i slutet av 1922 och även i sitt tal till den tolfte partikongressen. Han visste att industrin skulle behöva få vinster från handeln med bönderna och att bönderna därför skulle få utstå påfrestningar. Han verkar dock ha trott att större delen av dessa påfrestningar inte skulle drabba bönderna utan proletariatet.

Trotskij var en romantiker och han var fast förankrad i inbördeskrigets heroiska traditioner. Han hade fullt förtroende för proletariatet och dess villighet att göra uppoffringar om partiet kallade. Vid denna tid var emellertid en sådan uppfattning redan lite föråldrad.

”Det kan förekomma tillfällen”, sade han på den tolfte kongressen, ”då staten inte betalar full lön, eller bara betalar hälften, och ni arbetare ger er stat kredit på bekostnad av era löner.”[33]

Han räknade inte med denna typ av stöd från bönderna, men hoppades att arbetarna frivilligt skulle agera på detta sätt ”för sin stat”. Detta var den demokratiska eller snarare den ”proletära demokratiska” aspekten av Trotskijs politiska personlighet, som var gemensam för hela vänstern. Proletariatet skulle ställa upp så länge det kände att det hade kontroll över både staten och partiet. Men vid den här tidpunkten föll staten offer för den växande byråkratin med dess ständigt ökande konsekvenser. Internt förlorade paritet den solidaritet som hade funnits under de dagar då det hade bestått av män som var fria att uttrycka och slåss för sina åsikter inom partiet. Nu förvandlades partiet till en ”förkalkad” kropp som kontrollerade av en ”sekretariatmaskin”.

Vänsterns presentation av industrialiseringspolitiken var oupplösligt kopplad till dess uppfattning om proletär demokrati, som först och främst borde existera inom själva partiet: och ändå, just inom partiet, var demokratin på väg att bli utplånad för gott. Det är lika bra att lyfta fram uppfattningarna hos dessa män som hade bidragit till att skapa sovjetstaten eftersom händelserna faktiskt rörde sig i en diametralt motsatt riktning. Visst måste deras demokratiska ambitioner betraktas med viss skepsis. De framförde ständigt sin kritik för sent och när ledarna i fråga redan hade förlorat makten och de själva deltagit i antidemokratiska och till och med totalitära verksamheter.

Även om kritiken säkert är en giltig kan man dock i detta sammanhang aldrig ifrågasätta Lenins uppriktighet och önskan att bekämpa de byråkratiska tendenserna. Detsamma kan sägas om Trotskij, Zinovjev, Kamenev och Bucharin trots bristen på förutseende som ledde dem till en otroligt bitter kamp mot deras framtida allierade och att de allierade sig med sina framtida bödlar.

Män som Trotskij, Rakovskij och andra, som var fast förankrade i sin socialistiska bakgrund och i sin mycket europeiska syn på socialismen, var beslutsamma att återuppliva de proletära och demokratiska traditionerna inom Lenins parti. Skulle det ha varit möjligt att genomföra industrialiseringen i Rysslands utan att använda totalitära metoder? Skulle dessa män, om de en gång kommit till makten, och Stalin var avlägsnad, ha kunnat hantera situationen Ryssland på ett annorlunda sätt, eller skulle livets orubbliga verklighet i ett efterblivet land ha tvingat dem att agera som deras rival gjorde? Det är en långtgående fråga, vars slutsatser inte helt ligger inom ramarna för den historiska forskningen. Det kan dock sägas att när det gäller

[33] Citerad av Carr, *Mellan Lenin och Stalin*, s 33.

ledarnas egenskaper är kvalitéer som vidsynthet, moralisk integritet, intelligens och kulturell nivå lika viktiga som andra historiska faktorer, och de kan under vissa omständigheter spela en ännu mer avgörande roll. Som historien gång på gång har visat har det funnits statsmän som har gett vika inför yttre press, som har gjort sig skyldiga till opportunism och som har förrått sina principer. Men detta är inte alltid nödvändigtvis fallet. Lyckligtvis har det funnits, och det kommer fortsättningsvis att finnas andra ledare, som är sådana att de återställer ens tro på möjligheten att politiker kan vara ärliga, djärva och ej låter sig korrumperas.

Förutom under senare tid, när han var i exil utanför Ryssland, tänkte sig Trotskij förmodligen aldrig att den sovjetiska demokratin skulle vara något annat än en enpartistat med fungerande partidemokrati med stöd av ett enat proletariat. Även om de sällan medgav det, hade emellertid andra medlemmar inom vänstern undersökt möjligheten till ett något bredare politiskt ramverk, som skulle tillåta existensen av andra partier. Till exempel sägs det att Zinovjev, när han gick i opposition omkring 1925, trots att han fortfarande var övertygad om att hans återkomst till makten var nära förestående, ofta hade reflekterat över demokratins problem, och att ha varit ”i ett tillstånd av att ompröva sitt stöd till bolsjevikernas järnhårda disciplin som vägledande princip för ett statsbärande parti”.[34]

Ruth Fischer, som påstår sig ha haft långa diskussioner med Zinovjev under denna period, uppger att han var övertygad om att ”såvida inte kommunistiska tankar och handlingar kan bli mer mångskiftande, så är vi förlorade”. Han tänkte därför i termer av att tillåta att mensjevikerna och ett bondparti skulle få tillträde till sovjeterna. Det verkar inte finnas någon anledning att ifrågasätta dessa uttalanden, särskilt med tanke på den kampanj som Zinovjev och Kamenev drev mot Lenin 1917 för att andra partier skulle få tillträde till sovjeterna och kunna ingå i regeringen.

Vänsterns upprepade krav på att de fattiga bönderna skulle vara organiserade (vissa uppmanade till och med att det skulle skapas en självständig organisation på nationell nivå) gav också ett visst hopp om att bönderna skulle ha möjlighet att själva uttrycka sig politiskt.

Framför allt är det uppenbart att vänstern, trots anklagelsen som riktades mot dem av deras fiender om att de var fientliga mot bönderna, och under en längre tid särskilt av Bucharin, att de lika litet som Bucharin hade några tankar på att använda tvång för att ändra böndernas levnadssätt och socioekonomiska struktur. Detta framgår tydligt av en analys av vänsterns idéer om kollektivisering.

Vänstern trodde att bonden och hans privata jordlott, och till och med den rika bonden, skulle fortsätta att existera under en mycket lång tid framöver.[35] Enligt Trotskij var användningen av våld som ett sätt att förändra bondestrukturen otänkbart, men han var utan tvekan skeptisk till i vilken utsträckning andra metoder skulle kunna leda till framgång för att åstadkomma någon radikal förändring av bondesamhällets utseende på kort sikt. Därför uteslöt han alla möjligheter att bygga ett socialistiskt samhälle utan hjälp av en framgångsrik revolution i åtminstone ännu ett industriland i Europa. Han var naturligtvis beredd att begränsa tillväxten av kulakerna genom statliga ingripanden, men det han främst tänkte på var användningen av ekonomiska och skattemässiga åtgärder.[36] Ett tvångslån på 150 miljoner pud spannmål från 10 % av de rikaste bönderna var den mest omfattande administrativa åtgärden som vänstern någonsin krävde.[37]

---

[34] Ruth Fischer, *Stalin and German Communism*. (London, 1948), s. 545-6.
[35] Detta är Preobrazjenskijs uppfattning, till exempel op. cit., s. 111 och 261.
[36] På hans insisterande, vid centralkommitténs plenum den 6-9 april 1926, att en mer progressiv jordbruksskatt skulle tas ut, se Deutscher, op. cit. (se not 20), s. 164 och Carr, *A History of Soviet Russia; Socialism in One Country*, Vol. I, p. 355.
[37] *Plattformen* från 1927 – Förenade vänsteroppositionens plattform. En pud är lika med 16.38 kilo.

När det gällde problemet med den sociala strukturen på landsbygden var uppfattningarna hos de två främsta rivalerna, Bucharin till höger och Trotskij till vänster, inte väsentligt olika, trots de inledande skillnaderna i deras uppfattningar och den ömsesidiga misstänksamheten och anklagelserna som följde i spåren på detta. Bucharin trodde att det var möjligt att bygga socialismen i ett land och trodde också att bönderna kunde övertygas att följa socialismens väg. Han varken såg eller accepterade behovet av att påtvinga bönderna något utöver principen om proletariatets överhöghet i sovjetstaten. Trotskij å andra sidan förkastade möjligheten till ”socialism i ett land” och därför förklarade han också att han var angelägen om att bibehålla bästa möjliga relationer med bönderna. Inga strukturella förändringar skulle tvingas på dem och inte heller skulle de utsättas för påtryckningar. (Det fanns särskilt fram mot 1928, en skillnad i betoning, men det var enbart en fråga om betoning, och det gällde endast problemet med kulakerna.)[38]

Här kommer vi till Bucharins huvudargument och den grundläggande skiljelinjen mellan honom och Trotskij, nämligen frågan om ursprunglig socialistisk ackumulation. Som vi har sett, hade begreppet använts av Trotskij[39] och runt den hade Preobrazjenskij byggt en hel doktrin. Det verkar ha skapats en oöverskådlig klyfta mellan de två rivalerna. På grund av dess historiska ursprung och dess potentiellt katastrofala konsekvenser blev en man som Bucharin förskräckt av dess användning, särskilt när Preobrazjenskij tolkade det mycket mer stelbent och snävt än Trotskij. Preobrazjenskij ansåg i själva verket att begreppet ”NEP”, som användes i stor utsträckning för att beskriva den innevarande perioden i Sovjetunionen, var olämpligt, eftersom det inte lyckades att uttrycka en grundläggande aspekt av den sovjetiska ekonomin. Det väsentliga draget i denna ekonomi var att den innefattade två olika sektorer, den statliga och den privata, som styrdes av olika interna lagar, och befann sig i ett tillstånd av konflikt med varandra. Var och en inriktad på att totalt förstöra den andra.[40]

Under denna kamp åtnjöt den socialistiska sektorn två viktiga fördelar. Den första var att den nationaliserade sektorn stöddes av staten. Det andra var att den socialistiska sektorn kunde presentera en enhetlig front inför en motståndare vars krafter var spridda. Varje privat företag måste föra sin egen individuella kamp.[41] Betraktade var för sig, är alla socialistiska företag svagare än nästan alla kapitalistiska företag. Detta kan förklaras med den mer allmänna regeln att socialismen inte kan visa sin överlägsenhet i förhållande till den privata eller kapitalistiska sektorn direkt under den första utvecklingsperioden i ett efterblivet land, eller till och med i ett land på ett mer avancerat stadium av sin utveckling, även om staten ingriper för att hålla den senare tillbaka genom att diskriminera den. Preobrazjenskij betonade flera gånger denna svaghet i den socialistiska sektorn,[42] och påpekade att arbetaren med nödvändighet måste befinna sig i ett sämre läge, och att kraven från ackumuleringsprocessen skulle leda till en försening av införandet av verkligt socialistiska förhållanden. Begreppet ”socialistisk ackumulering” får därför inte förväxlas med begreppet ”ursprunglig (eller initial) socialistisk

---

[38] Detta visar också att debatten mellan förkämparna för ”permanent revolutionen” och ”socialism i ett land”, som ofta skulle ha varit grundorsaken till dessa meningsskiljaktigheter, trots allt inte var så avgörande. Anhängarna av endera teorin kunde vara oeniga med varandra om vilken politik som borde genomföras, medan de två motsatta lägren i praktiken ändå kom fram till ett gemensamt program.

[39] Begreppet har sitt ursprung hos V. M. Smirnov, en ekonom som arbetade med *Gosplan* och var medlem av ”arbetaroppositionen”.

[40] Preobrazjenskij, *Novaja Ekonomika* [Den nya ekonomin], s. 37, 231. Huvudkapitlet i denna bok, som publicerades 1926, dök upp separat 1924 i *Vestnik Kommunistitjeskoi Akademii*. Det är utan tvekan det bästa verk som någonsin skrivits om Sovjetunionens ekonomiska problem på den tiden. [Boken finns i engelsk översättning: *The New Economics* (1965) – *Red*]

[41] ibid. s. 107-8.

[42] ibid. s. 45-6, 58, 91, 104-5.

ackumulering”, som avser det stadium under vilket den socialistiska sektorn för en kamp på liv och död för att så snabbt som möjlig skapa en bredare bas.

> ”Socialistisk ackumulering i ordets strikta bemärkelse betyder ackumulering som grundas på en socialistisk teknisk-ekonomisk bas som redan har alla sina karakteristiska egenskaper och *de fördelar som detta medför* och detta kan påbörjas först efter att den sovjetiska ekonomin har gått igenom fasen med ursprunglig ackumulation.”[43]

För Preobrazjenskij var detta då en lag som så småningom och efter en period av svårigheter och kriser skulle visa sin styrka. Underlåtenhet att förstå att detta var en lag var inte bara ett ”*teoretiskt fel och ett tecken på en reaktionär och förhärdad attityd. Det var också en verklig fara eftersom den hotade själva existensen av den kollektiva ekonomin som vi kämpar för att skapa*”.[44]

Preobrazjenskij kom med upprepade förmaningar om att denna lag måste följas strikt för att farliga ekonomiska och politiska kriser skulle kunna undvikas.[45] Det första kravet var en övergripande planering för vilket lämpliga förutsättningar sedan länge hade funnits. Men planeringen utvecklades på ett slumpmässigt sätt och det skedde utan en förståelse av att detta måste undvikas på lång sikt. ”Övergången till genomtänkt planeringen är oundviklig. Nu när vi har nationaliserat industrin och transportväsendet kan vi inte förhindra detta. *Det ligger inte i vår makt att göra det.*”[46]

Endast genom planerarnas förutseende skulle det vara möjligt att säkerställa att de övergripande ekonomiska kraven uppfylldes. Underlåtenhet att vidta nödvändiga åtgärder 1926 skulle bara skapa problem 1930. En bra plan skulle på ett riktigt sätt tillämpa tillväxtlagarna på en socialistisk ekonomi genom att försöka säkerställa att industriproduktionen skulle öka från år till år. Tillväxten i den socialistiska sektorn måste vara relativt större än den i den privata sektorn. Inom den socialistiska sektorn måste det i varje steg ske en regelbunden omfördelning av produktivkrafterna för att de korrekta proportioner som krävs för en utvidgad socialistisk produktion skulle bibehållas.[47]

Preobrazjenskij ansåg det självklart att ju mer efterblivet landet var, desto större måste ackumuleringen vara för att det minimum av investeringar som krävdes för att den socialistiska sektorn skulle fungera effektivt. När det gäller Ryssland krävde den socialistiska sektors relativa svaghet en snabb utveckling och högsta möjliga ackumuleringsnivå. Den period som landet för närvarande passerade borde därför inte kallas ”NEP”, utan för perioden för ”ursprunglig socialistisk ackumulering”.

Preobrazjenskij fortsätter sedan att formulera de väsentliga elementen i sin teori och dess konsekvenser och detta görs med en logik och intellektuell ärlighet som är beundransvärd. Källorna till denna ursprungliga ackumulation, som skulle pågå så länge den socialistiska sektorn inte kunde stå stadigt på egna ben, skulle vara mer begränsad än vad som varit fallet under den kapitalistiska perioden med dess ursprungliga ackumulation, eftersom Ryssland inte hade några kolonier som kunde utnyttjas. Å andra sidan skulle Ryssland, till skillnad från de kapitalistiska länderna, kunna hämta vissa resurser från sin egen kapitalistiska sektor. Men den huvudsakliga källan skulle, precis som under perioden med kapitalistisk ackumulation, vara den småborgerliga sektorn, och det finns inget annat alternativ än att ”mycket frikostigt” använda denna källa. Tanken på att en socialistisk ekonomi skulle kunna utvecklas utan att

---

[43] ibid. s. 55. (Kursiverat i originalet.)
[44] ibid. s. 41.
[45] ibid. s. 30, 40.
[46] ibid. s. 39-40. (Kursivering tillagd.)
[47] ibid. s. 39.

utnyttja resurser från småborgerligheten och framför allt bönderna ”kan bara beskrivas som en reaktionär småborgerlig dagdröm”.[48]

I sina tidigare skrifter hade Preobrazjenskij inte tvekat att beskriva bönderna som en ”inre koloni” inom den socialistiska sektorn. I sin bok undvek han vissa uttryck som ”koloni”, men vägrade att undvika termen ”exploatering”.[49] Proletariatet skulle också uppmanas att ge sitt bidrag till ackumuleringsprocessen, och detta skulle ta formen av ”fritt accepterade begränsningar”, ty proletariatet var i stånd att förstå nödvändigheten bakom en sådan handling. Detta var, som Preobrazjenskij hävdade som svar på Bucharins attacker, anledningen till att han inte hade talat om att proletariatet exploaterade bönderna, för det kunde inte finnas någon sådan exploatering.[50] Å andra sidan kunde förhållandet mellan den socialistiska sektorn som helhet och den småborgerliga sektorn mycket väl beskrivas på detta sätt.

De metoder med vilka resurserna från den privata sektorn skulle överföras till den socialistiska sektorn (*perekatjka*), analyseras i detalj i boken och avser beskattning, förvärv av inkomst från monopolet på utrikeshandel, krediter, lån osv. Den viktigaste källan skulle vara ett ”icke-jämlikt utbyte”[51], vilket skulle vara resultatet av att priserna på industrivaror manipulerades. Preobrazjenskij hävdar att jämlika utbyten mellan stad och land inte kännetecknade det kapitalistiska systemet och gällde inte heller under den tsaristiska regimen. Den omedelbara uppgiften var att ta ännu mer från den försocialistiska sektorn än vad som hade tagits från den under tsaren.

Preobrazjenskijs analyser var anmärkningsvärda för det sätt som de förutsåg den faktiska händelseutveckling som skulle ske inom en mycket nära framtid. De åtföljdes samtidigt av ett antal reservationer som motiverade av författarens oro för att bli missförstådd. När Stalin två år senare gav de första tecknen på vilken politik han tänkte föra för att lösa problemet med den ursprungliga ackumulationen, tolkade Preobrazjenskij, som då var i förvisad, Stalins agerande som en slående bekräftelse på hans egna teorier och för en tid stödde han Stalins linje. Men tidigare hade han i en text, som spridits bland de deporterade från vänsteroppositionen, förklarat att Stalin bara var det blinda ombudet för den historiska nödvändigheten, och att han oförstående och därmed på ett dåligt sätt utförde de uppgifter som tvingats på honom.[52]

Om en riktig politik hade antagits mycket tidigare, som vänstern hade krävt, skulle situationen ha varit mindre allvarlig.[53] Krisen som han hade förutsett hade nu kommit och det vid en tidpunkt då försiktiga åtgärder var en lyx man inte hade råd med. Men även under denna svåra period var de åtgärder som Preobrazjenskij förespråkade rent ekonomiska,[54] medan de särskilda åtgärder som infördes av Stalin och det sätt på vilka de påverkade medelbönderna och de fattiga bönderna tycktes honom vara farliga. I sin bok, som publicerades 1926, ger han vissa indikationer på hur han tyckte att problemet borde hanteras. Han förnekade med eftertryck att det fanns något behov av att plundra bönderna. Inhämtandet av överskott från bönderna (*perekatjka*) borde endast inriktas på en del av överskottsprodukten (*pribavotjny produkt*) och ”endast inom gränserna för vad som är ekonomiskt möjligt, tekniskt genomförbart och rationellt”.[55]

---

[48] ibid, s. 63-4.
[49] ibid. s. 88.
[50] ibid. s. 215.
[51] ibid. s. 88.
[52] *Levy Kurs v derevne i perspektivy* finns i Trotskijarkivet i Harvard.
[53] En sammanfattning av dessa idéer finns i *Novaja Ekonomika* och tillhandahålls av Deutscher, op. cit. (se not 20), s. 242-8.
[54] Erlich, *The Soviet Industrialization Debate, 1924-8* (Harvard 1960), s. 170.
[55] Preobrazjenskij, op. cit., s. 109, 116.

I ett svar till Bucharin, som finns i bilagan till samma bok, hävdar han även att inhämtandet av överskott från bönderna (*perekatjka*) ökade och att det skulle slå mot inkomster som redan hade ökat i relativt sett högre grad. Enligt honom trodde agronomerna att med förbättrade odlingsmetoder så skulle inkomsterna på landsbygden kunna tredubblas. Om det var på det sätet skulle det bara behövas att man införde högre skatter på en ekonomi som redan hade blivit mer lönsam.[56]

Preobrazjenskij försvarar sig mot Bucharins anklagelse om att han ville ”döda gåsen som värpte guldägget”. När allt kommer omkring hade han i sin bok utförligt förklarat att beskattning genom prismekanismer, som han ansåg vara det viktigaste sättet att få resurser till industrin[57], måste åtföljas av stabila priser, eller till och med en sänkning av den allmänna prisnivån. Detta kunde ha varit av stor betydelse, både politiskt och ekonomiskt, eftersom det skulle ha möjliggjort ett större utbyte, vilket i sin tur skulle ha bidragit till ackumuleringsprocessen och samtidigt gynnat bönderna. Men var inte detta att begära det omöjliga?

Preobrazjenskij var en socialist som trodde på planering och hade förtroende för proletariatets mycket högt utvecklade politiska medvetande, och trodde att man kunde hitta en lösning. En välskött industri skulle säkerställa ökad arbetskraftsproduktivitet och minskade kostnader. Sänkningen av priserna skulle då vara helt möjligt att genomföra, samtidigt som stora vinstmarginaler fortfarande kunde bibehållas. Han påpekade noga att oberoende av hur inhämtandet av överskottet från bönderna genomfördes så skulle det inte på något negativt sätt påverka de fattiga i byarna, som var undantagna från skatt, och vars inköp av industrivaror skedde i mycket liten skala.[58]

Oavsett sina ambitioner eller avsikter var Preobrazjenskij väl medveten om att perioden med ursprunglig ackumulation skulle medföra spänningar och att den skulle kunna medföra kriser och risker. Av den anledningen hoppades han att hans land ”skulle gå igenom detta skede så snabbt som möjligt, och snabbt nå en punkt där det socialistiska systemet kommer att ha utvecklat alla sina naturliga fördelar framför kapitalismen ... För den socialistiska staten är detta en fråga om liv och död.”[59]

Denna etapp skulle emellertid mycket väl kunna pågå i tjugo år. Det som därför väntade framöver var en lång kamp mellan ”två olika typer av ekonomier”, vars resultat skulle vara ”anpassning av underordnade former till överlägsna former”.[60]

Enligt Bucharins uppfattning innebar detta tillvägagångssätt för att lösa problemet en revidering av den leninistiska teorin om *smytjka*.[61] Han var övertygad om att en tjugoårsperiod under sådana förhållanden skulle leda till ett sammanbrott för *smytjkan* med alla de fruktansvärda konsekvenser som detta skulle medföra för sovjetregimen. Preobrazjenskijs ”monstruösa” jämförelse med ”ursprunglig kapitalistisk ackumulation”, och hans användning av termer som ”koloni”, ”exploatering” och ”förtärande” (*pozjiranie*) stärkte honom i hans övertygelse att en sådan strategi bara kunde leda till katastrof.[62]

Bucharins rädsla för vänstern var äkta. Han fördömde våldsamt Preobrazjenskijs och dennes kollegors argument, och sa att de bara var intresserade av att ”utvinna ett så stort belopp som

---

[56] ibid. s. 241-3.
[57] ibid. s. 88.
[58] ibid. s. 88.
[59] ibid. s. 63.
[60] ibid. s. 231.
[61] Bucharin attackerade Preobrazjenskij i *Pravda* den 12 december 1924. Preobrazjenskij svarade tidigt 1925 i *Vestnik Kommunistitjeskoi Akademii*. Hans svar finns i en bilaga till *Novaja Ekonomika*, s. 210-55.
[62] Sluka, svälja. Preobrazjenskij brukade säga att överlägsna former ”svalde” underlägsna. I sin bok talade han dock enbart om ”exploatering”.

möjligt”, beslutsamma att inte ”spendera en enda kopek på kooperativt nonsens” och beredda att ”öppna eld mot byarna”.

Preobrazjenskijs svar var genomtänkt. Bucharins angrepp förklarade han, berörde de politiska aspekterna av problemet, som han inte alls hade berört. Istället hade han begränsat sig till en strikt vetenskaplig analys av de faktiska förhållandena och dragit de logiska slutsatserna av de trender som han hade observerat. I efterföljande arbeten lovade han att tillhandahålla en analys av industrin, jordbruket och problemen med *smytjkan* och skissera en lämplig politik. Om Bucharin hade varit mindre otålig, fortsatte Preobrazjenskijs, skulle han så småningom ha insett att han, Preobrazjenskij, inte hade för avsikt att dra de politiska slutsatser som hade tillskrivits honom.[63] Teoretisk forskning lägger grunden för utformningen av en ”optimal politik”, men en verklig politik ”avviker från det optimala”. Därför hävdade Preobrazjenskij att det var orättvist att innan hans arbete var avslutat anklaga honom för att förespråka den olyckliga utveckling som Marx hade beskrivit i samband med den kapitalistiska ackumulationen.

Men Preobrazjenskij skrev aldrig de utlovade verken. Han och hans kollegor skulle snart vara indragna i den mest bittra interna kamp som någonsin förekommit i partiet. I sitt svar till Bucharin visade han emellertid inte bara att han var helt medveten om den ekonomiska verkligheten och kraven på en ekonomisk och politiskt hållbar prispolitik. Han gav också sin rival en skarp lektion i leninistisk teori avseende alliansen med bönderna. Hans tolkning av *smytjkan* var som följer: Eftersom bönderna vacklade borde allt göras för att förhindra dem att gå över till kapitalisterna. Detta var nödvändigt både med tanke på militära krav i händelse av krig och med tanke på jordbrukets och industrins behov. Det var därför partiprogrammet förespråkade övertalning och eftergifter, fast ”enbart som medel för att åstadkomma socialistisk förändring”.[64]

Preobrazjenskij, som citerade Lenin till sitt försvar, höll med Bucharin om att om det inte gjordes eftergifter till bönderna så skulle detta kunna leda till att proletariatet kollapsade. Men faran för ett sammanbrott kunde bli ännu större om proletariatet förlorade förståelsen för syftet med dessa eftergifter, vilket var socialistiska förändringar, där ett underlägset produktionssätt, representerat av bönderna, ”skulle förkastas och ge plats för en högre form”.

Preobrazjenskij fortsatte sedan med att utveckla temat för sin bok; varför den ”tredubbla uppgiften” med ackumulation, ökade löner och lägre priser skulle kunna åstadkommas genom ökad industriell produktivitet. Enligt hans åsikt var detta ”den verkliga betydelsen av alliansen mellan arbetarklassen och bönderna inom ekonomins viktigaste sektor”. Det var så man skulle tillfredsställa böndernas behov och utveckla jordbruket och därigenom åstadkomma förhållanden under vilka det skulle vara möjligt att uppnå samexistens (*uzjitsya*) med bönderna.

Som vi har sagt, handlade huvudfrågan mellan Bucharin och Preobrazjenskij om den ursprungliga ackumulationen. Under de kommande två åren skulle dock Bucharins idéer genomgå en betydande förändring. Han kom att förstå betydelsen av industrialisering och accepterade det faktum att bonden oundvikligen måste bära ackumulationens kostnader. Hans motståndare hade inte för avsikt att råna bönderna eller helt bortse från deras intressen, trots de hårda ord som Preobrazjenskij hade använt sig av. Bucharin kom att acceptera behovet av att ”ta” från bonden, även om detta måste göras med största försiktighet. Preobrazjenskij var övertygad om, att även om det var nödvändigt att ”ta en hel del” så fanns det ändå många faktorer som det måste tas hänsyn till. Dessa var:

---

[63] Preobrazjenskij, op. cit., s. 210-13.
[64] ibid. s. 234; följande citat, s. 235.

> ”den relativt *långsamma* ackumulation som ägde rum på en bondgård och den relativt långsamma tillväxten av bondens köpkraft, problemet med en balanserad industriell utveckling, storleken på skörden under ett givet år, den möjliga exportvolymen, världsmarknadspriset på spannmål, priserna för exportprodukter etc.”[65]

Om Preobrazjenskij hade varit beredd att ta hänsyn till alla dessa faktorer skulle oenigheten mellan honom och Bucharin inte längre ha varit av principiell natur, utan en fråga om praktisk politik. Olyckligtvis förblindade fraktionskampen bägge sidor från att se att det fanns en möjlighet att komma överens. Båda sidor skulle vakna upp när det var för sent att inse att de inte hade uppmärksammat sin verklige motståndare.

Oenigheten mellan vänstern och högern i frågan om samarbetet mellan bönderna och kollektiviseringen av dem var också ganska liten och skulle bli ännu mindre under de kommande två åren.

Vänstern såg inte kollektiviseringen som en viktig fråga.[66] 1922 gjorde Preobrazjenskij, som det skulle visa sig, ett profetiskt uttalande i form av en föreläsning som framställdes som om den genomfördes 1970 av en historiker inför en publik av arbetare. I denna hävdade han att bondekonomin huvudsakligen skulle fungera med stöd av långsiktiga krediter. Det skulle leda till att det privata jordbruket kollapsade. Men framför allt skulle det leda till en massrörelse inom den yngre generationen till ny odlingsbar mark, där en del skulle upprätta enskilda bosättningar av traditionell typ, medan andra skulle upprätta statsjordbruk (*sovchos*) och kollektivjordbruk. Staten, som vid den här tiden skulle ha blivit rik, skulle göra detta möjligt genom att förse dem med maskiner, byggnadsmaterial etc. Det skulle dock ske endast i statens perifera områden. Preobrazjenskijs framtidsutopi går inte längre än så.

Senare skulle vänstern i sina skrifter, även om de inte gick in i detalj, bli mer tydlig om framtidsutsikterna för kollektivisering i byarna. 1925 skulle Trotskij tala om ”den gradvisa övergången till kollektivt jordbruk”, som bara skulle kunna vara praktiskt genomförbar efter skapandet av en tillräcklig teknisk bas.[67]

I ett av de förslag som han 1926 lade fram inför centralkommittén pekade han på att mer uppmärksamhet borde ägnas åt kollektivisering med särskild hänvisning till fattigbönderna.[68]

Precis som Trotskij trodde Preobrazjenskij att jordbrukskooperation (co-op. *proizvodstvennaja*) var ”teoretiskt möjlig” och ”i praktiken oundviklig”, men bara om den socialistiska basen hade utvecklats tillräckligt snabbt. Han hade blivit kritiserad av Bucharin och Motylev för att han i sin bok inte hade diskuterat kooperationen, antingen i allmänna termer eller i förhållande till jordbruksproduktion och för att han därmed försummat Lenins ”plan för kooperationen”. I ett svar förklarade han att han helt instämde i Lenins artikel ”Om kooperationen”, men att Lenin i den artikeln inte hade sagt något om kollektiva lösningar. Lenin var ingen utopist, och inte heller försökte Preobrazjenskij bli etiketterad som en sådan.

Enligt Preobrazjenskij var det osannolikt att proletära former av jordbruksproduktion, det vill säga statsjordbruk, skulle spela en viktig roll under överskådlig framtid. Den dominerande formen av socialisering av marken skulle naturligtvis vara ”böndernas kooperativa jordbruksproduktion”. Å andra sidan, ”vet ingen för närvarande eller kan heller inte veta, vilken kurs socialisering kommer att följa, vilka former den kommer att ta, eller vilka typer av samarbeten som i slutändan kommer att införas”.

---

[65] ibid. s. 238
[66] Preobrazjenskij, *Ot Nepa k sotsializmu*. (Moskva, 1922), s. 106-7.
[67] Trotskij, Förord till den engelska utgåvan av *Towards Socialism or Capitalism*, citerat av Carr, *A History of Soviet Russia; Socialism in One Country*, Vol. I, s. 355. [Den svenska översättningen Förenade vänsteroppositionens plattform är baserad på den amerikanska utgåvan]
[68] Deutscher, op. cit., s. 164.

Kooperativ på konsumtions- och utbytesområdet, inklusive beviljande av långsiktiga krediter, var inte den enda vägen mot att utnyttja jorden gemensamt. Även om Lenin i sina sista artiklar inte hade nämnt andra möjligheter, ansåg Preobrazjenskij att han noggrant följde Lenins resonemang i detta ämne genom att säga att elektrifiering och införandet av traktorer, också var nödvändigt. Förändringar i denna storleksordning skulle kosta miljarder rubel och det fanns fortfarande bara ett sätt att finansiera det. En intensiv utveckling av den socialistiska industrisektorn var en förutsättning för en snabb tillväxt av samarbetet bland bönderna.

Preobrazjenskij fortsatte sedan med den relevanta kommentaren att spridningen av socialistiska former för jordbruksproduktion till en början skulle göra utbytesförhållandena ännu mindre fördelaktiga för de bönder som fortsatte att driva enskilda jordbruk.[69]

Vänstern hade därför ingen avsikt att påskynda kollektiviseringen på landsbygden. De hade ingen övergripande plan för kollektivisering, och innan de tog sig an en sådan uppgift ville de vara försäkrade om de nödvändiga resurserna, både tekniskt och i annat avseende. Vänstern var inte heller uppbunden i någon särskild form av förändring. De förväntade sig att privat jordbruk skulle fortsätta att vara den dominerande formen på landsbygden under en lång tid framöver. Men när det gällde den praktiska politiken uppmanade vänstern från och med 1926 alltmer att seriösa åtgärder skulle vidtas för att främja upprättandet av kollektiv, särskilt inom ramen för stöd till de fattiga bönderna. Parollen om kollektivisering, som man antog hade sitt ursprung någon annanstans, hade redan fått stor uppmärksamhet i *Vänsteroppositionens plattform* från september 1927. *Plattformen* skulle snart förse den officiella linjen med idéer, men med viss skillnad i de föreslagna metoderna för hur genomförandet skulle gå till.

Plattformen var det sista viktiga dokument som kom från vänstern.[70] Även om dess medlemmar vid denna tidpunkt fortfarande tillhörde partiet, låg deras uteslutning endast några månader framåt i tiden. Dokumentet hade förberetts snabbt och i hemlighet och av partifunktionärer som nyligen hade avsatts från sina poster och som var avskurna från sina informationskällor.[71] Som helhet lider det av många inkonsekvenser och vissa specifika brister, men det ger ändå en realistisk bild av den sociala situationen i Ryssland, och kritiserar också den vacklande politik som resulterade i misslyckanden på den internationella arenan (i Kina och i England) och undergrävde socialismens ställning på hemmaplan.

Regimen benämns konsekvent som en ”arbetarstat”, men en som visar ”byråkratiska förvrängningar”. ”Den utbredda och privilegierade administrativa apparaten slukar en betänkligt stor del av vårt överskott…” Samtidigt ”Arbetarklassens tillväxt och förbättringen av dess ställning har nästan upphört”.[72] I fabrikerna var det ledningen som hade den oinskränkta makten. Fackföreningarna hade inte uppfyllt sin grundläggande uppgift att försvara arbetarklassens intressen. ”Aldrig någonsin har fackföreningarna och de arbetande massorna varit så långt från att leda den socialistiska industrin som nu.” [73]

Plattformen krävde en demokratisering av fackföreningarna och sovjeterna, och särskilt av partiet, för det var inom partiet som tillväxten av byråkrati och kvävandet av arbetarklassens intressen var som mest allvarliga.[74] Dokumentet analyserade de olika strömningarna inom partiet och avslöjade existensen av en högerfraktion och av en ”centerfraktion” bestående av Stalin, Molotov och Kirov (Uglanov inkluderades felaktigt). Det förutspådde att fejden mellan

---

[69] Preobrazjenskij, svar till Motylev, i *Novaja Ekonomika*, s. 261.
[70] Den stencilerade texten avseende *Platforma bolsjevikov-lenintsev k 15-omu s'ezdu partii* undertecknad av tretton ledamöter i centralkommittén och centrala kontrollkommissionen finns i B.D.I.C.
[71] V. Serge, En revolutionärs minnen, s 129.
[72] Förenade vänsteroppositionens plattform, s 10
[73] ibid., s 13
[74] ibid.

dessa två grupper, som tillfälligt var förenade i sitt hat mot vänstern, skulle bli allt mer förbittrad när vänstern hade eliminerats.

I efterhand verkar de ekonomiska förslag som framfördes av vänstern sannerligen mycket måttliga och de speglar utan tvekan taktiska hänsyn från en grupp som utsattes för våldsamma och kränkande attacker. Detta framgår särskilt tydligt av de krav som framförs å arbetarnas vägnar. Men på det hela taget definierar *Plattformen* de gränser utöver vilka förespråkarna för den ondskefulla ”ursprungliga ackumulationen” inte hade för avsikt att gå.

Kapitlet om industrialisering, som redigerades av Trotskij, krävde en industrialiseringstakt som, hävdades det, skulle leda till lösningen på de aktuella och brådskande problemen, även om det betonades att detta endast kunde uppnås till priset av ”en belastning av våra medel och resurser som saknade motstycke”. En analys av möjliga investeringskällor pekar på att industrin 1931 skulle kunna anslå 500 till 1 000 miljoner rubel per år, medan borgarklassen och kulakerna skulle betala omkring 150-200 miljoner i högre skatter. Dessutom skulle 10 % av de mer välmående bönderna bidra med ett obligatoriskt lån på 150 miljoner pud spannmål. Dokumentet uppskattade att detta samhällsskikt hade reserver på 800-900 miljoner pud. [75]

I samma kapitel i *Plattformen* hävdades det att industrialiseringen skulle vara omöjlig ”utan en avsevärd tillväxt av lantbrukets produktivkrafter och en ökande jordbruksproduktion till marknaden”.[76] Detta föregicks av en upprepning av vänsterns traditionella argument att det var industrins efterblivenhet som hindrade jordbrukets utveckling. Författarna insåg själva utan tvekan svårigheten att uppnå båda dessa mål samtidigt, särskilt under en period med ursprunglig ackumulation, men de hoppades att man i det praktiska arbetet steg för steg skulle hitta lösningar under förutsättning att man förde en rationell ekonomisk politik och höll fast vid den leninistiska klasspolitiken.

Ungefär vid denna tid började vänstern ha förhoppningar om att kollektivisering kunde visa sig vara lättare att genomföra än vad de tidigare hade trott var möjligt. I kapitlet om jordbruket (som redigerata av Zinovjev och Kamenev) gjordes därför ett försök att reparera några av de uppenbara svagheterna i oppositionens jordbrukspolitik.[77] Faktum är att fram till denna tidpunkt hade oppositionens talesmän tenderat att vänta på att de positiva resultaten av industrialiseringen skulle visa sig och hade försummat landsbygdsfrågorna. Deras huvudsakliga oro var att kulakerna inte fick bli för starka. Bucharin hade, som vi sett, ett konkret program och en uppsättning förslag riktade till bönderna, medan vänstern hade varit ganska passiv när det gällde att utarbeta ett program för en social utveckling på landsbygden. Det fanns en risk att en teoretisk svaghet av denna omfattning skulle kunna urarta till politisk försumlighet om vänstern någonsin skulle komma till makten.

Samtidigt som de ständigt var på vakt mot de faror som fanns inbyggda i en betydande förstärkning av kulakernas ställning, hade vänstern fortsatt att visa en hel del förståelse för fattigböndernas problem, men de hade lite att erbjuda medelbönderna. Vänstern var uteslutande upptagen av industrialiseringen, som de betraktade som det enda sättet att ”tillfredsställa böndernas alla behov”, och de lyckades därför inte tillräckligt uppmärksamma de praktiska jordbruksproblemen och att söka efter nyskapande metoder och strukturer som kunde leda till skapandet av en verklig socialistisk bonderörelse.

I detta avseende var *Plattformen* ett försök att kompensera för vänsterns tidigare brister i frågan om program (Bucharins attacker hade utan tvekan bidragit till denna ökade med-

---

[75] Enligt besluten från centralkommitténs plenarsession i december 1930 skulle investeringarna i industrin (i både nya och befintliga installationer) uppgå till 7 740 miljoner rubel.
[76] Förenade vänsteroppositionens plattform, s. 21.
[77] Serge, op. cit., lämnar information om redaktörerna för dessa kapitel.

vetenhet) för det första genom att återuppliva den gamla frågan om lantarbetarna (*batrak*) och fattigbönderna (*bednota*); för det andra genom att lyfta fram en annan lika gammal fråga som nu presenterades i ett nytt ljus, nämligen behovet av att koppla samman ”Lenins plan för kooperationen” med hans plan för elektrifiering, en syntes som ”vissa människor” hade haft en tendens att förbise.[78] Vid detta tillfälle tog texten upp Bucharins idéer om kooperationen minus de reservationer som Preobrazjenskij tidigare hade uttryckt, och diskuterade också, på ett mycket bredare sätt än vad något annat officiell uttalande hittills hade gjort, *”Uppgiften för det socialistiska uppbygget på landsbygden är att omvandla jordbruket till maskinell, kollektiv stordrift.*”[79]

Mer resurser borde avsättas till kolchoserna (kollektivjordbruk) och sovchoserna (statliga jordbruk) eftersom utvecklingen av dessa verksamheter framöver skulle vara huvudmålet för den socialistiska uppbyggnaden på landsbygden. Kollektivisering förekommer nu i texten som en politik som inte bara utformats för att gynna bednjaken (fattigbonden), utan också medelbonden, som ”steg för steg” skulle vägledas på denna stig genom statligt stöd, beviljande av krediter, en rationell prispolitik och de positiva resultaten från kooperativ verksamhet.

* * *

Det föregående är bara en kort sammanfattning av de idéer som var aktuella inom vänstern och högern fram till 1927. De är de första viktiga övervägandena som gjorts inför det väldiga problemet att industrialisera ett efterblivet land, och som sådan förtjänar de uppmärksamhet. Vi har angett några av de brister och inkonsekvenser som de var behäftade med, men samtidigt måste man komma ihåg att det hittills inte har framförts någon allmänt godkänd teori eller sammanhängande uppsättning åtgärder för att lösa denna typ av problem.[80]

Vi har också sett att vänstern, och senare högern, fäste stor vikt vid att alla deras planer och ambitioner innefattade en direkt demokratisk vädjan till proletariatet och att bönderna skulle ta självständiga initiativ (*samodejatelnost*). I detta avseende riktade sig vänstern främst till de fattiga. Högern riktade sig även till andra grupper. Det bör också noteras att båda grupperna lade stor vikt vid behovet av en rationell ekonomisk politik, ett område där Bucharins bidrag snart skulle bli allt mer anmärkningsvärda.

Dessa män fick inte själva möjligheten att implementera sina teorier om industrialisering (inklusive industrialisering av jordbruket) i praktiken. Om de hade fått en chans att göra det hade utvecklingen i deras land kanske fått en annan inriktning.

3. Stalin

Efter att ha fått tillträde till makten, en makt som Lenin i sitt ”testamente” hade beskrivits som oerhörd (*neobjatny*), verkade Stalin främst vara upptagen med att stärka sin ställning och skapa en administrativ struktur inom partiet som skulle tjäna honom som en bastion mot alla angrepp.[81] Han var mer angelägen än de flesta av sina gamla bolsjevikiska kamrater att för egen del skaffa sig alla möjliga påtryckningsmedel för att säkra sin personliga makt. Han var skickligare än andra, som exempelvis Zinovjev, som delade hans smak och hans förmåga, att bygga upp en byråkratisk organisation.

Under tjugotalet, och fram tills dess vänstern krossats, hade Stalins mest betydelsefulla teoretiska bidrag varit teorin om ”socialism i ett land”, vilken han hade fått god användning för, särskilt i sin maktkamp med de på varandra följande oppositionella grupperna. Det är

---

[78] *Plattformen*, s. 16.
[79] ibid. s. 19 (Kursivering tillagt.)
[80] Den amerikanska ekonomen Erlich har granskat teorierna för de som deltog i denna debatt och hyllat den höga nivån på de idéer som de framförde.
[81] Anteckningar som dikterades av Lenin den 25 december 1922, i Brev till kongressen m m.

faktiskt karakteristiskt för Stalin att han använde denna lära som vapen i maktkampen snarare än som ”vägledning för handling”, vilket läran påstods vara avsedd för. Eftersom hans huvudsakliga målsättning var att besegra alla tänkbara rivaler, slösade Stalin ingen tid på frågor om lärans renhet. I själva verket vittnar historien snarare om hans önskan att eliminera alla som kunde påpeka inkonsekvenser på detta område.

Hur som helst var teorin om ”socialism i ett land”, som en systematisk lära, strikt talat ett verk av Bucharin.[82] Den skulle bli ”stalinistisk” främst på grund av det sätt på vilket den tillämpades och detta på grund av Stalins insiktsfulla förståelse för partikadrernas sinnesstämning och hans ständiga vädjanden till irrationella faktorer.

I maj 1924 talade Stalin fortfarande tillsammans med Trotskij och alla andra Lenins språk; den ”permanenta revolutionens” språk:

> ”För socialismens slutgiltiga seger, för organiserandet av den socialistiska produktionen är ett lands ansträngningar, i synnerhet då det är fråga om ett bondeland som Ryssland, inte tillräckliga, för detta kräves ansträngningar av proletärerna i flera framskridna länder.” [83]

I en artikel som publicerades i december 1924 med titeln ”*Oktoberrevolutionen och de ryska kommunisternas taktik*” ändrade emellertid Stalin fullständigt sin uppfattning. Denna omsvängning framställdes helt enkelt som en korrigering av hans tidigare syn, vilket innebar att det inte behövdes någon allvarlig självkritik.

Stalin skilde nu mellan två slags motsättningar: yttre motsättningar i landets relationer med den kapitalistiska världen och interna motsättningar i förhållandet mellan proletariatet och bönderna. Han önskade att hans tidigare uppfattning skulle anses innebära, att så länge det fanns en risk för ingripande av fientliga styrkor som kunde återställa den tidigare regimen, kunde inte socialismens seger i ett land anses vara säker. Men om man bortsåg från denna fara, så kunde den andra typen av motsättning, som var motsättningen i förhållandet till bönderna, övervinnas och skulle inte utgöra ett hinder för att bygga socialismen i ett land.

”Vi kan bygga upp socialismen och vi kommer att bygga den tillsammans med bönderna, under arbetarklassens ledning.”[84] Men om, som Stalin själv hade sagt,[85] att bönderna i själva verket till sin natur inte var socialistiska; hur skulle de då kunna delta i bygget av socialismen snarare än att hindra den? Stalins svar var tvåfaldigt.

För det första förklarade han att allt skulle fungera på bästa sätt eftersom de ryska bönderna skilde sig från alla andra bönder, även om han inte tillhandhöll några bevis för att stödja detta påstående. Bönderna hade genomfört tre revolutioner tillsammans med proletariatet, som hade gett dem både land och frihet.

> ”sovjetbönderna, som vant sig att sätta värde på den politiska vänskapen och det *politiska* samarbetet med proletariatet och som har denna vänskap och detta samarbete att tacka för sin frihet, måste utgöra ett utomordentligt tacksamt material för *ekonomiskt* samarbete med proletariatet.”[86]

Dessa komplimanger var utan tvekan inspirerade av polemiska överväganden i den meningen att de skulle på ett positivt sätt skulle skilja sig från den bondefientliga oppositionens åsikter, som ”underskattade bönderna”. Men den andra delen av Stalins argument visade att det

---

[82] Se Bucharin, op. cit. (se kap. 3, not 32), s. 101-6. Kärnan i Bucharins idéer, i synnerhet utvecklad i denna broschyr, utgör en fullständig teori om att bygga socialismen i ett land. Se även hans artikel ”O charaktere nasjei revoljutsii i o vozmozjnosti pobedonosnogo sotsialistitjeskogo stroitelstva v SSR”, *Bolsjevik*, 1926, nr 19-20, s. 28-59.
[83] Citerat av Stalin själv i ”Till leninismens frågor”, som återges i *Leninismens problem*, s 204
[84] ibid. *Leninismens problem*, s 206
[85] ibid. s. 221-22 (”Bönderna är till sin ställning icke-socialistiska…”)
[86] ibid. s. 217. (Kursiverat i originalet.)

krävdes någon omständighet som skulle visa sig vara mer trovärdig än böndernas förmodade ”vana” att samarbeta med proletariatet.

Bondeekonomin, hävdar han, är en liten marknadsekonomi, som står ”i valet mellan kapitalism och socialism” och kan ta endera riktningen. Denna brist på självständighet är enligt Stalin ett resultat av

> ”att bondehushållen är spridda, oorganiserade, beroende av städerna, av industrin, av kreditsystemet, av statsmaktens karaktär i landet och slutligen av det allmänt bekanta förhållandet att landsbygden följer och måste följa efter staden i materiellt såväl som kulturellt avseende.”[87]

Stalin ansträngde sig inte för att underbygga dessa argument, utöver att erbjuda ett citat från Lenin som bevis för deras giltighet. 1915 hade Lenin diskuterat möjligheten att skapa socialism i ett land. Stalin avskräcktes inte av det faktum att Lenin i detta sammanhang hänvisade till ett utvecklat land.[88]

Oavsett den teoretiska giltigheten av Stalins argument bör det betonas att ovanstående citat utan tvekan återspeglar hans verkliga syn på bönderna. Han var övertygad om att bönderna som klass kunde ledas i den riktning som regeringen önskade. Böndernas beroende av städerna, deras brist på organisation och fragmenteringen av deras ekonomi var alla faktorer som skulle påverka Stalin i hans framtida beslut. Men för tillfället lånade han den andra delen av sin doktrin, som omfattade ett program för praktiska åtgärder för landsbygden, till sin helhet från Bucharin, och särskilt från Bucharins teori om kooperationen.

Enligt Stalin skulle bönderna ”samfälligt” följa ”kooperations väg med stöd av staten, som skulle ge krediter på gynnsamma villkor”. Han accepterade helt den bucharinska teorin om kooperationen som en verksamhet som i första hand styrdes med krediter. Han skrev även under på Bucharins åsikter om vilka stadier den framtida utvecklingen skulle genomgå. Bönderna skulle uppmuntras att delta i uppbygget av socialismen genom att gradvis ”inplanta kollektivismens principer bland bönderna, först beträffande jordbruksprodukternas *avsättning* och bondehushållens *försörjning* och sedan beträffande lantbrukets produktion”.[89]

Vid en senare tidpunkt skulle ingenting återstå av denna vision om en mer eller mindre långsam och mödosam utveckling, från den inledande fasen av ”kooperativ försäljning av produkter” till det senare skedet av ”kooperativ produktion”. För närvarande hade Stalin emellertid inget alternativ att föreslå.

Det finns två punkter av särskilt intresse i de argument som Stalin framförde i början av 1926, när hans kamp mot Zinovjevs och Kamenevs ”nya opposition” befann sig på sin höjdpunkt. Stalin utsatte upprepade gånger sina motståndare för häftig kritik för deras ”bristande tro på det socialistiska uppbyggets seger”.[90] ”Bristande tro” i detta sammanhang innebar en bristande tro på *möjligheten* att leda bönderna mot uppbygget av socialismen i Ryssland, och en bristande tro på proletariatet, som var den styrande kraften i landet, och dess förmåga att leda bönderna.[91]

Det fanns en tendens att betrakta accepterandet av ”teorin om socialism i ett land” som en troshandling och därmed undveks behovet av bevis och detta skulle bli mer och mer märkbart. Inom några år hade det blivit en kult, och läran som var en av de grundläggande delarna i kulten hade blivit en dogm, som krävde blind tilltro.

---

[87] ibid. s. 219.
[88] Daniels, op. cit. (se kap. 2, not 3), s. 25. Citatet är från Lenins Om parollen Europas förenta stater.
[89] Stalin, op. cit. (se not 84), s. 220.
[90] ibid. s. 216
[91] ibid s. 217

Den andra punkten som kännetecknade Stalin var hans tolkning av Lenin i allmänhet. I en artikel skriven till minnet av Lenin hade Zinovjev hävdat att ”Frågan om böndernas roll är … bolsjevismens, leninismens huvudfråga”. Stalin ville emellertid framstå som försvarare av leninismen mot alla som kunde försöka förringa dess ”universella tillämpbarhet”. Hans svar lades fram som en högsta sanning och en trosbekännelse. ”Leninismen är marxismen under imperialistismens och den proletära revolutionens epok.” Därefter citerade han sin egen formel från 1924: ”Leninismens huvudfråga, dess utgångspunkt, är inte bondefrågan. . . Bondefrågan, som en fråga om proletariatets bundsförvant i dess kamp om makten, är en härledd fråga”.[92] Den grundläggande frågeställningen, insisterade Stalin, var proletariatets diktatur.

Det finns mycket som är typiskt för Stalins personliga tillvägagångssätt i den alltför allmängiltiga (i motsats till den mer snäva ryska) tolkningen av teorierna från den aktade och avlidne ledaren. Detta gäller även det andra påståendet, att maktinnehavet var den grundläggande frågan för leninismen och detta skulle ha företräde framför alla andra frågeställningar. När det gällde de övriga delarna av Lenins lära hade dessa liten betydelse för honom.[93]

Utan tvekan hade han makt när NEP hade gått in i sin andra fas, men den politik som fördes i detta skede var Bucharins och Rykovs politik. Faktum är att det med undantag för de särdrag som vi har påpekat är svårt att upptäcka några särskilt annorlunda eller egna beståndsdelar i Stalins åsikter från den här tiden.

Det finns fortfarande inget som tyder på att han tänkte på kollektivisering i någon annan betydelse än som ett praktiskt förslag. Det finns inget spår av ordet *kolchos* i hans skrifter före den femtonde kongressen [i december 1927]; bara den mycket allmänna termen *tovarisjtjestvo* (sammanslutning) finns med. I en mycket mångordig rapport om problemet som han presenterade för delegationer av utländska arbetare två månader före den femtonde partikongressen, eller ”Kollektiviseringskongressen” som den skulle komma att kallas, uttalade Stalin: ”Vi önskar att gradvis genomföra en kollektivisering av jordbruket genom att använda ekonomiska, finansiella, kulturella och politiska åtgärder för att uppnå detta mål”.[94] Han hänvisade här till en stegvis utveckling av kooperationen på det sätt som han redan tidigare hade föreställt sig den. I vilket fall som helst var *tovarisjtjestva* uteslutande avsedda för de fattiga och förverkligandet av det kollektivistiska idealet ansågs uppenbarligen inte som möjligt på kort sikt, eftersom det skulle kräva ”enorma ekonomiska resurser, som staten ännu inte har”, och som bara skulle kunna ackumuleras ”under en länge tid”.[95] Således var kollektiviseringen, som senare skulle bli oupplösligt förknippade med Stalin, inte resultatet av en lång och noggrann planering inom ramen för en utarbetad teori.

Inte heller var en snabb industrialisering ursprungligen en stalinistisk politik. Tvärtom, Stalin var under NEP-perioden känd som en motståndare till vänsterns krav på en ”supersnabb industrialisering”. Hans motstånd mot *Dnjeprprojektet* är en tillräcklig indikation på hans vid den tidpunkten nästan totala uppslutning bakom *bondelinjen*, som han dels stödde av övertygelse och dels av behovet av att få stöd av Bucharin mot Trotskij.[96]

---

[92] Stalin ibid, s. 161-163.

[93] Vi ska inte försöka bestämma vilken av de två [Zinovjev och Stalin] som mest exakt tolkade Lenin. I partiet betraktades båda som mycket dåliga teoretiker.

[94] Stalin, *Sotjinenija*, Vol. X, s. 221-6. Citatet är från sidan 221. [På engelska: Questions & Answers to American Trade Unionists: Stalin’s Interview With the First American Trade Union Delegation to Soviet Russia (15 september 1927)].

[95] ibid. s. 225.

[96] Gällande denna bondevänliga linje och Stalins centrism, se Deutscher, op. cit. (se not 20), kapitlet ”Den avgörande drabbningen”.

Detta projekt, som Trotskij fäste stor vikt, diskuterades i centralkommittén i april 1926. Stalin motsatte sig projektet med följande motivering:

> ”*Dnjeprprojektet* skulle behöva finansieras med våra egna medel och skulle kosta en hel del; några hundratals miljoner. Vi måste vara uppmärksamma på att inte agera som bonden som skaffade lite extra pengar och istället för att reparera sin plog eller förbättra sin gård köpte sig en grammofon och blev ruinerad. Har vi rät att ignorera resolutionerna från den fjortonde kongressen, som sa att våra planer måste ligga i nivå med våra resurser? Det är tydligt att kamrat Trotskij inte har tagit hänsyn till dessa beslut”.[97]

Detta uttalande har aldrig erkänts officiellt, men även om dess äkthet kan betvivlas visar det allmänna innehållet i Stalins politik och hans offentliga uttalanden tydligt på hans brist på entusiasm för ett kraftfullt program för industrialisering. I slutet av 1926, under den femtonde partikonferensen, ger han sitt stöd för industrialisering endast i den mån den skulle leda till en omedelbar ökning av arbetarnas levnadsstandard. De argument som han förberedde inför konferensen för att möta oppositionen innehåller ett uttalande om att industrialiseringen bara skulle vara möjlig ”om den baserades på en gradvis förbättring av böndernas materiella förhållanden”.[98] Samtidigt förklarade han att han var angelägen om att undvika extrema åtgärder och att inga skillnader kunde tillåtas när det gällde utvecklingen av industrin och jordbruket och mellan industrin och tillgängliga resurser för ackumulering.[99]

Hans omsorg om bönderna återspeglas i hans kritik av de ”farliga element” som ansåg att bönderna skulle vara en grupp för exploatering. ”Det är inte böndernas uppgift att fungera som en grupp för exploatering eller en koloni för proletariatet.” Sedan följer de standardrekommendationer som uttalades vid den tiden: försiktighet bör iakttas i valet av pris- och finanspolitik, regimen bör koncentrera sig på ackumulering av reserver och att skapa gynnsamma förutsättningar för att bondemarknaden skulle fungera, vilken var industrins förutsättning, och så vidare.[100]

Efter att ha antagit denna politiska linje fortsatte Stalin sedan att försvara de som förespråkade den. I synnerhet hans försvar av Bucharin var på gränsen till dramatiskt. Under den fjortonde partikongressen, när zinovjevfraktionen hade insisterat på att partiet inte kunde acceptera idén om en ”ledare” (*vozjd*) och kritiserade Bucharins kulakvänliga linje, poserade Stalin som försvararen av det kollektiva ledarskapet och var angelägen om att skydda ledarnas rykte.

> ”Det är omöjligt,” utbrast han, ”att leda partiet utan Rykov, utan Kalinin, Tomskij, Molotov och Bucharin. . . ” I senare utgåvor av detta tal skulle namnen på alla utom Kalinin och Molotov utelämnas, men detta var i ett senare skede, då omständigheterna hade förändrats. För närvarande fördömde Stalin oppositionens attacker mot Bucharin i ännu kraftigare ordalag. ”'Varför måste det här otyglade förtalet av Bucharin fortsätta?' Han påstod: 'De är ute efter kamrat Bucharins blod. . . . Är det Bucharins blod ni är ute efter? Ni kommer inte att få det.' (*Applåder*.) ” [101]

Den politiska linje som antogs vid denna tid och därefter var den som hade utarbetats av Bucharin och Rykov och Stalin var helt överens med den. Icke desto mindre manövrerade han med stor försiktighet i det komplicerade spelet med olika formuleringar och offentliga förklaringar för att öppet undvika att förpliktiga sig till stå bakom de tillämpningar av en politik

---

[97] Trotskij bekräftar detta i en text som hittades i Trotskijarkiven i Harvard. Citatet här är från Erlich, op. cit., s. 94, och slutet på citatet från Carr, *A History of Soviet Russia; Socialism in One Country*, Vol. I, s. 355.
[98] Deutscher; op. cit; Stalin, *Sotjinenija*, Vol. VIII, s. 223. [The Social-Democratic Deviation in our Party, November 1, 1926]
[99] Stalin, *Sotjinenija*, Vol. VIII, s. 131-2. För hans kommentarer om de ”farliga individerna”, se ibid. s. 142. [The Economic Situation of the Soviet Union and the Policy of the Party]
[100] Stalin, *Sotjinenija*, Vol. VII, s. 29. [Concerning the Question of the Proletariat and the Peasantry]
[101] *14-ty S'ezd VKP(b)*, stenogram, s. 504-8. Citerat av Daniels, op. cit. (se kap. 11, not3), s. 268-9. Hänvisningarna till Bucharins blod skulle senare försvinna.

som skulle kunna uppfattas som avvikelser från den ortodoxa leninistiska linjen. Stalin var först och främst en taktiker, och hans främsta bekymmer var hans eget ideologiska alibi. Detta gav honom frihet att fortsätta den interna kampen i partiet, och i denna konst var han en överlägsen mästare.

Utan att inta någon radikalt annorlunda ståndpunkt var han noga med att avskilja sig från det ärliga men olämpliga uttalandet från Bucharin, som hade uppmanat bönderna att ”Berika er!”[102] Han öste förakt över oppositionens krav på industrialisering vid den fjortonde kongressen, samtidigt som han stödde kravet på ett oberoende Ryssland som skulle kunna producera sin egen utrustning.[103] Kongressen skulle i själva verket förkunna slutet på etappen med ”ekonomisk rehabilitering” och påbörja en period för ”återuppbyggnad”. Men översatta till praktiska termer, var de analyser och förslag som följde på detta tillkännagivande begränsade till mycket avgränsade områden och ”utgjorde inget annat än en utspädd och ofullständig version av den politik som Bucharin och Rykov hade förespråkat”.[104] Det var Bucharin och Rykov som var tvungna att bära ansvaret för att studera och hitta lösningar på många av de ekonomiska och politiska problem, ibland de mest svårhanterade, som landet ställdes inför.

Deutscher har beskrivit Stalins politik vid denna tidpunkt som ”en övning i att undvika”. Enligt hans uppfattning framträder Stalin i detta skede av sin karriär som en kompromissernas man. Även fast han till sin natur inte alls var benägen till förlikning eller att blidka folk försökte han nu lugna partiets aktivister genom att undvika ytterligheter.[105]

När det gäller de som var Stalins motståndare vid den tiden, så skiljer sig deras syn på hans politik mycket litet från dagens forskare, som vi har citerat. 1927 beskrev *Vänsteroppositionens plattform* hans politik som ”korta sicksackrörelser åt vänster och långa åt höger”.[106]

Stalins personliga egenskaper var naturligtvis välkända för de andra ledarna, inte bara utifrån personliga erfarenheter, utan också från en text där Lenin hade tillskrivit honom ett antal brister som är minst sagt oroande. I ett brev riktat till den trettonde partikongressen rekommenderade Lenin att Stalin skulle avsättas från sin post på grund av att han var grov och intolerant, illojal och uppträdde ohövligt gentemot andra kamrater och var nyckfull ... [107]

I ett samhälle och i ett parti, som helt nyligen hade genomlidit prövningarna från ett fruktansvärt inbördeskrig, var det naturligt att generalsekreterarens ohyfsade uppträdande, som i alla fall endast var känt för en relativt liten krets, skulle kunna passera obemärkt eller åtminstone tolereras. Lenin själv hade varit tolerant tillräckligt länge och det var först på sin dödsbädd som han insåg faran att lämna en så enorm makt i händerna på en man som hade så många fel. De andra ledarna, som var förblindade av den fraktionskamp som de var inblandade i, såg Stalin som en enkel match och trodde att de skulle kunna hantera honom när tiden kom, på grund av hans bristande personlighet, hans färglöshet och hans mediokra egenskaper som teoretiker, som var en annan aspekt av hans karaktär som inte hade nämnts av Lenin. Å andra sidan väckte Stalins skicklighet att intrigera bakom kulisserna, som också var välkänd för dem, ingen oro, och hans medarbetare betraktade i själva verket det som en användbar egenskap.

Underligt nog upptäckte, precis som i fallet med Lenin själv, andra politiker som hade samröre med Stalin demokratins välsignelse för sent, och det skedde när Stalin hade blivit

---

[102] Erlich, op. cit., s. 90-1; Deutscher, Stalin, se kapitlet ”Den stora omvälvningen”.
[103] *14-ty S'ezd VKP(b)*, stenogram, s. 2-28.
[104] Detta är Erlichs uppfattning, op. cit., s. 95.
[105] Deutscher, *Stalin*, ”Den stora omvälvningen”, på åtskilliga ställen.
[106] Förenade vänsteroppositionens plattform, s. 9.
[107] Brevet dikterades av Lenin mellan 23 och 31 december 1922. Anmärkningarna om Stalin finns i en bilaga till brevet av den 24 december, skrivet 4 januari 1923. I Brev till kongressen m m.

farligare än de hade förväntat sig. I april 1926, efter en sensationell omsvängning i sina lojaliteter, anförtrodde Zinovjev och Kamenev, som hade varit medlemmar i Triumviratet mot Trotskij, till den senare att ”Stalin var inte intresserad av idéer. Allt han krävde var makt… Han var listig och grym”.[108]

Två år senare avslöjade Bucharin i sin tur för Kamenev, som han hade hjälpt till att störta, några ännu mer oroande sanningar om Stalin. Full av skräck och darrande talade Bucharin om ”denna Djingis Khan som kommer att förgöra oss alla. . .”.[109] Och på så sätt efterträddes till slut Lenin av den siste person som Lenin önskade skulle ärva honom. Men detta var ändå den källa från vilken Stalin, på sitt eget sätt, hade hämtat sin inspiration.

Lenin hade varnat partiet för två faror. Den första, en närliggande eventualitet, var en splittring av partiet på grund av rivaliteten mellan Trotskij och Stalin. Stalin undvek detta genom att eliminera Trotskij. Den andra, som var en ännu allvarligare fara, var risken för splittring med bönderna. Stalin mötte denna fara och fann vägen att övervinna den genom att eliminera möjligheten till varje form av splittring. Men de metoder som användes av denna oönskade arvtagare var mycket annorlunda än de som planerats av hans lärofader.

---

[108] Deutscher, *Den avväpnade profeten*, s. 157.
[109] I ett samtal mellan Bucharin och Kamenev i *Sotsialistitjeskij Vestnik*, 1929, nr 9, s. 10.

7. Regimen letar efter en politik (1925-1927)

1. Avstannad jordbruksproduktion

När jordägarna och de välbärgade lantbrukarna försvann, förverkligades slutligen böndernas förhoppningar, och de inledde en fas av *oserednjatjivanie* (utjämning) som Lenin klart hade förutsett, och som skulle förvandla dem till en massa av små jordbruksproducenter med mer eller mindre jämlika ekonomiska villkor. Detta likställande eller utjämningsprocess återspeglade böndernas i grund och botten jämlikhetssträvande längtan, vilket gjorde den speciellt tilltalande för fattigbondens tankar om social rättvisa. Men denna situation varade inte. NEP:s uppkomst gav upphov till två viktiga utvecklingar, vars resultat skulle bli uppenbara 1928 och dra in regimen i mycket stora svårigheter.

Det fanns två allt större faror, en som hade sina rötter i själva jordbruksrevolutionen, och den andra som skapades av NEP.

Till en början kunde alla se NEP:s fördelar. Jordbruksproduktionen, den viktigaste sektorn av alla, förbättrades hela tiden, och även boskapsproduktionen ljusnade. Omkring 1926 hade den allmänna jordbruksproduktionen redan nått förkrigsnivå, och det fanns faktiskt mer boskap än tidigare. Det hade skett en spektakulär ökning av spannmålsproduktionen: den genomsnittliga skörden under 1922-1925 hade varit 57,7 miljoner ton, medan den under åren 1926-1929 var 73,5 miljoner ton.[1]

Men vid den här tidpunkten började spannmålsproduktionen stanna av, och till och med visa tecken på att minska. Även om (värdet av) den totala produktionen hade nått förkrigsnivåer, så var det inte fallet vad gäller spannmål, som landet var beroende av för sin existens. 1926-1927 var den besådda ytan (alla spannmål) 92% av siffran före kriget. Under påföljande år skedde en liten ökning (94,61%), vilket åter minskade 1928-1929 till 92,2%.[2]

Ännu allvarligare var att de traditionella spannmålsproducerande regionerna, som tillhandahöll huvuddelen av det säljbara spannmålet, inte hade nått sin tidigare produktionsnivå, och nedgången var ännu tydligare i dessa regioner än i landet i sin helhet. (Vi bör komma ihåg att Ukraina och Norra Kaukasus under normala förhållanden ensamma stod för hälften av det säljbara spannmålet.)[3] I Norra Kaukasus hade man 1928 sått på 88% av den tidigare besådda ytan, men spannmålsskörden var bara 62% av den tidigare totalmängden. Siffrorna för de ytor som hade besåtts i Nedre Volga, Krim och Basjkirien var 80,5, 71,5 respektive 68,5% av siffrorna före kriget, men minskningen av produktionen var ännu större i dessa regioner.[4] Över landet i sin helhet var spannmålsproduktionen 1925-1926 76,6 miljoner ton, 1926-1927 73,1 miljoner ton, 1927-1928 73,3 miljoner ton och 1928-1929 71,7 miljoner ton, jämfört med 81,6 miljoner ton 1913.[5]

Det bör påpekas att den sovjetiska statistiken under denna period, och i synnerhet den som gällde jordbruket, trots sin ringa omfattning var ärlig, men inte nödvändigtvis riktig.

---

[1] *Postroenje fundamenta sotsidistitjeskoj ekonomiki v SSSR 1926-32*, s 258-289.
[2] Rykov, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, s 10-11. Dessa siffror var hursomhelst överoptimistiska. Vid plenarmötet i november 1928 sades den yta som hade såtts vara 90,1% av ytan före kriget. Procenttalen för skördat och säljbart spannmål var bara 80 respektive 56% av siffrorna före kriget. Se *KPSS v Rezoljutsijach*, vol II, s 527.
[3] Konjuchov, *op. cit.* (se kapitel 3, not 41), s 11-12. Kurbatov i *NAF*, 1929, nr 5, anger följande siffror: Norra Kaukasus 63,7%; Nedre Volga 92,9%; Ukraina 83,3%; Ural 94,1%; Kazakstan 82.8% (jämfört med före kriget). Det enda undantaget var Sibirien, där den besådda ytan var 16,7% högre än innan kriget.
[4] Konjuchov, *op. cit.*, s 59.
[5] Citerat ur Zaleski, *Planification de la croissance et fluctuations économiques en URSS*, Paris, 1962, s 350.

Bolsjakov[6] beskriver hur lokala tjänstemän, översvämmade av ett oräkneligt antal blanketter och oupphörliga krav på information från sina överordnade, hanterade situationen så gott de kunde: ”Vi förstår inte hälften av frågorna”, klagade tjänstemännen i *VIKi*. ”Vi skriver bara ner det första vi kommer på...”[7]

I en artikel med titeln ”Statistiska sexor och sjuor” visade en annan författare hur Centrala statistiknämnden, Gosplan, Inspektionskommissariatet och kooperativrörelsens statistiska avdelningar, lade fram högst motstridiga siffror om identiska problem, ibland i frågor av största vikt, såsom anskaffningar, ytor som besåtts eller femårsplanerna.[8] Saker och ting skulle senare bli ännu värre, när osäkerheten om metoder för tumregler förvärrades genom medvetna försök till förfalskning från myndigheternas egen sida.

Efter en imponerande inledning började också boskapsproduktionen stanna av. Det skedde en minskning av tillväxttakten, och på hösten 1928 inleddes slutligen en nedåtgående trend som inte upphörde på många år. Redan på hösten detta år fanns det färre boskapsdjur än föregående höst.[9] Bönderna började slakta och sälja av sina djur i mycket stor skala, ett fenomen för vilket det redan fanns allvarliga ekonomiska orsaker.

Volf, som hade varit chef för Gosplans jordbruksavdelning, gjorde en pessimistisk förutsägelse: ”Vad gäller ökning av boskapsbesättningen, är framtidsutsikterna för åren 1928-1929 inte lovande.”[10] Han sammanfattade framtidsutsikterna för jordbruket ganska avvaktande: ”Hursomhelst visar det senaste ett och ett halva året en viss nedåtgående trend inom jordbruket.” Han fortsatte med att säga att detta inte kunde förklaras med de bakslag som jordbruket otvivelaktigt hade drabbats av, utan hade mer djupgående orsaker.

Om en medlem ur högern hade yttrat samma sak skulle han ha fördömts, vilket hade varit fallet med Frumkin, som hade sagt samma sak men i mycket mer kraftfulla ordalag.

I själva verket var situationen mycket farligare än det försiktiga ordvalet antydde. Befolkningen blev större, städerna växte, varje år blev det 500.000 nya bondehushåll. Det fanns ytterligare 14 miljoner munnar att mätta, och jordbruksproduktionen låg inte ens på förkrigsnivån. 1914 hade spannmålsproduktionen per capita varit 584 kg. 1928-1929 var den bara 484,4 kg,[11] och klyftan blev hela tiden allt större….

En tillförlitlig ekonom[12] beskrev jordbruksproduktionens utveckling som kaotisk, och påpekade att de sektorer som till en början hade vuxit, antingen uppvisade en klart nedåtgående trend eller en minskad tillväxttakt. Han presenterade följande tabell:

	Spannmål	*Industrigrödor*	*Boskap*
1926-1927	+8	- 14	+8
1927-1928	-8	+19	+3
1928-1929	-1	+6	-3

Utöver den minskade produktionen av spannmål, och en begynnande definitiv nedgång för boskapsdjuren, minskade således även industrigrödorna.[13] Den olycklige Frumkins upptäckt

[6] Bolsjakov, *op. cit.* (se kapitel 1, not 5), s 8-9.
[7] *Otvetjat iz potolka*,ett ryskt uttryck som betyder ”att svara vad som helst”.
[8] *NAF*, 1928, nr 1, s 153-155.
[9] Kurbatov, *NAF*, 1929, nr 5.
[10] Volf, *Planovoje Chozjaistvo*, 1929, nr 2, s 99. Nästa citat är från s 100.
[11] Enligt partiets centralarkiv. Citerat av Konjuchov, *op. cit.*, s 43.
[12] Kritsman, chefredaktör för *Na Agrarnom Fronte* (som snart skulle avskedas), *NAF*, 1930, nr 6, s 8.
[13] Dittills hade det skett en spektakulär ökning av produktionen av industrigrödor. Det var tack vare denna förbättring, tillsammans med framsteg inom boskapsuppfödningen, som den så kallade ”återhämtningsperioden”

hade fullständigt bekräftats,[14] men vid den tidpunkt då ovanstående information publicerades, i juni 1930, befann sig inte Frumkin längre i en position där han kunde ta åt sig äran av den.

Det bör också poängteras att när det gällde brödsäd, med andra ord vete och råg, var minskningen av produktionen fortfarande tydligare än för spannmålsproduktionen i sin helhet. Senare ska vi undersöka orsakerna till minskningen inom denna sektor, och för den tydliga förkärlek som bönderna visade för andra grödor.

Vissa studier som publicerades efter Stalins död har tillhandahållit en hel del detaljerad information som sprider ytterligare ljus över situationen. 1928 var ytan som var sådd med industrigrödor 91% större än 1913, men som källan påpekar var det huvudsakligen odling av solrosor som svarade för ökningen.[15] Avkastningen per hektar var lägre än under förkrigsperioden, skörden av sockerbetor och lin var mindre än den hade varit före 1914, och mängden råbomull som skördades var knappast högre.

Siffrorna visar alltså att jordbruksproduktionen var mindre än före kriget, även vad gäller vissa industrigrödor, och att en farlig minskning av boskapsproduktionens ökning snart hade utvecklats till en definitivt nedåtgående trend.[16]

Självfallet betydde denna svaghet inom jordbruket senare faror för sovjetregimen, både ekonomiskt och politiskt: den innebar brist på råvaror till industrin, speciellt textilindustrin, hot mot utbudet av boskapsprodukter, och, ännu allvarligare, risk för brödbrist.

Även små klimatproblem kunde få ett underutvecklat jordbruksland, utarmat av krig och alltför beroende av den aktuella skörden, att hamna på randen till katastrof, och kunde närsomhelst överväldiga det. Landet hotades ständigt av svält, och om svälten skulle bryta ut skulle regimen bli avväpnad och maktlös. Regimens själva existens stod på spel, och den hade all anledning att hitta en lösning på denna olyckliga situation. Men det fanns ingen färdig lösning.

Vi kan få en klarare uppfattning om läget om vi betraktar detta i ljuset av *zagotovki* och produktionen för marknaden.

2. Problemet med marknadsproduktionen

Före kriget hade hälften av spannmålsproduktionen kommit från de stora privata godsen, och kulakjordbruken. Resten av bönderna stod bara för 50% av spannmålsproduktionen. Ännu viktigare var, ur landets ekonomis synvinkel, det faktum att *pomesjtjiki* och kulaker tillsammans producerade mer än 71% av det spannmål som var tillgängligt för marknaden, och detta var också huvuddelen av det utbud som var tillgängligt för export.[17]

Efter revolutionen förändrades denna situation radikalt, och de konsekvenser som följde var både oförutsägbara och katastrofala för landet i sin helhet. Storgodsen och en del av den mark som tillhörde de tidigare kulakerna, övergick i böndernas händer. Men 1928 var antalet bondehushåll inte längre 16 miljoner, utan omkring 25-26 miljoner.

---

kunde sägas ha fullbordats. Den övergripande jordbruksproduktionen hade förvisso återhämtat sig till förkrigsnivån, men det gällde inte i fallet med besådda områden eller spannmålsskörden.

[14] Angående centralkommittémedlemmen Frumkin och hans uppfattningar, se kapitel 12.

[15] *Postroenje fundamenta* . . . (se not 1) s 258-259. Det hävdades att spannmålsskörden var något högre än före kriget (även om författarna antyder att ökningen fortfarande inte var tillräckligt stor).

[16] Antalet dragdjur nådde aldrig upp till den tidigare nivpn. Ökningen gällde i huvudsak kor. På 100 kor 1923 gick det 1928-1929 114,3 stycken, men på 100 hästar 1923 gick det 1928-1929 bara 90,1. Det fanns också fler grisar och smådjur än innan kriget. Se Kurbatov, *NAF*, 1929, nr 5. Bristen på hästar gjorde det svårt att öka de områden som besåddes.

[17] Detta är Nemtjinovs siffror, som åberopas av Stalin i *Sotjinenija*, vol XI, s 82, 83, 85. [”På spannmålsfronten” i *Leninismens problem*]

Trots att revolutionen hade givit dem mer mark, ledde bondebefolkningens enorma tillväxt till en utbredd uppdelning av bondeegendomarna. Majoriteten av egendomarna var nu mycket små. 1928 hade till och med kulaken i grund och botten blivit en småbonde som ekonomiskt var mycket svagare än sin motsvarighet före kriget.

Om man betänker bristen på redskap, som vi diskuterade i kapitel 1, och det faktum att bönderna praktiskt taget inte hade någon konstgödsel (mängden organisk gödsel var alltid otillräcklig på grund av den svaga boskapsproduktionen i Ryssland), är det lätt att inse jordbrukets mycket låga produktivitet. Samtidigt producerade de bönder som tidigare hade producerat 50% av spannmålet och konsumerat 60% av det, nu 85% (utan kulakerna), men de konsumerade 80% av det som de producerade.[18] Resultatet av dessa förändringar av *tovarnost* blev att regimen hamnade i en omöjlig situation. Före kriget hade 26% av jordbruksproduktionen gått till marknaden. 1928-1929 hade denna andel minskat med dubbelt så mycket, och det från en total produktion som i sig själv var mycket mindre. *Detta år hade statens anskaffning uppgått till 630 miljoner pud säljbart spannmål, medan siffran före kriget hade varit 1.300,6 miljoner pud*.[19]

Genom att äta upp större delen av sin spannmålsskörd (som odlades i små mängder) satte bönderna så att säga regimen i en snara, utan att veta om det. Och snaran drogs åt, ty situationen gick från dåligt till sämre. Ur statens synvinkel var den andel som fanns tillgänglig för marknaden (*tovarnost*) bara 13,3%. Men när man beaktar hur denna tillgänglighet fördelades bland böndernas olika skikt blir framtidsutsikterna för sovjetregimen ännu dystrare.

Huvuddelen av den säljbara produktionen, som uppgick till omkring 80%, kom givetvis från bednjaker och serednjaker, men kulakerna, som utgjorde cirka 3-5% av alla bondehushåll, var ansvariga för resterande 20%. Deras lantbruk var ekonomiskt mer produktiva än de andra, och de kunde sälja 20% av sin skörd (34% före kriget), medan resten av bönderna bara sålde 11,2%. Dessa siffror kanske är diskutabla,[*] men pekar på den allmänna trenden.

Det faktum att kulaken, som vi har konstaterat ovan, stod för en stor andel av produktionen av spannmål som kunde säljas, var ett faktum som vägde tungt i tankarna hos en stor del av partiet. Under NEP-perioden hade antalet kulaker ökat stadigt, och de betraktades som ”klassfiende nr 1”. Under en period av brist, och med den bottennotering som marknadsproduktionen hade nått, befann sig kulakerna i en position där de kunde spekulera på spannmålsmarknaden, och därmed äventyra regimens intressen. Huruvida faran var verklig eller inbillad är en fråga som vi ska analysera senare, men icke desto mindre var det så många partimedlemmar upplevde situationen, och de betraktade det som en allvarlig fara.

Bönderna åt mer, antalet boskapsdjur var högre än tidigare och även de krävde mer mat, skördarna var små, och alla dessa faktorer förenade sig och skapade en situation där bönderna hade en benägenhet att hamstra så mycket som möjligt. Samtidigt gick varje år omkring 50 miljoner pud spannmål åt för att producera *samogon*.[20]

---

[18] För den sistnämnda siffran, se Hubbard, *op. cit.* (se kapitel 1, not 23), s 112. Vi bör tillägga att det vid plenarmötet i november 1928 sades att det under det föregående året hade skett en minskning av de områden som var besådda. Se *KPSS v Rezoljutsijach*, vol II, s 528.

[19] Stalin, *Sotjinenija*, vol XI, s 85 [a.a.]; *Istorija narodnogo chozjaistva SSSR*, Moskva, 1960, s 527.

[*] Siffran 13.3% för *tovarnost* 1926-1927 räknar bara den statliga spannmålsanskaffningen, så i denna mån kan den ge en alltför mörk bild av situationen. Bönderna sålde mer än det, och del nutida sovjetiska forskare anger siffran för *tovarnost* till 20.7%, vilket inte är så långt från siffran 26% före kriget (se *Istorija sovetskogo krestyanstva i kolchoznogo strojtelstva v SSSR*, s 258). Det minskar inte situationens allvar i någon större omfattning, även om det antyder en helt annan tolkning. Mindre skuld skulle läggas på de privata producenternas underutveckling, medan ett större ansvar skulle ligga hos sovjetmyndigheterna för att de misslyckades få mer spannmål från bönderna med hjälp av ekonomiska metoder.

[20] Konjuchov, *op. cit.*, s 72.

Marknadens dåliga tillgång på spannmål fick katastrofala effekter på landets ekonomi, genom att praktiskt taget ödelägga den traditionella exporten av spannmål. Tidigare hade Ryssland exporterat 11,4 miljoner ton spannmål årligen.[21] *Nu hade den mängd spannmål som stod till statens förfogande minskat med förhållandet 2:1 och exporten hade minskat med förhållandet 20:1!* Efter två år där det hade skett en mycket liten återhämtning av exporten, hade exporten av spannmål 1928 praktiskt taget upphört. Befolkningen hade brist på bröd och deras antal ökade hela tiden. Eftersom takten på befolkningsökningen var mellan 2-3%, krävdes ytterligare 4 miljoner ton spannmål för att livnära dem. Under dessa omständigheter fanns inget spannmål att exportera, och det blev svårt att hitta de resurser som industrialiseringen hade trängande behov av.

Följaktligen ställdes sovjetregimen varje år inför en uppgift som inte hade existerat under tsarismen. *Zagotovki* (dvs. statens inköp av jordbruksprodukter från bönderna) blev en uppgift av största betydelse som innebar avsevärda organisatoriska och ekonomiska besvärligheter, och som dessutom var ytterst svår att hantera ur politisk synvinkel. Allting berodde på hur *zagotovki* lyckades och de metoder som användes för att genomföra dem. Det var *zagotovki* som avgjorde karaktären på förhållandena mellan regimen och bönderna, att städerna fick tillgång till mat och att planerna på industrialisering kunde göra framsteg. *Under denna kampanj stod regimens själva existens på spel. Det var oundvikligt att sovjetmyndigheterna ansåg att* zagotovki *styrde alla andra överväganden, och de tvingades anstränga sig hårt bara för att överleva*.

Under NEP:s andra fas hade problemet ännu inte blivit så dramatiskt, men varje år kom nya skäl till oro. Det är lätt att förstå om man betänker följande siffror för *zagotovki*, som lades fram av den kommissarie som var ansvarig för dem:[22]

1926-1927	10,6 miljoner ton
1927-1928	10,1 miljoner ton
1928-1929	9.45 miljoner ton

Ovanstående siffror är totalsumman för alla spannmål. Totalsumman för livsmedelsspannmål visar en mycket brantare nedgång: nämligen 8,30, 8,05 respektive 6,20 miljoner ton!

Således var det en konsekvent och alarmerande nedgång av anskaffningssiffrorna. Men vid den här tidpunkten var krisen för NEP och för regimen, som hade inletts mot slutet av 1927, redan på god väg. Kampen var igång, och det var en kamp om spannmål, under vilken sovjetregimen tvingades inleda ett bestämt stormangrepp. Det var i alla fall så Stalin såg problemet, och det uttalande han gjorde hade i själva verket titeln ”På spannmålsfronten”.[23] Och på spannmålsfronten gick saker och ting dåligt….

3. Effekterna av den spontana ”bucharinismen”

I partiet var det en febril aktivitet, när de olika fraktionerna försökte öka sitt inflytande eller talade för sin respektive politik. Denna interna kamp pågick mot bakgrund av en social och ekonomisk verklighet som hade sin gång, och utlovade ytterligare komplikationer.

Den interna kampens bitterhet, i synnerhet under åren 1926-1927, förklaras främst av vad som stod på spel, med andra ord kontrollen över partiet och landet. Men den härrörde också ur det faktum att det bakom konflikten fanns ett konstant hot att regimen närsomhelst skulle bli oför-

[21] Lvov, *NAF*, 1928, nr 9.
[22] Mikojan var handelskommissarie. Siffrorna kommer från hans artikel i *Bolsjevik*, 1929, nr 15, s 16. Det bör påpekas att olika källor anger olika siffror, som lätt leder till olika tolkningar. De som ges här syftar på ”centraliserad” anskaffning. Totalsumman ökar något om även ”decentraliserade” anskaffning, det vill säga om man lägger till den som gjorts av regeringsorgan men var ämnad för lokal konsumtion.
[23] Stalin, *Sotjinenija*, vol XI, s 82 passim. Talet hölls 28 maj 1928.

mögen att ge folket mat. Regeringen hade inga spannmålsreserver,[24] en situation som är allvarlig för varje regering i ett jordbruksland, men som var ännu värre för Sovjetryssland, där regimen anfäktades av farhågor om kapitalistisk inringning utifrån, och missnöje bland bönderna inifrån. Till och med naturkrafterna kom att vara fruktade, ty klimatet var ännu en faktor som inte gick att beräkna. Ett dåligt år kunde föra landet till svältens rand, medan en god skörd förde med sig sina egna samhällsproblem genom att uppmuntra mellanhänderna, spekulanterna och kulakerna som var fientligt inställda till regimen.

Sovjetregimen ”befälspunkter” var huvudsakligen belägna i städerna, och den hade inte lyckats etablera sig fast i landsbygdsområdena. Den visste inte hur den skulle hantera dem, vare sig ur social synvinkel eller utifrån produktionens synpunkt. Dess ”fästen” i byarna var fortfarande mycket svaga, och dessutom gjorde centralregeringens både osammanhängande och inkonsekventa politik bara saker och ting värre. Ledarna var uppslukade av de interna konflikterna i partiet och hade inte mycket tid över för att ta itu med ens de mest överhängande problemen. Som vi har sett var Stalin mer intresserad av att garantera sitt eget stöd i partiet än av att utarbeta en politik. Det överlämnades till Bucharin, men dennes teorier backades inte upp av åtgärder som var nödvändiga för att säkerställa att de på ett riktigt sätt skulle kunna tillämpas i praktiken. De lokala administrationerna och bönderna praktiserade en sorts ”hemmagjord” bucharinism som de tolkade den, och de centrala myndigheterna verkade ha tilltro till deras recept. Alla dessa faktorer förenade sig och skapade en kris som till sist måste mötas med kraftfulla åtgärder, men under de mest ogynnsamma omständigheter.[25]

Vi har redan diskuterat de viktigaste beståndsdelarna i jordbrukets situation: de besådda områdena som kring 1926-1927 inte längre blev större, skördarna samma år, som antingen inte ökade eller faktiskt minskade (med en särskilt uttalad minskning av vete och råg) och råvarubristen av bomull, ull och läder, vilket innebar att Ryssland, ett jordbruksland, i själva verket tvingades importera dessa varor.[26] Denna import kunde inte längre finansieras med hjälp av den traditionella exporten av spannmål.[27]

Även om den fortfarande inte medgav det, var regeringens främsta hopp för att råda bot på situationen beroende av den ”starka” bonden eller faktiskt kulaken. Den trodde också att kooperativrörelsen skulle kunna hjälpa till att höja produktionsnivån och -kvalitén genom att samordna det allt större antalet mellan- och fattigböndernas ansträngningar. Även om de var små och underutvecklade, hade de lantbruk som tillhörde mellanbönderna en produktionspotential som inte utnyttjades fullt ut på grund av den primitiva odling som genomfördes. De officiella talespersonerna påpekade ofta, och helt riktigt, att det med ett minimalt antal jordbrukstekniska förbättringar som hittills var okända för bönderna (exempelvis utvalda utsäden, bättre jordbruksredskap, mer gödningsmedel, höstplöjning och framförallt ett mångsidigt växelbruk) med lätthet skulle gå att öka avkastningen med en tydlig förbättring av skördarna.[28] Myndigheterna förde med detta mål i sikte fram tanken på *agrominimum*, och åtgärder

---

[24] I ett tal till plenarmötet i juli 1928, sa Stalin att landet inte hade de reserver som skulle vara avgörande i händelse av krig eller svält (talet publicerades inte vid den tiden). *Sotjinenija*, vol XI, s 173, 176-177 [Plenum of the C.C., C.P.S.U.(B.)]. I sina ”Anteckningar av en ekonom” i *Pravda*, 30 september 1928, förkunnade Bucharin att det inte fanns några som helst reserver, vare sig i form av valuta, guld, varor eller spannmål.

[25] ”Mudrik, voprosu o prirode sovremennych rynotjnych zatrudnenii”, *Bolsjevik*, 1929, nr 7, s 10, och Konjuchov, *op. cit.*, s 49.

[26] Enligt Kalinin hade 550.000 stora djurhudar och 16.000 ton ull importerats 1927, och 1928 1.400.000 djurhudar och lika mycket ull. *5-ty Sezd Sovetov*, stenogram, Bull. nr 15, s 1-2.

[27] Exporten nådde 1925-1926 och 1926-1927 en nivå på nästan två miljoner ton. 1927-1928 exporterades 344.000 ton vete. (!) Dessa siffror kommer från Hubbard, *op. cit.*, s 90. Exporten före kriget översteg elva miljoner ton.

[28] Detta diskuterades allmänt, till exempel av Jakovlev i *Pravda*, 28 oktober 1928, och av Stalin, Kalinin och Molotov. 1928 utryckte ett speciellt dekret från *TsIK* förhoppningen att jordens bördighet kunde ökad med 35%

vidtogs över hela landet för att se till att bönderna hade elementära kunskaper om jordbruks-tekniker.

Det beslutades också att så fort som möjligt fullborda omfördelningen av jordlotter, ty innan det gjordes kunde ovanstående förbättringar inte få så stor effekt. Men myndigheterna lyckades inte tillämpa dessa åtgärder kraftfullt nog eller i tillräckligt stor skala, och *zemleustrojstvo* fortsatte att stå stilla. *Agrominimums* framsteg på landsbygden var ännu långsammare. I slutet av 1927 hade 8,5% av bönderna i RSFSR gjort en del förbättringar. Motsvarande siffra för Ukraina var bara 5,8%. Det var bara böndernas mer välbärgade delar som antog de nya sätten, och inte ens då var de resultat som uppnåddes särskilt enastående. Läget var samma med de lantbrukare som var partimedlemmar. Av denna grupp uppgick det antal som antog någon av de föreslagna förbättringarna 16% i Ryssland och 14% i Ukraina, en andel som liknade den som konstaterades bland böndernas välbärgade skikt.[29]

Två år senare var resultaten fortfarande inte bättre. Under vårsådden 1929 besåddes bara 8,3% av de besådda områdena med utvalda utsäden. Dessutom köpte befolkningen mycket få jord-bruksredskap, ens av enklaste sort, för de hade inte pengar att betala de överdrivet höga avbe-talningar som de statliga eller kooperativa butikerna krävde.[30] Inom denna sektor fanns det åtminstone ett tillstånd av ”relativ överproduktion”, ty butikerna var överfulla med redskap….

Som med många andra projekt för jordbrukshjälp, blev de viktigaste besluten och påbuden angående dessa frågor huvudsakligen kvar på pappret.[31] De relativt små summor som man under den här perioden röstade på till kooperativrörelsen och till landsbygdskrediter svaldes delvis upp av de lokala administrationerna, och resten hittade vägen till en minoritet av de välbärgade bönderna.[32] De summor som på detta sätt avsattes till hjälp var hursomhelst negligerbara jämfört med vad som faktiskt behövdes, och regimens ansträngningar understeg avsevärt det som omständigheterna krävde.

Inte heller var det uppenbart hur bönderna skulle lära sig att förbättra avkastningen. 1927 fanns det bara 18.500 agronomer,[33] bara en droppe i havet vad gällde landsbygden. De lokala administrationerna i landsbygdsområdena var dåligt anpassade för att betjäna de behov som jordbruksproduktionen och ett jordbrukssamhälle hade. Jordbruksexperterna och medlemmar-na i politbyrån var bara alltför medvetna om detta: ”… de lokala partiorganisationernas och kooperativorganisationernas svaghet, och deras oförmåga att svara på behovet att återupp-bygga jordbruket och i detta syfte mobilisera den stora massan av medel- och fattigbönder”[34] var ingen hemlighet. Oavsett vilka åtgärder de lokala myndigheterna uppmanades vidta, så var sättet på vilket de tillämpades alltid detsamma. En inledande fördröjningstaktik följdes av ett utbrott av aktivitet med målet att utföra de angivna uppdragen, det var inkompetens och bristande förståelse och en tendens bland ”männen på plats” att reparera sina egna misstag genom att utsätta bönderna för administrativa påtryckningar. Samma mönster var uppenbart när det kom till den i grund och botten komplicerade uppgiften att ge elementära lektioner i de första grunderna i agronomi till bönder som ofta var analfabeter.

---

på fem år tack vare sådana ”små förbättringar”. *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, 15 december 1928, dok. nr 19.

[29] En artikel av Gaister och Levin, *Bolsjevik*, 1928, nr 9-10, s 84.

[30] Kurbatov, *NAF*, 1929, nr 5, s 87.

[31] I *Istorija narodnogo chozjaistva*, vol III, s 237, anger Lyasjtjenko att dessa grundläggande förbättringar ”fortfarande är långtifrån allmänt spridda”.

[32] Många sovjetiska källor bekräftar att det var de rikaste bönderna och inte massorna som fick mest fördel av krediter. Lyasjtjenko, *op. cit.*, s 39; Sulkovskij, *NAF*, december 1930, s 82.

[33] Lyasjtjenko, *op. cit.*, s 249.

[34] Citerat av Tsylko, *NAF*, 1929, nr 8, s 7. Tsylko skulle inom kort utnämnas till verkställande kommissarie för jordbruket.

Vi har redan diskuterat hur långsam, för att inte säga misslyckad, kampanjen mot analfabetism var. Även på detta område användes alltför ofta samma metoder som den ökända *goloje administrirovanie* använde, med andra ord smaklöst tvång. Vi känner redan till effekterna av det.[35] Sedan sin tillkomst hade sovjetregimen växlat mellan de två enda linjer som den kände till – *samotek* eller avvaktan, och chocktaktik, med allt det åtföljande våld som det sistnämnda innebar.

Politbyråmedlemmar som ofta talade om de lokala myndigheternas inkompetens var benägna att skylla personerna på plats för det ”enorma antal misstag och den ineffektivitet”[36] som hade förgiftat relationerna med bönderna, bland annat i frågan om prispolitiken. Men dessa försummelser kunde i själva verket tillskrivas personerna i toppen.

1927 konstaterade Kalinin bittert[37] att arbetet i byarna helt hade förbisetts (*zabrosjenny*). Hans efterföljande kritik på samma tema avslöjar något som under lång tid hade varit ett kännetecknande drag hos sovjetadministrationens arbete och den sovjetiska politiken på landsbygden: press- och propagandauttalanden lade stor vikt vid samarbete och tonade ner problem som beskattning. Men i byarna var situationen den motsatta. Lokalorganisationernas ansträngningar var i huvudsak koncentrerade på insamling av skatter, och mycket lite gjordes för att gynna samarbete.[38]

Det var förståeligt att de lokala myndigheterna, som fick mycket lite praktisk vägledning från Moskva, fungerade på det vanliga byråkratiska sättet och koncentrerade sig på administrativa rutinuppgifter som beskattning eller befolkningsstatistik eller polisärenden, utan att försöka eller faktiskt på ett mer djupgående sätt kunna blanda sig i frågor som i själva verket krävde klara direktiv från centrum.

Men centrum verkade själv agera på mer eller mindre samma sätt: det tog itu med sina dagliga problem så gott det kunde, och gjorde inte mycket för att förekomma eller tygla skadliga tendenser och befrämja de sidor hos situationen som kunde ha varit till praktisk nytta. Det var uppenbart att centrum inte hade någon långsiktig politik. Inget gjordes för att uppmuntra den så kallade ”statliga kooperationssektorn”, som kunde ha tillhandahållit en social bas och garanterad källa till jordbruksproduktion, och 1926-1927 befann sig denna sektor i själva verket på nedgång. Som en sovjetisk författare säger: ”… Till skillnad från vår industrisektor var den statliga kooperationssektorn [dvs. inom jordbruket – ML] långt ifrån att visa en snabbare tillväxt än den privata sektorn, och slutade i huvudsak att utvecklas och gick ibland till och med tillbaka.”[39]

Vid den femtonde partikongressen sa Stalin att det hade ”uträttats förskräckligt litet” på kooperativproduktionens område.[40] Så sent som 1927 visade officiella beslut och rapporter inte mycket intresse för vad som hände inom dessa sektorer. Ibland innehöll viktiga politiska beslut om ekonomin bara några få formella fraser om kolchoser och sovchoser.[41] Det kapital som tilldelades denna sektor är en direkt återspegling av den uppmärksamhet den fick: 32,4

---

[35] Det finns ett överflöd av exempel och texter för att illustrera detta, t ex Tsylko, *NAF*, 1929, nr 8, s 8.
[36] Molotov, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 1063, 1095.
[37] Kalinin, *ibid*, s 1102.
[38] Kalinin, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, s 57.
[39] Kritsman, *NAF*, 1930, nr 6, s 13. För dessa siffror se s 15.
[40] Stalin, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 57. [”Centralkommitténs politiska verksamhetsberättelse på SUKP(b):s femtonde kongress”, a.a.]
[41] Se till exempel de teser som Kalinin förberedde till den fjärde sovjetkongressen (citerade av Jakovlev, *NAF*, 1927, nr 4); de beslut som antogs av denna kongress var i den ”klassiska” NEP-andan. Se *Istorija kolchoznogo prava*, dok. nr 73.

miljoner rubel till sovchoserna (som fortfarande kämpade och ständigt var skuldsatta) och 18 miljoner rubel till kolchoserna 1927.[42]

Som ett exempel på det bristande intresset för kollektivisering i Sovjetunionen under NEP-perioden, citerar en nutida författare en ung kvinna som hade tagit examen från Jordbruks-akademin ”Timirjazev”, och som i början av 1928 sade: ”Under mina studier har jag hört ordet kollektivisering nämnas kanske två gånger.”[43]

Samtidigt som regimens fästen på landsbygden var underbemannade, var den jordbrukskoo-perativa sektorn, som bara utgjorde i grova drag en tredjedel av alla hushåll, och de andra delarna i byarna, fortfarande utanför regimens inflytandesfär, och de utvecklades längs linjer som oundvikligen skulle visa sig vara farliga.

En sovjetisk kartläggning av förhållandena på landsbygden i provinsen Saratov 1927, som publicerades 1929, betonade det bristande inflytande som den sovjetiska ekonomiska politiken hade haft i denna region: ”Våra efterforskningar, som täcker åren 1926-1927, visar att effekterna av den statliga ekonomiska politikens direkta inverkan på klasskiktningen i de sovjetiska byarna i den del av provinsen Saratov som studerades, är mycket begränsad.”

Författaren fortsatte att säga att ”kulakerna” var avvisande mot de åtgärder som regeringen hade vidtagit för att skydda batrakerna, och att de mycket mer än de andra bönderna drog fördel av de markreserver som staten hade. Deras inkomster påverkades mycket lite av beskattningarna, och ”huvuddelen av de krediter som staten tillhandahåller hamnar i bykapitalisternas händer”.[44]

Det är inte överraskande att den samhällsekonomiska politiken hade så liten påverkan på problemet med klasskiktning i byarna, och detta misslyckande skulle snart medges offentligt av Stalin.[45] Men vi får inte anta att landsbygdsekonomin inte påverkades av den ekonomiska politiken, eller att den inte reagerade på den. Tvärtom har det visats att bönderna var mycket känsliga för regeringens agerande, speciellt om priser och lager, och reagerade direkt på sådana åtgärder. Det framgår mycket tydligt när man tittar på den sovjetiska prispolitiken. På detta område hade regimen ingen aning om vart den var på väg. Besluten den tog var inkon-sekventa och störde bara jordbruksproduktionen.

Vid den femtonde partikongressen talade Molotov om skandalerna i prispolitiken, som ”någon” var skyldig till. Vid samma kongress talade Kaminskij om ”de svängningar och den osäkerhet om priserna på jordbruksproduktionen som under de senaste två åren har varit ett kännetecken hos våra försök till prisregleringar…”.[46] Som ett exempel på prispolitikens brist på konsekvens, gav han som exempel det faktum att myndigheterna mellan 1925 och 1927 vid inte mindre än fem tillfällen (!) tillkännagivit prisförändringar på lin, allt från små ökningar till kraftiga sänkningar. Bönderna reagerade snabbt: de sådde mindre lin och ökade produktio-nen av vävt tyg för hemanvändning.[47] Ett annat exempel är politiken med spannmålspriser. De hölls ständigt nere jämfört med priserna på andra grödor och på boskapsprodukter,[48] och utan

---

[42] Kurbatov, *NAF*, 1929, nr 5, s 76. Dessa investeringar kallas ”kapitalnoje vlozjenje”.
[43] Borisov, *Podgotovka proizvodstvennych kadrov selskogo chozjaistva SSSR v rekonstruktivnij period*, Moskva/Leningrad, 1960, s 238.
[44] Sulkovskij. Citatet ur hans bok finns i *NAF*, december 1930, s 182. Själva boken har vi inte lyckats spåra. Den innehöll ett förord av Kritsman och gavs troligen ut av Kommunistiska akademin.
[45] Stalin, rapport till *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 50-60. [[”Centralkommitténs politiska verksamhets-berättelse …”, a.a.]
[46] Kaminskij, *ibid*, s 1217.
[47] *Ibid*.
[48] Konjuchov, *op. cit.*, s 60 anger prisindex. Spannmålspriserna föll från 111 under 1925-1925 till 89 under 1926-1927, medan priserna på industrigrödor steg från 116 till 146 och priserna på boskapsprodukter från 166 till 178. Jakovtsevski, *op. cit.* (se kapitel 5, not 3), s 176 anger följande spannmålspriser i rubel per pud: 1913 –

varje motiv att odla spannmålsgrödor övergick bönderna närhelst det var möjligt till industrigrödor. Dessa ständiga förändringar av politiken, som ibland ägde rum mitt under säsongen, fungerade på ett godtyckligt sätt, och fick en speciellt skadlig effekt på spannmålsproduktionen. Svaret på prisfluktuationer återspeglades snabbt i sådden, och produktionen varierade därmed från år till år. Efter prisförändringarna 1926 minskade sådden av industrigrödor och områdena som övergick till spannmål och boskapsproduktion ökade. Följande år ändrades priserna på nytt, och denna gång minskade sådden av spannmål, och ökade av industrigrödor. År 1928 kom ännu fler prisförändringar, och resultatet blev en minskad boskapsproduktion, en liten ökning av sådden av spannmål, och en tydligt ökad odling av industrigrödor. Men 1929 misslyckades anskaffningen av industrigrödor, eftersom den hade neutraliserats av stigande priser på spannmål.[49] Samma mönster är tydligt i produktionsindex.[50] Molotov var alltså berättigad att tala om ”kolossala misstag”.[51]

Föga överraskande blev effekterna av denna politik att *tovarnosts* (den säljbara produktionens) svaghet, som redan var en källa till oro, förvärrades ännu mer. Officiellt fanns en benägenhet att enbart tillskriva denna svaghet till jordbruksproduktionens karaktär av lappverk, men som Kaminskij mycket skarpsinnigt observerade under kongressen, ”påverkas *tovarnosts* instabilitet… i mycket hög grad av prispolitiken”.[52] Vissa andra författare var av samma uppfattning.[53] Många författare uppmärksammade en viktig faktor, som delvis förklarar den minskade produktionen av spannmål, och även av andelen saluförda produkter och lagernivån. De poängterade att de priser som regeringen betalade för anskaffningarna inte ens täckte produktionskostnaderna. Som Strumilin observerade: ”Tidigare priser garanterade inte ens den nödvändiga minimala lönsamheten för jordbruksproduktion.” [Han syftade på priserna fram till mitten av 1928. – ML.][54]

Under sådana omständigheter var det oundvikligt med en ytterligare minskning av saluförda produkter. Och ändå fanns det fortfarande mer säljbart spannmål än regeringen kunde lägga vantarna på. Omkring 57-71% av de tillgängliga leveranserna nådde regeringen genom anskaffning, resten gick via privata mellanhänder. Jämfört med industrigrödorna, där läget var mycket bättre, innebar i själva verket de ”oekonomiska” priser som regeringen betalade, och den oundvikliga prisökningen på spannmål på den privata marknaden, att de privata handlarnas roll förstärktes ännu mer, och 1928-1929 hade den andel till *zagotovki* som denna sektor bidrog med ökat till 23%, gentemot 14% 1926-1927.[55]

I ekonomiska termer var detta läckage av spannmål till den fria marknaden fullt förståeligt. En annan faktor som fortsatte att vara av stor betydelse var ”saxen” mellan de priser som staten betalade till producenten och försäljningspriset på industriprodukter.[56] Ett av skälen till de låga priser som betalades till bönderna var att industrin behövde finansieras, men i sig själv

---

0,79; 1923-1924 – 1,05; 1925-1926 – 1,04; 1926-1927 – 0,92. Priset som Hubbard anger är alltså inte per hundra kilo. (Se not 54 nedan.)

[49] Kritsman, *NAF*, 1929, nr 6, s 8. Även Mikojan, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 977-978; Kurbatov, *NAF*, 1929, nr 5, s 84.

[50] Även om prispolitiken inte ensam är ansvarig för dessa svängningar, var den icke desto mindre den viktigaste bidragande faktorn.

[51] *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 1005.

[52] Kaminskij, *ibid*, s 1217.

[53] Konjuchov, *op. cit.*, s 43.

[54] Strumilin, *Planovoje Chozjaistvo*, 1929, nr 3; Lyasjtjenko, *op. cit.*, s 244; Hubbard, *op. cit.*, anger det pris som regeringen betalade för råg 1927 till 4,,41 rubel per 100 kilo, medan kostnaden var 4,73.

[55] Lyasjtjenko, *op. cit.*, s 244, 257, 258.

[56] Vänsterekonomer beräknade att bönderna fick 125% av spannmålspriset före kriget på sina produkter, medan de betalade 220% av priserna före kriget på industriprodukter. Det förefaller alltså som bönderna 1926-1927 plundrades på ett belopp av nästan en miljard rubel. Se Förenade vänsteroppositionens plattform, på marxistarkiv.se.

förklarade inte detta på något vis ”misstagen”. Hursomhelst intensifierades effekterna av de låga priser regeringen betalade för sitt spannmål ännu mer av de extremt höga priserna på industriprodukter, som drabbade det stora skiktet av fattig- och mellanbönder hårdast. Och slutligen var det bristen på industriprodukter, *tovarny golod*, ett uttrycksfullt begrepp som påminde om den andra sortens svält som var så fruktad på den ryska landsbygden. Alla dessa faktorer spelade oundvikligen en roll för *tovarnosts* minskning, genom att uppmuntra bönderna att behålla sitt spannmål för sig själva och sina djur.

Detta var de grundläggande fakta inom produktionen och den sociala och ekonomiska politiken på landsbygden som låg bakom de dolda krafter som under flera år hade verkat underjordiskt – som *Plattformen* sa[57] – tills de plötsligt och dramatiskt bröt fram. *Plattformen* syftade i detta sammanhang på den övergripande samhällskrisen, men beskrivningen kan lika mycket gälla den ekonomiska kris som till synes plötsligt utvecklades i början av 1928, men som i själva verket hade byggts upp under flera år.

Under trycket från prisförhållandena producerade och sålde bönderna mer råvaror och boskap, men mycket mindre spannmål och livsmedel. Trots den minskade försäljningen av dessa viktiga produkter, ökade böndernas inkomster tydligt. Mellan januari 1927 och januari 1928 sjönk till exempel böndernas inkomster av spannmålsförsäljning med 100 miljoner rubel, medan deras förtjänster av försäljning av andra produkter fördubblades.[58] Det har också beräknats att böndernas ökade inkomster dessutom hade något med ökade statliga utlägg på industrialisering att göra, eftersom många bönder hade för vana att ta tillfälliga arbeten i städerna, inom skogsbruk eller på andra ställen, speciellt under vintermånaderna (en del av hushållets medlemmar reste i själva verket alltid till staden).

Bönderna upptäckte att de hade fått en kraftigt ökad köpkraft, men med färre varor att lägga ut sina pengar på. Varor var dyra, och ofta få och av mycket dålig kvalitet. I mitten av 1928, efter att regeringen hade försökt förbättra tillgången på konsumtionsvaror i byarna, beräknades det av de berörda ministerierna att bristen på förnödenheter jämfört med efterfrågan var 14% för bomullstyg, 34% för ylletyg, 40% för järnföremål (för jordbruksbehov), 53% för solrosolja och 25% för socker….[59]

Bönderna hade tillräckligt med pengar för att betala sina skatter, och svaga motiv att producera spannmål för marknaden. De föredrog att bygga upp sina förråd av spannmål och livsmedel. Kulaker, serednjaker och till och med bednjaker[60] ansåg det gynnsamt att hamstra sitt spannmål, och närhelst de kunde så väntade de på att priserna skulle stiga, eller på en möjlighet att sälja till privata handlare. Följaktligen steg priset på spannmål på den fria marknaden, och framförallt bröt försörjningskedjan mellan landsbygden och städerna delvis samman. Bönderna, som ”med förvånande lätthet [kunde] återgå till ekonomins primitiva former”,[61] tog avstånd från den statliga sektorn, åtminstone vad gällde spannmål. De ville inte längre sälja till staten, var mindre mottagliga för ekonomiska sporrar, och hade mindre intresse av att förbättra sina lantbruk. I synnerhet blev de välbärgade bönderna, som var ganska viktiga producenter och leverantörer, och som man hade räknat med skulle råda bot på situationen, i själva verket fientligt inställda till tanken att handla med staten och började samla på sig

---

[57] *Ibid*, s 4-5.

[58] Dessa inkomster var i början av 1927 369,7 miljoner för spannmål och i början av 1928 272,5 miljoner, medan det för råvaror och boskapsprodukter var 419 miljoner i januari 1928 jämfört med 273 miljoner föregående år. *TsSU:s* siffror anges av Miljutin i en artikel om anskaffning i *NAF*, 1928, nr 9. Se även en artikel om samma ämne av Lvov i *NAF*, 1928, nr 9, s 56-8.

[59] Lvov, *ibid*. Lvov var en specialist som arbetade på handelskommissariatet. Se även Mikojan, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 976.

[60] Lvov, *ibid*, *passim*, och Hubbard, *op. cit.*, s 97-98.

[61] Kaminskij, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 1217.

spannmål (vilket de var mer förmögna till än resten av bönderna) för att sälja till privata handlare (*tjastnik*) eller ibland helt enkelt ”för att lära kommunisterna en läxa”.

Detta sammanbrott antog praktiskt taget proportioner av en total upplösning av landets ekonomiska existens. Utöver den brist på industriprodukter som bönderna stod inför, ställdes städerna och de regioner som inte var spannmålsproducenter inför brist på spannmål. Det var förspelet till den ”anskaffningskris” som överväldigade landet i början av 1928, och till en livsmedelskris som skulle komma att vara i flera år. Det förebådade också den fruktade razmytjkan, brytningen med bönderna som man hade fruktat, och som redan från början hade varit en viktig faktor inom sovjetisk politik.

Stalin var full av självförtroende. I slutet av oktober 1927 underströk han fördelarna med sin politik i centralkommittén, och hävdade att den hade lett till ”fred i byarna och förbättrade relationer med de stora bondemassorna, och att det har skapats förhållanden där *bednota* kunde organiseras som en oberoende politisk kraft, kulakerna isoleras och miljontals enskilda bondelotter gradvis kunde överföras till statliga och kooperativa produktionsformer”.

Allt detta berodde, påstod Stalin, på den politik som antagits vid den fjortonde partikongressen, som klokt nog hade vägrat beakta oppositionens dåliga rekommendationer, den opposition vars politik ”i grund och botten var att börja om inbördeskriget på landsbygden”.[62] Det var i själva verket det som mer eller mindre skulle hända två månader senare, men givetvis inte som ett resultat av den politik som oppositionen påstods föra fram. Stalin höll förstås ett politiskt tal, och hade naturligtvis en tendens att överdriva sin politiks positiva resultat, men hade faktiskt ingen som helst aning om det som var på väg att hända. Fram till oktober fanns det en bedräglig fläkt av framgång kring anskaffningskampanjens utveckling, men i oktober inleddes en nedåtgående trend, och i november hade den blivit katastrofal.[63]

Landet stod på randen till en kris, oppositionen slog larm, men generalsekreterarens reaktion var en lycklig och till största delen alldeles äkta optimism. Hans motståndare sa att han och hans anhängare ledde landet med förbundna ögon. De hade inte helt fel.[64]

4. Skuggan från dubbelmakten (Dvojevlastie)

Med varierande grad av oro insåg alla de olika fraktionerna i partiet att antagandet av NEP öppnade vägen för kapitalistiska krafter som skulle visa sig vara fientligt inställda till regimen. Det fanns ett element av trollkarlens lärling i att använda kapitalismen som ett medel för att befästa sovjetmakten, och även om det hade varit en grundläggande lärosats i Lenins politik, som under tio år skulle visa sig vara en hälsosam erfarenhet för regimen, så var det många som upplevde att det var att leka med elden, och att om inte NEP kontrollerades ordentligt så skulle den i det långa loppet mycket väl kunna sig vara ödesdiger för revolutionen. Utöver oppositionen i partiets vänsterflygel, som ständigt krävde att ”en gradvis socialistisk offensiv” borde öppnas igen ”inom NEP:s ramar” innan det var försent, så kan det förefalla som om Lenin själv var medveten om NEP:s långsiktiga sårbarhet, ty han medgav att sovjetregimen kunde störtas om alliansen mellan proletariatet och bönderna misslyckades. ”Men”, sa han, ”jag hoppas att detta är något som tillhör en ... avlägsen framtid”, och för att inte så några tvivel tillade han: det ”är så otroligt att man inte behöver ta upp det.”[65]

Men den redan sjuke Lenin reflekterade över situationen med en ”bil” som ”inte [går] dit han [som sitter vid ratten] vill utan i en helt annan riktning…”,[66] och lämnade frukterna av sina

---

[62] Stalin, tal den 23 oktober 1927, *Sotjinenija*, vol X, s 196-197. [The Trotskyist Opposition Before and Now]
[63] Mikojan, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 976.
[64] Förenade vänsteroppositionens plattform, s 7.
[65] Lenin, Brev till kongressen m m, på marxistarkiv.se, s 2. Brev dikterat 25 december 1922.
[66] Lenin, tal vid RKP(b):s elfte kongress den 27 mars-2 april 1922, s 9. [På engelska står ”machine” – öa.]

funderingar och farhågor om den ”avlägsna framtiden” till delegaterna vid den kommande partikongressen. I själva verket erbjöd NEP tillräckligt utrymme för att utveckla en kapitalistisk sektor som kontrollerade många, till största delen små eller medelstora, företag som fungerade i städerna, huvudsakligen inom delar av konsumtionsvaruindustrin. Dessutom hade en del av de välbärgade böndernas förbättrade omständigheter skapat ett ganska stort antal kulaker som utövade en verklig makt på landsbygden. Styrkan hos denna privata sektor låg huvudsakligen i den roll den spelade inom handeln, i synnerhet detaljhandeln, inte bara i städerna utan än mer i byarna. Det fanns två faktorer som hela tiden gynnade de privata handlarna. Den ena var de statliga och kooperativa handelsorganens otillräckligheter, och den andra ännu viktigare faktorn var bristen på tillverkade varor och senare bristen på mat som snart skulle följa i kölvattnet på anskaffningskrisen.

Officiella bedömningar angav den privata sektorns andel av detaljhandeln till mellan en fjärdedel och en tredjedel.[67] Men i jordbruksområdena tillhandahöll privata handlare samma år nästan hälften av de produkter som nådde bönderna – och troligen mer – om vi tar hänsyn till det faktum att konsumentkooperativen enligt officiella siffror bara utgjorde 52% av hushållen, och det var ändå optimistiskt räknat.[68]

Enligt den information som Stalin och Molotov lämnade vid den femtonde partikongressen stod den privata sektorn 1926-1927 för 5,1% av partihandeln, 32,6% av detaljhandeln och för en mycket stor del, faktiskt omkring 23%, av industriproduktionen, De privata handlarna spelade också en mycket viktig roll under spannmålsanskaffningen, där deras andel av totalmängden ibland var så hög som en fjärdedel. Dessutom sträckte sig deras inflytande ofta utöver den verksamhet som täcktes av officiella siffror. En rapport från centralkommittén hävdade att den privata sektorn växte (även om det sades att detta bara var under åberopande av de totala siffrorna, och att dess andel av totalsumman i jämförelse med den statliga sektorn i själva verket minskade). Inom textil- och läderindustrin uppstod det nya miljonärer.[69]

Ändå ger inte den officiella statistiken en fullständig bild av den privata sektorns styrka och verkliga roll. Även de kooperativa och industriella organisationerna led av brist, och även de genomsyrades av ”NEP-andan”. Av den orsaken samarbetade de ofta med ”nepmän” och uppmuntrade alltid till spekulation, speciellt i tider av kris för försörjningen, även om de inte hängav sig åt det för egen del. Sådana transaktioner finns naturligtvis inte med i statistiken.

Som ett resultat av sin roll inom delar av ekonomin, som avseende den ekonomiska politiken ansågs vara av sekundär betydelse men som under bristförhållanden fick avgörande betydelse, fick den privata sektorn ett avsevärt inflytande och tillräcklig ”köpkraft” att inte bara korrumpera enskilda ämbetsmän utan också hela administrationer.

Oroad över dessa krafters tillväxt fördömde vänstern partiledningen våldsamt för att den hade uppmuntrat ”kulaker, nepmän, och byråkrater”, och på så sätt inbjudit till påtryckningar från ”fientligt inställda krafter”.[70] Samtidigt förlorade proletariatet, som definitionsmässigt satt vid makten, hela tiden mark, deras levnadsstandard hade inte förbättrats, och deras socialistiska medvetande blev alltmer avtrubbat.

Under NEP-perioden var det inflytande som ”nepmannen och kulaken” och de intellektuella (vare sig de var av ”borgerligt” ursprung eller lutade åt det, eller helt enkelt var icke-socialistiska) utövade på stora delar av den sovjetiska statsapparaten och på partiet själv,

---

[67] Lyasjtjenko, *op. cit.*, s 259.
[68] Trifonov, *op. cit.* (se kapitel 2, not 9), s 131-138.
[69] Stalin, *15-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, s 52-53, 57, 60; Molotov, *ibid*, s 1064; *KPSS v Rezoljutsijach*, vol II, s 3, 27.
[70] Första delen av Förenade vänsteroppositionens plattform, citatet på s 4.

väldigt verkligt. Det var en källa till oro och farhågor för partiaktivisterna, i synnerhet om det åtföljdes av en utbredd byråkratisering av både staten[71] och partiet, och en ökande tendens för makten att samlas i fabriksadministrationen, medan fackföreningarna tystades och arbetarna sjönk ner i likgiltighet. Samtidigt genomgick partiet en förändring, och makten utövades av personerna i den administrativa pyramidens topp, och de kväste all opposition och enskilda initiativ. Vänstern hade gjort en inträngande analys av dessa tendenser, och den gjorde allt i sin makt för att bekämpa dem, men inte ens vänstern förstod fullt ut att det som tog form i Sovjetunionen var en ny politisk regim som senare skulle betraktas som totalitär till sin karaktär.

Kampen med oppositionen fick politbyråns inställning att hårdna och stärka sitt system av kontroller och administrativa organ tills de blev ett av situationens dominerande drag. Det som uppstod var en vår tids mäktigaste och helt och hållet genomgripande byråkratiska apparater. Vid den tiden betraktade dessa revolutionärer, som fortfarande höll fast vid sina ideal och illusioner, den som en ”byråkratisk avvikelse” i en stat som fortfarande beskrevs som en ”arbetarstat”. Men två element i denna arbetarstat trädde alltmer i förgrunden: ”Den utbredda och privilegierade administrativa apparaten slukar en betänkligt stor del av vårt överskott. För det andra stoppar den tillväxande borgarklassen genom mellanhandel och spekulationer med de onormala prisskillnaderna på sig en stor del av vårt genom statsindustrin skapade mervärde.”[72]

Det mest anmärkningsvärda dokumentet om hur den stat som hade fötts i oktober 1917 på en våg av entusiasm och utopiska drömmar om social jämlikhet förändrade karaktär, är tveklöst Rakovskijs *Brev till Valentinov*.[73] Rakovskij skriver med desillusionerad klarhet och drar flera paralleller med jakobinernas politik och fall. Han börjar med att sammanfatta just de fakta som vänstern hade uttryckt oro över i flera år. Först var det ”den fruktansvärda nedgången i de arbetande klassernas aktiva anda, och deras tilltagande likgiltighet inför ödet för proletariatets diktatur och rådsstaten.”[74] Och vidare: ”Arbetarklassen och partiet är – nu inte fysiskt utan moraliskt – inte längre vad de var för tio år sedan. Jag överdriver inte när jag säger att militanten från 1917 skulle ha svårt att känna igen sig i militanten 1928.”[75]

Ända sedan maktövertagande hade i själva verket processer verkat, som i en mening vittnade om en parallell med den franska revolutionen. En politisk reaktion hade börjat innan termidor och ”bestod i detta, att makten började övergå både formellt och faktiskt i händerna på ett i ökad utsträckning begränsat antal medborgare. Bit för bit … eliminerades de folkliga massorna från landets regerande.”[76]

Samma sociologiska process hade ägt rum i Ryssland, i det att den klass som hade gripit makten hade överlämnat regeringsfunktionerna till några få av sina medlemmar. Det var svårt att se hur denna process skulle kunna vändas, även om Rakovskij trodde att det fortfarande kunde vara möjligt. ”På så sätt uppstår byråkrati.”[77] När denna lilla grupp väl hade blivit maktens verkställande organ, så påverkades den av ett antal faktorer som förenades och skapade ”maktens yrkesfaror”, varigenom byråkratin alltmer blev en åtskild klass, isolerad

---

[71] Trotskijs brev till Kominterns kongress finns i Tredje internationalen efter Lenin, på marxistarkiv.se, s 135. Han skriver: “de fem senaste årens mest utmärkande, övergripande och samtidigt farligaste kännetecken är den gradvisa och allt snabbare tillväxten av byråkratismen och det därav följande godtycket, inte bara i SUKP utan i Komintern i sin helhet.” Detta skrevs i landsflykt i Alma-Ata 1928.
[72] Förenade vänsteroppositionens plattform
[73] Detta brev av Rakovskij, med rubriken ”Maktens yrkesfaror” finns på marxistarkiv.se: Brev till Valentinov.
[74] *Ibid*, s 1.
[75] *Ibid*, s 4.
[76] *Ibid*, s 3.
[77] *Ibid*, s 2.

från massorna, enormt privilegierad och med en levnadsstandard så att dess medlemmar inom kort kom att beskrivas som ”satraper” och den ”nya aristokratin”. Under inverkan från den nya uppdelningen av funktioner och från ”bil-harem-syndromet”[78] splittrades arbetarklassen, och den nya privilegierade byråkratklicken, som var rädd om maktutövningen och sina privilegier, blev själv ofta offer för korruption och en källa till korruption hos andra.

Hittills, säger Rakovskij, ”har lite sagts … om den roll som spelas av vår råds- och parti-byråkrati” [byråkratier som hade förstärkts av överlöpare från andra klasser och av deras inflytande – ML].[79]

Precis som i Frankrike vid tiden för revolutionen var de faktorer som bidrog till uppkomsten av en klass av byråkrater avskilda från folket inte bara de materiella fördelar som de som hade kontrollen åtnjöt, utan också att vänsteroppositionen tystades och att valprincipen gradvis ersattes av principen om nominering.[80]

Rakovskij såg att landet redan hade gått en bit i denna riktning, och att trenden bara kunde vändas med hjälp av en radikal förändring av administrationsmetoderna. Partiets ledning borde ha gjort sin plikt, som var ”att bevara partiet och arbetarklassen från korruptionen i form av privilegier, favörer och särskilda rättigheter som är inneboende i makten…” och likaså bevara dem från NEP:s effekter och upprätta en ny administration. Således förutsåg och fördömde Rakovskij ”personkultens” gissel med en klarsynthet som demonstrerades tillräckligt 30 år senare. ”Vi måste öppet, tydligt och med hög och hörbar röst erkänna det: parti-apparaten har inte uppnått detta. Den har i denna dubbla uppgift av bevarande och skolning visat den fullständigaste inkompetens, den har blivit bankrutt, den är konkursmässig.” Och han fortsätter med att pessimistiskt säga: ”Jag är övertygad om att den parti- och rådsbyråkrati som för närvarande existerar kommer att fortsätta att med samma framgång odla sådana var-bölder kring sig själv...”[81]

Vänsterns aktivister fruktade, att ju mer regimen byråkratiserades desto mer skulle administrationen åtskiljas från massorna och desto mer mottaglig skulle den vara för inflytande från den nya NEP-bourgeoisien. I den meningen knackade ”termidor” redan på dörren. Vänsterns farhågor förklaras lätt av den atmosfär som rådde under NEP:s senare skede, speciellt 1928, då landet var scenen för ändlösa fall av korruption, där högre ämbetsmän i sovjeternas och partiets administrationer, ofta på *oblast*-nivå, befanns ha kontakter med affärsmän. Partiets fotfolk visste vad som hände men var alltför rädda för att göra något annat än hålla tyst.[82] Vid denna tidpunkt förutsåg vänstern ännu inte exakt hur sovjetregimen skulle utvecklas, eller vilken form den sovjetiska ”termidor” skulle få. När Trotskij skrev från landsflykten i Alma-Ata 1928 hade han bara en föraning, även om den visade insikt. Han sa: ”Tanken att byråkratin består av övermänniskor är grunden till det övertagande som nu sker i liten skala, och ett omedvetet förberedande av ett övertagande i full skala.”[83]

Men vänstern hade inte för avsikt att sprida panik genom att överdriva faran. Deras mål var helt enkelt att hålla ett vaksamt öga på krafter som var skadliga för regimen, och framförallt sträva efter en medvetet socialistisk politik, som inte var utformad för att eliminera dessa krafter utan för att hålla dem i schack. NEP var fortfarande oundgänglig, och därmed var även

---

[78] Ett uttryck som myntades av journalisten Sosnovskij, och syftade på den roll som bilar och kvinnor hade under skapandet av den nya privilegierade klassen och dess mentalitet.
[79] Rakovskij, Brev till Valentinov, s 6.
[80] *Ibid*, s 4.
[81] *Ibid*, s 8.
[82] Pressen kommenterade ofta dessa *gnoiniki* och de skandaler som rapporterats från Smolensk, Artemovsk, Tjita, Vladimirsk och Chersonsk. Se även Trotskij, ”Och sedan?”, i Tredje internationalen efter Lenin, s 162-163.
[83] *Ibid*, s 164

nepmännen och kulakerna det. ”Man kan inte krossa dessa krafter enbart med hjälp av administrativa befallningar eller ekonomiska påtryckningar.” Sådana krafter skulle leva kvar. Det som behövdes var en ”riktig politik” och en industrialiseringspolitik som skulle hindra dem från att förverkliga den dubbelmakt de strävade efter.[84]

Vänsterns teorier, de svagheter och faror de pekade på, är inte bara viktiga i sig själv som en besegrad grupps idéer som det, i den historiska riktighetens intresse, bör tas hänsyn till. Det är mer än så. En del av dessa idéer skulle, innan det hade gått särskilt många månader, komma att bli en del av de officiella åsikterna[85] och omfattas av Stalin själv.

Stalin kom i själva verket att betrakta dessa faror i ett ännu dystrare ljus än vad vänstern hade gjort. Med 1928 års anskaffningskris och den process av ”naturalisering” som tydligt utvecklades inom bondeekonomin, förebådades redan den fruktade *smytjkan* mellan bönderna, och ”nepmannens, kulakens och byråkratens” allt mäktigare krafter (det uttryck som ledarskapet själv hade anammat efter landsförvisningen av Trotskij).

Således ställdes regimen själv inför oförutsedda svårigheter, alltmedan ledningen slösade bort tid. De underlät att förbereda framtiden genom att vidta åtgärder som kunde ha underlättat övergången till nästa steg i utvecklingen.[86]

Vänstern förtjänar beröm för att ha protesterat mot ledarskapets avsaknad av förutseende. Resultatet av dessa brister blev att NEP drabbades av kris. Som en observatör beskrev det ”förliste” NEP,[87] och ledarna överraskades. Det fanns olika åsikter om vilken karaktär situationen hade, och de åtgärder som skulle vidtas för att hantera den. Varken den landsförvisade vänstern eller de inom högern som fortfarande satt vid makten ville avsluta NEP. Vänstern var för industrialisering samtidigt som man behöll en marknadsekonomi, och trodde att en sådan ”blandekonomi” fortfarande skulle kunna fungera. Bucharin hävdade att krisen kunde lösas med rena “NEP”-åtgärder. Men Stalin, som höll i maktens tyglar, hade en annan uppfattning om situationen. Enligt hans bedömning var faran för *dvojevlastie* mer verklig än vad den hade förefallit för vänstern, som förvisso hade uppmärksammat den långt innan han hade gjort det, men i ordalag som antydde att hotet visserligen existerade men med lätthet kunde undvikas. Stalin upphörde inom kort att tro att NEP:s indirekta och komplicerade metoder kunde ge en fungerande lösning på problemen att kontrollera en mångfald av små jordbruk. Enligt hans uppfattning var *muzjiken* helt enkelt råmaterial till en oändlig rad rekryter till den sovjetfientliga alliansen mellan nepmän, kulaker, intellektuella och korrumperade byråkrater. Följaktligen måste en ny politik införas, en politik som låg i linje med hans egen personlighet och hans regims karaktär. Den metod som slutligen antogs inbegrep användning av ”svepande åtgärder” och en förstärkning av den viktigaste hävstång för politisk makt som regimen hade, nämligen byråkratin och den byråkratiska apparaten.

Inom kort bestämdes att det existerande systemet måste förändras till varje pris. Men det tog lite tid innan de lämpliga medlen för att genomföra detta beslut hittades.

---

[84] Förenade vänsteroppositionens plattform, s 6-7.
[85] Ledare i *Pravda*, 15 februari 1928.
[86] Daniels, *op. cit.* (se kapitel 2, not 3), s 495.
[87] Jugov, *Narodnoje Chozjaistvo Sovetskoj Rossij*, Berlin, 1928, citerat av författaren i sin *Pjatiletka*, Berlin 1932, s 132.

8. Femtonde partikongressens oklara karaktär

Femtonde partikongressen ägde rum i december 1927, två år efter den föregående. Det var första gången i partiets historia som ett sådant dröjsmål inträffat. Enligt partiets stadgar skulle kongresser hållas varje år.[1] Det var också en av de första kongresserna där diskussioner och beslut inte var något annat än en fasad, så tillvida att de verkliga besluten antingen fattats på annat håll och redan höll på att genomföras, eller där beslut ännu inte fattats.

Denna kongress skulle senare omtalas som epokgörande, i synnerhet vad gäller kollektivisering. I handboken *Istorija KPSS* från 1962 uppges att denna kongress ”har gått till partihistorien som *kollektiviseringens kongress* och förberedde socialismens offensiv på alla fronter”. [2] I själva verket var kongressen mindre säker på sin betydelse än vad som påståtts. Större delen av arbetet och diskussionerna upptogs av en rituell likvidering av en opposition som i praktiken redan hade eliminerats tidigare. Partiledningen hade satsat huvuddelen av sin tid och energi på den bittra fraktionsstrid som rasat de två senaste åren och detta avspeglades i det extrema och märkligt oproportionerliga röstresultatet, där det hette att oppositionen gjort mycket dåligt ifrån sig. Det uppgavs att bara 4 000 röstat för oppositionen mot 724 000 för majoriteten.[3]

Ändå var de politiska känslorna så laddade att de flesta besluten inte så mycket dikterades av hänsynstagande till de verkliga frågor som av viljan att fördöma oppositionens brister och bekräfta partiledningens ståndpunkter.

Den reaktionen kan vid första påseende förefalla överdriven om det inte vore för två viktiga faktorer. Partiledningen var upptagen med att verkställa en manöver som var ganska komplex, trots att kongressen var väldisciplinerad och oppositionen fullständigt tystats. Den ena bestod i att tillskansa sig de viktiga delarna av oppositionens program och framställa det som att de en längre tid varit en del av ledningens egen politik. Den andra var att politbyrån, visserligen väl medveten om behovet av att åstadkomma en ny politik som kunde svara mot de akuta behoven i landet, ändå inte hade något mer att erbjuda än allmänna formler och att dessa dessutom tolkades mycket olika av olika delar av centralkommittén och politbyrån, som dittills stått enade mot vänstern, och av aktivister på basnivå.

Kongressen hade redan ajournerats för att centralkommittén och centrala kontrollkommissionen[4] skulle kunna verkställa uteslutningen av Trotskij och Zinovjev ur partiet och därigenom hindra dem från att delta på kongressen. De texter som skulle godkännas av kongressen hade förberetts i all hast. Syftet var att ha ett dokument redo som kunde fungera som motvikt mot Oppositionens *Plattform*[5] och presenteras ute i landet minst en månad före kongressen så att man inte skulle förlora ansiktet och stöd från befolkningen.

Så länge som något som helst spår av en organiserad opposition överlevde, om så bara i fängelse eller exil, förekom fortfarande vissa försök att iaktta formella demokratiska proce-

---

[1] Nästa kongress skulle äga rum ett halvår senare än vad man kommit överens om på femtonde kongressen, medan den sjuttonde anordnades fyra år efter den sextonde och den artonde fem år efter den sjuttonde.
[2] *Istorija KPSS*, Moskva 1962, sid. 417. Svensk utgåva: *Sovjetunionens kommunistiska partis historia* (Arbetarkultur, St-m, 1962), citatet på sid 441
[3] *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 432.
[4] Plenarsammanträde med centralkommittén och centrala kontrollkommissionen, 24-26 oktober 1927. Se resolutionerna från detta sammanträde i *KPSS v Rezoljutsijach*, band II.
[5] Det gick att pådyvla *Plattformen* vad som helst eftersom den aldrig hade publicerats officiellt. Partiet hade ingen kännedom om den och samma gällde antagligen majoriteten av kongressdelegaterna.

durer inom partiet. Det fanns många medlemmar som ännu inte glömt Lenins dagar. Men de dokument som lades fram var samtliga tillkomna i all hast.

De teser som centralkommittén i oktober lade fram inför femtonde kongressen[6] innehöll ”direktiv om förberedelser av femårsplanen” och en skiss till den politik som skulle föras på landsbygden. Där betonades för det första nya planer på den socialistiska offensiv som det nyligen börjat talas om. Ledningen var starkt påverkad av sin önskan att motverka angreppen från vänstern, som så kraftfullt höjt rösten om risken för en ny ”Thermidor” och anklagat dem för att ”stimulera den överdriven ökning av de element som försöker att påverka vårt land att gå i kapitalistisk riktning”, ”försvaga arbetarklassens ställning” och bidra till ”en arbetarstat med byråkratiska avvikelser”.[7] Eftersom partiledningen var ytterst känslig för anklagelser av det slaget gjordes i de officiella dokumenten allt för att bevisa motsatsen. Betoningen låg nu på att likvidera kapitalistiska element i byarna och städerna, samt utvidga och befästa de socialistiska nyckelpositionerna.[8] Det sades att regimens tidigare politik hade lagt grunden till denna inriktning och att framgångarna då lett till en ny situation där den socialistiska delen av landets ekonomi inte bara skulle styra de allmänna linjerna för utvecklingen, utan skulle också öka kontrollen av privatkapitalet och stimulera bönderna genom en gradvis förändring av ekonomins karaktär. Man gjorde också gällande att ”arbetarklassens led hade vuxit, dess kontakter med massorna ökat och att proletariatets diktatur stärkts”.[9]

De paroller mot kulakerna och NEP-män som återkom gång på gång i dessa direktiv och i talen på partikongressen framställdes som ”en fortsatt men *mer* systematisk och mer intensiv politik för att försvaga kulaken och *tjastniken*”[10] och underströk det faktum att den grundläggande politiken skulle ligga fast, den enda förändringen låg i metoderna för att omsätta den. Det är ett exempel på den brist på konsekvens som dokumenten innehöll. Dess författare slets hela tiden mellan sin vilja att framstå som skapare av en ny grundläggande politik och behovet av att framställa den tidigare politiken som orubbligt socialistisk.[11]

Ytterligare en faktor som bidrog till bristen på konsekvens var att delar av partiledningen ville undvika all konfrontation med högerinriktade minoritetsuppfattningar eller stämningar och därmed slå vakt om den kompromiss som gjort det möjligt att bilda en enad front mot Vänsteroppositionen. En viss vaghet var redan märkbar i de tidigare nämnda punkterna om kampen mot kapitalistiska element. Uppfattningarna i den frågan varierade avsevärt mellan olika grupper inom partiet. Medan det i dokumenten talats om inskränkning var den term Stalin och Molotov använt sig av på kongressen en helt annan, nämligen *likvidering*.[12] Man hade ansett att den politiken inte skulle gå att tillämpa på grund av att det saknades de krafter som behövdes för att genomföra den, men Molotov sade att dessa krafter redan fanns tillgängliga. En politik inriktad på begränsning och en inriktad på likvidering var förstås två helt olika saker.

---

[6] Förutom vissa mindre förändringar hade teserna antagits nästan ordagrant i kongressresolutionerna. I sista ögonblicket tillfogades dock ett viktigt stycke om bildande av kolchoser.
[7] Se Förenade vänsteroppositionens plattform
[8] Stalin, *Centralkommitténs politiska verksamhetsberättelse på SUKP(b)s femtonde kongress* (Moskva 1953), sid. 37
[9] *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 397.
[10] *Ibid.*, sid. 400.
[11] Inför kongressen förklarade Molotov att frågan om en ”bestämd offensiv” inte längre var aktuell, eftersom den redan satts i verket. (Stenogram, sid. 1078). Jakovlev (sid. 1211) var inte överens med de delegater som vägrade gå med på att kongressen, som Molotov framhållit (sid. 1063), utgjorde en vändpunkt. Rykov sade att vi ”har inlett ett vittomfattande program av socialistisk uppbyggnad”, vilket vad landsbygden beträffade hade satts upp på dagordningen ”för första gången”.
[12] Stalin, *ibid.*, sid. 37; Molotov, *ibid.*, sid. 1062.

I detta läge verkade det som om valet stod mellan att låta *tjastniken* (privatföretagaren) få sitt inflytande nedtonat genom att de statliga och kooperativa sektorerna gradvis förbättrades.[13] Men någon sådan återhållsamhet återfanns inte i den text som behandlade arbetet på landsbygden, även om det där inte talades om någon form av likvidering utan bara om *ökade inskränkningar*. I ett stycke hette det dessutom att, trots försöken till inskränkningar, att det totala antalet kapitalister i städer och byar skulle fortsätta att öka.[14]

Den verkliga betydelsen av dessa paroller varierade sålunda beroende på vem som talade. Det var uppenbart att det fanns två skolor som båda talade ungefär samma språk. Men där den ena tänkte i termer av att *öka trycket* på de kapitalistiska elementen för att kunna *undertrycka* dem, siktade den andra på att *begränsa* och *avlöva* dem, men ändå tillåta dem att finnas till.

Det rådde också en viss oklarhet i frågan om den socialistiska offensiven. På kongressen hade det hårdnackat talats om att kapitalistiska element skulle likvideras, eftersom ”vårt land går säkert och snabbt framåt till socialismen”, men i resolutionerna nämndes bara ”mer rigorösa insatser för att bli av med dem genom ekonomiska åtgärder”.[15]

En granskning av de andra frågor som diskuterades på kongressen visar på samma motsägelser. En del långtgående rekommendationer förekom, men när det kom till praktisk tillämpning handlade det om en nedtoning både av tonfall och innehåll.

En intressant illustration av denna bestående oklarhet återfinns i direktiven till femårsplanen inom industri och jordbruk. Ur ekonomisk synvinkel var innehållet i dessa direktiv betydelselöst. Enda orsaken till att de togs upp var att planorganen[16] dittills inte klarat av att framställa något tillfredsställande utkast. Fem eller sex versioner av planen hade redan varit i omlopp, men Rykov sade att samtliga uppvisat klara brister. De var ”statistiska till sin karaktär” och utan kontakt med ekonomiska realiteter och inte heller hade de regionala aspekterna av planen fått en adekvat utformning.[17]

Det var orsaken till att det enda utkast som delegaterna fick ta del av kom från *VSNCh*, (Högsta folkhushållningsrådet) och skulle bara användas som exempel, medan själva kongressen inskränkte sig till att i sina resolutioner upprepa de mål som uppnåtts och de som fortfarande återstod att genomföra, där de senare mer eller mindre kan hänföras till kategorin fromma förhoppningar eftersom de bara representerade det totala antalet önskvärda mål. Beträffande besluten på femtonde partikongressen har en nutida polsk ekonom gjort följande iakttagelse: ”… om politik är konsten att välja kan dessa beslut inte betraktas som någon egentlig deklaration om politiska avsikter. De utgjorde en maning att inleda en offensiv, utan nödvändiga beslut om att inkalla reserver eller om troliga förluster”.[18]

Det fanns emellertid klara tecken på en önskan att minimera förlusterna och genomföra förändringarna så smärtfritt som möjligt. Dokumenten i fråga innehöll så många förmaningar om vikten av försiktighet, och så många varningar för överdrifter i industrialiseringspolitiken, eller övernitisk tillämpning av de förändringar som planerades på landsbygden, att det är rimligt att tänka sig att de främst härrörde från högern. Planerarna uppmanades att inte binda för mycket kapital i långsiktiga konstruktionsprogram eller projekt som inte skulle ge snabba vinster i form av produktion. De uppmanades att se till att det upprätthölls en bra balans

---

[13] *KPSS v Rezoljutskijach*, band II, sid. 406-407.
[14] *Ibid.*, sid. 399.
[15] Stalin på femtonde kongressen, *a.a.* sid. 36, samt resolutionen baserad på centralkommitténs rapport i *KPSS v Rezoljutsjach*, band II, sid. 437.
[16] ”Organ” eftersom *Gosplan* hade stark konkurrens av *VSNCh* [Högsta rådet för nationalhushållningen] som också höll på att framställa egna skisser till femårsplaner och gjorde allt för att få dem godkända.
[17] Rykovs tal om planen, *15-ty Sezd VKP(b*), stenogram, s. 769.
[18] Bobrovskij, *a.a.*, (se kapitel 7, not 87), sid. 48-49.

mellan tung och lätt industri, mellan produktionskostnader och totala lönekostnader och mellan behoven på hemmamarknaden och exportmarknaden, osv.[19] Tyngdpunkten låg på tung industri, som kallades industrialiseringens ”gravitationscentrum”, men man fick heller inte glömma att en snabb utveckling av lätt industri också i sig kunde gynna den tunga industrin …[20]

Enligt dessa resolutioner var självfallet hela planen enbart möjlig på grundval av samtidiga höjningar av lönerna och böndernas levnadsstandard. Det framhölls hela tiden att detta var en avgörande förutsättning för varje form av socialistisk industrialiseringspolitik, trots att vänstern anklagats för demagogi och okunskap om ekonomins lagar när den lagt fram samma förslag.[21]

Omsorgen om att behålla den ekonomiska jämvikten blev högerns huvudtema de närmaste månaderna och fick sin motsvarighet i att de framtida Bucharinisterna antog en industrialiseringsvänlig linje och godtog att det behövdes en radikalare politik på landsbygden.[22] I detta läge var de redo att öka trycket mot kulakerna och ta steg för att intensifiera kollektiviseringen.

Rykov, som hade fått uppdraget att rapportera om femårsplanen inför kongressen, gav rikliga prov på denna attitydförändring. Han godtog principen om att industrin och industrialiseringen skulle prioriteras i huvudmålen för landets ekonomiska politik och han höll också med om principen om att den tunga industrin skulle prioriteras och att det fanns ett akut behov av att utveckla denna sektor, även på bekostnad av att offra inkomsterna från lätt industri. Han kritiserade personer som Sokolnikov, som var motvilliga att prioritera industrin och i synnerhet den tunga industrin.[23] Nu gick Rykov med på förslaget att prioritering av den tunga industrin skulle innebära att ”vi under överskådlig tid måste göra uppoffringar. Det finns ingen annan utväg”.[24] Följaktligen gick han, om än motvilligt, med på att en *perekatjka* av böndernas tillgångar skulle gå till den tunga industrin, en ekonomisk åtgärd som han länge avfärdat som nonsens. Nu medgav Rykov att ”ett visst mått av *perekatjka* (fast naturligtvis med vissa begränsningar) både var oundvikligt och kunde tolereras, men bara på landets nuvarande ekonomiska utvecklingsnivå och tills industrin uppnått en adekvat tillväxtnivå …”[25] Det bör noteras att detta i realiteten inte skilde sig mycket från vad Preobrazjenskij sagt.

Men vad Rykov och hans anhängare beträffar, var det inte fråga om att gå till några ytterligheter med dessa principer. Det fanns fortsatt behov av försiktighet och ekonomiska kalkyler när målen för industrialiseringen skulle omsättas och planerare och politiker måste inse nödvändigheten av att slå vakt om ”jämvikten på marknaden”. I sin rapport betonade Rykov flera gånger allvaret i vad som stod på spel och omfattningen av de fallgropar som den oförsiktige kunde råka ut för. ”Om landets ekonomi inte sköts på ett tillräckligt effektivt sätt kan dessa risker, och en del andra faktorer, samverka för att störa jämvikten i landets ekonomi och leda till endera omedelbar och lokal ekonomisk oordning, eller till mer allmänna ekonomiska

---

[19] *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 399-404.
[20] *Ibid.*, sid. 399.
[21] Detta bortförklarades med argumentet att vänstern föreslagit maximal ökning av båda samtidigt, medan en ”korrekt politik” var inriktad på optimal ökning av investeringar och levnadsstandard. Det fanns många exempel på den typens slingrande.
[22] Den amerikanske ekonomen Erlich har mycket korrekt framhållit detta i *The Soviet Industrialization Debate*, sid. 84-85.
[23] Rykov försvarade sina principer i ett tal som avslutade en diskussion om femårsplanen. *15-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram sid. 1040-1041. För Sokolnikovs avvikande uppfattning, se *ibid.*, sid. 211.
[24] Rykovs tal, *ibid.*, sid. 774.
[25] *Ibid.*, sid. 772.

bekymmer.” Senare avslöjade han att det han verkligen hade i åtanke var risken för en ”allmän kris”.[26]

För Rykov var ackumulation den avgörande frågan, eller snarare en speciell aspekt av problemet: Vilken börda skulle bönderna få axla i detta sammanhang? Han visste att regimen om regimen gick för långt skulle detta mycket väl kunna utlösa en allvarlig kris. Men vem misstänkte han för att förespråka övergrepp av sådan omfattning?

Det står klart att Rykovs varningsord inte var riktade mot oppositionen, som redan med Rykovs godkännande hade överlämnats till GPU, utan till hans egna bundsförvanter i centralkommittén och politbyrån. I själva verket var han orolig för att de skulle kunna gå ännu längre än den nu förvisade vänstern. Han måste redan ha fått en del vinkar om detta i sina kontakter med Stalin och Molotov i politbyrån.

Rykov och hans anhängare kunde bara se en framtid för regimen inom ramen för NEP med dess fria marknad och marknadsekonomi och med en fortsatt, om än mer omgärdad, samverkan med en privat sektor av NEP-män, mellanhänder och kulaker. Enligt hans uppfattning var det enda sättet som ekonomin kunde gå vidare till en ny utvecklingsfas utan, som han framhöll, allt för många chocker och kriser.

Många ansåg att det, på grund av det tillstånd landet befann sig i, bara fanns två möjliga lösningar och att alternativen stod mellan NEP och en politik av våld mot bönderna, något som oundvikligt skulle leda till sociala konflikter med oöverskådliga konsekvenser. Rykovs val var klart och entydigt, men han hade skäl till att tro att Stalin och Molotov smidde andra planer.

Dessa bådas anföranden var övertydliga i kritiken av den privata sektorn. Molotov uttalade fortfarande sin tilltro till NEP, men hans tonfall var ytterst dunkelt. Han beskrev NEP som en politik av ”eftergifter till medelbönderna” och att det skulle fortsätta så länge som dessa helst odlade sina privata jordlotter. Han fastslog att detta ”var, är och kommer att fortsätta att vara vår politik så länge som småbönder existerar”.[27] Detta var det sätt man vanligen framställde NEP på och man var noga med att se till att inget nämndes om att eftergifterna också gällde kapitalistiska element och serednjaker. Men i Molotovs fall, som när han gick till attack mot ett tal av Trotskij 1925, där denne hade beskrivit vad eftergifterna verkligen gick ut på, fanns tecken på att hans tolkning handlade om något annat än behovet av att välja sina ord med omsorg.

I sin attack på Trotskij sade han:

> ”Den som inte förstår skillnaden mellan de eftergifter som vi, inom vissa gränser, gjort gentemot småbönderna … och en politik som går ut på att stimulera landsbygdens utveckling med ’kapitalistiska metoder’, dvs. metoder som Marx så kraftfullt liknade vid att tömma bönderna på deras hjärtas livsblod och deras huvuden på hjärnsubstans, har inte minsta aning om vad marxism är och ansluter sig i själva verket till de borgerliga ideologernas led.” [28]

För de som visste hur man skulle avläsa tecknen, var effekten av sådana ”omtolkningar”, parade med vissa andra åsikter om kulakerna, som vi kommer att behandla senare, något oroväckande. Dessutom måste rykten om att NEP var på väg att överges ha cirkulerat bland

---

[26] *Ibid.*, sid. 771, 774-75.
[27] Molotovs rapport, *ibid.*, sid. 1058.
[28] *Ibid.*, sid. 1052. 1925 sade Trotskij att så länge som det rådde brist på tekniska resurser i byarna, var enda tänkbara alternativet till ”krigskommunismen” en politik som ”tillät byn att om så var nödvändigt utveckla sina produktivkrafter genom kapitalistiska metoder”. Detta var en korrekt framställning av resonemangen bakom NEP.

specialister utanför partiet. I sina memoarer berättar Volskij (Valentinov) om ett möte han haft med Rykov, som han kände väl, före femtonde kongressen.

> ”… I vaga och ganska allmänna termer sade jag att jag hört rykten om att NEP snart skulle avskaffas och jag ställde frågan om ryktena var sanna. Rykov brusade upp, dunkade näven i bordet och skrek: ’Det är rent struntprat, rent tomt prat av folk som inte förstått att om de vill ha slut på NEP kommer en del huvuden, bl a mitt, att få rulla först och jag är inte den sorts människa som tänker finna mig i det’.” [29]

Ovissheten om NEP:s framtid visar på hur de olika fraktionerna i partiledningen skilde sig åt i tolkningen av vilken betydelse man skulle tillmäta slagorden på denna kongress. Det mest slående exemplet på detta har att göra med parollen om ”offensiv mot kulaken”. Det var varken Stalin eller Molotov, utan Bucharin som först använde detta slagord vid en regional konferens med fackföreningarna i Moskva. Han talade till och med om en ”snabb offensiv mot kulaken och mot kapitalistiska element i allmänhet”.[30] Detta var uppenbarligen ett taktiskt drag för att förekomma de andra och göra det lättare för honom att tolka slagordet på sitt eget vis. Vänsteroppositionen var belåten och ansåg att Bucharins ändrade attityd berodde på det tryck man utövat[31], men Kalinin, som talade för Bucharin, gjorde klart för delegaterna, som otvivelaktigt blivit konfunderade av detta slagord, vad Bucharin verkligen ansåg och att dennes uppfattning sammanföll med Kalinins. Det var absolut inte fråga om att använda ”krigskommunismens” metoder, för ”har vi någon anledning att tro att vi … genom att använda administrativt tryck, genom att expropriera kulakerna, verkligen kommer att i grunden lyckas med att få bukt med kulakerna?”[32] Ingen våldsam expropriering kunde komma i fråga (något som Kalinin underströk flera gånger), eftersom så länge bondeekonomin var baserad på enskilt ägande skulle fler kulaker fortsätta att uppstå. Offensiven skulle kräva ”en ny och mer genomarbetad hållning” för att kunna komma till rätta med kulakernas ”tendenser till utsugning” och hålla det växande antalet kulaker inom vissa gränser, men det måste fortfarande ske med ”metoder som vi utarbetat i samband med NEP”.[33]

Dessa förklaringar bidrog till att dämpa farhågorna på olika håll. Men hade de något som helst att göra med åsikterna hos dem som verkligen höll i maktens tömmar?

Även Stalin började komma med lugnande besked. Efter att ha talat om ökningen av kulaker och kapitalistiska element de senaste åren, ett problem som partiledningen alltid avvisat när vänstern tagit upp den, fortsatte han: ”… De kamrater har orätt, som anser att man kan och bör göra slut på kulakerna med hjälp av administrativa åtgärder, genom *GPU*: sagt, stämplat och basta… Kulaken måste betvingas genom åtgärder av ekonomisk natur och i enlighet med sovjetlagen.” Han var dock inte lika tydlig som Kalinin i fördömandet av våld. Tvärtom sade han: ” Det utesluter naturligtvis inte att man kan vidtaga vissa nödvändiga administrativa åtgärder mot kulaken. Men de administrativa åtgärderna får inte ersätta åtgärder av ekonomisk natur.”[34]

Molotovs uttalanden utgör en än mer slående illustration av de olika tolkningar som gavs detta utbredda slagord. Även han talade om åtgärder ”för att hålla nere ökningen av kapitalistiska element”, men påminde sina åhörare om att uppgiften bestod i att ”fullständigt besegra

---

[29] Volskijs memoarer finns i Russian archives, University of Columbia, band III, sid. 2. Det nämnda citatet är hämtat från Abramovich, *The Soviet Revolution*, London 1962, sid. 329. Volskij har också återgett denna episod i *Sotsialistitjeskij Vestnik*, april 1961, sid. 70.

[30] Se Kalinin, *15-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram sid. 1097-99. Den 4 november 1927 skrev Bucharin i *Pravda*, ”Vi är nu i ett läge då vi kan öka trycket på vår huvudfiende, kulaken”. Återgivet i Erlich, *a.a.*, sid. 86.

[31] Bakajev, *15-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram, sid. 336-37.

[32] *15-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram, sid. 1098.

[33] *Ibid.*, sid. 1098.

[34] Tal av Stalin, *Centralkommitténs politiska verksamhetsberättelse…,a.a.* sid. 51.

och likvidera” dessa element och att denna uppgift ”varken mer eller mindre handlade om att bygga socialismen”.[35] Att döma av denna kommentar stod det klart att Molotov ansåg att tiden var mogen för en sådan lösning, i synnerhet som han nu kunde komma med en helt ny förklaring till ”den grundläggande svagheten” med landsbygdens ekonomi, vilket säkert måste ha kommit som en överraskning för kongressen.

För partiledningen fanns inget nytt i att tillskriva de grundläggande svagheterna i landsbygdens ekonomi, odlingarnas fragmenterade karaktär, bristen på maskiner och den låga kulturella nivån. Men nu kom Molotov med en ny diagnos. ”I huvudsak kan problemet med byekonomins tillväxt reduceras till följande, att de mer välmående bönderna har fördelen av ett större jordbruk och det är orsaken till att de får *ett ekonomiskt övertag* gentemot fattig- och medelbönder.” Han tillade: ”den stora massan av serednjaker och bednjaker kan inte konkurrera med de större jordbruken och de hamnar i en så gott som omöjlig position, för varje dag ökar deras ekonomiska underläge”. Detta, sade han, var ”den avgörande svagheten i byarna”.[36] Molotov var inte över hövan störd av att detta argument krossade hela grunden till det han tidigare omsorgsfullt försvarat vid samma kongress och som avsåg att visa att de fattigas och medelböndernas lott, under sovjetiska förhållanden, höll på att förbättras och att inkomstskillnaderna i viss utsträckning var på väg att jämnas ut under sovjetsystemet.[37]

Ovanstående argument var föga övertygande: nu motsade han sig själv flagrant när han förde fram argumentet att landsbygdens ”avgörande svaghet” var den ojämlika konkurrensen mellan välmående bönder och resten.

Vilka lösningar fanns då? Den första, och än så länge outtalade, bestod i att skärpa klasskampen på landsbygden och använda metoder för att ta itu med välmående bönder och kulaker på ett sätt som skilde sig från det Kalinin förespeglat. Den andra lösningen, som uttryckligen användes, var att öka takten i kollektiviseringen, som skulle avhjälpa svagheterna i ett jordbruk baserat på individuellt brukande. Frågan om kollektiviseringen fick på denna kongress obestridligen en helt annan betydelse än på någon tidigare partikongress. Den diskuterades nu som en fråga som hade nått ett stadium av verkställighet.

> ”Vi måste, som en fråga av högsta vikt, och inom ramen för fortsatt samverkan, inrikta våra ansträngningar på att gradvis föra över de enskilda bondebruken till förenade storbruk (dvs samfälld kollektiv brukning av jorden på basis av intensivt jordbruk och ökad mekanisering) genom att utnyttja alla möjligheter till att främja tillväxten av socialistiskt jordbruk i dess tidiga stadier.”[38]

Denna resolution antogs utifrån en rapport från centralkommittén och den upprepades och vidareutvecklades i andra utkast till partikongressen, i synnerhet i den resolution som behandlade den övergripande femårsplanen och i resolutionen om det arbete som väntade på landsbygden. Men på detta stadium fanns inga förslag om att tillgripa extrema åtgärder.

En del talare ansåg att detta utgjorde en politisk vändpunkt, men Molotov, som var den främste talesmannen i jordbruksfrågor, talade bara om en ”vändpunkt i partiets och den allmänna opinionens engagemang”, som nu var inriktat på att bilda storskaliga kollektivbruk.[39] Det råder inget tvivel om att både Molotov och Stalin var uppriktiga när de betonade att detta skulle handla om en mycket långsam process, baserad på modern teknik och att den

---

[35] Molotov, *15-ty S´ezd VKP(b)*, sid. 1061-62.
[36] Molotov, *ibid.*, sid. 1066-67 (kurs. i originalet).
[37] *Ibid.*, sid. 1052-53.
[38] Resolution baserad på rapport från centralkommittén, *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 437
[39] Tal av Molotov, *15-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram sid. 1063.

skulle ske ”så småningom men oavlåtligt, inte medelst påtryckning utan genom föredöme och övertygande… Någon annan utväg finns inte”.[40]

Stalin ansåg inte att det längre fanns någon framtid för jordbruket inom ramen för NEP på grund av att det var omöjligt att kontrollera och planera de småborgerliga elementen i bondeekonomin. Men i detta läge trodde han att idealstaten, då byarna kunde övertygas med viss lätthet fortfarande var något ganska avlägset. Hans talesman Molotov sade: ”Det kommer att ta rätt många år att genomföra övergången från individuellt brukande till samhälleliga kollektivbruk” och ”individuellt brukande kommer att fortsätta att blomstra i åratal …”[41] Det var hans genuina övertygelse. Politbyråns mål var mycket blygsamma, nämligen att ”stärka inflytandet för och gynna tillväxten av socialistiska inslag på landsbygden”, varken mer eller mindre.

Enligt Molotov hade partiet under NEP-perioden lärt sig att ha nödvändigt tålamod i relationerna med bönderna, något som var speciellt viktigt i arbetet på att bygga socialismen. Det var också anledningen till att Molotov gång på gång talade om att det gällde att gå försiktigt och återhållsamt fram. Det skulle inte förekomma något hastigt eller brådstörtat i partiets eller de sovjetiska myndigheternas relationer med medelbönderna.[42]

Men även om partiet ville genomföra en betydande ökning av takten i kollektiviseringen – något som ingen trodde vara möjligt – kunde ingen av tidens specialister eller institut peka ut hur detta skulle ske. På detta stadium satte Stalin sin tillit till Maskin- och traktorstationerna (MTS)[43] som ännu var rätt få till antalet, även om en ny version hade sett dagens ljus på Sjevtjenko-sovchosen i Ukraina. Stationen hyrde ut traktorer till byborna, som sedan brukade sina ägor gemensamt. Men vid denna tidpunkt var detta fortfarande en isolerad företeelse. Molotov kom inte ens ihåg den. Han tenderade snarare felaktigt betona att kolchoser inte skulle bildas genom någon direkt process, som tidigare varit fallet, utan att de skulle utvecklas gradvis från summan av existerande former av kooperativ rörelse. Han betonade, i detta sammanhang, att ”vi måste ha båda fötterna på jorden”.[44]

Molotov hoppades att systemet med *kontraktatsija*[*], som dittills inskränkts till industriella grödor och till kooperativa företag som var involverade i jordbruksproduktionen, skulle kunna användas som ett hjälpmedel för kollektiviseringen. Han uppmuntrades också av den snabba tillväxten av ”enkla producentkooperativ”, som han såg som den verkliga lösningen för omfattande kollektivisering, även om inslaget av gemensamt arbete i dessa organisationer fortfarande var begränsat.[45]

I de resolutioner som antogs på kongressen gjordes ingen skillnad mellan olika former av kollektiv. Myndigheterna uppmanades att ”ge ett stort mått av stöd till alla dynamiska former av *producentkooperativ*” och även till sovchoser[46], som skulle ges mer uppmärksamhet senare.

---

[40] Stalin, *a.a,* sid. 45
[41] Molotov, *15-ty S´ezd VKP(b),* sid. 1057.
[42] Molotov, *ibid.*, sid. 1078.
[43] Stalin, *a.a.*, sid. 47-48.
[44] Molotov, *a.a.*, sid. 1072, 1079.
[*] *Kontraktatsija* – kontrakt undertecknade på våren mellan organisationer för anskaffning och bönderna. Kontrakten syftade till att lösa framtida leverans av jordbruksprodukter till staten till ett förutbestämt pris och att staten skulle stå för utsäde, maskiner, gödningsmedel, osv. Se kapitel 15.
[45] Molotov, *15-ty S´ezd VKP(b),* sid. 1073.
[46] *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 460-62. Vi ska inte på detta stadium gå in på frågan om sovchoser. På kongressen hävdade Molotov att de nu blivit lönsamma och skulle omvandlas till modellföretag. Av dessa båda uttalanden var det första osant, det andra blev aldrig verklighet.

Resolutionerna utlovade mer krediter till kolchoserna, men specificerade inte omfattningen av dem eller hur de skulle finansieras. Stalin sade bara diffust: ”Jag tror att vi nu kommer att få sådana fonder”, medan Molotov gav intryck av att det skulle vara möjligt att ge bönderna ”en och annan kopek” och använda dem för att gynna kooperativen.[47] Regimen hade således inga konkreta förslag att komma med i detta läge och det fanns ingen avdelning med speciellt ansvar för kollektiviseringen.

Kongressen beslutade att upprätta *Sojuz Soyusov* för samverkan inom jordbruket och under någon tid skulle detta organ få det centrala ansvaret för alla grenar av den kooperativa rörelsen. Kongressen beslutade också om åtgärder för att etablera ”landsbygdsdepartement” under centralkommittén och regionala partikommittéer, men kollektivisering sågs inte som deras främsta uppgift.[48]

Frågan om kollektivisering togs med säkerhet upp bara för ordningens skull och för att stjäla uppmärksamhet från oppositionen, vars olika inlägg lagt stor vikt vid den. Det måste kunna visas att oppositionen gjort sig skyldig till att blunda för de frön till socialism som fanns på landsbygden, medan ledningen däremot varit fullt medveten om dem.[49]

Men i samband med den fraktionsstrid som pågick i partiet fick denna önskan att överträffa oppositionen en märklig effekt på hur politiken skulle utvecklas, för samtidigt som ledningen gjorde sig av med sina motståndare tog man kontinuerligt över stora delar av oppositionens program. Samma skedde när det gällde kollektivisering.

Under NEP-perioden hade en kongressdelegat vant sig vid att skillnaden var avsevärd mellan det socialistiska innehållet i de resolutioner som antogs på partikongresserna och den dagliga rutinens realiteter, vilket exemplifierades av den ganska alldagliga karaktären på flödet av officiella dokument från de vanliga kanalerna. På grund av detta såg delegaterna på femtonde kongressen inget ovanligt i de beslut som fattades och misslyckades med att förstå den verkliga betydelsen av dessa beslut.

Bakom scenen hördes cyniska kommentarer om att en ny ”vändpunkt” tillkännagetts igen.[50] Denna uppvisning i skepticism måste ha irriterat partiledningen som var angelägen om att undvika allt tal om att den inte, förutom de våldsamma fördömandena av oppositionen, hade något nytt att komma med. Det kan förklara att det i sista minuten, *bara några minuter innan kongressen avslutades*, lades fram ett tilläggsförslag till centralkommitténs tidigare beslut om kollektivisering. Där hette det att ”uppgiften att slå samman och omvandla små individuella bondeegendomar till storskaliga kollektivbruk ska anses vara partiets *allmänna mål* på landsbygden”.[51] Under de diskussioner som förekommit på kongressen hade ingen talare ställt frågan i sådana termer.

Men det nya tillägget fick ingen att höja på ögonbrynen. Jakovlev, som var föredragande, hade all möda i världen att få delegaterna att bry sig om det, i detta läge var de på väg att bryta upp och lämna kongresslokalen.

Egentligen gjorde delegaterna alldeles rätt, för den nya formuleringen förändrade inte det faktum att det som presenterats för dem inte var något genomtänkt program, utan en serie

---

[47] Stalin, *a.a.*, sid. 46-47 och Molotov, a.a., sid. 1236.
[48] I *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 488 sades att det skulle vara de nya departementens uppgift att inkalla konferenser med bednjaker. Frågan om kollektivisering lyftes inte fram.
[49] Molotov, *15-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram sid. 1088-90.
[50] Jakovlev, *ibid.*, sid. 1211. Den välunderrättade Strumlin tvekade inte att motsäga Molotov i sin artikel ”O tempach nasjego razvitja”, *Planovoe Chozjaistvo* 1929, nr 1, sid. 111-12. Han uppgav att besluten vid femtonde kongressen ”inte innehöll något nytt eller oväntat, inget som inte redan funnits i en rad beslut på tidigare partikongresser och i andra direktiv”.
[51] *15-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram sid. 1268-69.

improviserade förslag. Men i annan mening hade de fel. Denna kongress hade pekat på något nytt, om än så länge bara i form av avsikter. När Rykov höll avslutningsanförandet, inför redan tämligen rastlösa åhörare, gav han en vink om dessa avsikter genom att framhålla att ”på denna kongress *har vi tagit de första stegen mot att bygga socialismen i full skala*”. Han fortsatte: ”*... för första gången har frågan ställts i konkreta termer om att bygga socialism på landsbygden på grundval av kollektivisering och församhälleligande av bondeekonomin*”.[52]

Men förutom sådana avsiktsdeklarationer, som dessutom tolkades olika av de båda rivaliserande fraktionerna, hade varken den ena eller andra sidan än så länge några konkreta förslag att komma med. Det skulle dröja ytterligare ett och ett halvt år innan femårsplanen var färdig. Planerna för jordbruket och landsbygden var mer än diffusa. Ingen visste varifrån *kopetjkan* (en och annan kopek) skulle komma från alla planerade förändringar, inte heller vem som skulle utföra dessa förändringar.[53] En välinformerad delegat (Krzjizjanovskij, chef för *Gosplan*) sammanfattade läget på följande vis: ”Vi har lämnat de gamla välbekanta stränderna. Vi har givetvis ännu inte nytt land i sikte. Aldrig har världen upplevt planering i sådan omfattning som vår.”[54]

Delegaterna hade tillbringat sjutton dagar på kongressen och hade nu bråttom att återvända till de många komplexa frågor som väntade dem och som kongressen inte gett någon vägledning om. De begav sig hemåt utan att bry sig särskilt mycket om vad som sagts om de grundläggande politiska alternativen och hade mer fäst sig vid vad de uppfattade som de tydligaste besluten: trycket skulle ökas mot kapitalistiska element, som också skulle beskattas hårdare, medan 35 % av fattigbönderna från och med året därpå skulle vara helt befriade från skatt. Kulakerna skulle få färre maskiner och så gott som inga krediter, men förutom några få restriktioner skulle de få fortsätta att arrendera mark, också från statligt håll. Mer skulle göras för batraker och bednjaker och partiet hade just tillsatt ett speciellt organ för detta (”landsbygdsdepartementen”). [55]

Sådant betraktades som mer eller mindre självklart, medan besluten om ökat stöd till kolchoser och sovchoser, fler traktorer och maskiner, ökat kulturutbud i byarna, osv., möttes med skepsis.

Medan man väntade på den första femårsplanen var de lokala partisekreterarna i behov av vägledning om hur de skulle handskas med de vardagliga problemen. Det hade kommit löften även på det områden: ansträngningar skulle ske för att sänka priset på industriprodukter, medan jordbrukspriserna skulle vara oförändrade.

Det senare beslutet[56] bär vittnesmål om i vilken omfattning kongressen hade misslyckats med att göra en realistisk värdering av problemen på landsbygden. Så gott som ingen hade talat om de omedelbara svårigheterna och läget vad gällde livsmedel.[57] Som folkkommissarie för handeln var Mikojan den ende som berört de dåliga nyheterna från landsbygden om att siffrorna för *zagotovki* låg på en farligt låg nivå.[58]

---

[52] Rykov, avslutningsanförande, *15-ty S´ezd VKP(b)*, sid. 1272.
[53] Den summa som anslagits för kollektivisering 1927-28 – 65 miljoner rubel – ger en antydan om den blygsamma nivån både vad gäller planer och resultat på detta område.
[54] Krzjizjanovskij, ordförande för *Gosplan*, *15-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram sid. 792.
[55] Beslut rörande de praktiska åtgärderna återfinns i *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 425-29. Om landsbygdsdepartementen, se Molotovs tal på femtonde partikongressen *15-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram sid. 1250.
[56] Om spannmålspriserna se vederbörliga resolutioner i *KPSS v Rezoljutsijach*, band II samt Molotovs tal på femtonde partikongressen, *15-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram sid. 1064.
[57] Rykovs avslutningsanförande i diskussionen om femårsplanen. *15-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram sid. 1037.
[58] Mikojan, *ibid.*, sid. 975-78.

Rykov, ordförande i ministerrådet, var medveten om detta, liksom de övriga medlemmarna i politbyrån, och det gav ökad tyngd och trovärdighet åt hans upprepade maningar till försiktighet om man ville undvika en kris. Men krisen, vilket han måste ha känt till, stod redan mer eller mindre för dörren.

Del 2. En tvåårig mellanakt (1928-29)

9. Anskaffningskrisen 1928

1. Undantagsåtgärderna

Delegaterna hade knappt återvänt från kongressen förrän det tornade upp sig problem som visade sig långt allvarligare än de som man råkat ut för under NEP-perioden. Det var kort och gott en större kris, förspelet till en rad händelser som skulle få avgörande betydelse för det sovjetiska samhället.

I januari 1927 kunde man konstatera att anskaffningen för räkenskapsåret 1926-27 gett 428 miljoner pud spannmål. Då statens minimikrav för att trygga tillgången på spannmål låg runt 500 miljoner pud fortsatte anskaffningen. Resultaten var betryggande och bådade gott för att innevarande räkenskapsår skulle bli en framgång. Men plötsligt, de två sista månaderna 1927, började anskaffningen för 1927-28 uppvisa en nedåtgående trend som gav upphov till stor bestörtning.

På kongressen hade Rykov talat om ”… förekomsten av en rad ohälsosamma symtom” i landets ekonomi. Han avsåg främst en situation där ökad köpkraft för allmänheten åtföljdes av stor brist på industriprodukter, men han tänkte också på en del andra tecken på ekonomisk obalans. Landet led brist på konsumtionsvaror och vetemjöl. Effekterna hade redan gjort sig påminda i städerna under året och läget hade förvärrats ytterligare av oro för krig, som lett till en rusning till affärer och marknader.[1] Ryktena hade börjat cirkulera på våren och avtagit först strax innan partikongressen. Resultatet av denna plötsliga ”efterfrågeexplosion”, för att använda det gängse uttrycket, var att det lager av industrivaror som staten haft i reserv för att möta kommande behov hade förbrukats.[2] Ett ytterligare orostecken, som regeringschefen nämnde, var prisskillnaderna mellan olika grödor, även om det i detta läge inte gick att förutsäga den exakta omfattningen av de problem som man skulle ställas inför.

I detta läge inskränkte sig centralkommittén till att utfärda sedvanliga direktiv. Under andra halvan av december fick uppmaningarna en skarpare karaktär[3], men utan någon större effekt.

Rapporterna från folkkommissariatet för handelsfrågor, som ansvarade för anskaffningskampanjen, fyllde politbyrån med största oro, men hade hittills inte gjort samma intryck på lokala partifunktionärer. Deras erfarenhet av tidigare anskaffningskampanjer var att spannmål skulle komma in ”av sig själv”, genom en process av *samotek* som det hette i ett senare brev från centralkommittén. Inte ens hotet om ett direkt misslyckande skrämde dem lika mycket som det skrämde centralkommittén. Nu erinrade sig de flesta bara misslyckandet som inträffat 1925, då en god skörd gjort att regeringen hoppats på att kunna köpa spannmål som aldrig förr. Det året hade *muzjiken*, som vägleddes av sina egna behov och ekonomiska kalkyler, utdelat ett förödande slag mot regeringens planer på att kunna öka exporten, importera utrustning till industrin och påskynda industrialiseringen. Allt detta fick skjutas på framtiden. Den prisstegring som de små leveranserna ledde till hade inneburit att spannmålsexporten upphört att vara lönsam och hade i största allmänhet fått upphöra för att kunna möta de ökade behoven på hemmamarknaden.[4]

---

[1] Enligt Rykov, *15-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram sid. 761. Beträffande att ryktena om ett omedelbart förestående krig ledde till en rusning efter varor i affärerna, se *ibid.*, sid. 762-63. Även Mikojan nämnde detta.
[2] Rykov, *ibid.*, sid. 762.
[3] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 11.
[4] Om anskaffningskampanjen 1925, se Rykov, *NAF*, 1925, nr 10. Det var hans tal om läget på ”spannmålsfronten”. Se även resolutionerna vid centralkommitténs plenum i april 1926 i *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 262-64.

Misslyckandet ledde emellertid inte till någon katastrof. Lokala myndigheter kom ihåg vad resultatet hade blivit: det hade skett en markant reducering av investeringsplanerna och centralkommittén hade beslutat att förlusten, om liknande svårigheter uppstod igen, skulle täckas genom att öka importen av råvaror till den lätta industrin eller rent av, som sista utväg, genom import av industrivaror.[5]

I vilket fall som helst hade det varit möjligt att tillgodose städernas behov och säkra leveranserna till armén genom att helt satsa alla regeringens spannmålstillgångar på hemmamarknaden och även genom inköp på den fria marknaden, där det fanns gott om spannmål om än till mycket högre priser.

Minnen av denna tidigare kris kan förklara bristen på vaksamhet från de lokala myndigheternas sida, vilka dessutom inte klarade av att hitta några andra lösningar än de som funnits under NEP-perioden. Om sådana lösningar skulle visa sig ineffektiva var enda utvägen för lokala kadrer att avvakta ytterligare direktiv.

Men centralkommittén hade lämnat 1925 bakom sig. Under de mellanliggande åren hade stora förändringar skett inom regimen och partiet, och likaså bland bönderna, även om omfattningen av förändringarna beträffande de senare var ett konfliktämne bland partiledarna. En betydande del av ledningen ansåg att tiden var inne för mer radikala förändringar. Under två år hade industrialiseringstakten ökat och det var sannolikt att den skulle ta fart ytterligare, men under tiden hade relationerna till bönderna utvecklats på ett sätt som gav anledning till mer oro och skepsis än som hittills varit fallet.

När det följaktligen i slutet av december stod klart att anskaffningen bara gett 300 miljoner pud spannmål och att dåligt väder och ofarbara vägar skulle få anskaffningen att stanna upp under flera veckor, kände ledningen att katastrofen var nära. Man riskerade missnöjesyttringar inom armén och bland arbetare som blivit utan mat och till detta kom risker för lönesänkningar och prisstegringar, ett oundvikligt misslyckande med att leverera bröd till de regioner som producerade industriella grödor och ett sammanbrott för all ekonomisk planering.[6] Kort sagt en situation som satte regimens själva existens på spel. Några månader senare hette det i ett officiellt dokument att man nätt och jämt lyckats undvika hotet om ”en utbredd nationell ekonomisk kris”.[7]

Som vi ska se hade politbyrån efter detta alla skäl att försöka framställa krisen (som den hoppades ha bemästrat) i så dystra färger som möjligt. Och faktum kvarstår; situationen hade varit bekymmersam.

I januari 1928 började alarmerande rapporter inkomma från olika *obkomy*, framför allt i Centralasien, där det uppgavs att bomullsodlarna hade ont om livsmedel. Uzbekistan, som skulle ha fått 3,8 miljoner pud spannmål i januari, hade bara fått 40 % av denna mängd. Centralkommittén i det uzbekiska partiet fruktade att planen för att öka bomullsplanteringarna inte skulle gå att verkställa om inte spannmål omedelbart levererades, eftersom bönderna sannolikt skulle sluta odla bomull och gå över till livsmedel. Och det fanns alla skäl att anta att lin- och köttproducenter i andra regioner skulle reagera på samma sätt.

Myndigheterna i Abidzjan-*okrug* rapporterade att de den 15 mars borde ha fått 1 301 000 pud spannmål, medan de i själva verket bara hade fått 277 000. Medlemmarna av *okrug*-kommittén i Samarkand skrev till centralkommittén att de hade knappt om både bröd och

---

[5] Plenum i april 1926, *KPSS v Rezoljutsjach*, band II, sid. 264.
[6] Se Stalins brev den 13 februari 1928 till partiorganisationerna i *Sotjinenija*, band XI, sid. 11. [First Results of the Procurement Campaign and the Further Tasks of the Party]
[7] Resolutioner vid plenum i april 1928, *KPSS v Rezoljutsjach*, band II, sid. 492.

utsäde. Bönderna levde på surrogat och fick sälja dragdjur för att kunna köpa bröd och utsäde från privata leverantörer.[8]

Ledningen hade tagits på sängen av krisens omfattning, något som också Rykov medgav[9] även om det också var så att han fäst större avseende vid de dåliga nyheterna från landsbygden än de övriga i partiledningen. Molotov ansåg att svårigheterna bara var temporära och att de berodde på att ”bönderna försöker lära oss en läxa, som de så ofta gör (t ex under den aktuella anskaffningskampanjen)” och reagerade mot de oräkneliga ”dåraktiga påhitten” som kom från lokala funktionärer.[10]

Politbyrån började känna att situationen blivit omöjlig och inledde nu på Stalins personliga initiativ en storskalig operation som påminde om vad som förekommit under inbördeskriget. Den 6 januari skickades ett direktiv till lokala sovjeter, som Stalin själv betecknade som ”helt exceptionellt både i tonfall och innehåll”[11], där funktionärer hotades med de svåraste konsekvenser om de inte klarade av att förbättra anskaffningskampanjen.

Ännu i februari 1928 kände sig Stalin tvungen att be om ursäkt för denna myndiga ton, som snart skulle komma att prägla allt politbyrån gjorde. I detta läge hade han fortfarande inte tagit total kontroll över politiken. Det hade meddelats att anskaffningskampanjen skulle betraktas som ett ”frontavsnitt” och att de metoder som användes var av militär karaktär: mobilisering av partikadrer, akuta åtgärder, 30 000 partiaktivister mobiliserade och skickade till de regioner som hade störst betydelse för *zagotovki*. På order av centralkommittén bildade de lokala kommittéerna ”akutkommitté-trojkor (*troiki*) för spannmål” med ansvar för offensiven. De metoder som användes var välkända för ”tjekister” i nödsituationer.

Alla partiföreträdare försågs med fullmakter att återkalla alla beslut av lokala myndigheter och vidta åtgärder som stämde överens med centralkommitténs direktiv. Medlemmar av centralkommittén och politbyrån deltog i uppdraget. Andrejev, Zjdanov, Sjvernik, Mikojan, Kosior och Postysjev begav sig till Ukraina, Nordkaukasien, Volgaregionen och framför allt Sibirien för att leda operationerna. (Dagens sovjetiska källor nämner för närvarande bara de ledare som tillhörde den stalinistiska fraktionen.) Syftet med dessa operationer var tvåfaldigt. Det gällde inte bara att övervaka insatserna för att få fram leveranser från bönderna, utan också något av lika stor betydelse, nämligen att genomföra utrensningar i de lokalorganisationer som endera var bångstyriga eller samarbetsovilliga, eller helt enkelt oförmögna att skrida till handling i enlighet med de riktlinjer som krävdes av centralkommittén, som inte längre var intresserad av att tillämpa NEP-metoderna.

Nu var det Sibirien som betraktades som den bästa spannmålsleverantören i landet, eftersom skörden hade varit bra och det var också en region som inte var van med att handla med spannmål, hade ett stort spannmålsöverskott som man sålt mycket litet av. Och det var Sibirien som Stalin hade valt till sitt personliga slagfält i syfte att skola kadrerna i ”bolsjevikisk politik” och lära dem rätt ”klasståndpunkt”.

I Sibirien sammanträffade Stalin med *kraikom*, och hade även diskussioner med flera *okrug*-kommittéer och träffade aktivister. Inget av hans tal offentliggjordes vid denna tidpunkt[12], då han använt sig av mycket grovt språkbruk och mer eller mindre anklagat sina åhörare för sabotage och för att samarbeta med kulakerna. Han hade bl a sagt – ”Trots att det finns över

---

[8] Dessa uppgifter från centrala partiarkivet är hämtade från Konjuchov, *a.a.*(Se kap. 3, not 41), sid. 66.
[9] Tal återgivet i *Pravda*, 11 mars 1928. Se även Daniels, *a.a.* (Se kap. 2, not 3), sid. 326.
[10] Molotov, *15-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram, sid. 1065.
[11] Stalin, brev till centralkommittén, 13 februari 1928, *Sotjinenija*, band XI, sid. 11. [First Results of the Procurement Campaign and the Further Tasks of the Party]
[12] Tjugo år senare publicerades dessa tal i *Sotjinenija*, band XI, sid. 1-19, märkligt nog i form av en ”sammanfattning”. [Grain Procurements and the Prospects for the Development of Agriculture – se även föreg. not]

spannmål här är ert folk inte riktigt intresserade av att hjälpa landet att bemästra spannmålskrisen.”

Lokala funktionärer drog sig ännu inte för att säga sin mening inför generalsekreteraren och när de inte förteg bakgrunden till sin pessimism avfärdade han det med: ”Är ni rädda för att bli osams med era vänner kulakerna?” Det anfördes att den mängd spannmål som centrum krävde var för stor[13], men generalsekreteraren replikerade bara att kulakerna i Sibirien hade enorma reserver, som kunde uppgå till cirka 50 000-60 000 pud per gård (en siffra som funktionärerna inte ansåg trovärdig) och att de väntade på att priserna skulle stiga innan de sålde, medan fattig- och medelbönder redan sålt sitt överskott.

Stalin tvekade inte att improvisera när det passade hans omedelbara syften, hur förenklade argument han än använde. Han hade inga möjligheter att veta hur stort kulakernas överskott av spannmål var. Han var väl medveten om, och dessutom sade han det själv, att det var medelbönderna som innehade den största delen osåld spannmål i Sibirien och andra regioner.[14] Vad det i själva verket handlade om var att få de lokala myndigheterna att tillgripa undantagsåtgärder och där fanns nyckeln i strafflagens paragraf 107, som partikadern tvekade att använda sig av.

Paragrafen hade introducerats 1926 av *VTsIK* [Allryska centrala exekutivkommittén] för att komma åt spekulation. Den stipulerade fängelse på mellan tre och fem år, med konfiskering av egendom, för personer som befunnits skyldiga till att avsiktligt orsaka ”prisökning på varor genom att återköpa eller ta emot sådana varor eller genom att avstå från att bjuda ut dessa varor på marknaden”.[15]

Paragrafen var riktad mot spekulanter, inte bönder, och hade heller inte kommit till användning mot bönderna året innan. Enligt de funktionärer som ägnade sig åt att övervaka lagen fanns det gott om rättsliga och politiska argument mot att tillämpa den mot bönderna. Stalins burdusa svar var att de domare och åklagare som var emot att använda den gjorde det bara för att de lierat sig med kulakerna. Han gav order om att sådana domare hädanefter skulle rensas ut.[16]

Det förekom invändningar och kritik från alla håll, men än en gång brydde sig inte Stalin om att bemöta detta med logiska argument.

> ”Man påstår att användningen av paragraf 107 mot kulaken är en nödåtgärd, att den inte kommer att få några positiva resultat, att det kommer att försämra situationen i landet … men när denna förordning använts har resultaten varit utmärkta i andra *krai* och *oblasti*, det har gjort det möjligt för oss att få de arbetande massorna bland bönderna att stödja sovjetregimen och förbättrat situationen ute i byarna.”[17]

Han gav inget närmare besked om vilka ”de positiva resultaten” var eller i vilka regioner de hade åstadkommits.

En kulak som vägrade sälja sitt överskott av spannmål till statliga priser skulle därför betraktas som spekulant och överskottet konfiskeras. Emellertid skulle 25 % av den konfiskerade spannmålen återlämnas till bednjakerna [fattigbönderna], endera till reducerade priser eller som långsiktig kredit, som fallet varit vid tiden för *kombedy* 1918. För att operationen skulle

---

[13] *Ibid.*, sid. 2-4.

[14] ”Kulaken går inte att betrakta som den främste lagerhållaren av spannmål …”. I resolutionerna från plenum i april 1928 sägs också att ”… den största mängden av spannmålen återfinns inte i [kulakernas] händer …” Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 12. [The Work of the April Joint Plenum of the Central Committee and Central Control Commission]

[15] Enligt Konjuchov, *a.a.*, sid. 98-99, Trifonov, *a.a.* (se kap. 2, not 9) sid. 198.

[16] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 4. [Grain Procurements ...]

[17] *Ibid.*

bli framgångsrik var det viktigt att framställa den som en del av klasskampen. Enligt Stalin var detta enda sättet att skaffa stöd från de fattigare delarna och vara säker på att kunna krossa all opposition. Hans taktik i detta läge var att framställa krisen som ett ”slag mot kulakerna”. Det gav honom inte bara möjlighet att använda tvångsåtgärder mot kulakerna, utan också mot majoriteten av bönderna och mot de element inom partiet som ifrågasatte operationen. I själva verket var hotet om att etiketteras som ”lierad med kulakerna” något som ingen kommunist hade råd att utsättas för. Argumentet var dessutom tillräckligt för att övertyga många parti-aktivister och få dem att agera utan misskund.

Minnena av inbördeskriget var fortfarande färska. Den förfärliga kampen för att överleva och de känslor det väckt, stämningarna av hat och blind hängivenhet för saken – det var sådant som varken partiet eller landet hade kunnat glömma. Genom att återskapa dessa stämningar frisläppte politbyrån mäktiga krafter som skulle ge den möjlighet att kontrollera kadern och styra dem för de svåra uppgifter som väntade. Stämningen av nödsituation var avsedd att upp-muntra hängivenhet och ledningen tvekade inte att underblåsa den i detta syfte. Parollen om ”att slå mot kulakerna” passade väl in i mönstret. Senare skulle stämningarna från inbördes-kriget vara allenarådande, även om det förekom vissa klart definierade förändringar och stadier. På detta inledande stadium handlade det enbart om en upprepning av det gamla mönstret.

* * *

I början av året meddelade staten att det skulle organiseras en insamling till ”ett lån för att utveckla jordbruksekonomin”. [18]

Först kungjorde *TsIK* [Centrala exekutivkommittén] och *Sovnarkom* i RSFSR en lag om ”lokala pålagor” för landsbygden.[19] Alla byar fick rätt, efter beslut av bymyndigheten via godkännande av hälften av medborgarna, en obligatorisk avgift för hela byn, inklusive invånare utan rösträtt. Inkomsten från denna skatt skulle användas till lokala behov. Betalning av avgiften skulle fördelas på hushållen enligt samma principer som gällde vanliga skatter och där betalning inte kunde ske skulle det handhas av *selsovety* enligt normala administrativa regler.[20]

Samtidigt vidtog skattemyndigheterna åtgärder för att påskynda inbetalning av skatter och komma till rätta med eftersläpningar genom det som plenum i april 1928 betecknade som ”strängt disciplinerad handling”. På detta plenum sades också att dessa böter riktade mot bönderna ingick i nödåtgärderna.[21]

Förutom allt detta inledde de kooperativa organisationerna också en kampanj för att betala andelar och medlemsavgifter, något som under rådande omständigheter knappast kunde betraktas som frivilligt. Följden blev att statens intäkter under tredje kvartalet 1927 var 15,5 gånger högre än under första kvartalet.[22]

En speciell insats via normala handelskanaler gjordes också för att öka tillgången på industri-produkter i spannmålsproducerande regioner för att därmed ge bönderna ytterligare ett incita-ment att sälja spannmålen. Men på grund av den allmänna bristen på konsumtionsvaror kunde

---

[18] Konjuchov, *a.a.*, sid. 98.
[19] Se *Pravda*, 8 januari 1928.
[20] Den lokala uttaxeringen bestämdes till 35 % av den sammanlagda jordbruksskatten som byn betalade. Som vi kommer att se var detta bara en annan form av beskattning.
[21] Resolutionerna från centralkommitténs plenum i april 1928 medgav officiellt att den minskade tidsfristen för betalning av lån och den lokala uttaxeringen var undantagsåtgärder. Se *KPSS v Rezoljutsjach*, band II, sid. 494-96 och Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 14.
[22] Konjuchov, *a.a.*, sid. 93.

myndigheterna bara göra detta genom att ta det från de städer[23] och regioner som inte var spannmålsproducenter och beröva dem alla varor som kunde förväntas vara lockande för bönder som hade spannmål att sälja.

Dessa undantagsåtgärder ledde till att elva av de spannmålsproducerande regionerna fick mer varor än resten av landet, men metoderna för att utvinna maximalt med spannmål visade sig i stort inte vara särskilt effektiva. Långt bättre resultat uppnåddes genom direkta påtryckningar på bönderna.

Försedda med undantagsmakt, sporrade av brådskande direktiv från centrum och partiets utsända, och skräckslagna inför utrensningarna och hot om att utpekas som ”degenererade element som är omedvetna om klassförhållandena på landsbygden” och ovilliga att ”gå i närkamp med kulakerna”,[24] tog lokala myndigheter itu med uppgifterna så gott de kunde. Det var inte lätt. Huvuddelen av den spannmål som skulle beslagtas fanns hos medelbönderna, samtidigt som paragraf 107 och andra bestraffningsåtgärder var avsedda enbart för kulakerna, medan de finansiella åtgärderna hade en mer allmän tillämplighet. Hur skulle lokala funktionärer ”ta ifrån kulakerna” den spannmål som främst innehades av andra bönder?

Allt hängde på hur majoriteten av funktionärer lokalt tolkade instruktionerna. En del valde att göra det bokstavligt och tillämpa paragraf 107 på kulakerna, men inte sätta någon press på serednjakerna [medelbönderna]. Men efter åtskilliga *pjatidnevki* (lägesrapporter publicerades var femte dag) hade de ändå inte kommit över någon spannmål och riskerade därmed själva att bli utrensade. Det dröjde därför inte länge innan de flesta kadrer insåg den exakta innebörden av direktiven: spannmålen måste skaffas fram till varje pris. Detta innebar att hitta den överallt där det var möjligt. Även om det inte klart uttalades att pressen måste öka på medelbönderna gjorde centrum det klart för kadrerna att ”proletariatets diktatur måste använda sin djupaste basstämma mot bönderna”.[25]

Både kulakerna och andra bönder hade emellertid goda skäl att behålla sin spannmål, för priserna var låga och industriprodukterna för dyra men framför allt var det alltför knappt om dem. Oavsett vilken kategori bönderna tillhörde ,ville samtliga ha bättre pris på sin spannmål. Som en nutida sovjetisk författare konstaterat: ”Medelbonden, i likhet med alla småbönder, ville ha bästa möjliga pris för sin spannmål och det var orsaken till att han inte ville sälja den i detta läge …”[26] I själva verket höll han tillbaka försäljningen så länge han kunde och längre än någonsin tidigare.

Som folkkommissarie för handel var Mikojan i realiteten ansvarig för den specialavdelning som höll i *zagotovki* [anskaffning av jordbruksprodukter] och han förklarade också: ”Den verkligt stora delen av överskottet på spannmål innehades av medelbönderna, som ofta inte gjorde sig någon brådska att sälja, om inte tillräckligt med konsumtionsvaror var tillgängliga eller om de inte var pressade av behovet att betala skulder till staten eller kooperativen.”[27]

Den 2 februari skickade partikontoret i Norra Kaukasien, som var en nyckelregion i anskaffningskampanjen, följande rundskrivelse till *obkomy* och *okruzjkomy*:

> ”Samtidigt som vi fortsätter att åderlåta kulakerna på överskott av spannmål och använda alla nödvändiga metoder för att få dem att sälja överskottet till staten, måste vi vara på det klara med att huvuddelen av spannmålsreserverna finns hos medelbönderna. Av detta skäl kommer anskaff-

---

[23] Resolutioner från plenum i april 1928 *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 494-96.
[24] *Ibid.*, sid. 495.
[25] Denna mening återges av Bauman i ”Urokij chlebzagotovok”, *Bolsjevik*, 1928, nr 13-14.
[26] Konjuchov, *a.a.*, sid. 138. Han fortsätter ”… men han hade ingen önskan att skada sovjetregimen som gjort så mycket för honom”.
[27] Mikojan, *Pravda*, 10 februari 1928.

> ningarna i februari i huvudsak att ske på bekostnad av serednjakerna i byarna, dvs. de kommer att insamlas i små kvantiteter.” [28]

I Nordkaukasien, där Andrejev antagligen redan ansvarade för operationerna, kan man inte påstå att myndigheterna gav prov på någon onödig mildhet gentemot stämningarna bland kulakerna. Och ändå antyder ovanstående rundskrivelse, som bara var avsedd för högre funktionärer på *oblast*- och *okrug*-nivå, att myndigheterna inte hyste några större förhoppningar om att kunna hitta särskilt mycket hos kulakerna, för det var serednjakerna – medelbönderna – som höll på sin spannmål längre än andra bönder. Hur skulle de kunna fås att göra sig av med den om politbyrån envist vägrade att höja priserna och betecknade alla försök att göra så som ”fientliga påtryckningar”?[29] Två månader senare skulle tidningarna ge en ganska korrekt bild av de metoder som användes för att få bönderna att lyda.

När partiet talade om ”slaget om spannmålen” var det inte bara bildligt avsett. I själva verket liknade händelserna i de regioner som utsattes för anskaffningen ofta en verklig strid.

De lokala myndigheterna på alla nivåer stod under partisekreterarnas kontroll. Politbyrån hade gjort klart för dessa att deras karriär stod på spel i denna operation. Eftersom en anledning till krisen som ofta framhölls var anskaffningsorganisationernas ineffektivitet, placerades nu arbetet med anskaffningen direkt under partiets kontroll. Först och främst hade det funnits för många sådana organisationer[30] och de hade hamnat i ”mördande konkurrens” (Stalin) om böndernas spannmål och därmed bidragit till höjda priser.[31] Åtgärder hade vidtagits för att omorganisera dem medan anskaffningskampanjen pågick för fullt, men inga förbättringar i det avseendet var att vänta förrän nästa år. Under tiden tog partiet över det direkta ansvaret för uppgiften och var därefter inte i stånd att släppa det.

De lokala sovjeterna och de lokala particellerna instruerades att leverera en viss mängd spannmål inom en viss tid. Enligt en nutida sovjetisk författare ”avslöjade *selsovety* och lokala particeller, med bistånd av aktivister från bednjaker och serednjaker de spannmålslager som *varje bonde* [vår kurs. M L] förfogade över – och speciellt de hos kulaker och mer välbärgade bönder …” Därpå lade man inför bysamfundet fram de kvantiteter som varje hushåll skulle bidra med. De olika kulakerna tvingades, genom majoritetsbeslut i bysamfundet, att sälja en viss mängd spannmål till staten. Om en kulak vägrade efterleva ett sådant beslut utsattes han för påtryckningar från byn och blev socialt marginaliserad, fick sitt namn publicerat i den lokala tidningen, förvägrades köpa varor i den kooperativa butiken eller uteslöts ur den kooperativa rörelsen.[32]

Samme författare ger emellertid en faktabaserad beskrivning av hur anskaffningen genomfördes i Poltava-*stanitsan* i Kuban-*okrugen* (Nordkaukasien). Den är lite mindre förskönande i tonfallet än den ovan återgivna allmänna skildringen:

> ”Efter konsultation med ordförandena för det lokala kooperativet om vilka åtgärder som skulle vidtas för att öka leveranserna beslutade *selsovet* om en grundlig undersökning (*prosmotret*) av läget för varje *stanitsa*-medborgare i syfte att få en ungefärlig uppfattning om hur stora mängder spannmål var och en förfogade över. Vidare bestämdes att varje hushåll skulle informeras om

---

[28] Detta brev från centrala partiarkivet citeras av Konjuchov, *a.a.*, sid. 152.

[29] I april talade centralkommittén fortfarande om ”stabiliteten i priset på spannmål” och gick emot trycket från byarna, och från en del kadrer, om att höja det pris som producenterna fick.

[30] De organisationerna var *Chlebotsentr, Chleboprodukt, Tsentrosoyuz* samt flera organisationer i delrepublikerna som: *Vuk, Selchozgospodar, Ukrchleb* (samtliga i Ukraina), *Kavchleb* (Norra Kaukasien), osv. Se *Pravda*, 15 februari 1928.

[31] Stalin, brev den 13 februari 1928, *Sotjinenija*, band XI, sid. 12, och på varje plenum om anskaffningsorganens arbete. Se även Lvovs artikel i *NAF*, 1928, nr 9.

[32] Konjuchov, *a.a.*, sid. 149.

denna siffra och uppmanades att leverera den erforderliga spannmålsmängden under försäkran om att han hade all rätt att erhålla industrivaror.”[33]

Efter avslutad undersökning – det nämns dock inget om hur den skulle genomföras – beräknade funktionärerna i den lokala sovjeten mängden ”överskott”, beslutade vilka kvantiteter som skulle rekvireras och informerade därefter bönderna. Försedda med dessa ”kontrollsiffror” gick *selsovet*-medlemmarna ut bland de bönder som ansågs förfoga över spannmålsöverskott och överräckte en kallelse att infinna sig hos *selsovet*, där sovjetregimens anskaffningspolitik skulle förklaras för dem. Författaren uppger att 500 personer inkallades på detta sätt, men att det inte ledde till några resultat. Vid ett särskilt möte med *stansovet* uppmanades medlemmarna att överlämna sitt eget överskott inom ett dygn (något som tidigare inte skett) för att se till att 500 pud om dagen hädanefter skulle mobiliseras från de delar av byn som de ansvarade för. De medlemmar som inte åtlydde uppmaningen blev strängt tillrättavisade och fyra uteslöts ur sovjeten.

I slutet av januari rapporterades det på ett möte med bysamfundet att många medborgare fortfarande gömde sitt spannmålsöverskott. Mötet uppmanade ”alla *chleboroby* [majsodlare]” och alla *stanitsa*-arbetare utan undantag att lämna ifrån sig sin skörd. För att få dem att göra så offentliggjorde myndigheterna namnen på alla som påträffats med gömda lager. Några uteslöts omedelbart ur *miren* [bygemenskapen] och kooperativet (ett hårt straff i det senare fallet eftersom de som brutit mot bestämmelserna därmed var hindrade från att köpa industrivaror), andra hotades med samma bestraffning medan resten fick reprimander.

Trots allt detta uppfylldes bara 63 % av planen i januari, och i februari bara 28 % (även om en del av misslyckandet skylldes på dåligt väder). Samtidigt rapporterade korrespondenten för en lokaltidning att det inte rådde någon brist på spannmål, framför allt inte vad gällde *serednjaki*. Först i mars uppfylldes de månatliga anskaffningsplanerna någorlunda, dokumentet anger inte hur detta uppnåddes.

Författaren till ovanstående har valt att skildra ett fall där anskaffningsoperationen ägde rum under relativt lugna omständigheter, men också här kan man ganska tydligt se inslag av påtryckningar. Kulakerna nämns nätt och jämt, eller ens paragraf 107, förmodligen på grund av att de berörda utgjorde en motspänstig majoritet av byborna. Kulakerna hade antagligen omhändertagits separat, eller skulle bli det senare.

Det bör emellertid påpekas att även i så entydiga fall som det ovannämnda fanns fler orsaker till spänningar, eftersom det förutom anskaffningen också pågick andra liknande kampanjer. Vi citerar ytterligare från samme författare.

Den 1 april hade exempelvis *krai* fått in 101 % av jordbruksskatten, 100 % av socialförsäkringen, 94 % av lokala skatten och även en stor del årets ”bondelån”.[34] Vad beträffar den ovan nämnda *stanitsan* säger författaren inget om hur dessa operationer genomfördes, men klart är att motståndet och oviljan till samarbete från böndernas sida måste bemästras och från andra källor känner vi till vilka metoder som användes i detta syfte.

Hans vittnesmål bekräftas avseende innehållet bekräftas i stort, om än men inte i det avseende det allmänna tonfallet, av oppositionsmannen Sosnovskij, som var deporterad till Sibirien, förmodligen till Barnaul, och som hämtade sina uppgifter från en lokal partitidning. Han skrev: ”De attackerade honom [dvs. bonden – M L] med överlagd grymhet av ett slag som sällan skådats sedan tiden kring 1918-19 och femton olika kampanjer pågick samtidigt som samtliga kunde sammanfattas med ett enda ord: *Daesj!* (Hit med det!)” Sosnovskij citerar därefter ortstidningen: ”*Daesj* spannmål, skatter (innan förfallodagen), försäkringar och

[33] Material från Oktoberrevolutionens centralarkiv i Konjuchov, *a.a*,, sid. 140-43.
[34] *Ibid.*, sid. 153.

sociala bidrag, lånet, den lokala avgiften, fonden för utsäde – (och det tycks som det inte var allt)”[35] Som Sosnovskij konstaterar skulle bonden ha blivit rädd även om det skett varsamt. Det borde ha varit möjligt att vinna över honom, men det fanns ingen som försökte göra det, för endera talade apparaten ”*sotto voce* [högljutt] till kulaker eller så gick man till attack som lössläppta hundar”.

De lokala myndigheterna, som var angelägna om att inte ge bönderna många alternativ, eller att de skulle ”frestas” till mer lönsamma transaktioner, förbjöd alla privatpersoner att köpa något av bönderna och begränsade också den mängd säd som fick malas i kvarnarna för böndernas egen privata konsumtion.[36] I viss mening innebar detta att kontrollera böndernas konsumtion. Så länge som marknaderna existerade tillhandahöll de naturligtvis en avsättningsmöjlighet för avsevärda mängder spannmål och därför stängdes mestadels marknaderna. Den fria marknaden för bröd upphörde. I de fall där marknaderna bevarat en symbolisk existens skrämde milisen bönderna genom att genomföra snabba kontroller av antalet personer som ägnade sig åt försäljning där. Man krävde tillstånd av bönderna, vilket normalt bara gällde yrkesmässiga affärsmän (detta rapporterades av Mikojan[37]) och milisen och lokala funktionärer för handelskommissariatet bestämde priserna och tvingade bönderna att enbart sälja till statens anskaffningsorganisationer.[38] Milisen utvidgade också mycket ofta sina razzior på vägarna och konfiskerade all spannmål som gick att hitta hos bönder utan några större hänsyn till destination eller ursprung. Under sådana omständigheter brydde sig lagens långa arm föga om huruvida bönderna i fråga var fattigbönder eller medelbönder.[39]

I ett hemligt brev till politbyråmedlemmarna den 20 juni gav Stalin de lokala myndigheterna hela ansvaret för stängningen av marknaderna. Eftersom partiet aldrig gett order om något liknande, sade han, ”hade centrum genast beordrat de lokala myndigheterna att omedelbart öppna marknaderna igen och sätta stopp för sådana avvikelser”.[40]

Enligt Stalin hade denna order kommit den 26 maj 1928. Politbyrån hade sedan dröjt med att agera, trots att man varit väl medveten om vad som pågått sedan februari. Uppenbarligen hade detta skett avsiktligt. Stalins motåtgärder kan emellertid inte ha varit särskilt kraftfulla – i varje fall offentliggjordes de aldrig – eftersom inget hände och marknaderna förblev stängda. Först den 30 juni uppmanade Mikojan, i *Pravda*, officiellt de lokala myndigheterna att förbjuda stängningen av marknaderna, att fastställa priser och andra övergrepp som ”klart stred mot vår politik och inte kunde tolereras”.[41]

De lokala myndigheterna, som å ena sidan hade att hantera böndernas omaskerade fientlighet, oavsett deras sociala ställning, och å andra sidan intensivt och oupphörligt tryck från Centrum, valde att tillgripa allt fler kontroller, organiserade husrannsakningar och konfiskerade spannmål som partiet i efterhand betecknade som ”illegalt”. Allt detta skedde utan hänvisning till någon bestämmelse eller någon form av juridisk procedur.[42]

---

[35] Sosnovskij, brev 1928 i *Bulletin Oppozitsij*, 3-4 1929, sid. 16-20. Sosnovskij var journalist och flitigt publicerad i *Pravda* innan han började stödja Vänsteroppositionen. Här citerar han Barnauls partitidning *Na Leninskom Putin*, nr 4 1928 och en artikel där Nussnov ”protesterar mot vilt överdrivna byråkratiska metoder”.
[36] Konjuchov, *a.a.*, sid. 88-94.
[37] Mikojan, *Pravda*, 12 februari 1928.
[38] Rapporterat av Mikojan, *Pravda* 30 juni 1928.
[39] Astrov (vid denna tid fortfarande redaktör för *Pravda*) *Pravda*, 3 juli 1928.
[40] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 125. Brevet publicerades först efter kriget. [To the Members' of the Political Bureau of the Central Committee]
[41] Appell undertecknat av Mikojan, *Pravda*, 30 juni 1928.
[42] Detta angavs klart i resolutionerna från plenum i april 1928. *KPSS v Rezoljutzijach*, band II, sid. 495-96, *ibid.*, sid. 516-17.

För att få stopp på handeln med spannmål i byarna satte milisen upp vägspärrar samtidigt som metoderna för att få tag på spannmål alltmer började likna den *prodrazvertska* (systemet för lägga beslag på överskott)[43] som varit så förhatligt för bönderna under inbördeskriget. En godtycklig värdering gjordes av den mängd spannmål varje hushåll skulle leverera. Detta följdes av husundersökning, konfiskering och brutalt agerande från de lokala funktionärernas sida. Bönderna, som åter tyckte sig känna igen metoderna från inbördeskriget, behövde ingen propaganda från något som helst håll för att bli uppskrämda, tro på rykten och till och med sprida dem själva om att bolsjevikerna höll på att återinföra konfiskering och att NEP var på väg att upphöra.[44]

Dessutom erbjöd de åtgärder som vidtagits för att hålla nere köpkraften, såsom lokal uttaxering, lån, ökade insatser för att inkassera eftersläpande skatt, och andra avgifter, ett brett spektrum av godtyckligt agerande som myndigheterna konstant utnyttjade. Oavsett om åtgärderna formellt godkänts av bysamfunden[45] ledde de till ökat tryck på bönderna och till att dessa utsattes för många krångliga procedurer, som i deras ögon gränsade till något olagligt, vilket de också var ur rent rättslig synvinkel. Senare skulle tidningarna och Stalin själv göra en förteckning över några av dessa åtgärder, såsom den direkta *razverstka* som myndigheterna införde på lån eller ”lokala skatter”, betalning för spannmål som hade gjorts med kuponger i stället för kontanter, användning av samma kuponger för att gottgöra en del av värdet av de postanvisningar som bönderna fick sig tillsända av familjemedlemmar som arbetade i städerna, villkora köp av vissa varor som det sades råda brist med innehav av dessa kuponger, och så vidare. Detta ständiga godtyckliga agerande ledde oundvikligen till en storm av protester och bitterhet och var grund till djupt missnöje bland bönderna.[46]

Situationen för bednjakerna [fattigbönderna] under alla dessa omvälvningar var inte avundsvärd. I likhet med alla andra var de tvungna att lämna ifrån sig sitt spannmålsöverskott och det finns gott om belägg från sovjetiska källor att de även fick spannmål konfiskerad och utsattes för olika former av utpressning.[47]

Myndigheterna försökte organisera bednjakerna och skaffa sig deras stöd genom organisationer av fattigbönder mot de rika bönderna som hade stora spannmålsreserver, men bednjakerna uppmanades framför allt att föregå med gott exempel genom att lämna ifrån sig allt de hade, i annat fall riskerade de ändlöst med övergrepp.[48]

Vid denna tidpunkt var, som vi redan konstaterat, bednjak- och batrak-organisationerna så gott som icke existerande [*batrak* ung. lantarbetare]. Enligt en nutida sovjetisk skribent var det först i mitten av februari, när tusentals aktivister hade mobiliserats i kampanjen och började anlända till byarna, som det äntligen blev möjligt att vidta effektiva åtgärder för att använda *bednota* som ett vapen mot de välbärgade bönderna i anskaffningsoperationen. Det var först då, skriver han, som *bednota* ”gick till offensiv”.[49]

---

[43] I sitt brev den 13 februari 1928 bekräftade Stalin användningen av *prodrazverstka*. *Sotinenija*, band XI, sid. 18. Detta brev hemlighölls vid tidpunkten. På aprilplenum omnämndes också ”ett gradvis accepterande av *prodrazverstka*”. *KPSS v Rezoljutzijach*, band II, sid. 496.

[44] Panik och rykten om återgång till *prodrazverstka* rapporteras av Trifonov, som dock anklagar kulakerna för att ligga bakom dem. Trifonov, *a.a.* sid. 197.

[45] De lokala myndigheterna hade inga större svårigheter att få godkännande av församlingar på landsbygden då ingen brydde sig om att se till att reglerna om beslutsmässighet följdes eller att man följde andra bestämmelser för församlingen.

[46] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 18. *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 494.

[47] Astrov, *Pravda*, 3 juli 1928.

[48] Brev från Sosnovskij, *Biulleten Oppozitsij*, nr 3-4 1929, sid. 16-20.

[49] Konjuchov, *a.a.*, sid. 20.

Men eftersom grupperna av batraker-bednjaker ännu var relativt få till antalet kan inte deras ”offensiver” ha varit särskilt frekventa.[50] Det är tänkbart att lånet på 25 % av den spannmål som konfiskerats från kulakerna fungerande som en sporre och gjorde det möjligt för lokala funktionärer och particellerna att dra in en del av fattigbönderna i arbetet på att driva in spannmål och leta efter gömda förråd. Men på våren, precis när myndigheterna behövde hjälp från bednjakerna, upphörde man att hjälpa dem. Som Bauman konstaterade i *Bolsjevik* ”hade fattigbönderna utgjort ett värdefullt stöd under vinterns anskaffningskampanj, men på våren och sommaren klarade vi inte av att förse dem med spannmål till fast pris. De led ofta brist på mat och många av dem fick därför gå till kulakerna med mössan i hand”.[51] Även Mikojan talade om att bednjakerna ”vacklade”, något han ansåg bero på kulakernas inflytande men han medgav också att detta inflytande hade stärkts avsevärt av de ”administrativa metoder” som de lokala myndigheterna använt.[52]

Den behandling som kulakerna utsattes för var givetvis av ett speciellt slag, och följde de linjer som Stalin personligen hade stakat ut. Som han tyckte om att påminna aktivisterna om, får man inte ”vara rädd för att förarga våra vänner kulakerna”. I ett cirkulärbrev till partikommittéerna, där ordet kulak upprepade gånger kopplades till ”de välbeställda”, skrev han: ”Skiktet av kulaker och välbeställda bönder i byarna måste få bära en ännu högre beskattning, och måste utsättas för högre tryck att återbetala skulder och andra betalningar.”[53] Ansträngningar måste göras för att säkerställa att de välbeställda skikten skulle betala en större del av de ”lokala skatterna”, och att de köpte fler obligationer. Den berömda Artikel 107 skulle åberopas mot de som hamstrade stora mängder spannmål – den siffra han åberopade var alla belopp som översteg 2 000 pud – ”men under inga omständigheter ska serednjak-elementen i byarna påverkas av denna åtgärd”.[54]

Kulakerna, om inte också resten av *zazjitotjnje* [välbärgade bönder] var förpliktigade att leverera de spannmålskvoter som de lokala myndigheterna bestämt. Gjorde man inte det inom den stipulerade tiden ledde det till en våg av repressalier: böter, husundersökning, konfiskeringar och kallelser att inställa sig inför domstolar som avkunnade hårda fängelsestraff, konfiskering av spannmål och andra bestraffningar enligt paragraf 107. Detta följdes ”automatiskt” av uteslutning ur *miren* [bysamfälligheten] och den kooperativa organisationen. I mindre allvarliga fall blev den som inte följt bestämmelserna bojkottad av kooperativet, vilket innebar att han, tills han uppfyllt sina förpliktelser, förbjöds att göra inköp.[55]

Kommittéer av fattigbönder, som organiserats av de lokala cellerna eller partiföreträdare i städerna, fattade beslut om att av kulaker och andra mer välbärgade bönder[56] ”mobilisera” redskap och dragdjur, som kommittéerna ansåg att kulakerna inte behövde för sitt jordbruksarbete.

TsIK i Ukraina införde en speciallag som gav rätt att konfiskera mark som kulakerna höll ”illegalt”. Enligt *Pravda* hade en del kulaker på detta sätt tillskansat sig 100-120 hektar.[57]

---

[50] Detta är Sosnovskijs uppfattning (se not 48). Men svagheterna i fattigböndernas organisationer intygades också ofta av officiella källor. Se Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 14. I *Pravda* den 12 februari 1928 uppgav Mikojan att arbetet med fattigbönderna ”ofta var mycket dåligt”.
[51] Bauman, *a.a.*, (se not 25), sid. 74.
[52] Mikojan, *Pravda*, 12 februari 1928.
[53] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 18.
[54] *Ibid*.
[55] Konjuchov, *a.a.*, sid. 21.
[56] Konjuchov, *a.a.*, sid. 20-21. Författaren hävdar att kulakerna och de mer välbärgade bönderna var involverade. Inte på något sätt ser han det som någon avvikelse.
[57] *Pravda*, 21 mars 1928.

TsIK planerade att återta 50 000 hektar från kulakerna och ge dem tillbaka till byföreningarna. På två månader återtogs 30 000 hektar från 6 124 individer i enlighet med denna förordning.[58]

Detta skilde sig inte mycket från ren och skär avkulakisering. I städer och byar spred sig rykten snabbt om att dessa fruktade åtgärder höll på att genomföras på olika ställen. Även om detta bara var sant i några isolerade fall, färdades ryktena långt och snabbt. På grund av den spända och oroliga atmosfär som bönderna hade levat med de senaste månaderna, var de uppmärksamma på minsta tecken på fara. Partiet förnekade ryktena och hävdade att det rörde sig om fientlig propaganda, men i ett hemligt brev, som inte publicerades vid denna tidpunkt, medgav Stalin inför politbyrån att det förekommit fall av avkulakisering.[59]

Kunde det hela ha stannat upp nu? Skulle det ha varit möjligt att begränsa dessa åtgärder till kulakerna enbart? Svaret är att den taktik med bestraffning och tvång som myndigheterna använde sig av för att få fram spannmål från de mer välbärgade bönderna inte gick att begränsa till något speciellt och väl avgränsat skikt. I byarna, där uppdelningen mellan olika sociala skikt var allt annat än tydlig, var den ”rena” kulaken och den ”rena” *zazjitotjny* sällsynta företeelser och spannmål hade ingen klasskaraktär oavsett om det gömdes av en medelbonde eller någon annan bonde. *De lokala myndigheternas övergripande mål var att slutföra anskaffningsoperationerna på ett tillfredsställande sätt. Och eftersom spannmålen framför allt innehades av medelbönderna gjordes allt för att pressa fram den från dem*.

Således var det serednjakerna som utsattes för den fulla kraften av det slag som enligt politbyrån helt och hållet var riktat mot spekulanter och dem som lagrat spannmål i massiv skala. I en artikel i *Bolsjevik* i juli bekräftade Bauman den förutsebara utvecklingen: ”I ett antal regioner kom paragraf 107 till användning inte bara mot kulakerna, utan i lika stor utsträckning mot serednjakerna.” Han fortsatte: ”I flera områden har vi gjort oss skyldiga till administrativa åtgärder mot serednjakerna.”[60]

Samma inträffade också med en annan åtgärd som varit tänkt som ett vapen mot kulakerna, nämligen den ”individuella skattuppbörden”, där skatten inte beräknades utifrån normala kriterier, utan på basis av en undersökning av de individuella omständigheter som gällde vederbörande. Efter en tid inskränktes denna åtgärd till att gälla enbart 3 % av de ”rikaste kulakerna”, men i praktiken drabbade den också många serednjaker.[61]

Det är svårt att undgå slutsatsen att dessa undantagsåtgärder var ett sätt att ”hantera” befolkningen, framför allt bönderna i de spannmålsproducerande regionerna. Åtgärderna innebar att hela den byråkratiska apparaten blev genomsyrad med en kampanda, som lätt gick att underblåsa genom de konstanta spänningar som låg inneboende i den osäkra relationen mellan sovjetregimen och bönderna och även av den lokala byråkratins benägenhet att börja agera som *derzjimordy* (den term som tidigare använts om tsarens polismakt som var känd för sin brutalitet). Bucharin hade redan protesterat mot användningen av våld och Astrov framförde också invändningar i en artikel i *Pravda* i juli 1928. Han talade om oräkneliga exempel på våld, som han hittat i lokala tidningar, och nämnde några av de värsta övergreppen. Han nämnde fall där den som var lokalt ansvarig för anskaffning hade sammankallat ett möte med byföreningen och där framträtt med sin revolver demonstrativt lagd på bordet framför sig. På

---

[58] Konjuchov, *a.a.*, sid. 93-94. En enkel matematisk beräkning kommer att visa att beslagtagande av mark tillhörig individer klassificerade som kulaker hade varit obetydligt.
[59] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 124. Se även Belov, *The History of A Soviet Collective Farm*, London 1956, sid. 5-6.
[60] Bauman, *a.a.*, sid. 45-46.
[61] Oförmågan att skilja mellan serednjaker och kulaker inträffade inte bara under anskaffningen, utan under verkställandet av alla andra åtgärder (borttagande av rösträtt, individuell uttaxering, införande av lån, kreditpolitik, osv) vilket officiella källor medger, vilket också visar att detta skedde i stor skala. Se Angorov, *a.a.*, (se kap. 2 not 39), sid. 64. Kalinin, *Pravda*, 23 september 1928 och ledarartikeln där den 25 september 1928.

ett annat ställe hade sovjetregimens principer förklarats i följande ordalag: ”dess händer på er strupe och deras knän på ert bröst.”[62]

Dessa exempel ger en bra illustration till den behandling bönderna utsattes för under denna anskaffningskampanj. Byarna, speciellt i de spannmålsproducerande regionerna, drabbades av ett skräckvälde präglat av godtyckligt agerande, utpressning, orättvisor och ständiga arresteringar – ”överdrivna arresteringar” som Stalin senare skulle beteckna dem[63] – och det dröjde inte länge innan bönderna började sätta sig till motvärn, i den mån de kunde göra det.

Samtidigt som landsbygden fick uppleva de allvarliga händelser som präglade ”kampen om spannmålen”, och som i själva verket innebar slutet på en epok och början till en ny, och en mycket obehaglig sådan, var även städerna skådeplats för akut oro, som fördjupades allteftersom rapporterna strömmade in från landsbygden. På hösten hade varubristen börjat bli kännbar: Det rådde brist på mjölk, smör och bröd i städerna[64], vilket inte bidrog till att minska befolkningens oro. Förändringar skedde i kommissariatet för jordbruksfrågor i ryska republiken och trots att detta skedde i smyg kunde det inte undgå att noteras bland specialister och intellektuella, eller i partikretsar. Den mycket återhållsamme A P Smirnov ersattes i februari av partisekreteraren Kubjak. Även Smirnovs medarbetare Sviderskij och Teodorovitj omplacerades. För välinformerade iakttagare rådde ingen tvekan om att dessa tre högre tjänstemän hade avsatts. Samtliga tre var helhjärtade anhängare av den ”klassiska” NEP-modellen, hängivna inte bara *obsjtjinan*, den lantliga bygemenskapen, utan också av *chutor* och privat jordbruk, som inte berörts särskilt mycket av det påstådda kulakhotet.[65]

Det fanns gott om andra faktorer som bidrog till att underblåsa stämningen av osäkerhet. *Pravda* fördömde de ”fantasifulla ryktena”[66] om att NEP skulle avslutas, om en återgång till *prodrazverstki*, avkulakisering och risk för hungersnöd. Överallt gick rykten om att regimen befann sig i svårigheter och att en allvarlig kris hade uppstått i relationerna mellan regimen och bönderna. På högre nivå i partiet, och i många kretsar utanför partiet, började de ödesdigra orden *razmytjka* och ”bondestrejk” att vara i allt större omlopp.[67] På mer välinformerat håll viskades det om ”heta ordväxlingar” mellan Rykov och Stalin efter den senares återkomst från Sibirien.[68] Det uppgavs att Rykov, med stöd av Tomskij och Kalinin, fått generalsekreteraren att dämpa sin stridslust och begränsa omfattningen av en del utrensningar han varit inne på att genomföra.

Under januari och första halvan av februari, i ett läge då anskaffningskampanjen med alla sina överdrifter redan rasade på landsbygden, sades inte ett ord i tidningarna om vad som pågick. Ord som ”kulak”, ”undantagsåtgärder” och ”paragraf 107” återfanns aldrig i pressen. Det enda tecknet var att kommissariatet för handel var femte dag publicerade lägesrapporter som informerade om framgångarna i *zagotovki*, och talade om leveranser av spannmål utan motstycke denna tid på året.[69] Mellan januari och mars insamlades 273 miljoner pud, mer än motsvarande period året innan. På centralkommitténs möte i april uppgavs att under nio månader hade något mer spannmål kommit in än under samma period året innan.[70] Men nu

---

[62] Astrov, *Pravda*, 3 juli 1929.
[63] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 17.
[64] Om livsmedelsbristen, se Ciliga, *Au Pays du Grand Mensonge*, Paris 1950, sid. 34.
[65] *Pravda* tillkännagav att Kubjak ersatt Smirnov i sitt ”cirkulär” den 17 februari 1928. Den 23 mars meddelade tidningen på samma vis att Svidersky blivit folkkommissarie för utbildning. Om Teodorovitj, se *Pravda* 2 mars 1928.
[66] Ledarartikel i *Pravda* 26 januari 1928.
[67] Ciliga, *a.a.*, sid. 34-35 och en rad dokument från högern.
[68] Daniels, *a.a.*, sid. 325 baserat på Smilga, *Platforma Pravogo Kryla VKP(b)* i Trotskijarkiven i Harvard.
[69] I allmänhet förbättrades resultaten av anskaffningen mot slutet av året för att sedan försvagas avsevärt.
[70] Stalin, tal i Leningrad, 13 juli 1928, *Sotjinenija*, band XI, sid. 204-05. [Results of the July Plenum of the C.C., C.P.S.U.(B.)]

sades ingenting om att de metoder som använts för att samla in spannmålen var helt andra än tidigare. Även i andra avseenden skilde sig den pågående kampanjen avsevärt från de tidigare.

Regeringen var fullt på det klara över vad som pågick, vilket klart framgår av Stalins februaribrev till partiledningen[71], och det tycktes föreligga vissa farhågor för vilka konsekvenser så stränga åtgärder skulle få för vårsådden. Det sades att Mikojans ministerium oroade sig för en tydlig tendens bland bönderna att minska på sådden. I synnerhet hade de mer välbärgade bönderna inte gjort någon hemlighet av sina avsikter att göra så, eftersom de inte hade någon anledning att samla på sig ett överskott som bara skulle leda till bekymmer för dem. En del av dem uppmanade otvivelaktigt andra bönder att också minska sådden och den propagandan vann ofta gehör. *Pravda* rapporterade om att den trenden var utbredd bland bönderna och manade partiet till att vidta åtgärder för att bekämpa den.[72] Det stod klart att kommande skördar var allvarligt hotade om detta fortsatte och få katastrofala följder för anskaffningen.

Det måste ha funnits en stark opinion i partiet till förmån för att ändra politiken och gå bönderna till mötes. Den förste att slå larm var Mikojan. I *Pravdas* spalter medgav han för första gången att den pågående kampanjen varit besvärlig och hade innefattat ”administrativa påtryckningar”, bl a ”vägspärrar” och andra godtyckliga insatser från milisens sida, något som han betecknade som ”*skadligt, olagligt och intolerabelt*” (orden kursiverade i texten).[73] Han utfärdade en varning om ”återkomsten av en anti-serednjak-avvikelse, som han försökte ge vänstern skulden för och även om han rättfärdigade användningen av paragraf 107 (som tidigare aldrig nämnts i *Pravda*) försökte han samtidigt lugna allmänheten genom att framhålla att ”det vore orealistiskt att tro att vi nu siktar på att krossa kulaken. Kulaken kommer att finnas kvar hos oss, deras antal kan fortfarande komma att öka, och fortsätta att öka under kommande år…”

Denna tankegång hos Mikojan kan emellertid inte ha haft något helhjärtat stöd i politbyrån. Nästa del av hans artikel, som var planerad att komma dagen därpå, publicerades aldrig. Generalsekreteraren tog själv över kontrollen av operationen för att kunna driva den efter egen smak. Han hade med säkerhet bestämt sig för att det var alltför tidigt att redan sätta stopp för de metoder som använts på landsbygden. I mitten av februari hade kampanjen precis börjat uppvisa lovande resultat. Takten i framstegen hade varit uppmuntrande de första dagarna i februari och risken var nu att de lokala organisationerna, som uppnått dessa framsteg under hårt tryck uppifrån, kunde bli förvirrade om man ändrade politiken på detta stadium. Vad Stalin beträffade kunde det inte vara tal om att ifrågasätta en politik han själv förespråkat och som han nu planerade att framställa som sund. Men då ett visst mått av korrigering behövdes föredrog han att inte överlåta ett så delikat uppdrag till någon tredje part.

Den 13 februari skickades ett brev, undertecknat av Stalin, från partiet till berörda funktionärer. Stalin ansåg det helt klart mer angeläget att på detta stadium hellre använda partiet än allmänna kanaler. I brevet sades att den nya politiken bara var en fortsättning av den tidigare linjen. Stalin förklarade att orsaken till krisen främst berodde på att ”… byarna utvecklas och blir rikare, men i huvudsak är det kulakerna som fått sin position förbättrad och blivit rikare”.[74] Stalin medgav att det inte var främst hos kulakerna man kunde hitta överskottet på spannmål, men att de i gengäld hade stort politiskt inflytande. ”Kulaken har en ekonomisk

---

[71] Om detta brev, se Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 10-19.
[72] *Pravda*, ledarartikel 14 februari 1928.
[73] Mikojan, *Pravda*, 12 februari 1928.
[74] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 10-19. [First Results of the Procurement Campaign and the Further Tasks of the Party]

maktställning i byn … och tack vare sina kontakter med spekulanter i städerna kan han ange takten för utvecklingen av priset på spannmål, medan medelbönderna hakar på.”[75] Ett sådant uttalande, från Stalin själv, var något nytt. Det innebar att en opposition som var kapabel att ta ledningen över bönderna vuxit fram mitt för ögonen på partiet. De partimedlemmar som fortfarande mindes den strid på liv och död som förts mot vänstern för att den gett uttryck för sådana kätterska åsikter måste ha trott att de drömde.

Men Stalin hade ingen tanke på att framstå som någon neo-trotskist. Han var tillräckligt slug, och hade tillräcklig makt, för att kunna framställa situationen i ett annat ljus. ”I flera regioner har det förekommit avvikelser från partilinjen på grund av en felaktig tolkning av partiets slagord: förlita er på fattigbönderna, skapa en varaktig allians med medelbönderna och släpp aldrig för ett ögonblick efter på kampen mot kulakterna.” Tydligen var det den första och sista delen av denna ”trefaldighet” som inte omsatts på rätt sätt. Enligt Stalin hade de lokala myndigheterna kommit överens med medelbönderna, men organiseringen av fattigbönderna var bristfällig och kampen mot kulakerna hade försummats. Den tidigare politiken hade blivit felaktig och det var viktigt …

> ”att sätta stopp för de avvikelser som uppstått i vårt arbete i byarna genom att i fortsättningen lägga större vikt vid kampen mot kulakfaran och genom att få våra lokala partiorganisationer att fortsätta [här citerar han femtonde partikongressen – M L] offensiven mot kulakerna.” [76]

Enligt Stalin innebar detta inte någon förändring av politiken, utan handlade bara om att korrigera de avvikelser från den rådande linjen som uppstått ”i den dagliga praktiken”, med andra ord avvikelser som de lokala myndigheterna bar skulden för.

Samtidigt gavs också personer ute på fältet en stor del av skulden för många andra brister, som förseningar i förberedelserna av anskaffningskampanjen, ineffektivitet hos lokala organ med uppgift att verkställa anskaffningen, oförmåga att reducera köpkraften på landsbygden och långsamheten i att göra varor tillgängliga ute i byarna. Stalin medgav emellertid också storsint att centralkommittén i viss utsträckning också begått misstag.

Ändå tycktes det sammanhang i vilket brevet tillkommit antyda raka motsatsen. ”Avvikarna” framställdes som krisens orsak och avvikelserna påstods ha sprungit fram inom de olika lokala partiorganisationerna och även utanför partiet. I de lokala organisationerna ”har det nyligen framträtt vissa element som är främmande för partiet och blinda för klasskampen ute i byarna. De förstår inte grunden till vår klasspolitik och försöker utföra sina uppdrag genom att avhålla sig från förarga någon i byn, fortsätta leva i fred med kulakerna och i allmänhet försöka bevara populariteten ’bland de egna’ på landsbygden.” Han krävde att alla sådana ”degenererade element” skulle rensas ut ur partiet, bysovjeterna och de kooperativa organisationerna.[77]

Brevet ställde sig bakom undantagsåtgärderna med tillägget att trycket på de mer välbärgade bönderna, i synnerhet kulakerna, skulle öka skattemässigt och i andra avseenden, men ”under inga omständigheter fick dessa åtgärder tillåtas skada massan av medelbönder”.[78]

Det förklarades inte hur spannmålen egentligen skulle tas ifrån dem utan att ”skada” dem, särskilt som åtgärderna för att tvinga fram betalningar var avsedda att gälla medelbönderna lika mycket som alla andra. Stalin krävde till och med att det skulle sättas stopp för *prodrazvertskan* och andra former av illegala påtryckningar som kommit till användning och fördömde dem som ”övergrepp” (*peregiby*). Detta var en del av det kamouflage som gick ut på

---

[75] *Ibid.*, sid. 12.
[76] *Ibid.*, sid. 13-15.
[77] *Ibid.*, sid. 13-16.
[78] *Ibid.*, sid. 18.

att framställa den nya politiken som en fortsättning av den gamla och den åtföljdes av en försonlig manöver som uppfyllde det trefaldiga syftet att avväpna kritiker och oppositionen, hitta en ny ursäkt för att skylla övergreppen på personer på plats och gardera sig mot risken för en minskning av sådden.

Med denna plan i åtanke meddelade Stalin i sitt brev att undantagsåtgärderna till största delen, bara gällde den innevarande anskaffningsperioden[79] och att de många avgifter som han räknade upp inte ingick i undantagsåtgärderna och inte hade något med partiets linje att göra. Detta var typiskt för Stalins taktik. Hans politik framställdes alltid som en ideallinje – generallinjen som han kallade den – som inte kunde äventyras av överdrifter från okunniga funktionärer. Alla misstag var avvikelser från denna ideallinje och gick därmed att skylla på personer ute på fältet. Denna teknik är ett privilegium för den självhärskare som har full kontroll och Stalin skulle fullända den under anskaffningskampanjen i början av 1928. I april, då han var utsatt för attacker för att ha infört ett välde av terror och våld i byarna, var hans replik att kritikerna inte förstod fördelarna med den linje som följdes. ”När de beter sig på detta sätt blundar de för det väsentliga i situationen för att koncentrera sig på det enskilda och irrelevanta”, ty de överdrifter som förekommit var bara avvikelser ”som den politik partiet antagit inte på något vis kunde lastas för”.[80]

Detta var den metod Stalin och centralkommittén ständigt använde sig av för att bortförklara alla orättvisor och misslyckanden. Ibland gav den dem möjlighet att på det mest rättframma vis medge alla sorters allvarliga misstag från regimens sida, samtidigt som den gav dem allt tänkbart skydd: alla övergrepp var avvikelser och ansvaret för dem låg helt på de lokala myndigheterna.[81]

Det var under det avgörande året 1928 som ledningen till sist fulländade tekniken med att dra en skiljelinje mellan ”linje” och ”avvikelse” och att vid behov framställa ändringar av åtgärderna som en fortsättning på den rådande politiken. Denna taktik präglades av att öppenhet användes som en rökridå för regimens egna brister och ogärningar och den gav upphov till ett visst antal texter som till exempel när centralkommittén i april publicerade en anklagelseakt mot de övergrepp och överdrifter som bönderna utsatts för. I detta dokument räknades upp, och fördömdes, följande exempel: konfiskering av överskott av spannmål (utan rättslig hänvisning till paragraf 107), förbud mot köp och försäljning på landsbygden, förbud mot den ”fria” marknaden i allmänhet, metoden med husundersökningar för att hitta gömda spannmålsreserver, användning av vägspärrar, tvång att använda kuponger som betalning för spannmål, användning av kuponger som delbetalning för postanvisningar, användning av administrativa påtryckningar mot medelbonden, införande av byteshandel, osv.[82]

I detta dokument från april manade centralkommittén till ett slut på åtgärder som Stalin, vilket man bör erinra sig, förbjudit redan i januari. Som vi kommer att se blev de förbjudna på nytt i juli och ändå fortsatte de att inträffa.

Sanningen var att NEP, i sin ”klassiska” form, i realiteten var död. Men alla påståenden i den riktningen behandlades, som vi sett i det ovan citerade brevet, som ”kontrarevolutionärt

---

[79] *Ibid.*, sid. 15.

[80] Stalin, tal inför partiorganisationen i Moskva. *Sotjinenija*, band XI, sid. 48-49. [The Work of the April Joint Plenum of the Central Committee and Central Control Commission]

[81] Ständigt talas det bara om att det gjorts misstag ”av vissa funktionärer”, ”här och där”, ”emellanåt”, ”på vissa platser”.

[82] *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 496. Senare ska vi behandla den avgörande roll högern (vid denna tid mycket inflytelserik) hade för detta.

nonsens”. I över två år skulle han fortsätta att insistera på att ”NEP är grunden för vår ekonomiska politik och kommer att fortsätta att vara det länge än”.[83]

Innan brevet till partisekreterarna nått dem kunde de få kännedom om dess huvudinnehåll i *Pravda* den 15 februari. Detta dokument var betydelsefullt, för i skissartad form innehöll det essensen av Stalins kommande *modus operandi* och beslutet att publicera delar av det måste ha inneburit en förändring av taktiken från Stalins sida.

Läsarna kände inte till att den osignerade ledarartikeln med rubriken ”Första resultaten av anskaffningskampanjen och de uppgifter partiet står inför” hade skrivits av Stalin, men uppmärksamma läsare kunde knappast undgå att lägga märke till betydelsen av påstående om att kulakerna påverkade medelbönderna, talet om en offensiv och om ”degenererade element”, osv. Den informerade minoriteten var mycket liten vid denna tid,[84] men alla var överens om att dessa vändningar varslade om en ”vänstersväng” i politiken, även om ingen ännu kunde förstå hur länge den skulle vara och vilken omfattning som den skulle få.

I det nummer av *Pravda* där Stalins anonyma ledare publicerades, förebådade också kraftiga rubriker med orden ”kulakerna spekulanter i spannmål” en våldsam kampanj mot kulakerna, som under flera veckor aldrig blivit omnämnda i tidningen. Den 15 februari 1928 innebar en ny etapp. Från och med detta datum, och i åratal, var kulakerna ett ständigt tema i tidningens spalter och fortsatte att vara det även sedan kulakerna försvunnit från den sovjetiska scenen.

2. Återgången till Prodrazverstka

I början av april måste partikadrerna, på grund av omständigheternas tryck, ha börjat känna behov av uppmuntran och vissa klargöranden av den framtida politiken. Centralkommitténs och centrala kontrollkommissionens plenum, som pågick mellan den 6 och 11 april och som främst ägnade sig åt två viktiga frågor – spannmål och *Sjachty*-affären[85], gjorde sitt bästa för att lugna dem som behövde bli lugnade och tillmötesgå alla utan att ändå avvika från den nya politikens grundläggande principer på landsbygden.

Mikojan, talesman i jordbruksfrågor, lade fram en något osammanhängande analys av krisen baserad på en rad olika och ofta motsägelsefulla faktorer.[86] Det framfördes att krisen främst uppstått på grund av ”en plötslig oro på marknaden” samtidigt som de ”ökande skillnaderna … mellan böndernas köpkraft och tillgången på varor” berodde på inkomstökningen i byarna ”framför allt när det gällde inkomsterna för de mer välbärgade skikten och kulakerna”.[87] Regeringen hade inte klarat av att agera tillräckligt snabbt skattemässigt för att begränsa denna köpkraft och hade heller inte kunnat öka tillgången på varor. En felaktig prispolitik hade ytterligare bidragit till att minska böndernas lust att sälja spannmålen och till att de i stället valt att öka sina reserver och sin egen privata konsumtion.

Logiskt sett kunde krisen ha undvikits ”om man i tid vidtagit åtgärder för att uppnå en tillfredsställande balans mellan de grundläggande delarna av ekonomin och göra sig av med svagheter i den ekonomiska apparaten och partiet”.[88] Var detta NEP-liknande, synnerligen bucharinistiska, argument tänkt som en gest mot den blivande högern eller kanske snarare mot de rådande stämningarna bland många inom centralkommittén? Skulle det på detta stadium ha

---

[83] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 15.
[84] Trotskijs brev den 12 juli 1928 i Tredje internationalen efter Lenin (se kap. 6 not 29), sid. 273-76; Ciliga, *a.a.*, sid. 34-35.
[85] I början av 1928 arresterade GPU flera dussin ledande ingenjörer vid kolgruvorna i Donbas. I en sensationell rättegång i Moskva, mellan den 18 maj och 5 juli 1928, anklagades de för att ha bildat (med hjälp från utlandet) en sabotageorganisation. Av de 43 åtalade dömdes 11 till döden varav fem blev avrättade.
[86] Se resolutionen från plenum baserad på Mikojans rapport i *KPSS v Rezoljutijach*, band II, sid. 492-500.
[87] *Ibid.*, sid. 492-93.
[88] *Ibid.*, sid. 494.

varit möjligt att hitta en lösning på de akuta problemen och undvika en kris, genom att försöka upprätta en tillfredsställande balans mellan utbud och efterfrågan med huvudsakligen finansiella och skattemässiga åtgärder? Om så hade varit fallet skulle det ha varit möjligt att trygga NEP:s överlevnad utan någon större förändring av dess karaktär.

Det förekom upprepade uttalanden om att ”NEP är den väg som partiets fötter bestämt vandrar framåt på”, men centralkommitténs plenum gav inget tydligt svar på ovannämnda frågor. I det beslut som till sist fattades av plenum framfördes i stället en annan förklaring till de rådande svårigheterna, ett argument som skilde sig från det Mikojan talat om i sin rapport.[89] Nu hette det att svårigheterna berodde på det tryck och de påfrestningar som den snabba industrialiseringen lett till och på grund av det inrikespolitiska och internationella läget samt på misstag i planeringen. Det var en annorlunda tolkning som snart skulle bli den enda officiella. Medan det första sättet att argumentera utgick från att NEP:s allmänna ramverk skulle fortsätta att gälla och främst lade skulden på allmänna brister i regeringens politik, fritog den alternativa hypotesen regeringen från allt ansvar för krisen, som därmed förklarades med yttre faktorer och den oundvikliga industrialiseringens behov. Nu framstod partiledningen som helt utan skuld och de misstag som förekommit berodde på lokala funktionärer som inte följt partilinjen.

I denna text hade kulakerna bara en underordnad roll, främst i den meningen att de utnyttjade bristerna och svårigheterna och avsaknaden av ekonomisk balans. Detta måste ha återspeglat vad som vid denna tidpunkt var majoritetsuppfattningen inom centralkommittén.

Men i denna fråga hade Stalin ihärdigt följt en annan linje. I sitt offentliga tal i Moskva efter mötet, utvecklade han argumentet att den senaste krisen ”representerade det första seriösa försöket från kapitalistiska element på landsbygden att inom ramen för NEP agera mot sovjetregimen … i frågan om anskaffning”.[90]

Som Trotskij senare skulle framhålla var detta likvärdigt med att ”låtsas som om spannmålsstrejken var orsakad av kulakens ohöljda fientlighet mot det socialistiska samhället, dvs. av helt naturliga politiska motiv”.[91] Det gick knappast att anklaga Trotskij för någon önskan att försvara kulakerna och han avvisade också bestämt alla sådana tolkningar. Inte heller förekom några inlägg i den riktningen vid centralkommitténs möte.

Detta var inte enda tillfället då Stalins hållning skilde sig från majoriteten inom centralkommittén och partiet. Läget skulle förändras senare, men för tillfället måste man hitta en förklaring till karaktären och omfattningen av undantagsåtgärderna och betydelsen av parollen ”offensiv mot kulakerna”. Det försökte resolutionen göra, men inte helt konsekvent och ganska långrandigt.[92]

Centralkommittén lovade att föra denna offensiv helt inom NEP:s ramar, använda fiskala metoder och lagstiftning och grunda politiken rörande krediter och tillgång på maskiner på klassmässiga principer. I huvudsak skulle offensiven baseras på ökat bistånd till den kooperativa sektorn och olika former av ”statliga ingripanden och planering med hänsyn till marknaden och småskalig produktion bland bönderna”.

Vilken inställning hade man då till ”undantagsåtgärderna”? Plenum radade upp ett antal ”avvikelser” som inte gick att skylla på undantagspolitiken och som beskrevs som veritabla ”steg på den hala sluttningen ner mot *prodrazverstka*”. Denna ”urartning” fördömdes formellt för att enligt plenum ha skadat medelbönderna och ”riskerat att åstadkomma negativa resultat

---

[89] *Ibid.*, sid. 497.
[90] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 45.
[91] Trotskij, Den förrådda revolutionen
[92] *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 496-97.

… under en längre period”.[93] Undantagsåtgärderna skulle så småningom ersättas men bara ”om och när svårigheterna beträffande anskaffningen bemästrats”.

Det togs således inget beslut vid plenum om att dessa åtgärder skulle avbrytas. I själva verket klargjorde Stalin i ett tal efter plenum att de skulle intensifieras om den onormala situationen höll i sig.[94]

Trots dessa invändningar var den allmänna stämningen ändå försonlig. Plenum förklarade att en större kris hade undvikits, några dagar tidigare hade Stalin redan meddelat att landet var på väg ut ur svårigheterna. Trodde han verkligen på det? Hans tal i Moskva innehöll en märklig passus med lovord om undantagsåtgärderna som, enligt honom, hade medfört ”välgörande och verkligt betydande resultat”, för kulakerna hade tvingats till reträtt, partiet var enat och majoriteten av bönderna hade slutit upp bakom regimen och gjort kulakerna isolerade.[95]

Men om läget var så gynnsamt varför lät man då ändå hotet om undantagsåtgärder hänga kvar över bönderna? Utvecklingen de närmaste veckorna skulle ge svaret. De ”välgörande resultaten” av undantagsåtgärderna, och de uppmuntrande siffror om anskaffningen som plenum i april rapporterat om, sattes nu när plenum var avslutat på prov inför verkligheten.

Delvis gick problemen att skylla på väderförhållandena. På våren insåg bönder och myndigheter att vintervetet i Ukraina och norra Kaukasien till stor del förstörts. Bestörta över dessa förluster och över de klena utsikterna inför de kommande skördarna bestämde sig bönderna för att utnyttja den frist som vårens sena ankomst gett dem till att vidta alla tänkbara försiktighetsåtgärder. De visste att i händelse av hungersnöd hade de ingen hjälp att vänta. I de drabbade områdena behövde man nytt utsäde för den kommande sådden. Man var alltså tvungen att skydda sig mot en tänkbar brist på foder och planera för att kunna livnära sig själva. Inför dessa omständigheter upphörde de med all sådan försäljning som de fortfarande hade kunnat gå med på under våren och i början av sommaren.[96]

Staten för sin del begick misstag i bedömningar och misstag av ekonomisk karaktär, som bara ledde till att ökade krav på rekvisitioner i ett läge då tillgången var begränsad. Ansvariga avdelningar överskattade kraftigt de reserver bönderna sades sitta på[97], möjligen till följd av de falska förespeglingarna från centralkommittén och Stalin, som gång på gång hävdat att välståndet i byarna bara ökade. ”Det finns gott om spannmål i landet men *zagotovkij* håller på att misslyckas”, sade han i april.[98] Sådana uttalanden tenderade att dämpa oron för hungersnöd och att tysta tveksamheten hos de partimedlemmar som ansvarade för anskaffningen. Om man framställde sakernas tillstånd på det sättet var undermeningen förstås ”Gott om spannmål, men …”, att huvudorsaken till bekymren var *muzjikens* benägenhet att sätta käppar i hjulet för politiken. Och om det var så var bästa utvägen att agera bestämt.

Plötsligt fick staten emellertid ta sig an uppgiften att bistå bönderna i Ukraina och norra Kaukasien med utsäde. Den hade inte mycket att komma med. Undantagsåtgärderna, som lett till att marknaderna stängts, hade tvingat staten att ta över ansvaret för leveranser till många regioner som annars skulle ha försörjt sig själva. Detta, plus ytterligare ett antal dolda faktorer som möjligen t ex ett visst mått av överoptimism, hade fått staten att göra oerhörda satsningar på att få fram stora mängder spannmål precis vid en tidpunkt då anskaffningen inte längre

---

[93] *Ibid.*, sid. 496.
[94] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 46.
[95] *Ibid.*, sid. 46-50.
[96] Se Lvov, *NAF*, 1928, nr 9, sid. 56-58; Konjuchov, *a.a.*, sid. 158-59.
[97] Kurbatov, *NAF*, nr 9, 1929, sid. 73. Här finns en tabell som sammanfattar de misstag som gjorts av *TsSU* (statistiska centralförvaltningen) i beräkningen av *chlebo-furazjny balans*.
[98] Stalin, tal den 13 april 1928, *Sotjinenija*, band XI, sid. 39.

behövde det.[99] Efter förbättringar i januari-mars, då man kommit upp till en siffra på 275 miljoner pud nådde leveranserna under perioden april-juni knappt över 100 miljoner pud vid en tid då stora mängder spannmål fortfarande behövdes för att trygga minimala och oundgängliga reserver.

Regeringen svarade med att återgå till den typ av åtgärder som kommit i bruk vintern innan. Efter plenum hade de lokala organisationerna kunnat slappna av något, men nu sattes de åter i högsta beredskap. Det tryck som de nu utsattes för av centrum överträffade allt som förekommit under vintern. Den 26 april uppmanade *Pravda* dem att ”inte under några omständigheter släppa efter på offensiven mot kulakerna och mer välbärgade skikt som systematiskt saboterar anskaffningsplanerna och försöker få flertalet bönder att agera på samma vis”. Berörda funktionärer uppmanades att se till att ”planerna uppfylldes villkorslöst”. Detta kunde bara innebära en sak: de lokala funktionärerna tvingades återgå till de gamla metoderna, men i mycket större omfattning. Allt detta kom knappt en vecka efter det att Stalin (den 13 april) offentligt förklarat att ”krisen hade avvärjts”.[100]

Än en gång hade regeringen återgått till att använda ”undantagsåtgärder” och alla de medföljande ”avvikelserna” utan vilka partilinjen inte hade kunnat åstadkomma några resultat. Än en gång rapporterade officiella dokument, i efterhand som vanligt, att en hel räcka metoder förknippade med *prodrazverstka* kommit till användning.[101] Men denna gång antydde de officiella förklaringarna en mycket tolerant och överseende syn på aktivisternas tendenser att vara ”övernitiska”.

> ”Det faktum att Ukraina och Nordkaukasien inte längre fungerar som spannmålslevererande regioner på grund av förlusterna under vintern har inneburit att andra regioner utsatts för ett avsevärt högre tryck under sommaren (maj-juni). På grund av behovet av kraftfullt agerande på detta område, på grund av det ökade ansvar och de ökade krav centrum ställer på dem har de lokala myndigheterna tvingats vidta vissa åtgärder som husundersökningar, konfiskering och stängning av marknader, osv.” [102]

Åtgärdernas inriktning på att komma åt medelbönderna erkändes nu mer öppet än som varit fallet under vintern. Och läget var ju också allvarligare än under föregående kvartal. I de officiella kungörelserna publicerades t ex ett uttalande av *Sovnarkom*, undertecknat av Rykov, där det hette: ”De undantagsåtgärder som vidtagits under anskaffningskampanjen har i ett antal regioner inte bara drabbat kulakerna utan en större andel av bönderna.”[103] (Det bör noteras att Rykov inte talade om ”avvikelser”, utan om undantagsåtgärderna *per se*.) Överdrifter lokalt i samband med ”*zagotovki*, lokala skatter, insamlingar till lån, osv” framställdes i detta sammanhang som perifera i förhållande till huvudaktionen.

Det står dessutom klart, att utan att utföra husundersökningar skulle anskaffningsagenterna, *zagotoviteli*, inte ha hittat någon spannmål, för bönderna hade inte längre ”marknadsmässiga lager”, som Mikojans funktionärer uttryckte det. Med andra ord: de hade inget att sälja. Därför måste deras spannmålsförråd genomsökas och innehållet antingen beslagtas eller delas med bönderna. Med experternas språkbruk var detta känt som att ”tappa ur medelböndernas säkerhetsmarginal”.

Stalin och Bauman medgav öppet att så faktiskt var fallet, men enligt Stalin var regeringen tvungen att ta detta steg.[104]

---

[99] Konjuchov, *a.a.* och Stalin i sitt tal den 13 juli 1928, *Sotjinenija*, band XI, sid. 206.
[100] Stalin, tal den 13 april 1928, *Sotjinenija*, band XI, sid. 48.
[101] Bauman, *a.a.*; Konjuchov, *a.a..*, sid. 113; Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 205-06.
[102] Bauman, *a.a.*, sid. 45-46; *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 515 (juliplenum).
[103] *Sbornik Zakonov*, 30 juni 1928, nr 44, del 1, par. 400, sid. 823.
[104] Bauman, *a.a.*, sid. 46; Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 205-06.

Inom jordbruket och i landet som helhet skapade denna avtappning av ”säkerhetsmarginalen” oerhörda spänningar. Regeringen vidtog åtgärder för att trygga leveranserna till städerna, men det som dikterade dessa åtgärder var att de omedelbara bristerna var akuta. Brödförsäljningen var kontrollerad och ransonerad i de flesta regionerna, bl a för att motverka spekulation. Detta hindrade emellertid inte spekulanterna från att komma över stora förråd. I städerna uppstod långa köer utanför butikerna på grund av restriktionerna och de osäkra leveranserna. Ransoneringskort för bröd infördes i Uralbergen och i flera andra ”konsumentregioner”.[105]

Det politiska läget blev alltmer kritiskt. Stalin själv erkände i juli att ”upprepad användning av undantagslagar och godtyckligt administrativt agerande” hade ”förvärrat det politiska läget runt om i landet och utgjorde ett hot mot *smytjkan*”.[106]

Bönderna hämnades med alla medel de hade till sitt förfogande och ett osvikligt politiskt vapen var att sprida klagomålen till sönerna som låg inkallade i armén. I böndernas ögon var en son i armén i någon mening en länk till myndigheterna. Armén dränktes sålunda i en våg av brev från landsbygden med klagomål över den behandling bönderna drabbats av från de lokala myndigheterna. Allt talade för att soldaterna, av vilka de flesta var bönder, skulle reagera ilsket och det dröjde heller inte länge förrän sådana reaktioner började låta tala om sig.[107]

De mest oroväckande rykten började spridas bland befolkningen. Det uppgavs att hungersnöd väntade, att krig och sovjetregimens fall var omedelbart förestående. Våld eller hot om våld mot partiaktivister blev vardagsmat. Från Cheron, Melitopol, Semipalatinsk och andra regioner kom rapporter om bränder, plundring av livsmedelsbutiker och förråd, civil olydnad och försök att hindra myndigheterna från att ta spannmål från jordbruksregionerna. Öppet missnöje i städer och byar ledde till upplopp och demonstrationer mot myndigheterna, i synnerhet runt Leningrad, Ivanovo-Voznesensk, Nizjnij-Novgorod (senare Gorkij), Tula, Jaroslavl, och andra platser.[108] Det förekom oro även i norra Kaukasien och andra regioner. I städerna noterade myndigheterna och GPU ett utbrett missnöje bland arbetarna, framför allt bland de nyanlända som fortfarande hade nära kontakter med sina familjer på landsbygden: denna förbittring ledde till en rad demonstrationer.

Oron var så utbredd att centralkommittén var tvungen att öppet medge att läget var allvarligt. På juliplenum bekräftades att det rådde ”oro bland vissa sektorer av bönderna som kommit till uttryck i demonstrationer mot myndigheternas godtyckliga agerande i flera regioner”.[109]

I sitt djupa trångmål och ovisshet vände bönderna sig mot sovjetregimen och detta hade inget med någon som helst klassmässig skiktning att göra. I myndigheternas ögon hade bönderna ”börjat gå över till kulakerna”. Bauman, som då var partisekreterare i Moskva och chef för jordbruksavdelningen i centralkommittén, sade att ”medelbonden har vänt sig mot oss och ställt sig på kulakernas sida” och att detta även gällde fattigbonden, som under vintern stött myndigheterna och nu var tvungen att vända sig till kulaken på grund av att staten inte hade något bröd åt honom i ett läge då han allra mest var i behov av det.

Bauman gjorde följande bedömning av läget: ”På sistone har vissa politiska och sociala förändringar skett i byarna och de är inte till vår fördel utan till kulakens. Kulakerna har stärkt sina positioner och lierat sig med fattigbönderna.” I detta sammanhang erkände man öppet

---

[105] Enligt centrala partiarkivet, citerat av Konjuchov, *a.a.*, sid. 159-60; *KPSS v Rezoljutsijach*, II, sid. 515.
[106] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 206.
[107] Daniels, *a.a.*, sid. 331-32. Daniels citerar protokollet från julisammanträdet, återfunnit i Trotskijarkiven.
[108] Information från partiarkivet i Konjuchov, *a.a.*, sid. 158-59.
[109] *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 515. Daniels, *a.a.*, sid. 328, citerar protokoll återfunna i Trotskijarkiven.

hotet mot *smytjkan* och ”i viss utsträckning har stödet till oss försvagats på landsbygden – dvs bland *bednotij*, fattigbönderna”.[110]

Myndigheterna tvingades retirera. Försök att blidka skedde i propagandistiska deklarationer, där man hela tiden försökte förklara att undantagsåtgärderna bara varit tillfälliga och att bara trotskisterna någonsin siktat på att införa dem som det normala tillvägagångssättet.[111] Men bortsett från detta upphävdes åtgärderna efter julimötet.

Beträffande Stalin var sanningen att restriktionerna bara var partiella, för paragraf 107 hade inte alls avskaffats och kunde återinföras när som helst, men tidningarna försökte lugna allmänheten med att undantagsåtgärderna inte skulle spela någon roll i den anskaffnings-kampanj som just inletts.[112]

På juliplenum beslutade man dessutom att höja det pris som producenten fick för spannmålen, en åtgärd som dittills framställts som ett ”kulakkrav”.[113] Ytterligare en åtgärd vidtogs, som var rätt förödmjukande för politbyrån. I juni fick Ryssland, ett land känt som spannmåls-exportör, köpa spannmål utomlands, vilket blev en sensation på den internationella spann-målsmarknaden och i politiska kretsar. Under perioden juni-augusti 1928 importerades 250 000 ton, ingen större mängd, men tillräckligt för att understryka det allvarliga läget och de problem staten stod inför tills nästa skörd.[114]

Enligt Bauman var dessa eftergifter, och förhoppningarna om en god skörd vilket tidningarna gjorde allt för att underblåsa, ”steg i riktning mot att lindra oron bland bönderna”. Och det ledde också till viss förbättring av läget till följd av den optimism som rådde kring den kommande skörden och även till följd av att undantagsåtgärderna avbrutits. Allt detta innebar att bönderna kunde se fram emot ett år då anskaffning och upphandling skedde under normala villkor. För ögonblicket hade katastrofen avvärjts. Men vad beträffar ekonomin var de all-männa resultaten negativa under året, både vad gäller spannmålsreserver och regimens relationer till bönderna. Samma gällde flera andra sektorer.

Trots regimens kraftfulla offensiv och användning av våld var mängden spannmålsreserver mindre än året innan. Planen hade inte uppfyllts. Dessutom var siffrorna missvisande genom att en stor andel utgjordes av sekundära grödor, t ex oljeväxter, medan andelen spannmål av primär betydelse, dvs vete, havre och korn, var lägre än året innan (utom vad gällde råg).[115] De enorma satsningar som gjorts på anskaffningskampanjen, och som varit så skadlig politiskt på grund av den djupa misstro och rentav fientlighet den lett till bland bönderna, hade inte ens tryggat ett minimum av spannmålsreserver.

Situationen var fortfarande prekär på grund av bristen på reserver av spannmål och råvaror och att bönderna hade berövats en avsevärd del av sina små spannmålsförråd.

Som vi kommer att få se skulle händelserna detta år få viktiga återverkningar på jordbruket under det kommande året. Politiska beslut när det gällde detta gebit ledde inte till några större framgångar, eftersom de alltid fattades för sent och därmed förlorade i effektivitet. Höjningen av priserna som betalades till producenterna, och beslutet att importera spannmål, var åtgärder som först mötte starkt motstånd för att sedan godkännas. Enligt de politiker och experter som

---

[110] Bauman, *a.a.*, sid. 46-47.
[111] Bauman, *a.a.*, sid. 48. *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 515, finns uppmaning till åtgärder mot dem som antydde att det fanns en tendens att omvandla de temporära undantagsåtgärderna till en ”permanent linje”.
[112] T ex *Pravda*, ledarartikel 14 augusti 1928.
[113] *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid, 516.
[114] Se *Zbornik Zakonov*, 8 juli 1928, nr 13. Denna siffra återges av Mikojan i *Bolsjevik*, nr 15, 1928, sid. 16.
[115] Enligt Mikojan, *Bolsjevik*, nr 15, 1928, sid. 16 uppgick den ”centraliserade” anskaffningen till 10,1 miljoner ton 1927-28 (året innan hade den varit 10,6 miljoner). Om sammansättningen av de kvantiteter som erhållits, se Lvov, *NAF*, nr 9, 1928, sid. 56-60.

förgäves yrkat på dem tidigare kunde krisen ha undvikits, eller i varje fall inte blivit lika djupgående, om beslutet att höja priserna och köpa spannmål utomlands hade fattats tidigare. Då hade staten haft manöverutrymme på marknaden och kunnat övertyga bönderna om att de skulle gynnas av att sälja och att de inte hade något att vinna på att hålla på sin spannmål. I februari medgav Stalin själv att sådana åtgärder kunde visa sig effektiva, men argumenterade att landets valutareserver inte var tillräckliga. [116]

I juli, när det var för sent, hittades dock dessa reserver.

Nettoeffekten av ”undantagsåtgärderna” blev, som Bucharin formulerade det på plenum[117], ett ekonomiskt resultat av tveksamt värde och en klar försämring av läget på det sociala och politiska området.

När bedömare och experter tittade tillbaka på ett år som inom jordbruket varit präglat av ekonomiska, sociala och politiska problem var de eniga om att läget fortfarande stod och vägde, och att om inte en konsekvent politik utarbetades, då skulle det kommande året kännetecknas av fortsatt kris.

Politbyrån och särskilt Stalin var mer än väl medvetna om detta. Striden om zagotovki *fick dem att dra vissa slutsatser, vars betydelse snart skulle framgå. Erfarenheterna tvingade dem att omvärdera tidigare metoder och utarbeta en ny politik.*

Av detta skäl spelade utvecklingen mellan januari och juni 1928 en avgörande roll för att gestalta Sovjetunionens framtid.

[116] För kritik av regeringen och åsikter om möjligheter att undvika krisen, se Lvov, *NAF*, nr 9, 1928. Se även Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 11. Senare, i april 1929, skulle Stalin ge en annan förklaring.
[117] Tal vid plenum i juli 1928, citerat av Daniels, *a.a.*, sid. 331.

10. Stalin ändrar kurs

Spannmålskrisen och den sociala och politiska oro som den ledde till visade sig bli nyckelfaktorer i det händelseförlopp som den sovjetiska regeringen nu hamnat i och där den skulle se sig tvungen att inleda en politik som gick långt utöver vad även dess mest beslutsamma medlemmar hade önskat sig.

Den första ”vänstersvängen”, som inträffade vintern 1928, var inte en konsekvens av en avsiktlig politik, utan skedde under omständigheternas tryck. Till att börja med rådde antagligen allmän enighet inom ledningen att läget krävde extraordinära åtgärder, men snart skulle det stå klart att det fanns meningsskiljaktigheter beträffande hur omfattande förändringen av politiken skulle bli och de metoder som skulle användas. När ledningen plötsligt stod inför en situation där det rådde livsmedelsbrist både i städerna och för armén lade man fram en rad förslag för hur krisen skulle hanteras och dessa skilde sig åt beroende på de olika individernas temperament, bakgrund och karaktär. Eftersom landets öde ytterst skulle komma att stå och falla med Stalin, är det förstås betydelsefullt att kartlägga hur Stalins idéer och agerande utvecklades vid denna tidpunkt.

Det råder inget tvivel om att spannmålskrisen, och offensiven mot bönderna, då Stalin spelade en aktiv och ledande roll, var av avgörande betydelse när han utformade sitt nya sätt att tänka. Hans idéer, som var starkt påverkade av trycket från de händelser som drev landet från den ena krisen efter den andra, bär alla spår av de oroligheter som präglade första halvåret 1928. Det var vid denna tid som han först lade fram sin personliga bedömning av läget i landet och de metoder som behövdes för att ta itu med dem, tillsammans med hans egna egentliga uppfattningar om bönderna och hans fasta beslutsamhet att verkställa en radikal förändring av politiken inför en situation som hela tiden förvärrades. Dessa uppfattningar framfördes i texter av vilka en del offentliggjordes vid den tiden, medan andra hemlighölls.

Han var väl medveten om läget. De två på varandra följande vågorna av tvångsåtgärder, som införts för att pressa bönderna att leverera det minimum av spannmål som staten krävde, hade satt strålkastarljuset på att landet producerade för lite och att det, även när det inte rådde någon brist, var oerhört svårt att få fram den nödvändiga mängden spannmål. Stalin var smärtsamt medveten om hur mycket regimen var beroende av en välvillig inställning från *muzjikens* sida. I januari hade han till partiföreträdare i Sibirien sagt att ”Vår industri kan inte vara beroende av kulakernas nycker” och sedan fortsatt med att säga att ”så länge som det finns kulaker kommer de att sabotera anskaffningen”.[1]

Stalin visste emellertid mycket väl att svårigheterna inte enbart kunde skyllas på kulakerna. Huvuddelen av spannmålstillgångarna låg i händerna på de övriga bönderna, något som gång på gång konstaterats. Den enda skillnaden var att kulaken var än mer motspänstig och, eftersom han var mer välbeställd materiellt, hade han större möjligheter att hålla inne leveranserna tills ett bättre pris uppnåtts. Hur som helst var kulaken rik bara i ytterst relativ betydelse. Spannmål hade förvisso konfiskerats under *zagotovki*, men den totala mängd som vid två tillfällen tagits från kulakerna, och som med säkerhet också hade inkluderat en mängd andra bönder som betecknades som kulaker, uppgick till 150 miljoner pud spannmål.[2] Även om man förmodade att kulakerna hade varit i stånd att gömma undan lika mycket eller mer, ger ovannämnda siffra en mer rimlig betydelse av kulakernas omtalade ”rikedomar” och även en mer korrekt bild av kulakernas förmåga att göra motstånd.

---

[1] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 4-5. [Grain Procurements and the Prospects for the Development of Agriculture]

[2] Denna siffra anges av Trifonov, *a.a.* (se kap. 2, not 9), sid. 200. Det bör noteras att vänstern hade föreslagit att denna kvantitet skulle uppnås genom ett tvångslån. Av detta skäl offentliggjordes inte siffran vid denna tid.

Trots tonen i dåtidens propagandistiska uttalanden och trots ledningens ansträngningar om att undvika allt som skulle kunna framstå som anti-serednjak [fientlig mot medelbönderna], råder ingen tvekan om den verkliga karaktären av Stalins intentioner. Hans inställning framgår delvis av ett brev skrivet i februari 1926, men som inte offentliggjordes vid den tiden. Stalin replikerade på tre partimedlemmar som, sade han, hade blivit ”chockade” över att han ”betraktade bönderna som tämligen labila och inte någon lika tillförlitlig bundsförvant som proletariatet i de utvecklade kapitalistiska länderna”. Han fortsatte med att erinra de tre partimedlemmarna om några grundläggande fakta om hur bönderna agerat under inbördeskriget. ”Bönderna var ofta vacklande i sin inställning och anslöt sig än till arbetarna, än till generalerna! Och vad ska man säga om alla som deltog som frivilliga i Denikins och Koltjaks arméer?”[3]

Stalins misstro mot bönderna som bundsförvanter växte sig än djupare 1928 och hans politik mot dem var avhängig denna misstro. I ett tal till studenterna i Moskva i maj konstaterade han oförsiktigt, men tämligen uppriktigt, att ”motsättningarna mellan arbetarklassen och bönderna inom arbetarnas och böndernas förbund alltmera kommer att utjämnas, att behovet av att tillgripa extraordinära åtgärder för spannmålsanskaffningen kommer att bortfalla …”[4] Här fanns sambandet mellan bönderna som helhet och undantagsåtgärderna uttryckt på det mest otvetydiga sätt. Vid detta tillfälle påminde han sina åhörare om att förbundet bara hade tre mål, nämligen att stärka arbetarklassens ställning, slå fast arbetarklassens ledande roll och avskaffa klasserna och klassamhället. Alla som ansåg att alliansen skulle ha några andra mål skulle betraktas som mensjeviker och socialistrevolutionärer och inte som marxister, sade Stalin.[*]

Denna kommentar var riktad mot politiska motståndare som hans auditorium ännu inte kände till existensen av. Men de kan mycket väl ha undrat över vilka rättigheter den andra parten i förbundet hade i ett läge där målsättningarna enbart formulerats utifrån ”arbetarklassens” utgångspunkt. Hans unga publik kan ha upplevt en viss osäkerhet på denna punkt, för Stalin gav sig nu in på en mödosam förklaring i syfte att visa att *smytjka*-formeln inte innehöll några inneboende motsättningar utan var ett föredöme av klarhet. Han lyckades emellertid bara komplicera frågan ytterligare genom att citera Lenins kommentar om att ”bönderna utgör en särskild klass” och att de var ”den sista kapitalistiska klassen”.[5]

Om man bortser från frågan i vilken utsträckning ett sådant påstående var berättigat, så är det avgörande att detta var Stalins verkliga syn på bönderna. *Enligt honom var bönderna en klass – den sista återstående kapitalistklassen – vars främsta kännetecken var att den hela tiden ur sig själv alstrade … en kapitalistklass.*

I detta sammanhang har frågan om det följdriktiga i resonemanget liten betydelse: det avgörande att inse är att när Stalin och de som ingick i hans närmaste krets öppet förklarade att ”vi kan inte låta oss bli beroende av kulakerna” menade de i själva verket att ”vi kan inte låta oss bli beroende av *muzjiken*”.

---

[3] Stalin, *Sotjinenija*, band VIII, sid. 93. [The Peasantry as an Ally of the Working Class]

[4] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 95. [Svensk övers: ”På spannmålsfronten” i *Leninismens problem*, s. 273 ff – ingår i samlingen Om kollektiviseringen av jordbruket]

[*] Så här uttryckte sig Stalin: ”Man måste bara ha i minnet att arbetarnas och böndernas förbund under den proletära diktaturen inte får uppfattas som ett vanligt förbund. Detta förbund är en särskild form av arbetarklassens klassförbund med de arbetande bondemassorna, vilket ställer som sin uppgift: a) att stärka arbetarklassens positioner, b) att trygga arbetarklassens ledande roll inom detta förbund, e) att avskaffa klasserna och klassamhället. Varje annan uppfattning av arbetarnas och böndernas förbund är opportunism, mensjevism, socialistrevolutionism — allt vad ni vill, bara inte marxism, inte leninism.” *Ibid.* – Red anm

[5] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 95-96. Det bör noteras att Lenin alls inte var tydlig på denna punkt.

Enligt ett dokument vars äkthet inte kan ifrågasättas hade Molotov på sammanträdet i juli sagt att ”medelbonden [serednjaken] har blivit mäktigare och det är orsaken till att han hamnat på kollisionskurs [med oss]”.[6] I själva verket var det medelbonden som var det verkliga problemet och det var orsaken till att Stalin ofta framhöll att om medelbönderna, eller bönderna i allmänhet, skulle kunna hållas inom de gränser regimen fastställt – dvs rollen som bundsförvant – måste de omgärdas av vissa säkerhetsåtgärder. I huvudsak bestod de av följande: ”En överenskommelse med medelbönderna kan bli varaktig endast under betingelser av en energisk kamp mot kulakerna och ett stärkt arbete bland fattigbönderna [*bednota*], att medelbönderna i annat fall kan komma att svänga över till kulakerna som till en styrka.”[7] Trycket mot medelbönderna måste därför öka från alla håll, i annat fall skulle det bli omöjligt att leda dem mot vad Stalin betraktade som regimens viktigaste uppgift, att hjälpa bönderna att omorganisera jordbruken ”på ny teknisk grundval …”. [8]

Här citerade han Lenin, men tillfogade en egen kommentar som inte helt överensstämde med andemeningen i Lenins testamente: ”Det är ingen mening med att samarbeta med bönderna och se en sådan hållning som ett föredöme för hur våra relationer med dem ska utformas. Fagra ord kommer inte att leda någon vart …”.

Inga ”fagra ord” var avsett som en pik mot Bucharin och hans anhängare och deras teorier: det syftade också till att uttrycka hans egen åsikt om de gamla, klassiska NEP-metoderna och klargöra att han inte längre hade någon tilltro till att de skulle kunna befria landet från den svåra belägenhet det befann sig i.

Hittills hade de metoder som Stalin använt knappast varit mer effektiva, även om det nog inte gick att anklaga honom för ”vekhet”. Undantagsåtgärderna hade åstadkommit relativt lite spannmål och deras enda resultat hade varit att ytterligare försämra perspektiven för jordbruket. 1928 hade sådden minskat igen, trots försöken att förhindra detta. I en del artiklar hävdades öppet att undantagsåtgärderna delvis bar skulden till krisen, som förvärrats av att vinterspannmålet i Ukraina gått förlorat.[9]

Under 1928 skedde en ytterligare minskning av sådden av vinterspannmål. Experterna i *Gosplan* och andra institutioner noterade en nedgång i den hittills gynnsamma ökningen av boskap. 1928 skedde för första gången en minskning av antalet boskap på grund av att bönderna sålde en stor del av sina djur.[10]

Åter var orsakerna delvis naturliga, delvis sociala. Under sommaren hade de ogynnsamma villkoren återkommit i Ukraina och norra Kaukasus och 1928 var det en dålig skörd i dessa

---

[6] Sokolnikov till Kamenev i *Sotsialistitjeskij Vestnik*, maj 1929, N° 9, sid. 9.
[7] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 96-97, 106.
[Lewin citerar här Stalins artikel ”Lenin och frågan om förbundet med medelbonden”, som återges i *Leninismens problem*. Det finns ett likande resonemang i ”På spannmålsfronten”:
”Proletariatets förbund med bönderna är arbetarklassens förbund med de arbetande bondemassorna. Ett sådant förbund kan inte förverkligas utan kamp mot de kapitalistiska elementen bland bönderna, utan kamp mot kulakerna. Ett sådant förbund kan inte vara varaktigt utan organisering av fattigbönderna såsom varande arbetarklassens stöd på landsbygden. Därför kan arbetarnas och böndernas förbund under den proletära diktaturens nuvarande förhållanden förverkligas endast i enlighet med Lenins bekanta paroll: stöd dig på fattigbonden, slut ett fast förbund med medelbonden och inställ inte för en minut kampen mot kulakerna. Ty endast genom att förverkliga denna paroll kan vi uppnå att böndernas stora massor ledes in i det socialistiska uppbyggets strömfåra.” – båda de referade texterna ingår i samlingen Om kollektiviseringen av jordbruket]
[8] *Sotjinenija*, band XI. [Industrialisation of the country and the Right Deviation in the C.P.S.U.(B.)]
[9] Tsylko, *NAF*, 1929, sid. 8, Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid.261 (novemberplenum) [Industrialisation of the country and the Right Deviation in the C.P.S.U.(B.)], Visjevskij, *NAF*, 1928, N° 10, sid. 87-92, Volf, *Planovoe Chozjaistvo*, 1929, N° 2, sid. 100.
[10] Kurbatov, *NAF*, 1929, N° 5, Visjenvskij i *NAF*, 1928, N° 10, sid. har en diskussion om dessa dåliga utsikter, Volf, *Planovoe Chozjaistvo*, 1929, N° 2, sid. 99.

regioner. I landet som helhet var skörden av vete och råg mindre än året innan. Dessa katastrofer märktes snabbt i antalet boskap, eftersom bönderna sålde sina djur för att kunna köpa utsäde, eller för att de hade brist på foder. Den negativa roll som myndigheterna spelade i allt detta underströks av en expert i folkkommissariatet för handel, som angav minskningen av boskap som delvis orsak till ”… den skattemässiga *peregiby*, enskilda avgifter och i viss mån tendensen bland mer välbärgade delar av bönderna att undvika att bli inräknade i kategorier som skulle ge dem en ofördelaktig klassposition i byarna”.[11] Landet stod således inför utsikterna av en brist på boskapsprodukter förutom den redan rådande bristen på spannmål.

Mot en bakgrund av underskott och ytterligare spänningar och påfrestningar i samband med satsningen på industrialisering började den sovjetiska ekonomin under detta år uppvisa tecken på ekonomisk kris. Vid centralkommitténs möte i oktober 1928 angavs en del av dessa symptom på följande vis:

> Problemen med spannmålen, bristen på metaller och byggmateriel, den allmänna bristen på industrivaror och problemen med reserver, nedgången i exporten på grund av att det fattas spannmål att exportera med sjunkande import som konsekvens och slutligen problemen med att stärka valutan.[12]

Den långsamma industriutvecklingen innebar också en stor börda för ekonomin och skulle ge upphov till ökade sociala spänningar. Från exilen i Alma Ata analyserade Trotskij läget i ett brev till Kominterns kongress i juli 1928. Brevet gjordes aldrig tillgängligt för diskussioner vid något möte över huvud taget och landet förblev okunnigt om innehållet. Stalin hade givetvis läst varenda ord från sin rival, vars existens fortfarande utgjorde ett hot mot hans egen ställning. Den inverkan vissa av Trotskijs idéer, eller i varje fall likheterna mellan de båda rörande diagnosen, hade på honom är tydligt urskiljbar.[13]

I sitt brev hade Trotskij skrivit: ”Industrins försenade tillväxt har skapat en oacceptabel ’prissax’ …”. Detta var ett gammalt tema hos Trotskij, men denna gång var ”saxeffekten” mycket mer omfattande.

> De enorma fördelar som bönderna fick av den jordbruksrevolution som oktoberrevolutionen åstadkom äts upp av priset på industrivaror. Det undergräver *smytjkan*, och tvingar breda skikt i byn till kulakens sida med dennes paroll om fri inrikes- och utrikeshandel.[14]

Denna svaghet ledde till spänningar inom befolkningen, som skulle vara farliga för vilken regim som helst, men var det så mycket mer för en revolutionär regim. Den stora massan hade deltagit i revolutionen i en anda av ohämmad optimism, men att det gick så sakta med förbättringar av levnadsstandarden skulle oundvikligen leda till ”minskade förhoppningar om sovjetmaktens förmåga att inom en överskådlig framtid i grunden förändra hela det samhälleliga systemet”.[15]

Hans förslag till offensiv gick ut på att ”center-höger”-linjen skulle överges och ersättas med en ”leninistisk linje”, dvs den linje som skisserats i *Plattformen*.[16] Det bör emellertid noteras att Trotskij redan i augusti hade kritiserat det sätt på vilket Stalin genomfört sin ”vänstersväng” och framhållit att det var viktigt att inte bara att granska vad Stalin gjorde, utan också det sätt han gjorde det på.[17]

---

[11] Lvov i *NAF* 1929, N° 1, skildrar den första delen av anskaffningskampanjen 1928-29.
[12] Resolution vid plenum i november 1928 i *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 527.
[13] Enligt Deutscher läste Stalin noggrant Trotskij och blev imponerad av hans analyser. Enligt Deutscher var Trotskij helt klart far till Stalins nya linje. Se *Den avväpnade profeten*.
[14] Trotskij ”Och sedan?” i Tredje internationalen efter Lenin
[15] Trotskij, *a.a.*
[16] Förenade vänsteroppositionens plattform
[17] Se Deutscher, *Den avväpnade profeten*.

Stalin var överens med Trotskijs syn på läget. Han var nu övertygad om att om det inte skedde en radikal förändring av politiken, och om inte de lösningar han föreslog genomfördes, skulle ”kapitalismens återkomst vara oundviklig”.[18] Dilemmat bestod, som han uttryckte det vid denna tid, i *kto logo* (vem som [skulle besegra] vem) och avspeglade hans djupa övertygelse att enda utvägen var en allmän offensiv, även om han i detta läge ännu inte ansåg att den skulle föras samtidigt ”på alla fronter”. Ett stort antal bönder skulle fortfarande lämnas i fred med sina jordlotter och till och med ges all tänkbar assistans. Hans upprepade uttalanden i den riktningen under detta år överensstämde nog också med vad han ärligt ansåg.[19] När sådana uppfattningar framfördes av en person som Rykov handlade det om hans övertygelse om att det fortfarande var möjligt att åstadkomma framsteg i jordbruket inom ramen för den privata sektorn. Men för Stalins vidkommande var den privata sektorn inget annat än en källa till problem. Han hoppades kort och gott kunna kringgå bönderna tills den tid då han kunde sätta sin nya plan i verket.

Planen hade skapats mitt under spänningarna och påfrestningarna bland *zagotovki*. Stalin insåg att det inte räckte med att framträda med piskan i handen inför aktivister i Sibirien och att han måste komma med ett lite mer konstruktivt långsiktigt program och ge vissa löften om framtiden. Det gjorde han i slutet av januari och början av februari då han tillmötesgick sin publik i Sibirien med att lägga fram sina två främsta lösningar, sovchoser och kolchoser.

Enligt Stalin var det grundläggande målet att i byarna upprätta styrkepositioner liknande de ”strategiska positioner”, som regimen hade i städerna. Enligt hans åsikt var det inte mycket som talade för uppfattningen, som var allmänt spridd av partiet i teori och propaganda, att samverkan på landsbygden under sovjetiska förhållanden automatiskt skulle anta ”socialistisk” form. Erfarenheten hade visat att lokala kooperativ tenderade att bli styrkepositioner för de mer välbärgade bönderna. Nu förespråkade Stalin det skulle upprättas ett stort antal kolchoser och sovchoser ”med alla de resurser och medel som vi förfogar över”, och bara dessa organisationer skulle ha rätt att klassas som socialistiska. Deras huvuduppgift skulle vara att förse regeringen med stora mängder spannmål, vilket skulle göra att man blev oberoende av den privata sektorn, och rent av göra det möjligt att utöva ett betydande inflytande på den senare.

”Av detta skäl”, sade Stalin, ”måste vi se till att kollektivjordbruk och statsjordbruk under de närmaste tre-fyra åren förmår förse staten med åtminstone en tredjedel av nödvändigt minimum. Detta skulle räcka för att undergräva kulakernas inflytande …”[20] och förse staten med det minimum av det utbud som krävdes för att livnära arbetarna och armén, samt bygga upp de spannmålsreserver som var så nödvändiga. Samtidigt som kolchoser och sovchoser skulle förse regimen med det minimum som behövdes för att säkra dess intressen skulle de också bidra till ”seger för det socialistiska uppbygget på landsbygden”.

Stalin visste att löftet om bröd allena inte var tillräckligt och att det var viktigt att ge partikadern ett mål i form av idéer, som skulle väcka liv i deras falnande förhoppningar och inympa ny kraft i dem, genom att måla upp de lysande utsikter som den nya politiken stod för och där han var arkitekten. Från och med nu skulle varje steg som regimen företog kopplas till idén om socialism och mätas i kvantitativa termer, dvs så många procent av bönderna som kollektiviserats, så många procent av nationalinkomsten som staten svarade för, och så vidare.

---

[18] Se hans tal vid novemberplenum 1928, *Sotjinenija*, band XI, sid. 254-255. [Industrialisation of the country and the Right Deviation in the C.P.S.U.(B.)]

[19] Se t ex hans brev till politbyrån den 20 juni 1928, där han förklarade att den privata sektorn skulle förbli ”tyngdpunkten”, men att detta inte längre var tillräckligt. *Sotjinenija*, band XI, sid. 123. [To the Members of the Political Bureau of the Central Committee]

[20] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 6. [Grain Procurements and the Prospects for the Development of Agriculture]

Med hjälp av dessa siffror skulle det vid en given tidpunkt bli möjligt att tillkännage att den socialistiska regim, som generationer revolutionärer drömt om, verkligen hade upprättats.

I detta sammanhang presenterade Stalin för kadrerna i Sibirien en teori som de hittills inte stött på och som skulle bli ett slags ledstjärna under de närmaste åren. Den gick ut på följande. Dittills hade sovjetregimen baserat sig på två ojämlika faktorer, nämligen ”en enhetlig, förstatligad industri och en småskalig uppodling av mark baserad på enskilda bondeegendomar och därmed på privat ägande av produktionsmedlen”. ”Kan Sovjetregimen fortsätta att existera på grundval at två så motstridiga faktorer? Nej, det går inte.”[21]

Här var ett kategoriskt uttalande som gjorde förnuftsargument onödiga, och det avspeglar att Stalin var angelägen om att Sovjetregimen skulle upprättas på ”en enda, stabil bas” och därmed ge staten samma kontroll över jordbruket som redan rådde inom industrin. Denna tankegång kunde läggas fram för aktivisterna som socialistisk. Men redan på detta stadium hade en del av hans motståndare avfärdat detta som drömmen hos en ”super-byråkrat”, enbart intresserad av att skapa ett lätthanterligt samhällsmaskineri, där varje kugge kunde kontrolleras från ett beslutsfattande centrum.

De teoretiska aspekterna av denna speciella doktrin var emellertid en annan fråga. Under trycket av de omedelbara svårigheterna var Stalin upptagen av *tovarnost*, som var en fråga av största betydelse. I maj talade han till kommunistiska studenter om sin tilltro till storskaliga jordbruksföretag och framhöll deras överlägsenhet gentemot andra former.[22] Idén om allt större företag skulle sedan bli en myt, tills tron på dem blev något heligt. Det fanns till och med en tendens att använda storleken som ett kriterium på socialismens överlägsenhet gentemot kapitalismen.[23] Denna överdrivna överbetoning av storskaliga former skulle göra mycket skada på Sovjetregimen och följderna av den gör sig kända än idag.

Vid den period vi talar om hade det upptäckts att kolchoser och sovchoser kunde leverera nästan hälften av sin produktion till marknaden, dvs fyra gånger mer än ett genomsnittligt bondejordbruk. Redan från början var Stalin medveten om att dessa statliga och kooperativa organisationer skulle kunna vara lika ovilliga som övriga bönder att förse staten med spannmål, om de priser staten betalade inte var acceptabla för dem. Som vi ska se hade han tillgång till tillräckligt med belägg för att på förhand vara övertygad om att priserna skulle betraktas som ogynnsamma och av detta skäl åtföljdes kampanjen för ”socialistiskt uppbygge på landsbygden”, exemplifierat genom skapande av kolchoser, av sökande efter ett *modus operandi* som skulle se till att staten fick önskad andel av produktionen, oavsett vad producenterna ansåg.

Inför samma publik av unga intellektuella i partiet tog Stalin upp problemet med brutal uppriktighet. ”Uppgiften består i”, sade han, ”att införa en sådan ordning, att kollektivbruken avlämnar all sin varuspannmål åt de statliga och kooperativa organisationerna med risk att de annars går förlustiga de statliga understöden och krediterna”.[24] [Vid den tiden hade han ingen aning om de svårigheter han senare skulle stöta på med de statliga sovchoserna – M L]

De konkreta resultat som Stalin hoppades uppnå inom tre eller fyra år, var till att börja med att sovchoserna skulle bidra med 100 miljoner pud spannmål, trots att de kolleger i politbyrån som fortfarande hade något att säga till om i frågan ansåg att det nog snarare handlade om fyra eller fem år. Man ansåg att sovchoserna stod för de bästa utsikterna till en snabb förbättring av situationen på kort sikt. Dessa förhoppningar skulle visa sig ogrundade, men för ögon-

---

[21] *Ibid*.
[22] *Ibid.*, sid. 84.
[23] Detta tema dyker upp redan i juli 1928 i Stalins tal till juliplenum. Därefter skulle han ofta återkomma till det.
[24] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 88-89. [”På spannmålsfronten”, a.s.]

blicket var det till sovchoserna som de största satsningarna gick. Både de f d kolchoserna och de nya förväntades stå för ett lika stort bidrag.

Genom att använda ännu en metod, nämligen kontraktsmetoden (även om den sågs som den minst tillförlitliga) hoppades man kunna utvinna ytterligare 50-100 miljoner pud spannmål. Detta mål på totalt 250-300 miljoner pud spannmål, som skulle införskaffas av statens regionala agenturer, betraktades som ett minimum vilket mer eller mindre skulle räcka för att säkra statens frihet att agera både på hemmaplan och utomlands.[25] Stalin uttryckte också förhoppningen att lager av denna storleksordning skulle ge regimen möjlighet att klara av den årliga anskaffningskrisen utan att behöva tillgripa undantagsåtgärder.

De ovannämnda målen var i sig ambitiösa nog, men man måste hålla i minnet att regeringen samtidigt siktade på oerhörda investeringar i industrin. Även här uttalades de uppställda målen helt och hållet i kvantitativa termer relaterade till investeringsnivån.[26]

En viktig förutsättning för de förändringar som förutsågs för landsbygden var existensen av en stark industrisektor, framför allt inom tung industri, som skulle skapa villkoren för en ny *smytjka*. Under den tidigare politiken hade *smytjkan* varit ”baserad på textilier”. Stalins program, som det lades fram i juli, presenterade *smytjkan* i ny dräkt, baserad på metaller, och den skulle inte bara vara relaterad till konsumtion och bytesförhållanden, utan till den verkliga produktionsprocessen.

Hur skulle detta finansieras? Detta svåra problem hade redan mycket rättframt analyserats av Preobrazjenskij och Stalins lösning följde nära de linjer som denne dragit upp. I ett tal på sammanträdet i juli, som inte publicerades förrän 20 år senare, avslöjade Stalin vissa ”högst obehagliga sanningar” för centralkommitténs medlemmar. Han ställde dem inför det faktum att sovjetregimen bara hade två källor till ackumulation, nämligen arbetarklassen och bönderna. Av hänsyn till sina åhörare sade Stalin inget om det bidrag proletariatet skulle uppmanas att stå för, men böndernas roll lyftes fram på det mest otvetydiga sätt. Som Stalin uttryckte det var bönderna inte bara föremål för direkt beskattning av staten på sedvanligt sätt utan fick dessutom ”*betala för mycket för* industrivaror med relativt höga priser samtidigt som de förlorade på de priser som betalades för jordbruksprodukter … Detta är en sorts ’bidrag’, eller super-skatt, som vi tvingas ta in av dem temporärt om vi ska kunna upprätthålla och även öka den nuvarande takten i den industriella utvecklingen …”[27] Han förklarade att landet i nuvarande läge inte kunde avvara detta ”bidrag” och att det skulle ta ”flera år” innan man kunde avstå från det.[28]

Detta uppriktiga medgivande förde med sig utsikter till ökade sociala spänningar under de fyra eller fem år som behövdes för att bereda väg för en slutgiltig eliminering av motsättningarna i *smytjkan*. Klyftan mellan stad och land, som redan hade vidgats oroväckande efter vinterns händelser, skulle bli än större när värdefulla resurser i ökad utsträckning skulle hämtas från landsbygden för att finansiera industriinvesteringar. Det var tydligt att landet var dömt till en tid av ökade brister och skärpning av klasskampen och stod inför en ytterst explosiv situation. Vad kunde göras för att avvärja de värsta följderna av stormen och tryggt föra landet genom en riskabel passage?

Stalins svar på de frågorna avspeglade till stor del de erfarenheter han gjort under *zagotovki*. Som han såg det måste regimen vara beredd att vidta alla åtgärder som ansågs nödvändiga.

---

[25] *Ibid.*, sid. 90-92 innehåller hela planen. Citatet från sid. 92.
[26] *Ibid.*, sid. 257-58 (novemberplenum). 1 320 miljoner 1927-28, 1650 miljoner 1928-29.
[27] Stalin, ”Ob industrializatsii i klebnoj probleme”, *Sotjinenija*, band XI, sid. 159 (kursiv. i original). [”Industrialisation and the Grain Problem”, Plenum of the C.C., C.P.S.U.(B.]
[28] *Ibid.*, sid. 160.

Eftersom han nu var besluten att direkt konfrontera situationen, oavsett vad det skulle kosta, var första villkoret för framgång att man förfogade över tillräcklig makt.

I detta kritiska ögonblick hade Bucharin insett de aspekter av Stalins personlighet som föreföll honom olycksbådande. Han sammanfattade Stalins hållning väsentligen på följande vis, Eftersom beskattningen skulle öka, under ett växande folkligt missnöje, var det nödvändigt att föra en hård linje; om det uppstod svårigheter fick man inte tveka att tillgripa undantagsåtgärder.[29]

Stalin förnekade alla sådana påståenden, men lät ändå förstå att dessa åtgärder kunde ge resultat och inte fick avvisas på förhand. Detta gjorde han med så mycket mer självsäkerhet då han kände att hans ställning inom centralkommittén hade stärkts. Det stod klart, av ovanstående uttalanden, att användning av tvångsåtgärder alls inte kunde slutgiltigt överges förrän vid en tidpunkt då landet rett ut sina svårigheter. Inför centralkommittén i juli bekräftade han att sådana åtgärder inte kunde uteslutas. ”Undantagsåtgärder måste betraktas från en dialektisk utgångspunkt, eftersom allt hänger på de givna förutsättningarna vid en given tidpunkt och plats.”[30] Vid denna tidpunkt hävdade han fortfarande att undantagsåtgärder inte skulle ha tillgripits om man hade förfogat över ekonomiska resurser i storleksordningen 100-150 miljoner att importera spannmål för. Men ett år senare var han tillräckligt säker på sin ställning för att kunna slå fast att undantagsåtgärderna hade varit följden av en medveten politik och inte dikterats av bristen på valuta (Rykov, som hade yrkat på att man skulle importera spannmål, var tillräckligt välinformerad för att veta att de nödvändiga resurserna kunde ha mobiliserats), utan bara berott på överväganden om ändamålsenlighet.[31]

Stalin föredrog uppenbarligen våldsanvändning i stället för långsammare och mer komplicerade ekonomiskt politiska tillvägagångssätt. Det går förstås att hävda att hans senare försäkringar var ett försök att i efterhand försvara metoder som orsakats av plötslig panik. Faktum är från denna tid fortsatte sådana metoder att få brett stöd.

I ett samtal med Kamenev i juli hade en förfärad Bucharin gjort följande profetia: ”Han (Stalin) kommer att tvingas dränka resningar i blod.”[32] Stalin var, om nödvändigt, beredd att göra det, men han slipade också på andra metoder, som avspeglade hans taktiska färdigheter och hans klara uppfattning om vilka sätt och metoder som kunde hålla honom kvar vid makten. Hans plan var att i landet som helhet bland aktivisterna, och framför allt inom partiet, skapa en social och intellektuell atmosfär, där varje form av motstånd blev omöjlig och där varje attack på hans politiska linje var dömd att misslyckas, inte bara för att den kunde slås ner med polisinsatser, utan på grund av att all opposition kunde framställas som moraliskt förkastlig, som automatiskt kunde anklagas för att vara en villolära och där den kritiske likställdes med fienden och allt denne stod för. Dessa metoder fick sin höjdpunkt i Stalinkulten, denna kombination av polisförtryck och den halvt magiska, närmast religiösa ortodoxi, som hade kommit att förverkligas under ”vänsterkurs”-perioden.

Det främsta knepet för att skapa det samhällsklimat som skulle få bönderna att bli mycket mottagliga för myndigheternas önskningar, var det överdrivna talet om hotet från kulakerna och underblåsandet av klasskampen till en intensitet som inte hade varit möjlig utan officiell uppmuntran. Det handlade om metoder som redan testats under i anskaffningskampanjen.

---

[29] *Sotsialistitjeskij Vestnik*, mars 1929, N° 6, sid. 11.
[30] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 175 [”Industrialisation and the Grain Problem” i Plenum of the C.C., C.P.S.U.(B.)]. I april 1929 godkändes undantagsåtgärderna officiellt som legitima och permanenta. Se Stalins tal till aprilplenum 1929, *Bolsjevik*, 1929, N° 23-24, sid. 183 och *Sotjinenija*, band XII.
[31] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 173, *Bolsjevik*, 1929, N° 23-24, sid. 183. och framför allt Band XII, sid. 94. Denna del av talet hemlighölls vid tidpunkten.
[32] Samtal mellan Bucharin och Kamenev, *Sotsialistitjeskij Vestnik*, maj 1929, N° 9, sid. 10.

Erfarenheten hade visat att varje attack på kulakerna gick att utsträckas, med minimala ansträngningar, till ett stort antal andra bönder. Det kunde ske genom att ”felaktigt” stämpla dem som kulaker (där de lokala myndigheterna senare kunde utses till syndabockar) eller med hot om att utpekas som *podkulatjniki* [kulakhejdukar]. På detta sätt hade myndigheterna en fix och färdig fiende, rejält svartmålad och uppblåst över alla proportioner, som kunde användas för att skrämma bönderna till underkastelse överallt där detta ansågs vara lämpligt.

Detta var en teknik som hädanefter skulle fungera med osviklig effektivitet, i synnerhet eftersom den visade sig acceptabel för partimedlemmar som var lyhörda för argument av klasskaraktär. På samma sätt föll det i god jord hos vissa delar av den allmänna opinionen utomlands, bland socialister och liberaler, som inte fann någon anledning att ifrågasätta behovet av ytterst stränga åtgärder mot kulakerna, som stod i vägen för socialism och framsteg för den stora massan av *muzjiki*.

Åtgärderna mot kulakerna syftade också till att uppfylla en annan viktig funktion, även om de var mer eller mindre begränsade till en liten kategori (och som vi har sett var detta inte möjligt på grund av att faktorn *zazjitotjnije* tillkom). Resultatet var att medelbönderna hindrades från att förverkliga drömmen om att bli kulak och få dem att godta idén om kolchoser. Stalin presenterade en lätt förvriden bild av denna process i april när han sade: ”Om medelbonden [serednjaken] hindras från att stiga uppåt och bli kulak, och rimligen inte kan förväntas att hamna längre ned på den sociala skalan, då måste vi väcka tanken hos honom på att kunna förbättra sina ekonomiska villkor genom att samarbeta i bildandet av kolchoser.”[33]

Detta ”förslag” belyser klart vad vi försökt peka på: medelbonden förnekades möjligheten att bli kulak och skulle då acceptera andra framtidsutsikter. Till följd av en kraftfull kampanj där kulaken utsattes för ökade restriktioner och förföljelse såg sig medelbonden avskuren från den framtid han tänkt sig och föredrog och insåg att han själv skulle kunna drabbas av samma öde om han försökte utmana myndigheterna.

Detta var ett oerhört effektivt sätt att öka trycket på den breda massan av bönder och det ledde dessutom till att oenigheten i deras led ökade, eftersom fattigbönderna, och även de som var lite mindre fattiga, inte hade någon direkt anledning att försvara de mest välbärgade skikten i byarna.

Under tiden hade Stalin utnyttjat en annan händelse för att förse sig med ett vapen för att hålla nere städerna. Det handlade om jakten på sabotörer. I byarna kunde kulaken få skulden för alla olyckor, men i städerna var det omöjligt att låta Nepmannen få samma roll. Han hade inget att göra med vare sig större industriella satsningar eller med viktiga statliga organisationer och kunde därför inte tjäna som syndabock. Den delen skulle, i mycket större omfattning, spelas av icke kommunistiska intellektuella, där många vid denna tid var sysselsatta inom industrin och i ministerier, samt på universiteten.

Rättegången mot *Sjachty*-ingenjörerna, som OGPU arresterat i början av året, gav Stalin möjlighet att utarbeta ett antal knep, som skulle visa sig synnerligen effektiva när det gällde att sätta munkavle på icke partiansluten kader och skulle senare även användas för att tysta partiet som sådant.

När det gäller frågan om sanningshalten i anklagelserna mot ingenjörerna under skenrättegången, som pågick i Moskva i drygt två månader (mellan den 18 maj och 5 juli 1928), så är det något som inte ryms inom ramen för detta arbete. Det viktiga är hur Stalin utnyttjade detta

[33] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 41. [The Work of the April Joint Plenum of the Central Committee and Central Control Commission]

och de lärdomar han drog av den. De hade inget att göra med ingenjörernas eventuella skuld, till och med om de verkligen begått de brott som de stod anklagade för.[34]

I sitt tal i Moskva i april, i den del som behandlade *Sjachty*-affären, drog Stalin följande slutsatser: kommunisterna var inte tillräckligt förtrogna med de tekniska aspekterna i de företag de ansvarade för, de unga kommunistiska specialisterna var oerfarna och hade inte fått adekvat utbildning för sina uppdrag på berörda tekniska institut, inga effektiva kontroller gjordes inom ekonomiska och andra organisationer för att garantera att beslut förverkligades på rätt sätt. Bland de åtgärder som nämndes för att få bukt med dessa svagheter föreslogs att det skulle ske ständiga kontroller utförda av administratörer från centrum och en ökad utnämning av arbetare till poster i förvaltningen av fabriker, osv … [35]

Man kan undra om det var nödvändigt att hålla en rättegång mot ”sabotörer” för att komma fram till den sortens slutsatser, som mer har att göra med elementära aspekter av administration. Hur som helst skulle metoden bli allmän och den bestod av att koppla förändringar av politik, eller personal, eller igångsättande av en större kampanj, till påstått agerande av krafter som var fientliga till regimen. Denna metod gjorde det möjligt för myndigheterna att ge ”en politisk vinkling” till de åtgärder man vidtog och framställa dem i önskvärt ljus.[36]

Det fanns fler sidor av detta. I fallet *Sjachty*-affären (som ännu inte kommit upp i rätten, även om politbyrån uppgavs ha bevis för anklagelserna) tillkännagav Stalin att det fanns belägg för en större manöver utifrån nya linjer och riktad mot Sovjetunionen av kapitalistiska krafter … ”Vad det handlar om är ekonomisk inblandning i vår industripolitik av västeuropeiska kapitalistiska organisationer som är fientliga gentemot Sovjetunionen.”[37] Anklagelsens överdrivna karaktär går lätt att inse när man betänker hur den senare kom att användas. Stalin fortsatte med att säga att ”det internationella kapitalets krafter”, dvs de tidigare nämnda ”kapitalistiska organisationer”, hade ändrat taktik när deras försök till militär intervention misslyckats. ”Nu försöker de undergräva vår ekonomiska ställning genom ekonomisk inblandning av ett slag, som oavsett om den är osynlig och inte alltid omedelbart kan påvisas, så är den icke desto mindre lika farlig och går ut på att underblåsa alla slags kriser i olika industrisektorer och därmed bana väg för en framtida väpnad intervention.”[38]

Stalins vilja att ständigt ha till hands en fix och färdig förklaring till ”alla sorters kriser” kunde inte ha uttryckts klarare. Talet om kapitalistisk ”list” som den främsta orsaken till dessa kriser var tillräckligt sannolik för att kunna tjäna som direkt och logisk länk till framtida brister, misstag, missnöje, eller bara vanlig kritik mot regimen.

Sabotage var, som Stalin betonat, osynligt, inte lätt att upptäcka … Det kunde därför upptäckas var som helst och när som helst. Genom missbruk av marxismens klassteori utvecklades ett system av tolkning och försvar där varje form av opposition, verklig eller inbillad, direkt kunde härledas, utan att några ytterligare bevis behövdes, till intriger av spioner i tjänst hos ”den internationella kapitalismens krafter”, vilket i detta fall var en ren myt. ”Allt hänger ihop”, som Stalin uttryckt det på tal om rättegången mot ingenjörerna, ”det är inte tal om någon slump”.[39]

Några månader senare kom en ny faktor med i leken och skulle i sin tur användas för att ytterligare motivera dessa manövrer och ge ökad kraft åt det vapen som framtida repressiva

---

[34] *Ibid.*, sid. 53-63, i sitt tal i Moskva efter aprilplenum.
[35] *Ibid.*, sid. 58-63.
[36] Det ryska uttrycket lyder *Polititjeskij zaotrit*.
[37] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 53. [The Work of the April Joint Plenum of the Central Committee and Central Control Commission]
[38] *Ibid.*, sid. 54.
[39] *Ibid.*

åtgärder skulle bygga på. Det handlade om den ryktbara teorin, numera avfärdad i Sovjetunionen, att socialismens växande styrka i landet skulle åtföljas av en skärpt klasskamp. Enligt denna tolkning skulle den fara som klassfienden utgjorde förstärkas ju mer klassfienden besegrades och undanröjdes och desto starkare socialismen blev. Detta argument framfördes med precis det inslag av förnuftmässighet som ger sken av sanning åt uppfattningar av detta slag. Stalin förklarade att socialismens frammarsch skulle lämna efter sig svikna förhoppningar hos tusentals köpmän, små och mellanstora kapitalister och delar av kulakerna. ”Ska man förvänta sig att dessa individer kommer att godta sin nedgång under tystnad, utan att försöka organisera någon form av motstånd? Givetvis inte!”[40] Det låg en viss logik i argumentet, eftersom man kunde anta att alla sådana grupper på grund av sitt extrema missnöje skulle försöka att göra motstånd. Men logiken blir snart uttömd och ger i stället plats åt en helt grundlös allmängiltighet. ”När vi går framåt kommer motståndet från dessa kapitalistiska element att hela tiden öka och klasskampen bli allt bittrare, samtidigt som den allt starkare Sovjetregimen driver en politik som siktar på att omringa dessa fientliga krafter …”[41] Bucharin, som av Lenin betecknats som partiets bäste teoretiker, avfärdade denna teori som ”okunnigt nonsens”.[42]

Den vetenskapliga grundvalen för dessa teorier var emellertid av relativt lite värde när det avgörande var att skapa ett vapen för politisk dominans, vars effektivitet inte gick att mäta i termer av intellektuell styrka. När man granskar Stalins texter och hans agerande får man intrycket att hans tänkande främst sökte sig till maktens gömda källor. De teorier och den praktiska politik han skulle omfatta på senare år var bara en vidareutveckling av de erfarenheter och det som inspirerat honom 1928.

Stalin och politbyrån förberedde ett språng ut i det okända och bästa sättet att göra landningen säker tycktes vara existensen av en stark maktapparat, helst med Stalin själv med full kontroll.

Under tiden började Stalin, samtidigt som han gjorde sig redo att möta de faror som väntade, omvandla parti och stat till fogliga redskap, en uppgift som fortfarande var långt ifrån fullbordad. På grund av att läget i landet stadigt försämrades, och framför allt den explosiva situationen bland bönderna, fanns fortfarande alltför många delar av partiet som skulle kunna förenas och få majoritet i centralkommittén för att störta Stalin.

Även om de var deporterade var inte Trotskij och hans anhängare bortglömda och de hade fortfarande ett tämligen gott anseende bland aktivisterna, där många i själva verket var trotskister i hemlighet eller hade inte helt och hållet övergivit sin forna lojalitet. Det torde ha funnits många kommunister på högre nivå i partiet, som var väl medvetna om det ”trotskistiska” innehållet i den nya linjen och som inte kunde förstå varför man måste fortsätta förtalskampanjen mot Trotskij i stället för att återinsätta honom vid makten.[43] Som Deutscher sagt[44], insåg Stalin mer än väl att det för varje deporterad trotskist fanns två ”kapitulanter” i partiet som innerst inne var trotskister och ytterligare två som hade ”två anleten” (*dvurusjniki*) och vars sympatier också låg hos Trotskij.

Själva politbyrån skulle dessutom snart bli scenen för en strid mot den nya oppositionen från högerns sida. Detta år skulle Stalin energiskt arbeta för att eliminera oppositionen ipartiet och göra sig av med potentiella rivaler som kunde hota hans makt. Den främste av dessa rivaler, Trotskij själv, skulle i början av 1929 till sist utvisas ur Sovjetunionen och därmed upphöra att utgöra en kraft i sovjetisk politik. Den man som kunde ha fungerat som samlingspunkt för

---

[40] *Ibid.*, sid. 170.
[41] *Ibid.*, sid. 171.
[42] Bucharin till Kamenev, *Sotsialistitjeskij Vestnik*, mars 1929, N° 6, sid. 10.
[43] Enligt Deutscher, *Den avväpnade profeten*.
[44] *Ibid.* Beträffande Stalins taktik.

Stalins alla motståndare hade oskadliggjorts. Vid ungefär samma tidpunkt blev också höger-oppositionen så gott som undanröjd och Stalin hade nu fältet fritt för att fullfölja sin politik. I november hade han redan utfärdat parollen ”hinna ifatt och gå förbi” (*dognat i peregnat*) där partiet och befolkningen uppmanades att mobilisera krafterna för en brådskande industrialisering.[45] Sex månader senare hade den berömda femårsplanen antagits.

Innan vi behandlar det sovjetiska ”stora språnget framåt” måste vi granska politiken som fördes under de mellanliggande månaderna och försöka följa hur kampen mot högern utvecklades. Ty så länge som högern fortsatte att fungera som politisk kraft var Stalins händer bundna.

[45] *KPSS v Rezoljutsijach*, sdi. 526.

11. 1928 – Ett år utan kompass

Vid denna tidpunkt var partiledningen upptagen av ett antal nya idéer, som började ta form i deras tänkande, och med den interna kamp som de fortsatte att ägna större delen av sin energi åt. Samtidigt förmådde inte regeringen, som saknade överblick över läget och inte hade någon klar idé om de långsiktiga målen, formulera en konsekvent ekonomisk politik och ägnade sig i stället åt åtgärder av partiell och provisorisk karaktär, utformade som svar på omedelbara problem.

En katastrofal följd av vinterns konfrontation med bönderna var att dessa hade minskat sådden i en omfattning som satte den kommande skörden på spel. Regeringen hade därför bråttom att införa en rad åtgärder i preventivt syfte. Men sådden hade hittills varit något som bönderna helt och hållet ansvarat för och myndigheterna, som saknade tidigare erfarenhet, hade ingen idé om hur en såningskampanj skulle genomföras. *Förutom administrationens mödor var regimen nu också tyngd av den nya och enorma uppgiften att se till att miljontals hushåll skulle beså ett visst antal hektar*. För första gången hade sådden blivit en fråga om propaganda och påtryckningar, en kampanj som gick ut på att mobilisera *selsovety* och *raiispolkomy* och med deltagande av partiorganisationerna.[1]

Hädanefter måste regeringen själv ta sig an uppgiften att organisera sådden. I sinom tid skulle den också få ansvar för alla andra aspekter av jordbrukets årscykel. Ställda inför denna ytterligare börda var det förståeligt att myndigheterna var angelägna om att hitta nya kontroll- och odlingsmetoder, som så effektivt som möjligt skulle se till att bönderna följde anvisningarna. Folkkommissariernas råd utfärdade ett särskilt dekret om de åtgärder som skulle vidtas för att öka vårsådden och presidiet inom *TsIK* utfärdade en högtidlig maning till bönderna att öka sina uppodlade arealer.[2]

Selsovety reagerade så gott de kunde på de brådskande kraven uppifrån och improviserade sätt att hejda minskningen av sådden. Några tillgrep de metoder som tidigare använts under anskaffningskampanjen, inbjöd bönderna till *selsovetens* kontor, där de fick skriva under på att de skulle så den erforderliga arealen. Metoden skulle senare förbjudas på grund av det missnöje som den ledde till bland bönderna. Vid andra tillfällen ombads bysamfundet att ge sitt samtycke för utsädesplanen, eller så gjordes besök hos bönderna för att ta reda på vad de hade för planer. En annan metod, som fick dåligt bemötande ute i byarna, var att beordra mer välbärgade bönder att hjälpa fattigare grannar att öka sin besådda areal genom att låna ut utsäde och redskap. Fattigböndernas kommitté för ömsesidig hjälp erbjöd en mycket osäker garanti om återbetalning från fattigbonden ifråga.[3]

I syfte att bistå bönderna med sådden levererade staten utsäde, krediter, redskap och till och med traktorer, men på våren 1928 var resurserna knappa. Att det kom traktorer till byarna var förvisso något sensationellt, men de anlände sent, var för få (bara 20 % av det antal som beställts) och de åstadkom inte mycket. Inga förare hade utbildats. De skinande nya motorerna gick sönder och behövde omedelbart repareras.[4]

Under denna kampanj försökte man med en viktig ny metod. *Kontraktatsija*, kontraktssystemet som det kallades, hade använts sedan 1927 för industriella grödor. Eftersom staten i praktiken var ende köpare av dessa grödor hade resultaten varit både snabba och nöjaktiga.

---

[1] Kring, *NAF*, 1928, N° 6-7. Kviring var vice ordförande för *Gosplan*.
[2] Se dokumentsamlingen *Kollektivizatsija selskogo chozjajstva*, fotnot sid. 30 och *Sobranje Zakonov*, 1928, N° 14, par. 1119.
[3] Enligt Kviring, *a.a.*
[4] *Ibid.*

Nu föreslogs det att *kontraktatsija* skulle utsträckas till att också gälla spannmål som ett tänkbart sätt att uppmuntra bönderna att öka sådden.

Kontraktet, undertecknat av företrädare för en statlig eller kooperativ organisation och en grupp bönder, var ursprungligen tänkt att innehålla klausuler med fördelar för båda parter. Staten (eller kooperativet) åtog sig att betala för framtida försäljningar, låna ut utsäde och underlätta inköp av utrustning. De bönder som undertecknade skulle också ha rätt till agronomiskt bistånd. Kontraktet kunde gälla ett helt bondesamhälle, eller föreningar som bildats just för detta ändamål.

Bönderna å sin sida förväntades införa förbättrade metoder för hushållning, att så på en fastställd areal och framför allt att till staten leverera ett överenskommet minimum spannmål till fasta priser som kunde öka beroende på kvalitet och leveransdatum. Detta minimum kunde vara så mycket som 200 % av den förskotterade summan.[5]

Här fanns en tanke med intressanta möjligheter. Hade man tålmodigt förbättrat den under ett antal år kunde den ha visat sig vara ett effektivt sätt för staten att ingripa i jordbruksproduktionen och på samma gång lönsam och godtagbar för bönderna. De potentiella fördelarna med denna metod väckte stora förhoppningar inom ledningarna för olika jordbruksadministrationer. Vid ett tillfälle var politbyrån nära att anse att *kontraktatsija* var ett viktigt genombrott, som skulle göra det möjligt för staten att tillämpa verklig planering inom jordbrukssektorn och därmed göra det möjligt att förvalta en del av ekonomin som hittills motstått all sådan inblandning. Man trodde också att kontraktssystemet skulle kunna utgöra ett utmärkt påtryckningsmedel för kollektivisering.

Hittills var det långt ifrån något sådant. *Staten själv var först med att bryta de nyligen undertecknade kontrakten. Kontraktatsija* infördes för sent och man hade inte tid att förklara de olika klausulerna för berörda bönder. Det sätt som det genomfördes på var kaotiskt, eftersom det inbegrep dåligt samordnade försök av en mängd olika organisationer.[6] Krediterna för *kontraktatsija* kom för sent och var för små. Medlen fördelades därefter slumpartat och effekterna förspilldes. I en del fall gick det inte att ställa till rätta.[7]

Under sådana omständigheter blev de klausuler som rörde förbättringar som skulle ske under såningskampanjen i stort sett meningslösa. En utredning i Stalingradområdet visade att det i vissa räjonger hade skett en viss ökning av den besådda arealen, men att *kontraktatsijas* effekt när det gällde att förbättra jordbruket hade varit försumbar.[8]

Under de följande anskaffningarna varierade resultaten av kontraktssystemet beroende på hur kampanjen hade organiserats. Spannmålsleveranserna var emellertid inte bättre i områden med kontrakt (7,5 miljoner hektar) än i de utan, eftersom de ytterst låga priserna gjorde att alla, inklusive kolchoser och sovchoser, föredrog att sälja på den fria marknaden i stället. Enligt Lvov ”har kontraktsåtgärderna hittills inte inneburit något annat än en enkel inköpsprocedur”.[9] Ändå gav inte politbyrån upp och trodde att de misstag som berodde på bristande erfarenhet skulle gå att korrigera nästa år. En särskild kommission för *kontraktatsija* tillsattes under politbyrån för att studera frågan och komma med tänkbara lösningar.[10] Ytterligare en

---

[5] Se 'Kontraktatsija posevov zernovych', beslut av SNK i *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 11, sid. 65-67.
[6] Kviring, *a.a.*
[7] Från resultaten av en undersökning genomförd i landsbygdsdistrikt i Stalingrad-*gubernija* på uppdrag av centralkommittén i *Stalingradskaja derevnja pose 15-togo S´ezda*, *NAF*, 1928, N° 11, sid. 131-32.
[8] *Ibid.*
[9] Siffran, som erhållits ur Oktoberrevolutionens centrala arkiv, anges av Konjuchov, *a.a.*, (se kap. 3, not 41), sid. 185. Om resultaten av anskaffningskampanjen, se Lvov, *NAF*, 1929, N° 1.
[10] Konjuchov, *a.a.*, sid. 184-85.

kommission under centralkommittén arbetade redan med kolchosfrågan och en parallell kommitté hade bildats under *Soyuz Soyuzov*.[11]

Efter flera år av stagnation och förfall gjorde kolchosrörelsen märkbara framsteg under mars-maj 1928. Det rapporterades att antalet kolchoser nästan fördubblats och ökat från 14 000 i slutet av 1927 till 23 000 i början av maj 1928. Under samma tid hade antalet enkla producentföreningar ökat från 26 000 till 45 000.

Under denna period deltog 376 000 hushåll i kolchosrörelsen. Det var en blygsam siffra, men i Nordkaukasien och Volgaregionerna fanns exempel på att hela byar antagit någon form av kollektivisering för att bruka jorden gemensamt.[12]

Enligt *Chlebotsentr* var i varje fall en del av denna rörelse ett direkt resultat av *kontraktatsija*, som i Ryssland och Ukraina påstods ha åstadkommit att det bildades cirka 6 000 kolchoser, ett stort antal ”föreningar för förvärv av maskiner” och tusentals föreningar av nytt slag – ”spannmålsföreningar” (*zernovje tovarisjtjestva*).[13] Andra källor höll däremot fast vid att sådana anspråk var överdrivna. *Chlebotsentr* hade redan hamnat i skottgluggen för sina dåliga resultat vad gällde kollektiviseringen.[14]

Oavsett vilka de verkliga siffrorna kan ha varit, uppvisade utvecklingen en rad intressanta inslag. De nybildade kolchoserna, framför allt *tozy*, var mycket små. De som bestod av mellan tjugo och tjugofem hushåll ansågs vara stora. Majoriteten var dvärgföretag och emellanåt inte större än ett medelstort privatjordbruk.[15] Många var instabila och upplöstes så fort minsta svårighet uppstod, ofta var de inte mycket mer än ”transitställen” med snabb omsättning av nytillkomna och de som lämnade. I slutet av året talade *Bolsjevik* om en ”katastrofal upplösning” av kolchosrörelsen. I Nordkaukasien hade 80 % av tidigare medlemmar lämnat. ”Det är hög tid”, skrev Bumper, ”att få ett slut på vanan att använda kolchosen som ett slags värdshus där folk en tid kan åtnjuta fördelar innan de återgår till det mer rutinmässiga och betungande vardagslivet.”[16]

I *Pravda* fäste också Jakovlev uppmärksamheten på dessa oroväckande inslag.[17] Det är intressant att notera att han förespråkade *toz* i stället för andra kolchosformer. Hans preferens bekräftade bara den rådande trenden, att *toz* vid denna tid i stor utsträckning dominerade kolchosrörelsen med 65,9 % av kollektiven, av vilka 26,3 % var *arteli* och 7,8 % *kommuny*.[18]

Detta uppsving för kolchosrörelsen hade skett under våren, efter *zagotovki* och den första såningskampanjen där chocktaktik använts. Såtillvida liknade den många andra händelser vid den tiden, vilka kännetecknades av febril aktivitet. En oerhörd organisatorisk insats gjordes ute i byarna i ett försök att på samma gång ta itu med anskaffningarna, olika former av betalning, såningskampanj och *kontraktatsija*. Bönderna drunknade redan under en flodvåg av

---

[11] Tal av Jakovlev, *Pravda*, 1 och 2 april 1929.
[12] Tsylko, *NAF*, 1928, N° 9, sid. 5.
[13] Konjuchov, citerar Oktoberrevolutionens centrala arkiv, i *a.a.*, sid. 187. *Postroenje fundamenta sotsialistitjeskoj ekonomiki v SSSR 1926-32*, sid. 382.
[14] Lvov, *a.a.*, (se not 9), sid. 9, ifrågasatte siffrorna i *Chlebotsentr*.
[15] Tsylko, *a.a.*, (se not 12), sid. 8 och Jakovlev i *Pravda*, 2 april 1928. Enligt uppgifter publicerade i början av 1929 bestod drygt hälften av kolchoserna av mindre än tio familjer. Sefler, *NAF*, 1929, N° 1. Många *arteli* och *tozy* bestod av mellan fem och tio familjer. Gaister, *Dostizjenija i trudnostij kolchoznogo strojetlstva* (Moskva 1929). I slutet av året bestod en kolchos i genomsnitt av 13,7 hushåll, färre än 1927, hade en sådd areal på 44,5 hektar och ägde fem eller sex hästar och sju nötkreatur. Kulikov, *NAF*, N° 12, sid. 25.
[16] Bumper, *Bolsjevik*, 1928, N° 20, sid. 78.
[17] Jakovlev, *a.a.*, (se not 11). I slutet av året blev det känt att en fjärdedel av kolchoserna hade upplösts. Se ett tal av Vlasov som en del av diskussionen i Kommunistiska akademin i Gaister, *a.a.*
[18] Tsylko, *a.a.*, sid. 7.

administrativa föreskrifter. Myndigheterna hade emellertid också utnyttjat situationen till att börja upprätta kolchoser. Emellanåt fanns exempel på överdrivet administrativt nit.

I *Pravda* skrev Astrov, som citerade Bucharin:

> ”En del har en ytterst primitiv förståelse för vad det innebär att stärka den kollektiva sektorn och följden blev att kollektiven organiserades nästan helt utifrån *razverstka*-principen [fördelning av uppgifter enligt ett på förhand bestämt mönster]. Det finns belägg för att när medel fanns till hands strömmade de in i pseudo-kolchoser. Vem som helst kunde rekryteras och till och med småkulaker hittade vägen dit.” [19]

I detta kritiska ögonblick var emellertid våldsanvändning fortfarande bara av marginell betydelse. Under denna period befann sig de fattiga ofta i en desperat situation. Det hade alltid varit svårt att få tag på livsmedel på våren, men detta år hämnades de mer välbärgade bönderna, som fattigbönderna normalt vänt sig till för att få hjälp, på specialåtgärderna genom att vägra att låna ut spannmål eller utsäde, hästar och redskap. De upphörde också att arrendera mark av fattigbönderna och berövade dem därmed en inkomstkälla.[20]

Trots att staten vid denna tid inte hade någon spannmål att ge till fattigbönderna, kunde det ändå finnas vissa fördelar med att ansluta sig till kolchoserna. Dessa tilldelades cirka 60-65 miljoner rubel, det dubbla jämfört med året innan, och det mesta gick till att köpa boskap.[21] Någon gång kunde en traktor och andra redskap ingå och gratis *zemleustroistvo* utlovades.

Folkkommissariatet för finanser beviljade kolchosmedlemmarna ansenliga skatterabatter, som vid några tillfällen kunde uppgå till så mycket som 60 %.[22] Hjälp till fattiga, krediter för *kontraktatsija* och andra former av assistans förekom också. *Den totala summan räckte inte för att finansiera skapandet av stora kolchosföretag av någon betydelse (en enda fabrik kostade 60 miljoner rubel att bygga) men den var tillräckligt stor för att locka tusentals underprivilegierade fattigbönder som såg det som en strimma av hopp, en möjlighet att pröva lyckan. I den meningen kan man säga att de kolchoser som bildades denna vår byggde sin existens på en spontan rörelse bland delar av fattigbönderna. Denna rörelse fick snart sådana proportioner att lokala sovjeter och partiorganisationer togs på sängen*.[23]

En del nya kolchosmedlemmar tog tidningsartiklar och tal på största allvar och var redo att ge sitt entusiastiska stöd. Samtidigt rådde ingen brist på kommentarer från alla håll: ”Vi är överens om att kollektiviseringen är enda lösningen, men ni (myndigheterna) måste tala om för oss hur vi ska göra, för vi har varken några exempel eller några handböcker som vägledning.” Och andra sade, ”OK, ge oss en traktor då, organisationen tar vi hand om.” [24]

Tsylko klagade inte bara över bristen på konsekvent politik, utan också över den oerhörda förvirring som rådde kring organiserandet av kollektiviseringen. De kooperativa organen var definitionsmässigt tänkta att ansvara för organiseringen av kollektiven, men hade ännu inte lagt fram några planer. I den tidigare nämnda artikeln manade Jakovlev dem till att omedelbart lägga fram planer och gav dem en månad, tills öppnandet av konferensen om kolchosrörelsen, att göra det.

I ett brev till ordförandena för *ispolkomy* manade folkkommissarien för jordbruk, Kubjak, dem att ta över förvaltningen av rörelsen, eftersom hans lokala jordbruksavdelningar

---

[19] Astrov, *Pravda*, 3 juli 1928. Sosnovskij, *Bulletin Oppozitsij*, 1929, N° 3-4, har fler belägg för detta.
[20] Tsylko, *a.a.*, sid. 6.
[21] Denna siffra återfinns i *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 498, det utgör en mycket liten summa. Miljutin i *NAF*, 1928, N° 12, sid. 10, hävdar att det var mindre än kostnaden för en fabrik.
[22] *Istorija kolchoznogo prava* (se kap. 5, not 7), dok. N° 37, sid. 111-12.
[23] Kuzmin, *Pravda*, 28 april 1928, Gaister, *NAF*, 1928, N° 12.
[24] Kantor, *Pravda*, 10 mars 1928 och artikeln ”Stalingradskaja derevnja pose 15-togo S´ezda”, *NAF*, 1928, N° 11, sid. 137. Orden *organizatsija* och *kolchoz* var synonyma för många bönder.

(*zemotdely)* inte klarade av det och den kooperativa rörelsens organisationer för kolchoser var så nybildade att de inte heller var mogna uppgiften.[25]

På våren 1928 var den sovjetiska regeringen inte tillräckligt väl organiserad för att kunna assimilera den relativt lilla men spontana bonderörelsen[26], som följt den kurs de oupphörligt uppmanades till av alla propagandaorgan och visat sin vilja att försöka sig på det nya experimentet.

En stor del av kolchoserna och andra föreningar, vars exakta ställning i detta sammanhang var relativt blygsamt, var inte ansvariga inför något administrativt organ. Detta gällde de s k ”vilda” eller otyglade organisationerna, som varken tillhörde den kooperativa rörelsen eller någon slags kolchosorganisation, utom möjligen en kreditorganisation om de hade beviljats kredit.

Även när det gällde den begränsade rörelse som hade förekommit var medlen otillräckliga. 70 % av både de gamla och nya kolchoserna saknade traktorer och drygt hälften saknade jordbruksmaskiner. Trots de många beslut som fattats av stat och parti saknade majoriteten *zemleustrojstvo*.[27] Många företrädare för kooperationen och kolchosrörelsen varnade partiet att om detta sakernas tillstånd fick fortsätta fanns risk för att kolchosernas image skulle skadas i böndernas ögon. En ledande företrädare för kooperativen, som också var medlem i centralkommittén, skrev att om inte kolchoserna försågs med maskiner, och kolchosmedlemmarna fick nöja sig med den eländiga utrustning de förfogade över, om de över huvud taget hade någon, kommer vi ”i stället för gemensam organisering av stora kollektiva företag bara få oändliga problem som inte kommer att resultera i något gott”.[28]

Alla vid denna tid, inklusive politbyrån, var överens om detta. Där följde de bara den marxistiska doktrinen och Lenins texter. Ingen drömde om att på konstgjorde väg driva på rörelsen till en nivå som inte var förenlig med tillgängliga materiella och tekniska resurser. De mer skeptiska var på detta stadium redo att godta en blygsam framstegstakt, medan optimisterna, som räknade med bidrag från industrialiseringen, ansåg att en mer kraftfull utveckling var möjlig. Båda dessa uppfattningar hade stöd i centralkommittén och politbyrån. Men inte ens optimisterna, i den mån de hoppades på omedelbara och synliga resultat, tänkte sig någon snabb uppbyggnad av sovchos-sektorn, för det var till sovchoserna som största delen av den moderna tekniska utrustningen skulle levereras. Ingen på detta stadium tänkte sig någon omfattande kolchosrörelse inom en nära framtid. De flesta ansåg att det största hotet mot kolchosernas stabilitet, och deras anseende bland befolkningen, främst handlade om obalansen i rörelsens utveckling och behovet av traktorer och andra slag av utrustning och därefter i oförmågan att på ett effektivt sätt organisera produktionen.

En liten minoritet var än mer akut medveten om en annan svaghet – den låga nivån kulturellt och när det gällde utbildning på kolchoserna. I själva verket var det den mest försummade delen av kolchosadministrationen. Kolchoserna hade varken skolor, sjukhus eller tidningar. Den sortens service, i den mån den alls existerade på landsbygden, var långt ifrån adekvat och inriktades bara på att tillgodose behoven hos den privata eller icke kollektiviserade delen av befolkningen. Det var signifikativt att en region som Nordkaukasien, som hade 34,8 % av alla

---

[25] Kubjak, *Pravda*, 10 mars 1928.

[26] ”Spontan” i detta sammanhang syftar inte på någon medveten rörelse med socialistiska mål utan bara en vilja från böndernas sida att ansluta sig till kolchoser under förutsättning att de försågs med vad en sovjetisk kommentator betecknade som ”den stärkande drycken krediter”. I artikeln ”Stalinskaja derevnja …” (se not 7) skriver samme kommentator att ”i detta avseende skulle det vara ren och skär utopism att kollektivt medvetande eller insikter om fördelarna med socialistiskt nyttjande av marken fungerar som drivkrafter”.

[27] Tsylko, *NAF*, 1928, N° 9, sid. 10-13; Gaister, *a.a.* (se not 15), sid. 25.

[28] Tsylko, *a.a.*, sid. 4. Samma idéer återfinns i en artikel av Bumper, *a.a.*, (se not 16), sid. 76-77.

ryska kolchoser, och stod i förgrunden för kolchosrörelsen i ryska sovjetiska federativa socialistrepubliken (RSFSR), och som skulle göra ännu större framsteg de närmaste åren, var en av de mest efterblivna delarna av republiken kulturellt och utbildningsmässigt.[29]

Under sådana förhållanden förelåg risk för att kolchoserna, i stället för att tjäna som exempel för landsbygdsbefolkningen, skulle förvandlas till unkna bakvatten där okunskap och sjukdomar förblev okontrollerade. Det fanns inget i deras livsstil eller sedvänjor som särskiljde dem från omgivningarna och en del intensiva satsningar på detta område var av nöden. En liten anekdot kan kanske belysa problemet. I en kommun (*kommuna*) i Stalingrad-regionen, där invånarna haft för vana att äta från samma tallrik, föreslog någon att man kanske skulle skaffa individuella tallrikar. Tanken möttes med en våg av spydigheter. ”Det var då en riktig knappolog! Vad spelar det för roll så länge som vi har kålsoppa? En gemensam tallrik duger åt oss!”[30] (Ändå verkar det som om förslaget till sist antogs.) Men hur skulle det gå när dessa bönder måste uppfylla en produktionsplan och lära sig bokföring, köra traktor, använda konstgödsel eller utföra ännu mer komplicerade uppgifter? Hur skulle det gå med traktorer och skördetröskor i händerna på individer som nästan var analfabeter?

Många i ledningen hade vid denna tid börjat betrakta traktorn nästan som om den var utrustad med övernaturliga egenskaper, som skulle lösa alla svårigheter. Då gjorde de sig skyldiga till en alltför ytlig tolkning av Marx´ teori om den ledande roll som skulle spelas av produktivkrafterna. Hela den stalinistiska hållningen till byggandet av socialismen skulle senare baseras på just detta slags förenklade synsätt.

Kolchoserna hade inte bara akut behov av kulturella tjänster. De led också total brist på utbildad personal som kunde sköta företagsledning och organisera produktionen. Dessutom fanns fortfarande alltför få administrativa organ som sysslade med kolchosrörelsen. Regeringen hade bara helt nyligen beslutat att man skulle bilda ett oberoende nätverk av kolchosföreningar och -avdelningar som var parallella med den kooperativa rörelsens organisationer, allt under allmän översyn av det *Kolchoztsentr* som funnits sedan 1927. Den sortens förvaltning upprättades gradvis 1928.[31] De försökte rekrytera agronomer som bara skulle arbeta för kolchoserna. Mot slutet av året blev det uppenbart att det gick 50 kolchoser och 60 föreningar av annat slag på varje agronom i denna kategori. Bara ett fåtal kolchoser hade därmed möjlighet att få träffa en agronom, än mindre rådgöra med någon, även under en blixtvisit. För jordbruksavdelningarna (*zemotdely*) i republikens folkkommissariat för jordbruk var läget knappast bättre.[32]

En stor del av dessa nya föreningar, oavsett deras status – *artel*, *toz* eller *kommuna*, var kollektiva företag bara till namnet. I praktiken fortsatte en stor del av deras mark, om inte rent av all, att vara privatodlad. Den låga nivån på kollektiviseringen hade främst att göra med bristen på produktionsmedel, oerfarenhet och oförmåga att organisera sig effektivt. I hälften av *arteli*, majoriteten av *tozy* och ibland även i *kommuny*, fortsatte privat nyttjande av marken att blomstra. Det var fullt möjligt att använda sig av kolchosetiketten enbart som ett sätt att avleda en del av de samhälleliga medlen till den privata sektorn.[33]

---

[29] Denna siffra anges av Gaister, *NAF*, 1929, N° 10. För detaljer om i vilken utsträckning Nordkaukasien släpade efter resten av ryska sovjetrepubliken, och data om läskunnigheten, antal skolelever, osv, se *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram (Moskva 1962), sid. 795. not 144.

[30] Aggejev, *NAF*, 1928, N° 11, sid. 142, Tsylko, *a.a*.

[31] *Kollektivizatsija selskogo chozjajstva*, dok. N° 4, ett beslut av centralkommittén, 26 mars 1928.

[32] Data från Kulikov, *NAF*, 1928, N° 12, sid. 29. Den broschyr som nämns i not 15 är en utökad version av en artikel av Gaister i samma nummer: Se även Tsylko, *NAF*, 1928, N° 9, sid. 16.

[33] Om denna fråga, se Gaister, *a.a.*, (se not 15), sid. 26, Aggejev, *NAF*, 1928, N° 11 (Stalingrad), Kotov, *NAF*, 1928, N° 4 (Mellersta Volga), Bumper, *Bolsjevik*, 1928, N° 20, sid. 76-77, Kulakov, *NAF*, 1928, N° 12, sid. 30-32.

Berörda avdelningar och de experter som skrev om dessa frågor var samtliga medvetna om de faror som förelåg. Enligt dem tycktes botemedlet ligga i bättre utbud på tung utrustning och även i utbildning av personalen. Centralkommittén kände sig själv tvungen att ta initiativ till att utbilda staber på mellannivå. Trehundrafemtio kandidater rekryterades för en ettårig utbildning och när den var slut skulle de börja arbeta i kooperativa organisationer, som instruktörer eller ordföranden för kolchoser.[34] Men detta var bara en droppe i havet. Låg verkligen planerna för att utvidga kolchosrörelsen i en nära framtid på en så blygsam nivå?

Enligt de kontrollsiffror som *Gosplan* publicerade i slutet av året var målen för 1929 verkligt blygsamma. Det kommande året skulle det ske en 17-procentig ökning av antalet kolchoser, eller till 38 000 jämfört med 32 506 för 1927-28. Å andra sidan siktade man på att öka kolchosernas storlek och förbättra deras kvalitet. Man hoppades till exempel att arealen kollektiviserad mark skulle öka med 60 %. Man förutsåg också att kolchoserna i slutet av 1929 skulle stå för 4,1 % av den saluförda spannmålsproduktionen.[35]

Gosplan hade helt klart satsat på återhållsamhet. I tron att kvalitet var viktigare än kvantitet hade man stått emot trycket från olika håll om att driva på takten. För majoriteten av specialisterna inom *Gosplan* var huvudproblemet fortsatt den privata jordbrukssektorn. Vi ska återkomma till hur de såg på utsikterna för kolchoserna under de närmaste fem åren.

I detta läge var den viktigaste frågan stödet till privatbönder. Upprepade löften i denna riktning kom vid centralkommitténs sammanträde i oktober 1928. Centralkommittén gick till och med så långt, att den kritiserade lokala myndigheter för att inte ha gjort tillräckligt för att nöja nivån på privata jordbruk.[36]

I slutet av året började emellertid de som var för att stödja den privata sektorn att förstå att politbyrån hade andra idéer. Under centralkommitténs plenum i november 1928, då kontrollsiffrorna för nästa år godkändes, klagade folkkommissarien Kubjak över minskningen av stöd till privata jordbruk. Stalin försökte ge intryck av att så inte var fallet.[37] De relevanta siffrorna, som publicerades vid ett senare tillfälle, avslöjade emellertid en mycket klar minskning av krediter och investeringar till den privata sektorn, både i relativa och absoluta tal från 1929, och relativt redan 1928.[38] Under lång tid skulle det privata jordbrukets roll och framtidsutsikter, och i vilken grad det skulle subventioneras, ge upphov till betydande kontroverser i partiledningen och berörda administrativa avdelningar. Till och med den stalinistiska majoriteten i centralkommittén var delad just i denna fråga.

I slutet av året utfärdade *TsIK* ett långt dekret med ett detaljerat program för att öka avkastningen med 35 % under femårsperioden.[39] Dekretets författare betonade sin fortsatta tilltro till den privata sektorn och att det vara angeläget att förse denna sektor med ett konkret program och skapa grundval för framtida förtroende. *TsIK* hoppades kunna uppnå den ökade avkastningen främst genom att införa sådana enkla förbättringar av brukningsmetoderna, som bönderna skulle kunna ta till sig. Detta inbegrep användning av renat utsäde, hackning, ogräsbekämpning osv. Ett antal experter ansåg att planen för en 35-procentig ökning av jordens bördighet var ytterst orealistisk, men den påtvingades *Gosplan* som grunden för

---

[34] *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 4, beslut av centralkommittén, 26 mars 1928.
[35] Rapporterat av Kulikov, *NAF*, 1928, N° 12, sid. 20-22.
[36] *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 531.
[37] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 268. [Industrialisation of the country and the Right Deviation in the C.P.S.U.(B.)]
[38] I *Postroenije fundamenta sotsialistitjeskoj ekonomiki*, publicerad så sent som 1960, uppges, sid. 496, att kolchoserna 1926-27 erhöll 8 procent av alla jordbrukskrediter och 53,6 procent 1929-30. Under samma period minskade de krediter som gick till privatjordbruk från 55,9 procent till 5,4 procent.
[39] Ett beslut av *TsIK* den 15 december, i *Kollektivizatsija selskogo chosjaistva*, dok. N° 3, sid. 35.

femårsplanen inom jordbruket. Det skulle visa sig att projektet inte innebar något annat än fromma förhoppningar och hela dekretet skrinlades till sist.

Ett skäl till detta var bl a, att de som verkligen bestämde i politbyrån höll på att dra slutsatsen, eller hade redan gjort det, att investeringar i fattigböndernas egendomar inte gav något i form av ökad produktion. De såg heller ingen mening med att hjälpa medelbönderna eftersom det bara skulle stärka deras kulakvänliga tendenser och göra det svårare att kollektivisera dem.[40] I stället föredrog de nu att satsa på ”enkla producentföreningar” och på kolchoser och sovchoser.[41]

En analys av de krediter som faktiskt fördelades visar att politbyrån hade börjat agera utifrån detta synsätt. Sovchoserna, som knappt hade gjort några framsteg alls under året, gavs nu prioritet. I april beslutade politbyrån att bilda stora sovchoser, eller ”spannmålsfabriker”, på stora icke uppodlade landområden i Ryssland och Ukraina. Avsikten var att dessa företag, samtidigt som de bidrog till att minska bristen på spannmål på kort sikt, också skulle utgöra industriella centra för att bearbeta jordbruksprodukter från bönderna i närheten. Det var också tänkt att de skulle uppfylla samma syfte som Sjevtjenko-sovchosen i Odessa-regionen och stå för effektiva sätt att främja kollektiviseringsprocessen.[42]

En politbyråkommitté, bestående av Mikojan, Kubjak, Kviring, Latsis, Jakovlev och Bauman, med Kalinin som ordförande (ingen av dessa kan betecknas som några högermän), diskuterade frågan och beslutade att upprätta ett antal sovchoser, som skulle vara i stånd att producera 100 miljoner pud spannmål på fyra till fem år. Kommittéer för att bistå sovchoserna bildades under partiorganisationer på berörda platser. I augusti utnämndes den ovannämnda kommittén till ”*TsIK*;s kommitté för att främja uppbygge av sovchoser”. Denna kommitté föreslog bland annat rentav att uppbygget av stora statliga jordbruk skulle överlåtas till utländska företag.[43] Vid ungefär denna tid bildades en speciell organisation med namnet *Zernostrest*, ledd av den duglige Kalmanovitj (som hämtats från *RKI* [Rabkrin]), för att sköta de framtida fabrikerna. Betydelsen av detta organ underströks av att det fick status av en autonom organisation, som var direkt ansvarig inför *STO*.[44]

Målet var således att skapa statligt styrda ”proletära styrkepositioner” på landsbygden där man hoppades att de skulle påverka och imponera på bönderna. Tidigare erfarenheter inom sovchossektorn var emellertid inte av det slaget att det gav anledning till några stora förhoppningar. De sovchoser, förvaltade av *Gosselsindikat*, som funnits sedan 1922 befann sig i ett eländigt tillstånd. De hade brist på personal och utrustning, belastade av skulder och vanskötsel. Värst av allt var att arbetarna där levde i ren fattigdom, något som inte kunde annat än skada bilden av sovchoserna i böndernas ögon.[45]

Till en början hade avsikten varit att *Gosselsindikat* skulle göra upp planer för att utvidga de nya sovchoserna, men ineffektiviteten hos *Gosselsindikat* var sådan att politbyrån i stället beslöt att överlåta uppgiften på ett nytt organ. När det 1929 bestämdes att man skulle

---

[40] I ett tal inför *TsIK* uttryckte Kalinin åsikten att det stöd som gick till medelbönderna ledde dem bort från kollektiviseringen. Han använde emellertid inte detta som ett argument för att stödet till medelbönderna skulle upphöra. *Pravda*, 14 december 1928.

[41] Se dekret av *Sovnarkom*, 2 mars 1928, *Kollektivizatsija selskogo chosjaistva*, dok. N° 3, sid. 35.

[42] Sammanträde i juli 1928. *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 517-18.

[43] *Pravda*, 27 juli 1928, *Soprane Zokonov*, 12 oktober 1928, N° 52, del 2, *KPSS vi Rezoljutsijach*, band II, sid. 518.

[44] *16-taja Konferentsija*, stenogram, (Moskva 1962), sid. 793, not 129.

[45] Om läget för dessa sovchoser och deras resultat, se Antselovitj, *15-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram, sid. 1137, ett speciellt beslut av *Sovnarkom*, 25 april 1929, i *Kollektivizatsija selskogo chosjaistva*, dok. N° 33, sid. 130-40. I *Istorija kolkcoznogo prata*, dok. N° 81, sid. 114, avslöjas att RKI (*Rabotje-Krestjanskaja Inspektsija*) hade fått vetskap om att tidigare fattade beslut om sovchoserna (16 mars 1927) inte hade verkställts.

återupprätta de gamla sovchoserna som befann sig i dåligt skick, då upplöstes *Gosselsindikat* och ersattes med en ny administration, som försågs med stora ekonomiska medel, betydande tillgångar när det gällde utrustning och en personalreserv. Man avsåg t o m att skicka en del av denna personal utomlands för att studera förvaltningen av stora jordbruksföretag.[46]

Samtidigt hade inget kommit längre än till planering och föresatser. Under 1928 saknade regeringens ekonomiska politik en fast inriktning och betraktades inte som en del av en övergripande plan. Eftersom tidigare planer och siffror nu var föråldrade, var kontrollsiffrorna för nästa år det enda tillgängliga ramverket för nya planer. Det fanns inget femårsperspektiv som kunde vägleda planerarna, då någon femårsplan ännu inte införts. *Sovnarkom* såg sig tvingat att lägga fram ett provisoriskt dekret, som åtminstone skulle ge en budgetram för året och så skedde i form av ett beslut den 2 mars 1928.[47] Där angavs åtgärder som skulle vidtas inom jordbruket under 1927-28.

Nu återstod bara sex månader av det räkenskapsår som börjat den 1 oktober. Bortsett från en värdering av läget, baserad på tidigare partibeslut, och en uppräkning av önskvärda mål, hade dokumentet inte mycket att komma med när det gällde innevarande år. De mest intressanta delarna, som planer för industriella kooperativ på landsbygden, uttrycktes bara som uppmaningar till *Gosplan* att lägga fram ändamålsenliga planer för framtiden.

Under året reagerade regeringen på stundens påbud och brottades med aktuella problem när och var de uppstod. Den mesta av energin ägnades åt framtidsprojekt med särskild inriktning på det kommande året. Samtidigt kännteckades stämningen av osäkerhet och krafter som drog åt olika håll. Till detta kom inslag av ambivalens som berodde på att samtidigt som olika departement höll på att utarbeta en uppsättning planer, ägnade sig politbyrån åt andra och ändrade ofta mål och syften utan att alltid medge detta.

Politbyrån hade i själva verket börjat ta initiativet på allt fler områden. Den tenderade nu att förekomma regeringen i varje fråga, och det skulle se ut som att detta i synnerhet gällde jordbruket. Den var ansvarig för en kommission som ansvarade för tilldelningen av krediter till kolchoserna (det fanns en parallell kommission knuten till *Sojuz Soyuzov)*, liksom för en kommission som rörde *kontraktatsija*, samt för ytterligare en som hade att göra med sovchoserna. Märkligt nog var det politbyrån som på centralkommitténs plenum i oktober 1928 uppmanades att vidta åtgärder för att öka den sådda arealen i Ukraina, där jordbruks-produktionen stadigt minskat under flera år. En orsak till denna koncentration av beslutsfattandet till politbyrån, var att de båda berörda högre administrativa organen, folkkommissariaten för jordbruk respektive handel, var oeniga om gränserna för deras respektive ansvarsområden och när det gällde frågor om politik och metoder, och det var bara politbyrån som var i stånd att få dem att komma överens.

De ovannämnda kommissionerna, som var knutna till politbyrån, fungerade också, i viss utsträckning, som ”skuggorganisationer” till regeringsdepartementen under Rykovs ledning. Trots utrensningarna, som främst riktats mot ”borgerliga” specialister[48], var dessa departement vid denna tidpunkt fulla av ”skeptiker”, sympatisörer till högern och liberaler som motsatte sig initiativ från centralkommitténs sekretariat. Bucharin, Rykov och Tomskij kunde

---

[46] Beslut av *Sovnarkom*, 25 april 1929, *Kollektvizatsija selskogo chosjaistva*, dok. N° 33, särskilt sid. 141.
[47] *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 3, sid. 30-41.
[48] De förändringar som skedde i *Narkomzem* har påpekats tidigare. På samma gång ersattes Osinskij av Miljutin i ledningen för *TsSU*. (Se *Pravda* 8 och 24 mars 1928). Specialister som Kondratjev, Oganovskij, Jurovskij och Makarov, samt marxisterna Suchanov och Bazarov, som haft en ledande roll i folkkommissariaten för finanser och jordbruk och i *Gosplan*, avsattes från dessa organisationer. Se Jasnij, *Soviet Industrialization*, Chicago 1961, sid. 52-53. och Daniels, *a.a.* (se kap. 2, not 3), sid. 359.

nu ställas inför fullbordat faktum och olika frågor kunde tas ifrån dem och vara i säkert förvar hos sekretariatet.

Det råder inget tvivel om att det under denna period egentligen fanns två politbyråer, precis som fallet varit under kampen mot vänstern. Å ena sidan fanns politbyråns plenum och å den andra den stalinistiska enklaven, som diskuterade alla frågor inom sig innan den bestämde sig för om frågan skulle tas upp i plenum. En tid fanns en grupp vacklande inom politbyrån, som förmodligen lutade mer åt Bucharins uppfattningar, men som antingen var rädda för generalsekreteraren eller inte kunde se någon i stånd att ersätta honom.[49]

Politbyrån var således splittrad under 1928 och det var först i slutet av året som Stalin och hans anhängare slutligen tog full kontroll över den. Stalin och Molotov kontrollerade emellertid sekretariatet, som ansvarade för praktiska frågor.[50] Att Stalins egen ställning inte var tillräckligt säker är en orsak till varför han fick använda hela sin taktiska färdighet för att kunna tillintetgöra högern. Vi återkommer till den saken.

I slutet av året medgav Stalin själv att nästan inget hade uppnåtts och han uppmanade partiet ”att till sist … utforma praktiska åtgärder för att förbättra spannmålsproduktionen … samt kolchoser och sovchoser”.[51]

Samtidigt som landet, och i synnerhet jordbrukssektorn, drevs till att försöka den ena utvägen efter den andra, klarade inte de organisationer som hade till uppgift att utarbeta konsekventa långsiktiga planer, dvs *Gosplan*, *VSNCh*, *Sovnarkom* och politbyrån, för att bara nämna de viktigaste, att skapa ett program som var godtagbart för samtliga. Detta berodde på skilda synsätt som inte gick att förena. *Gosplan*, som i sina led hade många försiktiga personer med intellektuell integritet, utmanades hela tiden av industriplanerarna inom *VSNCh*. Den senare, under ledning av Kujbysjev, en energisk anhängare av industrialisering som hela tiden försökte utmanövrera *Gosplan* genom att lägga fram ständigt mer extrema varianter av femårsplanen, baserade på allt djärvare antaganden om framtida ekonomisk tillväxt. *Gosplan* gick till motattack mot ”de som vill bygga ispalats”, mot dem som försökte ”bita av mer än de klarade av att tugga” (båda exempel på kritik som Kujbysjev själv citerade) och lade fram mer moderata förslag. När *Gosplan* i augusti 1928 lade fram ett utkast till en femårsplan, med en avsnitt som handlade om jordbruket, avvisades den av politbyrån på grund av att den ”inte fullt ut uppskattat våra resurser”.[52] Detta var en fras som politbyrån ofta skulle använda vid denna tid för att framhålla att den inte var nöjd med den föreslagna tillväxttakten.

Samma kritik riktades mot *VSNCh*, som gjort minst sex olika utkast 1928. Alla hade blivit förkastade.[53] Till sist antogs en av de dessa versioner, men bara som grund för de industriella kontrollsiffrorna 1928-29, som godkändes av plenum i november 1928.

Det följde en hel rad av förslag och motförslag, tills *Gosplan*, som svar på intensiva påtryckningar från politbyrån, och med oerhört kort varsel, lyckades prestera ett utkast som godkändes vid partikonferensen i april 1929. Som vi ska se slutade inte historien med utkast till den första femårsplanen med det. Samtidigt är det värt att hålla i minnet att kontrollsiffrorna för 1928-29, femårsplanens första år som antogs i november 1928, knappast kunde ha ingått i

---

[49] Se Bucharin till Kamenev, *Sotsialistitjeskij Vestnik*, 1929, N° 6, sid. 9. Bucharin nämner möten mellan ”de sju” (förmodligen trion plus Stalin, Molotov, Kalinin och Vorosjilov), ”de fem” (de fyra plus, kanske, suppleanten Kaganovitj) och ”trojkan”, dvs Bucharin, Rykov och Tomskij.

[50] Uglanov hade varit medlem av Sekretariatet, invald efter femtonde partikongressen, men måste ha blivit utesluten när meningsskiljaktigheterna blev uppenbara.

[51] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 263[???]. [Industrialisation of the country and the Right Deviation in the C.P.S.U.(B.)]

[52] Daniels, *a.a.*, sid. 350, citat av Gladkov, *Planovoe Chozjaistvo*, 1935, N° 4, sid. 126-30.

[53] *”16-taia Konferntisija”*, stenogram (Moskva 1962), sid. 787, not 97.

något verkligt femårsperspektiv, eftersom femårsplanen vid det laget ännu inte existerade. När femårsplanen slutligen tillkännagavs, var det i realiteten bara en fyraårsplan som gav ramen för siffrorna i den årliga planen för 1929-30.[54]

Vår skildring av regeringens agerande 1928 skulle inte vara fullständig utan ett kort omnämnande av den offensiv som genomfördes mot den privata sektorn i städerna.

Under hela året pågick samordnade aktioner mot nep-män, industrimän, handelsmän och spekulanter, där det främsta vapnet var skattemässiga straffsatser. När privatföretagarna var ruinerade, och inte längre kunde betala skatt, vidtogs rättsliga åtgärder mot dem. En del åtalades för att ha drivit ”falska kooperativ”, något som var mycket vanligt inom den privata sektorn vid denna tid. Åtalen åtföljdes av bestraffningar och många privata handelsmän eliminerades på detta sätt. Antalet privata industri- och hantverksföretag sjönk kraftigt under detta år och privathandelns andel av detaljhandeln minskade till 24,8 %. [55]

Detta angrepp på den privata sektorn drabbade givetvis också hantverkarna, oavsett om de tillhörde kooperativ eller inte. Den vanligaste anklagelsen mot dem var att de ägnade sig åt ”pseudo-kooperation”. En del högre tjänstemän var övertygade om att 80 % av hantverkarnas *arteli* var bluff. Snart började hantverkssektorn minska och skulle till sist drabbas av samma öde som privathandeln.

I juli 1928 noterade Stalin att ”… på vägen mot socialism håller vi på att eliminera, kanske utan att ens vara medvetna om det, tusentals kapitalister i form av små och mellanstora företagare”. Detta gällde också ”tusentals och åter tusentals små och mellanstora handelsmän”.[56]

Enligt Stalin var detta ett tecken på att landet gick framåt mot socialismen. Men staten hade för närvarande inget att ersätta hantverk och privata kommersiella nätverk med. Bucharins inflytande hade fått femtonde partikongressen att tala om småföretag och hantverkssektorn som något som kunde bidra till att lindra ”hungersnöden på industrivaror”. Men bara kort efter att dessa beslut hade fattats, var staten i färd med att eliminera båda två, utan att ha sett till att ett statligt nätverk kunde ersätta dem.[57] De strukturer som regeringen i all hast lagt fram som ersättning för den privata sektorn var klumpiga och ineffektiva och bidrog bara till att öka den oreda som redan var märkbar i utbudssystemet. *Nu började knapphetens och spekulationens dubbla välde: den skulle vara länge och leda till oräkneliga förluster för landet*.

Kampen mot kulakerna genomfördes med hjälp av ett antal lagar och andra åtgärder, vars resultat blev att många av de mer välbärgade bönderna utarmades. De metoder som fick de mest allvarliga följderna var de som kom till användning under *zagotovki*, då bönderna genom specialåtgärder, eller andra som var mindre hårda men lika effektiva, tvingades överlämna sin spannmål till myndigheterna i begärda kvaliteter. Från och med 1928 skärptes det finansiella trycket, som redan fanns i form av lån, lokala avgifter och förskottsinbetalning av skatter, genom att det tillkom en ”individuell avgift” som var specifikt riktad mot de rikaste bönderna. Medan majoriteten av bönderna beskattades efter standardnormer, gjorde skattemyndigheterna en speciell undersökning för att avgöra de mer välbärgade böndernas sammanlagda inkomster. Speciellt ägnade man sig åt inkomster som härstammade från handel och företagande, osv, som skulle utsättas för högre beskattning.

---

[54] Zaleskij, *a.a.*, (se kap. 7, not 5), sid. 83.
[55] Enligt Trifonov, *a.a.*, (se kap. 2, not 9), sid. 120-38, och Ljasjenko, *a.a.*, (se kap. 1, not 42), band III, sid. 259.
[56] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 170. [”Industrialisation and the Grain Problem” i Plenum of the C.C., C.P.S.U.(B.)]
[57] Nove, *The Soviet Economy*, London 1961, sid. 305, Trifonov, *a.a.*, sid. 126-31, Erlich, *a.a.*, (se kap. 6, not 54), sid. 84-85.

Folkkommissariatet för finanser försökte förgäves förse sina tjänstemän med en definition på vad som räknades som kulaker och att ge dem uppgifter om vilka slags inkomster som ”inte härrörde från arbete” (*netrudovye*). Resultaten av den ”individuella avgiften” visade tydligt att det lokalt rådde stor oklarhet om denna fråga. Lagen stipulerade att 3 % av de rikaste bönderna skulle betala denna skatt. Folkkommissariatets egen statistik visade att det i ryska sovjetrepubliken var bara drygt hälften av detta antal som det togs upp någon skatt från.[58] Kulakerna visste hur de skulle komma undan, ofta i maskopi med andra, och hur som helst stämde bykulaken inte alltid in på den officiella definitionen av honom. I sin artikel i *Bolsjevik* medgav Bumper att kategorierna ”välbärgad kulak, rik kulak, mindre välbärgad kulak”, som de kommit att tillämpas av myndigheterna, var helt imaginära och hade föga värde.

Följden blev att en del lokala tjänstemän inte hittade några kulaker över huvud taget, eller inte i tillräckligt stort antal, medan andra hittade kulaker i varje vrå. Enligt Bumper fanns inte en enda by som inte hade genomsökts på jakt efter kulaker. Med andra ord; om så krävdes gick det alltid att hitta ”de rikaste kulakerna”, även om det, som fallet var i många av de fattigare byarna, inte fanns några alls. På en del ställen drabbades 10-12 % av byborna av denna form av godtycklig beskattning.[59]

Bolsjevik uttryckte sin oro över situationen. ”Systemet med individuell avgift tillämpas illa. Det har skett ett stort antal blundrar, övergrepp och avvikelser.”[60]

Och det var heller ingen ände på de överdrifter och övergrepp som denna politik ledde till. De lokala myndigheterna fick instruktioner uppifrån om antalet bönder som skulle beskattas ”individuellt”. Om lokala tjänstemän inte klarade av att hitta lämpligt antal kom omedelbart ordern: *dovyavit* – ”Leta upp resten!”[61] Från allra första början hade det rapporterats om fall där bönder pekats ut på måfå när man inte hittat några kulaker. Eftersom handel kategoriserades som en inkomstkälla ”som inte härrörde från arbete” inkluderades bönder som sålde några flaskor mjölk eller några glas solrosfrön på järnvägsstationerna i den grupp som skulle betala den individuella avgiften. I Nordkaukasien beskattades inkomster från jordbruk som klassats som undantagna i en lag som införts i syfte att uppmuntra vissa former av jordbruk. I andra områden behandlades jordbruk med en årsinkomst på 130 eller 180 rubel som kulakjordbruk. Att en person hade välhållen boskap eller välskött mark, eller hade en bra kärra och anställde ett hembiträde, eller att det förekom någon form av yrkesmässig inkomst i hushållet (det fanns exempel med en läkare eller en lärare i familjen) eller bonden någon gång i det förflutna anställt arbetskraft – sådant tolkades av ”dåligt utbildade och överansträngda” skatteinspektörer som ett tecken på att det rörde sig om en kulak. I Sibirien fick en del bönder betala den individuella avgiften för att de ”inte varit villiga att bidra till lånet” eller för att ”det rör sig om en bråkmakare, en som alltid klagar”. Det fanns oräkneliga sådana fall.

Från allra första början gav denna form av godtycklig beskattning upphov till en störtflod av klagomål, överklaganden och protester. Centralkommittén fick ingripa för att sätta stopp för många av övergreppen. Vid närmare granskning, när protokollen hade kontrollerats, visade det sig att hälften av dem som beskattats på detta sätt var medelbönder [serednjaker].

Enligt de ofullständiga uppgifter som finns tillgängliga betalade ändå cirka 0,7 % av de ryska skattebetalande bönderna nästan 7 %, och i en del *gubernii* så mycket som 11 %, av hela jordbruksskatten. I Ukraina hade orättvisorna korrigerats. De 1,1 % som slutligen betalade

---

[58] *Bolsjevik*, 1928, N° 2, sid. 64.
[59] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 264-65. [Industrialisation of the country and the Right Deviation in the C.P.S.U.(B.)]
[60] *Bolsjevik*, 1928, N° 2, sid. 65.
[61] *Ibid*. De information som följer är från sid. 65-67.

denna individuella skatt bidrog med 12,5 % av den totala summan. I landet som helhet betalade 1,2 % av bönderna 50-60 miljoner rubel, eller minst 15 % av det totala beloppet.[62] Till denna summa måste läggas minst lika mycket i form av lokal skatt och bidrag till lån, som de mer välbärgade bönderna tvingades göra i proportion till den jordbruksskatt de erlade.

Under loppet av året tog regeringen, förutom *zagotovki* och de beskattningsåtgärder som antagits, en hel rad steg, som direkt eller indirekt var riktade mot kulakerna. Som helhet gav de en fingervisning om regeringens politik, som skulle komma till uttryck i ”de allmänna principerna för innehav och fördelning av mark”, en lagtext som antogs vid *TsIK*:s sammanträde den 15 december 1928.[63] Syftet med detta dokument var att ersätta den nu föråldrade jordbrukslagen från 1922, men det hela hade gång på gång uppskjutits på grund av dispyter om jordbrukspolitiken. Dess fullbordande hade också blivit starkt försenat genom republikernas motstånd mot vad de betraktade som ett inkräktande på deras rättigheter, eftersom de tidigare ensamma ansvarat för lagar om jordbruket. Detta dokument hade därför en lång historia och trots att det faktum att inte skulle få någon egentlig framtid, avspeglade det ändå regimens allmänna inställning i slutet av 1928.

Denna uppsättning förslag skilde sig från alla tidigare utkast genom att den rekommenderade att olika former av kollektivisering på landsbygden skulle gynnas med förmåner och företräde vid tilldelning av krediter, maskiner, konstgödsel och den bästa marken, plus fri *zemleutstrojstvo* och skattereduktioner. Bildande av *chutora* och *otruba* ifrågasattes starkt och myndigheterna fick rätt att förbjuda bildande av *chutora* i de fall där det kunde påvisas att detta skulle ”bidra till att stärka och utöka kulakskiktet”.[64]

Den inställning till kollektivisering som avspeglades i dessa rekommendationer var dock att det var en rörelse som främst gällde den ”breda massan av ekonomiskt svaga bönder” (*malomosjtjnje*).[65] Vad som än må ha sagts i allmänna principfrågor fanns ändå ingen som i slutet av 1928 på allvar ansåg att massan av medelbönder skulle kollektiviseras och dokumentet talade heller inte om något sådant.

De välbärgade böndernas agerande skulle begränsas på flera sätt. Det var inte förbjudet att arrendera ut mark åt detta skikt, men sådana överenskommelser fick inte pågå i mer än sex år och myndigheterna hade rätt att begränsa eller förbjuda utarrendering av mark helt och hållet. För att vara laglig måste arrendering av mark registreras hos *selsovet*, som också skulle granska innehållet i överenskommelsen. Att hyra ut i andra hand kunde bestraffas med fängelse.[66]

Lantarbetare hamnade nu under strängare övervakning av arbetsinspektörer och *selsovet* [bysovjeten]. Kulaker som hade anställda tvingades rätta sig efter arbetslagstiftningen, medan anställning av ”hjälparbetare” av övriga bönder täcktes av andra specialregleringar, som var mindre noggranna i skyddet av arbetskraften.

Dessa åtgärder gav stort utrymme för att trakassera kulakerna och begränsa deras verksamhet. Ytterligare ett inslag i texten gav i praktiken myndigheterna rätt att konfiskera mark när de

---

[62] *Ibid.*, sid. 70-73.
[63] ”Obsjtjie natjala zemlepolzovanija i zemleustrojstva”, *Kollektivizatsija selskogo chozjaistja*, dok. N° 20. Det första utkastet, författat av Miljutin, återfinns i *NAF*, 1928, N° 4. Den kommission som ansvarade för det tidigare utkastet från 1926 upplöstes.
[64] *Kollektivizatsija selskogo chozjaistja*, kap. 5, sid. 101-02. Andra åtgärder nämns på andra ställen i texten. *Knutor* och *otur* behandlas på sid. 99.
[65] *Ibid.*, sid. 101.
[66] *Ibid.*, sid. 104, strafflagen (Paris 1935), par. 87/a, sid. 69-70. *Kollektivizatsija selskogo chozjaistja*, dok. N° 10.

fann detta lämpligt. De fick rätt att ”omfördela” mark närhelst ”vikten av att bekämpa kulakerna” gjorde detta nödvändigt.[67]

Trots att dessa åtgärder officiellt syftade till att främja klasskampen ”mot kulakerna” var de var för sig ett tveeggat vapen, eftersom de utgjorde ett ständigt hot mot de övriga bönderna. Myndigheterna kunde förhindra att en bonde hyrde ut sin mark och därigenom beröva honom på en inkomstkälla. De kunde också göra livet besvärligt för honom om han tänkte anställa en fattigbonde. Med bara en viss illvilja, eller till och med vanlig brist på förståelse, gick det lätt att sudda ut skillnaden mellan ”exploatering” och ”hjälparbete”.[68]

Med tanke på hur kollektiva föreningar gynnades vid tilldelning av mark öppnade klausulen om ”omfördelning” dörren för en rad bestraffningsåtgärder, där möjligheten till direkt konfiskering av land, utan möjlighet till prövning, inte var utesluten.

Alla dessa åtgärder som officiellt betecknades som ”anti-kulak-verktyg” kunde också potentiellt drabba medelbönderna som sidoeffekt. Det framgår tydligt av textens bestämmelser om statuter/grundsatser för byföreningarna. Hädanefter fick inte de bönder som saknade rösträtt delta i omröstningar i *schod*, medan lönearbetare fick rätt att bli medlemmar. Beslut som fattats av *schod* kunde omintetgöras av *selsovet* närhelst den senare ansåg dem strida mot lagen eller sovjetregimens politik.[69] På detta sätt blev *schod*, en bondeinstitution där medelbönderna var klart dominerande, satt under kontroll av ett statligt organ, som partiet medvetet hade gjort till ett organ för fattigbönder och som det lätt kunde styra.

Under valkampanjen, eller snarare kampanjen för ”förnyelse av sovjeterna” i början av 1929 avspeglades regeringens mål att stärka sin ställning på landsbygden i ökad officiell aktivism bland fattigbönderna, åtskilliga möten med fattigbönder anordnades och fattigbondegrupper organiserades. Dessa åtgärder ledde till en hel del opposition från andra skikt bland bönderna.

Bland medelbönderna, oavsett hur välvilligt inställda till den nya regimen de var och oavsett hur seriöst de såg på sitt förhållande till den, fanns ingen som inte kände stor besvikelse över utvecklingen, eftersom det såg ut som att medelbönderna stöttes bort.

Vid ett valmöte i en by i Vladimir-guvernementet gjorde en medelbonde följande konstaterande: ”Medborgare, partiet kunde åtminstone organisera oss i medelbonde-grupper, de verkar inte se oss som mänskliga varelser över huvud taget. Kulakerna organiserar sig, partiet organiserar fattigbönderna, men vi är bortglömda.”[70]

I sin aningslöshet klagade medelbonden över att vara ”bortglömd”, men det som i själva verket pågick vid denna tid var en process av *ottesnenje*, avhysning. Sträng kontroll utövades över medlemskapet i *selsovety* och det stod klart att inslaget av medelbönder var på väg att undanträngas. De högeranhängare på *Pravdas* redaktion som ännu inte blivit utrensade protesterade mot *obenjatjivanje*, eller att *selsovety* gjorts till en bastion för fattigbönderna.[71] Protester hördes också från Kommunistiska akademin, som rapporterade om liknande exempel på avhysning av medelbönder i ett antal regioner. Detta var mest tydligt i spannmålsodlande områden. Andelen fattigbönder i valkommittéerna, och även i *selsovety*, var ofta långt över deras andel i befolkningen som helhet, samtidigt som det skedde en motsvarande minskning av representanter för medelbönderna där. I Don-*okrug* minskade

---

[67] *Kollektivizatsija selskogo chozjaistja*, dok. N° 20, par. 14, sid. 99.
[68] I juni sade Frumkin att ”illegaliseringen av kulakerna har gett upphov till olagliga aktioner mot bönderna som helhet”. Citerat av Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 123. [To the Members of the Political Bureau of the Central Committee]
[69] *Kollektivizatsija selskogo chozjaistja*, dok. N° 20, par. 4751, sid. 105-06.
[70] Angarov, *a.a.* (se kap. 2, not 39), sid. 45. Bauman, mindre naiv än denne bonde, talar också om ”nonchalans mot medelbonden”, fast, naturligtvis, bara ”här och där”.
[71] *Pravda*, 25 december 1928 och 5 mars 1929 (Kiselev).

andelen medelbönder i *selsovety* från 43,4 % (1927) till 40,9 %, i Mariupol från 40.9 % till 27,8 %, i Kherson från 31,8 % till 29,3 %.

I ovannämnda regioner, och andra, ökade fattigböndernas andel till 50 %, eller mer. I Nordkaukasien, där relationerna med bönderna var särskilt ansträngda, såg valkommittéernas sammansättning ut på följande vis: 61,5 % fattigbönder, 37,4 % medelbönder, 0,5 % välbärgade bönder. Men dessa procenttal anger enbart andelen bönder, som utgjorde 3 372 av totalt 6 368 medlemmar, ty valkommittéerna, vars uppgift var att förbereda valen till *selsovety*, bestod av 23,9 % byråkrater, 6,1 % arbetare och 9,1 % batraker [jordbruksarbetare].[72]

Så reagerade regimen på de försämrade relationerna med massan av bönder. Myndigheterna hade avsiktligt åstadkommit ett utbrott av skärpt klasskamp och därmed ökat de redan existerande spänningarna på landsbygden.

I ett tal inför relativt få åhörare sade Kaganovitj tämligen öppet att ”Medelbönderna är ibland påverkade av missnöje …”[73] Men just Kaganovitj borde ha känt till att detta hade mycket lite att göra med kulakerna. Som han själv medgav hade medelbönderna drabbats av ”ganska hård beskattning och vår oförmåga att för närvarande erbjuda priser på spannmål som är rimliga i förhållande till priset på industriprodukter”. Han tillade att ”vi har bestraffat dem” under processen med åtgärder mot kulakerna.[74]

Men det var inte allt. ”Eftergifter till medelbönderna”, fortsatte han, ”är möjliga och tidvis nödvändiga, men vi kommer aldrig att göra eftergifter som skulle kunna undergräva grundvalarna för vår industri …”. Följaktligen, eftersom de eftergifter han talade om innebar risker, ”är vissa problem i våra relationer till medelbönderna oundvikliga”, men ”dessa problem kan lösas”. Han förklarade dock inte om hur det skulle ske.[75]

På hösten och vintern 1928 hade den stalinistiska versionen av *smytjkan* börjat tillämpas. Stalins metod var följande: fattigbönderna skulle få all tänkbar hjälp och kulakerna skulle bekämpas i syfte att få kontroll över medelbönderna. Denna tolkning av partiets politik mot bönderna skulle ge Stalin möjlighet att uppfylla vissa mål som han såg som avgörande.

I rådande läge skulle emellertid tillämpningen av denna trehövdade politik få ytterst allvarliga konsekvenser för landets ekonomi. Stödet till fattigbönderna, som hur som helst var begränsat, ledde inte till någon ökning av statens spannmålsreserver. Ledningen hyste inga illusioner på denna punkt och detta stöd, åtminstone i sin hittillsvarande form, skulle snart upphöra för det gynnade bara den enskilde fattigbonden och detta bara i ytterst begränsad utsträckning.

Offensiven mot kulakerna, och de negativa effekter den fick för medelbönderna, ledde bara till en försvagning av jordbruket, framför allt genom de inskränkningar som mer välbärgade bönder drabbades av. De senare hade redan skurit ner på vårsådden och skulle göra likadant på hösten. Andra bönder följde efter, hur många är svårt att säga.

Kulakernas, och de välbärgade skiktens i allmänhet, bidrag till jordbruksproduktionen hade sjunkit. De gjorde sig också av med sin boskap, och det förekom rapporter om *samoraskulaclivanie*, eller ”själv-avkulakisering”, då kulakerna endera minskade sina ägor till det minimala eller gjorde sig av med dem helt och hållet. Den senare metoden var ännu inte utbredd men skulle med tiden bli det.

---

[72] Angarov, *a.a.*, sid. 47. Alla siffror från Angarov.
[73] Kaganovitj, *Bolsjevik*, 1928, N° 19, sid. 20.
[74] *Ibid.*, sid. 20-26.
[75] *Ibid.*, sid. 20.

Myndigheterna rapporterade att spannmålsskörden 1928 var sämre än året innan och förklarade detta med dåliga resultat i Ukraina och Nordkaukasien, men det råder inget tvivel om att också svängningarna och vändningarna i jordbrukspolitiken delvis var orsaken.

Såningskampanjen på hösten 1928 blev ett misslyckande. I stället för den ökning av besådda arealer man hoppats på, fick man officiellt medge att det skett en minskning på 4,5 %.[76] I detta fall fanns än mindre anledning att skylla på naturliga orsaker, i stället hade sociala faktorer spelat en viktig roll. Samma faktorer skulle också verka för fullt under regimens nästa satsning, anskaffningskampanjen 1928-29, som präglades av stora svårigheter från allra första början. Myndigheterna förnekade envist att man tillgripit specialåtgärder, och vad beträffar första delen av kampanjen var detta helt sant. Men i september nämnde *Pravda* ”att man återgått till olika former av tvång under upphandlingen”.[77]

I oktober skedde en förbättring av leveranserna, men i november och december kom en ny nedgång. *Pravda* kritiserade de lokala anskaffningsorganen för ”slapphet” och ”passivitet”, samtidigt sam man uttryckte sin indignation över ”det skandalartade sätt på vilket personer på plats hade behandlat de medelbönder och fattigbönder, som hederligt levererat spannmål via kooperativa organisationer”. De metoderna, påstod tidningen, var följden av kulakernas inflytande.[78]

Höjda priser till producenterna, ett dekret vid centralkommitténs sammanträde i juli 1928, visade sig helt verkningslöst. Höjningen, som kom för sent, mer än uppvägdes av de enorma prisökningarna på den fria marknaden. Skillnaden mellan statliga priser och den fria marknaden låg nu på 300 %, och så mycket som 400 % i Ukraina och centrala svarta jordsregionen, om än mindre i Sibirien och Kazachstan, där skörden varit bättre.[79]

Trots de vidtagna åtgärderna, framför allt under andra halvan av kampanjen (från slutet av vintern 1928 till våren 1929) klarade staten inte av att uppfylla anskaffningsplanen, trots att den skurits ned märkbart jämfört med året innan. De totala leveranserna var klart lägre än 1928, men minskningen i spannmålslagren för brödtillverkning var katastrofal. Enligt officiella siffror låg minskningen på 25 %.[80]

1928 fick befolkningen köa utanför butiker för varor som stadigt minskat sedan våren. Det såg nu ut som om 1929 skulle bli ytterligare ett svårt år. *Pravda* gjorde försiktiga medgivanden om detta, men kom med en rad lugnande löften. Men folk behövde inte läsa någon tidning för att inse att vad som väntade var en hård vinter och hunger på våren.

I december hade myndigheterna börjat införa livsmedelsransonering och den skulle med tiden utökas.[81] Stalin hade därför haft rätt när han i november sagt att ”det mest akuta problemet vi står inför för närvarande är jordbruket, och spannmålen i synnerhet, vi måste lära oss hur vi ska bygga upp vår jordbrukssektor på basis av ny teknik”.[82]

Läget var nu ytterst farligt och enligt Stalins uppfattning var tiden för halvmesyrer över. Det som behövdes var drastiskt agerande. Som han såg det var den enda lösningen för regimen att

---

[76] Kurbatov, *NAF*, 1929, N° 5; *”16-taja Konferentsija”*, stenogram, Moskva 1962, sid. 11.
[77] *Pravda*, ledarartikel, 5 september 1928.
[78] *Pravda*, ledarartikel, 2 december 1928.
[79] Lvov, *NAF*, 1929, N° 1.
[80] Mikojan ger följande siffror i ”Novaja Chlebozagotovitelnaja kampanj i zadatji partis”, *Bolsjevik*, 1929, N° 15, sid. 16: 1927-28 8,05 miljoner ton av brödsäd, 1928-29 6,20 miljoner ton. På mötet i april 1929 sade Andrejev att man i Ukraina och Nordkaukasien hade skörden varit 243 miljoner pud lägre än föregående år. Hans tal, hämtat från centrala partiarkivet, citeras i *”16-taja Konferentsija”*, stenogram, Moskva 1962, sid. 772, not 12.
[81] Mendelson, *Planovoe Chozvaistvo*, 1929, N° 5, sid. 61.
[82] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 245 [rättat sidnr]. [Industrialisation of the country and the Right Deviation in the C.P.S.U.(B.)]

modernisera jordbruket, som han sagt i sitt tal, och att övergå från småskaligt till storskaligt brukande. Hans uppfattning var att en radikal förändring av denna omfattning dessutom skulle ha fördelen att en gång för alla etablera socialismen. Om partiet å andra sidan avvek från den väg han angett kunde de bara vänta sig det allra värsta, ty ”en återgång till kapitalismen kan visa sig oundviklig”.[83]

Förutsättningen för att bygga upp jordbruket var emellertid existensen av en stark industrisektor. 1928 var sovjetisk industri för svag för en sådan insats. Sammantaget var den fortfarande för svag för att utgöra en tillräckligt stabil bas för en regim som han betecknat som ”den mest progressiva i världen”.

På grund av detta stod man inför en uppgift av än mer enorma proportioner och än mer akut. Stalin betraktade industrialiseringen som ytterst brådskande, en kapplöpning med tiden där hastighet och tillväxttakt var avgörande. ”Hinna upp och passera de kapitalistiska ländernas framskridna tekniska utveckling” blev den nya parollen. Frågan hade en dramatisk enkelhet: ”Antingen lyckas vi eller också går vi under.” [84]

Myndigheterna stod nu inför uppgiften, via femårsplanen, att bestämma hur länge och i vilken takt kapplöpningen skulle ske.

[83] *Ibid.*, sid. 254-55.
[84] *Ibid.*, sid. 248.

12. Den sista oppositionen

1. ”Hotet från högern”

Den partimajoritet som hade bekämpat vänsteroppositionen var långt ifrån homogen. Enligt Trotskij hade det 1926 funnits tre tendenser inom centralkommittén: en bondevänlig tendens med Rykov, Tomskijs fackföreningsgrupp och anhängarna till partiapparaten under Stalin.[1]

I slutet av 1927 hade vänstern, i sin plattform, avslöjat existensen av en ”höger-” och en ”center”-tendens. Man hade tämligen korrekt identifierat vilka som tillhörde respektive och förutspått att en splittring mellan de båda var oundviklig när väl den gemensamma fienden hade undanröjts.[2] Vår analys av femtonde partikongressen har också visat att det, trots att man framträdde med en gemensam terminologi och enhälligt stod bakom resolutionerna, i själva verket fanns två mot varandra stående tendenser.

Snart skulle det Trotskij förutspått besannas. Enigheten i politbyrån bröts under den allra första krisen. Innan man hade hunnit avsluta firandet av segern över vänstern, var partiledningen åter splittrad och fullt upptagen med hårda attacker mot varandra i en atmosfär som stod tjock av hat och intriger. Den nya oppositionen, som skulle bli den sista av någon betydelse, skilde sig från vänsteroppositionen i att den inte ansåg att motsättningarna skulle avgöras inför öppen ridå i partiet. Denna gång skulle den, hur våldsam kampen än var, hållas inom politbyråns råmärken eller, någon enstaka gång, centralkommitténs. Först när striden var över fick allmänheten kännedom om dess existens när segraren, efter att ha besegrat och tystat sina motståndare, fördömde dem inför hela landet.

I ett storartat kapitel om högeroppositionen noterar historikern Daniels att dess historia är det enda exemplet på att en politisk gruppering först besegras och sedan angrips.[3]

Högern hade delvis sig själv att skylla, för den hade på förhand bestämt sig för att hålla sig till regelboken och undvika att föra ut motsättningarna offentligt. I stället för att ge dem det skydd de hoppats på lämnade denna taktik bara ut dem till en motståndare som var skickligare i organisatorisk krigföring än de och som slutligen utmanövrerade dem.

Motsättningarna mellan dessa båda strömningar kom oundvikligt upp till ytan när omständigheterna, och Stalins kvicka och kraftfulla taktik i politbyrån, ledde till regeringens beslut att använda ”undantagsåtgärder” på landsbygden. Dessa åtgärder orsakade kaos på landsbygden och fick omedelbart återverkningar på högsta nivå i partiet, där Stalins och hans anhängares metoder och eventuella avsikter frambringade en misstro, som snart skulle omvandlas till fiendskap.

Den förste att reagera var Rykov, som representerade majoritetsuppfattningen i regeringsapparaten, och Kalinin, som talade för de *TsIK*-medlemmar som hade nära relationer till landsbygden, och var ytterst uppmärksamma på den många tecken på oro som var påtagliga i hela landet.

Båda hade bondebakgrund och var sedan länge kända för sin bondevänliga hållning och sin ingående kunskap om landsbygden. Tomskij hade redan anslutit sig till dem. När Stalin återvände från sin turné i Sibirien var han mer än någonsin övertygad om att hans hårda metoder var effektiva och fast besluten att genomföra omfattande utrensningar i Sibirien och

---

[1] Trotskijs teser till femtonde partikonferensen i september 1926. Citerade från Trotskijarkiven av Daniels, *a.a.*, (se kap. 2, not 3), sid. 323.
[2] *Plattformen* i *Les Bolsheviks contre Staline* (se kap. 2, not 34), sid. 124. [På svenska: Förenade vänsteroppositionens plattform]
[3] Daniels, *a.a.*, sid. 362.

andra regioner för att övervinna motståndet mot hans metoder i partiorganisationen. Han hamnade därefter i konflikt med de tidigare nämnda politbyrå-medlemmarna och det såg ut som om de i någon mån lyckades hålla tillbaka honom. En källa uppger att politbyrån blev scen för ”några mycket hetsiga meningsutbyten” mellan Stalin och Rykov.[4]

Stalin var inte den typ som lade sig platt inför sådan kritik. Hans första åtgärd mot dem som motsatte sig undantagsmetoderna var att genomföra en utrensning i folkkommissariatet för jordbruk, maskerat som en vanlig organisatorisk ommöblering. Andra utrensningar skulle följa, även om de inte tilldrog sig någon större uppmärksamhet vid denna tid, eftersom de genomfördes helt diskret för att inte förse politbyrån med en anledning till krigsförklaring. Det viktigaste inslaget i Stalins långsiktiga strategi var att igångsätta en kampanj mot en ”avvikelse” vars existens han nu avslöjade för partiet och några dagar senare för hela landet. Men vid denna tidpunkt nämndes inga namn och bara lokala myndigheter utsattes för kritik.

I ett brev till lokala funktonärer den 13 januari, eller drygt en vecka efter han återkommit från Sibirien (då grälet med Rykov redan kan ha ägt rum), angav Stalin som en av orsakerna till försämringen av arbetet på landsbygden att det nyligen hade dykt upp ”element som är främmande för partiet i både vårt parti och våra andra organisationer, element som inte ser att det finns klasser på landsbygden, som inte förstår principerna för vår klasspolitik, och som försöker arbeta på ett sådant sätt att de inte stöter sig med någon på landsbygden, i hopp om att kunna leva i fred med kulaken och i allmänhet behålla sin popularitet bland ’alla skikt’ av landsbygdsbefolkningen”.[5]

Under de följande månaderna utvecklades detta tema gradvis och användes som ledmotiv i propagandan mot en avvikande tendens som, under kampanjens inledande stadier, framställdes som något som hade uppstått på lokal nivå, långt från centrum. Följaktligen beklagade ledningen denna tendens, i den form som den definierats, även om det fanns undertoner i kritiken som var märkbara enbart för det fåtal som var ”införstådda”.

I mars cirkulerade rykten bland högt uppsatta funktionärer enligt vilka det fanns meningsskiljaktigheter mellan Stalin och Rykov, fast sprickans karaktär var okänd. I sitt umgänge med Stalin noterade samma funktionärer en oväntad och ganska oroande lättsamhet och flexibilitet och inte den envishet och omedgörlighet som vanligen karakteriserade hans uppträdande.[6]

Centralkommitténs plenum, som sammanträdde i början av april, var helt klart inte särskilt händelserikt. Å andra sidan var många delegater, speciellt de från provinserna, oroade av de negativa effekter som tvångsåtgärderna fått i byarna och vid denna tidpunkt hade majoriteten antagligen inte någon särskilt välvillig uppfattning om Stalin.[7]

Stalin hade heller ännu inte tagit kontrollen över politbyrån. Dess medlemmar hade på detta stadium ingen klart definierad uppfattning om de politiska stridsfrågorna. En analys av de resolutioner som antogs vid detta möte tyder på att varje fras måste ha vägts på guldvåg i politbyrån och det står klart att de olika strömningarna gjort sitt yttersta för att se till att det väsentliga i deras respektive teser nöjaktigt avspeglades i slutresolutionen.

Vid detta tillfälle fann Stalin det nödvändigt att genomföra en fullskalig reträtt. Han gick med på att resolutionerna skulle omfatta det huvudsakliga i Bucharinanhängarnas argument om vikten av en flexibel prispolitik och betydelsen av marknadsrelationer, en mycket återhållsam

---

[4] Daniels, *a.a.*, sid. 325, enligt dokument i Trotskijarkiven. *Sotsialistitjeskij Vestnik*, 23 juli, sid. 15.
[5] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 13; *Pravda*, 15 februari, 1928. [First Results of the Procurement Campaign and the Further Tasks of the Party]
[6] Brev den 15 mars av en rysk korrespondent publicerat i *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 6, 1928.
[7] Daniels, *a.a.*, sid. 326.

tolkning av konceptet ”offensiven mot kulakerna” och ett formellt avståndstagande från alla övergrepp, osv. Han såg emellertid till att få med sin egen personliga uppfattning om kulakernas del i de svårigheter som uppstått under *zagotovki* och att framhålla att undantagsåtgärderna hade varit oundvikliga. Han framhöll också, i mycket oklara termer, att dessa åtgärder snart skulle upphöra men först ”om och när man fått bukt med svårigheterna”.[8]

Stalin lyckades också få godkännande av regeringens politik beträffande vetepriserna, genom att försäkra att utrensningen inom administrativa organ skulle fortsätta, och genom att införa två separata klausuler som fördömde de ”degenererade” element inom partiet som ”struntar i klasståndpunkten på landsbygden och inte klarar av att tvinga kulakerna till snabb reträtt”.[9]

Centralkommittén informerades inte om meningsskiljaktigheterna i politbyrån, utan förelades en enhälligt antagen resolution. Att sådana meningsskiljaktigheter existerade framgår tydligt av rapporterna om resultaten från plenum som i vanlig ordning överlämnades till partiaktivister i de stora städerna.

I Moskva var Stalin belåten över vad han ansåg ha varit ett givande möte. Det hade inte förekommit några ”interna dispyter” och alla beslut hade fattats enhälligt ”utan fraktionsmässiga attacker eller demagogi”.[10] Därefter fortsatte han med att utveckla sina egna personliga teorier, som vi redan behandlat i föregående kapitel. Han var särskilt generös i sina lovord om undantagsåtgärderna, som, påstod han, gjort det möjligt att få bukt med krisen och som skulle användas igen om läget så krävde.[11] Utan att nämna några namn gick han till attack mot dem som inte höll med om hans politik. Hans argumentation var grov men effektiv. Envar som försökte behaga både den fattige och den rike var ”inte en marxist utan en dåre (*durak*)”.[12]

Med växande oro började Stalins kritiker, i synnerhet Bucharin (som tycks ha förenat sig med Rykov allra senast i mars), inse att den linje han och hans anhängare stod för blev alltmer riskfylld.[13] Ur teoretisk synvinkel fick de en helt igenom solid förklaring av läget och behovet ”att uppnå jämvikt i de olika sektorerna av landets ekonomi”. Men teoretiska resonemang kunde inte skingra oron. Det såg ut som att den politik som var på väg att genomföras var en upprepning av den som förts föregående vår, eller rent av värre.

Bucharin rapporterade om pelarmötets slutsatser till partiet i Leningrad. Han inledde med att plikttroget redogöra för den kritik som hade riktats mot ”det konservativa elementet” i partiet, som varken förstod situationens aldrig tidigare skådade natur eller ”nödvändigheten av en forcerad offensiv mot kulaken”. Efter att ha ”förlorat sin klasskänsla"' försökte detta element ”undvika gräl med kulaken”.

Men vid denna punkt började Bucharin anslå en annorlunda, mycket mer personlig ton, som helt saknades i plenarmötets resolutioner.

> ”Å andra sidan har vi också konstaterat en tendens att bortse från vissa oundvikliga utvecklingsstadier. Det avspeglas till exempel i vissa personers oförmåga att inse den tillfälliga karaktären av undantagsåtgärderna, som de tycks betrakta som mer eller mindre normala. Dessutom finns en tendens att förneka att det enskilda jordbrukets tillväxt är viktig och en tendens att lägga överdriven betoning på administrativa metoder. Vissa sunda principer, som ständigt borde beaktas, till exempel de som gäller medelbönderna, verkar stundtals helt bortglömda.” [14]

---

[8] *KPSS v Rezoljutsijach*, band II. Resolutionen återfinns på sid. 429-500, citatet på sid. 497.
[9] *Ibid.*, sid. 494-95.
[10] . Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 27. [The Work of the April Joint Plenum of the Central Committee and Central Control Commission]
[11] *Ibid.*, sid. 46-47.
[12] *Ibid.*, sid. 48.
[13] Den förste att stå upp mot Stalin var Rykov. Bucharin anslöt sig kort därpå.
[14] Bucharin, citerad av Astrov, *Pravda*, 3 juli 1928.

Denna anspelning, som kunde ha uppfattats som en kritik av trotskisterna, var i själva verket ett förtäckt angrepp på Stalin. I detta läge vågade Bucharin inte gå längre.

I juni växte kritiken mot Stalins politik liksom beslutsamheten att stå emot honom. Det finns få uppgifter om denna period, men Trotskijarkiven (som Daniels citerar) ger några viktiga ledtrådar.[15] Det förefaller som att Uglanov, partisekreteraren i Moskva, vid denna tid talade inför en liten publik i en av sina organisationer i huvudstaden, och då skarpt kritiserade Stalins felaktiga politik, som han hävdade var baserad på bristfälliga statistiska uppgifter. Vid samma tid gick Slepkov, en annan av Bucharins anhängare, till attack mot Kirov i Leningrad. Missnöjet spred sig till många av prokonsulns underlydande. Tomskij, ordförande för fackföreningsrörelsen, gjorde sig redo till strid och tvekade inte att överlägga med Pjatakov, en trotskist som helt nyligen hade ”kapitulerat”. I början av juni talade Bucharin i privata sammanhang om Stalin som ”bärare” av trotskism[16], men i slutet av månaden måste han ha förstått att ”den trotskistiska faran” utgjorde ett långt mindre hot än Stalin själv och att den senare måste avsättas om landet skulle kunna räddas från katastrof.

När tvångsanskaffningarna återupptogs i början av sommaren, blev relationerna med bönderna spända till en nivå som inte upplevts sedan NEP infördes. Samtidigt övergick relationerna mellan huvudaktörerna i politbyrån till en ny fas av spänningar som var mer akuta än något man skådat sedan trotskisternas fall.

De personliga känslorna blev så starka att Bucharin i juni inte längre kunde prata med Stalin. Både privat och politiskt var brytningen total. Bucharin, Rykov, Tomskij och Uglanov, suppleant till politbyrån samt partisekreterare i Moskva, träffades för att diskutera nästa drag. Deras rivaler gjorde sammalunda.

Båda sidorna inledde nu en kamp för att få stöd bland relativt obundna politbyrå-medlemmar som Kalinin, Vorosjilov och Andrejev, som enligt Bucharin var ”med oss”, men som ryggade tillbaka inför tanken på att avsätta Stalin.

Den ende som gick till direkt attack mot politbyrån var en politiker på lägre nivå, vice folkkommissarien för finanser, Frumkin. I ett brev den 15 juli 1928 riktat till politbyråns medlemmar talade han om den offensiv som den kapitalistiska världen bedrev mot Sovjetunionen.[17] Enligt Frumkin låg emellertid inte den största faran i fiendens styrka, utan i den ”politiska och ekonomiska utarmningen av våra egna styrkor”.[18] Han antydde därmed att det påstådda hotet utifrån, som användes i propagandasyften närhelst de styrande ansåg det lämpligt, i själva verket var mindre allvarligt än faran med att verkställa mindre välbetänkta åtgärder på hemmaplan. Enligt hans uppfattning hade den sortens politik fått en majoritet av fattigbönder och medelbönder att ”inta en anti-sovjetisk hållning som höll på att sprida sig till arbetarklassen”.[19] Han fortsatte med att kritisera den politik som antagits efter femtonde partikongressen och betecknade den ”nya politiska inställningen till landsbygden” som ”skadlig” eftersom den lett till att den ekonomiska situationen i landet försämrats. ”Att ställa kulaken utanför lagen”, påstod han, ”har lett till att det begåtts olagliga handlingar (*bezzakonija*) mot alla bönder.”[20]

---

[15] Daniels, *a.a.*, sid. 328-29.
[16] Samtal mellan Bucharin och Kamenev. *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 6, 1929, sid. 10.
[17] Detta brev har delvis rekonstruerats från utdrag citerade av Stalin i hans replik den 20 juni 1928. Detta svar publicerades första gången i *Sotjinenija*, band XI, sid. 116 [To the Members of the Political Bureau of the Central Committee]. Ytterligare ett utdrag citeras i ett tal av Thälmann, *Pravda*, 11 augusti, 1929.
[18] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 117.
[19] *Ibid.*, sid. 117-18.
[20] *Ibid.*, sid. 123.

Frumkin fördömde *razkulatjivanije* som en helt omotiverad metod för att bekämpa kulaken och rekommenderade en återgång till besluten från fjortonde och femtonde partikongresserna och införande av en rad praktiska åtgärder, bl a höjda spannmålspriser, återöppnade marknader, återgång till normal verksamhet på spannmålsmarknaden och, givetvis, att omedelbart upphöra med alla undantagsåtgärder.

Hans brev innehöll också ett uttalande, som avspeglade den allmänna meningen bland många högt uppsatta tjänstemän vid denna tid.

> ”Oavsett den kritik som kan riktas mot mig, är jag tvungen att konstatera att i den nuvarande situationen, med tanke på jordbruksproduktionens låga nivå, stärker varje miljon pud spannmål, oavsett vem som levererar det, proletariatets diktatur och bidrar till industrialiseringen, medan varje miljon pud som går förlorat försvagar oss.”[21]

Politbyrån beslutade att sprida Frumkins brev bland centralkommitténs medlemmar och följa upp det med en replik å hela politbyråns vägnar, men Stalin kringgick detta beslut och lämnade ett personligt svar.[22] Han inskränkte sin kritik till några detaljer i Frumkins brev, där den främsta anklagelsen var att Frumkin var ute efter att återge kulakerna deras politiska rättigheter.[23] På de övriga punkter som Frumkin berört gav Stalin efter, genom att medge att avkulakiseringsåtgärder ägt rum och hävda att det redan utfärdats order om att åter öppna marknaderna och att man för en tid sedan redan fattat beslut om att höja anskaffningspriserna…

Bucharin, Rykov och Tomskij ställde Stalin till svars för att han åsidosatt ett politbyråbeslut, men det enda de uppnådde var en mild reprimand mot generalsekreteraren, som antog formen av att politbyrån medgav att hans svar varit ofullständigt.[24]

Stalin undkom därför helskinnad, genom att klokt ge efter på nästan varje punkt och därmed förekomma kritiken från sina motståndare i politbyrån. Detta blev så mycket lättare för honom, då politbyråns majoritet ännu inte hade någon bestämd uppfattning om de avgörande frågor som de stod inför och därför inte var redo att ta avstånd från Stalins egenmäktiga förfarande. Enligt Bucharin betedde sig Stalin som om politbyrån bara var ett bihang till Generalsekretariatet, men de övriga såg inte frågan så. Det är troligt att Stalin, för att undvika att bli anklagad för att agera på ett sätt som stred mot principen om kollektivt ledarskap, någon gång rådgjorde, eller ge sken av att göra det, med de övriga politbyråmedlemmarna, dock inte med de tre eller med Uglanov. Utan tvivel hade han även andra metoder för att påverka politbyrån och avhålla dem från att attackera honom. Även den frimodige Frumkin avstod från att angripa Stalin personligen och gav bara Molotov och Kubjak skulden för de överdrifter som förekommit.

Stalin var en mästerlig taktiker och, än viktigare, mästare i konsten att manipulera partiapparaten. Följaktligen spelade han sina kort med suverän skicklighet. Han var skicklig på att undvika att undvika sammandrabbningar på ogynnsam terräng och såg till varje pris till att inte orsaka någon allmän diskussion, vare sig offentligt eller i centralkommittén, utan gick i stället till attack på en mindre betydande person som Frumkin för att misskreditera de idéer som han visste att Bucharin och hans anhängare stod för, men som dessa ännu inte samlat tillräckligt med mod för att öppet stå för.

Stalin manövrerade också sina motståndare att gå till attack i situationer som fick dem att framstå som splittrare och avvikare. I detta syfte spred han rykten om att han hade planer på

---

[21] Thälmann, tal vid möte med Kominterns exekutivkommitté, *Pravda*, 11 augusti 1929.
[22] Bucharin och Kamenev, *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 9, 1929, sid. 10.
[23] Stalin, *Sotjnenija*, band XI, sid. 123-24.
[24] Bucharin och Kamenev, *a.a.*

en nära förestående försoning med vänstern. Det tycks inte råda något tvivel om att han övervägde detta, inte bara för att provocera Bucharin, utan också som ett steg värt att ta på allvar. Samma rykten fungerade också som ett sätt att splittra och försvaga trotskisterna och rekrytera en del av dem, samtidigt som Trotskij själv blev ännu mer isolerad.[25]

Doktrinära överväganden spelade ingen roll i denna taktik, enda syftet var att stärka Stalins personliga makt. Upptäckten av denna sida av Stalins karaktär gjorde djupt intryck på Bucharin och fick honom att vara på sin vakt. ”Han är en principlös intrigmakare”, utropade han fylld av fasa, ”som sätter sin egen strävan efter makt över allt annat. Han är i stånd att när som helst ändra sina teorier bara för att kunna göra sig av med någon.”[26]

Inför sammanträdet i juli var brytningen mellan de båda slutgiltig. Den första större sammanstötningen mellan dem inträffade under förberedelserna för detta sammanträde.[27] Bucharin insisterade då på att Stalin borde öppna en allmän debatt om politiken i stort, men Stalin undvek konsekvent detta. Efter flera meningsutbyten mellan de båda, och efter att Bucharin skickat två brev till politbyrån, kom frågan upp inför ”de Sju”.[28]

Enligt Bucharin ”Det blev ett förfärligt uppträde. Han började skrika åt mig. Jag citerade hans uttalande om Himalaya.[29] Han skrek: ’Du ljuger! Du har hittat på allt detta för att vända politbyråns medlemmar mot mig!’[30] Vid ett senare möte läste Bucharin upp ett långt uttalande, som utgjorde utkastet till de teser som han tänkte lägga fram vid sammanträdet i juli. Han såg till att inte släppa ifrån sig dokumenten.

(”Man kan inte anförtro honom en enda papperslapp!”) Molotov, som inte var förfaren i sådana frågor, reagerade omedelbart med att säga att Bucharins utkast var ett ”partifientligt dokument”, men Stalin använde samma taktik som han haft i fallet med Frumkins brev. Den här gången gick han bara mycket längre genom att tillkännage att han var redo att gå med på ”nio tiondelar” av Bucharins teser.

Då hans utkast godtagits som grundval för diskussionen tog Bucharin itu med att revidera det som en del av förberedelserna för plenarmötet. Än en gång skulle hans motståndare överlista honom. Utan förvarning ”lade de andra fram en resolution som de stulit från min deklaration.” Nu när Stalin accepterat det mesta av Bucharins kritik blev det aldrig något av den allmänna diskussion som Bucharin insisterat på och politbyrån kunde åter visa upp en enad front inför centralkommittén. De tre kunde inte hitta någon annan lösning och fick nöja sig med några ändringsförslag.

Innan sammanträdet öppnades den 4 juli utspelades en märklig duell i *Pravdas* spalter. Denna vana att använda pressen som ett verktyg i en strategi av indirekta angrepp skulle bestå under en ganska lång tid. Astrov, redaktör för *Pravda* och anhängare till Bucharin, publicerade en artikel som gav uttryck för ett starkt ogillande av det våld som förekommit mot bönderna och med gott om belägg till stöd för sin uppfattning. Han citerade också rikligt ur Bucharins kritik av de element i partiet som tenderat att lägga otillbörlig tonvikt vid administrativa metoder,

---

[25] Deutscher, *Den väpnade profeten*, Bucharins uttalanden till Kamenev 11 juli; Ciliga, *a.a.*, (se kap. 9, not 64), sid. 38-39.
[26] Bucharin och Kamenev, *a.a.*
[27] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 320 [Bukharin’s Group and the Right Deviation in Our Party]. Detta var det tal där Stalin nämner detta första ”utbrott”. Detaljerna återges i samtalet mellan Bucharin och Kamenev, *a.a.*
[28] Vid denna tid fanns det nio medlemmar i politbyrån, men i allmänt var bara sju närvarande på mötena. De som inte deltog var antagligen två nya medlemmar, Kujbysjev och Rudzutak.
[29] Under ett tidigare möte hade Stalin, i ett försök att vinna över Bucharin, sagt: ”Du och jag är två toppar i Himalaya, de andra räknas inte.” *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 9, 1929.
[30] *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 9, 1929.

och som trodde att det var möjligt att hoppa över vissa nödvändiga stadier av utvecklingsprocessen. (Bucharins åsikter i dessa frågor har redan nämnts ovan.)

Men generalsekreteraren lät sig inte övertrumfas. Samma nummer av *Pravda* innehöll också ett brev som Stalin skrivit tre veckor tidigare, och som han nu skyndsamt lät publicera som en motattack på Astrovs artikel. För att inte *Pravdas* klagomål över den omilda behandlingen av medelbönderna skulle få någon läsare att känna onödig sympati för dem kontrade Stalin med sin egen tolkning av *smytjkan*, som gick ut på att den vacklande medelbonden aldrig kunde vara någon pålitlig bundsförvant ”om inte kulaken attackerades resolut och varaktiga insatser gjordes för att öka verksamheten bland *bednota*”[de fattiga]. Vi har redan behandlat denna speciella uppfattning om *smytjkan*.

Även om det inte blev någon diskussion om partiets allmänna politik vid detta sammanträde drabbade de två tendenserna samman om undantagsåtgärderna och frågan om ”tribut”. De flesta talarna agerade återhållsamt och även högern iakttog en anständig ton. Ändå kom det till flera häftiga ordväxlingar.

Den livligaste debatten kretsade kring spannmålsproblemet och anskaffningarna och varade från 9 till 11 juli.[31] Kalinins rapport om sovchoserna, Molotovs om kolchoserna och Mikojans deklaration om *zagotovki*-framstegen hölls samtliga i en återhållsam ton. Mikojans tal, som tillhandahöll basen för den enhälligt antagna resolutionen, var en kompromiss som politbyrån, som vi tidigare sett, hade kommit överens om i förväg. När Mikojan talat krävde Osinskij, Andrejev, Stetskij och Sokolnikov allesammans fler eftergifter åt medelbönderna. Uglanov och Rykov varnade de styrande för riskerna med att låta undantagsåtgärderna bli ett inslag i den normala politiken och riktade uppmärksamheten på det utbredda missnöjet i landet.

Stalinisterna stod dock bestämt fast vid vad de ansåg vara nyckelfrågorna i det som stod på spel. Kaganovitj, som bara en kort tid innan hade varit ovillig att ta klar ställning, talade nu för undantagsåtgärderna utifrån att det inte räckte med att bara manipulera prismekanismen.[32] Rykov gick till motangrepp och ”gjorde hackmat av honom” enligt Sokolnikov. Han skulle knappast låta sig förledas till att acceptera den råa, och nu utnötta, stalinistiska distinktionen mellan ”partiets linje” och de ”överdrifter” som skett vid tillämpningen av den. Han förklarade:

> Det har skett en hel rad övergrepp som utgör en integrerad del av de anskaffningsåtgärder som vi införde i januari.

Och tillade:

> i grunden handlar Kaganovitj tal om att försvara undantagsåtgärderna som en politik som bör tillämpas hela tiden och under alla omständigheter.[33]

Den 9 juli höll Stalin själv ett längre tal, som inte offentliggjordes vid den tidpunkten.[34] Tyngdpunkten i hans anförande, som vi redan har behandlat, handlade om följande: ”extraskatt” eller tribut var nödvändigt att ta ut av bönderna som en avgörande förutsättning för industrialiseringen; klasskampen måste oundvikligen öka i intensitet när socialismen

---

[31] Förhandlingarna vid detta sammanträde har rekonstruerats från följande källor: Daniels, *a.a.*, sid. 329-32, som anger en redogörelse han hittat i Trotskijarkiven; Sokolnikov och Kamenev, *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 9, 1929, sid. 9-11; Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 157-87 [Plenum of the C.C., C.P.S.U.(B.)]; *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 511-24.
[32] Daniels, *a.a.*, sid. 329 (från Trotskijarkiven).
[33] *Ibid.*, sid. 329-30.
[34] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 157-87.

utvecklas; undantagsåtgärderna, som han försvarade som ett legitimt politiskt verktyg; samt behovet av ett starkt ledarskap, där ledarna var befriade från självkritik.[35]

Bucharin talade nästa dag. Under tiden hade Sekretariatet bedrivit en intensiv lobbyverksamhet för att vinna över de medlemmar av centralkommittén som motsatte sig ”tributen” och förespråkade en ändring av prispolitiken i mer gynnsam riktning för bönderna. Eftersom Leningrad-delegationen antagligen var mest fientlig till tributen, hade de utsatts för den mest intensiva ”bearbetningen”. Bucharin torde redan ha börjat misstänka att majoriteten, som han först trott sig ha bakom sig, nu höll på att svänga till förmån för Sekretariatet. Hans anförande avbröts gång på gång av Vorosjilovs försök att misskreditera hans argument. Och ändå hade Vorosjilov när sammanträdet började varit en av dem som Bucharin räknat med.

Bucharin tillskrev allvaret i situationen det faktum krafter fientliga mot regimen fortfarande var väl förankrade. ”Minsta tvekan i partiets led när det gäller frågan (bondefrågan) kommer att få oproportionerligt allvarliga återverkningar.”[36]

Spannmålskrisen, sade han, var ett symptom på landets grundläggande svaghet – bristen på alla slags reserver. Under sådana förhållanden var det omöjligt att samtidigt rycka fram på de tre fronterna industri, jordbruk och konsumtion. ”Får vi ditt universalmedel, då!”, insköt Vorosjilov. Bucharin replikerade i ytterst allvarlig ton: ”Jag har inget universalmedel att erbjuda och jag ber er att inte göra er lustiga på min bekostnad.”

Han fortsatte med att kritisera Stalin för att låta påskina att industrialiseringen oundvikligen måste hota *smytjkan*. Han förnekade också att det fanns något berättigande i uppfattningen att prisregleringar var en ”kapitalistisk” metod. Tvärtom, sade han, gav det möjlighet till att utöva ett avgörande inflytande över ekonomin. Dålig planering och en bristfällig prispolitik bar skulden för den senaste krisen, som i sin tur hade lett till åtgärder som sannolikt skulle sluta med en återgång till ”krigskommunismen”.

Ekonomiskt var dessa åtgärder av tveksamt värde och politiskt skadliga. Till varje pris måste man försöka behålla goda relationer med medelbönderna och ge dem möjlighet att förbättra sina villkor. Offensiven mot kulakerna kunde tillåtas fortsätta, men den enda form den borde få ta var att utnyttja deras produktionskapacitet genom beskattning. Kulaken var ofarlig så länge som inte medelbonden lierade sig med honom. ”Under inga omständigheter har vi råd med att äventyra alliansen med bönderna.”

Mot slutet av talet övergick Bucharin till en fråga som han skulle behandla noggrannare senare. Han uttalade med en allvarlig varning beträffande den överdrivna centralismen inom den statliga administrationen, vilken tenderade att kväva initiativ och uppmuntra oansvarigt agerande.[37]

Under tiden hade Leningraddelegationen, till högerns häpnad, tagit avstånd från ett tal som en av dess medlemmar, Stetskij, hållit där han kritiserat tributen. Bucharin var ytterst bedrövad och ”drog sig tillbaka från arenan utan att avlossa ett enda skott”, som Sokolnikov uttryckte det.

Molotov kände sig nu tillräckligt säker i sadeln för att inleda en attack på *Pravda*, som i första hand tack vare Astrov fortfarande var i händerna på Bucharins anhängare.[38] I *Pravda* den 7 juli hade Astrov fogat en kritisk kommentar till en artikel där det hävdades att jordbruks-

---

[35] Om den senare punkten sade Stalin i sitt tal i Moskva efter sammanträdet att det inte skulle ske någon ändring av ledningen, tvärtom skulle den nuvarande sitta kvar. *Sotjinenija*, band XI, sid. 32. [The Work of the April Joint Plenum of the Central Committee and Central Control Commission]

[36] Daniels, *a.a.*, sid. 331.

[37] *Ibid*. Talet återfinns på sid 331, slutet av talet på sid. 355.

[38] Sokolnikov och Kamenev, *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 6, 1929.

sektorn gjort framsteg, i huvudsak genom den femtonde partikongressens beslut. I sin kommentar hade Astrov artigt satt den entusiastiske skribenten på plats och framhållit att det fanns liten anledning att överdriva dessa framgångar, i synnerhet inte där anskaffningarna pågått. ”Framgångar av det slaget”, sade han, ”borde ha bidragit till att stärka alliansen mellan proletariatet och massan av bönder. Detta är emellertid inget som omvittnas i det oräkneliga antal brev som redaktionen fått och som får antas stå för en korrekt avspegling av folkopinionen.” Redaktörerna kritiserade också författaren till artikeln för att ha påstått att undantagsåtgärderna stod i överensstämmelse med den femtonde partikongressens beslut och skulle därför erkännas som en bidragande faktor till den påstådda uppgången inom jordbruket. Redaktionen förnekade kategoriskt att det skulle ha skett någon sådan förbättring.

Sekretariatet tänkte inte längre tolerera någon sådan ”redaktionell frihet” från *Pravda*. Därför kom Molotovs bredsida mot dess redaktörer. Molotov levererade en egen förklaring till de aktuella svårigheterna. Medelbonden, hävdade han, var orsak till krisen. Sokolnikov citerar honom så här: ”*Medelbönderna har vunnit i styrka, det är därför de sätter sig upp* [mot regimen. Vår kurs. – M.L]

Tomskijs replik till Molotov saknade inte bett, även om tonen var återhållsam. Sokolnikov sammanfattar vad han hade att säga: ”Om Molotov har rätt, vad återstår då för oss att göra? Ni vill ha NEP utan Nepmän, utan kulaker och utan några eftergifter till någon över huvud taget. Men en sådan politik skulle aldrig kunna lyckas.”[39] Tomskij ska sedan ha krävt mer hänsyn och mer genuina eftergifter till medelbönderna.

Vid denna tidpunkt hade Sekretariatets manövrerande visat sig vara framgångsrikt och Stalins stöd bland *Tsekisty* (centralkommitté-medlemmar) hade stärkts och bekräftats ytterligare. De flesta talare som krävt en prispolitik mer fördelaktig för bönderna (*vosstanovitelnje tseniy*) tog nu tillbaka detta.[40] Principen om tribut (*dan*), som var av stor betydelse för Stalin godtogs av en majoritet av *Tsekisty*. Dessa tog tillbaka sina invändningar utan att vara speciellt bekymrade över definitionen av ett begrepp som var så vagt att det kunde täcka en hel rad tänkbara metoder med vilka landsbygdssektorn kunde tömmas på resurser, från metoder som bara marginellt skulle vara obekväma för bönderna till hänsynslös och systematisk storskalig exploatering.

Enligt Bucharin begrep den genomsnittlige centralkommittémedlemmen varken omfattningen eller följderna av detta. Men varken Bucharin eller hans kollegor gjorde heller något för att upplysa dem. I vilket fall som helst var centralkommitténs medlemmar, *apparatjiks* till största delen mer upptagna av frågor som rörde maktbalansen i partiapparaten än med politiska och ideologiska skiljelinjer.

Ledaren för Leningraddelegationen, Komarov, som beslutat att inte stödja det uttalande som gjorts av Stetskij (som fortfarande stödde Bucharin) skulle senare lägga ner stor möda på försöken att i privata sammanhang be Bucharin om ursäkt.[41] Han kan mycket väl ha utsatts för hot eller påtryckningar av Sekretariatet, och otvivelaktigt var det också så han ursäktade sig.

När Stalins ställning väl var tryggad hårdnade hans inställning. Hans nästa tal kom den 11 juli. Eggad av den strid som var obekant för *Tsekisty*-majoriteten men som utkämpades bakom kulisserna, gick han till attack mot Tomskij. Sokolnikov har citerat delar av hans tal:

> ”Jag blev förvånad över Tomskijs tal. Han verkar anse att vi inte har något annat val än att göra eftergifter åt bönderna. Detta är en defaitistisk hållning som förråder en brist på tilltro till det socialistiska uppbygget. Tänk om medelbönderna skulle få för sig att kräva eftergifter när det gäller

[39] *Ibid*.
[40] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 189. [Plenum of the C.C., C.P.S.U.(B.)]
[41] Bucharin och Kamenev, *Sotsialistijeskij Vestnik*, N° 6, 1929.

monopolet på utrikeshandeln, eller kräva en *krestjanski soyuz* (bondeförening)?[42] Måste vi få ge efter för det också? Det här är defaitism. Vår styrka ligger i sovchoser och kolchoser och i våra ansträngningar att mobilisera fattigbönderna.”[43]

Sokolnikov tillfogar en beskrivning av hur Stalin såg ut under sitt tal: ”Svartmuskig, butter, ilsken och hämndlysten. En hemsk syn. Nu förstod vi att även Stalin var på offensiven, precis som Bucharin. Det som slog oss mest var hans grovhet.”[44]

Stalin fortsatte med att angripa de delegater ”som inte ens nämnt kolchoser och sovchoser”. Detta var hans favorittema och det var också så att de inte berörts särskilt mycket av Bucharins anhängare. Och ju mindre de talade om kolchoser och sovchoser desto mer framhöll Stalin deras betydelse för att *omedelbart* uppprätta socialistiska ekonomiska bastioner på landsbygden … [45]

Stalin hade haft denna lösning i tankarna sedan årets början. Vid detta sammanträde presenterade han den för första gången som ett universalmedel, själva hörnstenen i hans alternativa plan. För att lugna dem som var skeptiska till möjligheten att gigantiska jordbruksföretag skulle bli framgångsrika i Sovjetunionen eller någon annanstans, nämnde han exemplet med det enorma, blomstrande jordbruket på 39 000 hektar som ägdes av American Campbell i Montana. Han hävdade att Sovjetunionen, och endast Sovjetunionen, hade alla nödvändiga förutsättningar för att skapa ett till och med större jordbruk, och att dessa förutsättningar bestod i den nationaliserade jorden, frånvaron av alla former av jordränta, frånvaron av profitmotiv och ett omfattande statligt stöd.[46]

Stalins åhörare var väl införstådda med tanken att proletariatets diktatur i alla avseenden var överlägsen andra sätt att styra och de var vana vid att ta denna överlägsenhet för given. Att Stalins argument helt och hållet byggde på ideologiska hypoteser, och på inte vis gav de ekonomiska belägg som borde ha varit nödvändiga för att underbygga hans påståenden om de kollektiva former som var föremål för diskussion, kunde mycket väl ha undgått hans publik. Men för en realist som Rykov, eller en ekonom som Bucharin, hade kolchosernas och sovchosernas livsduglighet varken visats av erfarenhet eller av ekonomiska kalkyler. Att helt förlita sig på att de skulle bli framgångsrika var att satsa allt på ett äventyr som var dömt att misslyckas. Men högern förlorade omröstningen. Oavsett vilka åsikter de kan ha vädrat privat ställde sig Kalinin, Vorosjilov och Ordzjonikidze, vars stöd Bucharin och Rykov räknat med, på generalsekreterarens sida. Enligt Bucharin hade han dem i sitt våld ”med mystiska trådar”.[47]

Bucharin och hans kollegor var nu övertygade om att Stalin skulle leda landet till katastrof. De visste att han bestämt sig för att ta spannmålen från bönderna, utan att avskräckas av att detta kunde innebära inbördeskrig. Centralkommittén måste därför till varje pris varnas och övertygas om att avsätta Stalin. Det fanns ingen tid att förlora, för under tiden gjorde sig Stalin redo att lägga sig i bakhåll för sina rivaler och ”skära strupen av dem”.

---

[42] En anspelning på frågan om bildandet av ett bondeparti, vilket emellanåt lyftes fram av olika anti-bolsjevikiska grupper och som mötte gehör hos de välbärgade bönder som intresserade sig för politik.
[43] Sokolnikov och Kamenev, *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 6, 1929, sid. 10.
[44] Denna del av Stalins tal återgavs inte när det officiellt publicerades tjugo år senare, men det finns ingen anledning att ifrågasätta äktheten. Kaganovitj gjorde liknande kommentarer inför en begränsad publik i oktober samma år.
[45] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 193-94. Talet den 11 juli återfinns på sid. 188-96 (kurs. i originalet).[*Works* XI s 197-205]
[46] *Ibid.*, sid. 191-92.
[47] Det ser ut som om Stalin förfogade över dokument som kunde användas för att kompromettera motspänstiga kolleger. Han kan ha lyckats utpressa Vorosjilov genom att sprida uppgifter om att dennes patriotiska nit fått honom att engagera sig som frivillig i tsarens armé. Se Daniels, *a.a.*, sid. 329.

Att varna centralkommittén var ingen enkel uppgift. Oavsett vad de tyckte om Stalin som person, var härdade bolsjeviker och *apparatjiki* vana vid att använda godtyckliga metoder och skulle knappast känna någon oro över hans inställning till kulakerna, eller hans kommentarer om dem som vägrade gå hårt fram med dem, eller hans entusiasm för undantagsåtgärder. Det skulle bli ännu svårare att övertyga dem om att han var ute efter att använda undantagsåtgärderna för att införa ett system byggt på allmänt tvång. Även om Bucharinanhängarnas förutsägelser visade sig stämma var de helt baserade på intuition och svåra att bevisa. Det fanns bara ett sätt att gå emot Stalin och det var att attackera hans politik oförväget och offentligt. Bucharin övervägde ett sådant drag, men Stalin gjorde allt för att förhindra det. Det var orsaken till att han gett efter genom att gå med på att upphöra med undantagsåtgärderna och höja spannmålspriserna. Och som vi kommer att få se, fruktade han en öppen kraftmätning.

Dessvärre var de tre också rädda för det. De var rädda för inbördeskrig och rädda för att splittra partiet, kort sagt, de var rädda för att skrida till handling. Bucharin visste att en direkt konfrontation omedelbart skulle ge upphov till största tänkbara fientlighet. Han försökte förutse vad som skulle hända om han gick till attack mot Stalin. ”Vi kommer att säga – här är mannen som reducerat landet till ruin och hungersnöd, och då kommer han att svara – här har ni företrädarna för kulaker och Nepmän.”[48]

Vad de tre fruktade allra mest var anklagelsen för att splittra partiet. De hade själva varit med om att göra partisolidariteten till en fetisch under striden mot vänstern. Nu var de fast i sin egen fälla.

Kamenev noterade vid denna tidpunkt att Bucharin liknade någon som stod med ryggen mot väggen och en del av hans uttalanden avslöjade också mycket riktigt den djupaste förtvivlan.

> ”Ibland säger jag till Jefim [sekreteraren] ’Har vi inte hamna i en hopplös situation. Om landet är dömt är också vi dömda. Om landet överlever kommer Stalin att svara för en smart helomvändning och vi kommer ändå att vara fördömda. Hur kan man kämpa mot en sådan person? Och vad denna Djingis Khan-atmosfär i centralkommittén beträffar …”[49]

Planerna på ett generalangrepp på Stalin uppsköts därför. Bucharin medgav att det kanske berodde på feghet för hans del. Hur det än var med den saken, beslutade de tre att avvakta ett mer gynnsamt tillfälle för offensiven. Under tiden beslutade Bucharin att publicera en rad artiklar i *Pravda* i ett försök att informera partiet och landet om läget. Han funderade också på om de tre kunde göra klokt i att lämna in sina avskedsansökningar och därmed undvika att bli ansvariga för en katastrofal politik. När Stalins misslyckande sedan blivit uppenbart skulle de vara i en bättre position för att agera på lämpligt sätt. De tre bestämde sig också för denna taktik och vilka resultaten blev kommer vi att få se senare.

För att föregripa drag från Stalin att krossa dem genom att ingå en pakt med trotskisterna beslutade de tre nu att slå till först. Den 11 juli trängde sig Bucharin och Sokolnikov utan förvarning in hos Kamenev och föreslog honom en allians mot Stalin. Bucharin visste att vänstern väntade sig trevare från Stalin snarare än från högern, som de betraktade som sina värsta fiender. Därför hade han bestämt sig för att upplysa vänstern om verkligheten bakom Stalin och hans projekt. ”Våra motsättningar med Stalin”, förklarade han för en häpen Kamenev, ”är mycket större än våra motsättningar med er.”[50]

---

[48] Bucharin och Kamenev, *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 9, 1929, sid. 10.
[49] *Ibid*.
[50] Anteckningarna från samtalet med Bucharin gjordes av Kamenev under och efter mötet. De anteckningarna offentliggjordes senare av trotskisterna. De utgör ett unikt dokument vars äkthet inte kan ifrågasättas. De citerade utdragen är hämtade från det som publicerats i *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 6 och N° 9, 1929. Detta utdrag är från N° 6, sid. 10.

Detta var sanningens ögonblick. Trotskij, som var deporterad till Alma-Ata, var också för en förändring av taktiken. Han gick med på en villkorlig allians med högern i syfte att återställa principen om demokratiskt ledarskap i partiet och inkalla en ny partikongress. Men Trotskijs anhängare, även om de var deporterade, var fortfarande fyllda av kamplust och hans förslag mötte kraftigt motstånd från dem.[51] De såg ingen anledning till någon allians med högern, som de avskydde, när Stalin var i färd med att anta deras egen linje – i varje fall var detta vad de trodde vid denna tid. Trotskij, som var angelägen om att undvika motsättningar i det egna lägret, fullföljde aldrig tanken och det gjorde heller inte högern. Även om Bucharin och Kamenev fortsatte att träffas, var de gamla motsättningarna och misstron alltför djupt rotade för att någon sådan allians skulle bli verklighet.

Bucharinanhängarnas agerande efter plenum påverkades därför av deras önskan att uppskjuta en större konfrontation och undvika att blotta sig för anklagelsen om att orsaka en splittring av partiet. I sina tal fortsatte de ändå att framföra sina främsta argument och när tillfälle gavs var de inte sena att lyfta fram kritiken. De trodde att de genom att tvinga Stalin att dementera de ihärdiga ryktena om motsättningar i politbyrån – något som Stalin inte var sen att göra – skulle de kunna behålla någon form av handlingsfrihet och fortsätta att ansätta stalinisterna. Detta var en blunder. I tidningar och anföranden fortsatte båda sidor strategin med indirekta angrepp med lämpliga portioner av anspelningar och insinuationer. Bara de som befann sig i den innersta partikretsen kunde ha förstått vad som pågick.

I sin rapport om plenarmötets resultat inledde Stalin med att upprepa de delar av resolutionerna som enbart tagits med som eftergifter till Bucharinanhängarna. Därefter medgav han allvaret i det som hänt under andra fasen av anskaffningskampanjen, för att ändå omedelbart övergå till att rättfärdiga tvångsmetoderna och kategoriskt förneka att det rörde sig om någon *razmytjka* (konfrontation med bönderna). Detta var en avgörande skiljelinje gentemot oppositionen. Högern var övertygad om, även om det inte sades öppet, att bönderna redan vänt Sovjetregimen ryggen.

Frumkin uttryckte med största sannolikhet sin egen personliga uppfattning, när han inför plenum slog fast att den ödesdigra *razmytjkan* redan var på väg. Det han uttryckte var hur som helst vad den övriga oppositionen ansåg.[52] Men att medge att så var fallet hade varit liktydigt med ett öppet avståndstagande från politbyråns politik, varför Stalin kraftfullt förnekade påståendet och replikerade att de som stod för sådana åsikter saknade fasthet och självkontroll.

Rykov var på sitt sätt inte mindre aggressiv. I sin rapport till partiet i Moskva[53] inledde även han med en vederbörlig genomgång av de principer som låg förankrade i de allmänna resolutionerna – dvs offensiven mot kulakerna och *peretjatjkan* – men kritiserade dem som inte såg något behov av återhållsamhet i genomförandet av denna politik. Beträffande offensiven mot kulakerna avvisade han alla tankar på att den borde utvidgas till att inbegripa avkulakisering. Rykov tog också upp de små bondejordbrukens sak och betonade öppet att kolchoserna ännu inte var tillräckligt utvecklade för att kunna fungera som ett föredöme för bönderna. Han lovade bestämt att det sätta stopp för övergreppen på medelbönderna, som han gav flera oroväckande exempel på. Flera långa avsnitt i plenum-resolutionerna gjorde att han kunde tala på detta sätt.

---

[51] Om Trotskijs inställning, se Deutscher, *Den väpnade profeten*.

[52] Stalin, tal i Leningrad den 13 juli. *Sotjinenija*, band XI, sid. 204-06.[Results of the July Plenum of the C.C., C.P.S.U.(B.)] Frumkin skrev en kommentar under detta sammanträde där han hävdade att en *razmytjka*, att alliansen upphört, redan var ett *fast accompli*. Se Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 179 [Plenum of the C.C., C.P.S.U.(B.)].

[53] *Pravda*, 15 juli 1928.

Enligt en källa gick Rykov så långt att han hävdade att om undantagsåtgärderna infördes igen skulle ”det innebära slutet för NEP … armén skulle säkert göra uppror. Det var Vorosjilov som sade det till mig.”[54] Det är möjligt att Rykov fällde en sådan kommentar, men mer troligt att det skedde inför en mer begränsad publik. Källan i fråga misstar sig uppenbarligen beträffande tillfället när yttrandet ska ha gjorts. En politbyråmedlem skulle säkert väga sina ord försiktigare i en officiell rapport inför partiorganisationen i Moskva. Men bortsett från en kommentar som inte var tänkt att bli offentlig, uppvisar den officiella versionen av talet en knappt maskerad kritik av Stalins analys av orsaken till spannmålskrisen.[55]

I sina försök att identifiera krisens grundläggande orsaker försökte Stalin framhålla objektiva faktorer och betonade särskilt bondejordbrukets uppsplittrade karaktär. Rykov för sin del betonade den roll som regeringens politik haft:

> ”Hade det inte gått att göra något åt dessa objektiva faktorer [uppsplittring, privat ägande av jordbruken … M.L.] under de senaste tre, fem eller tio åren, och hade det inte sett ut på ett annat sätt om regeringens politik, samtidigt som man fortsatt att följa principen om att prioritera en snabb industrialisering, hade varit mer uppmärksam på jordbrukets intressen och intressena hos den spannmålsodlande sektorn i synnerhet?”

Som ett motargument nämnde han beslutet att bilda sovchoser, som nu hyllades som svaret på alla problem i landet, även om de enligt Rykovs uppfattning stod långt ifrån att kunna uppfylla några sådana förhoppningar. ”Varför”, undrade han, ”fattades inte det beslutet för ett år sedan?”[56]

Bara de som tillhörde regeringsadministrationens inre cirklar kunde förstå detaljerna i den duell som utkämpades mellan de båda sidorna. Det fanns till och med vissa som trodde att Rykov skulle ta hem segern.[57]

I själva verket kunde inte högerns taktik, som bestod i att ägna sig åt krypskytte på stalinisterna i privata sammanhang samtidigt som man dolde motsättningarna inför partiet och allmänheten, ha passat Stalin bättre. Som sagt var han ännu inte redo för en öppen konfrontation.[58] Inom de lokala administrationernas led fanns det många, även på *oblast*-nivå, som endera var tveksamma till att använda tvångsmetoder eller öppet vädrade sitt ogillande. Detta stod klart av de många protestbrev som nådde centralkommittén.[59] Den centrala regeringsadministrationen, under Rykovs ledning, motsatte sig tvång och en del av armé-ledningen, och rent av ledarna för *OGPU*, hade invändningar i frågan.[60] Stalin hade ännu inte uppnått den grad av kontroll över centralkommittén, som han ansåg krävdes.

På grund av det explosiva politiska läget låg för Stalin huvudfaran i att en öppen splittring i centralkommittén och politbyrån skulle kunna leda till en försoning mellan de olika delarna av oppositionen. Möjligheten att högern och vänstern i ett krisögonblick skulle bilda en allians för att rädda landet och partiet, och avsätta Stalin, var något som fortfarande måste beaktas. Att högern var så angelägen om att hålla oenigheten i politbyrån hemlig gjorde det bara enklare för Stalin att ombesörja deras fall.

---

[54] Daniels, *a.a.*, sid. 332-33.
[55] I Stalins tal ”Na chlebnom fronte” i *Pravda*, 2 juni 1928. *Sotjinenija*, band XI. [”På spannmålsfronten”, a.s.]
[56] Rykov, *Pravda* 15 juli 1928,
[57] Ett brev av den 25 juli från Moskva (där några detaljer är inkorrekta) i *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 5 1928; Daniels, *a.a.*, sid. 332-33. Enligt material i Trotskijarkiven framstår det som om Trotskij ansåg att en seger för högern var nära förestående då ”Stalins förhalningstaktik misslyckats”.
[58] Daniels, *a.a.*, sid. 332.
[59] Tal av Stalin i Moskva, *Pravda* 23 oktober 1928. *Sotjinenija*, band XI, sid. 235. [”Om högerfaran i Sovjetunionens Kommunistiska Parti (bolsjevikerna)” i *Leninismens problem* [LP] s 318]
[60] Enligt Bucharin delades den uppfattningen inledningsvis av Jagoda och Trilisser. Den senare avskedades från OGPU i oktober 1929. Jagoda däremot ställde sig på den starkare fraktionens sida.

I slutet av juli gav sig Stalin in på en invecklad manöver som syftade till att bereda vägen för ett slutgiltigt krossande av högern. Å ena sidan fortsatte han att slå vakt om fasaden av enighet i politbyrån och såg till att inte komma med några offentliga anklagelser mot de tre ledarna. Men samtidigt höll han på att försiktigt förbereda opinionen, och ännu viktigare, partiet, på nyheter om en högeravvikelse. Till att börja med framställdes denna idé i opersonliga, nästan abstrakta, termer, men så småningom omvandlades det till något långt mer olycksbådande i form av en allt våldsammare propagandakampanj.

Högern anade inget och deltog till och med i kampanjen mot ”högerfaran” och deltog till och med emellanåt i att göra utkast till partidokument om högeravvikelsens ondska …

Medan detta pågick vidtog Stalin också åtgärder för att minska högerns inflytande i partiet och andra delar av administrationen. När tiden var mogen planerade han att ta initiativet och först slå till i centralkommittén och därefter offentligt. Eftersom Kominterns kongress ägde rum i Moskva i juli och augusti utnyttjade han under tiden tillfället till att tvinga Bucharin att göra ett uttalande om högeravvikelsen i utländska kommunistpartier. Bucharin var därför den förste att upplysa en rysk publik, i Moskva, om att när trotskisterna nu var besegrade utgjorde högerfaran det största hotet mot kommunismen. Han sade däremot inget om att någon sådan fara existerade på hemmaplan.[61]

På grund av sin tvekan att inlåta sig i en öppen strid befann sig Bucharin nu i en position där han blev tvungen att agera mot sina egna intressen. Eftersom han själv var övertygad om att kapitalismen var stark nog för att överleva avvisade han Stalins nya ultra-vänster-linje i Komintern och skulle ha föredragit en allians mellan kommunister och socialdemokrater för att bekämpa hotet från fascismen.[62] Även om Bucharin var framsynt höll han dessvärre sin uppfattning för sig själv och så länge det bara handlade om en rent privat åsikt fyllde den ingen funktion.

Under tiden gjorde Stalin stadiga framsteg. I ledarartikeln i *Pravda* den 15 september uppmanades läsarna att fortsätta kampen mot trotskisterna, men det talades också om vissa andra element som var ”motvilliga att ta strid med kulaken” och följaktligen fäste man nu uppmärksamheten på vikten av att föra krig ”på båda fronter”. Fortfarande nämndes dock inte något om ”högern”. Tre dagar senare avslöjade en ny ledare i *Pravda* förekomsten av en ”grundläggande högerinställning” inte bara i Komintern utan också i *VKP(b)*. Det var första gången det direkt talades om ”högerfaran” i Ryssland också. Gradvis började man också tala om något mer, om ”en försonlig hållning” till högerfaran. Detta var den nödvändiga uvertyren till ett angrepp på de kommunister, som inte gick att anklaga rent ut för att agera som talesmän för fientliga klasser.

På den ekonomiska politikens område gick Bucharin nu till attack på centralkommittén genom att den 30 september i *Pravda* publicera en viktig artikel med titeln *Zametki Ekonomista* (En ekonoms anteckningar). Men även om artikeln innehöll vad som utmynnade i ett alternativ program för byggandet av en socialistisk ekonomi, blev dess politiska effekt obetydligt. Varken allmänheten eller partimedlemmarna hade någonsin sett, och ännu mindre förstått, stalinisternas program och i själva verket fanns heller inget sådant dokument. Följaktligen var de oförmögna att förstå betydelsen av de frågor som stod på spel. Stalin gjorde sitt bästa för att artikeln skulle passera obemärkt. Det kom ingen replik på den och vid centralkommitténs sammanträde i november låtsades Stalin, i sin replik till Frumkin, att han

---

[61] Bucharin om Moskvakongressen, *Pravda*, 12 september 1928. Bucharins tal på kongressen återfinns i *Pravda* 19 och 22 juli, 4, 14, 19 augusti samt 2 september 1928.

[62] Privat brev från Bucharin till Humbert-Droz, en schweizisk representant i Komintern som blev utesluten som medlem av högern. I brevet beklagar Bucharin att han inte kunnat försvara sin åsikt offentligt, men förklarade att han tvingats agera på detta sätt på grund av läget i bolsjevikpartiet. Citerat av Daniels, *a.a.*, sid. 335-36.

inte hade något emot Bucharins artikel.[63] I själva verket utlöste artikeln en serie hårda slag mot högern. I oktober demolerades Bucharinanhängarnas fästen i Moskva, som innehafts av Uglanov, utan svårigheter.

Högerns andra bastion, fackföreningarna under ledning av Tomskij, skakades i sina grundvalar och krossades i realiteten två månader senare[64] genom tillsättning av Stalins *politruker* (politiska kommissarier), ett drag som gjordes med liten hänsyn till stadgarna. Tomskij skulle snart ersättas som ledare för fackföreningarna av Kaganovitj och Sjvernik. Andra *politruki* tillsattes på *Pravda* i syfte att där hålla Bucharin under uppsikt.[65]

Medan detta pågick ägnade sig Stalin åt att systematiskt ingjuta rädsla för ”högerfaran” hos allmänheten. Det första officiella dokument som tog upp den frågan publicerades i samband med att man började ta itu med Uglanovs anhängare. Det hade titeln ”En maning till *VKP(b)*:s Moskvaorganisation”[66], och handlade om vikten av att ta kamp ”på båda fronter”, mot trotskisterna och mot högern. Ledarna i Moskva anklagades ännu inte för avvikelser, men kritiserades för sin brist på beslutsamhet och försonliga attityd till avvikande strömningar. Stalin valde detta tillfälle till att i Moskva komma med ett personligt uttalande om högerfaran, som han dröjde vid på ett särskilt hotfullt sätt och kopplade till socialdemokrati och kapitalistiska krafter: ”En seger för högeravvikelsen i vårt parti skulle betyda en tillväxt av de betingelser, som är nödvändiga *för* kapitalismens *återupprättande* i vårt land:”[67]

Han sade att denna ”kätterska” tendens i partiet är ”visserligen outformad och måhända ännu inte medveten”.[68] Inte desto mindre fanns det en tendens att ”vika av från vårt partis generallinje hän mot den borgerliga ideologin”, vilket betyder ”att det finnes folk, som kanske utan att de själva märka det försöker anpassa våra socialistiska uppbygge till ’sovjet’-bourgeoisiens smak och behov”.[69]

Enligt Stalin hade de s k avvikarna i själva verket gjort sig skyldiga till att förespråka en sänkning av takten i industrialiseringen och underskatta betydelsen av kolchoser och sovchoser. Deras inställning berodde på att de drabbats av panik inför svårigheter som utgjorde en väsentlig del av ”vår utveckling”. Nu ökade han trycket genom att säga att faran från högern var mer påtagligt än hotet från vänstern ”till följd av det småborgerliga elementets förstärkning i samband med spannmålsanskaffningen under förra året” och även på grund av att högerfaran ”inte är lika klar för vissa skikt inom vårt parti”.[70] Dessa argument plockades upp i *Pravda* som i fortsättningen talade om kampen mot högerfaran som ”*vår viktigaste uppgift under den kommande perioden*”.[71] Efter att ha pekat på att högeravvikelsen kunde leda till ett återinförande av kapitalismen (han var tvungen att betona detta kraftigt på grund av åhörarnas uppenbara skepsis), fortsatte Stalin med att framställa regeringens politik som inriktad på att upprätta socialismen i en nära framtid och att säga att det största enskilda hindret för att fullborda detta ärofulla mål var hotet från högern.

---

[63] Leontjevs artikel ”Chozjaistvennoj razvitje i problem rajnovesjtjija” med kritik av *Zametki*, utan att direkt nämna Bucharins artikel, återfinns i *Pravda* 4 november 1928; Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 260.
[64] Detaljerna i kampen har utelämnats här. Se Daniels, *a.a.* kapitlet om högern. Tomskij skulle bli avsatt definitivt genom ett beslut på centralkommitténs sammanträde i april. Uglanov avsattes från sin post i Moskva i november 1928 och utnämnd till folkkommissarie för arbetsmarknaden, *Pravda*, 28 november 1928. [För ytterligare detaljer, se kapitlet ”Bucharins fall och Stalins revolution” i Bucharin och den ryska revolutionen av Stephen F Cohen – *Red*]
[65] Krumin och Saveljev var politrukerna i fråga. Bucharins hjärtproblem kan ha använts som en ursäkt.
[66] *Bolsjevik*, N° 19 1928, sid. 3-7.
[67] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 224. [LP s 310]
[68] *Ibid.*, sid. 225. [LP, s. 310]
[69] *Ibid.*, sid. 225-27. [LP 309-11]
[70] *Ibid.*, sid. 232-33. [LP s. 316]
[71] *Pravda*, ledarartikel, 20 oktober 1928 (kursiv. tillfogad).

Här ser vi ett exempel på Stalins taktiska skicklighet. Han hade frambesvärjt en situation där partiet var starkt hotat av en fruktansvärd fiende som till varje pris måste bemötas. Partimedlemmarna var lätta att övertyga och redo till strid. Från alla håll krävde man att fienderna skulle namnges. Stalin var dock ännu inte redo att göra det. ”Det handlar inte om personer”, sade han. Det handlade om ideologiska strömningar, där en av dem var öppet opportunistisk till sin karaktär medan den andra var försonlig i sin syn på avvikelser och därmed lika mycket värd att kritiseras.[72] Under denna fas av operation beskrevs både ”faran” och ”strömningarna” i mer eller mindre abstrakta termer och det gjordes inga försök att identifiera någon specifik högergrupp. Underförstått var att högeravvikelsen på detta stadium bara höll på att anta en mer konkret form.

”Inom politiska byrån har vi varken höger- eller ’vänster’-element” förklarade Stalin högtidligt inför partimedlemmarna i Moskva.

> ”Detta måste här kategoriskt fastslås. Det är på tiden att göra slut på de skvallerhistorier, som sprides av gentemot partiet illvilligt stämda element och allehanda oppositionsmän, historier som går ut på att det inom vår centralkommittés politiska byrå skulle finnas högeravvikelse eller en försonlig inställning till densamma.”[73]

I november utvidgades dessa idéer ytterligare. Centralkommitténs plenum tillkännagav att trycket från småborgerliga *stichija* hade fört ”en högeravvikelse av klart opportunistisk karaktär” till ytan och som uttrycktes i tendensen att kräva sänkt tillväxttakt och hejda den fortsatta marschen framåt i det socialistiska uppbygget”. Andra sidor av denna avvikelse, påstods det, inbegrep en tendens att underskatta de potentiella möjligheterna för kolchoser och sovchoser och bortse från klasskampen, i synnerhet när det gällde kulakerna, samt underskatta krigshotet och inte inse behovet av handling för att få bukt med byråkratiska inslag.[74] Detta markerade ett nytt stadium i operationen, där kampanjen med insinuationer följdes av ett försök att på förhand misskreditera oppositionens program, utan att peka ut dess författare.

En lätt ökning av trotskistisk aktivitet i städerna tvingade nu Stalin att sammanföra de båda avvikelserna. Den trotskistiska avvikelsen kritiserades för att ”dölja sin högerinriktade, halvt mensjevikiska karaktär bakom vänsterfraser”.[75] Om det nu gick att säga att vänstern bara var högern i förklädnad, då gick det också att hävda att högern utgjorde ”huvudfaran”. Det är föga meningsfullt att diskutera riktigheten i Stalins försök att hävda att höger och vänster var en och samma sak. I realiteten hotade båda honom på samma sätt, vilket han förstod bättre än de andra som var involverade.

Detta drag gav Stalin möjlighet att samtidigt uppnå flera syften. Först och främst hade han tystat Bucharin och hans anhängare och hindrat dem från att offentliggöra sin kritik innan han var redo att låta dem göra det. För det andra var han nu i en bättre position att kunna överdriva omfattningen av ”hotet från högern”. Om de personer som det handlade om hade utpekats innan allmänheten värmts upp till en lämplig nivå av oro, kunde manövern ha misslyckats. Ingen kunde i detta läge ha betraktat Bucharin eller premiärministern (Rykov) som fiender till staten. Men när scenen hade iordningställts ordentligt behövde Stalin bara kalla in sina aktörer och upplösningen skulle gå snabbt och vara slutgiltig.[76]

---

[72] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 234. [LP s 317-8]
[73] *Ibid.*, sid. 236. [LP s. 319]
[74] *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 539.
[75] *Ibid*. Även Stalins tal vid novembersammanträdet, *Sotjinenija*, band XI, sid. 278. [Industrialisation of the country and the Right Deviation in the C.P.S.U.(B.)]
[76] Effekterna av Stalins mästardrag är fortfarande märkbara i dagens sovjetiska attityder. Det förefaller som Bucharin blivit rehabiliterad, fast inte ”ideologiskt”.

Vi har sett att Stalin, förutom ”huvudfaran” hade identifierat ett annat mindre hot i form av ”sympatisörer”. En ytterligare finess tillkom när denna grupp senare fick anslutning av ”sympatisörer till sympatisörerna”. Detta gav Stalin en passande käpp som kunde användas mot de partimedlemmar som lutade åt att minimera hotet från högern, eller förneka att något sådant existerade. Det gjorde det också möjligt för honom att åberopa skuld genom uppsåt, utan att behöva lägga fram några bevis. Uppsåt kunde med lätthet tillskrivas vem som helst, som ”bärare” av en försonlig inställning, ungefär som bärare av baciller. De kunde vara omedvetna om den skada de tillfogade och omedvetet främja klassfiendens sak.

Att skapa myter är en konst som kräver tålamod, skicklighet och tid. Det var en av Stalins mest värdefulla vapen och ett som han i viss mån hade finslipat under konflikten med vänstern. Det tog honom nästan ett och ett halvt år att bygga upp myten om ”hotet från högern”, som skulle få en så viktig roll för att härska och sprida skräck under den ”andra revolutionen”. I november hade kampanjen mot högern nått sin höjdpunkt och tidningarna hetsade upp stämningarna mot en fiende som ännu inte identifierats, även om förtäckta anspelningar på olika personer så småningom började dyka upp. Bucharin och hans anhängare kände att de höll på att brytas ned utan att direkt nämnas och att snaran drogs åt runt deras halsar.

I början av november, då partiorganisationen i Moskva förlorats och presskampanjen mot högern var i full swing försökte Bucharin ge igen. Han återvände i all hast från Kislovodsk, där han varit på kurbehandling, för att hindra Stalin från att ”linda Rykov runt lillfingret” angående teserna om kontrollsiffror för 1928-29. Han kom sent till Moskva (*OGPU* hade lyckats försena avgången för hans plan) och trots att politbyrån redan diskuterat teserna krävde han ett nytt möte. Stalin och Molotov vägrade och anklagade honom för att blockera politbyråns kollektiva arbete. De gick dock med på att införa vissa ändringar i de teser som lagts fram.[77]

De tre träffades nu för att bedöma situationen. De beslutade att hålla fast vid sitt angrepp och lade fram en lista på sju (eller möjligen elva) punkter för Stalin. Det exakta innehållet i detta dokument är fortfarande inte känt, men i kraven tycks ha ingått att flera stalinister skulle avsättas (bl a Krumin på *Pravda*), en presskampanj mot de ”grundlösa ryktena” om att politbyrån var splittrad, en kritik av systemet med godtycklig beskattning och en allmän översyn av situationen i landet.[78] Kraven hade karaktären av ultimatum. Stalin meddelade att han var beredd att gå med på dem och en kommitté bestående av Bucharin, Rykov, Stalin, Molotov och Ordzjonikidze utsågs att studera förslagen, men Stalin höll inte vad han lovat och inkallade aldrig något möte.

Under tiden pågick plenum, mötet hade börjat den 16 november, och Bucharins anhängare, som vid det laget var upprörda över dröjsmålen, krävde att ett möte skulle anordnas med kommittén. Ett möte kom också till stånd, men då vägrade Stalin lyssna på förslagen i fråga. Bucharin beskrev sin reaktion: ”Jag blev rasande, svor åt honom och rusade ut ur rummet.” I korridoren överlämnade han sin avskedsansökan till en medlem av centralkommittén. Den hade förberetts i förväg och var undertecknad av honom själv och Tomskij. Rykov rapporterade senare att efter Stalin hade läst brevet, var han redo att ge efter och hans händer skakade när han bad dem att tänka över beslutet att avgå.[79]

---

[77] Bucharin hänvisade till dessa händelser under samtalet med Kamenev, som ägde rum mellan december 1928 och januari 1929. *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 9, 1929, sid. 11.
[78] Källa till detta sista krav är Ordzjonikidze, *16-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram sid. 236. För de övriga se *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 566.
[79] Bucharin och Kamenev, *Sotsialitsitjeskij Vestnik*, N° 9 1929.

Som läget var gjorde Stalin bedömningen att tiden ännu inte var mogen. Om dessa avgångar hade offentliggjorts hade de fått som effekt att sätta strålkastarljuset på Bucharins motstånd mot en impopulär politik och hela ansvaret skulle ha hamnat på Stalin. Det stod redan klart att den senaste anskaffningskampanjen råkat i svårigheter och att befolkningen kunde räkna med oerhört svåra tider de närmaste månaderna. Stalin kunde följaktligen inte låta personer med sådant anseende som Bucharin och hans anhängare gå utan att först se till att deras rykte var tillräckligt skamfilat i allmänhetens ögon genom att binda upp dem till den nya politiken.

Bucharins anhängare hade krävt att det måste bli slut på ryktena om ”påstådda menings-skiljaktigheter” i tron att detta skulle ge dem lite skydd mot den oupphörliga ”bearbetning” (*prorabotka*) som de utsattes för, antingen direkt eller underförstått. Stalin gick storsint med på detta naiva krav och gjorde även andra mindre eftergifter.

Under plenarmötet pekade han åter ut Frumkin som det framträdande exemplet på högeravvikelsen. I ett nytt brev till politbyrån[80] hade Frumkin hävdat att jordbrukssektorn nu befann sig i tillbakagång. Han hade upprepat sina argument från det tidigare brevet och föreslagit att investeringarna skulle sänkas från den nivå som bestämts av *VSNCh* och politbyrån. Hans brev innehöll bland annat följande konstaterande: ”Även om vi måste motsätta oss kulakernas tyranniska (*kabalnaja*) exploatering av sina grannar, så får vi inte hindra produktionen på deras jordbruk.”[81] Stalins vrede var därför riktad mot Frumkin medan Bucharin förblev helskinnad och hans *Zametki* omnämndes i tämligen fördelaktiga termer.[82] Tydligen var tillfället inte inne för att hans noteringar skulle jämställas med åsikterna hos någon som Frumkin.

Stalin gjorde ytterligarer eftergifter till högern genom att slå fast att, i detta läge, skulle inga ”byråkratiska åtgärder” vidtas mot dem (med andra ord, medlemmarna av högern skulle inte avsättas från sina poster) och de skulle kritiseras enbart på ideologisk grund för ännu så länge var avvikarna underkastade partidisciplinen och hade inte bildat någon fraktion. Högst sannolikt tänkte de heller aldrig göra det.[83]

I sitt tal utvidgade Stalin sina tankegångar om behovet av ett kraftfullt språng framåt och citerade som stöd Lenins egna ord ”antingen full fart framåt eller gå under”.[84] Detta var kärnan i det program Bucharin var så orolig för. Men Stalins få eftergifter för högern, plus ett färskt uttalande om att politbyrån inte var splittrad, räckte för att Bucharin och Tomskij skulle återta sina avkedsansökningar. Än en gång hade Bucharin, Tomskij och Rykov bundit upp sig till ett enhälligt beslut där centralkommittén ställde sig bakom en politik som de ansåg vara katastrofal.

Från och med nu började konflikten med högern få ett konsekvent mönster som innebar att ju mer Stalin breddade basen för sina offentliga indirekta attacker, desto mer hamnade högern i positionen att de såg sig tvungna att gå med på inskränka sina direkta attacker till det absurt begränsade forum som utgjordes av politbyrån, eller politbyråns och centrala kontroll-

---

[80] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 269-77.
[81] Stalin försökte att hoppa över den underlydande klausulen, men Frumkin tvingade honom att läsa hela meningen. Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 275. [Industrialisation of the country and the Right Deviation in the C.P.S.U.(B.)]
[82] *Ibid.*, sid. 260.
[83] *Ibid.*, sid. 286-88. Stalin skulle upprepa detta inför presidiet i Kommunistiska internationalens exekutiv-kommitté den 19 december då han sade att medlemmarna av högern aldrig brutit mot partidisciplinen. *Sotjinenija*, band XI, sid. 317.[The Right Danger in the German Communist Party] I eftergifterna till högern ingick sannolikt att Kostrov avsattes från *Komsomolskaja Pravda*. Kostrov hade där riktat våldsamma attacker mot högern och anklagat den för att vilja återupprätta borgerlig demokrati. Rykov, *Pravda*, 4 december 1928.
[84] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 250. [Industrialisation of the country and the Right Deviation in the C.P.S.U.(B.)]

kommissionens gemensamma sammanträden. Och samtidigt, ju mer diskussionsutrymmet begränsades, ända tills högerns och dess uppfattningar hade kvävts, desto större bredd fick dessa uppfattningar tills de slutligen utgjorde basen för ett annat kommunistiskt program än det stalinisterna stod för.

Ett tag höll Stalin fast vid de eftergifter han gjort för högern. Så sent som 19 december meddelade han Kommunistiska internationalens exekutivkommittés presidium att man skulle göra skillnad på högeranhängare i utländska kommunistpartier och i det ryska partiet. Högern i *VKP(b)* hade ännu inte bildat någon fraktion och aldrig brutit mot partidisciplinen. Men trots att ett uttalande med det innehållet publicerades i *Bolsjevik*, inleddes en *prorabotka*-kampanj av insinuationer, försåtliga frågor och viskningar i slutna möten med de lokala partiorganisationerna.[85] Namn på ledarna för oppositionen läckte ut och blev kända bland partimedlemmarna. Detta medvetna agerande från Sekretariatets sida resulterade i vad en av de tre betecknade som deras ”organisatoriska inringning” och i vad som snart skulle bli deras ”civila död”.[86]

Det enda vapen som återstod för de tre var de artiklar som Bucharin fortfarande kunde få in i *Pravda* (han publicerade flera viktiga i januari) och hotet om att avgå, vilket fortfarande var potentiellt effektivt men inte skulle vara det länge till. De tre hade redan gått med på att ta tillbaka sina avgångsansökningar i november, då Tomskij, rasande över att en *politruk* från politbyrån i hemlighet och stadgevidrigt tillsatts i ledningen för fackföreningarna, hade lämnat in en ny avskedsansökan. Det är oklart om detta fortfarande gällde under de stormiga händelserna i slutet av januari 1929.[87]

Som medlemmar av regeringen och politbyrån fortsatte de tre att delta i det dagliga arbetet. De motsatte sig vissa åtgärder, kritiserade eller uttryckte tvivel om andra och agerade någon gång på eget initiativ. Men sådana aktioner tenderade att hämmas av deras ständiga oro för att anklagas för att ”bryta partiets enhet”.

2. Kaoset i januari-februari 1929

Under tiden skötte partimaskinen sina göranden som vanligt. En viktig händelse ägde nu rum. Stalin beslutade att utvisa Trotskij. Han hade många skäl till det. Genom att förpassa Trotskij i exil avlägsnade han en rival från scenen i en tid av allvarlig social oro. Eftersom Trotskij kunde förväntas kritisera regimen från utlandet skulle det dessutom bli möjligt att anklaga honom för ”samarbete med kapitalisterna”. Det ständiga hotet om en pakt mellan trotskisterna och Bucharins anhängare skulle försvinna och, till sist, huvudpunkterna i Trotskijs program, och hans anhängare, kunde övertas utan att Trotskij själv behövde erkännas som segrare.[88] Detta drag är ytterligare ett exempel på Stalins ökande taktiska skicklighet.

Stalin vägde omsorgsfullt för- och nackdelar mot varandra. Hans förslag om att landsförvisa Trotskij kom upp till diskussion i politbyrån i december och januari. Bucharin, Rykov och Tomskij gjorde energiskt motstånd. Det förefaller som om Bucharin skrek och grät under mötet, men majoriteten röstade på Stalins förslag. Den 20 januari omringade vakter Trotskijs hus i Alma-Ata och meddelade honom att han skulle deporteras.[89] Detta var ytterligare ett hårt slag för högern eftersom det innebar att Stalins grepp om partiet stärktes ytterligare. De började känna att deras dagar var räknade.

---

[85] *Ibid.*, sid. 307.
[86] *Prorabotka* godkändes av politbyrån i en av dess resolutioner. *KPSS vi Rezoljutsijach*, band II, sid. 563-64. Begreppet ”civil död” används, *ibid*.
[87] Denna avgång omnämns i *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 557.
[88] Deutscher, *Den väpnade profeten*; *Bulletten Oppozitsij*, N° 1-2, 1929, sid. 3.
[89] Deutscher, *a.a.*

Den 20 januari, samma dag som order getts om att Trotskij skulle deporteras, fick högern en ny bundsförvant i form av Krupskaja, vars stämma, om än timid, fortfarande väckte viss uppmärksamhet. Stalin hade sett till att hon sedan länge varit så gott som borta från den politiska scenen. I stället hade hon ägnat sin energi åt utbildningsfrågor. Nu publicerade hon en artikel i *Pravda* under rubriken ”Lenin och bildandet av kolchoser”.[90] Lenins änka hade goda skäl att misstro Stalins metoder av både personliga och ideologiska orsaker. Hon stod på god fot med Bucharin, som hade ägnat henne en ytterst varm artikel i samband med hennes 60-årsdag.[91] I likhet med Bucharin måste hon ha hyst allvarliga tvivel på Stalins plan för kollektivisering av bönderna.

Hennes artikel inleddes med en kort genomgång av vad Lenin sagt och skrivit i frågan. Samtidigt som hon erkände att Lenin varit medveten om betydelsen av samarbete och storskaliga jordbruk, som viktiga för det socialistiska uppbygget, betonade hon nu särskilt frågan om metod. Hon uppehöll sig vid de uppfattningar som Engels gett uttryck för i sin berömda artikel i *Neue Zeit* 1894. Engels hade framhållit att under socialismen skulle bönderna inte exproprieras, utan få stöd för att gå vidare till kooperativa metoder för brukande, eller rent av för att bilda kommuner, men de skulle uppmuntras att göra så enbart via exemplets makt och allt nödvändigt tålamod måste komma till användning i processen. Lenin hade aldrig nämnt denna artikel före revolutionen, även om han gjort det efteråt, men Krupskaja bemödade sig nu om att framhålla att han ofta talat om den. Den kommentaren var tveklöst avsedd för alla som kunde försöka använda Lenins underlåtelse som förevändning för att bortse från vad Engels sagt. Flera gånger citerade och underströk Krupskaja Lenins varningsord. Han hade till exempel sagt ”… det var ren galenskap att tro att kollektivjordbruk av detta slag [som han tidigare förespråkat – M.L.] skulle kunna införas och dikteras uppifrån”. Han hade också sagt att ”det kan inte finnas någon större dårskap än att tro att tvång kan spela någon som helst roll i de ekonomiska relationerna med medelbönderna”.

Med tanke på den rådande situationen när hon skrev kunde Krupskajas val av citat inte ha lämnat några tvivel hos de partimedlemmar som visste vad som pågick. Hon erinrade också sina läsare om att ”uppbygget av själva grunderna för jordbruket är en långsiktig historia. Sådana svepande förändringar av jordbruket går inte att genomdriva ”uppifrån”. För att belysa Lenins uppfattning om böndernas mentalitet citerade hon ännu en av hans tankegångar. Lenin hade sagt att i böndernas ögon var storjordbruk lika med de avskydda feodala ägorna och *barsjtjina* [tjänstgöring hos jordägaren]. Det första som måste göras var därför att förse bönderna med traktorer och dugliga förare. Då, och först då, kunde de vinnas över och säga – ”Jag är för *Kommunija*!”[92]

Det kändes som om den gamle ledaren stigit upp ur graven för att delta i dispyten och nu talade via sin änka. Krupskajas kunskaper om hans åsikter kunde inte ifrågasättas, men hennes argument föll för döva öron. Lenin tillhörde nu historien och hans arvtagare var inriktade på att vårda minnet av honom och hans teorier på det sätt som passade dem bäst.[93]

Som vi sett publicerades Krupskajas artikel samma dag som Trotskij landsförvisades. Trotskijs anhängare valde detta tillfälle till att skaffa sig uppmärksamhet genom att i hemlighet sprida en broschyr med titeln ”Till partikonferenserna. Partiet leds med förbundna ögon mot katastrof”. Dokumentet innehöll en redogörelse för samtalen mellan Bucharin, Sokolni-

---

[90] Krupskaja, ”Lenin i kolchoznoj strojtelstvo”, *Pravda*, 20 januari 1929.
[91] Bucharin på Krupskajas födelsedag, *Pravda*, 27 februari 1929.
[92] En bondeversion av ordet *kommuna*.
[93] En kommentar av dem som suckade om ”den gamla goda tiden i revolutionen”, och som kanske härrörde från Krupskaja själv, var att om Lenin skulle återkomma till Sovjetunionen i dess nuvarande skick skulle han omedelbart fängslas som avvikare.

kov och Kamenev, som Kamenev sparat för att överlämna till Zinovjev[94] och snart hade det kommit till politbyråns kännedom. (Det kan tänkas att Stalin känt till samtalen tidigare, eftersom Bucharin var bevakad av säkerhetstjänsten.) Politbyrån var i detta läge i färd med att förbereda teserna om femårsplanen, spannmålsfrågan och en rad andra frågor som stod på dagordningen vid den kommande partikonferensen. Incidenten utnyttjades av båda sidor i den mest våldsamma sammandrabbning som förekommit sedan konflikten med högern inletts.

Bucharin hade förberett sig på denna sammandrabbning, men då hade han främst drivits av sin egen känsla för politisk integritet och sin önskan att vara situationens herre snarare än någon förhoppning om seger. Under några veckor hade han publicerat artiklar och också ägnat mycket tid åt att utarbeta en plattform som han tänkte lägga fram inför politbyrån. Den här gången var han besluten att inte låta sig hindras av några tankar på vad som kunde bli följden av att han lade fram en rad förslag som gick på tvärs emot politbyråns linje. ”Vad kan man annars göra”, sade han till Pjatakov, som försökt övertyga honom om att eftersom Stalin hade majoriteten bakom sig kunde det bara gå illa om man utmanade honom.[95]

Under stormiga sammanträden med politbyrån och kontrollkommissionens presidium gick de tre längre än någonsin tidigare i sin kritik och sina motförslag. Vid sammanträdet den 30 januari 1929 läste Bucharin upp de 30 sidorna i sin plattform och alla tre talade för sitt gemensamma program. En hätsk diskussion följde som pågick de närmaste tre dagarna och som avslutades med att de tre undertecknade en ny deklaration. Den lästes upp vid sammanträdet den 9 februari.[96]

De nämnda texterna, som var kända för centralkommitténs medlemmar vid denna tidpunkt, finns nu i partiarkivet i Moskva. För närvarande kan innehållet i dem bara delvis rekonstrueras utifrån citat och sammanfattningar som gjordes av motståndarna till de tre.

Bucharin och hans anhängare förnekade inte att samtalen med Kamenev ägt rum och inte heller förnekade de äktheten i trotskisternas broschyr.[97] De hävdade att de varit tvungna att söka någon form av lösning på de problem som ledningen inte bara ställt dem inför, utan hela landet. ”Ytterst allvarliga frågor diskuteras inte ens”, förklarade Bucharin:

> ”Hela landet är djupt oroat över problemen med spannmålen och livsmedelsförsörjningen. Ändå sägs inget om det på det proletära partiets konferenser. Hela landet känner att allt inte står väl till med bönderna. Ändå säger våra partikonferenser ingenting … i stället får vi en ström av resolutioner om avvikelser, alla avfattade i samma ordalag. I stället får vi tusentals rykten och skvaller om medlemmarna av högern, Rykov, Tomskij, Bucharin, osv. Denna politik misslyckas med ta itu med de verkliga svårigheterna, det är ingen politik alls. Arbetarklassen måste få veta *sanningen om läget*. Vi måste lita på massorna, vi måste ta hänsyn till *massornas behov*, och i vårt sätt att hantera frågorna måste vi identifiera oss med massorna”.[98]

Därefter övergick Bucharin till en kraftfull attack på partiets inre organisation. ”Här”, sade han,

> ”ser vi två olika tendenser. En av dem ägnar sig åt ’behovet av självkritik’ och betonar vikten av en hel rad principer, bl a självkritik, demokratiskt ledarskap, demokratiska val, osv. Men har ni

---

[94] En kopia nådde redaktionen för *Sotsialistitjeskij Vestnik*, se N° 9 1929, sid. 9.
[95] Bucharin och Kamenev, *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 9 1929, sid. 11.
[96] *Voprosy Istorii KPSS*, N° 4 1960, sid. 72-73.
[97] Enligt ett brev från Moskva publicerat av trotskisterna och återgivet i *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 9 1929, sid. 11. Enligt samma källa blev Kamenev inkallad till Ordzjonikidze (ordförande för centrala kontrollkommissionen och *RKI* [Rabotje-Krestjanskaja Inspetsija]), till vilken han bekräftade anteckningarnas äkthet.
[98] Bucharin talade om de regionala konferenser som hölls som förberedelse till partikonferensen. (Kurs. i originalet.)

> någonsin sett någon partisekreterare i *gubernija* som blivit vald? Otvivelaktigt har de byråkratiska metoderna ökat.”[99]

Det mesta av Bucharins tal har rapporterats av en välinformerad källa. ”Partiet har ingen del i lösningen av dessa problem. Allt bestäms allra högst upp.” Nu blev Bucharin avbruten av rop ”Var har du fått det ifrån? – Du har lånat det av Trotskij” [100] Obevekligt fortsatte han sin anklagelseakt mot centralkommittén. ”Centralkommittén håller på att upplösa Komintern och uppmuntrar byråkratins framväxt i partiet.”[101]

Han fortsatte med att ifrågasätta att en inre enklav i politbyrån hade rätt att övervaka andra medlemmar av politbyrån. ”Politbyråns inställning till oppositionen kan bara förklaras av det faktum att principen om kollektivt ledarskap inom centralkommittén har raserats.”

> ”Vi är motståndare till att ansvaret för partiadministrationen i praktiken överlåts till en person. Vi står för principen om kollektiv handling och vägrar godta principen att en enskild individ ska ha kontrollen, oavsett hur stark hans ställning är.”[102]

Texten till denna del av Bucharins anförande skulle inte publiceras förrän 20 år senare.

Stalin var ytterst känslig för anklagelser av detta slag och reagerade nu mer våldsamt än någonsin tidigare. Han betecknade Bucharins påståenden som ”detta skamlösa och hycklande uttalande” av en som försökte maskera sin egen ”svekfulla position”.[103] Han använde sig också av smutskastning genom att påminna sina åhörare om att Bucharin under förhandlingarna i Brest-Litovsk hade gjort gemensam sak med socialistrevolutionärerna mot Lenin. I ett försök att öka misstänksamheten kastade han in några förtäckta anspelningar om att det fortfarande inte klarlagts vilka överenskommelser de gjort.[104] Stalin kunde inte tolerera talet om att han agerade auktoritärt och det var det som gjorde honom så upprörd. På detta stadium var han fortfarande angelägen om att dölja sin strävan efter personlig makt och sina låga tankar om sina anhängare. Så länge som det fanns en grupp i politbyrån som var emot honom fanns det fortfarande möjlighet att han skulle bli avsatt och följaktligen fick han inte åstadkomma någon animositet bland den majoritet som stödde honom.

Bucharins tal innehöll en kritisk genomgång av de mest akuta frågorna i landet och de lösningar han själv föreslog. Han hävdade att tillbakagången i jordbruket, om den tilläts fortsätta, skulle äventyra landets själva existens. ”Under lång tid framöver kommer det privata jordbruket att vara stöttepelaren för landets livsmedelstillgångar.” Kolchoser och sovchoser, sade han, hade inte möjlighet att fungera som ersättning för den privata sektorn. ”Kolchoser och sovchoser kommer att leverera tillräckligt med spannmål om fem till tio år. Problemet är hur vi ska existera under tiden.”[105] Trots denna situation hade inte partiets beslut om vilka

---

[99] Citerat av Ordzjonikidze, *16-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram, sid. 325.
[100] Brev från Moskva, *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 9 1929, sid. 11.
[101] Ordzjonikidze, *16-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram, sid. 201-02. Det första stycket kan vara en sammanfattning av en muntlig version.
[102] Rudzutak, *16-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram, sid. 201-02. Det första stycket kan vara en sammanfattning och inte en muntlig version.
[103] Stalin, *Sotjinenija*, band XII, sid. 100. [”Om högeravvikelsen i Sovjetunionens Kommunistiska Parti (bolsjevikerna)” i *Leninismens problem*, s 412. Ett utdrag (om bönderna) ingår i samlingen Om kollektiviseringen av jordbruket]. Detta är en del av ett tal Stalin höll i april 1929 och som inte offentliggjordes då. Uttrycket i originalet lyder *predatelskaja*.
[104] *Ibid.*, sid. 100-01 [LP s 413]. Redaktörerna för Stalins *Sotjinenija* påminner på sid. 372 läsaren om att Bucharin och socialistrevolutionärerna vid den tiden hade konspirerat för att mörda Lenin, Stalin och Sverdlov, vilket framgick i rättegången 1938.[*Works* XII, not 10, s. 389]
[105] Rudzutak, *16-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram, sid. 201. Jakovlevs kommentar om kolchoserna återfinns på sid. 577.

åtgärder som krävdes för att stimulera produktionen och öka avkastningen inom den privata sektorn satts i verket.[106]

Nu antog Bucharins anklagelseakt en alltmer dramatisk ton. Han ifrågasatte politbyråns industrialiseringspolitik, som han sade var baserad på felaktiga antaganden. Den nuvarande tillväxttakten var redan överdriven. Socialistisk industrialisering kunde inte baseras på någon ”tribut” och en total och fatal förbrukning av reserverna. Den enda förnuftiga grund på vilken landet kunde industrialiseras var att förbättra fattigböndernas och medelböndernas jordbruk och öka arbetsproduktiviteten i hela ekonomin. Men ända sedan sammanträdet i juli 1928 hade grundtonen i partiets politik varit Stalins slagord om ”tribut”, vilket innebar en ”*militär-feodal exploatering av bönderna*”.[107]

Aldrig i partiets historia hade någon ledare kommit med sådana anklagelser vid ett sammanträde med partiets högsta organ. Det skulle inte heller ske förrän Chrusjtjovs berömda ”hemliga tal”. Chrusjtjovs anklagelser handlade dessutom om gångna illgärningar, medan Bucharin vid tiden för sitt tal ställde en diagnos om källan till dessa illgärningar med en klarhet som var närmast profetisk.

Anklagelsen om ”militär-feodal exploatering av bönderna” blev droppen. Den åstadkom en sådan förbittring att stalinisterna hädanefter använde uttrycket som bevis för att Bucharins anhängare stod för partifientligt förräderi.

De kortsiktiga åtgärder som de tre föreslog under politbyråns sammanträde, och även vid sammanträdet i april 1929 (och som vi rekonstruerat från referenser i olika officiella dokument)[108] baserades på antagandet att om man intensifierade ansträngningarna för att lugna bönderna, och stabiliserade relationerna med dem, skulle det sedan vara möjligt att fortsätta att genomföra en rationell långsiktig politik. Vi kommer senare att diskutera Bucharins och hans anhängares långsiktiga politik.

De krävde ett slut på alla tvångsåtgärder och en återgång till normala ekonomiska relationer som överensstämde med NEP:s principer. För detta var det nödvändigt att återinföra den fria marknaden och bytesrelationer och avlägsna hindren för handel och kulakernas produktion. Aktioner för att begränsa kulakernas verksamhet skulle begränsas till skattemässiga åtgärder. Man rekommenderade att kontrollen över marknaden och böndernas produktion främst skulle ske via skatter och prismekanismer. De tre betonade att en seriös insats behövdes för att hjälpa bönderna att öka produktionen, medan de styrande måste gå fram med största försiktighet vad gällde bildandet av kolchoser och sovchoser och satsa på att begränsa antalet sådana företag till dem som hade rimliga möjligheter att uppnå en sund ekonomisk grundval och kunde uppfylla en sund ekonomisk funktion.

Som tillfällig lösning på problemen med anskaffningar och livsmedelstillgång föreslog Rykov att man skulle importera spannmål. Bucharin tillade att import av spannmål var bättre än undantagsåtgärder.[109] I ett tal som inte publicerades vid denna tid replikerade Stalin att politbyrån nog hade motsatt uppfattning.[110]

---

[106] *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 559.

[107] Rudzutak, *16-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram, sid. 201 och texten från politbyråns resolution den 9 februari i *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 558. (Kursiv. tillfogad.)

[108] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 318-25 (en sammanfattning av Stalins bidrag till debatterna i politbyrån) [Bukharin's Group and the Right Deviation in Our Party]; *Bolsjevik*, N° 23-24, 1929, sid. 30-35, 46; *Sotjinenija*, band XII, sid. 92 [”Om högeravvikelsen …”, a.a. s. 404-6]; *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, Moskva 1962, Noter N° 56, 133, 135, 215, 266.

[109] Från centrala partiarkivet, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 780, not 56.

[110] Stalin, *Sotjinenija*, band XII, sid. 92 [”Om högeravvikelsen …”, a.a. s. 405-6]. Offentligt gjorde Stalin gällande att ett sådant steg inte kunde tas på grund av brist på valuta.

I april 1929 kompletterade Bucharins anhängare dessa förslag med en alternativ version av femårsplanen med en speciell tvåårsplan, där en satsning på jordbrukssektorn skulle ha prioritet. Enligt Rykov vad det viktigt att jordbruket kunde ta igen det man förlorat. I annat fall skulle det bli omöjligt att genomföra femårsplanen.[111]

Alla förslag som de tre lade fram avvisades automatiskt och stämplades från och med nu som ”en irrlära”.

Samtidigt präglades politbyråns möten av de ökade spänningarna. Den 7 februari samlades en specialkommitté för att behandla samtalen mellan Bucharin och Kamenev och man föreslog Bucharin att medge att dessa samtal varit skadliga och att han skulle ta tillbaka alla anklagelser mot partiledningen för att de tillkommit ”i stridens hetta” (*sgorjatja*). De tre uppmanades också att ta tillbaka sina avskedsansökningar. I gengäld lovade politbyrån att inte till centralkommittén vidarebefordra de anklagelser som redan formulerats mot de tre och garantera att de kunde fortsätta sitt arbete under normala förhållanden.[112]

De tre vägrade upprört att låta sig förödmjukas genom att gå med på dessa oerhörda förslag, som de betecknade som ”politiska krumbukter”.[113] De höll också fast vid sina avgångar tills aprilplenum samlats. Bara Rykov gick därefter, av oklara orsaker, med på att sitta kvar.[114] Var det svaghet som fick honom att ge efter för stalinisternas försök att åstadkomma en splittring bland de tre. Eller hade de tre enats om detta drag för att åtminstone ha en viktig post kvar i politbyrån? Det finns vissa tecken på att det sistnämnda kan ha varit fallet.

Inför denna vägran att kapitulera beslutade majoriteten, på Stalins inrådan, att driva frågan till sin spets. I ett av de uttalanden som Stalin gjorde efter den 7 april hette det: ”Hur smärtsamt det än är måste vi inse att Bucharin, Rykov och Tomskij bildat en separat grupp.” För att förekomma eventuell kritik mot att han under mer än ett år dolt existensen av allvarliga meningsskiljaktigheter i ledningen, tillade han: ”Partiet kände inte till existensen av denna grupp.” De tre utpekades sedan enligt ett på förhand uppgjort schema: ”Bucharins grupp är en grupp högeravvikare och kapitulanter, vars syfte inte var att likvidera de kapitalistiska elementen i städerna och på landsbygden, utan låta dem utvecklas fritt.”[115] Ett långt uttalande gjordes klart för nästa sammanträde med centralkommittén. Så snart detta uttalande lästs upp höll Stalin ett långt tal, där viktiga delar hemlighölls vid denna tid.[116] Han avfärdade som förtal alla påståenden som högern kommit med och kontrade med en lång lista av anklagelser, där han utnyttjade varje tillgängligt vapen, från anklagelser av politisk och ideologisk karaktär till personliga glåpord. Samtidigt som debatten i politbyrån fortfarande höll på att utvecklas, öppnade tidningarna eld mot högeravvikarna.

Men inte ens dessa manövrer ledde till total framgång för Stalin. Rykov fick behålla sin post. Bucharin och Tomskij avsattes från sina respektive uppdrag i *Pravda*, i Komintern och ledningen för fackföreningarna, men fick vara kvar i centralkommittén, trots de grava anklagelser som staplades upp mot dem. Det är mer än troligt att många medlemmar av centralkommittén ogärna såg att de tre försvann från ledningen. Det var första gången de hört något om anklagelserna mot dem och det är sannolikt att deras reaktioner var en del av orsaken till

---

[111] Rapport om en debatt om femårsplanen i *Sovnarkom*, *Pravda*, 6 april 1929.
[112] De förslag denna kommission kom med omnämns av Ordzjonikidze, *16-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram sid. 325-26 och i Stalin, *Sotjinenija*, band XII, sid. 6-7 [”Om högeravvikelsen …”, a.a. s. 330].
[113] Ordzjonikidze, *16-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram, sid. 326.
[114] Stalin, *Sotjinenija*, band XI, sid. 323. [Bukharin’s Group ...]
[115] *Ibid.*, sid. 318-19; en sammanfattning av anföranden i politbyrån i januari och februari 1928.
[116] Deklarationen den 9 februari i *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 550-67. Talet i *Sotjinenija*, band XII, sid. 1-59.

det ganska märkliga beslutet att bara entlediga Bucharin och hans anhängare från poster på lägre nivå.

Besluten på plenum i april 1929 var författade i något mer återhållsamma termer än Stalins ursprungliga fördömande. (Besluten publicerades inte, utan spreds bara på partimöten). Samtidigt som de tre fördömdes omtalades de inte som högeravvikare, den term Stalin använt, utan bara som försvarare av högeravvikelsen med tendenser att omfatta högeråsikter.[117] Men eftersom högeråsikter hade förklarats stå i strid med den allmänna partilinjen utfärdades en varning till de tre, att de vid minsta tecken på vägran att underordna sig skulle uteslutas ur politbyrån.

Det återstod fortfarande en del förberedelser innan detta stadium nåtts. Den 21 juli fick *Pravdas* läsare för första gången veta att Bucharin avsatts från Komintern. Den 21 augusti tillkännagavs att Bucharin i själva verket var ledaren för högeravvikarna.

Efter detta upphörde de tre att spela någon verklig politisk roll. Deras motstånd betydde inte längre något. Även om de fortfarande vägrade att ta tillbaka något var de nu inte mycket mer än politbyråns fångar. De lade ned rösten om femårsplanen och spannmålsfrågan, men även deras taktik att ge sken av att vara överens med den allmänna partilinjen, med reservationer i vissa frågor, kom att vändas mot dem.[118] I slutet av 1929 tvingade Stalin dem att göra bättring. De medgav offentligt att de haft fel hela tiden och att generalsekreterarens politik var den korrekta.[119] Därefter fanns inga svårigheter att utesluta dem ur politbyrån. Det främsta hotet mot Stalins politik var definitivt undanröjt.

3. Bucharins alternativ

Kort efter Krupskaja framfört varningsord om kollektiviseringen genom att citera Lenins åsikter i frågan, publicerade Bucharin i *Pravda*[120] ett viktigt offentligt anförande, ett tal som han hållit i Moskva i samband med femårsdagen av Lenins död. Talet innehöll en noggrann redogörelse för Lenins politiska testamente, men bestod huvudsakligen av en sammanfattning av Bucharins egen syn på den framtida utvecklingen i Ryssland, som han uppfattade det vid denna tid. I denna text, i en artikel publicerad fyra dagar tidigare och i sin viktiga ”En ekonoms anteckningar” lade Bucharin fram sina invändningar mot politbyråns politik.[121]. Sammanlagt uttryckte det hans bedömning av det aktuella läget och de långsiktiga perspektiven samt hans förslag till lösningar på lång och kort sikt. Det hela utgjorde i själva verket ett fullständigt alternativt program till den politik som regimen förde. Nu när partibyrå-kratin hade full kontroll skulle detta vara sista gången det offentligt skulle framföras uppfatt-ningar som skilde sig från Stalins.

Bara de som tillhörde den inre partikretsen, och några välinformerade bedömare, kunde förstå konsekvenserna av de frågor som väckts och betydelsen av vad som stod på spel. Befolk-ningen som helhet kände inte till att Bucharin och hans anhängare i själva verket lade fram en alternativ politik, som de trodde skulle kunna skydda landet från många olyckor.

Egentligen avfärdade Bucharin alla Stalins grundläggande teorier, bl a några som inte ens presenterats för centralkommittén, men som Bucharin antingen kände till eller misstänkte att Stalin snart skulle införa. Hans syn på kapitalismens tillstånd och den politik Komintern borde

---

[117] Centralkommitténs resolution i april 1929; *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 555.
[118] Stalin, *Sotjinenija*, band XII, sid. 8-9 [”Om högeravvikelsen …”, a.a. s. 331-2]; *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 555.
[119] Deras ”självkritik” återfinns i *Pravda*, 26 november 1929.
[120] Bucharin, ”Polititjeskoj zavsjtjanije Lenina”, *Pravda* 24 januari 1929.
[121] Bucharin, ”Zametki ekonomista”, *Pravda*, 30 september 1928 och ”Lenin i zadatji nauki v sotsialstitjeskom strojtelstve”, *Pravda*, 20 januari 1929.

anta, var diametralt motsatt Stalins. Enligt Bucharin upplevde kapitalismen en period av stora tekniska och vetenskapliga framsteg. Inget större revolutionärt uppsving var därför att vänta i den kapitalistiska världen. I detta läge var det mer sannolikt att betydande nationella och sociala rörelser av revolutionär karaktär skulle inträffa i öst.[122] Som vi har noterat fanns det tecken på att Bucharin förespråkade en allians mellan kommunister och socialdemokrater som bålverk mot den fascistiska faran, trots att han formellt godtagit den anti-höger-linje som påtvingats honom.[123]

Stalin däremot hävdade att kapitalismens dagar var räknade och att tendensen åter gick mot revolution. Kommunisterna i alla länder uppmanades att intensifiera kampen mot socialdemokraterna, och i synnerhet mot vänstersocialdemokrater. Först när Hitler kommit till makten, och det tyska kommunistpartiet och socialdemokraterna hade krossats, återkallades dessa order.[124]

Bucharin såg lugnare på läget och fäste mycket mindre vikt vid risken för inringning, eller möjligheten av en attack på Sovjetunionen. Enligt hans uppfattning var politisk stabilitet på hemmaplan bästa skyddet mot eventuella internationella komplikationer. Han ansåg att bästa sättet att garantera landets trygghet i fredstid, och för seger i händelse av krig, var att skapa goda relationer med bönderna.

Bucharin var därför främst intresserad av inrikespolitiken, där han, som Lenin, vägleddes av följande principer: Oktoberrevolutionen hade varit resultatet av en exceptionell kombination av omständigheter och samspelet mellan ”specifika klasskrafter”. Den fruktbara kombinationen av ”bondekrig och proletär revolution”, för att tala med Marx, fortsatte att vara sovjetregimens stöttepelare, den grund som politiken byggde på, garantin för dess fortsatta existens. Men efter revolutionen hade förändringar skett både av kampens karaktär och regimens mål.

Inledningsvis hade den politiska kampen varit dominerande, men genom införandet av NEP hade frågor som gällde uppbygge och organisation kommit i förgrunden.[125] Även här handlade det om en form av klasskamp, men på en annan nivå. Även om de flesta av Bucharins läsare var omedvetna om det var detta en direkt kritik av Stalin, som i ett tal i juli framfört sin teori om en gradvis skärpning av klasskampen. Talet hade inte offentliggjorts och bara medlemmar av centralkommittén hade hört det.

Bucharin förnekade att det i Sovjet skedde en ökning av klyftan mellan de två huvudklasserna, dvs arbetare och bönder, och hävdade att utvecklingen alls inte gick i riktning mot någon ”tredje revolution”.[126] Detta var ingen felaktig profetia för Bucharins del, även om den ”tredje revolutionen” ändå skulle inträffa kort efter hans tal. I själva verket var det Bucharins korrekta uppfattning om de sannolika konsekvenserna av Stalins agerande, som fick honom att föreslå en alternativ politik. På detta stadium visste varken Stalins anhängare eller, i viss mening, Stalin själv, vart den kurs de följde slutligen skulle leda. Enligt Bucharin borde ”de

---

[122] Enligt Bucharin, *a.a.* (se not 120) och Stalin, *Bolsjevik*, N° 23-24, 1929. I *Pravda* den 20 januari 1929 skriver Bucharin: ”vi lever i en tid av återuppståndelse för kapitalismens aktiva krafter, av dess teknologi, vetenskap och ekonomi.”

[123] Brev till Humbert-Droz, Daniels, *a.a.*, sid. 335-36.

[124] Stalin, *Bolsjevik*, N° 23-24, 1929, sid. 20.

[125] Bucharin, *a.a* (se not 120). Det bör noteras att Bucharin i detta tal sammanfattade innehållet i de fem artiklar Lenin hade dikterat i januari och februari 1923, då han redan var försvagad. Artiklarna återfinns i Lenin, *Sotjinenija* (fjärde upplagan), band XXXVI, sid. 541-59 [syftar bl a på artiklarna Om kooperationen, Hur vi bör omorganisera arbetar- och bondeinspektionen och Hellre mindre men bättre]. De betraktades med rätta av Bucharin som Lenins sista vilja och testamente, och betraktas så idag i Sovjetunionen. Se Lenin, *Sotjinenija* (fjärde upplagan), band XXXVI, not 661, sid. 541-59. I vår diskussion om Bucharins uppfattningar har vi inte alltid gjort skillnad på de idéer som var hans egna och de han citerade från Lenin.

[126] Bucharin, *a.a.* (se not 120).

teoretiska antaganden som vår huvudsakliga politiska inriktning bygger på” baseras på att klasskampens intensitet var på väg att minska.[127] Lenin, påminde han om, hade förordat extrem försiktighet ”i de aspekter av politiken som rör relationerna mellan den proletära regimen och bönderna”. Revolutionens slutgiltiga triumf skulle vara tryggad först ”när bönderna hyste fullt förtroende för proletariatets diktatur”.[128]

Detta var grunden till Bucharins sätt att närma sig de stora inrikespolitiska frågorna och framför allt problemet med att omvandla landsbygdsekonomin och förmå bönderna att gå vidare mot socialismen. De idéer han lade fram var i huvudsak de som han hade uttryckt 1925, med vissa korrigeringar på grund av den rådande situationen. Precis som han gjort när han behandlat industrialiseringen citerade han rikligt Lenin till stöd för sitt argument att det inte fick bli något ”förhastat språng framåt”.[129]

Bucharin var rätt kategorisk på denna punkt. Arbetarnas organisationer i städerna kunde mobiliseras för att hjälpa bönderna, men det var inte tal om att försöka tillämpa strikt kommunistiska principer på landsbygden (och det hade även Lenin sagt), ty ”så länge den materiella grundvalen för kommunism saknas på vår landsbygd skulle detta kunna sägas vara skadligt, *det skulle kunna sägas vara ödesdigert för kommunismen*.[130]

Bucharin var uppenbarligen övertygad om att ingen sådan materiell grund existerade 1929. Det han följaktligen förordade var framsteg ”i samarbetet med bondemassorna” och genomförande av *smytjka* på grundval av ”kooperativ varucirkulation”. Enligt honom var enda sättet leda bönderna mot socialism att ”ge dem ett incitament” och att hitta ”enklaste sättet att nå dem”. Bönderna måste avancera ”genom insikten om vad som bäst tjänade deras intressen”.[131]

Om så var fallet stod det klart att privatjordbruk under en lång tid framöver skulle fortsätta att utgöra den dominerande faktorn inom jordbruket och det huvudsakliga levnadssättet på landsbygden. Bucharin var övertygad om att den privata sektorn, om den fick tillräckligt med stöd och, framför allt om den kooperativa rörelsen kunde utnyttjas som ramverk för utvecklingen, skulle samarbeta och åstadkomma tillfredsställande ekonomiska resultat. Även om han accepterade behovet av kolchoser och sovchoser såg han dem som inte mycket mer än nödåtgärder för att få bukt med spannmålskrisen och hade föredragit att de summor som satsades på ”spannmålsfabriker” fått gå till järn- och stålindustrin i stället.[132] Av de båda föredrog han kolchosen men betraktade den som en lösning på lång sikt och på intet vis som den enda tänkbara. Dessutom såg han det som viktigt att kolchosens verkliga fördelar i varje läge måste bevisas.

Bucharin framhöll också en annan av Lenins idéer, som gick ut på att det måste ske en ”kulturrevolution”på landsbygden långt innan något försök kunde göras att införa nya idéer och samhällsstrukturer. I annat fall skulle sådana förändringar aldrig kunna förstås. Han avfärdade föraktfullt tanken på en ”metallbaserad *smytjka*” som Stalin nyligen framfört.

Senare, när högern utkämpade sin eftertruppsstrid under sammanträdet i april 1929, beskrev han *smytjkan* som ”groteskt ensidig”. Tomskij tog i ännu hårdare. ”Nu har ni börjat hota oss

---

[127] *Ibid*.
[128] *Ibid*.
[129] *Ibid*. Det ryska ordet är *skropalitelnij*.
[130] *Ibid*. Kursivering tillfogad av Bucharin som citerar Lenin, *Sotjinenija* (fjärde upplagan), band XXXIII, sid. 425. [Dagboksblad]
[131] *Ibid*. Ytterligare citat ur artiklar av Lenin.
[132] Bucharin, ”Zametki ekonomista”, *Pravda*, 30 september 1928.

med de nya former av *smytjka* som ni upptäckt … Det finns inget nytt i den idén. Vad det betyder är nödåtgärder plus ransoneringskort.”[133]

Bucharin var väl medveten om att de nya formerna av *smytjkan* i praktiken innebar att NEP upphörde. Han såg NEP som det enda som kunde erbjuda en relation som var acceptabel för bönderna och det enda de kunde förstå. Han betonade detta och påminde sin publik om hur angelägen Lenin hade varit att undvika en konfrontation med bönderna. Och nu hotades landet av just en sådan konfrontation till följd av ”detta nya påhitt”. Vi har redan behandlat de åtgärder som de tre förespråkade för att kunna lugna bönderna och bevara NEP:s allmänna ramverk. Nästan alla deras förslag förhånades under centralkommitténs sammanträde i april 1929. Under detta sammanträde ställdes de inför en ny och annorlunda tolkning av NEP, där tyngdpunkten låg på vikten av statligt ingripande[134] och vikten av att bekämpa kulakerna och kapitalistiska element.

För Bucharin var detta lika med en vägran att återgå till NEP:s principer, vilka i vilket fall som helst, enligt honom, upphört att existera. ”Det ni vill ha är NEP utan Nepmän, köpmän och kulaker”, hade Tomskij invänt på centralkommitténs möte i juli 1928, ”men det är omöjligt.” Nu insåg Bucharin emellertid att landet var på väg in i en ekonomi av just det slaget.

Det skulle vara ett misstag att utgå från att Bucharins tankegångar vid denna tidpunkt betraktades som något onormalt eller att han och hans anhängare var ensamma om att stå för de åsikter de gett uttryck för. Inom flera viktiga avdelningar av den statliga administrationen, som *Gosplan*, *Narkomzem* och inom *TsIK* var hans åsikter utbredda. På grund av utvecklingen i politbyrån såg förstås en del partitjänstemän i dessa avdelningar till att ta avstånd från ”högeravvikelsen”, men det fanns vissa grundläggande idéer som delades av varenda en. Således rådde allmän enighet om att NEP måste fortsätta, den långsiktiga betydelsen av en privat sektor i jordbruket och behovet av att uppmuntra tillväxt i denna sektor, vikten av marknadsrelationer och kooperativ verksamhet inom handeln. Som vi snart ska se, hade den del av femårsplanen som gällde jordbruket mer med Bucharins och Rykovs tankegångar att göra än med Stalins, vars idéer om denna del av ekonomin fortfarande var ytterst svävande.

Som den amerikanske ekonomen Erlich framhållit[135], innebar 1927 början till en helt ny etapp i Bucharins teoretiska utveckling, för det var vid den tiden som han började konstruera sin teori om industrialisering och sina tankar om en vetenskaplig förvaltning av ekonomin.[136] På grund av de stora kliv som kapitalistländerna höll på att göra inom vetenskap och teknologi, och de nya vetenskapsgrenar som började tillämpas inom ekonomisk organisation, hade Bucharin inga svårigheter att kritisera den ”snäva provinsiella hållning” som fortfarande så stark präglade den ryska scenen och då i synnerhet när det gällde vetenskap och teknologi.[137] Särskilt kritisk var han mot den upplysningsfientlighet som kännetecknade den ”byråkratiska kasten”, som var mer intresserade av ”positioner och medlemskortet i partiet” än av verklig kunskap och hängivenhet för de uppgifter man stod inför.

Han hudflängde också ledningen för dess inskränkta nationalism och brist på sann internationell kultur. Detta gjorde han förstås på indirekt vis och det tog sig form av lovord för de egenskaper hos Lenin som var en så bedrövlig bristvara hos de nuvarande ledarna. Men det rådde ingen tvekan om vem Bucharin tänkte på. Den avgörande roll som Lenin haft för den

---

[133] Enligt centrala partiarkiven, citerat i *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, Moskva 1926, sid. 803, not 215.
[134] Stalin, *Bolsjevik*, N° 23-24, 1929, sid. 29-31.
[135] Erlich, *a.a.*, /se kap. 6, not 55), sid. 29-31.
[136] Bucharin i *a.a.*, (se not 121).
[137] Bucharin, ”Lenin i zadatji nauki …” (se not 121).

ryska revolutionen hade berott på att han ”inte på minsta vis varit någon ’moskovit’, utan en person med både teoretiska och praktiska färdigheter. Han var revolutionär både i tanke och handling; en internationell kommunist och en internationell revolutionär tänkare”.[138]

De återkommande lovorden för Lenins vana att ständigt studera, hans insikter i kapitalismens landvinningar och kunskaper i europeiska språk torde knappast ha fallit i god jord i Kreml. Bucharin antydde förstås att de nuvarande ledarna saknade de egenskaper som skulle krävas om de skulle kunna fullfölja sin svåra uppgift och effektivt styra landet.

Bucharin, som var en synnerligen beläst man, hänvisade till de senaste förbättringarna utomlands i form av mekanisering av jordbruket, den kemiska industrins bidrag där och utvecklingen av den ekonomiska organiseringen i största allmänhet. Han betonade den oerhört ökade roll vetenskapen hade ”för den kapitalistiska ekonomins sätt att fungera” och förklarade, ”*Segern kommer antingen att uppnås genom vetenskaplig styrning av ekonomin eller inte alls*.”[139]

Bucharin visste att den rådande stämningen i partiet inte hade något till övers för sådana akademiska ”avvikelser” (han hade precis blivit invald i vetenskapsakademin), men han var säker på att kunna nå allmänheten med ”den historiska sanningen om återuppbyggnadens period”. Han framförde därför följande argument: Under kapitalismen tar misstag i företagens ekonomiska politik ut varandra. Men de delar en planekonomi består av, ”där hela sektorer *påverkas av ett enda beslut*” uppnår inte jämvikt på det sättet. Bucharin anspelade på slöseriet, ett särdrag i den sovjetiska ekonomi som han klart konstaterat höll på att öka. Han fortsatte med att säga att i en planekonomi, där administrationen är onödigt övercentraliserade ”kan de förluster som en felaktig politik leder till vara lika stora som de som åstadkoms av kapitalistisk anarki”.[140]

För den intellektuelle Bucharin var det ingen självklarhet att socialismen automatiskt var överlägsen. Han framhöll att politiken måste bli ”en särskild vetenskap, med rötterna i andra delar av vetenskapen, men med sin egen teori”. Om det synsättet blev regel skulle det vara otänkbart med en situation där statistiska data kunde anpassas för att passa önskemålen hos olika ”dignitärer”. De regeringsorgan som är ansvariga för verkställandet av politiken måste också studeras i syfte att upptäcka bästa sättet att organisera ekonomisk förvaltning. Forskaren måste befrias från paragrafrytteri så att han kan arbeta självständigt och ta nödvändiga initiativ. Ungdomen bör sträva efter kunskap i stället för ”hundraprocentig kommunism”.[141]

Dessa idéer av en lyhörd intellektuell ignorerades mer eller mindre vid den tid då han lade fram dem, bara för att återupptäckas av sovjetregimen långt senare när man redan genomgått en period av svåra prövningar.

Bucharins artikel, som vi citerat ur, åtföljdes av ytterligare en artikel av Saveljev, som politbyrån utsett att övervaka Bucharins aktiviteter på *Pravdas* redaktion och motverka hans inflytande. Rubriken på Saveljevs artikel gav inte utrymme för några tvivel: ”Lenin om kampen på två fronter och om den försonliga attityden.” [142]

Bucharins idéer om vetenskaplig ekonomisk förvaltning avspeglades i att han tryckte på att utvecklingsplanen skulle genomföras under förhållanden av dynamisk jämvikt i ekonomin.[143] Bara så kunde landet industrialiseras med ett minimum av kriser och oro. De svårigheter som

---

[138] *Ibid*.
[139] *Ibid*.
[140] *Ibid*. (kurs. i originalet.)
[141] *Ibid*.
[142] Saveljev, ”Lenin o borbe na dva fronta i o primirentjestve”, *Pravda*, 20 januari 1929.
[143] Bucharin, ”Zametki ekonomista” (se not 121).

landet upplevde orsakades av ”relativ anarki” eller en ”relativ brist på planering”. Den ekonomiska jämvikten rubbades av en inkonsekvent ekonomisk politik och ”bristfällig samordning av faktorer för reproduktion (inklusive konsumtionen)”. Detta var förståeliga misstag på grund av marknadskrafternas ständiga och oförutsägbara inverkan. Men om man inte skulle ge efter för småborgerliga element krävdes att myndigheterna skapade förutsättningar för intersektoriell samordning, korrekt resurstilldelning, osv.

Enligt Bucharins uppfattning var orsaken till att det samtidigt rådde brist på bröd och råvaror att man inte beaktade dessa omständigheter. Under sådana förhållanden, noterade han ironiskt, ”måste man verkligen vara humorist för att slänga in ett program med superindustrialisering i leken”.[144]

Bucharin motsatte sig all ökning av industrialiseringstakten. Han tog upp en fråga som var av avgörande betydelse för att industrialiseringen skulle bli framgångsrik, nämligen om en övre gräns för investeringar i maskiner och utrustning. Enligt honom hade denna gräns redan nåtts och det var orsaken till den totala bristen på reserver och de ändlösa köerna utanför butikerna. De köerna, sade han, ”höll på att upplösa hela vår produktiva verksamhet”. Han utfärdade en allvarlig varning om detta: ”Det är i det närmaste dumdristigt att ge sig in på en sådan politik när det råder kronisk brist på reserver.”

Brist på byggmateriel, metaller och råvaror inom jordbruket var ytterligare ett tecken på att efterfrågan var överbelastad. Bucharin klagade bittert över det absurda i en situation där planerarna tog för givet att det skulle bli brist på en hel rad byggmateriel. Inga byggprojekt skulle gå att planera rationellt om man inte tog hänsyn till de existerande behoven av materiel. ”Till och med Böhm-Bawerk har sagt att det inte går att bygga dagens fabriker med framtidens tegelstenar.”[145]

Trots att de nämnda synpunkterna kunde förefalla ganska elementära avfärdades Bucharins kritik av talesmän för den officiella hållningen. Man läxade upp honom för att hävda att tillväxttakten beroende på tillgången på reserver och anklagade honom för att vara ute för att hindra en snabb satsning på industrialiseringen och ”ansluta sig till dem som överdriver problemet med flaskhalsar”.[146]

Bucharin varnade myndigheterna för att alla de förhoppningar som inspirerats av en alltför hög tillväxttakt, som återspeglade överdrivna investeringsmängder, snart skulle grusas, ty det skulle inte ske någon motsvarande verklig produktionsökning. I stället skulle andra sektorer inom ekonomin rubbas, fattigdomen öka och på lång sikt skulle utvecklingen fördröjas. En analys av det sätt på vilket de sovjetiska utvecklingsplanerna i praktiken genomfördes kan tjäna som illustration av riktigheten i Bucharins förutsägelser. Det han förespråkade vid denna tid var att regeringen skulle hålla fast vid en årlig tillväxttakt inom industrin på mellan 18 och 20 procent, med motsvarande investeringsvolym, och att man skulle se till att denna ekonomiska tillväxt sköttes så effektivt som möjligt. Som vi senare ska se, rekommenderade han också ett mindre centraliserat institutionellt ramverk, där den stora majoriteten av befolkningen lättare kunde bli en del av den gemensamma ansträngningen. Bara i en mer avspänd samhällsatmosfär trodde han att det fanns hopp om en kontinuerlig och regelbunden tillväxt.

Förslagen avvisades och deras upphovsman anklagades för att vara ”talesman för kulakerna”. De styrande var i själva verket inne på att fördubbla tillväxttakten och därmed skärpa det

---

[144] *Ibid*.
[145] *Ibid*.
[146] För angreppet på ”Zametki ekonomista” se Leontjev, ”Chozjaistvennoj razvitie i problema ravnovesjtjija”, *Pravda*, 4 november 1928 och Kujbysjev, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, Moskva 1962, sid. 38-59.

rådande sociala trycket. Ingen brydde sig om åtgärder som kunde ha lättat på detta tryck och bespara befolkningen mycket lidande.

Resultatet av regimens politik var att den verkliga tillväxttakten blev lägre än vad Bucharin förutsett och det sociala och politiska efterspelet blev plågsamt på ett sätt som överträffade de dystraste spådomarna. En långsiktig konsekvens av avfärdandet av en balanserad tillväst, och av oförmågan att få till stånd en proportionerlig utveckling av industri och jordbruk var att jordbruket blev, och fortfarande är, den sovjetiska ekonomins akilleshäl.

Bucharin var emot allt som liknade en överdriven avtappning av jordbrukets resurser till industrin. Även om han medgav att denna form av beskattning i viss utsträckning var oundviklig, ansåg han att den måste kopplas till en ökning av böndernas inkomster. Att basera industrialiseringen på en ”militärt/feodal exploatering av bönderna” (uttrycket hade använts på politbyråns möte) skulle vara att misskreditera hela tanken på ”socialistisk industrialisering”, vars mål skulle vara att ”omvandla” bondeekonomin och ”höja den till en högre nivå”. Industrialiseringspolitiken måste inbegripa industrialisering av landsbygden så att den sekelgamla motsättningen mellan stad och land så småningom upphörde. Han var väl medveten om att ackumulering i ett efterblivet land innebar svåra problem och ansåg därför en ”genomtänkt” (*ydumtjivy*) hållning vara så mycket mer nödvändig.

Han vägrade se landsbygdssektorn som enda tänkbara källa till ackumulation. Högsta tänkbara tillväxttakt hängde på om landsbygden själv fick möjlighet att ackumulera och Bucharin var säker på att detta gick. Men han hoppades hitta andra viktiga källor till ackumulation utanför jordbrukssektorn. Det var till exempel viktigare att se till att ekonomin sköttes rationellt och vetenskapligt, höja arbetsproduktiviteten, använda sig av vetenskap på ett bättre sätt, öka effektiviteten och minska det enorma slöseriet om man ville minska påfrestningarna på landet.

De förbättringarna var förstås inte bara beroende av framgångsrik planering. Många faktorer spelade in som hade att göra med den grundläggande karaktären av landets samhällsstruktur. Vi har redan noterat att Bucharin var angelägen om att forskare skulle ges större frihet i sitt arbete. Men det var inte allt. Enligt hans uppfattning höll övercentraliseringen av förvaltningen tillbaka utvecklingen. Han talade om behovet av ”större handlingsfrihet på lokal nivå” och det önskvärda i att, som Lenin uttryckt det, ”dra in de verkliga massorna i verklig aktivitet”.[147]

En annan av Lenins idéer, om ”Kommun-Staten”, återkommer flera gånger i Bucharins texter från denna period.[148] Att han tilltalades av detta är ett tecken på hans vilja att demokratisera staten och mildra diktaturens hårdhet. Men de idéerna stred mot den rådande officiella inriktningen, som gick ut på att stärka statsapparaten och då i synnerhet dess repressiva sidor.

Man måste gjuta nytt liv i partiet och nya metoder var nödvändiga i partiarbetet. Även detta kunde uppnås genom en minskning av antalet byråkratiska metoder, genom att förlita sig på ”de bästa och mest sant upplysta krafterna” i landet och genom att uppmuntra en djup känsla av plikt och moraliskt ansvar bland partimedlemmarna och, viktigast av allt, bland de tjänstemän som skötte statens övervakande organ och som måste ”vägra att gå med på ett enda ord utan bevis och vägra yttra ett enda ord som stred mot deras samvete. (Samvetet har en viktig roll i politiken i motsats till vad en del verkar anse) [Skratt]”. Ingen kamp skulle vara för svår för dem. Inte heller fick de vara rädda att medge svårigheter.[149] Denna renässans av partiet skulle i sig skapa förutsättningar för yttrandefrihet, för rätten att kritisera, för att dessa egen-

[147] Bucharin, *a.a.* (se not 120).
[148] *Ibid*. Även ”Zametki ekonomista” (se not 121).
[149] Bucharin, *a.a.* (se not 120).

skaper skulle betraktas som något självklart i dess organisation och oumbärligt för att få det att fungera på rätt sätt. Som vi redan sett hade plenum i april 1929 sin egen syn på demokratn. Följaktligen möttes Bucharins idéer av spydigheter och man vägrade helt enkelt att diskutera dem.[150]

Bucharins djupa oro för att revolutionen kunde tappa sin socialistiska karaktär, och att hans misstankar om att detta mest sannolikt skulle ske genom den ökade byråkratin, fick honom att närma sig den inställning som Rakovskij gett uttryck för. I ett av sina tal till partiet talade han om denna oro, som plågat honom sedan 1922, och som går att upptäcka i alla hans texter från tiden med striden mot Stalin. Om den proletära regimen ”tog så mycket på sina axlar skulle den bli tvungen att skapa en enorm administrativ apparat”. Om den beslutade att ta över de ekonomiska insatserna från den lille producenten på landsbygden måste ett enormt antal administrativ personal och tjänstemän anställas och apparaten skulle bli än mer ohanterlig.

> ”Alla försök att ersätta småproducenterna med *tjinovniki* (tjänstemän) – och det spelar ingen roll vad man väljer att kalla dem, för det är vad de är, kommer att leda till ett så komplicerat byråkratiskt maskineri att kostnaden för att upprätthålla det kommer att bli ojämförligt större än de förluster som småproduktionens anarkistiska förhållanden medför. En byråkratisk apparat av denna storleksordning kommer alls inte att bidra till någon utveckling av produktivkrafterna utan hindra utvecklingen och slutresultatet kommer att bli raka motsatsen till vad som avsågs. Av detta skäl är det helt nödvändigt att proletariatet krossar denna form av byråkratisk tillväxt. Om inte detta sker kommer andra krafter att se till att proletariatets makt krossas.”[151]

Hela Bucharins synsätt bestämdes av den avsky han kände inför tanken att revolutionens idealistiska och socialistiska karaktär en dag kunde krossas av ”en byråkratisk Leviatan”. Han stod nu i öppen opposition till majoriteten. Den bitterhet som kännetecknade kampen mot Bucharins anhängare och deras idéer kan delvis tillskrivas att partiledningen insåg att de idéerna utgjorde ett ”främmande” program, som tillhörde ett helt annorlunda parti.

Efter Stalins död har nästan alla av Bucharins viktigare teorier fått nytt liv i den kommunistiska världen som, utan att erkänna det, gör enorma ansträngningar att förverkliga hans program från 1929. Påminner inte insatserna av män som Chrusjtjov, Kosygin och Gomulka om Bucharins betoning av vikten av balanserad, vetenskaplig planering och att bibehålla en välmående jordbruksbas under industrialiseringsprocessen plus hans realistiska syn på kapitalismen och hans kunskaper om dess framgångar? Och sedan återkommer hans beslutsamhet att krossa byråkratin, eller åtminstone lossa dess grepp. Det var en målsättning som delades av alla oppositionsgrupper, det var också själva kärnan i Lenins testamente och en av huvudfrågorna för de mest progressiva delarna av dagens sovjetiska samhälle.

Bucharin kanske inte var den ende som intresserade sig för frågan om byråkratin, men det finns ytterligare en viktig aspekt av hans utvecklingsteori som bygger på hans önskan att hitta möjligheter för bönderna att medverka i det socialistiska uppbygget på rättvisa och lika sociala och ekonomiska villkor. Det har förblivit ett ideal och en vägvisare för alla progressiva rörelser i länder som velat lösa frågan om underutveckling och skapa nya samhällsstrukturer.

Övertygelsen att bonden först och främst skulle accepteras för vad han var och sedan ledas genom egenintresse till bättre och mer utvecklade sociala och ekonomiska strukturer var en av de mest originella av Bucharins idéer och den som har störst betydelse idag. Det var en teori som han sedan 1925 ägnat stor energi och tankeverksamhet åt och där han vägletts av Lenins testamente.

---

[150] *KPSS v Rezoljustijach*, band II, sid 554.

[151] Citerat av Erlich, *a.a.* (se kap. 6, not 54), sid. 355. Bucharin citerar här ett tal han höll på Kominterns fjärde kongress.

På den punkten, liksom på många andra, motsatte sig stalinisterna de åsikter som kom till uttryck i testamentet. Det var sant att deras inställning i viss mån kunde motiveras med hänvisning till andra delar av Lenins läror. De hävdade att bönderna ägde en ”dubbelnatur”, att även om de egentligen var arbetare hade de kapitalistiska böjelser och kunde när som helst ställa sig på fiendens sida. Här upphör emellertid alla legitima hänvisningar till Lenin och argumentet blir öppet stalinistiskt. Genom att respektera böndernas ställning som oberoende producenter hade NEP bara gett näring åt deras anti-proletära tendenser. För att motverka denna trend presenterade stalinisterna idén om en ”ny *smytjka*”, som i realiteten innebar ökad statlig kontroll och styrning av bondeekonomin och bondesamhället. Det påstods att bildandet av kolchoser skulle ge staten möjlighet att få in en fot i de ”produktiva delarna” av landsbygdsekonomin och hålla nere dess ”kommersiella aspekter”.[152]

En detaljerad granskning av kolchosernas historia, och av problemen för sovjetiskt jordbruk fram till idag, kommer att göra det möjligt för läsaren att bedöma värdet av detta argument.

[152] Stalin, *Bolsjevik*, N° 23-24, 1929, sid. 32.

13. Femårsplanen: Stalin blickar framåt

Arbetet med att utarbeta femårsplanen hade skett i största hast, som svar på intensiva påtryckningar från politbyrån, som ville ha snabba åtgärder och en alltmer ambitiös uppsättning mål. När planen fick sin officiella välsignelse i april-maj 1929 var förberedelserna ännu inte avslutade. Vissa delar av planen, som problemet med jämvikt på marknaden, eller programmet för att skola den kader som krävdes om resten av planen skulle kunna verkställas effektivt, hade ännu inte utarbetats vid denna tidpunkt.[1] Det stod klart att för politbyråns vidkommande, så var tillkännagivandet och igångsättningen av planen viktigare än frågan om tillräckliga förberedelser. Det råder inget tvivel om att de organ som var involverade i planen, och planerarna själva, hade andra idéer, men efter att man nu i realiteten skakat av sig högerns återhållande inflytande, var politbyrån i stånd att ange takten.

Den plan som presenterades för landet på våren var grandios, både vad beträffar dess mål och de resurser som skulle krävas för att uppnå dessa mål.

Efter en intensiv investeringskampanj, skulle investeringarna tredubblas under de fem närmaste åren. I landets ekonomi som helhet skulle investeringarna öka 2,5 gånger enligt den ”minimala versionen” och 3,2 gånger enligt den ”optimala versionen”.[2] I de planerade delarna av industrin skulle investeringarna öka med 340% (420%), den summa det rörde sig om var 19,1 miljarder rubel, medan utgifterna för denna sektor de fem åren innan bara varit 4,9 miljarder. 80% av summan skulle gå till produktion av produktionsmedel.

Stora penningsummor skulle spenderas på kommunikationer och elproduktion, medan satsningen på jordbruket var tämligen modest. Totalt skulle investeringarna uppgå till den enorma summan av 47,31 miljarder rubel, plus utgifter för sociala och kulturella behov på 19,19 miljarder och 9,76 miljarder till förvaltning och försvar. Totalt skulle det krävas 76 miljarder (83 miljarder enligt den optimala versionen) för femårsperioden.

Följande jämförelse illustrerar satsningens omfattning. Enligt planen skulle den summa som investerades i ekonomin vara fyra gånger högre än under den föregående femårsperioden. Bara utgifterna för kultur och på det sociala området skulle bli tre gånger högre.[3] Enligt planen skulle tillväxttakten för industrin de närmaste fem åren ligga någonstans mellan 17,5% och 21,5% (21,5% och 25,2% enligt den optimala versionen), vilket skulle ge en sammanlagd produktionsökning på 135% (181% optimalt).[4]

På basis av denna fördelning av insatser och resurser beräknade man att nationalinkomsten skulle öka med 81,6 % (103%) och göra det möjligt att göra ett spektakulärt språng framåt inom industriproduktionen och tämligen modesta framsteg inom jordbruket, samtidigt som reallönerna skulle öka med 58% (71%) för industriarbetare och 30% för lantarbetare.

Planerarna hade visat prov på betydande optimism när de slog fast att planen, trots de enorma bördor som investeringarna innebar, skulle förse landet med stor industriell kraft, i synnerhet inom den tunga industrin, och samtidigt göra det möjligt att höja både den enskilda och den samhälleliga konsumtionen. Den imponerande raden siffror över produktion av järn, stål och

---

[1] Se Grinko, ”Plan velikich rabot”, *Planovoje Chozjaistvo*, 1929, N° 2; Borisov, *Podgotovka projzvodstvennich kadrov selskogo chazjaistva SSSR*, Moskva 1960, sid. 48-53 har visat att runt 1930 hade ingen någon uppfattning om vad som allmänt krävdes i form av kadrer inom såväl industri som jordbruk. Av lättförståeliga skäl lyckades författarna bakom femårsplanen utarbeta någon *pjatiletka* för skolning av kadrer.

[2] För detaljer om båda versioner, se Grinko, *a.a*. De följande siffrorna är de som återfinns i ”minimiversionen”, de inom parentes ingår i den ”optimala” versionen.

[3] Siffrorna för målen är hämtade från Grinko, *a.a.*; *Istorija narodnogo chozjaistva SSSR*, Moskva 1960, sid. 506-.24 Zaleski, *a.a*, (se kap. 7, not 5), sid. 59-60; *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 573.

[4] De planerarnas siffror skulle senare höjas av regeringen och motsvarar därför inte alltid de slutgiltiga siffrorna.

elektricitet, och de maskiner som till sist skulle bidra till att skapa ett nytt ”metallbaserat Ryssland” på kortast tänkbara tid, hälsades med en våg av entusiasm på vissa håll, och med betydligt svagare mummel av skepsis, eller rent av sarkasmer, från vissa bedömare och från planerarna själva. Även de mest hängivna av partiets specialister torde ha hyst vissa tvivel på möjligheten att uppnå en sådan spektakulär ökning av investeringarna på samma gång som en höjning av individernas konsumtion. I själva verket insåg de mest klarsynta av dem, bl a Krzizjanovskij och Strumilin, att sådana antaganden var orealistiska, men de fortsatte att hoppas att när väl den viktigaste delen av programmet hade genomförts skulle massan av befolkningen få uppleva vissa lättnader genom att en våg av nya industrivaror nådde marknaden.[5]

Trots planens underliggande svagheter gjorde planerarna, oavsett om de var kommunister eller inte, sitt bästa för att se till att den hade ett visst inslag av sammanhang och att de kalkyler den var baserad på gjorde att det fanns en rimlig chans att målsättningarna i fråga skulle kunna uppnås.

Inledningsvis försökte *Gosplan* hålla tillbaka vågen av orimliga krav genom att kritisera förslagen från *VSNCh* som, under Kujbysjevs ledning, inte visade någon större lust att låta sig vägledas av de återhållsamma krafter som då fortfarande var mäktiga inom *Gosplan*.[6] Motståndet från *Gosplan* fortsatte tills politbyrån under 1929 gjort utrensningar där och avlägsnat inte bara de ”borgerliga” och icke partianslutna cheferna och specialisterna, utan även ett stort antal kommunistiska specialister. Under tiden bemödade sig *Gosplan* om att göra det bästa av situationen och ta fram en plan baserad på sunda tekniska och ekonomiska kalkyler.

Men de kriterier och utgångspunkter som *Gosplan* arbetade efter förvanskades hela tiden genom påtryckningar utifrån. Politbyrån insisterade på en sak som i praktiken prioriterades över alla andra överväganden: det var frågan om ”tillväxttakten”. I deras ögon var den bästa planen den ”stramaste”, den som uppnådde mest på kortast tid. Alla tjänstemän som försökte ta hänsyn till andra faktorer eller kriterier tvingades lämna *Gosplan* eller rent av partiet och blev föremål för de allvarligaste anklagelser. De uppfattningar som experterna inom *Gosplan* hade om möjligheterna att förverkliga det projekt de var upptagna av betydde inte mycket. Strumilin, som var den mest ”voluntaristiske” av specialisterna inom *Gosplan* såg det som sin plikt att försvara sina underordnade, som ständigt ställdes inför alltmer ambitiösa mål utan minsta hänsyn till de praktiska konsekvenserna.

I januari 1929 sade Strumilin: ”Genom att utsätta de specialister som är engagerade i att utarbeta de olika delarna av planen för tillräckligt tryck, kunde jag förstås med största lätthet ha kastat all försiktighet överbord.” Som svar på attackerna från en annan ekonom i partiet, som hävdat att han motsatte sig snabb industritillväxt, replikerade Strumilin med sann ”bucharinistisk” logik, att tillväxttakten inte kunde överträffa den reella tillgången på resurser.

Stämningen på *Gosplan* under denna tid var emellertid sådan att det skulle ha varit en akt av ”civilkurage” att hävda att det fanns sektorer som borde bromsas in. Strumilin påpekade detta under det meningsutbyte vi just citerat från. ”Dessvärre skulle det knappast vara rimligt … att sätta nämnda specialisters civilkurage på prov på detta sätt.”[7]

Planerarna var medvetna om riskerna med att argumentera för mycket, eller resa invändningar av teknisk eller annan karaktär. Privat på sina kontor konstaterade de att det var bättre att

---

[5] Zaleskij, *a.a.*, sid. 66-67.
[6] Daniels, *a.a.* (se kap. 2, not 3), sid. 350-51.
[7] Strumilin, ”Otempach nasjego razvitija”, *Planovoje Choszjaistvo*, N° 1, 1929, sid. 109.

”foga sig efter kravet på snabb tillväxttakt än att hamna i fängelse för att ha förespråkat en mer återhållsam dito”. [8]

Trots all inblandning och alla påtryckningar utifrån, och trots bristande erfarenhet av ett område som var nytt för dem, svarade de 500 specialisterna på *Gosplan* för en anmärkningsvärd insats. De tre volymer som femårsplanen bestod av är en prestation utan motstycke, *Gosplan* lade fram två versioner av sitt utkast till plan, där den ena var ”minimiversionen”, eller den ”initiala”, och den andra den ”optimala”.[9] Detta var otvivelaktigt ett annat försök från planerarnas sida att kringgå orimliga krav, eller bromsa följderna av en alltför rigid tolkning av planen. Genom att lägga fram alternativa versioner erbjöds de ekonomiska administratörerna lite manöverutrymme och vissa möjligheter till att deras politik skulle anpassas efter nya omständigheter samtidigt som man såg till att *Gosplan* fick möjlighet att slå vakt om planens allmänna ramar och tillse att den förverkligades.

I stort var skillnaden mellan de båda versionerna kring 20%. Vissa särskilt komplexa eller brådskande delar av planen, som planerna på att socialisera jordbruket och fördela nationalinkomsten, samt planen för försvarsindustrin, var nästan identiska i båda versionerna.[10]

”Minimiversionen” skulle förverkligas på fem år. Om förhållandena skulle visa sig vara gynnsamma, hoppades man att den ”optimala” versionen skulle kunna förverkligas inom samma tidsrymd. Men, å andra sidan, om situationen skulle visa sig vara mindre gynnsam än förutsett, hoppades en del av planerarna att det skulle bli möjligt att uppnå de mål som den ”optimala” versionen innehöll på sex år.[11] Men de flesta av de tjänstemän som arbetade med planen måste ha varit fullständigt övertygade om att det var osannolikt att en sådan gynnsam kombination av omständigheter skulle uppstå. Alla försök att genomföra målen i den ”optimala” versionen berodde av följande faktorer: (1) att det skulle bli fem goda skördar i rad, (2) att *TsIK*:s mål på en 35-procentig ökning av avkastningen skulle kunna uppnås, (3) att det internationella handelsutbytet utvecklades i positiv riktning, där tillgången på spannmål för export var den viktigaste delen, och (4) att de internationella relationerna skulle vara sådana att försvarssatsningarna kunde hållas på en relativt låg nivå.[12]

Var det verkligen möjligt att tänka sig att alla dessa villkor skulle kunna uppfyllas i rätt ögonblick? I varje fall såg det ut som om planerarna ägnade mest energi åt ”minimiversionen” av planen, ty det mer ambitiösa alternativet låg inte ens färdigt när planens stora drag presenterades för allmänheten, innan den skulle ratificeras av sextonde partikonferensen i april 1929.

Emellertid hade regeringen, eller snarare politbyrån, sina egna uppfattningar och specifika kriterier för planen och dess mål och det sätt på vilka de skulle verkställas. Följden blev att det var den ”optimala” versionen som antogs, dvs den version som hängde på att en rad omständigheter uppfylldes som i detta läge var *fullständigt orealistiska*.[13] Ingen vettig planerare skulle basera sina förutsägelser på sannolikheten av fem goda skördar i rad. Från allra första början var planen, i den form den antogs av de styrande, baserad på utopiska antaganden.

Sedan fanns åtminstone två andra svagheter, som var uppenbara både i ”minimi-” och den ”optimala” versionen. För det första var en framgång för planen beroende av att det gick att mobilisera de resurser som krävdes för satsningarna. *Gosplan* hade baserat sina uppskatt-

---

[8] Strumilin, *a.a*. Uttrycket är omöjligt att översätta. Den slutsats planerarna dragit är att det var bättre med *stojat* för accelererad tillväxt än *sidet* för att få långsam tillväxt.
[9] *Otpravnoj i optimalny varijantij*.
[10] Grinko, *a.a.*, sid. 9-10.
[11] *Ibid.*, sid. 10.
[12] *Ibid.*, sid. 9.
[13] Rykov, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 6 och resolutionen från denna konferens i *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 573.

ningar främst på ett visst antal s k ”kvalitativa indikatorer” (*katjestijennje*) eller mål som var avgörande att uppnå. Där ingick sådana faktorer som arbetsproduktivitet, kostnader, jordens bördighet, kostnader för byggmateriel, samt hushållning med och maximalt utnyttjande av resurser i alla sektorer.

Den ”optimala” versionen talade om en 110-procentig ökning av industriarbetarnas produktivitet, en minskning på 35% av industrins produktionskostnader, en minskning av bränslekonsumtionen med 30%, en minskning med 50% av byggkostnaderna, en ökning med 35% av markens bördighet och en reallöneökning på 65% … [14]

Förutom dessa mål fanns många andra, såsom hög kvalitet på varorna, effektiv organisering och ledning av företagen, osv, något som bara kunde betecknas som fromma förhoppningar. Inget av dessa mål skulle förverkligas. Vad som skedde var att kostnaderna ökade, att produktiviteten inte höjdes snabbt nog, eller i själva verket tenderade att minska, osv. Alla sådana förhoppningar var dömda att misslyckas, främst på grund av de metoder som användes för att omsätta planen i handling, vilka låg utanför *Gosplans* kontroll.

Som vi sagt var hela femårsplanen baserad på antagandet att dessa mål kunde uppfyllas. Exempelvis var finansplanerna för sin framgång beroende av tillgång på vissa medel från de besparingar som förutsågs i en rad sektorer. Om detta inte materialiserades skulle det vara omöjligt att genomföra planerna. Planerarna var väl medvetna om att hela denna rad av målsättningar var den grundval som planen stod och föll med. Som en av cheferna för *Gosplan* skrev: ”Detta är ett av de avgörande villkoren, inte bara för industriplanen utan för hela den nationella ekonomiska planen under de kommande fem åren.”[15]

Bland planerarna kunde till och med de mest entusiastiska kommunisterna klart inse att det förelåg en grundläggande motsättning mellan den vikt som lades vid kvantitativ tillväxt och de mål som hade med sänkta kostnader att göra.[16] Det fanns, man behöver knappast tillägga det, också andra skevheter så uppenbara att en expert av Bazarovs kaliber tvingades notera: ”På detta område är sämsta tänkbara resultat att vänta och det kan sluta med en fördelning av produktivkrafterna så oerhört irrationell att själva målet med industrialisering kan misslyckas.”[17] Bazarov var en modig man med visioner och han var inte kommunist. Men det fanns gott om kommunister, inte alla anhängare av högern, som hade en lika kritisk uppfattning av läget.

Prognoserna för jordbruket innehöll ännu en svaghet, men den var mer praktisk än teoretisk. Uppfyllande av planerna för industriproduktion och utrikeshandel, och de mål som avsåg höja levnadsstandarden, var beroende av att jordbruksproduktionen ökade. Nationens tillgångar på livsmedel, leveranserna till den lätta industrin, exportmöjligheterna eller tillgången på utländsk valuta var samtliga avhängiga storleken av skörden och tillgången på en viss mängd råvaror från jordbruket.

Cheferna för *Gosplan* visste att planen lanserades mitt under en spannmålskris. Ratificeringen av planen hade skett samtidigt som anskaffningen misslyckats ännu mer utpräglat än året innan, trots att man just detta år hade infört ”nödåtgärder”. Ransonering av bröd och andra livsmedel hade redan börjat i städerna. En av de ledande tjänstemännen inom *Gosplan* uttryckte problemen utan omsvep, och detta i en propagandabroschyr som var avsedd att

---

[14] Grinko, *a.a.*, sid. 65; Kujbysjev, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 35.
[15] Grinko, *a.a.*, sid. 65.
[16] *Ibid.*, sid. 66.
[17] Citerat från en sovjetisk källa i Daniels, *a.a.*, sid. 358. Bazarov hänvisar inte direkt till frågan om ”kvalitativa indikatorer”, utan till relationerna mellan industri och jordbruk i allmänhet och till frågan om tillväxttakten.

spridas i massomfattning: ”Utsikterna för jordbruksproduktionen under första året av *pjatiletka* (femårsplanen) ger anledning till största oro beträffande hela femårsplanen.”[18]

Rykov uttryckte otvivelaktigt den allmänna meningen både i regeringskretsar och inom *Gosplan* när han, i Bucharins efterföljd, förespråkade en bred rörelse mot en mer fredlig och normal relation med bönderna och en samlad insats för att råda bot på problemen inom jordbruket. Hans förslag togs upp i *Sovnarkom* och ingick senare i de teser om *pjatiletka* som han lade fram vid centralkommittémötet i april 1929. Rykov avfärdade i realiteten den ”optimala versionen”, då de enda siffror som figurerade i den version han var villig att acceptera hade att göra med bildandet av kolchoser och sovchoser, som var identiska i båda versionerna, och målen för ett antal produkter som bränsle, kemikalier och möjligen metaller, som det var särskilt stor brist på. Hans uppfattning var att det var mer praktiskt om de styrande följde de krav omständigheterna ställde i stället för att på förhand engagera sig bakom projekt som kunde visa sig vara överambitiösa.[19]

Som Rykov såg det var huvuduppgiften för femårsplanen inte investeringar i tung industri, ”utan problemet med att uppnå en välbalanserad utveckling av de olika sektorerna i landets ekonomi”.[20] Genom att torgföra denna åsikt hade han vidrört den fråga som verkligen stod på spel, i varje fall vad majoriteten i politbyrån anbelangade. Det är uppenbart att vad han hade i tankarna var jordbrukets efterblivenhet. Den omedelbara situationen var, som han beskrev den i *Sovnarkom*, en avspegling inte bara av ”negativa faktorer på kort sikt (vilket var politbyråns uppfattning, kunde han ha tillagt), utan av mer kroniska bekymmer ”som inte bara skulle vara under ett år utan under flera” och som kunde bli bestående under en längre period. Han var noga med att inte använda ordet ”kris”, men det var uppenbarligen vad han avsåg. Rykov förutsade att om ”den nedåtgående trenden” i jordbruket fortsatte skulle dessa ”svårigheter” fortsätta och krisen förvärras.

Denna bedömning utgjorde basen för den ”tvåårsplan” (*dvuletka*) som han föreslog. Syftet med den var att ”på kortast möjliga tid återställa jordbrukssektorn av landets ekonomi”.[21] Hans förslag var följande:

> ”… vore det inte mer förnuftigt att satsa på de viktiga delar av femårsplanen som kan ge oss möjlighet att korrigera denna obalans, låt oss säga under de två närmaste åren, och skapa en aktionsplan för att eliminera motsättningen mellan den långsamma tillväxten i jordbruket och befolkningens behov och därmed skapa förutsättningar för att denna del av planen ska kunna förverkligas på ett mer effektivt sätt?” [22]

Hans satsning på ökat fokus på frågor som rörde marknadsekonomin, både inom ramen för hans *dvuletka* och för landets ekonomi som helhet, anger en outtalad kritik av majoritetens uppfattning. Han var övertygad om att ”de andra” redan förlitade sig för mycket, eller kanske rent av enbart, på kolchosrörelsen och hade upphört att ha någon tilltro till den privata jordbrukssektorn. Han framhöll också, tämligen rationellt, att ”även om satsningarna på att organisera kolchosrörelsen skulle krönas med all tänkbar framgång skulle det inte lösa problemet med varucirkulationen, eftersom vi fortfarande måste köpa spannmål även om det skulle ske från kolchoserna”.[23] Han utgick därför från att i alla frågor som hade att göra med produktionen och de förhållanden under vilka försäljningen skedde, så skulle kolchoserna reagera på likande sätt som övriga bondeproducenter.

---

[18] Grinko, *a.a.*, sid. 71-72. För detaljer se senare, hans ”Plan velikich robot” utgavs som broschyr.
[19] Rykovs avslutningsanförande i *Sovnarkom*, *Pravda*, 6 april 1929.
[20] *Ibid*.
[21] Citerat från partiarkiven, *16-taya Konferentsija VKP(b)*, stenogram, Moskva 1962, sid. 794, not 135. Vi har redan omnämnt Rykovs plan i kap. 12.
[22] Rykov, *Pravda*, 6 april 1929.
[23] *Ibid*.

Rykovs förslag stämplades omedelbart som ”irrläror”. Vid plenum avfärdade Stalin *dvuletkan* [tvårsplanen] mer eller mindre utan några argument. Han sade att även om det såg ut som en bra idé, så framhävde den i själva verket femårsplanens brist på verklighetsförankring.[24] Stalin sade också att Rykov inte kunde se skillnaden mellan kollektivbruk och privatägande bönder som klamrade sig fast vid sina lager av spannmål och kritiserade honom för något som i själva verket var en mycket realistisk bedömning av läget … med argumentet att detta påminde om Frumkins uttalanden. Detta är ett exempel på den sorts argument som Stalin använde sig av i attackerna mot högern i sitt tal på aprilplenum.

De mål *Gosplan* satt upp för jordbruket var mer realistiska än de man tänkte sig för industrin.[25] I detta läge var politbyråns mål för jordbruket mindre ambitiösa än för industrisektorn, men likafullt var siktet högt ställt. Andelen besådd areal skulle öka med 20% och skörden med 17%.[26] Antalet hästar skulle öka med 19%, antalet kor med 21%, osv.

En spektakulär ökning planerades för bomull och lin och flera andra råvaror. Stora resurser skulle ställas till jordbrukssektorns förfogande, bl a cirka 7-8 miljarder direkta statliga investeringar, förutom den mycket stora andel av folkets egna resurser som det också talades om i planen. Enligt dekret från partiet och Högsta sovjet[27], skulle det under femårsperioden produceras jordbruksmaskineri till ett värde av cirka 3 miljarder rubel, bl a 80 000 traktorer och dessutom skulle traktorer importeras. (Det bör framhållas att när planen lanserades översteg det totala värdet av existerande jordbruksmaskineri inte 1 miljard och maskinerna i fråga var endera av enkel konstruktion eller bestod av bonderedskap av enklast tänkbara slag.)

Genom planmålen hoppades partiet kunna ta ett betydande steg framåt i försöken att utveckla produktionen av konstgödsel. I detta skede var konstgödselproduktionen obetydlig – cirka 420 000 ton – men man bedömde att den när femårsplanen var avslutad skulle ha ökat till 8 miljoner ton och att konstgödsel skulle vara tillgänglig för alla arealer avsedda för industriella grödor och en viss andel, om än fortfarande liten, för andra områden.[28] I de resolutioner som antogs på sextonde partikonferensen hette det att när väl dessa mål uppnåtts, vid slutet av femårsperioden, ”skulle en lösning i princip ha nåtts på spannmålsproblemet”.[29] Detta var ett löfte som skulle upprepas vid flera tillfällen.

Trots att målen för jordbrukets del i *pjatiletka* hade hållits inom realistiska gränser var det emellertid just inom den sektorn som planen råkade ut för ett av sina svåraste bakslag.

Jordbrukets femårsplan led av en rad svagheter, som otvivelaktigt var lika uppenbara för dåtidens ekonomer som för dagens. I synnerhet var antagandena om de finansiella resurser som stod till buds för jordbruket överoptimistiska[30] och planerarna hade också gjort sig skyldiga till överdriven optimism beträffande de ”kvalitativa indikatorerna”. Planen visade sig inte

---

[24] *Bolsjevik*, N° 23-24, 1929, sid. 43.

[25] Ett aktuellt sovjetiskt inlägg har avvisat *dvuletka* för att den bara handlade om ”sekundära frågor som jordbruksskatt, prispolitik, konstgödsel, ”agrominimum” och struntade i partiets linje om industrialisering och socialistisk uppbyggnad av landsbygden. Se *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, Moskva 1962, sid. 794, not 135.

[26] Om dessa siffror, se Grinko, *a.a.*; Volf, *Planovoje Chozjaistvo*, N° 2, 1929 och *NAF*, N° 4, 1929; Resolution från femte sovjetkongressen om femårsplanen i *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 41; Resolution från sextonde partikonferensen i *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 570-73.

[27] Olika texter ger olika siffror, eftersom regeringen hela tiden ändrade dem. Data om uppfyllandet av planen är viktigare.

[28] René Dumont uppger att 1940 producerades bara 3 miljoner ton. *Sovkhoz, Kolkhoz et le Problématique Communisme*, Paris 1964, sid. 54.

[29] *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 573.

[30] De ekonomiska planerna för jordbruket baserades t ex i stor utsträckning på antagandet att det skulle vara möjligt att ersätta lånen till bönderna inom rimlig tid, trots att det var känt att det antagandet var orealistiskt. Se *NAF*, N° 6, 1929, sid. 54.

bara vara omöjlig att verkställa, utan drabbades också av en rad katastrofala motgångar. Misslyckandet gick emellertid inte att skylla på brister i de ekonomiska och tekniska beräkningar som den baserades på. Planerna för utvecklingen av jordbruket, som framställts inte bara av *Gosplan* utan också *Narkomzem*, den kooperativa rörelsen och *Kolchortsentr*, hade tänkts ut inom ett socialt ramverk som idag känns anmärkningsvärt återhållsamt. Den delen av planen hade också framstått som acceptabel även för ledarna för högern, som inte motsatt sig den.

Volf, som var *Gosplans* talesman i jordbruksfrågor[31], var en person som aldrig någonsin kunnat misstänkas för ”högeravvikelse” och som alltid såg till att göra symboliska hänvisningar till dem ”som inte förstod betydelsen av kampen mot kulakerna”, osv,[32], men de förslag han lade fram innehöll ändå inga uppenbara åtgärder mot kulakerna. Tvärtom betonade han vikten av att uppmuntra bönderna att berika sig. De styrande skulle inte vara så oförståndiga att de kunde anse sig ha råd att bortse från den produktiva verksamheten hos ”de ekonomiskt mest aktiva delarna av medelbönderna”, vilket han försökte övertyga högt uppsatta tjänstemän inom *Gosplan* om.[33] Spekulanterna måste hållas nere och de välbärgade bönderna hindras från att bli kulaker, ”men vi skulle orsaka vår sak oreparerbar skada om vi inte skilde mellan den bonde som blivit rik på att exploatera andra och den som förbättrar sina villkor inte genom att spekulera utan genom att lära av det vi försöker lära ut, och hoppas kunna lära ut, om återskapande av och förbättring av jordbruksmetoderna”.

Hade den inställningen accepterats skulle det ha bidragit åtskilligt till att mildra våldsamheten i kampanjen mot kulakerna. Författaren till dessa ord, som var fullt medveten om att hans varningsord implicerade en mer moderat syn på kulakfrågan, tillade: ”Naturligtvis finns ingen klar skiljelinje mellan de medelbönder som stiger uppåt i samhället och kulakerna.”[34]

Planen, och det program den var ett uttryck för, som den presenterades i landet och godkändes på högsta nivå i april-maj 1929, gav fortfarande avsevärd långsiktig betydelse åt den privata sektorn inom jordbruket. Den hade utarbetats med den genuina förhoppningen att kunna ge assistans åt denna sektor och förse den med förhoppningar om en kontinuerlig förbättring av livssituationen inom ramen för vad som var välbekant för bönderna.

Planens ”klasskaraktär” låg inte i dess långtgående ambitioner riktade mot kulakerna, utan i stället i målet att kringgå de välbärgade skikten bland bönderna, samtidigt som man fortsatte att samarbeta med dem, genom att upprätta en statlig och kollektiv sektor vars produktiva insatser skulle vara minst jämbördiga med de 10% som utgjordes av ”välbärgade bönder och kulaker”. Enligt Volf var detta skikt i besittning av 40% av den spannmål som gick till avsalu, även om den siffran förefaller överdriven.

Som Kujbysjev meddelade på sextonde partikonferensen var det logiskt att anta att ”staten kommer att ha sådana medel till sitt förfogande för att reglera varuflödet mellan stad och land, att de svårigheter vi nu dras med kommer att ha bemästrats med lätthet i slutet av femårsperioden”.[35] Volf tillade konstaterandet att de rika bönderna inte längre skulle kunna hänge sig åt spekulation, eller hålla inne sin spannmål, utan bli tvungna att sälja till regeringen. Om detta verkligen var avsikten skulle man kunna tro att regeringens officiella inställning till kulakerna inte på något avgörande sätt skilde sig från Bucharins teori om att ”rota” (*vrastanije*) kulakerna i socialismen, vilken ju hade utsatts för så kraftfulla angrepp. Som vi kommer att se var det just vad *Gosplan* tänkte sig.

---

[31] Han avrättades som sabotör i april 1933.
[32] *Planovoje Chozjaistvo*, N° 2, 1929 och *NAF*, N° 4, 1929.
[33] *Planovoje Chozjaistvo*, N° 2, 1929, sid. 133.
[34] *Ibid*.
[35] *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 34; Volf, *NAF*, N° 4, 1929, sid. 6.

Som *Gosplan* såg det, skulle statens och den kollektiva sektorns roll vara dubbel: den skulle vara en viktig källa till spannmålsutbudet och på samma gång skulle den, genom sin ekonomiska överlägsenhet, framstå som ett föredöme också för de mer välbärgade bönderna genom att bidra till att vinna över och rekrytera dem till den kollektiva sektorn. (Det bör påpekas att på detta stadium var det också den officiella uppfattningen i partiet och regeringen). I ett läge då kvalitet var av högsta betydelse var det viktigt att undvika att driva igenom onödigt ambitiösa mål, som skulle kunna skada den kvalitet som krävdes av denna sektor.

Enligt *Gosplans* uppskattningar förväntade man sig att kolchoser och sovchoser 1932 skulle stå för 13% av den besådda arealen (och 17,5% året därpå), vilket skulle ge 13% av spannmålen på marknaden[36], dvs 500 miljoner pud spannmål från hela den förväntade skörden.

Om denna förhoppning också blivit verklighet är det då inte sannolikt att Sovjetunionen skulle ha förskonats från en katastrofal period?

Man beräknade att sovchos-sektorn i slutet av femårsperioden skulle uppgå till 5 miljoner hektar och kolchos-sektorn till 22 miljoner.[37] Kolchosbefolkningen skulle uppgå till 20 miljoner, eller cirka 4,5 miljoner hushåll i huvudsak organiserade i *tozy*.[38]

Åsikterna var delade i frågan: den kooperativa uppfattningen var att *toz* skulle vara huvudformen, medan andra förordade större format, framför allt *arteli*. Den femårsplan den kooperativa rörelsen lade fram talade om att av 4,4 miljoner kollektiviserade hushåll skulle 3,5 miljoner vara organiserade i *tozy*.[39]

Enligt Volf skulle större delen av kolchosmarken vara organiserad i storjordbruk, som skulle betjänas av maskin- och traktorstationer (MTS). Det handlade om nya former som man på denna tid fäste stora förhoppningar till. Men med tanke på att de 120 000 traktorer som skulle fördelas till kolchoserna inte vara tillräckliga för att mekanisera hela kolchossektorn var bedömningen att hälften av kolchoserna fortfarande skulle bestå av småjordbruk.[40] Där skulle hästar stå för huvuddelen av draginsatserna.

På kolchoserna skulle huvuddelen av insatserna ägnas åt spannmålsproduktion, medan hälften av boskapen även fortsatt skulle vara kolchosmedlemmarnas egendom.[41] Den återhållsamhet planerarna uppvisade när det gällde detta berodde på att boskapsuppfödning var en rätt komplicerad historia som var svår att organisera kollektivt eller att hitta ett fokus för dessa aktiviteter liknande det man hoppades att traktorerna skulle svara för i spannmålssektorn.

Gosplans uppfattning var att sovchosernas bidrag vad gällde boskapsuppfödning också skulle vara begränsat och att den verksamhet som skulle förekomma på det område i huvudsak skulle vara experimentell.

Beträffande de olika formerna av MTS, med uppgift att ge kolchoserna möjlighet att fungera i större skala, var den roll som de hade tilldelats mycket blygsam i femårsplanen och berörde bara 2,3 miljoner hektar. Deras uppdrag var att utforska de möjligheter som denna nya form hade med slutmålet, kanske inom tio år, att betjäna cirka 20 miljoner hektar … [42]

Eftersom den enskilde bonden även i fortsättningen skulle vara drivkraften i jordbruksproduktionen, kunde det inte vara tal om att bortse från den privata sektorn. Trots den enorma sats-

---

[36] De siffrorna härrör från resolutionen från sextonde partikonferensen, se *KPSS v Rezojutsijach*, band II, sid. 571. *Gosplan* var mindre ambitiös.
[37] Volf, *NAF*, N° 4, 1929, sid. 6.
[38] Veisberg, ”Leninskaja kooperativa v pjatiletnem plane”, *Planovoje Chozjaistvo*, N° 3, 1929.
[39] Se Krajevs kritik av planen för kooperationen 1928-39, *NAF*, N° 6, 1929.
[40] Volf, *Planovoje Chozjaistvo*, N° 2, 1929, sid. 111.
[41] *Ibid.*, sid. 113.
[42] *Ibid.*, sid. 106.

ning som ansågs nödvändig för att upprätta en stark socialiserad sektor, skulle därför huvuddelen av de tillgängliga krediterna också i fortsättningen gå till bönderna. Den kooperativa rörelsen skulle få den dominerande rollen, eftersom planerarna ansåg att bildandet av kollektivjordbruk nästan helt skulle ske inom ramen för kooperativen.

Närmare band skulle knytas mellan den kooperativa rörelsen och bönderna, i huvudsak via ”kontraktssystemet”, som var tänkt att påverka den totala produktionen av råvaror och 75% av sådden.[43] Vid denna tid lade berörda regeringsdepartement, och i synnerhet centralkommittén, betydande vikt vid ”kontraktssystemet”, som betraktades som det viktigaste instrumentet både för kollektiviseringen och försöken att öka produktionen. De kontrakt som skulle ingås med en grupp bönder, eller vanligare med hela samhällen och som man hoppades skulle sträcka sig över ett flertal år, försåg centralkommittén med visionen av en jordbrukssektor som gick att passa in i den allmänna ramen för en nationell ekonomisk plan på samma sätt som skett med industrisektorn.

I augusti skulle centralkommittén göra följande konstaterande:

> ”Genom att omorganisera bondejordbrukens arbete på basis av kontrakt med staten, och därmed se till att staten erhåller den del av böndernas överskott som kan saluföras, kommer systemet med *kontraktatsija* att sammanföra miljontals bondeägor inom ramen för en enhetlig statlig plan och därmed bidra till att få ett slut på de kaotiska förhållandena på marknaden.” [44]

Intressant att notera är vilken roll som *Gosplan* förväntade att bysamhällena skulle spela. Via kontraktssystemet var dessa samhällen tänkta att gradvis utvecklas mot ett kollektiviserat produktionssystem genom att själva bilda jordbrukskooperativ, som till att börja med skulle vara producentföreningar av enklast tänkbara slag. Denna process skulle tjäna som plattform för en framtida kollektivisering i massomfattning av bönderna, vilket inte ingick i den aktuella femårsplanen.

Inom själva bysamhällena skulle jordbruken vara privatägda under långt tid och klasskillnader fortsätta att existera, men de välbärgade bönder som slöt ett kontrakt med resten av samfälligheten skulle inte längre ha mycket utrymme för att hur man skulle göra med spannmålsöverskottet.[45] Den politik som planen förespråkade gentemot bysamhällen och deras roll i kollektiviseringen anslöt sig nära till vad Suchanov föreslagit, trots den hårda kritik hans idéer tidigare utsatts för av Kommunistiska akademin. Men olyckligtvis, i likhet med många andra goda idéer följdes inte heller denna upp.

En uppgift för den kooperativa rörelsen var att i sin omloppsbana få in 85% av bondehushållen. Det hade beräknats, enligt de mest optimistiska siffrorna, att cirka 40% av hushållen redan var inblandade i någon form av jordbrukskooperativ.[46] Men förutom denna uppgift hade den kooperativa rörelsen också ansvaret för att hjälpa jordbrukarna i produktionen genom att öka mekaniseringen och förbättra brukningsmetoderna, samt främja tillväxten av alla existerande former av samverkan inom jordbruket, inklusive kolchoser. Deras insatser skulle stärkas ytterligare med en rad incitament som var knutna till pris- och skattepolitik, leveranser och en fördelning av nationalinkomsten som skulle gynna bönderna, osv.

Huvudsyftet med den första femårsplanen för jordbruket var att hitta en lösning på det grundläggande problem som plågade staten, nämligen spannmålsbristen.[47] *Gosplans* främsta bekymmer var att kunna dra landet ur ett tillstånd där hotet om hungersnöd var en ständig

---

[43] *Ibid.*, sid. 116; Veisberg, *Planovoje Chozjaistvo*, N° 3, 1929, sid. 106.
[44] Beslut i centralkommittén, 26 augusti 1929. *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 52, På ryska är sista uttrycket *rynotjnaja stichija*.
[45] Volf, *Planovoje Chozjaistvo*, N° 2, 1929, sid. 116-17.
[46] Veisberg, *a.a.*, sid. 100; i *KPSS v Rezoljutsijach*, band II.
[47] Grinko, *a.a.*, sid. 69-71.

realitet och planerarna var därför ovilliga att de närmaste fem åren ge sig i kast med något program för sociala förändringar eller intensifierad utveckling som kunde visa sig onödigt ambitiöst eller kostsamt. Planen förutsåg ingen spannmålsexport förrän alldeles i slutet av femårsperioden då man räknade med att de första fem miljonerna ton skulle finnas tillgängliga. Tills dess ansågs det osannolikt att den ryska spannmålshandeln med utlandet skulle kunna återupptas.[48]

Man förväntade sig heller inte att det skulle ske någon förbättring av tillgången på livsmedel i landet innan femårsperioden var till ända. Samtidigt var den allmänna uppfattningen att budgeten för ”spannmål och foder” skulle vara snäv. Nu när Rykovs förslag om en *dvuletka* hade avvisats hade ingen i planeringskretsar på regeringsnivå någon idé om hur landet skulle kunna få bukt med svårigheterna under de närmaste åren innan man börjat skörda frukten av nya fabriker och andra utlovade nyheter i femårsplanen. Under tiden måste landet ta ett språng ut i det okända, men planerarna var säkra på att när väl de närmaste årens ovisshet avklarats, skulle det ändå vara möjligt att sörja för en mer säker grund som Sovjetryssland kunde bygga sin framtid på. Det program som de avsåg omfattade planer för att producera jordbruksmaskiner och konstgödsel, en ökad tillverkning av traktorer[49], planer baserade på en stärkt kooperativ rörelse och kontraktssystemet, en kraftfull statlig jordbrukssektor fokuserad på kolchoser och sovchoser, vilka skulle utrustas för *industriellt jordbruk* med bästa tänkbara vetenskapliga teknik och, förutom allt detta, skolning av väl kvalificerade kadrer och den totala effekten av olika ekonomiska incitament att erbjuda småbönderna. När väl dessa mål uppnåtts skulle det vara möjligt ”att utdela ett förintande slag mot det övre skiktet av kulaker i byarna, vilket skulle utmynna i en progressiv era inom jordbruket för den breda massan av mellan- och småbönder”.[50] Samtidigt skulle detta lösa frågan om tillgången på livsmedel. Åter bör betonas att frasen ”ett förintande slag mot det övre skiktet av kulaker” bara var ett talesätt som var ”på modet” vid denna tid och som måste användas för att avvärja risken för att dra på sig politbyråns missnöje. *Vad det verkliga programmet beträffade var det helt klart* ”vrastanije” *som avsågs, även om det ordet inte nämndes. Det fanns inga förslag om att tillgripa våld, eller någon som helst annan metod, förutom sådana av rent ekonomisk karaktär. I själva verket avråddes kraftfullt från sådana tankar*.

Kollektiviseringsplanerna var djärva till sin inriktning, som det anstod en satsning utan motstycke i världshistorien, men inte heller här hade försiktighetsgränserna överskridits. *Frågan om masskollektivisering av flertalet bönder hade ännu inte ens rests*. Inte ens den helt och hållet fantasifulla och ogrundade femtonårsplanen, ett verk av ekonomen Sabsovitj vid *Gosplan*, innehöll något om kollektivisering av bönderna före slutet av den tredje femårsperioden, dvs kring 1943.[51]

Det rådde allmän samstämmighet om principen att såväl storskalig jordbruksproduktion som kollektivisering måste införas gradvis, när de materiella förutsättningarna förelåg. Även huvuddelen av texter och kalkyler med ursprung i centralkommitténs olika avdelningar, eller Stalin själv, utgick enhälligt från att kollektivisering inte skulle vara möjligt utan en tillräcklig nivå av mekanisering och framför allt tillräcklig traktortillgång.

De projekt och planeringsdokument som hade att göra med böndernas samhälleliga utveckling, och som cirkulerade i mitten av 1929 och även i slutet av detta år, skilde sig till sin anda inte mycket från de program som högern presenterat. *Gosplans femårsplan för jordbruket*

---

[48] Volf, *NAF*, N° 4, 1929, sid. 6, 8.
[49] *Gosplan* var fullt medveten om att produktionen av traktorer släpade efter och att den hjälp som beviljats fattig- och medelbönder var otillräcklig. Volf i *NAF*, N° 4, 1929, sid. 6 talar om en ”otillåtlig” brist i produktionen av traktorer, osv.
[50] Grinko, *a.a.*, sid. 71-72.
[51] Sabsovitj, *Planovoje Chozjaistvo*, N° 1, 1929, sid. 103.

hade sammanställts av ett antal specialister och baserade sig på en större gemensam fond av expertkunskaper och sunt förnuft och den kunde otvivelaktigt ha tjänat som grund för att utforma den framtida utvecklingen av sovjetisk landsbygd.

Med tanke på den dramatiska händelseutvecklingen som slutligen följde på den sovjetiska landsbygden inställer sig ofta frågan huruvida någon annan lösning hade varit möjlig eller om något politiskt alternativ existerat. Svaret är att femårsplanen för jordbruket, som utarbetats av *Gosplan* i samarbete med folkkommissariatet för jordbruket och specialister från den kooperativa rörelsen, stod för just ett sådant alternativ, men det kom aldrig att verkställas. Centralkommittén, eller snarare politbyrån och sekretariatet, hade egna avdelningar som också höll på att studera jordbruksfrågorna, men den inriktning enligt vilken de arbetade stämde inte alltid överens med den allmänna meningen bland experter och tjänstemän i och utanför partiet i de olika regeringsavdelningar som ägnade sig åt jordbruksfrågor. Dessutom hade inte ens Bauman, som var *obkom*-sekreterare och nummer två efter Molotov i centralkommitténs jordbruksavdelning, någon information om vad som var på gång i generalsekretariatet förrän i efterhand. I juni 1929 sade Bauman: ”Det kommer inte att krävas hundra år, men vi kommer säkerligen att behöva ett eller två årtionden, det är så vi måste se på utvecklingen av kollektiviseringen i Moskva-guvernementet.”[52] Detta uttalande var helt i linje med femårsplanens anda och med de allmänna stämningarna i partiet. Det råder ingen tvekan om att hans ord avspeglade hans uppriktiga mening. I detta läge var det otänkbart att driva igenom en snabbare utveckling i denna sektor och partiet skulle inte ha gått med på något sådant. En märklig och störande faktor hade emellertid uppstått, även om man inte insåg dess betydelse vid denna tid: samtidigt som generalsekreteraren höll på att kriminalisera högerns teorier, antogs högtidligt på allra högsta nivå planer för jordbruket och kollektiviseringen som hade mycket gemensamt med högerns ”irrläror”. Detta är tecken på den motsättning vi har talat om.

2. Debatten om kolchosstrategin

Hur skulle jordbruket kollektiviseras? Vilka metoder skulle användas och hur skulle kollektiviseringen utformas? Ämnet hade formellt diskuterats på femtonde partikongressen, men ett och ett halvt år senare fanns fortfarande inget forskningscenter för kolchosfrågor. Över huvud taget förekom inget seriöst forskningsarbete om kolchosrörelsen, trots att denna existerat i minst tio år. Kalinin pekade på att situationen helt skilde sig från industrin, där *VSNCh* hade 36 forskningsinstitut för studier av industripolitiken.[53]

Vid denna tid uppvisade den kooperativa produktionen ett stort antal olika former. *Kommunij*, *arteli* och *tozy* ingick samtliga i stort under den allmänna beteckningen kolchos. Så sent som i slutet av 1929 hade andelen *tozy* stadigt ökat och utgjorde drygt 60% av alla existerande kolchosorganisationer. De tre föreningstyperna sågs som högre former, men på lägre nivå hade en räcka organisationer uppstått mer eller mindre spontant. De var till och med fler än kolchoserna, fast med en lägre nivå av gemensamhet och flera som uttalat sig hade begärt att de skulle betraktas som en del av kolchosrörelsen. Ett officiellt dokument från centralkommittén hade mycket riktigt föreslagit att de skulle inkluderas i de lokala avdelningarna av kolchosernas administrativa struktur.[54]

Det handlade om små föreningar, ofta bestående av en stor familj, eller som mest några familjer, som gått samman för att köpa maskiner för gemensam användning eller för att konsolidera sina ägor som sedan kunde brukas gemensamt. Emellanåt bestod de av hela byar (eller bondesamfund), som själva bildat kollektiv för gemensamt arbete med vissa grödor eller någon särskild del av boskapsuppfödning.

---

[52] Tal av Bauman vid plenarsammanträde med Moskvas partikommitté, *Pravda* 16 juni 1929.
[53] Kalinin, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 143.
[54] Beslut av centralkommittén 27 juni 1929, *Kollektivzatsija selskogo chozjaistvo*, dok. N° 46.

Vid sidan av de kooperativa företag som existerade för att bearbeta jordbruksprodukter, och som *Gosplan* betraktade som en viktig faktor i kollektiviseringen av jordbruksproduktionen, hade det uppstått nya enheter i form av ”*kooperativa maskin- och traktorkolonner*” och enkla stationer för uthyrning av jordbruksredskap.

I såväl tidningar som berörda regeringsinstanser fördes livlig debatt mellan olika åsiktsströmningar, inte bara om de relativa förtjänsterna och potentialen hos olika former, utan också om principfrågor relaterade till karaktären hos rörelsen i stort. Men rent allmänt rådde enighet om att den nödvändiga kunskapen och erfarenheten saknades på detta område och att de riktigt välutbildade kadrer som krävdes för en insats av detta omfång inte existerade. Det var därför nödvändigt att gå försiktigt fram och börja med att uppmuntra framväxten av bra modellföretag, som i sin tur kunde bana väg för en snabb tillväxt av hela den kollektiva rörelsen. Detta var den logiska kurs som förespråkades av många och i synnerhet av Kalinin. I maj 1929 gjorde han följande konstaterande i ett samtal med någon eller några oidentifierade: ”Alla som tror att allt detta kan genomföras utan ansträngning, med primitiva medel och utan stöd av ingenjörer och högkvalificerade specialister är varken marxist eller kommunist utan bara en småborgare, en person med inskränkt syn på bönderna.” [55]

Vid samma tillfälle uttryckte Rykov samma inställning, när han pekade att kollektiviseringen inte bara handlade om ekonomiska resurser och att rent praktiskt skulle en långt mer betydelsefull faktor vara: möjligheten att leverera den nödvändiga tillgången på traktorer, maskineri och konstgödsel. ”Alla försök att upprätta kolchoser på basis av *socha* skulle bara misskreditera hela uppgiften att skapa en samhällelig bas och i praktiken vara ett säkert recept på misslyckande.”[56]

Rykov, Kalinin och faktiskt även partiledningens majoritet var alla övertygade att om de följde denna princip kunde de skydda kolchosrörelsen från de katastrofala följderna av brådstörtad handling och därigenom trygga att den till sist skulle framstå som en överlägsen social och ekonomisk kraft, vilket ju var enda skälet till hela företaget.

Men problemen med materiel och utrustning var inte det enda som de aktivister och specialister som var inblandade i den kollektiva och kooperativa rörelsen hade att tampas med. Och i de livfulla diskussioner som pågick stod det klart att två tankeskolor stod mot varandra, ”statsfraktionen” och den ”kooperativa fraktionen”. Den förra var mer intresserad av statens omedelbara intressen, medan den senare tenderat att lägga större vikt vid böndernas intressen och var angelägen om att rörelsen skulle ha helhjärtat stöd där.

Om man betänker detta är det lättare att förstå argumenten från dem som var för de enklaste formerna av kooperation. En del motsatte sig kraftfullt små kolchoser, som vid denna tidpunkt utgjorde huvuddelen av rörelsen, med argumentet att en organisation av den sorten knappast skulle vara mer effektiv än ett välskött kulakjordbruk. Deras mål var därför att hindra bildandet av sådana dvärgkolchoser.[57] De som på allvar anslöt sig till principen att den kollektiva rörelsen skulle vara frivillig till sin karaktär insåg mer än väl att ett sådant förslag inte kunde genomföras utan någon form av administrativt tryck och inte heller delade de entusiasmen i politbyrån och bland några ledande *Kolchortsentr* över oerhört stora strukturer.[58]

Enligt Kubjak, från *Narkomzem* i ryska sovjetrepubliken, var försöken att motverka ökningen av små kollektivjordbruk missriktade på grund av att den kollektiva sektorn fortfarande under

---

[55] Kalinin, *5-ty S´ezd Sovetov*, stenogram, bulletin N° 15, sid. 39. Skulle han ha gått så långt i november?
[56] *5-ty S´ezd Sovetov*, stenogram, bulletin N° 7, sid. 8; Volf, *Planovoje Chozjaistvo*, N° 2, 1929, sid. 103. Stalin själv sade samma sak i april, *Bolsjevik*, N° 23-24, 1929, sid. 32.
[57] Volf, *NAF*, N° 4, 1929, sid. 8.
[58] Kaminskij, *16-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram, sid. 187.

lång tid måste klara sig utan traktorer och i stället tvingas använda sig av oxar eller hästar. Så länge som den situationen varade skulle småskaliga kollektiv med nödvändighet vara den förhärskande formen.[59]

Andra debattörer var än mer öppenhjärtiga i sin kritik av storskaliga organisationer, som de endera öppet eller på ett maskerat sätt, betecknade som ”byråkratiska”. De utfärdade varningar om riskerna med abrupt övergång till överdrivet stora organisationer i stället för att gå långsamt fram. Som de såg det skulle varje försök att nonchalera dessa mellanstadier i utvecklingsprocessen strida mot regimens uttalade mål att skola bönderna och genomföra en gradvis omvandling av landsbygdsekonomins struktur. Resultatet skulle mycket väl kunna bli en tillbakagång eller rent av sammanbrott för hela processen.[60]

För många av dessa skribenter var uppgiften att omvandla bondesektorns sociala och ekonomiska struktur med nödvändighet mångfacetterad, där man måste ta hänsyn till hela raden av existerande kooperativa former, från de mest primitiva föreningarna, som ändå förtjänade alla former av stöd, till de som var mer komplexa, bättre utrustade och organiserade och som kommit längre i utvecklingen.[61] Enligt deras uppfattning gjorde respekten för principen om frivillighet att det på detta stadium var nödvändigt att ge den ledande rollen till *toz*[62], som i praktiken framträtt som den främsta kollektiva formen.

Kalinin hade för sin del inget emot att bilda storskaliga jordbruksföretag, i synnerhet om de organiserades inom ramen för ”delade bystationer”, som de kallades vid denna tid. Men hans syn på små kollektivjordbruk var färgad av Marx´ teorier om utvecklingen av kapitalistiska företag, och han såg dem som representanter för ”manufakturfasen” som sedan skulle följas av den egentliga industrifasen då maskin- och traktorstationerna skulle ha rollen av ”fabriker”. Enligt honom skulle kolchoserna uppmuntras som nödvändiga faktorer i den utvecklingsprocess som slutligen skulle bana väg för framtida ”delade bystationer”.[63]

Förutom de nämnda idéerna hade han en intressant teori om relationerna mellan den kollektiva och den privata sektorn i jordbruket, vilken han presenterade vid partikonferensen. Kalinin, ”den meste högermannen i hela högern” (som Victor Serge kallade honom), hade ställt sig på Stalins sida mot högern, även om alliansen var helt och hållet taktisk. Kalinins argument mot högern var inte det minsta övertygande, för han var otvivelaktigt för att ge den privata sektorn större betydelse och trots det taktiska manövrerande han ägnade sig åt i fraktionsstriderna, hade inte hans bondevänliga åsikter för ögonblicket förändrats. Han var bestämt emot alla former av våld mot bönderna och även om hans stöd till Stalin fick honom att stödja en politik av rakt motsatt karaktär hoppades han säkert på att den stadigt förvärrade krisen skulle få Stalin att följa en mer moderat linje. Han såg inte kollektiviseringen som något som skulle skada den privata sektorn, utan snarare som en kompletterande verksamhet som direkt skulle gynna bönderna som självständiga brukare.[64] Därför hade han välkomnat agronomen Markevitjs försök vid Sjevtjenko-sovchosen i närheten av Odessa som ytterst hoppingivande.

Detta var den första maskin- och traktorstationen och vi kommer senare att diskutera det experiment som där pågick. Bönderna uppmuntrades att kollektivisera sina ägor och MTS utförde det tunga arbetet åt dem och gav dem möjlighet att specialisera sig på boskapsupp-

---

[59] Kubjak, *16-ty S´ezd VKP(b)*, stenogram, sid. 200-01.
[60] Bumper, ”Dalneisjije vechi kolchoznogo stroitelstva”, *Bolsjevik*, N° 1, 1929, sid. 35; Sjarikov, *Bolsjevik*, N° 16, 1928, sid. 58-60; Anissimov, ”O traktornych kolonnach”, *Bolsjevik*, N° 1, 1929, sid. 48.
[61] Kulikov, *NAF*, N° 2, 1929, sid. 76.
[62] Bumper, *a.a.*, sid. 34-35.
[63] Kalinin, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 142.
[64] Kalinin, *ibid.*, sid. 140 och *5-ty S´ezd Sovetov*, stenogram, bulletin N° 19.

födning, trädgårdsodling och andra delar av produktionen i de icke kollektiviserade delarna av deras jordbruk. Sovchosen rapporterade att ett stort antal fruktträdgårdar, grönsaksodlingar och vinodlingar hade växt upp runt maskin- och traktorstationen och att boskapen sköttes bättre. En tydlig förbättring av levnadsstandarden var märkbar för många bönder.[65]

Dessa rapporter var alltför optimistiska och något förhastade, ty försöket med ”Stationen” befann sig ännu på ett alltför tidigt stadium för att tillhandahålla en solid bas för den sortens slutsatser, men till sist visade de sig tillräckligt trovärdiga för att Kalinin skulle bli övertygad om att han hittat en tänkbar lösning på problemet med att sammanjämka den privata och kollektiva sektorns intressen. Han lät sig inte påverkas av talet om att ”Stationen” bidrog till att skapa välbärgade bönder, eller potentiella kulaker, och han betonade att det inte fanns någon anledning att tro detta. Tvärtom var han övertygad om att utvecklingen gick i rätt riktning. Ju mer kollektiviseringen kunde uppfattas som fördelaktig för bönderna [dvs det *enskilda* bondejordbruket – M L], desto mer skulle det väcka entusiasmen hos den enskilde bonden och därmed bana väg för fortsatt kollektivisering.

Kalinins teori gick ut på att det skulle bli lättare att kollektivisera all jordbruksproduktion om bönderna fick möjligt att först få ökat välstånd under ett system av partiell kollektivisering. Av detta skäl stödde han Markevitjs idé om att tills vidare lämna boskapsuppfödningen i böndernas händer. Efter framgångarna med gemensam odling av åkrarna, tack vare ”Stationens” insatser, skulle nästa steg bli att kollektivisera boskapsuppfödningen och det skulle gå så mycket lättare som det skulle ha böndernas stöd, nu när de övertygats av de goda resultaten av spannmålsproduktionen.[66]

I ljuset av vad vi nu vet är det möjligt att klarare se vilka problem Sovjetunionen kunde ha besparats, inte minst vad gäller boskapsuppfödningen, om den sortens idéer vunnit gehör.

Den fråga som orsakade mest kontroverser var kopplad till ”Maskin- och traktor-kolonnerna” och ”Stationerna” och i denna fråga var huvudaktörerna tydligt uppdelade i två motsatta läger, ”Statsfraktionen” och den ”kooperativa fraktionen”.

Det första av dessa experiment hade startats 1927 på Sjevtjenko-sovchosen under ledning av Markevitj.[67] 1929 hade det kommit en bra bit på väg och väckte redan uppmärksamhet. Verksamheten där hade väckt stora framtidsförhoppningar. Vid den tiden hade ”Stationen” tecknat kontrakt med cirka trettio byar. Det hela gick ut på att en del eller alla invånare organiserades i en *toz* eller ”Förening för sådd” (*posevnoj tovarisjtjestvo*) som överlämnade allt ansvar till Stationen för att utföra det tunga arbetet på åkrarna, som för detta ändamål samlats i stora enheter. Enligt överenskommelsen skulle ”Stationen” stå för traktorer och andra nödvändiga maskiner, samt utvalda grödor och tekniker med uppgift att lära bönderna använda maskinerna. Allt arbete, inklusive det som utfördes av traktorerna, gjordes av bönderna själva under ledning av agronomer och tekniker knutna till ”Stationen”.

På detta stadium ägdes all tung utrustning av sovchosen och tillhandahölls bönderna enligt ett kontrakt, men föreningen hade möjlighet att köpa den om den kunde. Alla bönder var tvungna att utföra allt övrigt arbete som behövdes på åkrarna och ägna dem normal skötsel, framför allt vad gällde att hacka och rensa ogräs. Varje individ ansvarade för sin egen mark, eftersom åkrarna slogs samman för gemensam brukning bara när det gällde tungt arbete.

---

[65] Kalinin, *ibid*.
[66] Kalinin, *5-ty S´ezd Sovetov*, stenogram, bulletin N° 19.
[67] Markevitj sammanfattade sina erfarenheter i boken ”Mezjeselennije mashino-traktornije stantsij”. Vi har baserat oss på de två tal av Kalinin som redan nämnts, texten till modellkontraktet återfinns i appendix till stenogram från sextonde partikonferensen, reseanteckningar av A L Strong, *The Soviets Conquer Wheat*, New York 1931, och olika polemiska artiklar.

Skörden uppdelades efter storleken av de enskilda ägorna och principen om privat ägande av marken hade inte på något sätt övergivits. I gengäld för sina tjänster fick ”Stationen” en tredjedel eller en fjärdedel av spannmålsskörden. Efter visst varsel hade bönderna rätt att bryta kontraktet och tilldelades då en bit land från huvudägorna. Gruppen eller samfälligheten hade givetvis samma rättigheter.[68]

I detta läge var Markevitj för att begränsa kollektiviseringen till den spannmålsproducerande sektorn på grund av bristen på erfarenhet och resurser. Han såg inget problem i att låta bönderna öka sitt välstånd. Men på lång sikt hade Markevitj visionen av en Station bestående av ett ”kraftcentrum”, ansvarigt för all odling som täckte en ”optimal” areal på 50 000 hektar och som opererade från en central *usadba* (bondgård), där maskiner, verkstäder, företag, osv skulle ingå …[69]

Han hade inga planer för de privata lotterna och var heller inte besatt av hur snabbt den sociala förändringen skulle ske, men på lång sikt var hans mål att skapa stora jordbruksföretag efter mönstret från sin ”Station”, för som han såg det var detta den oöverträffade kollektiva formen, långt överlägsen kolchoserna – ett begrepp som han reserverade för de små kollektiv-jordbruk som var för underbemannade och illa utrustade för att vara jämbördiga med det som verkligen handlade om socialistisk uppbyggnad.

Som vi har sett motsatte han sig i princip inte idén om att bondeföreningarna kunde köpa tillbaka jordbruksutrustning av sovchoserna, men i praktiken tenderade han snarare att avfärda det och lutade allmän mer åt en mer ”statsinriktad” lösning. ”Stationen” skulle vara mer av statens angelägenhet (som ett stadigt-kooperativt bolag) ledd av direktörer som ansvarade för att utnämna ytterligare personal och sköta planering och finansiering.[70]

Under tiden hade en annan typ av företag uppkommit och börjat erövra terräng. Fastän lätt annorlunda till sin karaktär var det samtidigt baserat på Markevitj experiment. Det var ”Maskin- och traktorkolonnen”, som främst organiserades av *Chlebotsentr* i samarbete med spannmålskooperativen och som, välutrustade med traktorer, opererade på liknande basis med bönderna genom att ingå avtal med bondeföreningarna.

1928 fanns bara tretton kolonner, med totalt 442 traktorer, och de hade lyckats bilda 51 av de s k ”enkla producentföreningarna” på en areal av 68 500 hektar. I november 1929 hade antalet vuxit till 62, med totalt 2 000 traktorer, och de hade ingått kontrakt med 400 föreningar på en areal av drygt en miljon hektar.[71] Varje kolonn tecknade kontrakt med ett antal byar som uppgick till mellan tre och tjugo. Det fanns också ett exempel på att man lyckats rekrytera en hel *raion* [räjong], Volvovskij-räjongen i Tulaprovinsen där alla byar med cirka 60 000 invånare och över 80 000 hektar tillsammans utgjorde en region med fullständig (*splosjnaja*) kollektivisering. (Senare, i slutet av 1929 och början av 1930 skulle *splosjnaja kollektivizatsija* bli den obligatoriska ledstjärnan i nästan hela landet.)

Förutom ”Kolonnerna” fanns också cirka tjugo maskin- och traktorstationer [MTS] i Ryssland och i Ukraina, vilka direkt sköttes av staten, men när halva året gått placerades samtliga under kontroll av *Traktorsentr*, ett organ som bildats genom ett regeringsdekret i juni.[72] Detta beslut hade emellertid ingen betydelse för utvecklingen av kolchosrörelsen i allmänhet eller på vilken form dessa stationer skulle få. Det var frågor som vid denna tid ledde till mycken och upphetsad diskussion.

---

[68] Text till modellkontraktet, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, appendix N° 2.
[69] Kulikov, *NAF*, N° 5, 1929, sid. 61.
[70] *Ibid.*, sid. 67. I slutet av året skulle Markevitjs idéer attackeras som ”opportunistiska” men då hade tiderna förändrats.
[71] *Planovoje Chozjaistvo*, N° 11, 1929, sid. 104.
[72] Ett beslut av *STO* i *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 44, sid. 179-80.

Sovnarkom hade då ännu inte börjat vända sig mot den samlade kunskapen hos de egna specialisterna. Majoriteten av berörda avdelningar och tjänstemän var eniga om att om man skulle få mest effektiva användning av det begränsade antalet tillgängliga traktorer, var det nödvändigt att koncentrera dem i händerna på dem som var mest kvalificerade att sköta dem. Och det klarade inte de små kolchoserna av.[73]

Men det fanns många olika former som detta kunde ta sig och det var en fråga där meningarna gick skarpt i sär. Skulle ”Stationerna” vara statligt styrda eller skulle de ledas av ett statligt-kooperativt bolag? I det fallet rådde det allmän enighet om att skillnaden skulle vara rent formell. Det fanns emellertid en ytterligare möjlighet att de skulle bildas och skötas av den allmänna kooperativa rörelsen, eller av kolchosrörelsen i synnerhet.

Dessutom fanns en spridd uppfattning som gick ut på att kolchoserna direkt skulle äga traktorerna, men detta var knappast möjligt eftersom de var för små och illa organiserade. Dessutom baserades hela idén om ”Stationen” på att den främst skulle fungera som ett medel för att få bönderna att bilda föreningar.

Det fanns en hel del motstånd mot idén om statsledda ”Stationer”, i synnerhet bland företrädare för den kooperativa- och kolchosrörelsen. Deras argument avspeglade inte bara ett allmänt engagemang för den rörelsens intressen, utan baserade sig också på ett antal långt mer betydelsefulla faktorer. För det första fanns det enkla ekonomiska faktumet att staten inte hade resurser att bilda tillräckligt många sådana ”Stationer” och om inte lantbefolkningen själv stod för ett avgörande bidrag, kunde de inte ens börja tänka i termer av de oerhörda resurser som krävdes om kollektiviseringen skulle utvidgas bortom den spannmålsproducerande sektorn.[74] Endast den kooperativa rörelsen, som i kraft av att vara ”frivillig” hade direkta band till bönderna, kunde mobilisera stöd av bönderna i denna omfattning. Dessa hade heller inget egenintresse av en statligt ledd institution, som alla misstänkte kunde upplösas när som helst.[75]

Denna tankeskola ansåg att enbart den kooperativa rörelsen var i stånd att genomföra den viktiga uppgiften med kollektivistiskt uppbygge på landsbygden, medan det skulle dröja länge innan maskin- och traktorstationerna kunde spela en betydande roll för rörelsen, oavsett vilken bas de var organiserade på.[76] De var av uppfattningen kolchoser av ”klassiskt” snitt, dvs småskaliga föreningar, också i fortsättningen skulle ha en dominerande roll i rörelsen.

Ljubtjenko, en av de ledande i den kooperativa rörelsen, tillhörde dem som motsatte sig förslaget att kolonnerna skulle vara helt ”statsstyrda”. På sextonde partikonferensen kom han med en rad argument som gick ut på att staten inte hade resurser att skapa ett tillräckligt antal av dessa ”Stationer”, och att sådana organisationer hur som helst inte kunde ge den nödvändiga stimulansen till kollektivisering. Drivkraften till att bilda föreningar var något som uppstod ur bybornas egna behov att gå samman för att inköpa en traktor. Ljubtjenko avfärdade också Markevitj syn på ”Stationen” som ett ”kraftcentrum” med en uppgift liknande den ett elkraftverk hade. Enligt hans uppfattning var det en falsk analogi.[77]

Ljubtjenkos kritik riktade sig mot en växande tendens i partiledningen att sätta överdriven tilltro till traktorn, och till mekanisering mer allmänt, som medel för att uppnå de önskvärda förändringarna av landsbygdens samhällsstruktur och jordbruksproduktionens karaktär. Denna inställning hade sitt ursprung i en överförenkling av marxismens teorier om maskinens

---

[73] Den 1 juni 1929 ägde eller betjänades bara en fjärdedel av kolchoserna av traktorer. I eller runt oktober 1929 fanns bara 26 863 traktorer i hela ryska republiken. Den siffran anges i Danilov (red.), *Otjerki po istorii kollektivisatsii selskogo chozjaistva v sojuznych respublikach*, Moskva 1963, sid. 32, 82.
[74] Ingen vid denna tid ansåg någonsin att boskap skulle kollektiviseras innan man byggt stall och ladugårdar.
[75] Kulikov, *NAF*, N° 6, 1926, sid. 67-68; Ljubtjenko, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 182.
[76] Kulikov, artikel om ”tillkomsten av MTS”, *NAF*, N° 2, 1929, sid. 73-78.
[77] Ljubtjenko, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 182.

roll i industrin och dess yttersta konsekvens bestod i utopiska planer på ”agro-industriella centra” som skulle ställa till med kaos i sovjetisk ekonomi i drygt ett år. Folkkommunerna i Kina skulle bli ytterligare ett exempel, cirka 25 år senare.

Det fanns andra debattörer som också varnade för detta förgudande av maskinen och som framhöll att mekaniseringen i sig inte räckte för den önskade förändringen. Andra faktorer måste tas i beräkning, i synnerhet den mänskliga faktorn i form av en spontan rörelse av bönderna själva. Av detta skäl var det inte kolchosrörelsens uppgift att anpassa sig till ”Stationerna”, utan tvärtom. Maskin- och traktorstationerna måste sammanlänkas med kolchosernas karaktär och behov.[78]

De som föredrog ”kooperativa kolonner”[79], bl a de som också var för att bondeföreningarna till sist skulle bli ägare till sin materiel och utrustning[80], framförde sina argument mot maskin- och traktorstationerna med viss försiktighet. Kampanjen mot högerns ”irrläror” befann sig på sin höjdpunkt och kritik av överdriven statlig inblandning i bondesektorn var en känslig fråga. Men uppfattningen bland många av den kooperativa rörelsens anhängare sammanfattades av en debattör som lade fram argumenten mot de statligt styrda maskin- och traktorstationerna i termer som inte gick att missförstå. Han förklarade sig vara motståndare till alla former av ”byråkratiska anordningar”, då den avgörande svagheten i sådana organ var deras oförmåga, eller motvilja, att ta hänsyn till endera frågans praktiska aspekter, och ännu viktigare, initiativ från den breda massan av individer som var mest direkt berörda.

Enligt denne författare förespråkade de som ansåg att statsledda maskin- och traktorstationer skulle ha den avgörande rollen i den kollektiva rörelsen …

> ”… något som var mer extremt än kolonnerna, de går så att säga vid sidan av bönderna. De utgår från att produktionsmedlen i jordbruket i största möjliga utsträckning ska vara koncentrerade i händerna på statskontrollerade organisationer och att spannmålsproduktionen ska organiseras som på en fabrik. Deras syfte är att ta produktionsmedlen från dem som egentligen producerar spannmålen – med andra ord är de ute efter att på landsbygden skapa samma produktionsförhållanden som i städerna.”

De som entusiastiskt förordade den ”byråkratiska lösningen” påmindes om Lenins anvisningar om behovet att åstadkomma förändringar av strukturen på landsbygden enbart inom ramen för den kooperativa rörelsen och om vikten av att avancera ”hand i hand med massan av bönder” och inte på basis av s k bolag av tysk kapitalistisk typ [den senare anmärkningen var något som författaren själv stod för och inte Lenin – M L]. Han gick vidare med att hävda att den ekonomiska revolution som traktorn innebar måste åtföljas av en motsvarande revolution av det sociala systemet och att denna ”omvandling av jordbruksekonomins traditionella former och mönster var enbart möjlig om målet med kollektivisering inte bara sågs i form av maskiner, utan snarare i termer av maskiner plus gemensamma ansträngningar av bönderna själva”.[81]

Som vi sett förhärskade i Sovjetunionen vid denna tid uppfattningar som tillsammans påverkade ledningen i en riktning som var diametralt motsatt den som den citerade författaren förfäktade. Många partimedlemmar hade sina tvivel när det gäller detta, men regeringsapparatens karaktär var av det slaget att den var starkt predisponerad av lösa de ekonomiska svårigheterna, och tackla den oerhört komplexa frågan om att omvandla och modernisera den sovjetiska landsbygdssektorn, genom att anta formeln med ”maskiner plus statlig kontroll” och tvinga den på bönderna utan deras samtycke, eller rent av mot deras vilja.

---

[78] Kulikov, *NAF*, N° 6, 1929.
[79] Belenkij, *Pravda*, 15 november 1929; Anissimov, *Bolsjevik*, N° 1, 1929, sid. 53.
[80] Se Bumper, *Bolsjevik*, N° 1, 1929, sid. 89; Kulikov, *NAF*, N° 6, 1929; Anissimov, *Bolsjevik*, N° 1, 1929.
[81] Anissimov, *Bolsjevik*, N° 1, 1929, sid. 52.

Under den period vi talar om var enväldiga tendenser av detta slag egentligen fortfarande olagliga, eller kanske är det riktigare att säga att de inte var officiellt tolererade. Händelser där sådana principer hade förekommit fördömdes hela tiden, i efterhand. En person som Rykov var dock fullt medveten om vad han sade, när han på femte sovjetkongressen förklarade: ”Vi får inte tappa bort det faktum att allt detta [dvs teknologin – M L] är tänkt att tjäna mänskligheten. Människan är inte till för maskinen, utan maskinen för människan.”[82] Men till sist, allteftersom den ekonomiska krisen medförde sitt eget tryck, skulle de tendenser som tidigare alltid officiellt fördömts gradvis med allt större lätthet få övertaget och i debatten om de metoder som skulle användas för att uppnå sociala framsteg, var det de grövre anvisningarna som blev rådande, för de hade stöd av den högsta auktoriteten i landet, generalsekreteraren själv.

3. Generalsekreterarens lösning

Experter och aktivister hade kommit fram till vissa slutsatser som, grovt talat, kom till uttryck i texten till femårsplanen. Samtidigt hade ledaren för partiapparaten, vid ett möte med centralkommittén i april 1929 som inkallats för att stadfästa nämnda plan, lagt fram en rad åsikter som klart stred mot andan i det dokument som *Gosplan* producerat. I ett av de längsta talen under sin karriär gick Stalin till attack mot Bucharins och Rykovs teorier, samtidigt som han avslöjade vad han själv hade i kikaren.

Alltsedan början av 1928 hade hans idéer utvecklats konsekvent i enlighet med linjer som delvis dikterades av trycket från den ekonomiska kris som blev alltmer allvarlig ju längre tiden gick. Dessa idéer var också starkt påverkade av hans manövrerande i fraktionskampen. Stalin var en dödlig och oförsonlig motståndare och hans önskan att krossa sina fiender övervägde ofta alla andra hänsyn hos honom. Han var en klen teoretiker och hans politiska hållning var i huvudsak empirisk, vilket innebar att han som statsman ofta påverkades av sina rivalers tänkande. Medvetet eller omedvetet tenderade han att införliva sådana idéer, antingen genom direkta lån, som t ex vissa idéer av Trotskij, eller indirekt som var fallet i striden med Bucharin då han antog den rakt motsatta ståndpunkten. Hans eget program kom således att framläggas inför centralkommittén i form av en attack i syfte att misskreditera, eller snarare demolera, en motståndare som i själva verket redan hade tystats. Kärnan i Stalins tänkande och taktik, som de tedde sig vid denna tid och skulle utvecklas senare, återfinns i det tal han höll på centralkommitténs möte i april 1929.[83]

Enligt Stalin hade Bucharins allvarligaste misstag varit hans oförmåga att förstå principerna för och de praktiska konsekvenserna av klasskampen. För att inte lämna några tvivelsmål bland sina åhörare målade Stalin upp en dyster bild av de hot som vilade över landet från kapitalismens krafter, och i synnerhet från kulakerna. Enligt hans uppfattning höll dessa kapitalistiska element på att ”mobilisera” i syfte att försvara sin tidigare ställning.[84] Sedan fortsatte han med att beskriva dessa krafter. En oerhörd fiende, nämligen sabotören, var i arbete inom regeringsapparaten. Dessa *Sjachtintsy* fanns överallt, för de rekryterades bland specialisterna och de borgerliga intellektuella i allmänhet. De ägnade sig åt ekonomiskt sabotage, en av de farligaste formerna av kapitalistisk opposition. Flera fall av sabotage hade förekommit som endera avslöjats av *GPU* eller som pågått under det år som gått, framför allt i försvarsindustrin, i kol- och guldgruvorna och flera andra sektorer. De hade för det mesta varit kopp-

---

[82] Rykov, *5-ty S´ezd Sovetov*, stenogram, bulletin N° 2, sid. 18-19.

[83] Talet publicerades inte förrän i slutet av 1929 i *Bolsjevik*, N° 23-24, 1929. Ytterligare 30 sidor, utelämnade i *Bolsjevik*, återfinns i *Sotjinenija*, band XII, ”O pravom uklone v VKP(b)”. De återställda styckena är sid. 1-10, 49-56, 92-103, 106-07 och sid. 1-2 i inledningen.[På svenska: Om högeravvikelsen i Sovjetunionens Kommunistiska Parti (bolsjevikerna), publicerat i *Leninismens problem*,]

[84] *Bolsjevik*, N° 23-24, 1929, sid. 27. [OBS att talet återfinns i utvidgad form i *Works* och den tidigare nämnda svenska översättningen ”Om högeravvikelsen i Sovjetunionens Kommunistiska Parti (bolsjevikerna)” – därför är det heller inte säkert formuleringarna i *Bolsjevik* där återges ordagrant. – se not 83]

lade till den internationella kapitalismens intriger[85] och gav nu Stalin de bevis han behövde för att övertyga sina åhörare om den fara som hotade.

Den största av dessa kapitalistiska krafter var kulakerna, som Stalin betecknade som regimens allra största fiende och vars antal ökade på landsbygden. Denna fiende, sade Stalin, ”sitter inte med armarna i kors, blir allt starkare och underminerar sovjetregimen”.[86]

Stalins påståenden var inget annat än överdrivna generaliseringar, en förvriden bild av sanningen. Det finns inte tillräckligt mycket känt om den gamla intelligentians inställning och aktiviteter i slutet av tjugotalet. Utan tvivel var de kritiska mot regimen, och emellanåt till och med våldsamma motståndare till den, i synnerhet under Stalineran, men denna allmänna anklagelse om sabotage var rent påhitt. Regimen själv skulle avfärda detta senare när häx-jakten på specialister gått så långt att den riskerade att störa industrialiseringskampanjen.

Även om det inte råder några tvivel om att kulakerna höll på att bli mer fientliga ökade ändå inte deras inflytande. Tvärtom minskade deras betydelse ekonomiskt. Deras ”försök att under-minera regimen” var inte så allvarliga som Stalin påstod, en fråga som vi kommer att diskutera närmare senare.

Stalins ryktbara teori om att klasskampen skärptes när socialismen närmade sig var inget abstrakt begrepp enbart avsett för akademiskt bruk. Det var ett politiskt verktyg, ett vapen som regimen kunde använda sig av för att bekämpa motståndet, inte från kapitalisterna utan från massan av bönder och missnöjda arbetare och de grupper inom partiet som var lätta offer för ”småborgerligt inflytande”. Den senare anklagelsen var rent allmänt riktad mot alla oppositionella och tillräckligt bred för att kunna omfatta såväl Bucharin som Trotskij.

Ett av de drag som präglade Stalins metod var tekniken att förvandla *ad hoc*-teorier till uni-versella sanningar. Hans teori om klasskampen, och den taktik han använde i samband med den, var ett svar på trycket från inre svårigheter, och de var avsedda för internt bruk, men fick ökad betydelse genom att de tillskrevs universell giltighet.

Detta var bakgrunden till teorin om den ”tredje perioden” i historien om kampen mellan proletariatet och den kapitalistiska världen, som Komintern slog in på vid denna tid. På Stalins anstiftan tillkännagav Komintern ”slutet på kapitalismens *status quo*” – en profetia som skulle återkomma gång på gång de närmaste åren – och att detta skulle åtföljas av ett nytt uppsving för den revolutionära aktiviteten i väst. Detta följdes av en krigsförklaring mot alla icke kommunistiska vänsterrörelser och mot alla moderata inslag i den internationella kommunistiska rörelsen, som misstänktes vara agenter åt kapitalismen.[87]

Efter att ha trollat fram en allsmäktig och allestädes närvarande klassfiende, och placerat den inom ramen för den skärpta klasskampen på internationell nivå, hade Stalin full frihet att misskreditera Bucharin och *ipso facto* teorin om *vrastanje* [inväxandet], som, det bör man ha klart för sig, hade varit partiets officiella politik i princip sedan 1925.

Han fullföljde sin argumentation och slog fast problemet i tydligt individuella termer, som ändå framställdes som den renaste kärnan av marxistiskt tänkande. Enligt honom var Bucharins teori om *vrastanje* oförenlig med marxismens teori om klasskampen. Nu blev han avbruten av Rosit, som utropade ”Det är just det som det gäller, att inväxandet enligt Bucharin förutsätter klasskampen.” Stalin nedlät sig inte till att replikera, utan fortsatte på följande vis: man måste välja mellan en process av klassernas avskaffande genom förbittrad klasskamp,

---

[85] *Ibid.*, sid. 17.
[86] *Ibid.*, sid. 16.
[87] *Ibid.*, sid. 18-20.

vilket varit Lenins metod, och Bucharins politik som syftade till ”klassernas avskaffande genom klasskampens utslocknande och kapitalisternas inväxande [*vrastanje*] i socialismen”.[88]

Påverkad av Stalins argument antog sextonde partikonferensen en resolution där den politiska frågan reducerades till ett tydligt val mellan två alternativ: landets ekonomi måste antingen kontrolleras av kulakerna eller av en socialistisk stat. Att framställa dilemmat på det sättet var lika med att utesluta möjligheten av ett tredje alternativ och det i sin tur ledde till att valet helt stod mellan kulaker och kolchoser.[89] Här har vi åter ett exempel på tekniken att ge en politisk vinkling (*zaostrit*) åt ett problem.

Det program som Stalin tänkte sig krävde likvidering av klassystemet och, förstås, eliminering av kapitalister och kulaker på kortast tänkbara tid. Den oklara betydelsen av begreppet ”likvidering” tjänade hans syften väl. Som han sade – ”Deras sista dagar är räknade”.[90]

Detta var sant, i viss mån. Under 1929 sattes kulakerna under oerhörd press och kampanjen för att driva bort Nepmän från industri och privat företagsamhet fortsatte. Nepmännens andel av industriproduktionen sjönk till 0,6% och inom detaljhandeln från 24,8% till 16,1%, för att året därpå uppgå till knappt 6%.[91] Samma tendens var märkbar inom grosshandeln, om än i mindre utsträckning. Tusentals handelsmän och företagare tvingades överge sin verksamhet till följd av de ekonomiska, politiska och skattemässiga påtryckningar som de utsattes för. Många fängslades eller deporterades, anklagade för spekulation, något som ibland stämde och ibland inte.

Kampanjen mot privatsektorn omgavs av stor publicitet och med alla resurser från propagandamaskinen och *GPU*. Dess följder för sovjetisk ekonomi var allvarliga för tidpunkten för operationen kunde inte ha varit mer illa vald. I en bristekonomi där statsmaskineriet och den kooperativa handeln ännu var ohanterliga[92] och ineffektiva blev effekten av att trycka ner privatföretagsamheten i en form bara att uppmuntra den att återuppstå i en annan, och farligare, skepnad och skapa förutsättningar för att spekulation och svarta börsen kunde blomstra ohindrat.[93] Det skedde en klar ökning av verksamheten på den svarta marknaden och bland spekulanter under hela femårsplanen och 1932 hade de uppnått oanade höjder. Kampanjen mot Nepmännen 1928-29 kan knappast anses ha gett några positiva resultat för regimen.

Kampanjen mot specialisterna (*spetsledstvo*) som ingick i samma politik visade sig lika skadlig. Vid en tid då landet var inriktat på industrialisering manade Stalin myndigheterna att utrota de skadliga *Sjachtintsy* och följaktligen kom huvudtyngden i regimens attack att riktas just mot dem vars bidrag var som mest avgörande, dvs ingenjörerna.

Frånsett den omedelbara skada som denna politik ledde till skulle Stalins mystik om klasskampen bli uppenbar först på ett senare stadium. I detta sammanhang behöver vi bara peka att *ett av skälen till den vändning som skulle inträffa i sovjetisk politik under Stalin var regimens misslyckade med att under den föregående perioden följa en politik i syfte att öka produktionen bland småbönderna genom direkta hjälpinsatser och kooperativa metoder i överensstämmelse med NEP:s principer*.

Bucharin och Kalinin, samt andra ledande tjänstemän och experter, var övertygade om att den privata sektorn i jordbruket, med rätt assistans och uppmuntrad att verka inom ramen för en

---

[88] *Ibid.*, sid. 24-25 Talet avbröts flera gånger av Rosit och andra med kritik av Stalin och stöd till Bucharin.
[89] *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 576-77.
[90] *Bolsjevik*, N° 23-24. 1929, sid. 27.
[91] Ljasjtjenko, *a.a.* (se kap. 1, not 42), band III, sid. 259; Trifonov, *a.a.* (se kap. 2, not 9), sid. 131-39; Stalin, *Sotjinenija*, band XI, tal vid centralkommitténs sammanträden i juli 1928 och april 1929.
[92] Än idag lider sovjetiska handelsorganisationers av effekterna av detta dåliga beslut att eliminera privata operatörer från olika tjänster. [OBS detta skrevs i mitten av 1960-talet]
[93] Mendelson, *Planovoje Chozjaistvo*, N° 8, 1929, sid. 8-9, 17.

effektiv kooperativ rörelse, fortfarande var i stånd att tillväxa och leverera de livsmedel landet behövde.[94] Även Stalin gjorde ett antal uttalanden av samma innebörd, men det var tydligt att han inte längre hyste någon tilltro till framtiden för småskaligt jordbruk och satte sitt hopp till sovchoser och kolchoser som former som erbjöd mycket större möjlighet till statlig kontroll.

Han framhöll att den privata jordbrukssektorn släpade efter industrin, och efter landets behov. ”Den klamrar sig fast vid de gamla arbetsredskapen och de traditionella metoderna, som inte passar dagens värld och till ett mönster av ekonomisk aktivitet som är förlegat.”[95] De små remsor som dessa jordbruk utgjorde kunde inte producera tillräckligt med säljbart överskott av spannmål och passade inte den nya jordbrukstekniken.

Av den sortens argument stod det klart att Stalin redan avskrivit den privata sektorn.[96] Enligt hans uppfattning skulle jordbrukets efterblivenhet sannolikt orsaka en brytning mellan stad och land och han var uppriktigt övertygad om att detta innebar en mycket påtaglig fara. Den omedelbara lösning han föreslog var att organisera jordbruket så att det till sist uppnådde en tillväxttakt jämförbar med industrin. Detta var ett oerhört företag och så orealistiskt att man inte ens i dagens Sovjetunionen har lyckats förverkliga det.

Stalin påstod att detta mål skulle uppnås ”gradvis”. Det var på detta stadium inte klart hur lång tid han ansåg att det skulle krävas för att fullborda uppgiften, eller om han över huvud taget hade någon specifik tidsperiod i åtanke. Av det sätt han beskrev situationens allvar och de faror som regimen hotades av samt av hans påstående att landet nu var tillräckligt utvecklat för att kunna inleda radikala förändringar är det emellertid uppenbart att han redan planerade ett antal drastiska och långtgående åtgärder för att hantera krisen.

På plenum kom han med ett förvånansvärt uttalande om att det redan skett en radikal förändring av böndernas attityd till kolchoserna. Tidigare, sade han, hade den kännetecknats av förakt men miljontals bönder var nu för kollektiven efter att ha blivit övertygade av de många kolchoser och sovchoser som bistod bönderna och fungerade som exempel för dem.[97]

Stalin namngav dock inte något av dessa modellkollektiv av det ytterst goda skälet att de fortfarande var så sällsynta att de faktiskt inte kunde ha spelat någon positiv roll för att påverka massan av bönder i påstådd riktning.

Han fortsatte med att hävda att partiet självt nu hade nått ett stadium där det var moget för förändring och att det hädanefter skulle vara i en bättre position för att agera som bålverk för centralkommittén. Detta berodde främst på de lärdomar som gjorts under anskaffningskrisen i början av 1928.[98] Genom detta argument gav Stalin partiet skulden för dröjsmålet med verkställandet av den nya taktiken där undermeningen var att partiet hittills varit blint för de frågor som centralkommittén insett sedan en tid. Det innebar ytterligare att centralkommittén, med stort överseende, väntat på att partiet skulle dra de korrekta slutsatserna av den beska läxa det fått och hädanefter ge sitt fulla stöd till alla initiativ från ledningen. Därigenom fritogs partiledningen automatiskt från anklagelsen om bristande förutseende, vilket under flera år riktats mot den, och ansvaret lades hädanefter på skuldrorna hos ”folk på plats”.

Stalin hade emellertid några uppmuntrande ord att komma med. Staten, sade han, hade nu till sitt förfogande de resurser som behövdes för att sätta igång sociala och ekonomiska förändringar på landsbygden. Sanningen var att dessa medel kunde ha räckt för ett kollektiviserings-

---

[94] Se exempelvis Rykov, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 18.
[95] Stalin, *Bolsjevik*, N° 23-24, 1929, sid. 32.
[96] *Ibid*. Resolutionerna från sextonde partikonferensen räknar upp vad man anser vara de viktigaste uppgifterna. Förbättring av jordbruket kommer sist.
[97] *Bolsjevik*, N° 23-24, sid. 36.
[98] *Ibid*.

program av blygsamt slag, enligt de linjer som *Gosplan* skisserat, även om *Gosplan* som sådant var långt ifrån övertygat i frågan. Det som hände var att Molotov, hans närmaste man, fem månader efter Stalins försäkran meddelade samma centralkommittémedlemmar att allt staten hade tillgängligt för detta projekt var några eländiga korvören (*grosji*) … [99]

Under det långa anförande som Stalin höll på mötet i april, och som han främst ägnade åt att angripa Bucharins teorier, gav han en kort presentation av politbyråns program. Det löd allmänt som följer: (1) rekonstruera industrin, (2) inleda rekonstruktion av jordbruket, (3) bilda av kolchoser, sovchoser och maskin- och traktorstationer samt införa systemet med *kontraktatsija*, (4) leveranserna skulle genomföras med hjälp av temporära undantagsåtgärder och understöd från den breda massan av mellan- och fattigbönder, (5) den privata sektorn inom jordbruket skulle tills vidare fortsätta att spela en ledande roll, men skulle förstärkas genom bidrag av kolchoser och sovchoser, samt (6) tillväxttakten inom industrin var nyckeln i hela projektet.[100]

Stalin sade inget om siffror eller tidsaspekten. Hans åhörare, som inkallats för att anta femårsplanen, anade inte oråd utan trodde att planen i fråga var ordentligt förberedd. Men om planmålen redan hade bestämts och snart skulle godkännas, vad var det då för mening med att upprepa behovet av ständigt ökad tillväxttakt?

Det var ingen slump. Stalin vågade sig inte in på någon värdering av de ekonomiska och sociala faktorer som behövdes för att förverkliga planen. Kärnan i *hans syn på frågan om industrialiseringen låg i hans teori om en ständigt ökad tillväxttakt och detta skulle bli det dominerande draget i den sovjetiska satsningen på industrialisering*. Denna teori, och den praktik den ledde till, var i sin tur till stor del ansvarig för ytterligare en åtgärd, nämligen *en ”administrativ syn” på planering och genomförande av planerna, vilket resulterade i en snabb ökning av apparaten i en totalitär byråkrati*.

Under de första månaderna 1929 presenterade Stalin ett antal teorier som tillsammans utgjorde den stalinistiska doktrinens kärna. Där återfanns, först och främst, hans tro på tillväxttakten som det yttersta kriteriet på framsteg, med vissa åtföljande teorier som fått status av myter, t ex att sabotagehotet kopplades till klasskampen. Vidare fanns hans tro på att framsteg automatiskt gick att jämställa med mängden produktivkrafter och att han insisterade på att prioritering av den tunga industrins behov skulle godtas som en trosartikel utan hänvisning till något annat kriterium. Denna samling dogmer presenterades som marxism och skulle till sist utkristalliseras, under trycket av den enorma insats som *pjatiletkan* innebar och de metoder som användes, till vad som senare blev känt som ”stalinism”.

Eftersom tillväxttakten nu ansågs vara viktigare än själva planen, trots att denna var baserad på expertkalkyler, var en höjning av målen regeringens första åtgärd efter det att planen antagits.[101] Man antog inte bara den ”optimala” versionen, utan satte också igång med att vidga dess målsättningar. Alla mål för besådd areal, antalet sovchoser och produktionen av oorganisk konstgödning höjdes och det skedde en liknande ökning i målen för produktion av elektricitet och bränsle och investeringsplanen för metallindustrin ökades med det dubbla. Planen för bomullsodling skulle vara uppfylld inom fyra år. I juli väntade man sig att det skulle ske ytterligare ökningar av de mål som bestämts för järn och stål med speciell betoning på jordbruksmaskiner och även i planerna för vissa sektorer inom lätt industri.[102] Ökningarna

---

[99] Molotov, *Bolsjevik*, N° 22, 1929, sid. 16-17.
[100] *Ibid.*, sid. 28.
[101] Rykov, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 6-7; Kviring, *Planovoje Chozjaistvo*, N° 7, 1929, sid. 7.
[102] Kaminskij, *Pravda*, 20 juni 1929; Mikojan, *Bolsjevik*, N° 15, 1929; Miljutin, *NAF*, N° 15, 1929; Stalin, *Sotjinenija*, band XII, sid. 125-26.

avspeglades också i programmen för bildandet av kolchoser och i planerna för den mängd säljbar spannmål som kolchoser och sovchoser skulle leverera.

I september 1929 var det ett nytt slagord som gällde: *Femårsplanen måste uppfyllas på fyra år*.[103] I november kom ännu fler förändringar av kollektiviseringsplanerna av än mer svepande karaktär än de revideringar och korrigeringar som gjorts av den ursprungliga planen.

Dessa oupphörliga förändringar, som mycket snart skulle nå rent fantasifulla dimensioner, åtföljdes av lugnande uttalanden om att den allmänna ramen för planen var oförändrad och skulle respekteras. I själva verket, som Jasnij sagt[104], hade planen helt enkelt blivit en ny myt, en ren fasad. Politbyrån kontrollerade direkt de flesta vitala delarna av landets aktiviteter, och nya allmänna mål uppställdes så gott som dagligen, så att rutinarbetet med rekonstruktionen planerades på en *ad hoc* och kortsiktig basis. För att upprätthålla denna grad av kontroll över landet, och förmå det till de övermänskliga ansträngningar som ofta krävdes, använde sig Stalin av den taktik som redan förebådats, eller rent av uttalats i grova drag, i hans tal i april. Han tillkännagav att stats- och partiorgan och institutioner måste ”aktiveras” politiskt så att de kunde få en mer effektiv roll i den allmänna rekonstruktionen.

Stalin och sextonde partikonferensen meddelade att det skulle ske en omfattande utrensning inom statsapparaten![105] Den åtföljdes av åtgärder mot specialisterna och störde allvarligt arbetet i alla berörda departement under hela året. Den fick särskilt svåra konsekvenser i fackföreningarna, där anhängare till Tomskij och de kadrer som man trodde att de inte skulle vara i stånd att följa den nya linjen avsattes som del av en s k kampanj mot byråkratin.

I detta skede tvingades fackföreningarna omorganisera sig för sin roll i produktionskampanjen och deras uppgift blev att agera som ett verktyg i industrialiseringen. Genom att insistera på att fackföreningarna och intellektuella i och utanför partiet skulle rätta in sig i ledet på detta sätt, garderade sig de styrande mot alla risker för missnöje i de båda sektorer som kunde tänkas motsätta sig det stora språnget framåt, eller inte engagera sig helhjärtat.

Men även partiet som sådant, som enda organiserad politisk kraft i landet, behövde ”aktiveras”, eftersom källorna till opposition inom dess led var särskilt farliga. Även här var utrensningar det vapen som användes för att bekämpa såväl högern om alla andra tänkbara former av potentiell opposition och även att trygga att disciplinen, eller snarare fogligheten, upprätthölls i regimens främsta maktvapen. Kampanjen mot Bucharin gav möjlighet att utöva påtryckningar mot centralkommitténs medlemmar. Från och med nu skulle alla former av indiskretion eller läckande av information bestraffas med uteslutning ur centralkommittén, och en hårdare presscensur infördes för att det skulle gå att lita på att tidningarna helt och hållet följde centralkommitténs linje.[106]

Men inom sina led hyste partiet fortfarande en viss hård kärna av medlemmar som, på grund av sitt politiska förflutna, troligtvis inte skulle välkomna Stalins storslagna plan om ett monolitiskt parti och stat och som man kunde räkna med skulle motsätta sig alla försök att driva igenom detta slags uniformitet. Det var element ur den ”gammelbolsjevikiska” kadern, många av dem intellektuella som vuxit upp med partiet under tiden före revolutionen och senare på Lenins tid, efter Oktoberrevolutionen. De var skeptiska, och kritiska, och det förelåg alltid en möjlighet att det när som helst ur deras led skulle kliva fram potentiella rivaler till Stalin.

Under den tid vi talar om började Stalin alltmer använda sig av en speciell metod för att handskas med oppositionella. Den bestod inte bara av att vidta preventiva åtgärder mot

---

[103] *Pravda*, 1 och 4 september 1929.
[104] Jasnij, *a.a.* (se kap. 11, not 48), sid. 12
[105] Stalin, *Bolsjevik*, N° 23-24, 1929, sid. 16-17.
[106] Centralkommitténs plenarsammanträde 1929, *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 566.

enskilda oppositionella, utan det handlade främst om att rikta slag mot hela grupper av personer som kunde tänkas vara kapabla till organiserat motstånd. Han hade redan använt den tekniken mot borgerliga specialister och kulakerna. Nu uteslöts en del gammelbolsjeviker som en del av kampanjen mot högern, medan ytterligare en grupp, Vänsteroppositionen, som tidigare isolerats tillfälligt, kallades in för att ge sitt stöd. I denna situation behövde Stalin kadrer och han behövde stöd mot högern och kunde tillgodose båda dessa krav genom att rekrytera stöd från ett antal ”omvända” trotskister, som främst lockades av löftena om industrialisering.

Men Stalin fortsatte att vara misstänksam mot alla gamla oppositionella, oavsett om de var höger eller vänster, som nu ägnade sig åt självkritik. Han misstrodde gammelbolsjevikerna i allmänhet, ofta visade han djupt hat mot dem, och efter mordet på Kirov grep han sig an med att hänsynslöst utrota dem. Han hade redan avlossat ett varningsskott mot det gamla gardet i sitt viktiga tal i april 1929. Ett utdrag som hemlighölls vid denna tid och som inte publicerades förrän efter kriget innehöll följande grymma och bittra ord: ”Om en gammal bolsjevik vikit av från revolutionens väg eller förfallit och förlorat sin politiska betydelse, så har han ingen rätt att kalla sig gammal bolsjevik, vore han än hundra år gammal, och han har ingen rätt att kräva aktning av partiet.”[107] Dessa varningsord var skenbart riktade mot Bucharin personligen, men de gällde lika mycket de tjänstemän som vid denna tid var anställda på *Gosplans* huvudkontor, i *VSNCh* och olika folkkommissariat, och som ofta försökt mildra politbyråns överdrifter.

Stalin var i praktiken ensam om att avgöra vem som ”svikit” eller ”smutsat ned sin politiska heder” och många av kadrerna var plågsamt medvetna om detta. Många av dem som slöt sig till honom, till och med från Vänsteroppositionens led, gjorde det mot bättre vetande, eftersom de inte hade något alternativ. Ivan Smirnov, en övertygad trotskist, kapitulerade till sist i likhet med många kolleger i oktober 1929[108], godtog formellt den allmänna partilinjen och förklarade att hans lojalitet med Trotskij nu upphört. Privat förklarade han vilka hans motiv varit för att hoppa av från sin forne ledare: ”Jag står inte ut med overksamheten. Jag vill bygga! På sitt barbariska och ofta dumma sätt bygger CK för framtiden. Våra ideologiska skiljaktigheter betyder föga bredvid uppbyggandet av de stora nya industrierna.”[109] Smirnov skulle komma att få en annan uppfattning några år senare.[*]

Vad beträffar Stalin kommer vi att se att hans misstro mot revolutionens gamla garde, ur hans synvinkel, var helt berättigat.

---

[107] Stalin, *Sotjinenija*, band XII, sid. 2. [Om högeravvikelsen i SUKP (b)]
[108] *Pravda*, 3 november 1929.
[109] Serge, *a.a.*, (se kap. 6, not 71), sid. 274. [En revolutionärs minnen, se kapitlet ”Motståndets år”]
[*] I Trotskisterna i Sovjetunionen (1929-38) ger historikern Pierre Broué en utförlig redogörelse för Vänsteroppositionens öde inne i Sovjetunionen. – *Red*

14. Krisen fortsätter

Enligt Mikojan, och officiella bedömare som studerade situationen vid denna tid, var det ekonomiska året 1928-29 besvärligare än året innan och helt klart mycket sämre än *Gosplan* och regeringen tänkt sig.[1] Som vi redan sett hävdade Rykov att landet hade drabbats av en utdragen ekonomisk kris och att det behövdes ytterligare ett eller två år innan man kunde hoppas på någon förbättring.[2] Det utmärkande draget på detta stadium var att krisen och dess medföljande svårigheter stadigt förvärrades.

Under tiden fick landet klara sig med den tämligen dåliga skörden 1928 och på det som erhållits under anskaffningen på vintern och våren 1929. Den hade gett mindre än tidigare år och resultatet hade minskat från den nivå man uppnått 1928, året med nödåtgärder. Till följd av tidigare förluster av vintervete i Ukraina och Nordkaukasien blev skörden i de främsta spannmålsproducerande regionerna åter dålig 1928. På grund av bristen på majs för sådd, och den behandling bönderna utsatts för av lokala myndigheter, minskade sådden av vintervete hösten 1928 och detta fick ytterligare allvarliga konsekvenser, inte bara för landets ekonomi utan också för bönderna och myndigheterna, som nu stod inför den ytterligare bördan av att kompensera förlusterna under vårsådden 1929. Partiet hade också bemödat sig om att leda vårens såningskampanj under sin egen direkta övervakning enligt de ”klasslinjer” politbyrån drivit igenom. Men trots påståenden om att detta lett till ökad sådd bland fattig- och medelbönder hade partiet inte lyckats hejda den nedåtgående trenden i de mer välbärgade böndernas produktion. Kampanjen var kanske lyckosam i ”klasstermer”, men kunde inte utjämna den förlust som ekonomin i sin helhet lidit. Ökningen av sådden inom den minst effektiva bondesektorn uppgavs ha varit 2 %, medan återstoden av ökningen tillskrevs den kollektiva sektorn, men sannolikheten för att detta skulle avspeglas i ökad tillgång på spannmål den kommande hösten var liten.[3]

På grund av bristen på foder, men också som reaktion mot de övergrepp bönderna utsatts för, minskade kreatursbesättningarna, och detta avspeglades i att det temporärt fanns överflöd med kött, med åtföljande nedgång i produktion och försäljning av smör, mjölk och ägg, produkter som det blev allt svårare att finna på landsbygden.[4]

Eftersom regeringen inte klarade av att förse bönderna i de icke spannmålsproducerande områdena med spannmål, ökade trycket där på den fria marknaden, vilket också var fallet i städerna som var vana vid ett bättre utbud. Stora kvantiteter bröd började försvinna från städerna[5] när *mesjotjniki* fyllde sina säckar (*mesjok*) med limpor, som de sedan sålde i områden med brist på bröd. I ett försök att sätta stopp för detta katastrofala läckage införde regeringen restriktiva åtgärder och en skärpning av den ransonering som varit i kraft i städerna sedan december. I februari infördes ransoneringskort.[6]

Ransonen per capita var liten och leveranssystemet kollapsade ofta på grund av brist på leveranser och en dåligt fungerande distribution. En industriarbetare fick 600 gram bröd om dagen och 300 gram för varje familjemedlem. Socker ransonerades till ett kilo i månaden, olja

---

[1] *Pravda*, 13 juni 1929; Mendelson, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 5, 1929, sid. 55.
[2] Tal inför *Sovnarkom*, *Pravda*, 6 april 1929.
[3] Mikojan medgav detta i augusti. *Bolsjevik*, N° 10, 1929, sid. 98; för dessa siffror se Golendo, NAF, N° 10, 1929, sid. 14.
[4] Averbuch och Brjuchanov, *Planovoj Chazjaistvo*, N° 10, 1929, sid. 98; Mendelson, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 8, 1929, sid. 14; Zaleskij, *a.a.* (se kap. 7, not 5), sid. 86.
[5] *Pravda*, 20 januari 1929.
[6] *Pravda*, 21 februari 1929.

till mellan 200 gram och en liter och teransonen var mycket liten och oregelbunden. Mot slutet av året blev standardransonerna ännu mindre.[7]

På grund av de otillräckliga ransonerna tvingades arbetarna köpa på den fria marknaden, som redan var satt under avsevärt tryck från ”icke arbetande element” som saknade ransoneringskort.

De små städer som saknade industrier fick heller inte några leveranser av regeringen och av det skälet myllrade vägarna, sommar som vinter, av slädar och kärror när bönder och andra som hade något att sälja gav sig iväg på långa färder till de spannmålsproducerande regionerna på jakt efter bröd, i synnerhet till Volgaområdet.[8]

Det var en idealisk situation för svartabörshandel och spekulanter. När trycket ökade på företagare i städerna reagerade de genast genom att stänga den verksamhet som de hade tillstånd till och många av dem övergick till olika former av illegal handel som, om än riskfylld, visade sig mycket lukrativ. Deras agerande på detta område bidrog till upplösningen av utbudssystemet och landets ekonomi i stort.[9]

Priserna på livsmedel och spannmål började nu stiga oroväckande på den fria marknaden. I mars 1929 såg gapet mellan det officiella vetepriset och priset på den fria marknaden ut på följande vis: Ukraina: +282, Nordkaukasien: +230, Uralbergen; +190, Sibirien: +57. Motsvarande siffror för råg var: +365, +241, +310.[10]

Prisökningarna på spannmål och animaliska produkter ledde till en allmän prisökning även inom den statliga sektorn, som inte klarade av trycket från inflationen. På grund av den allvarliga ekonomiska situationen ökade staten penningflödet med cirka 23 %, vilket ytterligare bidrog till att minska rubelns köpkraft.[11] Följden blev att regeringens alla planer och förutsägelser rörande priser och finansiell balans kom på skam och trots officiella dementier började reallönerna sjunka.[12] Den sänkta levnadsstandarden plus de höjda produktionsnormerna på fabrikerna och ovissheten om leveranssystemet och den dåliga behandling som myndigheterna stod för bidrog till att skapa ett djupt missnöje bland arbetarna, som protesterade mot höjda normer och den ”socialistiska tävlan”, som staten uppmanade dem till. Strejkerna var återkommande, i synnerhet i Donbas och i Smolensk och helt säkert på många andra ställen också.[13] Klagomålen strömmade in i skiljedomstolarna, som tvingades ta sig an ett stort antal arbetstvister.

Arbetarna svarade på den sänkta levnadsstandarden med frånvaro, eller genom att lämna fabrikerna. Det allmänna flödet på arbetsmarknaden, med arbetare i rörelse på jakt efter företag som kunde erbjuda dem bättre varuutbud, var skadligt för arbetsdisciplinen och fick oundvikligen negativa effekter på produktiviteten och produktionens kvalitet. Regeringen reagerade genom att stärka administrationens makt, och framför allt med att stärka den omtalade principen med *edinonatjalije*, som gav absolut makt åt företagsdirektören och ledde

---

[7] Siffror från Smolensk-arkiven, återgivna i Fainsod, *Smolensk under Soviet Rule*, Cambridge, Mass., 1958, sid. 314-16. Mängden ranson varierade från ställe till ställe. Se även Serge, ”De Lénine á Staline”, *Crapouillot*, januari 1937, sid. 38. Serge nämner 50 gram te, 500 gram vegetabilisk olja, 150 gram socker och 500 gram sill i november 1929. Se även *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 9, 1929, sid. 15 och N° 10-11, 1929, sid. 20-21; i *Planovoj Chozjaistvo*, N° 8, 1929, sid. 18 noterar Mendelson en minskning av konsumtionen per capita.
[8] *Planovoj Chozjaistvo*, N° 10, 1929, sid. 92-94.
[9] Mendelson, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 8, 1929, sid. 9, 17.
[10] *Planovoj Chozjaistvo*, N° 10, 1929, sid. 94; Mendelson ger ytterligare detaljer i *Planovoj Chozjaistvo*, N° 5, 1929, sid. 61-65.
[11] Mendelson, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 5, 1929, sid. 65.
[12] Zaleskij, *a.a.*, sid. 86-87.
[13] Fainsod, *a.a.*, sid. 303-09, 317-18.

till en växande grad av despotism i företagens skötsel.[14] Samtidigt gjordes försök att få bukt med frånvaron genom att införa allt strängare lagstiftning för att handskas med den.

Förutom allvarlig oro på landsbygden höll trycket nu också på att öka i städerna och det avspeglades främst i en försämring av relationerna mellan regimen och arbetarna. Samtidigt tenderade den makt administrationen hade över folket, och som politbyrån i sin tur utövade på administrationen, att bli alltmer diktatorisk när de stora byggprojekten kommit igång och läget på ”spannmålsfronten” började dominera alla andra överväganden.

1. Den ”ural-sibiriska lösningen” (anskaffningskampanjen vintern 1928-29)

Sovjetregimen betraktade nu frågan om spannmålsleveranserna med större oro än någonsin, för ”spannmålsfronten” hade visat sig vara källa till de återkommande störningar som skakade hela ekonomin, rev upp planer, störde produktionen och kastade hela landet ut i kaos.

Samtidigt genomfördes den senaste anskaffningskampanjen under växande svårigheter. Enligt officiella siffror hade spannmålsskörden 1928, som skulle utgöra källa till den pågående anskaffningen och landets livsmedelstillgångar under hela nästa år, visat en minskning på 500-600 miljoner pud jämfört med året innan. Frosten följdes av torka i Ukraina och i viss utsträckning även i Nordkaukasien, den centrala svartajordsregionen och i nordväst. Detta hade varit orsaken till de ytterst dåliga skördarna. Följaktligen hade resultatet av anskaffningskampanjen i dessa spannmålsregioner blivit katastrofalt. Den 1 april året innan hade Ukraina svarat för 200 miljoner pud spannmål, nu hade bidraget sjunkit till ett magert 26-27 miljoner pud. Skörden i Nordkaukasien under samma period var en fjärdedel av året innan, i den centrala svartajordsregionen en åttondel. Siffran för de östra regionerna var den dubbla mot året innan, men det räckte inte för att kompensera förlusterna i de stora spannmålsproducerande områdena.[15]

Den officiella källan till dessa siffror försökte hävda uppfattningen att misslyckandet bara berodde på klimatet, men flera skribenter sade[16] att den klena framgången för anskaffningskampanjen också var en avspegling av sociala faktorer och av den politik regeringen bedrev. Stalin själv medgav att sociala faktorer haft en viktig roll i katastrofen och sade att en stor del av spannmålen i fortsättningen ”måste uppbringas med hjälp av organiserad påtryckning på landsbygdens kulak- och välbärgade skikt”.[17]

Siffror från folkkommissariatet för handel visade att det skett en stadig nedgång i spannmålsleveranserna sedan november 1928 och de efterföljande månaderna.[18] Partiet oroade sig över denna utveckling och införde tvångsåtgärder som hädanefter bar stämpel av officiellt godkännande, med den skillnaden att det nu sades att metoderna skulle vara annorlunda. Det var viktigt att inte bryta löftet till bönderna, som hade blivit lovade[19] att det inte skulle bli några fler extraordinära åtgärder av det slag som förekommit 1928. Det skulle också visa sig att artikel 107 användes i mycket liten utsträckning och de åtgärder som användes på vintern 1928-29 skulle bli kända som ”ural-sibiriska metoden”. Den definierades som ett temporärt vidtagande av ”extraordinära åtgärder, förstärkta genom medel- och fattigbondemassornas

---

[14] Hemligt brev den 21 februari till partiorganisationerna, citerat av Fainsod, *a.a.*, sid. 309-10; ett offentligt direktiv från partiet angående principen om *edinonatjalije, Direktivij KPSS i sovetskogo pravitelstva po chozjaistvennim voprosam*, Moskva 1953, sid. 120-26.
[15] Siffra från Stalin, *Bolsjevik*, N° 23-24, 1929, sid. 45-46. [Om högeravvikelsen… a.a.]
[16] Till exempel Mendelson, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 5, 1929, sid. 95; Averbuch och Brjuchanov, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 10, sid. 95.
[17] Stalin, *Bolsjevik*, N° 23-24, 1929, sid. 27, 34, 45-46. [”Om högeravvikelsen…” a.a.]
[18] *Pravda* ledarartikel, 3 januari 1929.
[19] Syrtsov, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 154.

samfällda understöd”[20], till skillnad från rena undantagsåtgärder. I praktiken var skillnaden långt ifrån uppenbar. Enligt Stalin handlade det om ”påtryckningar underifrån”, dvs från massan av bönder, men han medgav också att myndigheterna svarade för ytterligare påtryckningar vilka förstärktes av ”extraordinära åtgärder mot kulakerna”. ”Och vad är det för fel med det?”, tillade han med udden riktad mot de ”överkänsliga” bucharinisterna … [21]

Tilläggas bör, att dessa åtgärder mot kulakerna, som Stalin och andra källor medgav[22] var riktade mot ”kulaker och välbärgade bönder” (eller ”starka medelbönder” som det ibland hette). Som man kunde vänta sig utsattes de medelbönder som inkluderats i kategorin kulaker genast för en rad *peregiby* [excesser][23] på känt maner.

Detta år var det fastslaget att den mängd spannmål som varje by skulle leverera måste godkännas genom demokratiska beslut av bysamfundet, så att den kvantitet som slutligen fastslogs skulle vara bindande för hela byn. Det fanns emellertid inget sagt om det antal som krävdes för att bysamfundet skulle anses vara beslutsmässigt och i praktiken räckte det med att lokala tjänstemän och particell-medlemmar, tillsammans med den lokala gruppen av medelbönder om det fanns en sådan, agerade som representativa för byn och fattade alla nödvändiga beslut. Tillgängliga källor säger inget om vilka åtgärder som de lokala myndigheterna vidtog om stormötet vägrade gå med på kvantiteter som alltför ofta var överdrivna, vilket centralkommittén senare skulle medge.[24] I sådana fall kan man fråga sig hur lokala invånare kunde gå med på leveranser som man senare medgav varit för höga och det är inte svårt att räkna ut att det strängt ”officiella” inslaget i de tvångsåtgärder som kom till användning även i många andra fall.

Det fanns en rad faktorer som tvingade bönderna att bygga upp spannmålsreserver. För det första de dåliga skördarna och bristen på foder tillsammans med situationen i regioner som drabbats hårt av bakslag i vädret. Det fanns också en tendens att bromsa tills utsikterna för den kommande skörden blivit klarare. Det var en normal reaktion under rådande omständigheter. Befolkningen i städerna, där utbudet var litet och ransonering införts, reagerade på samma vis.[25] Följden var att tillgången på jordbruksprodukter oundvikligt minskade.

Med tanke på skillnaderna mellan de priser som staten betalade och priserna på den fria marknaden, var böndernas reaktion både förutsägbar och helt naturlig.[26] Officiellt hade det ännu inte gjorts något för att förbjuda den fria marknaden. Bönderna ansåg att de utövade såväl en traditionell som en *de facto*-rättighet när de sålde på marknaden och att detta inte bara var förenligt med NEP utan också med själva lagen. Givetvis var de som hade mer att sälja mer direkt berörda än andra, men även fattigbönderna och medelbönderna kände sig lurade om de hindrades från att sälja spannmålen till bästa möjliga pris. Inte heller var de överdrivet oroade över att priserna skulle stiga så kraftigt att det började lukta spekulation. Som en skribent ogillande noterade, ”i en hel rad regioner drogs andra sociala element än de

---

[20] Stalin, *Bolsjevik*, N° 23-24, 1929, sid. 34.
[21] *Ibid.*, sid. 47.
[22] *Ibid.*, sid. 46. Mendelson, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 5, 1929, sid. 61. Enligt Syrtsov var det på våren bara kulaker och *verchusjka* bland *serednjaks* som hade några lager av spannmål. *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 126.
[23] Mendelson, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 5, 1929, sid. 61; Ryzjikov, *5-ty S´ezd Sovetov*, stenogram, bulletin N° 3, sid. 6; Sjeboldajev, *16-taya Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 184-85.
[24] Ett beslut av centralkommittén den 29 juli angående indrivningskampanjen. Det ger ytterligare belägg för att de kvantiteter spannmål som skulle levereras bestämdes av centrum. *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 49.
[25] *Planovoj Chazjaistvo*, N° 5, 1929, sid. 71.
[26] Kurbatov, *NAF*, N° 5, 1929, sid. 81-82. Genomsnittspriset för rågmjöl var 324,4 procent högre i april 1929 än i april 1928. I icke producerande regioner var prisökningen 403,6 procent. Den 1 april 1929 skilde det 28 rubel i priset per 100 kilo mjöl mellan producerande och icke producerande regioner.

välbärgade bönderna med i rushen och ibland agerade till och med fattigbönder i byarna som hantlangare åt kulakerna i spannmålsspekulationen”.[27] I själva verket torde detta ha varit en utbredd företeelse. Effekten av elementära ekonomiska faktorer påverkade även de bönder som var kommunister och försvagade därmed verkan av partipropagandan när den uppmanade bönderna att enbart sälja spannmålen genom regeringskanaler.[28]

Anskaffningsorganen upptäckte att de blev tvungna att höja de priser som bönderna fick till nivåer långt över de som den politiska ledningen auktoriserat. De ytterligare utgifter detta ledde till (cirka 150 miljoner rubel) blev ytterligare en börda för regeringens finanser, som redan var allvarligt ansträngda.[29] Redan i rådande läge hade priserna på den fria marknaden stigit så våldsamt att den åtgärden knappast hade någon effekt.

Det är lätt att föreställa sig bitterheten och ilskan i politbyrån när den konfronterades med den inbitna envisheten hos *homo economicus*, som bara tycktes inriktad på att obstruera alla regeringens mer ambitiösa planer. Samtidigt hade de styrande inte underlåtit att lära sig läxan från 1928 och de var nu rustade för gripa sig an med uppgiften med tvångsåtgärder som i skärpa och omfattning vida överträffade tidigare undantagsåtgärder.

Pravda nämner nu regeringens ökade ansträngningar för att mobilisera böndernas ekonomiska resurser och därmed driva fram deras överskottstillgångar och tvinga dem att sälja mer spannmål till anskaffningsorganen.[30] Och den kombinerade effekten av olika former av beskattning, bl a lokala avgifter, statliga skatter, bidrag till lånet för industrialisering, teckna sig för kooperativa organisationer, osv, var att klart större penningsummor överfördes från byarna än föregående år.[31]

På grund av det klena resultatet av anskaffningskampanjen i de regioner som vanligen var mest produktiva ökade regeringen i slutet av 1928 kraven i Sibirien[32], och sannolikt även i andra östliga regioner som Uralbergen och Volga. Bönderna i dessa områden, som redan delvis uppfyllt tidigare överenskomna kvoter för spannmålsleveranser, blev oerhört upprörda över regeringens brist på tillit och över de nya krav som nu ställdes på dem. Det var som reaktion på detta som den s k ”Ural-sibiriska” lösningen tillkom. Partisekreterarna i Nedre och Mellersta Volga-områdena, och flera andra talare på sextonde partikonferensen, rapporterade att samma metod också användes i deras regioner, i Kazachstan och flera andra områden. Lominadze ådrog sig visst missnöje för att ha refererat till ”metoden” genom att använda den enklare termen ”undantagsåtgärder”.[33]

De som spekulerade eller ägnade sig åt handel med spannmål utsattes nu för en hel rad preventiva åtgärder. Även om det otvivelaktigt var sant att privata aktörer hade lyckats övertyga bönderna om att göra sig av med stora kvantiteter spannmål, gav inte försöken att tygla deras verksamhet några resultat. I själva verket belönades de privata handlarnas insatser under vinterkampanjen med ännu mer spannmål än de erhållit under den gångna våren.

---

[27] Kurbatov, *a.a.*, sid. 82.
[28] Derevenskij, *Kommunist*, N° 20, 1929, sid. 18.
[29] Kurbatov, *a.a.*, sid, 80; Mendelson, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 8, 1929, sid. 22; i *Planovoj Chaozjaistvo*, N° 9, 1929, sid. 20 gör Strumilin gällande att trycket från byarna fick indrivningspriserna att öka med 17,2 procent i stället för de 5,5 procent som planen angav.
[30] *Pravda*, 5 januari 1929.
[31] Kurbatov uppger att 144,9 miljoner rubel mobiliserades på detta sätt och att det bönderna tillskansat sig genom de ökade indrivningspriserna därmed sopades bort. Detta inkluderar inte det som bönderna tjänade på försäljning på den fria marknaden. Kurbatov *a.a.*, sid. 80-85.
[32] Syrtsov, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 153.
[33] Sjeboldajev, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 184-85; Chlopljankin, *ibid*. sid. 84, Lominadze, *ibid.*, sid. 148.

Det är troligt att de bönder som bara ägnade sig åt att sälja spannmål på den fria marknaden drabbades hårdare av åtgärderna mot spekulation än de verkliga spekulanterna, för priserna på den fria marknaden var vid denna tid så höga att varje bonde riskerade ständigt att bli anklagad för spekulation. Det fanns också många andra sätt som myndigheterna kunde tillgripa för att hindra bönderna från att använda marknaden.[34]

Medan allt detta pågick samlade partiet sina medlemmar på landsbygden i ett försök att få till stånd en ekonomisk bojkott av alla bönder som hamstrade spannmål och vägrade uppfylla de överenskomna leveranskvoterna. Dessa aktioner, som understöddes av administrativa påtryckningar, ledde till oroligheter utan motstycke på landsbygden.

De som gjorde motstånd uteslöts ur kooperativen, och blev därmed berövade tillgång på varor till bestämda priser. Kulaker och mer välbärgade bönder utsattes för bestraffningar i form av *pjatikratka* (böter att i spannmål erlägga en kvantitet som var fem gånger högre än den resterande kvantiteten). I princip skulle detta straff utmätas efter beslut av bysamfälligheten, men dessa tycks ha misslyckats med att uppvisa tillräckligt nit för att de lokala myndigheterna skulle vara nöjda, ty i april 1929 gav ryska *VTsIK* tillstånd för *selsovety* att på eget initiativ införa *pjatikratka* för kulakerna.[35]

Tusentals kulaker, eller välbärgade bönder, ställdes inför domstol och dömdes att få sina ägodelar konfiskerade.[36] Så drakoniska straff skulle egentligen ha gällt de bestämmelser i strafflagen som handlade om spekulation, inte nödvändigtvis paragraf 107 som sällan åberopades, utan vissa andra paragrafer. De bestämmelserna ansågs dock inte vara tillräckligt omfattande för det spannmålskrig regimen bedrev och i juni hittade regeringen i ryska sovjetrepubliken ett bekvämare lagrum genom att utvidga den paragraf i strafflagen som handlade om icke uppfyllande av obligatoriska tjänster. Följande passus tillfogades där:

> ”Vägran att leverera spannmål enligt den frivilliga överenskommelse som byn ingått, gemensam vägran av en grupp av hushåll och motstånd mot genomförandet av planen för att bygga upp spannmålsreserver [kommer att behandlas – M L] i enlighet med del tre av denna paragraf.”

Del tre av paragraf 61 stadgade upp till två års fängelse, konfiskation av egendom och eventuell deportering av den skyldige.[37] Denna lag ingick redan bland de åtgärder som förberetts inför den kommande kampanjen 1929-30 och kommer att behandlas senare. Men, möjligen med undantag för deportering, så användes de omnämnda straffen allmänt redan före införandet av den nya klausulen.

Helt klart var det ofta medelbönderna som drabbades hårdast av dessa åtgärder, som angavs syfta till ”sociala påtryckningar”. Sjeboldajev, partisekreterare i Nedre Volga, underströk detta i en diskussion om de övergrepp som förekommit under anskaffningskampanjen 1928-29, då han sade att det värsta var att ”i en del fall blir det inte kulaken utan medelbonden som lider när sociala påtryckningar införs med stöd av regeringen”.

Detta var inga nyheter och Sjeboldajev fortsatte med att skildra fall där sådant kunde inträffa. Enligt honom låg felet hos anhängare till högern, som inte lyckats identifiera kulakerna. Gentemot regeringens uppmaningar att skaffa fram en viss kvantitet spannmål från kulakerna hävdade lokala tjänstemän med sympatier för högern att det inte fanns några kulaker hos dem

---

[34] Strong, *a.a.*, (kap. 13, not 67), sid. 16.
[35] Om detta dekret av ryska *VTsIK* den 28 april 1929, se Mikojan, *Bolsjevik*, N° 15, 1929, sid. 22; Syrtsov, *ibid.*, sid. 152 och Chlopljankin, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 84.
[36] En siffra på 33 000 för perioden våren till hösten 1929 anges i Danilov (red.), *a.a.*, (se kap. 13, not 73), sid. 174.
[37] *Code Pénal*, Paris 1935, sid. 186.

och flyttade i stället över de begärda mängderna på medelbönderna med åtföljande tvångsåtgärder.[38]

Bortsett från att han använde begreppet ”höger”, som var irrelevant i detta sammanhang, ger Sjeboldajevs uttalande en klar fingervisning om karaktären av de administrativa åtgärder det gällde. Han sade inte ens att bysamfälligheterna bar skulden för det som hände och det är också svårt att se hur den ”stora massan” av medelbönderna kunde ha utsetts för att införa denna särbehandling av sig själva. Meningen ”våra organisationer och våra *obsjtjestvennos*” som Sjeboldajev använde innebar particellen, om det fanns någon, och den lokala gruppen av fattigbönder, eller bara ett antal fattigbönder utan någon organisation.

Under denna kampanj försökte de styrande hårdare än någonsin att få ”fattigbondeelementen” att samarbeta. Trots dekret och uppmaningar från Centrum skedde inga större framsteg i organiserandet av grupper av fattigbönder. Grupper bildades men upplöstes snart på grund av bristande intresse från dem som formellt var ansvariga för verksamheten bland fattigbönderna. I de flesta *selsovety* fanns inga sådana grupper. De kooperativa organisationer och regionala centra som också fått i uppdrag att bilda grupper av fattigbönder tog itu med detta på ett halvhjärtat sätt och blev inte mer framgångsrika än *selsovety* hade varit. I själva verket var fattigbondeorganisationerna ännu en av dessa myter som florerade i utkanterna av sovjetregimens verkliga intressen, en rent administrativ historia som personerna på plats motvilligt verkställde, och utan övertygelse, och som uppstått först och främst i ett försök att sätta in teorin om klasskampen i ett landsbygdsperspektiv som den inte riktigt stämde överens med.

Sådana halvt fiktiva historier hade sitt ursprung i faktiska förhållanden – existensen av fattigbönder, välbärgade bönder och kulaker, till exempel. Men försöket att tvinga in dessa fakta i en i färdigkonstruerad teori, illa anpassad till en komplex situation, ledde till skapande av felaktiga begrepp och slutsatser som: ”fattigbonden proletariatets stöttepelare, ett väsentligt inslag i proletariatets diktatur”; ”medelbonden, vacklande mellan kapitalism och proletariat” eller ”kulaken, landsbygdens kapitalist, en farlig och orubblig fiende till regimen”, osv.

Inslaget av overklighet och oklarhet i dessa begrepp nådde sin höjdpunkt när de blev en del av den stalinistiska doktrinen.

I vardagen var det oundvikligt att dessa idéer skulle förvrängas ytterligare när de översattes till vaga och opraktiska uppmaningar, som sedan verkställdes ”felaktigt”. De blev således alltmer oberoende av sitt verkliga sociala innehåll och antog den närmast mytiska form där de användes som tvångsverktyg av lokala byråkrater av traditionellt *derzjimorda*-slag.

Under kampanjen hade myndigheterna i själva verket erhållit visst stöd från fattigbönderna, men även dessa var själva offer för anskaffningspolitiken. Många av dem gjorde motstånd och stämplades därför av myndigheterna som ”kulakagenter” (*podkulatjniki*).[39]

Ett av de säkraste sätten att utöva påtryckningar på bönderna var den utbredda vanan bland statliga handelsorganisationer att få till stånd direkta utbyten mellan utbudet av industrivaror och utbudet av spannmål. Alla bönder, rika som fattiga, som inte klarade av att överlämna sina kvoter av spannmål förhindrades då från att erhålla varor som det rådde brist på. I prak-

---

[38] Sjeboldajev, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 184-85.

[39] Som vi redan noterat hjälpte många fattigbönder kulakerna, eller ingrep till stöd för dem. Angarov nämner fall med fattigbönder som försökte undkomma vissa privilegier, som att vara undantagna från beskattning, på grund av att sådana privilegier gjorde livet i byn outhärdligt. Det bör tilläggas att sådana eftergifter hur som helst var av liten materiell fördel för dem. Angarov, *a.a.*, (kap. 2, not 39), sid. 29. I Derevenskij, *Kommunist*, N° 20, 1929, sid. 18-19 tillskrivs stödet från lantarbetare och fattigbönder till kulakerna böndernas *administrirovanije* under indrivningskampanjen och den dåliga kvaliteten på stödet till *bednotan*.

tiken innebar det att beröva dem nödvändiga varor som olja till lampan, tändstickor, spik, tyg, osv.[40] Detta knep, som bara en kort tid innan officiellt fördömts som utpressning, blev nu en allmänt accepterad metod och snart skulle centralkommittén rekommendera att den gjordes obligatorisk.[41]

Den sammanlagda effekten av dessa ekonomiska åtgärder plus det ekonomiska tryck och de direkta kontroller staten tillämpade gjorde livet surt för alla bönder som försökte komma undan sina förpliktelser, eller som kommit efter med dem. Följden blev att samhällsklimatet på landsbygden fylldes av spänningar och bitterhet, som en av delegaterna på femte sovjetkongressen i maj 1929 upprört framhöll.

Denna bondedelegat var övertygad om att de metoder som användes stred mot regimens avsikter (hade han inte när allt kommer omkring läst ett stort antal tidningsartiklar som stödde kampanjen mot kulakerna samtidigt som de varnade för de övergrepp den ledde till?).

Han kritiserade de lokala myndigheter som inte brydde sig om att läsa tidningarna, struntade i lagarna och förde krig mot kulakerna på sätt som överskred gränserna både för vad som var lagligt och acceptabelt. Som exempel citerade han vissa incidenter som inträffat i Novo Ussovskij-distriktet i Tomsk-regionen i Sibirien: ”I detta distrikt”, sade delegaten upprört, ”har det förekommit allvarliga missförhållanden. I en del byar anordnades demonstrationer, några av skolbarnen och de mer efterblivna elementen bland fattigbönderna samlades ihop och fick paradera genom byn, ställdes upp framför kulakernas, och ibland medelböndernas, hus och på given order skrek de – ”Här bor en fiende till sovjetregimen”. Tavlor spikades fast på husen försedda med liknande inskriptioner och stränga order gavs om att tavlorna inte fick tas bort. En bonde tvingades till och med bära en tavla av detta slag, trots att han inte orkade lyfta den. Slutligen, sade delegaten, gavs tillstånd till att tavlan skulle bäras på hästrygg. Han var chockerad över att sådant kunde förekomma när pressen predikade icke-våld. Han nämnde också att allt överskott pressades ur de sibiriska bönder som alls hade något, ”till sista pud”.[42]

Han var bara en enkel bonde, som kallade en spade en spade och som inte fattat att tvångsåtgärderna var en del av den officiella linjen. Han måste ha tagit emot nyheten om att han var högeravvikare med stor bitterhet och total oförståelse. Varken han eller den stora majoriteten byråkrater, i en del fall till och med ända upp på *obkom*-nivå, hade någon aning om vad som avsågs med detta begrepp.[43]

Medelbönderna, inklusive partimedlemmar och en del *selsovet*-tjänstemän inom, motsatte sig de metoder som användes för att få fram spannmål och gjorde allt för att undvika anskaffningen, som var allmänt avskydd. Följden blev att *selsovety*, particellerna på landsbygden och distriktsförvaltningarna utsattes för en rad kontinuerliga utrensningar sedan början av 1928, vilket ledde till att sammansättningen av dess olyckliga organisationer var föremål för radikala och ständiga förändringar.

I samband med de senaste valen hade det redan skett en förändring av medlemskapet i bysovjeterna, bl a hade medelbönder avlägsnats och ersatts av ett stort antal fattigbönder, som nu utgjorde majoriteten inom *selsovety* och på samma sätt innehades nu posterna som ordförande och sekreterare av medlemmar i partiet och Komsomol. Dessa förändringar skedde med anskaffningskampanjen pågick, men kunde ändå inte uppnå den stabilitet man hoppats på i *selsovet*-strukturen. Förändringarna fortsatte även efter valet och i mars 1930 hade 82 % av

---

[40] Kurbatov, *a.a*.
[41] Se centralkommitténs beslut den 29 juli 1929 i *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 49.
[42] Ryzjikov, *5-ty S´ezd Sovetov*, stenogram, bulletin N° 3, sid. 6.
[43] Om oförmågan att förstå partilinjen och om avvikelser bland lokala tjänstemän till och med på *obkom*-nivå (möjligen med undantag för tre till fyra viktiga sekreterare), se Krylenko, *Pravda*, 18 juni 1929 och svaret till *obkom* i Nedre Volga, *Pravda*, 26 juli 1929.

ordförandena i *selsovety* ersatts: av dem hade bara 16 % gått frivilligt, resten hade blivit avsatta.

I tjugo distrikt i Smolensk-provinsen befriades 304 ordförande av 616 från sina uppdrag under 1929, av de 304 var 238 privatägande bönder.[44]

Den breda massan av bönder ägnade sig mest åt passivt motstånd som att sälja spannmålen på den fria marknaden närhelst det var möjligt och försöka hindra spannmålen från att falla i händerna på tjänstemän och anskaffningsagenter, men när regeringen ökade trycket reagerade de också på andra sätt. En del byar som drivits till desperation stoppade leveranserna genom strejkaktioner som gick under namnet *volynka*. Dessa *volynki*, framför allt i Sibirien, slogs ned på summariskt vis och Syrtsov fann anledning att lyckönska sig själv när det lett till ökad tillgång på den spannmål som tidigare undanhållits regeringens anskaffningsagenter.[45]

I början av året utbröt ett mer allvarligt bondeuppror i Adzjarie, en autonom region i Georgien, som slogs ned hårt av militär. En annan bonderesning i Pakov-regionen rapporterades av en rysk korrespondent för mensjevikpressen utomlands.[46] Som enskilda företeelser var ingen av dessa revolter särskilt allvarlig. Myndigheterna torde ha varit mer oroade av den terror som bönderna och i synnerhet de mer välbärgade tillgrep för att hämnas på lokala tjänstemän, aktivister bland fattigbönderna, anskaffningsagenter och tidningskorrespondenter på landsbygden.

En hel del skottlossning förekom i byarna, i synnerhet i samband med val- och anskaffningskampanjer. Den amerikanska journalisten Anna Louise Strong fick på officiellt håll veta att 300 anskaffningsagenter hade dödats åren 1927-29.[47]

Andra källor uppger också en ökning av våldet på landsbygden under kollektiviserings- och anskaffningskampanjerna. Under perioden mellan december 1928 och 1 februari 1929, då både val och anskaffningar pågick, anger statistiken hos åklagarmyndigheten i Moskva 101 fall av terrorism, inklusive med dödlig utgång, skadade personer, överfall och mordbrand. Statistiken för året innan anger bara tretton sådana fall. För ryska sovjetrepubliken i sin helhet anger *VTsIK* sammanlagt 702 fall 1928, de flesta i oktober-november. Siffrorna för hela unionen var 377 i december. Under 1929 var det 1 002 fall i Ryska sovjetrepubliken, bl a 384 med dödlig utgång, 70 skadade, osv. Siffrorna för Ukraina talar om 300 fall av våld i oktober 1928 och februari 1929.[48]

Antisovjetisk aktivitet höll uppenbart på att öka och kontraterrorn skulle bli än mer utbredd nästa vinter. *Zagotovki* hade upphört att vara en normal ekonomisk procedur under relativt lugna förhållanden, vilket varit fallet fram till 1928. Nu hade de i stället utvecklats till en offensiv igångsatt av staten, där de statliga agenterna löpte avsevärda risker. Samma gällde kollektiviseringen.

Bönderna, och i synnerhet de mer välbärgade bland dem, eller de som klassificerades som det, utsattes för sådant tryck att de ofta tvingades överge sina gårdar. De förföljdes på en rad olika sätt och drabbades av hårda bestraffningar, som sträckte sig från *pjatikratka* till fängelse-

---

[44] Pasjukanis (red.), *a.a.* (se kap. 3, not 5), sid. 476; Fainsod, *a.a.*, sid. 142.

[45] Syrtsov, vid denna tid partisekreterare i Sibirien och senare regeringschef i ryska socialistrepubliken, nämnde dessa *volynkij* på sextonde partikonferensen, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 155.

[46] Stalin, *Sotjinenija*, band XII, sid. 97-98 (ej publicerat vid denna tid) [”Om högeravvikelsen i Sovjetunionens Kommunistiska Parti (bolsjevikerna)” i *Leninismens problem*]; *Sotsialistjeskij Vestnik*, N° 14, 1929, brev från Moskva, daterat 9 maj 1929.

[47] Strong, *a.a.*, sid. 16.

[48] För dessa siffror, se Bauman, *Pravda* 7 mars 1929; *Pravda*, 14 juni 1928 under rubriken ”Partiinoj Strojtelstvo”; Kukusjkin, *a.a.* (se kap. 1, not 28), sid. 31, 65; *Voprosi Istorii KPSS*, N° 4, 1958, sid. 80; Danilov (red.), *a.a.* (se kap. 13, not 73), sid. 38-39, 173.

domar och konfiskering av egendomen. Under sådana förhållanden gav de ibland igen våldshandlingar.

Man får dock inte överdriva omfattningen av sådana terroristdåd på detta stadium. På grund av Sovjetunionens storlek ger de citerade siffrorna inget stöd för påståendet att det skulle ha varit något större problem. Sovjetiska källor har varit ovilliga att publicera heltäckande siffror. Om så hade skett kunde det ha kastat en del tvivel på den officiella framställningen av kulaken som en regimens dödsfiende som var i färd med att försöka störta regimen med vapenmakt.

Det bör också påpekas att på landsbygden inträffade varje år hundratusentals bostadsbränder genom olyckshändelse och även om slagsmål och våld inte var någon ovanlig följd av gräl och tvister var det lätt att i den upphetsade politiska stämning som rådde att koppla rena olyckshändelser till ”våld av kulaker” och terroristdåd. En del av de tidigare nämnda fallen kan säkert antas ha haft att göra med attacker från kulaker på fattigbönder, som inte nödvändigtvis hade med någon ”klasskamp” att göra.[49] Annan information som vi fått om kulakernas aktiviteter anger till exempel att 1 000 ”illegala” kulakmöten ska ha avslöjats i ryska sovjetrepubliken under vintern 1928-29.[50] Återigen bör påpekas att det inte finns något som tyder på organiserade terroristdåd i stor skala.

Motståndet var främst passivt: undanflykter, gömd spannmål och liknande. Bönderna hade ingen som helst känsla av att vara i någon styrkeposition.

Ledningen lyckönskade sig själva helhjärtat för att ha vågat inta en bestämd hållning och för att ha finslipat den ”ural-sibiriska metoden”, som gjort att man kunnat bemästra problemen på spannmålsfronten. Lovorden var främst riktade till generalsekreteraren som i egenskap av planens chefsarkitekt sannolikt skulle bli belåten över sådana uttryck för tillit till hans politik.

Regimen fortsatte dock att möta ökande problem i alla sektorer. Trots entusiastisk propaganda för de ”hårdhänta” metoder som användes hördes häftig kritik bland kadrer i Moskva, som ansåg att den sortens teknik inte bara var skadlig utan helt ineffektiv.[51] Och på detta stadium skulle det ha varit svårt att motsäga kritikerna. Den mängd spannmål anskaffningen ledde till låg 20 % under siffran för föregående år, vilket är talande. Den klena framgången för anskaffningskampanjen, plus minskningen av boskapen, var tydliga tecken på att 1929 skulle bli ett ännu besvärligare år och med växande politiska spänningar. Politbyrån var i desperat behov av en utväg. Som vi redan sett hade generalsekreteraren sina egna lösningar och de skilde sig från de uppfattningar som var gångbara på högre nivå i berörda ministerier.

2. Priset för en extremt snabb industrialisering

Den besvärliga situationen i jordbrukssektorn hade fått allvarliga följder för landets ekonomi i sin helhet, men det var inte enda orsaken till de stigande spänningarna, eller snarare krisen, som landet upplevde under femårsplanens första år. En ytterligare orsak låg i de påfrestningar som befolkningen och ekonomin utsatts för genom industrialiseringskampanjen och den hastighet som industrialiseringen genomfördes på. Resultaten av den första årliga planen (för 1928-29) skulle givetvis vara avgörande för hur planerna skulle utvecklas de närmaste åren och den politik som skulle följas i ljuset av hittillsvarande erfarenheter.

---

[49] Ledaren i *Pravda*, 14 december 1928, uppmanar domarna att upphöra med att betrakta mindre överträdelser och huliganism som mindre betydelsefulla. Aktiviteter som tidningen uppenbart bedömde som kontrarevolutionära.
[50] Kukusjkin, *a.a.*, sid. 32.
[51] Eiche, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 45.

Vågen av information om hur denna årsplan infördes, och de olika bedömningar av läget som nådde politbyrån under andra halvan av det ekonomiska året, spelade en avgörande roll för de viktiga beslut som därefter fattades i november och december 1929.

Utåt sett var det triumfartade tongångar som hördes i de officiella rapporterna. Siffrorna i stort över investeringsvolymen, den allmänna tillväxten i indexen för industriproduktionen, den statliga sektorns bidrag till ekonomin i stort och de kvantitativa framgångarna för kollektiviseringen, hade samtliga överträffat de mål som ställts upp i femårsplanen. Den önskade takten och mängden tillväxt hade uppnåtts och detta betraktades som de främsta kriterierna på framgång.

Centralkommitténs plenum i november 1929 rapporterade att den planerade sektorn av industrin uppvisade en produktionsökning på 24 %, jämfört med initiala beräkningar på 21,4 %.[52] Men faktum var att de globala siffrorna dolde många svagheter och fall där planerna inte uppfyllts i olika sektorer, i en del fall hade det till och med förekommit en nedåtgående trend i produktionen. Trots klangen av triumf i regeringens rapporter om framgångar har nutida forskning uttryckt allvarliga tvivel på sådana framgångar och har till och med kommit att ifrågasätta den betydelse planen i realiteten hade under dessa år.[53]

Planen, som den framställts av *Gosplan* baserades främst på att man skulle uppnå ett antal s k ”kvalitativa” mål som exempelvis minskade kostnader, ökad arbetsproduktivitet och ökad avkastning per hektar, osv. *Alla dessa faktorer var mänskliga faktorer i betydelsen att de för sin framgång var beroende av befolkningens goda vilja, hängivenhet, arbetsstolthet, effektiv organisering och initiativförmåga. Men vad beträffade det ”mänskliga inslaget” drabbades regimen av ett allvarligt bakslag*.

Oförmåga att uppnå den önskvärda kostnadsminskningen och hoppet om ökad avkastning får i första hand tillskrivas den oerhörda tillväxttakt som krävdes, för det andra bristen på ordentlig samordning av ekonomins olika grenar, för det tredje ineffektiviteten hos administratörerna, som drunknade i de krav de ställdes inför och var dåligt förberedda på de insatser som väntade dem. Men framför allt måste misslyckandet ses som en allmän reaktion på sjunkande levnadsstandard och växande administrativt tryck.[54]

Behovet av arbetskraft ökade, och den avtappning av lönefonderna det ledde till visade sig värre än vad som förutsetts (ett liknande exempel har nämnts tidigare i samband med regeringens ökade utgifter för spannmål) och den finansiella planen, som redan från allra första början varit osäker, hamnade i obalans.[55] Regeringen försökte avhjälpa obalansen genom att öka penningtillgången och beskattningen.[56] Den använde sig också av påtryckningar av mer fysisk karaktär genom att kraftigt öka arbetskvoterna.

Arbetarna, av vilka många var nyrekryterade från landsbygden och därmed ovana vid fabriksdisciplin och att arbeta efter normer och kvoter, försökte undkomma trycket genom att flytta från en fabrik till nästa, och den instabilitet på arbetsmarknaden som detta resulterade i fick katastrofala följder för produktiviteten. Den tid som spilldes på att köa i affärerna gjorde bara saken värre och bidrog till ytterligare sänka produktiviteten.

---

[52] *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 36-37.
[53] Om denna fråga, se följande tre viktiga studier: Bobrovskij, *a.a.* (se kap. 7, not 87),; Zaleskij, *a.a.* (se kap. 7, not 5); Jasnij, *a.a.* (se kap. 11, not 48).
[54] Officiellt hävdades att kostnadsminskningen låg på 4,5 % i stället för de 7,5 procent man hoppats på.
[55] Mendelson, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 5, 1929, sid, 58, N° 8, sid. 19-22.
[56] Främst genom indirekt beskattning; exempelvis Rykov nämner en höjning av skatten på vodka. *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 11.

Från det ögonblick planen sattes i verket uppkom ytterligare ett oroväckande fenomen: en *försämring skedde i kvaliteten på de tillverkade varorna*.[57] Under de närmaste åren fortsatte dåligt utfört arbete att öka, trots regeringens försök att komma till rätta med detta bekymmer. Maskiner gick ofta sönder eller blev oanvändbara på grund av brist på nödvändiga reservdelar, verktyg gick inte att använda efter kort tid och arbetskläder var dyra och snart utslitna. Det räcker med att läsa ett urval av de oräkneliga klagomål från konsumenter, bl a ett stort antal bönder, som nådde tidningarna om den dåliga kvaliteten på produktionen jämfört med förkrigstiden för att inse vilken skadlig effekt detta misslyckande hade på befolkningens bild av industrialiseringen, för att inte tala om den oerhörda förlust det innebar för landets ekonomi.

Från och med nu skulle slöseriet vara ett karakteristiskt drag i sovjetiska industrialiseringsmetoder. Det avspeglade bristen på ett genuint planeringssystem i ett land där planen, som den presenterades, blivit en fetisch. Bristen på samordning mellan olika sektorer gjorde att utvecklingen av en gren av ekonomin hämmades av någon annan. Därigenom blev till exempel den dåliga produktionen av metallvaror en stötesten för alla framsteg inom maskintillverkning[58]. Viktiga byggprojekt stoppades på grund av brist på byggmateriel och den oändliga bristen på bränsle, metaller, osv ledde till otaliga sammanbrott och flaskhalsar i produktionen.

Inom den ekonomiska planeringen var regeringens benägenhet att ge sig in på storskaliga byggprojekt utan att ha förberett det tillräckligt genom att utbilda den kader som behövdes en stor och oursäktlig defekt, som skulle bestå en hel epok och leda till oöverskådliga förluster. Kaderproblemet, som ju ändå var lätt att förutse, tog alltid regeringen på sängen.

Orsaken var alltid densamma och handlade om den inställning som var karakteristisk för den stalinistiska diktaturen: handla först och tänk senare. Det är en av de faktorer som måste ges skulden för den fattigdom och det elände befolkningen drabbades av och för det sätt som den diktatoriska apparaten skärpte kontrollen när den stod inför en explosiv situation, som bara kunde förvärras med de metoderna. Det skulle komma att bli speciellt tydligt i det som inträffade på landsbygden i slutet av året.[59]

Från och med nu omvandlades landet till en enda stor byggarbetsplats, något som i sig var ett tämligen gott tecken. Dessvärre slukade de projekt som påbörjades hela tiden en större mängd resurser än som förutsetts, tog längre tid att fullborda och band därför upp alltför mycket kapital, samt bidrog ytterligare till det allmänna slöseriet och oredan. Det fanns tider då hela den enorma återuppbyggnaden fortskred under något som liknade total förvirring. Det hela gick så långt att regeringen snabbt antog en lösning som var själva antitesen till planering. Den bestod av att man utsåg prioriterade projekt (*udarnje strojkij*) i ett försök att rädda de mest livsviktiga delarna av planen från det kaos som sovjetisk ekonomi hamnat i under den första femårsplanen.

Det var omöjligt att beräkna vilka kostnader som allt detta slöseri drabbade ett land som Sovjetunionen, som hade brist på stora kapitaltillgångar. Man kommer att tänka på många exempel, bland dessa följande, som Krzjizjanovskij, ordförande för *Gosplan*, rapporterade kort innan han förflyttades. ”Det är ett känt faktum att nästan 30 % av våra leveranser försvinner i distributionskanalerna innan de når konsumenten.”[60] Och detta hände i ett land som genomgick en period med den mest akuta brist.

---

[57] Mendelson, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 5, 1929, sid, 57, N° 8, sid. 13; *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 628.
[58] Zaleskij, *a.a.*, sid. 85.
[59] Se beslutet om kaderproblemet som kom efter att ett tidigare beslut i denna fråga inte verkställts. *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 633-42.
[60] Krzjizjanovskij, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 12, 1929, sid. 13.

Allmänna siffror om ökad produktion går inte att betrakta som huvudkriterium på framgång. Med hushållning av resurser, eliminering av slöseri genom mer effektiv organisering, och en mer rationell inställning till frågor om planering och samordning, kunde liknande eller större framsteg ha uppnåtts på mer humant och demokratiskt vis, och det kan vara så att detta är mer vägande kriterier för att bedöma vad som åstadkommits i ett land.

Vanan med ”snäv” planering bar till stor del skulden för att materiella resurser skingrades och framför allt för det oerhörda slöseriet med mänsklig potential, vilket också skulle prägla industrialiseringen under Stalin. *Den enskildes intressen offrades för framsteg av ett slag som uteslutande bedömdes utifrån materiella kriterier*. Denna inriktning framställdes emellertid som höjden av visdom. Den tillhandahöll också en lättillgänglig ursäkt för de stadigt stigande svårigheter som regimen drabbades av.

De misslyckanden som drabbade 1928-29 års plan berodde på överambitiösa mål och de konsekvenser detta fick för verksamheten i industri- och jordbrukssektorerna.

De största bakslagen kom inom jordbruket. Vi har redan diskuterat anskaffningsproblemen rätt ingående.

Det var inte bara resultaten i jordbrukssektorn som blev sämre än planmålen, det inträffade också en nedåtgående tendens i produktionen i de viktigaste branscherna. Det stod redan klart att skörden 1929 sannolikt skulle bli sämre än 1928.[61] Förståeligt nog, med tanke på oron på landsbygden och den förtvivlan som rådde bland många bönder när de investeringar som planen hade räknat med från den privata sektorn inte inträffade.[62]

Det skedde en kraftig nedgång i produktionen av industrigrödor. Minskningen av sockerbetsskörden var katastrofal och produktionen av hampa, solrosor och potatis sjönk också. En lätt uppåtgående tendens hade noterats för lin och bomull, men det räckte inte för att nå de mål som planen fastställt.[63]

De nya förbättrade priserna på spannmål hade i hög grad bidragit till bristen på industrigrödor och misslyckandet i den branschen fick direkta konsekvenser för industrisektorn. Livsmedelsindustrin kunde inte uppfylla in plan och en del fall uppvisade den också minskad produktion. Detta gällde även vissa branscher iden lätta industrin.[64] Ett antal åtgärder som tillkommit för att öka avkastningen i jordbruket infördes aldrig. Den kemiska industrin hade inte ens uppfyllt 70 % av planen. Planerna för produktion och leveranser av jordbruksmaskiner genomfördes aldrig och det förekom dessutom ständiga förseningar i leveranser av materiel och utrustning, som ofta anlände för sent på året för att kunna uppfylla det avsedda syftet.

På en hel rad projekt av största betydelse för jordbruket, som kalkning av åkrarna, organisering av stationer för uthyrning av utrustning, upprättande av depåer för reparationer, stod arbetet endera stilla eller hade inte ens kommit i gång.[65]

Förutom bristerna i utbudet av livsmedel och jordbruksråvaror kom nu en oväntad ökning av de faktorer som bidrog till efterfrågan (en ökning av arbetskraften som översteg den som planen förutsett, en ständig ökning av den mängd investeringar som industrin behövde, liksom nya utgifter inom jordbruket). En stor insats måste också göras för att öka det statliga och

---

[61] Enligt Zaleskij med 2,2 %, *a.a.*, sid. 85. Planen för sådden hade inte uppfyllts. Se Golendo, *NAF*, N° 10, 1929, sid. 11.
[62] Zaleskij, *a.a.*, sid. 86.
[63] Golendo, Derevenskij, *Kommunist*, N° 20, 1929, sid. 7 och *NAF*, N° 10, 1929, sid. 37; Rykov, *5-ty S´ezd Sovetov*, stenogram, bulletin N° 2, sid. 13.
[64] Zaleskij, *a.a.*, sid. 86-87.
[65] Tsylko, *NAF*, N° 8, 1929, sid. 4-9; Mendelson, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 5, 1929; Zaleskij, *a.a.*, sid. 86-87.

kooperativa leveranssystemet när den privata sektorn krympte.[66] Den sammanlagda effekten av dessa och andra besläktade faktorer var att industrialiseringen uppbromsades, vilket bidrog till ytterligare sänkning av den allmänna levnadsstandarden, vilket i sin tur ökade det sociala trycket och spädde på regimens politiska svårigheter.

Den stadiga försämringen av läget kunde tillskrivas vissa objektiva faktorer, men också den sociala och ekonomiska politik som regeringen bedrev. Den officiella tolkningen från politbyråns sida var emellertid att nästan helt skylla de aktuella bakslagen på den privata sektorn inom jordbruket.[67] Denna sektor, hette det, var källan till problemen, ett potentiellt hinder som kunde äventyra hela satsningen på industrialisering. Det var jordbrukssektorn som startat den uppåtgående prisrörelsen på den fria marknaden, vilken sedan lett till att priserna stigit också i den statliga sektorn och underminerat regeringens prispolitik.

Den officiella analysen satte således strålkastarljuset på en enda aspekt av problemet, jordbrukets efterblivenhet till skillnad från de dynamiska framstegen inom industrin. Detta var emellertid inte bara ett propagandistiskt uttalande. Politbyrån var övertygad om att det var den enda giltiga förklaringen. Deras tolkning av läget bekräftades ytterligare av information som de avdelningar som ansvarade för analyser av tendenser på marknaden gjorde tillgängliga i augusti-september. Landet led brist på livsmedel både för egna behov och för export och bönderna producerade inte tillräckligt. Boskapsstocken sjönk i stället för att öka, som det var tänkt i planerna, och resultatet var en minskning på cirka 10 % av köttprodukter.[68] Eftersom stämningarna i politbyrån blev alltmer fientliga till *muzjikerna* tolkades också minskningen av köttproduktionen snabbt som ett medvetet drag av bönderna för att öppna en ”andra front” vid sidan av den ”spannmålsfront” som redan visat sig så besvärlig. *Muzjiken* rådde för att regeringen och dess myndigheter hela tiden stod inför nya bördor, den ena mer kostsam än den andra. De var tvungna att organisera distributionen av varor i ett land som genomgick en akut livsmedelskris, de måste intervenera direkt för att övervaka verksamheten inom jordbrukssektorn, i synnerhet vad gällde sådden, som från 1928 inte längre var något rutinmässigt. Och nu konfronterades de med problem inom boskapsuppfödningen.

Ytterligare en faktor måste tas med i beräkningen: Stalin var övertygad om att industrisektorn kunde klara av en ytterligare höjning av tillväxttakten. Årsplanen 1929-30 siktade på att höja industriproduktionen med 32,3 %, en imponerande siffra. Den ursprungliga planen hade talat om en ökning på 21 %, men i själva verket hade ökningen 1928-29 uppgått till 23,7 %.[69] En ökning på drygt 30 % per år skulle, om en sådan takt kunde nås och bibehållas ett antal år, vara ett rent fantastiskt resultat och omvandla hela landet, eller rent av världshistorien, på några år.

I detta läge tycktes Stalin verkligen tro att denna dröm kunde bli sann, men han visste att det fanns ett villkor och det var en tillräckligt hög jordbruksproduktion. Om jordbruket hamnade på efterkälken skulle den snabba utvecklingen i industrin hejdas och tillväxttakten oundvikligen bli lidande. Politbyrån, med Stalin i spetsen, letade desperat efter något sätt att skydda industrialiseringsfronten från de faror som en försvagning av jordbrukssektorn utgjorde. Om det inte skedde en markant förbättring av jordbruksproduktionen 1930 skulle industriproduktionen göra halt 1931. *Situationen fordrade därför snabb handling av mycket större omfattning än allt som hittills prövats och det måste ske kommande vinter och vår* om inte jordbruket skulle bli ett hinder för utvecklingen av landets ekonomi.[70]

---

[66] *Planovoj Chozajaistvo*, N° 8 1929, sid. 22.
[67] *Ibid.*, sid. 25.
[68] Strumilin, ”Kontrolnije Tsifrij na 1929-30”, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 9, 1929, sid. 22-23.
[69] *Ibid.*, sid. 19, 22-23.
[70] Golendo, *NAF*, N° 10, 1929, sid. 14-15.

Detta verkar ha varit logiken bakom partiledningens förändring av politiken i slutet av 1929 och den kunde känna sig tillfreds med den inriktning som antogs, genom att det under tiden rapporterats om spektakulära framgångar för kollektiviseringen, i synnerhet under perioden juni-oktober 1929.

Vid sammanträdet i november 1929 kunde centralkommittén belåtet konstatera att framstegen inom den sektorn varit ”snabbare än någonsin och hade överträffat även de mest optimistiska förväntningarna”. Angående de akuta problemen, först för spannmålsproduktionen och därefter för köttproduktionen, var slutsatsen på plenum att: ”Den verkliga lösningen på våra svårigheter [går ut på att] ytterligare skynda på kollektiviseringsprocessen och bildandet av sovchoser.”[71]

Vi måste nu därför rikta uppmärksamheten mot utvecklingen på landsbygden och särskilt då kollektiviseringen under 1929.

[71] Resolutioner från sammanträdet i november 1929. *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 620-24.

15. Bönderna inför en oviss framtid

1. Den nya linjen

I juni 1929 inledde regeringen en rad politiska förändringar i syfte att öka kontrollen av bönderna. Regimen hade fått nog av den sorts strider som kännetecknat anskaffningskampanjerna och ville en gång för alla frigöra sig från sitt beroende av landsbygdssektorn. Vägen till oberoende gick via ökad kollektivisering, det var regimen nu övertygad om. I slutet av juni beslutade regeringen därför att påbörja en radikal omorganisering av kooperativa strukturer och lägga större tyngd vid de administrativa organ som ansvarade för kolchoserna.

I fortsättningen skulle den kooperativa rörelsen organiseras som en rad specialiserade grenar med administrativa avdelningar ansvariga för de olika sektorerna av jordbruksproduktionen. Spannmål, animaliska produkter och olika former av industriella grödor skulle ligga under ansvar av administrativa organ på lokal och republiknivå, eller rent av nationell nivå.[1] På lokal nivå skulle den branschadministration som skötte den främsta grödan i ett speciellt område också ha ansvaret för andra former av produktion som föll inom ramen för andra branscher. Detta lokala nätverk behövde emellertid genom kontrakt knytas till andra specialiserade centra, vars intressen i ett visst område inte var tillräckligt stora för att de skulle vara representerade där. Som kommer att framgå var detta en oerhört komplicerad historia. Hela den administrativa apparat som regeringen tänkte upprätta var i själva verket både komplex och svårhanterlig och dessutom kostsam och tidskrävande. Det var därför inte någon överraskning att man rätt snart ansåg det vara nödvändigt att introducera ytterligare förändringar vars effekt på lång sikt var att försämra effektiviteten av de åtgärder som tidigare vidtagits.

Det bör emellertid betonas att inledningsvis var hela denna kooperativa administration tänkt att anpassa böndernas ekonomi till kollektivisering och kooperativ produktion och att mobilisera bondebefolkningens resurser maximalt för att påskynda framstegen i den kooperativa sektorn.[2] I detta läge uppmanades enkla producentföreningar att fortsätta på den kollektiva vägen vad gällde egendom och arbete. På så vis skulle de gradvis gå mot mer komplexa former och därmed ”tjäna som bas för bildandet av storskaliga kolchoser”.[3]

Det kommer därför att bli uppenbart att den kooperativa rörelsens roll inte bara omfattade bildandet av kolchoser efter sedvanligt mönster, utan också skapande av nya och hittills okända varianter i form av storskaliga kolchoser, som nu skulle få en framträdande plats i regeringens ständigt föränderliga planer. För att främja dessa mål koncentrerades alla de medel med vilka regeringen kunde utöva inflytande eller tillhandahålla incitament, i form av utbud, krediter, agro-teknisk service och olika former av understöd, till den kooperativa rörelsen för att nästan helt och hållet spridas till de enkla producentföreningarna genom kontraktssystemet.

Även kontrakten skulle genomgå en total förändring och åter var det centralkommittén som i grova drag fastställde vilken deras nya roll skulle vara.[4] Enligt centralkommittén skulle systemet med *kontraktatsija* nu vara det viktigaste sättet att se till att böndernas överskott av spannmål nådde regeringen utan problem och att produktionen skulle öka och kollektiviseringen påskyndas. Detta kunde uppnås, trodde man, genom att göra böndernas tillgång till maskiner, konstgödsel, krediter, osv beroende av de kontrakt som de ingick och det sätt på vilket de genomförde dem.

---

[1] *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 46: beslut av centralkommittén 27 juni 1929.
[2] *Ibid.*, sid. 183.
[3] *Ibid.*, sid. 184.
[4] *Ibid.*, dok. N° 52: beslut av centralkommittén om *kontraktatsija*.

Undertecknandet av kontrakt skulle vara föremål för majoritetsbeslut av byföreningarna och beslutet skulle sedan vara bindande för hela byn, inklusive kulakerna.[5] Under kontraktsvillkoren skulle bönderna inbjudas att ansluta sig till den kooperativa rörelsen och svara för ett stort antal bidrag, som centralkommittén angav som följer: ”… inträdesavgift [vid anslutning till den kooperativa rörelsen – M L] och delade bidrag, deponering av pengar för specifika ändamål (en byggnad eller inköp av traktor), bidrag för inköp av produktionsmedel, leverans av en del av den anvisade mängden spannmål till staten …”, osv.[6] Folkkommissariernas råd bestämde vidare att kontrakten skulle täcka ett antal år och att undertecknarna i detta fall måste gå med på att själva omvandlas till kolchoser.

Frågan är förstås, rådde det jämlikhet mellan de båda avtalsslutande parterna?

Hittills hade erfarenheten visat att kooperativa eller regeringsorganisationer långt ifrån lyckats uppfylla sina förpliktelser. *Sovnarkom* själv hade kritiserat sättet som *kontraktatsija* fungerade på. Kontrakten undertecknades under stor brådska, eftersom inledningen på kampanjen alltid var försenad. Information om planer och mål [som naturligtvis fastställdes av de centrala myndigheterna – M L] anlände alltid för sent, på samma sätt försenades de utlovade finansiella och tekniska resurserna, myndigheterna tillfogade klausuler i redan ingångna kontrakt.[7] I fall där den officiella sidan inte kunde uppfylla sin del av kontrakten hade bönderna ingen rätt att upphäva detsamma eller överklaga till någon juridisk instans. I själva verket existerade inte någon sådan instans. *Detta innebar i själva verket att den överenskommelse bönderna ingått var ensidig till sin karaktär och helt och hållet ett verktyg för statligt tvång*.

En del försök att rädda ansiktet gjordes av pressen, bl a av partiets teoretiska organ *Bolsjevik*: de lokala myndigheterna uppmanades att skilja på de obligatoriska tjänster som krävdes av kulakterna (dvs att överlämna sina förråd) och de som gällde andra skikt bland bönderna, som hade karaktären av ”ett frivilligt åtagande som avspeglade den allmänna viljan i bysamfundet” och som därför bara kunde införas om lokala tjänstemän kunde övertyga de berörda.[8] Dessa lokala tjänstemän verkade inte, som *Bolsjevik* framhöll, vara helt på det klara över denna skillnad, för de hade tilldelat medelbönderna vissa ”bestämda” (*tverdje*) uppgifter som bara gällde kulakerna och som bestraffades med *pjatikratka* om man inte uppfyllde dem.

När det gäller detta spelade partiet och dess organ ett ganska oärligt spel med de lokala myndigheterna. I en artikel om den pågående anskaffningskampanjen hade Mikojan, som var högste chef för operationen, några veckor tidigare klart uttalat att de kontrakt som ingåtts med bysamhällen [dvs kontrakt gällande hela byar eller samfund – M L] eller med en hel *okrug* ”fordrade att dessa byar och distrikt i sin helhet skulle överlämna *hela sin marknadsmässiga produktion*”.[9] Det var regeringens senaste anvisningar.

Redan från början stod det klart att bönderna knappast skulle känna någon entusiasm över att ingå avtal på dessa villkor och att lokala tjänstemän aldrig skulle kunna förmå dem att underteckna och följa så drastiska bestämmelser utan att tillgripa alla tillgängliga tvångsmedel.

Politbyrån lät sig emellertid inte påverkas av sådana bekymmer. Där ansåg man sig förfoga över ett mäktigt vapen som i en handvändning skulle trygga framgången för såväl anskaffningen som kollektiviseringen. Regeringen var dessutom av uppfattningen att kontraktssystemet inte bara kunde användas som ett medel för att bilda enkla kollektivjordbruk, utan

---

[5] *Ibid.*, dok. N° 52: dekret av *Sovnarkom* 7 oktober 1929.
[6] *Ibid.*, beslut av centralkommittén om *kontraktatsija*.
[7] *Ibid.*, dekret av *Sovnarkom* 7 oktober 1929.
[8] *Bolsjevik*, N° 19 1929, sid. 14.
[9] Mikojan, ”Novaja chlebozagotovitelnaja kampanija i zadatji partij”, *Bolsjevik*, N§ 15 1929, sid. 20 (kurs. tillfogad).

också för att öka storleken. Fyllda av förhoppningar och illusioner på denna punkt började man nu samla stöd för arbetet på att skapa ”gigantiska” kolchoser.

I augusti hade dessa jättekolchoser redan brett ut sig på en areal av totalt en miljon hektar. De bestod av kollektiva jordbruksföretag på mellan 2 000 och 8 000 hektar eller mer. På detta stadium var kolchossektorns utbredning redan av storleksordningen fyra till fem miljoner hektar (jämfört med 1,9 miljoner året innan) och planen för 1939 var att tredubbla denna areal.[10] I Uralbergen, Norra Kaukasien och Ukraina skedde ett uppsving för masskollektivisering (*splosjnaja kollektivizatsija*) där befolkningen i hela räjonger hade anslutit sig till kollektiven.[11]

Tidningarna började nu tala om ett nytt stadium i utvecklingen, *masskollektiviseringen*s *stadium.* Från och med nu uppmanades partimedlemmar på landsbygden att ansluta sig till kolchoserna under hot om att annars uteslutas ur partiet.[12]

I detta läge reglerades takten i kollektiviseringen, åtminstone i teorin, av tillgången på ekonomiska och tekniska resurser, eftersom ”masskollektivisering är otänkbar utan nödvändig tung jordbruksutrustning”. Men vad regeringen anbelangade var kolchosernas överlägsenhet, i synnerhet de riktigt stora, bortom all tvivel. I likhet med sovchoserna kunde man fordra att de skulle överlämna hela sin överskottsproduktion.[13] Det hade redan uppstått ett avsevärt antal exempel på hur kolchoserna försökt undvika sina förpliktelser i detta avseende och därmed gett upphov till en viss oro[14], men regeringen hoppades att det problemet skulle vara lättare att lösa än i fallet med småbönderna.

Kolchosföreningarna (*kolchozsojuzy*) som uppstått som ett administrativt organ (och som, sades det, utvecklats alltför långsamt) fick nu större befogenheter, som skulle ge dem möjlighet att förvalta kolchoserna, och i synnerhet de större, mer effektivt.[15] Den lägre nivån i denna organisation var räjongens *kust* (gruppen) eller *kochozsojuz*, som var ansvarig inför berörda avdelningar på *oblast*- och republiknivå. Den högsta nivån utgjordes av *Kolchortscentr* som från oktober blev en organisation som omfattade hela unionen. Dessa administrativa organ skulle få ansvaret för att fördela utrustning och krediter till kolchoserna och hantera deras produkter. De skulle också få ansvaret för att teckna kontrakt med kolchoserna rörande leveranser och produktion. Via *Gosplan* skulle *Kolchoztsentr* överlämna en övergripande plan för hela kolchossektorn till regeringen.

Samtidigt gav regeringen order om att alla kolchosstadgar, och all aktuell lagstiftning om kolchoserna, skulle revideras. *Gosplan* och *Kolchortscentr* fick i uppdrag att tillsammans göra utkast till regler för kolchosfonderna och fick två veckor på sig.[16]

Hädanefter såg det ut som att huvuddelen av krediterna enbart gick till den kollektiva sektorn,[17] vilket innebar att den enskilde bonden inte längre kunde räkna med att få någon större hjälp, eller rent av ingen hjälp alls. Detta var i sig ett mycket effektivt sätt att garantera en allt snabbare tillväxt av den kollektiva sektorn enligt de linjer som regeringen önskade.

---

[10] Kessel, ”Kontraktatsija i kolletivizatsija”, *Planovoj Chazjaistvo*, N° 11 1929, sid. 100.
[11] *Pravda*, ledarartikel 7 augusti 1929, sid. 7.
[12] *Ibid*.
[13] *Ibid*.
[14] Rapport från *Kolchoztsentr* i *Dokumentij po istorij sovetskogo obsjtjestva*, Moskva 1959, band VIII, sid. 267-70.
[15] *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 45; dekret av *TsIK* i *Sovnarkom*, ”O merach urreplenija kolchoznoj sistemij”; *Sobranije Zakonov*, del Ett, N° 40, 8 juli.
[16] *Ibid*.
[17] Dekretet säger så men på ett tämligen tvetydigt sätt. Men totalsumman av de åtgärder som vidtogs för kollektivisering, bl a användning av *kontraktatsija* som medel för att koncentrera resurserna till den kooperativa sektorn, ger tillräckligt med bevis för att så var fallet. I slutet av året var besluten i detta syfte tydliga.

Stor uppmärksamhet ägnades också kolonn- och traktorstationerna, i varje fall när det gällde lagstiftningen, ty det ansågs nu att dessa gav goda förhoppningar om framtiden. I december 1928 hade *STO* gett order om att traktorstationer och kolonner, samt de stora kolchoserna och sovchoserna, men inte bondeföreningarna, skulle prioriteras när det gällde traktortillgången. I juni 1929 hade regeringen redan antagit ståndpunkten att stationerna skulle utgöra ”en avgörande faktor i omvandlingen av privata jordbruk till storskaliga kollektivjordbruk”. För att samordna arbetet på kolonner och stationer (det bör påpekas att ingen officiell distinktion gjordes mellan dessa båda former) beordrade man bildandet av ett nytt administrativt organ, *Traktorsentr*. Denna organisation skulle ha ansvaret för att uppodla en miljon hektar under 1928-29.[18]

I september startade centralkommittén en stor kampanj för bildande av nya maskin- och traktorstationer, *MTS*.[19] De lokala myndigheterna stod inför ännu en svår uppgift.

Men detta var bara början vad de centrala myndigheterna beträffade. Under tiden stötte uppgiften att omsätta de senaste besluten och bilda de nya administrativa organen på oräkneliga svårigheter på lokal nivå. I de sammanhangen bortsåg man ibland från regeringens önskemål och det förekom motstånd från de kooperativa organisationerna när man försökte bilda rivaliserande kolchosorganisationer.[20] Regeringens avsikter var inte alltid klara och missförstods ibland. Det hände faktiskt ofta att de krav som ställdes inte bara var svåra att förstå utan dessutom omöjliga att tillämpa på plats.[21] Detta så mycket mer som de centrala myndigheterna var för otåliga för att orka vänta på resultat och dessutom benägna att tynga de lokala makthavarna med alltför många nya bestämmelser på samma gång.

Politbyrån var medveten om att det saknades tillräckligt med skolad kader på landsbygden för att kunna leda ett organisatoriskt arbete av denna omfattning och komplexitet. De hoppades att den nödvändiga rekryteringen skulle komma från arbetarnas led, en klass som sovjetregimen alltid vänt sig till under revolutionens och inbördeskrigets prövningar och som alltid levererat det önskvärda svaret. Centralkommittén vände sig därför till fackföreningarna. Men denna gång handlade det inte så mycket om att vädja till dem, utan om att förebrå dem av den tämligen märkliga anledningen att fackföreningarna på landsbygden ”inte alltid var inriktade på de uppgifter som kollektiviseringen av jordbruket innebar. Emellanåt finns det tecken på en total brist på förståelse och medvetenhet om karaktären av dessa uppgifter”.[22] Det fanns givetvis ingen grund för denna anklagelse, som riktades mot fackföreningarna i stort och inte bara de som verkade på landsbygden. Kollektiviseringen av jordbruket var något helt nytt, och i själva verket helt obekant för de arbetande massorna och för de fackföreningar som bildats av helt andra skäl. I varje fall hade ingen någonsin gett dem i uppdrag att ge sig i kast med att leda in bönderna i kolchoser. Det stod klart att regeringen agerade oärligt, men den hade all makt som behövdes för att driva igenom den nödvändiga disciplinen. Fackföreningarna, som alldeles nyss hade uppmanats att omorganisera sig ”för produktionskampanjen”, stod nu inför en ny, och för dem helt oväntad, roll. Oavsett vad de kände i frågan bildade Allmänna fackföreningsrådet en ”kommission för arbete i byarna”[23], med uppgiften att se till att fackföreningarna skickade fler brigader till landsbygden för att bidra till de kampanjer som var i görningen (anskaffning, sådd eller kollektivisering, till exempel) och att byarna eller hela

---

[18] Om dessa dekret se *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 21, 44.
[19] *Ibid.*, N° 48-59.
[20] *Dokumenty po istorii sovetskogo obsjtjestva*, band VII, sid. 267-70.
[21] . Se centralkommitténs kritik i slutet av juni angående dålig hantering av jordbruksfrågor, metoder av *administrirovanije* och ineffektiv hjälp till kolchoserna. *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 50, sid. 193.
[22] Om centralkommitténs uttalande den 27 maj om uppgifterna för fackföreningarna på landsbygden se *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok, N° 42, sid. 173-74.
[23] I *Pravdas* ”cirkulär”, 23 juni 1929.

jordbruksregioner ställdes under de stora fabrikernas ”beskydd”. Fackföreningarna skulle också kräva av de medlemmar som hade kontakter i byarna att de skulle propagera för kollektiviseringen varje gång de besökte sina släktingar.

Men regeringen satsade inte bara på fackföreningarna: alla och envar uppmanades att delta i den gemensamma uppgiften – den kooperativa rörelsen, fackföreningarna, *Kolchoztsentr*, sovchoserna och, förstås, partiet. De lokala partiorganisationerna kritiserades hårt för att ha svikit jordbruket och det klargjordes att hädanefter skulle värdet på varje partiavdelnings bidrag bedömas utifrån den ihärdighet man ådagalade i att öka markens bördighet med 35 % och propagera för agrominimum och andra liknande uppgifter samt, naturligtvis, att främja kollektiviseringens sak. De lokala partisekreterarna var fullt medvetna om vad detta innebar.[24]

Den febrila aktivitet som regeringen uppvisade berodde med säkerhet på att man kände stor oro. Som vi sett hade centralkommittén, med sin talang att skapa en administrativ apparat, precis upprättat en hel rad nya organisationer, bl a ett ytterst komplext kooperativt nätverk. När det rörde sig om projekt som ansågs ha övergripande betydelse tenderade regeringen dessutom att delegera ansvaret för dessa till alla sina avdelningar på samma gång. Den allmänna följden av denna strävan att koncentrera alla tillgängliga krafter till en prioriterad sektor åstadkom åtskillig administrativ oreda. Snart översvämmades centrum av klagomål som gällde mångfaldigandet av myndigheter vars befogenheter var så illa definierade att de rent praktiskt bara kunde uppnå lite eller ingenting. Summa summarum, det var inte längre klart vem som hade ansvaret för att bilda kolchoser eller vem som skulle leda dem.

När det gällde planeringen av den kommande anskaffningskampanjen visade centralkommittén däremot en helt annan effektivitet. Där förberedde man utplacering av styrkor i större omfattning än någonsin förut. Under förberedelserna använde sig anskaffningshögkvarteren av lärdomarna från de båda föregående kampanjerna. De var väl medvetna om att det inte skulle gå att få fram spannmål vare sig från kulaker eller medelbönder utan att till fullo mobilisera såväl partiets som regimens resurser. En annan väsentlig del av taktiken var att följa ”en klar klasslinje” och man lade ned stor möda på förberedelserna av de båda aspekterna av kampanjen. I juni hade *Sovnarkom* omorganiserat de olika anskaffningsagenturerna efter mer rationella linjer och de skulle inte längre hänge sig åt mördande konkurrens eller lägga hinder i vägen för varandra som varit fallet tidigare. De olika organisationernas ansvarsområden gjordes nu upp efter en ganska tydlig plan. Den statliga anskaffningsorganisation som Mikojan ledde – dvs *Sojuzchleb* – skulle fungera som mottagningscenter för den spannmål som insamlats av dess egna agenter och två andra organisationer. Konsumentkooperativet (*Tsentrosojuz*) skulle skaffa fram spannmål från de bönder som inte täcktes av någon annan anskaffningsorganisation och jordbrukskooperativen (*Chlebotsentr*) skulle ansvara för anskaffa spannmål från de producentföreningar som hade kontrakt med regeringen.[25]

Centralkommittén utfärdade anvisningar till partiorganisationerna att mobilisera alla resurser för den kommande kampanjen.[26] Detta år skulle ett antal nya metoder införas, förutom dem som hade använts i tidigare kampanjer. Stora lager av konsumtionsvaror samlades in för att levereras till områden på landsbygden, men i år skulle de göras tillgängliga bara när leveranskvoterna uppfyllts, ett arrangemang som inte bara var tillämpligt på den enskilde bonden utan

[24] En appell från centralkommittén om höstens såningskampanjer. *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 50.
[25] Dekret av *Sovnarkom*, 21 juni 1929. *Istorija kolchoznogo prava* (se kap. 5, not 7), band I, sid. 106, 142.
[26] Uttalande av centralkommittén, 29 juli 1929, om partiarbete inför indrivningskampanjen. *Kollektivizatsija selkogo chozjaistva*, dok. N° 49.

också hela regioner. Varor som det rådde särskilt svår brist på skulle reserveras för dem som gjort en enastående insats.[27]

Anvisningar gavs om bildande av ”assisterande anskaffningskommissioner”, som skulle knytas till de lokala sovjeterna. Partiet, fackföreningar och lokala administrativa organ försattes samtliga i beredskap och brigader skickades till byarna från de administrativa centra och de andra städerna. Ett stort antal partirepresentanter (*upolnomotjennje*) övervakade och vägledde anskaffningsorganisationernas aktiviteter och partiledarna fick i uppdrag att göra dagliga lägesrapporter om hur kampanjen framskred. Byarna utsattes för en fullskalig stormning av propagandister och andra partitjänstemän, som anordnade möten med lokalbefolkningen och kooperativens medlemmar i syfte att få dem att acceptera planerna för spannmålsleveranser.[28]

Vad begreppet ”lantlig demokrati” beträffar hade nu byförsamlingarna inte längre någon betydelse. Som tidigare uppmanades de att samarbeta för att utöva påtryckningar på de bönder som gömde större kvantiteter spannmål. För första gången blev församlingarna i god tid informerade om de kvoter som skulle levereras, och uppmanades att diskutera dem, men bara i syfte att få deras godkännande. Som Mikojan själv sade ”gick det inte att i något avseende ändra den plan som lagts fram i början av kampanjen för en viss by eller räjong”.[29] Med kontrollsiffrorna som riktmärke måste ”hela byn aktiveras. Fattigbönderna, *komsomol*, den lokala particellen och bysovjeten måste samtliga mobiliseras i en gemensam insats för att utöva påtryckningar på kulaker och spekulanter”. De senare måste utsättas ”för den fulla kraften i den revolutionära lagen”[30], vilket innebar att driva igenom *pjatikratka* och till och med, om så var nödvändigt, använda lagen från juni 1929 som vi redan omnämnt och som stipulerade att alla som inte uppfyllde de gemensamma förpliktelser som gällde byn i sin helhet, kunde dömas till fängelse, konfiskering av egendom eller rent av deportering.[31]

Politbyrån var helt klart övertygad om att *muzjiken* aldrig skulle kunna stå emot en kraftfull och planerad aktion från myndigheternas sida. När man väl hade tagit kontrollen över dem och fått dem att känna av den fulla kraften i den ekonomiska offensiv som obevekligt höll på att genomdrivas, och när de väl blivit tillräckligt påverkade av de bestraffningsmetoder som i princip var reserverade för de välbärgade i byarna, men som ofta också drabbade de fattigare, skulle bysamfälligheter som var isolerade från varandra lättare gå att skrämma till lydnad och att följa regeringens beslut.

Regeringens nuvarande mål var att lyckas med att bygga upp tillräckliga spannmålsreserver som ett bålverk mot de underskott som tidigare hämmat framsteg och lämnat dåligt med utrymme för att manövrera i en besvärlig situation. Trots att skörden varit långt ifrån bra avvisade man hånfullt de moderata förslag och bedömningar som framfördes av den expertkommitté som var knuten till *TsSU*[32] – ”en bankruttförklaring av borgerlig statistik” var de ord Mikojan använde – och satte ett anskaffningsmål som låg 50.7 % över föregående år.[33]

Den tid som var tillåten för kampanjen var också kortare än tidigare. De främsta spannmålsproducerande regionerna hade fram till 1 januari på sig att uppfylla planen och övriga regioner fick en månad till. Men även de perioderna skulle förkortas senare. Ett av skälen till

---

[27] *Ibid*.
[28] *Ibid*.
[29] Mikojan, *Bolsjevik*, N° 15 1929, sid. 23.
[30] *Ibid*., sid. 29.
[31] *Ibid*. samt *Code Pénal*, Paris 1935, sid. 186 om bestraffningen *pjatikratka*.
[32] Mikojan, ”Linija partii pobedila”, *Pravda*, 7 december 1929. Groman var medlem av denna kommission. Han blev våldsamt kritiserad och avsatt från sin post. Se repliken på hans brev i *Pravda*, 10 november 1929.
[33] Denna siffra återfinns i *Bolsjevik*, N° 19 1929, sid. 9.

regeringens optimism var dess uppfattning att man inte bara kunde räkna med jordbrukets ”socialiserade sektor”, bl a kolchoser och sovchoser (vars bidrag detta år skulle vara avsevärt), utan också de byar som undertecknat kontrakt. Enligt de nya bestämmelserna skulle dessa kontrakt trygga en fjärdedel av hela planen.[34]

I början av december tillkännagav Mikojan triumfatoriskt att planen var så gott som uppfylld, att de nödvändiga reserverna byggts upp och att man tagit hand om kulaker och spekulanter ”genom snabbt och organiserat agerande”.[35] Framgången sakande också motstycke. Trots att skörden varit sämre än året innan, hade anskaffningen gett 982 miljoner pud spannmål (16 miljoner ton) medan den året innan bara gett totalt 10,8 miljoner ton.[36]

Denna framgång styrkte politbyrån i dess uppfattning och angav tonen för fortsättningen. Tidsperioden för anskaffningen förkortades till ett minimum och *när kampanjen så gott som avslutats i början av december hade myndigheterna på landsbygden en färdig ”insatsstyrka” till sitt förfogande att sätta in för andra ändamål*. Regimen kände sig stärkt av vad kampanjen gett, och de taktiska lärdomar man gjort, och inriktade nu denna kraft på den kollektivisering som *zagotovki* berett marken för.

2. En tid av oro för bönderna

Från vintern 1928 hade det uppstått växande spänningar mellan bönderna och regimen. I byarna rådde stämningar av oro och ovisshet om vad framtiden skulle föra med sig.

Bönderna, som fortfarande hade i färskt minne erfarenheterna av *zagotovki* och mötet med de brigader och partirepresentanter som skickats på dem från städerna och skapat oro och orättvisor kring sig, frågade sig nu om det fanns hopp om att de skulle få bibehålla sin jordbruksverksamhet på nuvarande nivå, för att inte tala om att utöka den. Delvis på grund av vädermässiga bakslag och foderbrist hade många bönder och framför allt de mer välbärgade visat en tendens att minska sådden. Bara genom att beslutsamt uppmana fattigbönderna att så mer kunde myndigheterna undvika en katastrof, men detta var ändå inte tillräckligt för att kompensera för minskningen av tillgången på spannmål för marknaden, något som orsakades av inställningen bland de mer välbärgade bönderna, som stod för huvuddelen av utbudet.

Även om det gick att hävda att regeringens ingripande haft viss effekt i att hejda den nedåtgående trenden av sådden, visade sig myndigheternas försök att utöva liknande kontroll av boskapssektorn fruktlösa. De mer välbärgade bönderna och medelbönderna höll av en rad olika skäl på att sälja av sin boskap. I en del fall handlade det om brist på foder eller uppfattningen att den ”lille mannen” till sist skulle visa sig mindre sårbar. I andra fall handlade det bara om att det rådde stor osäkerhet om framtiden.[37] För statens del blev nettoeffekten att livsmedelsbristen förvärrades och detta fick i sin tur konsekvenser på landsbygden, eftersom det fick staten att öka trycket än mer på bönderna.

De bönder som hade det bättre ställt var de första som drabbades. De valdes ut för specialbehandling med en politik som, i synnerhet efter sommaren 1929, skulle bli alltmer hårdför. För dem framstod varje ny anskaffningskampanj som rena belägringen och som de bara kunde komma ur försvagade och alltid på den förlorande sidan. Att en del tjänstemän emellanåt valde att se mellan fingrarna med deras försök att komma undan eller dölja förråden[38] bidrog

---

[34] Mikojan, *Bolsjevik*, N° 15 1929, sid. 16.
[35] Mikojan, ”Linija partii pobedila”, *Pravda*, 7 december 1929.
[36] Siffran citerad från arkiven av Mosjtjkov i en artikel i *Istorija SSSR*, N° 4 1960; *Planovoj Chozjaistvo*, N° 4 1932, sid. 77.
[37] Detaljer har redan behandlats. Bara tillståndet inom boskapsuppfödning räcker för att med besked visa korrektheten i Frumkins konstaterande att det inte alls fanns någon vilja att producera.
[38] Regimen reagerade på detta utbredda samförstånd med utrensningar. Se exempelvis Angarov, *a.a.*, (se kap. 2, not 39) sid. 76-78 om företeelsen *srasjtjivanije*.

inte mycket till att förändra deras allmänna belägenhet. Många av de mer välbärgade bönderna blev slutligen offer för lagen, fick se sin egendom konfiskerad och dömdes till fängelse eller rent av deportering.

Förutom de förpliktelser som anskaffningssystemet innebar för bönderna var de också föremål för hårt skattemässigt och annat ekonomiskt, tryck, t ex i form av individuella avgifter[39] och ett ökande antal andra avgifter som lokala skatter, tvång att bidra till lån och insamlingar av olika slag. Ytterligare en källa till oro var den yrkesinspektion som ansvarade för att övervaka arbetsförhållandena för de lantarbetare som var anställda på större jordbruk. Detta organ plågade oupphörligt de mer välbärgade bönderna och kom med ändlösa krav. *Selsoveten* tillfogade ytterligare bekymmer genom att införa restriktioner på villkoren för att arrendera ytterligare mark.[40] Ett annat sätt att trakassera dem var att kräva återbetalning av tidigare lån innan tiden utlöpt.[41] Åtgärder vidtogs ofta mot välbärgade bönder som beskylldes för spekulation. Med tanke på läget på spannmålsmarknaden och den prisnivå som uppstått redan sommaren 1929 kunde all försäljning av spannmål till någon annan än anskaffningsorganen betecknas som spekulation, om myndigheterna ansåg det lämpligt. I själva verket skedde huvuddelen av försäljningsverksamheten under förhållanden som liknade den svarta marknaden och följden blev att ett stort antal bönder anklagades för spekulation, oavsett deras sociala ställning. De lokala myndigheterna hade order från Centrum att i alla sammanhang följa ”en strikt klasslinje”, oavsett om det handlade om kontraktssystemet, kollektiviseringen, tillgång till MTS [maskin- och traktorstationen], eller skatter och andra avgifter, och de gjorde därför sitt bästa, och med så mycket nit de kunde uppbåda, för att göra livet surt för kulaker och *zazjitotjnije*, eller vem som helst som de ansåg tillhöra denna kategori. Genom de speciella omständigheter som rådde vid denna tid var det självklart så, att alla former av vägran från böndernas sida att foga sig efter myndigheternas önskemål skulle tolkas som ”kontrarevolutionära”.[42]

Regimen satte nu ingång med att skärpa klasskampen på landsbygden och öka klassmotsättningarna. Fattigbönderna uppmanades att ge sitt stöd genom att bojkotta eller spionera på sina mer välbärgade grannar. En stämning av klasskrig i en by som var splittrad och där, enligt teoretikerna, de progressiva elementen ”slöt upp bakom sovjetregimen mot kulakerna” skulle med säkerhet påskynda processen med att bygga socialism på landsbygden.

På detta stadium blev emellertid de mest påtagliga resultaten av denna politik bara negativa. De välbärgade bönderna slutade producera och minskade storleken på sina ägor. De sålde sina lager och sin utrustning till grannar som var mindre utsatta för förföljelse av myndigheterna, upphörde att arrendera mark för ytterligare verksamhet inom jordbruket och sade upp sina lantarbetare.[43] En del gav sig av till städerna, eller flyttade till andra regioner, och en del

---

[39] Avsikten var att 4-5 % av bönderna skulle betala 30-45 procent av alla skatter. 1929 betalade de 2,9 % som betraktades som de rikaste bönderna 22,8 % av all jordbruksskatt.

[40] Under lagen om lönearbetare anställda på kulakjordbruk (*Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 27 och lagstiftning om arrendering av mark.

[41] Sjeboldajev, *Bolsjevik*, N° 11-12 1930, sid. 57.

[42] I augusti skrev centralkommitténs organ för landsbygdskader angående industrilånet att ”det fanns ingen anledning att iaktta något överdrivet tillmötesgående gentemot kulakerna i denna fråga lika lite som i frågan om indrivningarna. Kulakernas agitation mot lånet måste bekämpas på samma sätt som kontrarevolutionär verksamhet ska bekämpas”. Derevenskij, *Kommunist*, N° 18 1929, sid. 18. Allvaret i ett sådant direktiv understryks av att det utfärdades i samband med tecknande av ett lån, en åtgärd som definitionsmässigt innebär frivilligt bidrag.

[43] Mendelson, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 8 1929, sid. 19. Se även Kurbatov, *NAF*, N° 5 1929; Sjeboldajev, *Bolsjevik*, N° 11-12 1929, sid. 53-54 (för åren 1927-29). En detaljerad redogörelse ingår i *Postojniej fundament sotsialistitjeskoj ekonomi v SSSR* (se kap. 1, not 30) sid. 272.

gjorde sig till medelbönder. Åter andra utförde en sorts ”själv-avkulakisering” (*samoraskulatjivanije*) genom att sälja större delen av sina gårdar.[44]

Det inträffade en betydande minskning av de välbärgade böndernas ekonomiska betydelse. Det var sant att de genom att sälja av sin egendom fick mer tillgång till kontanter, som de ofta använde i olaglig handelsverksamhet, vilket samtidigt som det var till skada för ekonomin inte gjorde något för att hejda den process där dessa klasser i sin helhet gradvis försvagades.[45]

Som förut drabbade de bestraffningar som i princip var riktade mot kulakerna också ett stort antal medelbönder. De centrala myndigheternas förklaring var att sådant hände ”av misstag” och att det rörde sig om avvikelser från en partilinje som ”missförståtts”. Någon gång rättades orättvisor till, men varje attack på kulakerna drabbade också bönderna i stort. I viss mån berodde detta på tendenser som var inneboende i karaktären hos regimen och dess administrativa apparat, och detta kanske i ännu högre utsträckning under den tid som vi nu talar om än under ett tidigare stadium. Det var också resultatet av brister, eller felaktig tillämpning, av en klassdoktrin som hade liten relevans på landsbygden. Stalin var väl medveten om situationen och hade också under sina angrepp på Bucharin sagt: ”Nämn en enda av partiets politiska åtgärder, som inte skulle ha åtföljts av en eller annan överdrift (*peregiby*).”[46]

Eftersom dessa *peregiby* [överdrifter] förekom allmänt hade bönderna börjat acceptera dem som ett normalt inslag hos regimen. Också när det gick att visa att regeringens tvångsåtgärder var riktade mot en liten minoritet, kunde inte den enskilde bonden, även om denne personligen kanske klarat sig, undgå att bli djupt oroad. Det öde som formellt var reserverat för kulakerna använde myndigheterna konstant för att sätta skräck i bönderna i allmänhet. Paradoxalt nog använde kulakerna samma argument i sina försök att få bönderna att göra motstånd mot myndigheterna och pekade på sig själva och vad som drabbat dem som en varning …[47]

Otvivelaktigt blev bönderna djupt skakade av förföljelsen av kulakerna, i synnerhet som många av dem inte kunde förstå vari den väsentliga skillnaden mellan dem själva och dem som regeringen valt ut för sina angrepp egentligen bestod. Som vi sett var partiets intellektuella långt ifrån klara över hur man skulle definiera en kulak och lokala tjänstemän famlade än mer i mörkret. Hade inte de lokala myndigheterna vid många tillfällen fått hård kritik för att de inte kunnat avslöja, eller ens upptäcka, kulakerna mitt bland dem? Av oro för repressalier drevs personer ute på fältet att leta upp kulaker överallt, och i stort antal. Detta ledde till att medelbönder och även fattigbönder fick lida och detta bidrog ytterligare till det allmänna tumultet och bedrövelsen på landsbygden.

När regimen under sommaren började skärpa trycket mot bönderna ännu mer när det gällde kolchos-frågan började oron sprida sig bland hela bondebefolkningen, i synnerhet i de spannmålsproducerande regionerna.

Byarna blev nu en skådeplats som drog till sig otaliga politiska aktivister som höjde socialismen och kolchoserna till skyarna. Vanligen rörde det sig om brigader av arbetare och studenter från städerna. Partiaktivister eller tjänstemän som skickats ut av räjongen, *okrug* eller *oblast*, folk som semestrade i byarna eller soldater på permission. Mer sällan rörde det sig om lokala aktivister eller tjänstemän, exempelvis medlemmar av *komsomol*, den lokala particellen eller lärare. I sig räckte inte byns resurser för att vinna över bönderna eller ta itu

---

[44] *Bolsjevik*, N° 11-12 1929, sid. 41.
[45] Gaistor, tal vid konferensen för agrar-marxister, *NAF*, N° 1 1929, sid. 96-97. Gaister nämner också ”en relativ och absolut minskning av antalet kulaker”.
[46] Stalin, *Bolsjevik*, N° 23-24 1929, sid. 47. . [Om högeravvikelsen…, a.a.]
[47] Angarov, *a.a.*, sid. 45-46.

med arbetet på att organisera kolchoser. Följaktligen kom majoriteten av de politiska agitatorerna och organisatörerna från städerna. Första målet för deras propaganda var ofta de lokala myndigheterna, till att börja med *selsovet*-styrelsen och den lokala particellens medlemmar, eftersom dessa funktionärer, som det normalt gick att lita på att de skulle utföra allt som krävdes av dem, var lika negativa till kolchoserna som resten av bönderna.

Byarna invaderades av företrädare för partiet, arbetare och tjänstemän som var försedda med stränga anvisningar och som tog itu med arbetet att övertyga motsträviga bönder om de oerhörda fördelarna med kolchoser. Det stora flertalet av dessa aktivister hade aldrig sett en kolchos och visste heller ingenting om jordbruk. För det mest grundade sig deras argument bara på deras egen övertygelse om socialismens överlägsenhet i allmänhet och framför allt på de uppenbara fördelarna, åtminstone i teorin, med storskaligt och fullt ut mekaniserat jordbruk, organiserat och lett av tekniker och agronomer utifrån de senaste vetenskapliga rönen.

Många av dessa agitatorer var i god tro när de försökte få bönderna att förstå den strålande framtid som låg framför dem när de väl anslutit sig till kollektiven. Men för att få bönderna att gå med så fort som möjligt, avgav de ofta alltför många helt orealistiska löften. Utsikterna till stöd från regeringen i form av traktorer, konstgödsel, lån och tekniker fungerade bra som argument eller sporre, men liknade närmast lurendrejeri om man beaktar att regeringen alls inte förmådde hålla sådana löften.

Flödet av vältalighet tenderade dock att sina när bönderna började komma med praktiska frågor: hur skulle arbetet organiseras och vem skulle ha kontrollen över det, vilket var betalningsunderlaget för utfört arbete, vad tänkte regeringen betala för jordbruksprodukter? Brigaderna gjorde så gott de kunde, men eftersom de inte hade några svar att komma med försökte de endera undvika ämnet eller skjuta upp svaret, vilket ledde till att bönderna blev än mer misstänksamma. Misstankarna var bara alltför välgrundade. Hittills hade de fått höra mycket, men sett väldigt lite. Rykten surrade överallt – här skulle det finnas en traktorkolonn eller -station, där höll en jättekolchos på att bildas, en sovchos på något annat ställe, osv.

Det som bekymrade bönderna allra mest var den påtagliga beslutsamhet som representanterna för regimen uppvisade. I de byar där utsikterna till snabba resultat verkade mest lovande organiserade man otaliga möten för att diskutera kolchosfrågan eller underteckna leveranskontrakt, eller sluta överenskommelser om gemensamt arbete på mark under den nya maskin- och traktorstationen. Bönderna kände att deras livsstil var hotad och hela deras värld skakades av alla nya idéer – traktorer, kontrakt, löften, antireligiös propaganda och, värst av allt, de fruktade, okända kolchoserna – som alla på en gång prackats på dem.

På stormötena i byarna argumenterade man, kom med glåpord och skrek – särskilt kvinnorna – och sade nej till allt som föreslogs. Som väntat, de var ju bönder, var första reaktionen att uppskjuta varje beslut med hänvisning till att de behövde tid att tänka efter, att de måste diskutera frågan med sina hustrur, eller att de kanske skulle utse en delegation för att se vad som skedde på andra håll. När tiden för beslut närmade sig och spänningarna växte blev motståndet mer våldsamt och högljutt. Möten slutade i kaos eller avbröts av organiserade grupper, talare överröstades av bönderna och det slutade i slagsmål mellan byborna och de nya kolchosmedlemmarna.[48]

Ju hårdare myndigheterna pressade på för beslut, desto mer ökade oron. En del bönder gav till sist efter, bland dem unga *komsomol*-medlemmar, som var mer benägna att vara kritiska till de äldre och ivriga att testa ett nytt sätt att leva. Det blev också en del anslutning bland

[48] För en skildring av de ansträngda relationer som rådde mellan kolchoser och befolkningen i övrigt (dvs majoriteten), se exempelvis Vareikis, medlem av centralkommittén och sekreterare för centrala svartajords-regionen, i *NAF*, N° 18 1929, sid. 79-80.

medelbönderna, som såg kolchosen som enda utvägen ur sitt elände, i synnerhet som regeringen hade lovat att hjälpa dem som anslöt sig.

Å andra sidan ökade fientligheten bland andra bondeskikt, i synnerhet de mer välbärgade som såg kolchosen som ett hot. Mellan de båda ytterligheterna fanns den breda massan av bönder, som var tveksamma eller oengagerade, misstänksamma och framför allt rädda. Den beslutsamhet som myndigheterna uppvisade var sådan att bönderna hela tiden såg sig tvungna att ta tillbaka tidigare vägran att gå med i kollektiven. Och hur som helst fortsatte staten att ta spannmålen från dem och stoppa alla krediter och hjälp, medan kolchoserna prioriterades när det gällde tillgång till konsumtionsvaror, utsäde, osv. Det kunde ha blivit lättare för dem att bestämma sig om det funnits exempel på dessa idealkolchoser, men ju mer de såg av de förändringar som ägde rum, desto mer desillusionerade blev de.

Många officiella källor är överens om att den allmänna nivån på det propagandaarbete som frivilligbrigaderna utförde i byarna verkligen var mycket låg. Aktivisterna och organisatörerna hade rekryterats i all hast i städerna, de hade liten kunskap om landsbygden och lite eller ingenting gemensamt med stämningarna i byarna. Deras arbete handikappades ytterligare av den ineffektivitet och överbyråkratiska inställning som kännetecknade den sovjetiska administrativa apparaten på landsbygden.[49] Men det största problemet var de överdrivna krav politbyrån kommit med, både vad gällde omfattningen av insatserna och den hastighet som de skulle färdigställas på.

Enda sättet att övertyga bönderna hade varit att erbjuda dem synliga bevis på kollektivjordbrukens överlägsenhet. Utan sådana krävde regimen i själva verket av en grupp människor som var traditionellt konservativa och försiktiga till sitt sätt att de skulle överge sin livsstil och ta ett stort språng ut i det okända. Det skulle hur som helst vara irrelevant att tala om konservatism i detta specifika fall. Finns det någon samhällsklass eller socialt skikt som oavsett utbildningsnivå eller anpassningsförmåga är beredd att ge upp sitt sätt att leva och sina institutioner (det var ju vad de sovjetiska bönderna ombads göra), utan att det skulle leda till våldsamma inre konflikter och bittra strider?

Här har vi ett bondesamhälle, betecknat som ”den sista kapitalistklassen” och det allvarligaste hotet på vägen till socialistiska framsteg, som plötsligt, efter påbud från centralkommittén eller snarare en liten enklav inom den, avkrävs att rycka framåt i en takt större än vad som förväntats av proletariatet, som betraktades som den mest progressiva sektorn. Ingen hade krävt att proletariatet skulle ändra livsstil, eller ens sina produktionsmetoder som var desamma som före revolutionen. Under ledning av proletariatet, som aldrig avkrävts liknande uppoffringar, uppmanades bönderna nu att slå samman sin egendom och organisera produktionen efter helt nya linjer, att göra en abrupt övergång från en förkapitalistisk utvecklingsfas till en socialism som för dem var en okänd storhet.

Det var otänkbart att bönderna någonsin frivilligt skulle gå med på en sådan upplösning av sitt samhälle, såvida de inte kunde övertygas om att i varje fall några av grannarna testat experimentet och lyckats, i synnerhet när det de kunde se med egna ögon tydde på raka motsatsen. Det fanns gott om belägg för att staten inte ens klarade av att sköta sina egna företag på landsbygden på ett effektivt sätt, som en god *chozjain* borde.

---

[49] Enligt Jakovleva, delegat på sextonde partikonferensen, slösades de miljoner staten spenderade och investerade på landsbygden bort på grund av att kadern på landsbygden inte var läs- och skrivkunnig. Hon ansåg att mer borde göras först och främst för att höja nivån på utbildning och kultur. *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 93. Se även Pasjukanis, *a.a.* (se kap. 3, not 5) sid. 472.

Först och främst gick de flesta sovchoserna, som enligt teoretikerna var den ”mest avancerade” formen av socialistiskt företagande, i själva verket med förlust.[50] De var dåligt ledda och en del av dem befann sig i ett eländigt tillstånd. Som Vareikis inte utan oro noterade[51] ”leds sovchoserna ofta av folk utan den mest elementära erfarenhet”. Sovchosarbetarnas levnadsstandard var ökänt låg, lönerna var högst en tredjedel av vad en industriarbetare tjänade[52] och bostäderna bedrövliga. Lantarbetare och fattigbönder kanske sökte arbete där av nödvändighet, men övriga bönder kunde bara anse sovchoserna vara motbjudande. Förutom lönefrågan, kunde varje bonde som kastade ett erfaret öga på dessa institutioner, inte utan en viss skadeglädje, konstatera att alltför mycket var defekt, maskiner som var trasiga eller stod oskyddade från vädrets makter, byggnader i uselt skick, traktorer som ofta gick sönder, och så vidare.

Resultatet var oundvikligt. En rapport från Inspektionskommissariatet om sovchosernas tillstånd i Ukraina sommaren 1929 slog fast att även om befolkningen inte var aktiva motståndare till sovchoserna ”måste det sägas att böndernas inställning i allmänhet förblir negativ: även om det inte finns några tecken på öppet fientliga reaktioner är det också uppenbart att det inte finns någon speciell entusiasm för sovchoserna eller något intresse av deras utveckling”.[53]

Samma kunde sägas om kolchoserna, vare sig de gamla eller de nya erbjöd någon lockande framtid. Det var i själva verket ytterst få som kunde tjäna som exempel. Bönderna åkte ibland i väg för att titta på dem och återvände med blandade känslor. Det fanns inte tillräckligt med kadrer för att utföra experiment av denna karaktär och omfattning på ett effektivt sätt. När halva året gått uppskattade ryska *Narkomzem* att av de 40 000 ordförande som ledde kolchoserna var bara 10 000-15 000 kvalificerade för sådana poster. *Kolchoztsentr* rapporterade också att cirka 17-20 % av dessa ordföranden genomgått en intensivkurs (som mest varade den några veckor), men att de övriga inte hade någon utbildning alls.[54] Många av tjänstemännen på högre nivå i den centrala administrationen var övertygade om att med tid och tålamod och den nödvändiga mobiliseringen av vetenskapliga och tekniska resurser skulle det bli möjligt att skapa en mycket effektiv kärna av några tusen kollektivbruk. Med en sådan tillgång på kadrer och erfarenhet skulle den kollektiva rörelsen vara i stånd till en snabbare expansion. Det var den inriktning som föreslogs av författarna till den femårsplan som lagts fram av *Gosplan*.

När man kommit fram till sommaren 1929 tycktes dock inte politbyrån se tålamod som någon dygd, trots de många lärdomarna om att framsteg inte var någonting som kunde portioneras ut i överdoser på landsbygden. Berättelsen om när traktorer kom till kolchosåkrarna ger ett slående exempel. ”Synen av traktorkolonner ledde till upphetsning inom alla sektorer av befolkningen på landsbygden och var en händelse av största betydelse där. Traktorerna blev orsak till en våldsam klasskamp mellan olika sociala skikt bland bönderna.”[55] Kulikovs redogörelse är bara delvis sann för i de flesta fall ägde kampen inte rum mellan bönderna själva utan mellan bönderna och de lokala myndigheterna med stöd av deras anhängare.

---

[50] I oktober 1929 sade Golendo att majoriteten av sovchoserna gick med förlust. *NAF*, N° 10, sid. 92-93.
[51] Vareikis, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 161.
[52] Agajev anger följande siffror: medellönen för en arbetare på en sovchos ledd av *Sovchortsentr* låg 1928-29 på 33,9 rubel i månaden. En arbetare i livsmedelsindustrin tjänade 86,8 rubel, i läderindustrin 89,6 rubel, medan en metallarbetare tjänade 89,9 rubel. *NAF*, N° 3 1929, sid. 79-80.
[53] *Dokumenty po istorii sovetskogo obsjtjestva* (se not 14), band VIII, dok. N° 5, sid. 295.
[54] Enligt sovjetiska arkiv, citerat av Borisov, *a.a.* (se kap. 13, not 1), sid. 20.
[55] Kulikov, *NAF*, N° 2 1929, sid. 73.

Vid denna tid var de kolonner och stationer som upprättats i de viktigaste spannmålsodlande regionerna oerhört ineffektiva, både ur teknisk och agronomisk synvinkel.[56] Tsylko, som senare blev folkkommissarie för jordbruket, uppgav att så mycket som 48 % av den tid som traktorerna skulle användas gick förlorad på grund av motorstopp eller för att de utnyttjades till icke produktiva aktiviteter. Ingen visste hur arbetet skulle organiseras i företag av detta slag.[57] Det tjugotal stationer som tagits i bruk hade ingen agronom i sin stab och till och med det fåtal agronomer som fanns till hands hade liten uppfattning om hur de skulle gå till väga. På den tekniska sidan fanns en liknande brist på utbildad personal i stånd att se till att maskinerna användes effektivt och sköttes ordentligt. Under sådana omständigheter hade en kolonn med uppgift att arbeta på 3 000-4 000 hektar därför ingen möjlighet att fullgöra sitt arbete på ett tillfredsställande sätt. Det ledde till att arbetet utfördes dåligt och med för höga kostnader.[58] Vareikis, som satt i centralkommittén och var partisekreterare för centrala svartajords-regionen, framförde detta mycket kraftfullt på partikonferensen: ”Den person som har ansvaret för en stor traktorkolonn är ibland skollärare utan erfarenhet av jordbruk eller lanthushållning.”[59]

En grupp studenter som deltagit i en utbildningskurs med kolonnerna från *Chlebotsentr* antog en resolution med följande passus: ”Den tekniska staben på dessa kolonner är så ineffektiv att det är ytterst osäkert huruvida kolonnerna någonsin kan omvandlas till *MTS*.”[60] När traktorerna dök upp på åkrarna kan det förvisso ha lett till en hel del nyfikenhet, men ur arbetssynpunkt ingav de inte mycket respekt.

En annan egentligen mer bekymmersam brist som ovanstående skribenter skulle ställas inför på stationerna var de administrativa och byråkratiska strukturerna. Deras organisation och sätt att närma sig bönderna hade karaktären av ett utomstående organ som tvingats på lokalbefolkningen, som inte hade någon talan när det gällde skötseln av dem. De producentföreningar som tecknat kontrakt med Stationerna var emellanåt representerade i stationskommittéerna, men dessa kommittéer var för det mesta en ren formalitet och hade ingen egentlig talan i skötseln av traktorstationerna. Tsylko uppgav att i regel hade de båda parterna helt olika syn på sakerna … ”det händer ofta att föreningsordförandena hamnar i direkt motsättning [*protivopostavljajut sebra*] till stationscheferna”.[61] Vänder man på det ger Tsylkos konstaterande en ännu mer realistisk bild av tillståndet.

Stationernas ineffektivitet och maktfullkomligheten hos de ansvariga, som inte förmådde få bönderna att samarbeta och inte heller gav dem någon adekvat förklaring om vilka målen var, bidrog till att öka böndernas misstro och ledde ofta till djup fientlighet mot stationerna. Det krävdes ofta mängder av möten med byförsamlingarna innan det gick att få dem att skriva på ett kontrakt med stationen. Alla former av motpropaganda, endera från kulakerna eller byprästerna eller någon annan grupp av bönder, vann lätt tilltro. Motpropagandisterna hade ingen svår roll att ikläda sig. Det förekom alarmerande rykten om att ”hungersnödsransoner” skulle bli lotten för dem som undertecknade kontrakt med stationerna och i synnerhet om att det fanns planer på att omedelbart ta ifrån bönderna deras mark. När de väl kommit igång fick sådana rykten uppslutning och började snart cirkulera fritt. [62] *Att det var så lätt att skapa oro*

---

[56] För en beskrivning av situationen på ”kolonnerna” och *MTS*, se Anissimov, *Bolsjevik*, N° 1 1929; Tsylko, *NAF* N° 11-12 1929. Tsylkos skildring är speciellt deprimerande: stationerna hade upprättats i all hast, personalen var inte förberedd, det fanns inga planer för verksamheten, osv.
[57] Tsylko, *a.a.*, sid. 149-51.
[58] Tsylko, *a.a.*; Anissimov, *a.a.*., sid. 49-51.
[59] Vareikis, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 161.
[60] Borisov, *a.a.*, sid. 21.
[61] Tsylko, *a.a.* sid. 149; Anissimov, *a.a.*, sid. 50.
[62] Kulikov, *NAF*, N° 2 1929, sid. 73. Kalinin ansåg att huvudorsaken till böndernas ovillighet att ansluta sig till kolchoserna var rädslan för att förlora sin mark. *5-ty S´ezd Sovetov*, stenogram, bulletin N° 19, sid. 3.

bland bönderna berodde på deras djupa misstro mot regimen och dess avsikter och detta var något som kulakerna inte hade något med att göra.

Böndernas uppfattning var att sationen inte var något annat än ytterligare en statlig organisation som bönderna var bundna till genom kontrakt. Bönderna ”såg det som att de lämnat ifrån sig sin mark för att brukas av staten”.[63] Stationen var med andra ord *kazennaja* (något som tillhörde staten)[64] och därmed väckte den en djup misstro med rötter i tsartiden. Administrationens agerande blev för bönderna bara en bekräftelse på detta.

Många av dem hade vägrat att skriva på några kontrakt och uttryckte då och då sitt missnöje i form av utbrott av våld och mordbränder. Karlarna skickade sina fruar för att demonstrera mot stationerna – en gammal bondsk taktik som utgick från insikten om att kvinnor som var inblandade i bråk i allmänhet löpte mindre risk för repressalier. Till och med när bönderna till sist, med eller mot sin vilja, undertecknat kontrakt med stationen var deras inställning till den märkligt likgiltig. Anissimov skriver – ”Bönderna vägrade ibland att ta med vatten eller drivmedel för sin egen mark, som plöjdes av stationstraktorer, om de inte fick betalt för det.”[65] Bönderna betraktade de tjänstemän de hade att göra med som främlingar som de inte kunde vänta sig något gott av och deras ovilja att känna något för stationen blev inte mindre av den mängd byråkratisk förvirring de såg runt omkring sig.

Bristen på samordning började på de högre nivåerna inom administrationen. I frågor som gällde stationerna var olika centra – dvs *Kolchoztsentr*, *Chlebotsentr* och *Selskosojuz* – i luven på varandra och hade svårt att komma fram till samstämmiga beslut.[66] Detta fick mycket allvarliga konsekvenser på lägre administrativ nivå, där alla dessa lokala myndigheter, såsom de tjänstemän som ansvarade för att organisera stationer och kolchoser, eller de som hade hand om anskaffningen, eller undertecknade av kontrakt om spannmålsleveranser, och som var tvungna att ha att göra direkt med bönderna, trakasserade dem oupphörligt från ställe till ställe. Här är ett av många sådana exempel: i samband med kontraktskampanjen meddelade Kalinin: ”Det rådde en hel del förvirring över ansvarsfördelningen beträffande kontrakten. Gång på gång reviderades och modifierades arbetsuppgifterna och följden blev att de lokala myndigheterna, och därefter befolkningen, trakasserades alldeles orimligt.”[67]

Förutom att bråka med varandra bedrev *Narkomzem* och *Narkomtorg*, som i administrativ mening båda drevs av egenintresse, också en ihärdig kampanj för att begränsa den kooperativa administrationens inflytande och anseende, trots att den senare i princip var ensam om ansvaret för det som gällde kontraktsområdet. Samtliga dessa organ satte hänsynslöst käppar i hjulen för varandra och stridigheterna i varje fråga blev så bittra att, som det heter i en rapport, ”*Narkomzem* spred promemorior om att de inte tänkte lyda order från *Narkomtorg*”, medan de senare uttryckte samma intentioner gentemot sina rivaler och tillkännagav att de ”föreslog att man skulle strunta i order från *Narkomzem*”.[68]

Oredan blev bara värre på lägre nivå inom administrationen. *Okrugi* fick order med det mest motsägelsefulla innehåll och *okrug*-myndigheterna var i sin tur inte sena att följa sina överordnades exempel.[69] Samma källa tillägger att mycken energi slösades på rivaliteten mellan olika sektorer och de olika delarna av den kooperativa administrationen kom gladeligen med egna bidrag. Inget fick göras utan att det först förekommit konsultationer med flera andra

---

[63] Tsylko, *a.a.*, sid. 148.
[64] Kulikov, *a.a.*, sid. 73.
[65] Anissimov, *a.a.*, sid. 50.
[66] Anissimov, *a.a. Traktorsentr* hade upprättats just i syfte att rationalisera denna situation.
[67] *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 26.
[68] Lvov, *NAF*, N° 7 1929, sid. 34.
[69] *Ibid.*, sid. 34.

avdelningar och antalet inblandade avdelningar tenderade att öka när frågorna nådde den nivå där det handlade om direkta kontakter med bönderna. Varje *okrug* hade fem eller sex avdelningar som måste komma överens gentemot *Okrtorg Okrzu*, *Gosbank*, kreditföreningen och den kooperativa administrationen. Och eftersom inget av dessa organ nöjde sig med någon passiv roll ägnade sig samtliga åt att driva sina egna intressen.[70]

Följden blev att byarna fick minst två kontraktsplaner, den ena från *Okrzu* (*Narkomzems* avdelning för jordbruk inom *krug*) och den andra från de kooperativa myndigheterna och det kunde skilja 200 % mellan dem. Enligt vår källa förekom denna omdisponering av planerna såväl i Ryssland som i Ukraina.[71]

Bönderna kände sig tvungna att skriva på kontrakt, som de inte alltid förstod och där vissa klausuler gav orsak till oro. Ovannämnde författare citerar en sådan klausul, som han betecknar som ”dåligt skriven” och där de avkrävdes att leverera ”alla handelsgrödor, men inte mindre än 150-250 % av de summor som utbetalats i förskott …” [av staten – M L].[72] Efter att ha undertecknat möttes bönderna av ”kompletterande” krav och delar av kontrakten ändrades av myndigheterna för att vara förenliga med de senaste anvisningarna från olika lokala centra.

Lvov skriver också, med ytterligare en hänvisning till Kalinin, ”i detta sammanhang går det att citera otaliga fall där nya krav framfördes, medan kontrakt och såningskampanjer pågick och ibland blev priset oerhört högt för landet”.[73]

Denna metod hade inte varit möjlig om den inte hade backats upp av hårda tvångsåtgärder. De kontrakt som undertecknats under sådana förhållanden fick så gott som ingen effekt alls på försöken att etablera eller introducera förbättrad jordbruksteknik eller främja kollektiviseringen. Moskva betraktade kontrakten som spjutspetsen i socialistiska framsteg på landsbygden. För bönderna innebar det inget annat än statlig inblandning som ledde till förvirring och frustration.

Drivna till förtvivlan gav de ofta fritt utlopp för sina känslor genom bitande *tjastusjki* som brännmärkte en planering där byråkraterna konstant dök upp och återkallade den ena ordern efter den andra.

De kooperativa myndigheterna stod ensamma för många sådana aktioner eftersom tjänstemän från de olika avdelningar som var ansvariga för spannmål, krediter, kött, mjölk, ett antal industrigrödor, konsumentkooperativ osv, samtliga hade direkta kontakter med bönderna.

> ”Bönderna slits sönder av de olika delarna av den kooperativa rörelsen, de utsätts för ett stort antal frågor och en hel del ifyllande av blanketter och tvingas ha att göra med ett avsevärt antal av våra kooperativa tjänstemän. Det måste sägas att läget är fullständigt oacceptabelt.”[74]

Föregående kommentar, fälld av en plantjänsteman, säger mycket om den kooperativa rörelsens karaktär. Den hade kort och gott blivit ytterligare en rejält byråkratiserad del av statens administrativa apparat och stod helt under central kontroll. Situationen, som den uppfattades av bönderna eller över huvud taget av alla andra medborgare, var fylld av paradoxer. Det rådde en desperat brist på utbildade personer för allt konstruktivt, men ett överflöd av *tjinovniki*. Överst låg maktens alla hävstänger i händerna på en allt mindre krets av individer, medan det längst ner vimlade av administrativa organ där var och en försökte kopiera någon annans arbete. Regimens oförmåga att upprätta en enkel och effektiv administration på landsbygden var bara en annan aspekt av dess oförmåga att kommunicera med bönderna på ett sätt

---

[70] *Ibid.*, sid. 33.
[71] *Ibid.*, sid. 34.
[72] *Ibid.*, sid. 40. Vi har redan citerat Mikojans uttalande om att ”alla överskott” egentligen var vad som avsågs.
[73] *Ibid.*, sid. 41.
[74] Veisberg, ”Leninskaja kooperativa v pjatiletnem plane”, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 3 1929, sid. 105.

som de kunde acceptera som vuxna och medborgare. Men faktum var att regimen inte såg på dem så.

3. Ökningen av kolchoser 1929

Under 1929 inträffade en avsevärd utveckling av kolchosrörelsen. Detta skedde i tre successiva faser, först i perioden fram till juni, därefter från juni till oktober och slutligen från oktober till december. Den sista fasen ingår i själva verket i ett nytt utvecklingsstadium präglat av den radikala förändring av politiken som ägde rum under dessa månader.

Under vintern och våren hade kolchoserna utvecklats i långsammare takt än under motsvarande period året innan. Tusentals nya föreningar hade bildats, men visat sig kortlivade och myndigheterna var oroade av antalet dåliga starter och av den allmänna osäkerheten i läget som hämmade framsteg eller rent av orsakade en tillbakagång för kampanjen.[75] Chefen för *Kolchoztsentr* noterade att tillväxttakten bromsat in, men ansåg att detta i viss mån motverkades av bildandet av flera stora kolchoser som var mycket större än man tidigare försökt sig på.[76] Det finns inte många exakta siffror att tillgå. Enligt en källa hade antalet kolchoser minskat i flera regioner i ryska sovjetrepubliken, men den uppgiften ifrågasätts av flera andra källor.[77] Oavsett hur det ligger till med den saken så uppgav *Kolchoztsentr* att den 1 juni hade i genomsnitt 3,9 % av hushållen i landet som helhet gått med i kolchoserna mot 2,1 % i juni 1928. I Ukraina noterades rent av rekordsiffran 4,3 %. En sentida källa bedömer graden av kollektivisering i olika regioner till mellan 0,8 % och 3,9 %, med sammanlagt 1 008 000 hushåll fördelade på 57 035 kollektiva företag av alla de slag.[78] Nordkaukasien, de båda *krai* i Volgaregionen och stäpperna i Ukraina gick i spetsen med respektive 7,3 %, 5,3 % (Nedre Volga), 3,9 % (Mellersta Volga) och 5,3 %. Mestadels var dessa kolchoser fortfarande små med i genomsnittlig 10-15 familjer med cirka 50-80 *desjatin* mark.[79] Trots den relativt stora ökningen var myndigheterna inte nöjda med dessa ”dvärgkolchoser”. Produktiviteten var låg och deras existens osäker och ofta handlade det bara om familjeföreningar. En del av dem var i själva verket pseudo-kolchoser som bildats av företagsamma bönder för att undkomma anskaffningsagenter och skattemyndigheter eller som ett bekvämt skydd för att kunna kvalificera sig för statligt bistånd samtidigt som större delen av deras privategendom förblev intakt.[80] Det bör emellertid påpekas att misstankarna mot dessa ”pseudo-kolchoser” ofta var överdrivna.

De flesta av dessa kollektiv var *tozy* (62,3 %), medan *arteli* och *kommuny* utgjorde 30,8 % respektive 6,9 %. Graden av kollektiviseringen av egendomen var emellertid mycket låg i *tozy*. I *tozy* i till exempel Nordkaukasien var 65% av utsädet, 71 % av jordbruksmaskinerna, 87 % av dragdjuren och 96,6 % av boskapen i privat ägo. På samma sätt såg det ut i Sibirien och Nedre Volga. I Ukraina hade *arteli* kollektiviserat 61 % av produktionsmedlen, medan motsvarande siffra för *tozy* bara låg på 11 % och 8,8 % för hästar. *Tozy* var också mindre stabila än de övriga. I Sibirien hade 25 % av *tozy* upplösts, medan bara 10,6 % av *arteli* upphört att fungera.[81]

---

[75] Kotov, *NAF*, N° 10 1929, sid. 101.
[76] Kaminskij, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 186. Kotov, *a.a.*, sid. 97.
[77] Kotov, *a.a.*, sid. 101. De siffror som berör Centrala Svarta jords-regionen dementeras i Voronovs artikel om kolchoserna i den regionen, *NAF*, N° 10, 1929.
[78] Rapport av *Kolchozsentr* i *Dokumenty po istorii sovetskogo obsjtjestva*, band VII, sid. 299; *Postroenije fundamenta sotsialistitjeskoj ekonomiki v SSSR*, sid. 299; Danilov (red.), *a.a.*, (se kap. 13, not 74) sid. 29.
[79] Danilov, *a.a.*, sid. 31.
[80] *Dokumenty po istorii sovetskogo obsjtjestva*, band VII, sid. 267-70.
[81] Enligt Centrala arkivet över Oktoberrevolutionen, citerat i *Voprosij istorrii KPSS*, N° 4 1958, sid. 78. Något annorlunda siffror avseende kolchosernas form återfinns i *Postroenije fundament sotsialistitjeskoj ekonomi v SSSR*, sid. 291.

En *Toz* var en enklare form av kollektiv förening än de övriga, men den var också mer lättillgänglig och uppskattades särskilt av medelbönderna, som utgjorde kring 20-30 % av medlemmarna, medan *arteli* och *kommuny* bestod av fattigbönder.[82] De som ledde den kooperativa och kollektiva rörelsen hade också visat att de föredrog *toz*, som de såg som ett oundgängligt första steg i utvecklingsprocessen.[83]

Under tiden hade de mer inflytelserika medlemmarna i politbyrån och en del medlemmar centralkommittén börjat rikta blickarna mot en ny modell som uppstått i början av året. I mars informerades *Sovnarkom* av *Kolchortscentr* om att hela byar i Ryssland och Ukraina, och då framför allt i vissa områden i Norra Kaukasien, Volga och stäpperna (Nikolajev, Odessa, Zaporozje) hade ”antagit en statut”, dvs gått över till kollektivbruk. Under mars hade 180 byar i Ukraina bildat *tozy* (*Sovnarkom* i Ukraina skickade praktiskt taget alla traktorer som gick att få tag på till dem).[84] Samtidigt hade det upprättats jättekolchoser som inte bestod av en by utan en hel grupp byar. De täckte tusentals hektar mark och tog sig form av *arteli*, *kommuny* eller storskaliga *tozy*. Beslutet att organisera stora kollektiv av detta slag hade *Kolchortscentr* fattat i december 1928. Målet var att dessa jätteformationer tillsammans skulle täcka en areal av 775 000 hektar. I juni rapporterades att 208 kolchoser av detta slag redan bildats, bl a 150 i ryska sovjetrepubliken med mellan 2 000 och 8 000 hektar mark vardera och 18 med 10 000 hektar.[85] I detta läge började ledningen för *Kolchoztsentr*, med stöd av politbyrån, att gripas av storhetsvansinne. Jättekolchoserna utmålades som den slutgiltiga lösningen på frågan om att utöka den kollektiva sektorn och eftersom regeringen nu satte så enormt stort hopp till dem skulle alla tillgängliga tekniska resurser som kunde uppbådas, och en ansenlig del av krediterna, slussas över i den riktningen, medan övriga kolchoser fick nöja sig med sina egna hästar.

Kolchortsentr beslutade att den av dessa ”jättar” odlade arealen skulle fördubblas mellan juni och oktober.[86] Denna sektor skulle nu bli en rörelse på egen hand, få specialbehandling för sina problem direkt av *STO* och anordna egna specialkonferenser. Enligt de planer som drogs upp på detta stadium skulle 1930 den av kolchoserna brukade arealen stå för 30 %.

Under perioden från juni till oktober skedde ett spektakulärt uppsving (räknat till antal) för kolchosrörelsen. Under dessa fyra månader anslöt sig 900 000 hushåll till kolchoserna och kollektiviseringsandelen steg från 3,9 % i juni till 7,6 % i oktober, vilket innebar nästan två miljoner hushåll och 8,8 % av den uppodlade arealen. På dessa månader bildades fler kolchoser än någonsin tidigare i Sovjetunionens historia.[87] Samma drag som varit märkbara under den tidigare perioden befästes nu: kolchoserna var små, kollektiviseringsgraden mycket låg och *tozy* dominerade.

		1925	1927	1928	1929
Kommuny	*%*	10,6	7,3	5,4	6,2
Arteli		63,3	46,0	38,4	33,6
Tozy		24,1	46,7	59,8	60,2

[82] *Dokumenty po istorii sovetskogo obsjtjestva*, band VII, sid. 239-40.
[83] I *Postroenie fundamenta sotsialistitjeskoj ekonomiki v SSSR*, sid. 345-46 betecknas denna tendens *Sojuz Sojuzov* och allryska kolchosrådet som felaktig.
[84] *Voprosy Istorii KPSS*, N° 4 1958, sid. 74-75; Danilov (red.) *a.a.*, sid. 174-75.
[85] *Dokumenty po istorii sovetskogo obsjtjestva*, band VII, sid. 222; Kaminskij, *5-ty S´ezd Sovetov*, stenogram, bulletin N° 18, sid. 29-30; Ratner, *NAF*, N° 10, sid. 48.
[86] Kaminskij, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 187; Golendo, *NAF*, N° 10 1929, sid. 18; detta mål i ”kontrollsiffrorna” för 1929-30 bekräftades officiellt av *Sovnarkom*. Se *Dokumenty po istorii sovetskogo obsjtjestva*, band VII, sid. 220-21.
[87] Danilov (red.), *a.a.*, sid. 32-33, 174-75; Ljasjtjenko, *a.a.* (se kap. 1, not 42), band III, sid. 362-65; *Voprosij Istorii KPSS*, 1958, sid. 79.

Medlemmarna var i huvudsak fattigbönder, medan medelbönderna fortfarande till stor del var oengagerade.[88] Efter oktober skedde dock en viss ökning av antalet medelbönder.[89] Nettoeffekten blev att andelen *tozy* ökade, eftersom det var den enda form som medelbönderna ville godta när de ännu hade möjlighet att välja och inte tvingades att ”förändra sin statut”.

Samtidigt började ett nytt fenomen göra entré, *uppkomsten av regioner med en särskilt hög grad av kollektivisering bland befolkningen*. Till exempel omfattade kollektiviseringen i Norra Kaukasien nu 19 % av befolkningen, motsvarande siffra för Nedre Volga 18,3 %, Mellersta Volga 14 % samt Ukraina 10 % (i stäppområdet ökade andelen till 16 %). Det var detta som gav upphov till idén om *raion splosjnoj kollektivizatsii*. Under denna period hade begreppet *splosjnaja kolletivizatsija* ännu inte klart definierats. Enligt en del myndigheter handlade det om en region – till en början en räjong [*raion*] men senare en hel *okrug* – där graden av kollektivisering närmade sig 50 % eller mer av befolkningen. Andra källor anger att begreppet tillämpades på regioner som i endera uppnått eller överträffat denna siffra, medan åter andra ansåg att det gällde regioner där det stora flertalet hushåll redan tillhörde kolchosorganisationen.[90]

Oavsett viken definition som användes meddelade tidningarna i november att det nu fanns omkring 25 räjonger av denna kategori, bl a räjongen Volovskij (Tulaprovinsen), räjongen Tiginskij (Norra *kraj*) med två enorma *kolchozkombinaty* där huvuddelen av befolkningen i området ingick, samt räjongen Chopersk i Nedre Volga. Rörelsen växte och snart handlade det inte längre om räjonger utan om hela *okrugi* med masskollektivisering, den första av dem var just det nyss omnämnda Chopersk. Varje vecka tillkom nya namn och snart tillkännagav Nedre Volga att man hade tre sådana *okrugi*, medan Norra Kaukasien rapporterade två och Ukraina sex, bl a *okrugen* Nikolajev där 50 % av hushållen var kollektiviserade.[91]

Under perioden fram till oktober berodde inte ökningen av antalet familjer som gick med i kollektiven främst på direkta påtryckningar från myndigheterna. Påtryckningarna var mestadels indirekta och härstammade till stor del från den spänningsatmosfär som byggts upp under anskaffningen, tvångsåtgärderna som varit riktade mot de välbärgade bönderna och det ekonomiska stöd som var tillgängligt för kolchoserna, samtidigt som det inte kom den enskilde bonden till del. Det var en situation där det gick att vinna över fattigbönderna medan resten av bönderna var motsträviga. Initiativet till att bilda kolchoser låg fortfarande hos de lokala myndigheterna i enlighet med de direktiv de fått av de centrala myndigheterna, som de var underställda. När antalet villiga fattigbönder inte längre räckte för att tillfredsställa planen började tvång och påtryckningar, som hittills varit sekundära, att få större betydelse.

Inslag av ”administrativt” tryck var från allra första början speciellt omfattande vid bildandet av jättekolchoser. Medan små kolchoser kunde bildas på frivillig väg, kunde sammanslagning av ett antal av dessa små kollektiv för att skapa ”jättar” inte ha verkställts på annat vis än genom att beordras uppifrån. I själva verket var dessa ”jättar” ett rent administrativt påhitt.[92]

Från årets början hade det funnits ganska omfattande belägg för påtryckningar, och för användning av det som liknade tvångsåtgärder, eller tvångsmetoder ackompanjerade av våldshandlingar mot bönderna. En skribent fördömde den halvt om halvt tvångsmässiga

---

[88] Kukusjkin, *a.a.* (se kap. 1, not 28), sid. 41; på sid 291 i *Postroenije fundamenta sotsialistitjeskoj ekonomiki v SSSR* sägs att fattigbönderna, som utgjorde 35 % av invånarna på landsbygden, utgjorde 78 % av medlemmarna av *kommuny*, 67 % av medlemmarna av *arteli* och 60 % av medlemmarna av *tozy*.
[89] Kukusjkin, *a.a.*, sid. 41; Danilov (red), *a.a.*, sid. 32.
[90] Ratner, *NAF*, N° 10 1929, sid. 52-53.
[91] Borisov, *a.a.* (se not 54), sid. 43, 84; Danilov (red), *a.a.*, sid. 179; Kukusjkin, *a.a.*, sid. 51.
[92] Naumov i Gaisters pamflett, *a.a.* (se kap. 11, not 15), sid. 81-82; *Dokumenty po istorii sovetskogo obsjtjestva*, band VIII, sid. 276-80. Se även Kaminskijs uttalande att stora kolchoser inte kunde bildas spontant. *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 187.

teknik som myndigheterna emellanåt använt sig av under vårens kontraktskampanj. Fallen i fråga hade uppstått när ”det föreslogs dem [dvs de bybor som skulle underteckna kontrakten – M L] att de skulle anta statuten”, dvs bilda en kolchos.[93] Skribenten ger inga detaljer om de metoder som användes för att förmå byborna att gå med på förslaget.

Även en del andra källor, bl a Kaminskij, noterar med ogillande fall där påtryckningar använts mot medelbönderna, som var de första som myndigheterna krävde att de skulle ansluta sig till kolchoserna, för att sedan tvingas överlämna alla sina produktionsmedel till den gemensamma fonden. Kamenskij kritiserade denna ”medelbondefientliga attityd”[94] som tecken på en ”övernitisk inställning”, som bara kunde skapa oro bland bönderna. I själva verket fanns det många sådana fall. Inga adekvata åtgärder hade vidtagits för att klargöra den komplexa frågan om kolchosfonder, speciellt den del av den gemensamma fond som saknade regler om återbetalning för de medlemmar som bestämde sig för att lämna kolchosen. I själva verket fanns inte heller klara regler när det handlade om att lämna kolchosen och folk visste inte vad som gällde. I juni instruerade *Sovnarkom Gosplan* och *Narkomzem* att utarbeta ett förslag till stadgar som skulle täcka frågan om kolchosfonder och att lägga fram det inom några veckor, men sannolikt förverkligades aldrig denna order.[95]

Det här var komplexa och ytterst kontroversiella frågor, men det skulle dröja länge innan de slutligen blev klargjorda och lösta. Regeringens underlåtenhet att göra detta fick särskilt skadliga konsekvenser, eftersom även de mest välvilliga bönderna var ovilliga att engagera sig i något vars innebörd inte var klar, medan kolchosorganisatörerna, som inte kunde ge något bestämt svar på dessa frågor, var mer benägna att använda sig av undanflykter och tvång.

Vareikis använder material från inspektionskommissariatet som källa för sin skildring av hur det gick till när Vidonovo-kolchosen bildades i Tiumen-*okrugen* i Sibirien. De skildrade händelserna ägde rum i mars i ett läge när sådana fall fortfarande var relativt ovanliga. Men på hösten hade de metoder som användes i Vidonovo blivit allt vanligare och av den orsaken är Vareikis rapport av intresse. ”Kring den 20 mars”, skriver han,

> ”anlände en representant för *Oblispolkom* till Vidonovo, för att se till att kolchosen bildades. Han utfärdade ett direktiv till de lokala myndigheterna om att rekrytera nya medlemmar. Enligt hans anvisningar skulle paragraferna 112, 113 och 114 i jordbrukslagen sättas i verket. Dessa paragrafer stipulerade att i jordbrukssamhällen där en majoritet röstat för att övergå till kollektivbruk, var den minoritet som varit mot beslutet ändå tvungen att foga sig i det.”

Vareikis fortsätter:

> ”På basis av detta ersattes metoden med rekrytering av enskilda medlemmar med en metod som syftade till att tvinga den avvikande minoriteten att ansluta sig och därigenom säkerställa fullständig kollektiviseringen av alla bönder utan undantag. Dessutom var den så kallade minoriteten i själva verket inte alltid minoritet. I exempelvis byn Zjuravlevka, som bestod av 77 hushåll, deltog 50 personer på bymötet. Av dem röstade 18 för att ansluta sig till kolchosen medan 14 röstade mot.
>
> På mötet i Vidonovo var 110 närvarande. På dagordningen stod frågan om byn skulle ansluta sig till kolchosen, men omröstningen skedde i form av en enda fråga: ’Vem är emot?’ *Ingen röstade mot anslutning*. En kommitté av bestående av 15 kolchosmedlemmar och 15 enskilda bönder valdes och det föreslogs att de skulle rekrytera medlemmar till kolchosen. Då vägrade de 15 enskilda bönderna att ingå i kommittén. De bötfälldes och sattes i fängelse i 36 timmar. Samma situation uppstod i andra byar i den regionen.”

---

[93] Lvov, *NAF*, N° 7 1929, sid. 39.
[94] Kamenskij på Kolchosrådet, *Pravda*, 20 juni 1929.
[95] Dekret av *TsIK* i *Sovnarkom* 21 juni 1929, *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 45.

I detta läge började myndigheterna använda tvång, hota bönderna och skicka dem som satte sig upp till *selsoveten*, där de ibland hölls kvar i 24 eller 36 timmar. Lokala myndigheter tänkte ut en mängd sätt att skrämma bönderna: ”arrestering och deportation till staden under skyddsvakt, som fångar”, ”böter på upp till 300 rubel”, ”uteslutning ur samfälligheten”, osv.[96]

Därefter namnger Vareikis bönder som bötfällts, samt bötesbeloppet, och fortsätter med att säga att till följd av de använda metoderna hade 444 hushåll av 448 anslutit sig till kolchosen fram till den 1 april. ”Anti-sovjetiska element” utnyttjade emellertid den oro detta skapat bland bönderna och anordnade ett avsevärt antal illegala möten, som ledde till många avhopp. *Okrug*-myndigheterna lyckades hejda avtappningen av medlemmar (Vareikis säger inte hur) och 204 hushåll stannade kvar i kolchosen. Skribenten nämner också fler exempel från Stalingrad-*oblasten*, där *selsovetens* ordförande satte press på fattigbönderna genom att meddela att om de inte anslöt sig till kolchosen skulle de varken få utsäde eller maskiner.[97]

Liknande fall hade funnits också innan juni, men trenden hade blivit mycket mer utpräglad under det andra halvåret. Initiativet kom från Moskva. Vi har redan behandlat de steg regeringen tog för att från juni och framåt skynda på kollektiviseringen. Alla medel de hade till sitt förfogande, som maskintraktorstationer, krediter och den administrativa apparaten i kolchoser och kooperativ användes för detta ändamål. De bönder som var partimedlemmar ställdes nu för första gången inför kravet att föregå med gott exempel inför de andra, genom att ansluta sig till kolchoserna.[98] Senare kommer vi att ta upp hur kommunisterna på landsbygden reagerade.

Den ökade vikt regeringen lade vid kolchoserna avspeglades i de krav som ställdes på de lokala myndigheterna i sammanhanget. Nutida sovjetiska källor medger att det under andra halvåret detta år fanns tecken på ”överilat agerande” och icke önskvärda händelser.[99] Ett exempel som nämns var tendensen hos de myndigheter som ansvarade för de efterblivna östliga regionerna ”att försöka överträffa det som uppnåtts i pilotregionerna i Sovjetunionen”. Under loppet av ett år steg kollektiviseringsandelen i Burjat-Mongoliet från 1,2 % till 5,7 %. Motsvarande siffror för Basjkirien var 1,4 % till 5,5 % och i Kazakstan 1,8 till 5,3 %.[100]

Men detta var inte de enda regioner där detta hände. I slutet av sommaren hade kollektiviseringen blivit en statlig kampanj, där regimen använde hela raden av resurser och administrativa åtgärder som normalt associerades till sådana kampanjer. I augusti tillkännagav centralkommittén att den 14 oktober skulle bli ”en dag av produktion och kollektivisering”. I veckor i förväg bearbetades de lokala myndigheterna genom en kampanj som syftade till att piska upp tävlingsandan och stimulera dem att förbättra resultaten och slå alla rekord.[101]

Det var oundvikligt att en ”högtryckskampanj” av detta slag, bedriven med maximal publicitet runt om i landet, skulle åtföljas av en våg av våld och tvångsåtgärder.

Kampanjen användes också för propagandauttalanden om de räjonger eller *okrugi* som utnämnts till regioner med *splosjnaja kollektivizatsija*, och dessa fungerade också som

---

[96] Vareikis, ”O partiinom rukovodstje kolchoza”, *NAF*, N° 8 1929, sid. 64-65.
[97] *Ibid*.
[98] Se *Pravda*, 7 juni 1929. Beslutet där en kommunist som ägde ett jordbruk måste vara först med att ansluta sig till kolchosen fattades i november 1929; i centralkommitténs deklaration om arbetet i Ukraina, se *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 662. På lokal nivå hade liknande beslut fattats tidigare. Se Vareikis, *NAF*, N° 8 1929, sid. 67.
[99] Danilov (red), *a.a.*, sid. 29-43.
[100] *Ibid.*, sid. 29.
[101] Om centralkommitténs beslut om denna speciella ”dag” se *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 51. Om den ökade kollektiviseringsvåg denna kampanj ledde till, se Kukusjkin, *a.a.*, sid. 51-55.

exempel för partikadern på vad Moskva förväntade sig. Men åter innebar detta i praktiken att man uppmuntrade de berörda till att tillgripa godtyckliga administrativa åtgärder.

Det var partiet som beslöt om vilka regioner som skulle förklaras som områden för masskollektivisering. I september fanns redan 23 räjonger i den kategorin, en månad senare, när femårsperioden var till ända, skulle det finnas 35-40 *okrugi* med hundraprocentig kollektivisering. Tillkännagivandet föranleddes av nitet hos den lokala partiorganisationen, eller snarare partikommittén. Den omtalade Chopersk-*okrugen* i Nedre Volga, som startat rörelsen för *splosjnaja kollektivizatsija* av hela *okrugi* och fått *Kolchoztsentr* att applådera initiativet, skilde sig inte från andra regioner vare sig när det gällde kollektiviseringsgraden eller den ekonomiska betydelsen. Det var den lokala partikommittén som hade bestämt att regionen skulle bli en pilot-*okrug* under kollektiviseringskampanjen. Samma tillvägagångssätt följdes i de 35-40 *okrugi*, som kopierade exemplet från Chopersk. Det skulle snart bli känt som ”metoden för masskollektivisering” och framställdes av Stalin som en nödvändig förutsättning ”utan vilken det vore omöjligt att fullgöra femårsplanen för kollektiviseringen av Sovjetunionens alla områden”.[102]

Medan Centrum planerade att öka takten i kollektiviseringen ytterligare, stod det klart, av läget på kolchoserna och de objektiva förhållanden de verkade och utvecklades under, att vad som i själva verket behövdes var en paus. Det fanns rikligt med belägg för detta, inte minst i reaktionerna från de bönder som var partimedlemmar.

Kommunisterna på landsbygden hade uppmanats att föregå med gott exempel och uppmuntra övriga bönder. De försökte emellertid på alla sätt att undkomma detta åliggande. Det fanns ett betydande antal medelbönder i de lokala particellerna, centralkommittén hade faktiskt beräknat att 20 % av det verkliga medlemsantalet bestod av välbärgade bönder [eller kanske bönder som förlorat den beteckningen på grund av att de var partimedlemmar – M L]. De proletära delarna var inte tillräckligt företrädda i de lokala cellerna, vilket centralkommittén kritiserade i sitt beslut i november rörande partiet i Ukraina. Följaktigen var kommunisternas betydelse i kolchoserna obetydlig. Av 4 037 *arteli* och *kommuny* i Ukraina fanns particeller bara i 174.[103]

Faktum var att de bönder som var partimedlemmar reagerade på samma sätt som andra bönder, i synnerhet om de inte var fattigbönder. Många particeller vägrade anta en resolution om att alla medlemmar skulle ansluta sig till kolchoserna.[104] *Pravda* rapporterade, ”Ett stort antal redogörelser är överens om att rekryteringen av kommunister till kolchoserna inte går bra.” Tidningen citerade hur kommunister på landsbygden reagerade. En del som var medelbönder sade, att innan man går med i ett kollektiv ”måste man först bli fattigbonde”. Andra gömde sig bakom sina fruar: ”Jag skulle gärna gå med, men min fru tillåter det inte”.[105] Det var inte bara en undanflykt. Det fanns många exempel på att hustrurna hade hotat med skilsmässa om deras män, kommunister eller inte, anslöt sig till kolchosen. En del kommunister befann sig därför i ett dilemma där de fick välja mellan att uteslutas ur partiet eller att riva upp sitt familjeliv.

Trots motstånd från en del centralkommittémedlemmar, framför allt Vareikis[106], beslutade partiet att tillgripa disciplinära åtgärder, vilket stämde med logiken i de inre strukturerna. Man

---

[102] *NAF*, N°7-8 1930 där en del av Stalins tal på sextonde partikongressen [1930] återges. [På svenska: i *Centralkommitténs politiska verksamhetsberättelse på SUKP(b)s sextonde kongress* (Moskva 1954), s. 123]
[103] *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 661-62. Siffran 20 % som Vareikis nämner är en uppskattning av centralkommitténs avdelning för landsbygdsfrågor. *NAF*, N° 8 1929, sid. 62.
[104] Vareikis, *NAF*, N° 8 1929, sid. 67.
[105] ”Partinoj Stroitelstvo”, *Pravda*, 7 juni 1929.
[106] Vareikis, *a.a*, sid. 68-70.

visste inte hur man skulle skola sina medlemmar på landsbygden[107], som utgjorde den mest försummade delen av organisationen. *Under åren innan hade inget gjorts för att förbereda partikadern för de viktiga uppgifter som låg framför dem och så plötslig uppmanades de att agera som pionjärer i en revolution som de inte kunde förstå och som de inte hade valt*. Det är därför inte förvånande att partiledningen fick falla tillbaka på ”byråkratiska” metoder.

Under utrensningen som genomfördes sommaren 1929 blev 13 % av kommunisterna på landsbygden, i en del regioner ända upp till 25 %, uteslutna ur partiet.[108] Trots denna åtgärd var läget oförändrat och cellerna stod endera fast vid sin ovilja att ansluta sig till kolchoserna eller, om de redan hade anslutit sig, behöll en negativ inställning till sitt arbete och fördröjde kollektiviseringen av produktionsmedlen.[109] Denna attityd var heller inte begränsad till de mer avlägsna regionerna, den var lika märkbar i Moskva-*oblasten*, alldeles i närheten av maktcentret.[110] Inför bristen på entusiasm eller det motstånd man mötte från kommunisterna på landsbygden när det gällde kollektivisering, anklagade centralkommittén dem för att ha blivit ”korrumperade” eller ”slagit sig ihop” (*srasjtjivanije*) med kulakerna och skyldiga till ”opportunistiska avvikelser”.[111]

Dessa svårigheter med partiet visade att kolchosrörelsen på hösten 1929 hade kommit så långt som den kunde under rådande omständigheter.

I september lade *Kolchoztsentr* fram en detaljerad rapport om läget beträffande kolchoserna för politbyrån, som då höll på att förbereda nästa sammanträde med centralkommittén. Redogörelsen började med att påpeka de framgångar som uppnåtts och fortsatte med att ge en ytterst realistisk bedömning av de brister som rörelsen led av. I ett kapital med rubriken ”Negativa händelser och brister i kolchosrörelsen” räknade författarna (förmodligen Kaminskij själv) upp en hel rad problem.[112]

Rapporten informerade om att tillflödet av bönder till kolchoserna inte åtföljdes av ett motsvarande inflöde av produktionsmedel, eftersom bönderna, och framför allt medelbönderna, sålde sina redskap och sin boskap innan de anslöt sig. Det sades vidare att också i regioner med masskollektivisering var antalet medelbönder som gick med i kollektiven fortfarande mycket lågt.[113]

I sig borde dessa båda tecken på rörelsens svaghet ha räckt för att ge ledningen anledning att tänka sig för innan man påbjöd att kollektiviseringstakten skulle ökas ytterligare. Rapporten som sådan förebådade redan de medel som måste användas för att uppnå ökning på detta område. Den nämnde uttryckligen att myndigheterna tillgrep administrativa påtryckningar i försöken att främja bildandet av kolchoser, i synnerhet när det gällde jättekolchoser. Det fanns en metod som *Kolchoztsentr* i vissa fall använt sig av i relationerna med redan befintliga kolchoser och som rapportens författare helhjärtat tog avstånd från. Den bestod i att utfärda en administrativ order där konsumtionsnormerna för kolchosmedlemmarna bestämdes och som avkrävde dem att överlämna resten av sin produktion till staten. Detta, bör tilläggas, var det ”ransoneringssystem” som bönderna särskilt avskydde och som utgjorde ett av deras tyngsta argument mot kolchoserna. Tidningarna hade anklagat ”kulakpropagandister” för att sprida rykten om ”ransonering”, men det är uppenbart att de hade viss grund i fakta.

---

[107] *Ibid.*, sid. 81.
[108] Jaroslavskij, ”O kommunistach v derevne”, *Pravda*, 25 augusti 1929.
[109] Paikin, ”kommunistij krestjane Belorusskoi derevni”, *Bolsjevik*, N° 17 1929, sid. 74-75.
[110] I *Derevenskij Kommunist*, N° 18 1929, sid. 2, sägs att bara 18,3 % av kommunisterna på landsbygden hade anslutit sig till kolchoser.
[111] *Ibid.*, sid. 4.
[112] Den rapporten publicerades för första gången i *Dokumenty po istorii sovetskogo obsjtjestva*, band VII, sid. 211-70. Om kapitlet ägnat svagheterna i rörelsen, se sid. 267-70.
[113] Kurs. tillfogad.

Rapporten fortsatte med att säga att kolchoserna uppvisade en tendens att sälja sin spannmål ”vid sidan om” och att även om detta ibland orsakades av illvilja skedde det också ofta för att förbättra deras dåliga ekonomiska situation.

En av orsakerna till den mycket låga organisationsnivån inom kolchoserna var bristen på skolad kader, i synnerhet agronomer. Ledningen var ineffektiv och de ansvariga hade ingen klar idé om hur produktionsplaner skulle läggas upp – en brist som var särskilt allvarlig när det handlade om stora företag – eller hur de skulle handskas med de oräkneliga problem som hade med organiseringen av produktionen att göra, särskilt den avgörande frågan om hur arbete på kolchosen skulle avlönas. En annan källa till svaghet var karaktären av det sociala livet på kolchoserna. ”Den gamla livsstilen med sina typiska utbrott av fylleri, stölder och våld är ytterst skadlig för kolchosens stabilitet.”[114]

Egentligen hade de frågor som togs upp i denna rapport varit kända i månader. I maj hade Kaminskij på femte sovjetkongressen sagt att rörelsen led av brist på utbildad personal och maskiner och att administrationen led brist på tjänstemän med den nödvändiga juridiska erfarenheten.[115] Den senare bristen var snabbt avhjälpt, men septemberrapporten gjorde klart att det fortfarande fanns en farlig klyfta mellan rörelsens storlek och de svagheter som var uppenbara på det kulturella och utbildningsområdet. Enligt *Kolchoztsentr* var problemet med dålig läs- och skrivkunnighet, avsaknaden av skolor och klubbar, den låga nivån på den politiska propagandan och bristen på elementära anvisningar av agronomisk karaktär något som krävde en snabb lösning.

Av dessa rapporter, och från all annan information om läget, stod det klart att vad myndigheterna måste göra var att sätta stopp för rörelsens tillväxt, något som kunde ge kolchoserna och deras ledningar tid att konsolidera tidigare landvinningar och lära sig hur man skulle fungera på ett effektivt sätt. Men politbyrån, som var klart medveten om det dåliga tillståndet och besatt av de kvantitativa aspekterna av kolchosernas tillväxt, var besluten att följa en annan politik. Det enda som räknades för dem var siffror, siffror som exempelvis visade att kolchoserna redan besått drygt 4 miljoner hektar och att sovchoserna besått nästan 2 miljoner, eller att de redan producerade 1,3 respektive 0,8 miljoner ton spannmål för marknaden.[116] (Det innebar 11,9 % av den totala mängd spannmålen för försäljning.) Samtidigt stod den privata sektorn i jordbruket stilla, eller var i själva verket drabbad av en tillbakagång och förmådde varken att öka sin ytterst lilla produktion av spannmål för marknaden eller förbättra de dåliga skördarna på sina jordbruk. Med hänsyn till detta verkar politbyrån ha resonerat på följande vis: allt måste inriktas på en spektakulär satsning för att se till att siffran på 11,9 %, som den ”socialistiska sektorn” redan uppnått kunde ökas till 40 %. När det uppnåtts hade politbyrån en gång för alla tagit över nyckeln till landets livsmedelstillgångar …

Som vi sett förvärrades under året problemen med spannmålen ytterligare av att boskapen minskade. Minskningen av den sektorn utgjorde ytterligare ett hot mot landets redan osäkra tillgång på livsmedel.

Den lösning som politbyråns föreslog följde samma resonemang som man tidigare bestämt sig för: kollektiviseringstakten måste öka och boskapssektorn måste utvecklas både på sovchoser och kolchoser, i synnerhet ”jättarna”. Det bör påpekas att fyra eller fem månader tidigare hade *Gosplans* ursprungliga utkast till femårsplan föreslagit att kollektiviseringen av boskapen skulle skjutas upp till nästa femårsperiod. I september och oktober krävde både *Pravda* och *Bolsjevik* införande av kollektiva boskapshjordar och hade publicerat förslag, skisserade av berörda departement, enligt vilka man under det kommande året skulle socialisera av 80 %

---

[114] *Ibid.*, sid. 269.
[115] Kaminskij, *5-ty S´ezd Sovetov*, stenogram, bulletin N° 18, sid. 29-30.
[116] Stalin, *Sotjinenija*, band XII, sid. 125-26 [”Det stora genombrottets år”, a.a.]; Miljutin, *NAF*, N° 9 1929.

boskapen hos de stora kolchoserna och 50 % (inklusive kor) hos de övriga. Man var eniga om att staten borde hjälpa kolchoserna att bygga upp dessa hjordar, men i brist på tillräckliga resurser för att finansiera sådana köp måste kostnaden för insatsen bäras av enskilda kolchosmedlemmar.[117]

Detta innebar en radikal förändring av politiken, som orsakades av trycket från omedelbara svårigheter, och dess konsekvenser kan bäst bedömas om man kommer ihåg att under de regler som gällde *toz* och kolchoser var inte kollektivisering av kor något bindande.[118] Således lades en ännu tyngre börda på bönderna, förutom dem som de redan fått axla.

Dessa ständiga förändringar av målen, som vi redan behandlat i samband med planeringen av industrin, var också ett inslag i regeringens planer för jordbruket. Som vi sett hade Stalin redan i april slutat förvänta sig av något av den privata sektorn och satsade på den kollektiva rörelsen. Men omfattningen och tajmingen av kollektiviseringen, som han föreställde sig den, var fortfarande förenlig med vad *Gosplan* föreskrivit. Men när femårsplanen blivit ratificerad hade det varje månad kommit nya förändringar av målen, vilket avspeglade regimens växande oro över de problem den stod inför och den ökade optimism som rapporterna gett anledning till om antalet kollektiviserade hushåll, de stora kolchoser som bildats och de regioner som genomfört masskollektivisering.

Femårsplanen hade således föreställt sig att 1932-33 skulle 5 miljoner hushåll tillhöra kollektivbruk med en areal på sammanlagt 22-22 miljoner hektar. I juni 1929 talade *Kolchoztsentr* om att det redan 1930 skulle finnas 7-8 miljoner i kollektiv och att 8 miljoner hektar skulle kollektiviseras bara det året.[119] Från och med nu blev den ursprungliga femårsplanen för jordbruket meningslös, eftersom *Kolchoztsentr* siktade på att kollektivisera halva befolkningen på landsbygden under femårsperioden och tredubbla siffran för kollektiviserad mark så att kolchoserna 1933 skulle stå för 10 miljoner ton spannmål på marknaden, vilket skulle tillgodose landets hela behov.[120]

Det kan tilläggas att Bauman oberoende av dessa planer uttalat uppfattningen att kollektiviseringen av hela befolkningen skulle kräva upp till 20 år och partikommittén i Moskva siktade inte på någon högre siffra än 25 % kollektiviserade hushåll i sin *oblast* i slutet av femårsperioden.[121]

I juni hade *Kolchoztsentr* satt som mål att 8 miljoner hektar skulle vara odlade av kolchoser 1930. I augusti talade Mikojan om 10 miljoner hektar. I september var målet för 1929-30 i *Gosplans* kontrollsiffror 13 miljoner hektar med 10 % av landsbygdsbefolkningen i 89 000 kolchoser.[122] Men dessa kontrollsiffror fick revideras i oktober och november. Det nya målet var 15,2 miljoner hektar, 12 % av befolkningen kollektiviserad med exakt 3 139 000 hushåll.[123]

---

[117] *Pravda* 8 oktober 1929; *Bolsjevik*, N° 21 1929, sid. 64-65; Golendo, *NAF*, N° 10 1929, sid. 19; ytterligare en artikel i samma nummer av *NAF*, sid. 64-65.
[118] Noterat av Kotov, *NAF*, N° 10 1929, sid. 100.
[119] Kaminskij, *Pravda*, 20 juni 1929.
[120] Ratner, *NAF*, N° 10 1929, sid. 57.
[121] Bauman, *Pravda*, 16 juni 1929; Uchanov under Moskvakommitténs sammanträde, *Pravda*, 31 augusti 1929.
[122] Rapporterat av Miljutin, *NAF*, N° 9 1929.
[123] *Bolsjevik*, N° 21 1929, sid. 61. Femårsplanen talade om en investering på 1 084 000 rubel i den socialistiska sektorn av jordbruket 1929-30. ”Kontrollsiffrorna” höjde siffran till 1 740 000. Avsikten initialt var att sovchosernas sådda areal skulle öka med 25 % och kolchosernas med 82 %. De nya åtgärderna krävde ökningar med 108 % respektive 182 %. Strumilin, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 9 1929, sid. 35-40; Krzjizjanovskij, *ibid.*, sid. 9.

I december skedde ytterligare en revidering av planerna, men denna gång tog den en ny vändning: *Sovnarkom* beslutade att kollektivisera 30 miljoner hektar bondeägd mark samt upprätta sovchoser på 3,7 miljoner hektar mark.[124]

Som vi redan sett hade målen för att kollektivisera boskap och maskin- och traktorstationer utsatts för samma revidering. Dessa ständiga förändringar av målen avspeglade bristen på ett stabilt program eller klart definierade långsiktiga mål för jordbrukssektorn i allmänhet och för den kollektiva rörelsen i synnerhet. Politbyrån kom hela tiden med nya krav och från sommaren 1929, stod partiets lokala organisationer under ständigt tryck för att överträffa de tidigare uppsatta målen. De lokala myndigheterna rättade sig efter kraven, och de rapporter till Centrum från personer på plats om att tidigare planer uppfyllts med råge, uppmuntrade de centrala myndigheterna att sikta ännu högre.

Kring början av december bestämde sig politbyrån åter för att strunta i alla existerande direktiv om jordbruket, men nu inskränkte sig inte kraven till ökningar av den aktuella planen. Vad man nu krävde var ett veritabelt ”språng framåt” som inte hade något gemensamt med någon av de tidigare planerna för jordbruket.

[124] Om detta sista *Sovnarkom*-beslut, se *Pravda*, 4 december 1929.

Del 3. Den stora vändningen

16. Signal till attack

(november-december 1929)

1. Kulten föds

Landsbygden var nu utsatt för en fullskalig attack av den mäktigaste insatsstyrka som hittills mobiliserats på anskaffningsfronten och kampanjen gav spannmål i en aldrig tidigare skådad omfattning. Partiledningen hade bildat aktionsstationer och gjorde nu de sista förberedelserna för att leda partiet i strid i en atmosfär som påminde om den under inbördeskriget.

Sannolikt var det i september som triumviratet vid makten – Stalin, Molotov och Kaganovitj – bestämde sig för att gå betydligt längre än till och med de djärvaste tankegångar och perspektiv som partiet hittills haft. De kastade sig ut i ett vågstycke som var djärvt på gränsen till galenskap. Stalin var påverkad av ett antal överväganden, bl a framgångarna och misslyckandena med industrialiseringen, tillbakagången i jordbruksproduktionen, den uppåtgående trenden för kollektiviseringen, dynamiken i industrialiseringskampanjen och entusiasmen för den socialistiska offensiven. Enligt hans uppfattning skulle en reträtt i detta läge få hela byggnadsverket att rasa samman, medan det fanns allt att vinna på en beslutsam och planerad stormattack på alla fronter. Han verkställde därför den mest spektakulära och våghalsiga politiska förändringen i hela sin karriär, och i Sovjetunionens historia: den ”stora vändningen” i slutet av 1929.

Spänningarna i landet var på väg att stiga till alarmerande nivå, det rådde brödransonering och det var ont om kött. En viss del av arbetarna, främst den yngre generationen, var full av entusiasm för uppbygget, men majoriteten förblev endera likgiltig eller, emellanåt, fientlig. Ett stort antal av dem var ständigt i rörelse från en fabrik till nästa på jakt efter bättre levnadsförhållanden och för att undkomma de stränga kraven från ett alltmer tyranniskt *edinonatjalie* [enmannastyre]. När arbetsnormerna skärptes och kraven på fabriksdisciplin blev allt striktare blev följden att produktiviteten och arbetsförhållanden försämrades.

Arbetarna reagerade negativt på fabriksledningarnas despotism, vilka fick starkt stöd av fackföreningsledarna. Ledningarna för fabrikerna var nu helt och hållet inriktade på att öka produktiviteten. Samtidigt satte ett nytt skikt av fabriksdirektörer, som till stor del bestod av nyligen befordrade element ur arbetarklassen, ytterligare press på arbetsstyrkan.

Inom jordbrukssektorn sjönk produktionen. Tillbakagången hade varit särskilt markant för industrigrödor. Samtidigt minskade nötkreaturen med 3,5 % och svinen med 15 %, medan den uppåtgående trenden i antalet dragdjur och får hade hejdats.[1] Missnöjet växte ute i byarna. I sin desperation hade välbärgade bönder skurit ner sin produktion avsevärt. I exempelvis ryska sovjetrepubliken hade de under åren 1928-29 minskat sådden med 42,4 % och spannmålsproduktionen med 42,7 %.[2] Vissa framsteg hade skett i andra delar av jordbruket, men trots påståenden om motsatsen från officiellt håll hade inte detta varit tillräckligt för att på detta stadium kompensera förlusterna. Den breda massan av medelbönder var inte mindre vilsen och orolig och föll lätt offer för de vildaste rykten. De trakasserades som aldrig tidigare av anskaffningsagenterna samtidigt som de också var utsatta för tryck från många hänsynslösa och beslutsamma företrädare för partiet (*upolnomotjennje*), som blivit utsända för att driva in dem i kolchoserna via en blandning av hot och löften.

---

[1] Danilov (red.), *a.a.* (se kap. 13, not 73), sid. 106. Uppgift från Nationella ekonomiska arkivet.
[2] *Ibid.*, sid. 88-89.

I partiet var man nu verkligt oroade över tecknen på social oro och utbrett missnöje. Läget föreföll explosivt. Det gick rykten om att till och med *OGPU* började känna oro och att ledande namn inom *OGPU*, bl a Jagoda, skickat en rapport till politbyrån där de fäste uppmärksamheten på riskerna med tvångskollektivisering.[3]

Partiaktivisterna reagerade med att sluta upp allt tätare kring ledningen och det gällde till och med de som var mest fientliga till Stalin, men som likafullt var hängivna den revolutionära regimens sak. Detta förklarar vågen av kapitulationer i Vänsteroppositionens led och kastar visst ljus över hur dessa ”ångerfulla” tänkte när de snabbt gick med på att ta sig an ansvarsposter inom industri och diplomati. ”Han sköter sitt jobb illa”, sade de om Stalin, ”men han gör i alla fall jobbet”. En av dem som deltog i detta sammanfattade attityden bland de mest intelligenta partikadrerna på följande vis:

> ”Stalins järnhand är tung att ha över sig. Hans trångsynthet kostar landet mycket och likadant är det med hans tyranniska metoder. Men trots [allt] … håller denne mans okuvliga vilja på att ge Ryssland en ny industriell utrustning. Efter ytterligare några års sådana fruktansvärda, nästan övermänskliga ansträngningar bör, trots Stalins begränsning, en allmän ökning av välmågan och trivseln komma till synes.” [4]

Samma känslor uttryckte Ivan Smirnov, som tidigare varit en inbiten medlem av vänstern. Han motiverade sitt beslut att gå över till det stalinistiska lägret så här: ”Jag står inte ut med overksamheten. Jag vill bygga! På sitt barbariska och ofta dumma sätt bygger CK för framtiden. Våra ideologiska skiljaktigheter betyder föga bredvid uppbyggandet av de stora nya industrierna.”[5]

En annan medlem av Vänstern, ekonomen Smilga, som varit en av grundarna av *Gosplan*, förklarade sin uppfattning för Victor Serge: ”Tänk på att det kampen gäller är liv eller död för ett land med hundrasextio miljoner själar.” Smilga fortsatte med att jämföra med franska revolutionen: ”Jag kommer just från Minussinsk [där han varit deporterad – M L] … Vad betyder våra små deporteringar? Borde vi inte alla gå omkring med vårt avhuggna huvud under armen? … Om vi nu hemför denna seger – kollektiviseringen – över den reaktionära bondeklassen utan att uttömma proletariatets krafter, så är det storslaget ...”[6] Serge tillägger att Smilga i själva verket var osäker på om det var möjligt.

Också de som var redo att hänföras av parollen om ”att hinna upp och gå förbi” och som fylldes av entusiasm inför det storslagna projektet med att förvandla hela landet till en enda gigantisk byggarbetsplats anfäktades ständigt av tvivel. Och när de drabbades av tvivel hade många av de gamla revolutionärerna från Oktober bara ett svar: blind hängivenhet. Det fanns emellertid en minoritet som såg annorlunda på saken och som ansåg det viktigt inte bara att veta vad man höll på med, utan också hur detta utfördes och av vem och vilka metoder som användes. En sådan var Rakovskij, som inte rättade in sig förrän 1934. I ett brev undertecknat av 500 representanter för oppositionen, och som författats i protest mot att Smilga, Radek och Preobrazjenskij kapitulerat, anklagade Rakovskij ledningen för att ha ”fulländat metodologin med kommando och tvång på ett sätt som historien sällan skådat” och för att ha upphöjt dessa metoder till dogm.[7]

Trotskij befann sig vid denna tid i exil i Turkiet. Hans reaktion på de tres kapitulation var följande profetiska uttalande: ”Genom att kapitulera ber Radek om att hans namn ska strykas

---

[3] Nikolajevskij, ”Stalin i utiistvo Kirova”, *Sotsialistitjeskij Vestnik*, december 1956, not till sid. 24.
[4] Barmin, *One Who Survived*, New York 1945. [En som överlevde. En rysk revolutionärs upplevelser]
[5] Serge, *a.a.* (se kap. 6, not 71), sid. 74. [En revolutionärs minnen]
[6] *Ibid.*, sid. 279-80.
[7] Brev undertecknat av Rakovskij, Kosior och Okudzjava, daterat 22 augusti 1929, *Bulletin Oppozitsij*, N° 7 1929, sid. 14.

från listan över levande. Han tillhör nu den kategori som Zinovjev stod i spetsen för, de som är halvt hängda och halvt förlåtna.” [8]

I alla händelser ansåg många av aktivisterna att all kritik och alla meningsskiljaktigheter var ovidkommande, eftersom regimen befann sig i fara och den inställningen var till stor hjälp för partiledningens ambition att omvandla partiet till en strikt disciplinerad kår som blint lydde alla order uppifrån.

Isolerade motståndsfickor existerade fortfarande, i synnerhet i kretsar med koppling till ledningen för *Komsomol*, där några av de yngre, studenter och en del andra, inte tog lätt på Centrums krav på blind lydnad. Sjatskin, som ingick centrala kontrollkommissionen och *Komsomols* ledning och hade varit bolsjevik sedan 1917, slöt sig samman med flera andra ledande inom *Komsomol*, bl a Sten och Kostrov, redaktörer för *Unga Gardet*, i en attack på den förhärskande stämningen av obetingad lydnad inom partiet. (De skulle senare när de gjorde självkritik förneka att de samarbetat på detta sätt.) Den anti-stalinistiska ståndpunkten var tydlig. Sten uppmanade alla unga partimedlemmar att ta ställning till ”och granska alla frågor på ett seriöst vis, utifrån sina erfarenheter och därmed övertyga sig själva om det korrekta i partilinjen”.[9]

Tidigare hade Sjatskin i en artikel i *Komsomolskaja Pravda* med rubriken ”Ned med den småborgerliga andan i partiet” framfört en syn på ”kälkborgarna i partiet”, som skilde sig från ledningens. I ledningens ögon var det högern som var ”kälkborgare”. Även om Sjatskin höll med om detta ansåg han att det fanns ytterligare ett småborgerligt inslag i partiet och att det bestod av tjänstemän som helt och hållet agerade som byråkrater och som, även om de var plikttrogna, fullgjorde sina plikter på ett okritiskt och mekaniskt vis. Enligt Sjatskin var det den sorts personer som varken rökte eller drack och förblir ”rena” i hela sitt liv, som har en glänsande revolutionär bakgrund av underjordisk verksamhet och deportering, som är fullständigt hängiven proletariatet och partiet, men som ”kan och ofta även utvecklas till en småborgerlig bracka i partiet (*partiinij obivatel*) … om han skulle råka bli smittad av ideologisk feghet. För om tar man bort inslaget av karikatyr i detta porträtt av kälkborgaren i partiet utgörs det som återstår av brist på idéer, total principlöshet”.[10]

Sjatskin tog också upp den mycket mänskliga rättigheten ”att hysa tvivel och att göra misstag”.[11] Partiledningen insåg emellertid klart, att det som verkligen bekymrade Sjatskin inte var existensen av en höger, utan att partiet höll på att förstelna under inflytande av de andefattiga byråkrater som politbyrån föredrog. Rätten att ”hysa tvivel och att göra misstag” återspeglade dessutom ett tänkesätt som stod i direkt motsättning till vad politbyrån höll på att inympa i partiet. Följaktligen kom en våldsam attack på ”dekadent liberalism” och den följdes av oundvikliga utrensningar i *Komsomol*-ledningen. Centralkommittén i *Komsomol* gjorde ett uttalande där Sjatskin och Sten och deras anhängare brännmärktes och där uppmaningen till de unga i partiet att reflektera och uttrycka sina tvivel fördömdes som ”maskerad propaganda i syfte att utså misstro mot den *bolsjevikiska* generallinjen” och som ”ett eko av högeravvikarnas teori om rätten att avvika från den bolsjevikiska generallinjen”.[12] Men denna revolt, som var sista gången det hördes någon öppen kritik av partiet, ledde ingen vart. Sjatskin, Sten, Kostrov och de övriga tog tillbaka vad de sagt.

---

[8] *Biulletin Oppozitsii*, N° 1-2 (juli) 1929, sid. 14. [På engelska: ”A wretched document” i *Writings of Leon Trotsky [1929]*, s. 220-37]
[9] Citerat i Sjatskins och Stens kritik av *Komsomol*, *Pravda* 8 augusti 1929.
[10] Citerat i *Bolsjevik*, N°16 1929 (augusti), sid. 51-55.
[11] Jezjev, Mechlis, Pospelov, ”Pravy uklon v pratititjeskoj rabote i partiinoe boloto”, *Bolsjevik*, N° 16 1929, sid. 51.
[12] *Pravda*, 9 augusti 1929.

I detta läge, i december 1929, inledde partiledningen en viktig manöver i syfte att på en och samma gång stärka sitt disciplinära grepp över partiet och förse befolkningen med en ny källa till tillit. I samband med Stalins femtioårsdag gav politbyrån för första gången partiet och nationen ett helt nytt kriterium för att bedöma korrektheten i den ”allmänna linjen”. Det var precis innan ”det stora språnget framåt” skulle påbörjas som kampanjen för att förhärliga Stalin och skapandet av Stalinkulten tog fart.

Den ledarartikel som *Bolsjevik* ägnade Stalin innehöll allt det som skulle komma att förknippas med den systematiska ”helgonförklaringen” av partiledaren. Partihistorien förfalskades när det var nödvändigt i syfte att visa att Stalin redan före revolutionen hade haft den avgörande rollen vid sidan av Lenin. Detta gjorde det möjligt att flytta över den redan fulländade Leninkulten på den döde ledarens ”mest framstående lärjunge och vapenbroder”. Eftersom denna kult, i likhet med alla andra former av kult, för sin effektivitet varken behövde grunda sig på logiska bevis eller historisk exakthet, blev den ett bekvämt skydd för alla excesser som förhärligandet kunde innebära, i synnerhet när fakta inte stämde in på den eftersträvade tolkningen. Av den ovan nämnda ledarartikeln (vars text var redigerad, eller eventuellt helt och hållet författad, av Stalin själv, eftersom den rörde tolkningen av historien, som han betraktade som sin personliga domän) får vi veta att Stalin på ett storartat sätt klarat av alla krav på ledarskap såväl efter Lenins död ”som under Lenins livstid” och att de tillsammans marscherat mot Oktoberrevolutionen. ”Så långt tillbaka som när grunderna till Oktoberrevolutionen lades betonade och försvarade Stalin den leninistiska principen om möjligheten av att bygga socialism i ett enda efterblivet land.”

Således försåg sig Stalin med den segerkrona, som ingen hade tänkt på att förläna honom. Han var den ”ende teoretikern” efter Lenin, som kombinerade en djup kunskap om dialektiken och organisationsprinciperna med en enorm rikedom av erfarenhet. Kort sagt var han ”den leninistiska skolas främste strateg”. Eftersom det också var viktigt att ledaren skulle vara utrustad med kunskaper i militär strategi, producerade partiorganet ett speciellt bevis på detta honom att hänvisa läsarna till ett meddelande som Stalin hade skrivit på sydfronten under inbördeskriget. (Sydfrontens historia, då relativt okänd, hade förstås ingen betydelse för det aktuella sammanhanget.) Men eftersom hans ”strategiska texter” knappast var tillräckliga för ändamålet fortsatte ledarartikeln med att utreda källan till Stalins storhet som militär strateg. Som ”en politisk strateg av denna dignitet” som ”uppnått en sådan djup förståelse för leninismens principer, och vars tillämpning han fulländat på så hög nivå” var han ”i stånd att använda dem på ett område som var förbundet med politiken, nämligen krigskonsten”. Sammanfattningsvis hyllades Stalin som ”den perfekta prototypen” av den man som ”förenar rysk revolutionär glöd med amerikansk effektivitet”.[13]

En av orsakerna till kulten var Stalins fruktan för rivaler, och en nödvändig förutsättning för dess fortlevnad och effektivitet var en strid ström av självförbrännande offer från leden av de som opponerat sig mot honom. Några veckor innan, efter att preliminärt och kraftfullt ha förberetts under novemberplenarmötet, hade Bucharin, Rykov och Tomskij undertecknat en villkorslös kapitulation, där de förklarade att de haft fel och att partilinjen var korrekt.[14] Den sortens intyg ingick också i skapandet av kulten.

Det är typiskt att det främsta exemplet på denna grundprincip om personlig lojalitet gentemot Stalin skulle ha kommit från Pjatakov, en annan ”ångerfull” oppositionell. Pjatakov skulle bli en stöttepelare för industrialiseringen under femårsplanen, och ett av Stalins blivande offer.

---

[13] *Bolsjevik*, N° 23-24 1929.

[14] Bucharin var utesluten ur politbyrån. Hans två kolleger var kvar, men spridande av högeridéer hade förklarats oförenligt med medlemskap i partiet. Besluten rörande högern återfinns i *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 662-63, de tres kapitulation i *Pravda*, 20 november 1929.

”Det står nu fullständigt klart”, förklarade Pjatakov i *Pravda*, ”att man inte kan vara för partiet och *mot* den nuvarande ledningen, och att man inte kan vara för centralkommittén *och* mot Stalin”.[15] Han brottades helt klart både med de oppositionella han kände och med sitt eget samvete. Från sin förvisning tog Rakovskij till orda och sade att det var viktigt att veta hur saker och ting utfördes. Pjatakov däremot såg saken från en annan vinkel: ”Det är absolut nödvändigt att inte bara ta hänsyn till *vad* som görs, utan av *vem* det görs …” Lojalitet mot ledaren stod därmed över alla andra överväganden. ”Vi måste avvisa den djupt fördärvliga inställningen som vägrar knyta ihop frågan om politik med frågan om ledarskapet.” Och vidare: ”Bara hopplöst tarvliga sinnen, förblindade av hat mot partiet, är i stånd att hävda att det handlar om vem man ska lyda.” Ordalydelsen ”vem man ska lyda” var vad Pjatakov själv använt i ett samtal med Kamenev knappt ett år tidigare.

Så kom det sig att principen om personlig lojalitet ersatte program, kriterier och analys och att ett marxistiskt, rationalistiskt, revolutionärt parti genom en säregen vinkling kunde hamna i personkult. Detta blev till stor del möjligt genom den sociala och ekonomiska utvecklingen och i synnerhet genom den kris som inträffat vintern 1927-28. Vad Stalin och hans närmaste medarbetare beträffade vad det en medveten politisk manöver.

Den roll ”kulten” skulle få går lätt att förstå genom den politiska och sociala situation som var rådande i landet i slutet av 1929. Vid den tiden befann sig bönderna i ett tillstånd av djup nöd som kunde leda till desperata handlingar. ”Personkulten” gav dem något som hade mycket gemensamt med ikonerna i deras ortodoxa religiösa tro, och med tsardömets fadersfigur, som var alltför långt borta för att känna till vad som pågick, men som, bara han fick veta sanningen, aldrig skulle tillåta sina ondskefulla hantlangare att agera som de gjorde …

På samma sätt försåg de partiaktivisterna med en ny källa till övertygelse i ett läge då de var ansatta av tvivel på revolutionens framtid och sökte efter något att hålla tron vid liv och stärka den med. Vid samma tidpunkt skulle en annan myt, den om industrialiseringen, ge utlopp för deras energi.

De sekreterare och tjänstemän som skötte partiets byråkratiska maskineri hade i form av en ofelbar ledare fått en högsta auktoritet, som i fortsättningen skulle befria dem från ansvaret att tänka, eftersom lydnad var den enda egenskap som krävdes av dem.

När det gällde ledarna, och Stalin i synnerhet, försåg ”personkulten” dem med ett alibi, i ett läge då de inlett något vars konsekvenser inte gick att förutse och där det inte fanns något färdigt program, eftersom föremålet för kulten kunde upphöjas *au dessus de la mêlée* [höjd över stridsvimlet, ö.a], på tryggt avstånd från all kritik när krisen, som de kunde känna nalkades, till sist skulle störta sig över dem.

Stalin var en källa till styrka och en samlingspunkt för byråkratin och även för alla revolutionärer som ansåg att regimen var i fara. Som individ var han emellertid samtidigt den svagaste länken i hela systemet och han var väl medveten om detta. I händelse av kritik skulle första målet vara den individ som ända sedan början av 1928 varit symbolen för allt regimen stod för och som med nödvändighet skulle förknippas med alla excesser och misslyckanden som regimen i framtiden kunde få skulden för.

Syftet med ”personkulten” var därför att stärka Stalins ställning genom att göra den både osårbar och ointaglig, oavsett vad som skulle hända befolkningen och oavsett ledarens verkliga kvaliteter. Operationen fungerade oklanderligt. Stalin hade förvisso behov av ett skyddande pansar mot kritik för i slutet av året hade hans planer lett till allt annat än vad som gick att acceptera för såväl experter som allmänhet, som vid denna tid var friare att uttala sig

[15] Pjatakov, ”Za rukovodstvo”, *Pravda*, 23 december 1929.

än vad som senare skulle bli fallet. Trots att ekonomin uppvisade omisskännliga tecken på att vara överansträngd, fortsatte politbyrån att höja tillväxtmålen för industriproduktionen från de ursprungliga 22,5 % till 32,5 %. Investeringarna under 1929-30 skulle med tre miljarder rubel överträffa vad femårsplanen föreställt sig. Man föreslog att landets allmänna produktion skulle öka med 21 % (medan siffran i den ursprungliga planen legat på 16 %) och detta trots att den verkliga tillväxt som uppnåtts det gångna året bara legat på 12,3 %. Planer lades också fram om att bygga nästan dubbelt så många fabriker som planen räknat med.[16] Förutom allt detta skulle produktionskostnaderna minska med 11 % och produktiviteten öka med 25 %.

Det fanns inte den minsta chans att de siffrorna skulle bli verklighet. Som E Zaleskij, specialist på *pjatiletkans* historia, framhåller hade planerna för året fått en dålig start och var redan äventyrade på grund av att målen för föregående år inte uppfyllts.[17] Statistiken om hur planen uppfyllts i slutet av 1930 visar hur orealistiska planerna varit: siffrorna ger vid handen att industriproduktionen ökat med 22 % i stället för 35 %, produktiviteten med 12,2 % i stället för 25 % och produktionskostnaderna hade minskat 7 % i stället för 11 %.[18]

När den befriat sig från all kontroll från planerarnas sida intog regeringen i stället en ytterst speciell syn på hur planen skulle fungera, även om detta aldrig sades rent ut. Som Zaleskij vidare påpekat: ”Regeringens hela syn på planen förändrades.”[19] Enda syftet med siffrorna var att sporra landet till ständigt nya insatser och varje enskild siffra tjänade bara som en anvisning om den gräns som skulle överträffas. I den meningen blev planen bara en samling siffror som hela tiden förändrades uppåt och det var dess enda uppgift.[20] Alla överväganden av vetenskaplig karaktär till frågan om planering – balans, ordentlig samordning mellan sektorer, hela frågan om inre konsekvens i planen – nonchalerades och detta stora företag reducerades till så mycket virrvarr och oreda att myndigheterna bara kunde klara sig till priset av övermänskliga ansträngningar och ständiga nödåtgärder. Vad beträffar andra aspekter av planering, som problemet med massinitiativ och forskningens, den vetenskapliga analysens och den allmänna opinionens roll, saknade innebörd för en regim som hanterade alla problem på ett sätt som bevisligen var byråkratiskt och som betraktade sig själv som allenarådande skiljedomare och enda källa till politiskt ledarskap och initiativkraft.

Regimens planer för jordbruket överträffade dock med råge allt som också de mest ambitiösa tidigare planerna kunde ha föreslagit eller föreställt sig. Vad den var ute efter var inget mindre än en ”ny Oktoberrevolution på landsbygden”.[21]

2. Hade medelbönderna börjat närma sig kolchosen?

I slutet av oktober hade politbyrån redan beslutat sig för att slå in på den nya ”linjen”, utan att vänta på något beslut i centralkommittén, som skulle sammanträda den 10 november. Detta sammanträde ställdes inför en ny politik som fullbordat faktum, utan att få veta något om de metoder som skulle användas för att förverkliga den. Den 31 oktober publicerades en viktig artikel i *Pravda*, sannolikt skriven av någon på högsta politiska nivå, som tillkännagav en ny politisk färdriktning. Artikeln hänvisade till den pågående anskaffningskampanjen, som nu närmade sig sin klimax, och fortsatte med att slå fast att alla krafter som mobiliserats i den kampanjen ”*måste användas för en lika intensiv insats på den andra fronten, nämligen kollektiviseringens front och stödet till fattigbonde- och medelbondebruk, för att ekonomin*

[16] Siffror i *Planovoj Chozjaistvo*, N° 9 1929, sid. 23-27.
[17] Zaleskij, *a.a.*, sid. 93.
[18] Strumilin (red.), *Ekonomitjeskaja Zjizn SSSR*, Moskva 1961, sid. 244; *Planovoj Chozjaistvo*, N° 9 1930.
[19] Zaleskij, *a.a.*, sid. 93.
[20] Se exempelvis Stalins kommentar på sjuttonde partikonferensen, *17-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 233.
[21] Fras myntad av Krzjizjanovskij, *Planovoj* Chozjaistvo, N° 12 1929, sid. 12

skulle kunna återuppbyggas och återställas.” Men de krafter som mönstrats på anskaffningsfronten skulle inte räcka för denna nya insats. *Pravda* tillkännagav ”en massmobilisering av alla krafter som partiet och sovjetorganisationerna har till sitt förfogande i syfte att öka tillväxttakten och påskynda den socialistiska omorganiseringen av jordbrukssektorn”.

Detta var en uppgift som varit föremål för många diskussioner tidigare, men aldrig hade problemet presenterats som ”mobilisering av alla tillgängliga krafter”, inte heller hade det så direkt kopplats till anskaffningskampanjen med dess intensiva karaktär och, viktigast av allt, med de metoder som där användes. Beträffande det senare var *Pravda* ganska rättfram. Eftersom man utgick från att kulakerna skulle gå till motattack, upprepades anvisningarna om linjen med osedvanlig skärpa: ”Vi måste slå tillbaka mot kulaken i varje del av hans motoffensiv, använda den proletära diktaturens fulla organisatoriska styrka.” Detta skulle bli en strid där ”de försonliga, förrädarna och de ljumma” inte hade någon plats. Ordföranden för kolchoser och sovchoser som gömde spannmålsöverskott skulle ställas inför rätta. Personer som inte klarade av att uppfylla sina kontrakt skulle behandlas ”med största stränghet” och ”mycket hårda åtgärder” skulle vidtas mot ”de välbärgade element som var inne på att följa kulakernas exempel”.

Här hade vi en hel rad rekommendationer om våldsanvändning. Det talades om hård behandling, åtgärder av största stränghet, att slå till med den diktatoriska maktens fulla kraft, men inget konkret om vad det innebar i praktiken.

Dagen därpå kom ytterligare information från en medlem av *Sovnarkom* i Ukraina, som var införstådd med politbyråns planer. Det gjorde klart att det skett en radikal förändring av attityden. Tidigare hade det betraktats som axiomatiskt att den socialistiska delen av jordbruket skulle fungera som hjälp för den privata sektorn och det var utifrån detta som femårsplanen blivit ratificerad för fem eller sex månader sedan. Nu talades det om ombytta roller, så att ”den privata sektorn skulle ha en underordnad roll i förhållande till den socialistiska”.[22] Man måste inse, fortsatte skribenten vidare, att ”det som håller på att ske på jordbrukets område inte är någon reform utan en revolution”.

Vilka förändringar hade inträffat i landet under det senaste halvåret som kunde nödvändiggöra, och rättfärdiga, en ”revolution”? Stalin själv levererade svaret i en artikel med rubriken ”Det stora genombrottets år”.[23] Artikeln innehöll en bedömning av vad landet uppnått det gångna året, dvs 1928-29, och var avsedd att visa att det året utgjort en vändpunkt. Stalin räknade upp tre grundläggande faktorer som bidragit till framgången: (1) det hade skett en avgörande förbättring av produktiviteten inom industrisektorn, (2) det hade gjorts framgångar på industriuppbyggets område och landet var nu bestämt på väg att bli ett ”metall-land,”. Det andra argumentet baserades på siffror från 1928-29 och beräkningar för 1930 och lutade sig egentligen betydligt mer mot de senare: produktionen skulle öka med 32 %, den tunga industrin med 46 %, och den ”optimala” versionen av femårsplanen betraktades redan som en ”minimal variant”.

Stalins tredje, och främsta, argument till stöd för det påstådda ”genombrottet” grundades emellertid på regimens framgångar på kollektiviseringens område, där ”vi lyckats åstadkomma en radikal förändring av böndernas inställning”.[24] I den sektorn, sade han, hade ett utvecklingstempo uppnåtts som till och med överträffade ”vår socialiserade storindustri, vars utvecklingstempo i allmänhet utmärker sig genom sin stora kraft”.[25] Enligt hans uppfattning

---

[22] Sjlichter, ”Kak perestroit pjatiletku”, *Pravda*, 1 november 1929.
[23] Stalin, *Sotjinenija*, band XII, sid. 118-35; *Pravda*, 7 november 1929. [”Det stora genombrottets år” i *Leninismens problem*]
[24] *Ibid.*, sid. 125.
[25] *Ibid.*, sid. 126.

var denna framgång ”de viktigaste och mest avgörande bland alla våra vinningar under de senaste åren”.

Enligt Stalin bestod denna nya och sensationella utveckling, som mer än något annat illustrerade den radikala förändring som skett bland bönderna, i att ”att medelbonden börjat gå till kollektivbruken …” [26] Stalin framställde triumfatoriskt detta som något han själv personligen åstadkommit, en händelse som aldrig inträffat på vare sig Lenins tid eller under någon annan regering. Stalin såg det som att denna utveckling haft en avgörande roll för att omvandla femårsplanen till ”en femårsplan för det socialistiska samhällets uppbygge” och dessutom gjort det möjligt för regeringen att nå det stadium där vi ”slutgiltigt håller på att övervinna eller redan övervunnit spannmålskrisen”.[27]

Denna artikel återspeglar otvivelaktigt sinnesstämningarna bland Stalin och hans närmaste medarbetare vid denna tid. Om kolchos- och sovchosrörelserna fortsatte att utvecklas i snabb takt ”finns det ingen grund betvivla att vårt land om tre—fyra år skall bli ett av de spannmålsrikaste, kanske till och med det spannmålsrikaste landet i världen”.[28]

Det var ett löfte avsett att sporra befolkningen till större ansträngningar, och dessutom hans uppriktiga åsikt. Tack vare de rådande tendenserna i den sociala och ekonomiska utvecklingen, som gynnats av hans politik och stämde med hans teorier, låg framgångar av det mest spektakulära slag inom räckhåll. Allt som behövdes var att hålla sig till samma inriktning och resultatet skulle bli ”ett andra Oktober”, kanske än mer betydelsefullt och med en tryggare grund, än det första. Nu började Stalin dagdrömma:

> ”Vi går för full maskin framåt på industrialiseringens väg till socialismen och lämnar bakom oss vår sekelgamla ”urryska” efterblivenhet…. Och när vi sätter Sovjetunionen på automobilen och bondgubben på traktorn – då må de ärade kapitalister, som nu bröstar sig över sin ”civilisation”, försöka hinna upp oss. Vi får väl se, vilka länder man då kan ”hänföra” till de efterblivna och vilka till de avancerade.”[29]

De perspektiv Stalin utmålade var förvisso imponerande. Men han argumenterade utifrån falska premisser och året hade i själva verket inte inneburit någon ”stor vändpunkt” i den betydelse han gav det. Det hade inte skett någon förbättring av produktiviteten, i själva verket var det just det problemet som försvårat verkställandet av regeringens planer. Landet hade inlett sitt uppbyggnadsprojekt, men var ännu inte ”metallbaserat”. Ökningen av industriproduktionen med 32 eller 46 % var bara ännu en from och icke uppfylld förhoppning. Framför allt saknades grund för att påstå att det skett en attitydförändring bland massan av bönder gentemot kolchoserna. Den påstådda förändringen var ett resultat av Stalins speciella sätt att resonera som gick ut på att ta önskningar för fakta. Av det följde att bönderna höll på att vinnas över eftersom det, kommande vår, *skulle finnas 60 000 traktorer på åkrarna* och om ett år skulle det vara över 100 000 och inom två år 250 000.[30]

Nutida sovjetiska skribenter avvisar uppfattningen att ”medelbonden rörde sig mot kolchoserna” i slutet av 1929.

> ”Den förändring som ägde rum i de största spannmålsproducerande regionerna uppfattades av J V Stalin som ett tecken på en allmän enighet bland medelbönderna om att de skulle övergå till kollektivt brukande. I själva verket hade ingen sådan avgörande förändring av medelböndernas attityd ännu ägt rum.”

---

[26] *Ibid.*, sid. 129, 132.
[27] *Ibid.*, sid. 132-33.
[28] *Ibid.*, sid. 132.
[29] *Ibid.*, sid. 135.
[30] *Ibid.*, sid. 132-59. Notera att den 1 januari 1933 fanns 148 481 traktorer i Sovjetunionen medan målet för 1932 hade varit 260 000. Se *Itogi vypolnenija plana*, Moskva 1933.

Så sent som i mitten av 1964 var den allmänna uppfattningen att detta förändrade synsätt utvecklats i slutet av 1930 och början av 1931, men vid denna tid hade denna trend ”precis börjat uppstå i de spannmålsproducerande regioner som låg främst”.[31] Den författare som här citerats refererar till ett beslut av partikommittén i Kuban-*okrugen* den 3 januari 1930. Han citerar ur protokollet: ”Den breda massan av bönder, inklusive de skikt som är mest sympatiskt inställda till oss, har ingen förståelse för vad kollektiviseringen i grunden går ut på …”. ”Och ändå”, noterar författaren, ”var detta den *okrug* som ansågs vara allra mest redo för masskollektivisering”.[32] Han avslutar: ”Stalins överoptimistiska syn på läget i detta avseende ledde till omfattande och felaktiga åtgärder mot medelbönderna av en hel del organisationer.”

I Danilovs *Otjerki po istorii kollektivizatsij …* (Anteckningar om kollektiviseringens historia) skriver Abramov utan omsvep att kolchosrörelsen i början av hösten i en hel rad *okrugi* i Volga- och centrala Svarta jordsregionerna, i Sibirien och Norra Kaukasien och ”andra regioner drevs fram på konstlad väg, med hjälp av tvångsmetoder byråkratisk karaktär mot bönderna”.[33]

Stalins metod bestod i att framställa sina planer och önskningar som fullbordat faktum för att uppmuntra partiorganisationer och andra delar av administrationen att anpassa sig till den ”rådande situationen”, som den påstods vara ”på alla andra ställen”. Syftet med hans artikel var därför att påverka kommande möten med centralkommittén i viss riktning och ge en bild av vilka beslut han önskade. Den sovjetiske författaren till *Otjerki …* från 1963 skriver:

> ”Stalins artikel stärkte trycket på partikadern och påverkade också utgången av diskussionen om kolchosrörelsen vid centralkommitténs novemberplenum. I sina bedömningar av den kollektiva rörelsen och dess tillväxttakt anslöt sig en överväldigande majoritet av talarna till den linje som återfanns i den artikeln.” [34]

Således upptäckte medlemmarna av centralkommittén och *obkom*-sekreterarna vad som pågick i sina egna regioner genom att läsa ledarens artiklar. I sitt tal hävdade ordföranden för *oblispolkom* i centrala Svartajords-regionen att det i hans region skett ett massivt inflöde av medelbönder till kolchoserna, medan det i verkligheten bara var 60 000 av totalt 1 300 000 medelbönder som anslutit sig i *oblasten*. Så sent som i september samma år hade Kaminskij, ordförande för *Kolchoztsentr*, i en rapport till centralkommittén, som vi redan citerat, sagt att ett ytterst litet antal medelbönder hade gått med i den kollektiva rörelsen. Nu gav han vika för trycket från tjänstemän från de asiatiska och icke spannmålsproducerande regionerna och godkände övergången till masskollektvisering (*splosjnaja*) i de icke spannmålsproducerande regionerna samtidigt som han började närma sig tanken på att skapa jättekolchoser och att öka takten i kollektiviseringen.[35]

Dessa ”ohälsosamma tendenser” berodde direkt på påtryckningar från toppen liksom reaktioner från de tjänstemän som ansvarade för de mer efterblivna regionerna. Majoriteten där hade krävt än snabbare förändring, trots att deras regioner var de minst framskridna på vägen till kollektivisering.

Molotov, politbyråns talesman vid detta plenum, manade direkt till en intensiv satsning på en radikal förändring av bondestrukturen de närmaste månaderna. Alla hans argument gick ut på

---

[31] Artikel av Abramov i Danilov (red.), *a.a.*, sid. 95-96.
[32] *Ibid.*, sid. 96. Påståendet att medelböndernas attityd förändrats i slutet av 1929 ifrågasätts även av Ivnitskij i *Voprosy Istorii KPSS*, N° 4 1962, sid. 71.
[33] Abramov, artikel i Danilov (red.), *a.a.*, sid. 96. Till stöd för sitt argument uppger Abramov att den 15 december hade i 59 % av de 1 416 räjongerna i Ryska sovjetrepubliken bara mellan 1 och 5 % av hushållen kollektiviserats.
[34] *Ibid.*, sid. 96-97.
[35] *Ibid.*, sid. 97.

att inom partiet skapa en känsla av att regimen kommande vår hade ett unikt tillfälle att en gång för alla göra sig kvitt den privata sektorn inom jordbruket och att detta tillfälle ”inte fick missas” på några villkor. ”Eftersom våra imperialistiska vänner inte är riktigt redo för en direkt attack på oss måste vi snabbt utnyttja situationen till ett avgörande steg på den ekonomiska rehabiliteringen och kollektiviseringen av miljontals bondehushåll. Om vi inte ska missa chansen måste vi utnyttja varje ögonblick i de dagar, veckor och månader som väntar …”.[36]

Enligt logiken i detta argument måste regimens uppgift vara fullbordad nästa dag, eftersom imperialismens krafter skulle gå till attack i övermorgon. Innan kampanjen för sådd kunde börja måste anskaffningskampanjen vara avslutad och landsbygden bemannas med den största insatsstyrka den någonsin upplevt. Molotov gjorde ingen hemlighet av att han nästa vår räknade med att frågan om kollektivisering skulle vara löst i flera av de viktigare jordbruksregionerna. Och då skulle också kollektiviseringen av hela Sovjetunionen anta en helt ny karaktär.[37]

En nutida sovjetisk skribent uttrycker sin indignation över följande passus i detta ödesmättade anförande, som han citerar ur partiarkiven: ”Vi har goda skäl att hävda – och jag personligen hyser inga tvivel i frågan – att vi sommaren 1930 i allt väsentligt kommer att ha avslutat kollektiviseringen av Nordkaukasien.”

Genom att säga så åsidosatte Stalin och Molotov de beslut som fattats av de *krajkom* som kommit längst på vägen till kollektivisering och vars sekreterare, Andrejev, meddelat att kommitténs avsikt var att kollektiviseringen skulle vara avklarad sommaren 1931. Vi har redan citerat uttalandet från en pilot-*okrug* i denna region, Kuban, med innebörden att också de bönder som var mest gynnsamt inställda till regimen saknade förståelse för frågor som rörde kollektivisering. Men till och med när känslan i den mest avancerade av alla regioner var att takten i kollektiviseringen redan var extremt snabb skulle takten ändå ökas genom politbyråns påbud och tidsplanen reduceras till några månader. Norra Kaukasien var heller inte den enda region det gällde. Molotov specificerade ingenting men innebörden var tämligen klar: ”Under hösten kommer vi att med säkerhet kunna säga att kollektiviseringen i allt väsentligt avslutats, inte bara i en *oblast* och inte bara i Nordkaukasien.”[38]

Därmed stod det klart att Molotov var redo att öppna fördämningarna. Samtidigt förringade han de av regeringens planeringsavdelningar, som höll på med femårsplanerna för jordbruket. De var, sade han, ”värdelösa”. I stället för att tala om femårsplaner vore det bättre om folk ägnade sig åt praktiska frågor. ”Vad beträffar de stora jordbruksregionerna måste vi, oavsett skillnaderna mellan dem i takten på kollektiviseringen, sluta tänka i termer av *pjatiletka* och i stället tänka i termer av nästa år.”[39]

Därigenom bortsåg man helt från själva idén att planera någon del av kollektiviseringen eller sakta ner rörelsen eller ens ge den en riktig, centralt baserad ledning. Ansvariga myndigheter fick veta att de fick fria händer, förutsatt att den önskade ”revolutionen” åstadkoms under de närmaste månaderna. Att det inte fanns tillräckligt med utbildad kader för att verkställa de föreslagna förändringarna skulle de inte ta så hårt på, inte heller skulle de låta sig avskräckas

---

[36] Molotovs tal vid plenum publicerades ”med förkortningar” i *Bolsjevik*, N° 22 1929, sid. 10-23. Citatet från sid. 13.
[37] *Ibid.*, sid. 14.
[38] *Voprosy Istorii KPSS*, N° 4 1962, sud. 65. Molotov höll talet den 15 november. Den 14 november sade Andrejev att målet för Norra Kaukasien var att kollektiviseringen skulle vara avslutad sommaren 1931. Se hans tal i *Voprosy Istorii KPSS*, N° 4 1958, sid. 79. En kritik av Molotovs tal ingår i Danilov (red.), *a.a.* och där återges även den del av Molotovs tal där han gjorde gällande att hela republiker skulle vara fullt kollektiviserade under 1930.
[39] Molotov, *Bolsjevik*, N° 22 1929, sid. 12.

av bristen på utrustning och erfarenhet. Politbyrån var väl medveten om svårigheterna och var redo att ta på sig ”alla synder” som berörda tjänstemän gjort sig skyldiga till och det var antagligen gott nog för folk på plats. ”Man måste helt enkelt inse att det med tanke på den utbredda bristen på läs- och skrivkunnighet bland bönderna vore rena önsketänkandet att räkna med att det skulle finnas något större antal utbildad kader och organisatörer på kolchoserna.” [40]

En annan olägenhet medgavs också utan omsvep, bristen på statlig finansiering: ”Mängden materiellt bistånd (från staten) kan inte bli särskilt stor på grund av våra ansträngda resurser. När allt kommer omkring så kan staten, trots alla ansträngningar, bara svara för en ytterst liten summa.”[41]

Men eftersom samveten måste lugnas och hoppet återupplivas, kom strategerna i politbyrån med en ny teori. Det föreslogs nu att den kollektiva rörelsen skulle finansieras av bönderna själva. Med åren hade partiaktivisterna vant sig vid uppfattningen att landets socialistiska omvandling, och därmed beviset för socialismens överlägsenhet gentemot andra former, skulle komma till stånd på basis av nya tekniker, utan vilka storskaliga jordbruksföretag skulle vara otänkbara. Böndernas tillgångar, dvs deras redskap, byggnader, osv … var ”små, ibland rent av eländiga, men tillsammans blir det en respektingivande summa”.[42]

Tidigare hade tanken att ”miljontals *sochi* (träplogar) sammantaget utgjorde en respektingivande penningsumma” tagits som ett skämt: nu hade det på allvar förts fram vid ett sammanträde med de högsta partiorganen och upphöjts till officiell doktrin.

Varken bristen på kader och resurser, eller ens de inre problemen och ”de svagheter som är uppenbara vid uppbygget av kolchoser på nuvarande stadium”[43] fick ses som en förevändning för att bromsa rörelsens tillväxt. ”Att försöka göra det skulle vara löjeväckande” – även om Molotov aldrig bemödade sig om att förklara varför.

Enligt en modern sovjetisk källa var åtskilliga medlemmar av centralkommittén oroade över dessa tendenser i politbyrån, författaren i fråga nämner dock praktiskt taget inga namn, eller utdrag ur anföranden (trots att han haft tillgång till protokollen från plenarmötet). Kubjak, från *Narkomzem* i ryska sovjetrepubliken, var sannolikt den som hade de allvarligaste invändningarna. Han uttalade sitt ogillande av förslaget att inleda en omedelbar och omfattande kollektivisering. Det verkar som om Sjeboldajev, partisekreterare i Nedre Volga, också tyckte att partiet inte ännu var moget för ett sådant steg.[44] Men trots att ett betydande antal av centralkommitténs medlemmar helt klart kände sig illa till mods förekom inget öppet motstånd av något som helst slag på mötet. Detta var samma plenum som bannlyste högerströmningen och uteslöt Bucharin ur politbyrån. Många av Bucharins anhängare hade kapitulerat endera under loppet av detta sammanträde eller kort efteråt. Centralkommittén hade därmed tillräcklig kontroll för att utan några invändningar skriva under på allt som politbyrån beslutade om. Det enda sättet som invändningar mot den föreslagna politiken, och förslag om att sakta ner takten i kollektiviseringen, kan sägas ha kommit till uttryck, var de många klagomål som framfördes om skillnaden mellan rörelsens tillväxt och dess tekniska bas, om den klart otillfredsställande inre organisationen av kolchoserna, deras låga produktivitet och dåliga arbetsdisciplin.[45] Om någon hade varit redo att ta hänsyn till alla dessa klagomål skulle den oundvikliga slutsatsen ha varit att det var dags att trampa på bromsen.

---

[40] *Ibid.*, sid. 15, 16-17.
[41] *Ibid.*, sid. 15, 17.
[42] *Ibid.*, sid. 16.
[43] *Ibid.*, sid. 19.
[44] Abramov i Danilov (red.), *a.a.*, sid. 97-98 och hans artikel i *Voprosy Istorii KPSS*, N° 1 1964, sid. 33.
[45] Se *Voprosy Istorii KPSS*, N° 4 1962, sid. 69.

I själva verket kan det ha förekommit viss opposition i kulisserna, vissa uttryck för tvivel eller osäkerhet, vissa tämligen bestämda försök att dämpa takten. Och ingen *obkom*-sekreterare, hur villig han än var att foga sig i politbyråns önskemål, kan helhjärtat ha varit med på den tillväxttakt den senare föreslog för att uppfylla det uttalade målet att processen med *splosjnaja kollektivizatsija* [fullständig kollektivisering] skulle vara avslutad på våren 1930.[46] Sjeboldajevs förslag att en permanent kommission skulle bildas under centralkommitténs överinsyn för att hantera frågor som rörde den kollektiva rörelsen gjordes förmodligen med förhoppningen att ett sådant organ, om det bildades, skulle kunna bli återhållande. En kommission tillsattes också den 5 december[47] och försökte att tygla den alltför snabba takten i kollektiviseringen, men som vi kommer att se senare hade politbyrån inga avsikter att låta sina planer saboteras på det viset.

Novemberplenum avslutades med att anta resolutioner som stod helt i överensstämmelse med innehållet i Molotovs tal och Stalins önskemål.[48] Kontrollsiffran för industrins utveckling 1929-30, som var ett uttryck för Stalins orealistiska mål, stadfästes programenligt och försågs med slagordet: ”hinna upp och gå förbi på kortast tid någonsin”. Huvudtemat i resolutionerna verkade vara möjligheten att lösa alla regimens problem, och med hög hastighet uppfylla alla dess förhoppningar, och hastigheten skulle vara det som satte tonen för regeringens politik och propaganda i fortsättningen. Framgångarna året innan tolkades som bevis på ”*att byggandet av socialism i ett land under proletariatets diktatur kan genomföras med en hastighet som historien aldrig tidigare skådat*”.[49] (När man sade så grundade sig myndigheterna i huvudsak på inflödet av bönder till kolchoserna och på de framsteg som uppnåtts i att eliminera kapitalistiska element.) Som svar på aktuella svårigheter, eller snarare den kris landet genomgick, var regeringens oöverträffade botemedel och räddning ”fortsatt accelererad kollektivisering och upprättande av sovchoser” och ”allt snabbare industriell utbyggnad”.[50]

Dokumentet återspeglar en besatthet av det storskaliga, och de som ansvarade för att omsätta rekommendationerna uppmanades följaktligen att ”tänka stort”. Det påstods exempelvis att ”siffrorna över det som uppnåtts i det kollektivistiska uppbygget visar den oerhörda potentialen för förbättringar av produktivkrafterna inom jordbruket som är en del av sovjetregimens natur”.[51]

Sedan någon tid hade idén om den potential som var ”en del av sovjetregimens natur” betraktats som axiomatisk för att kunna påtvinga motvilliga planerare, och landet i stort, målsättningar och insatser av överdriven karaktär.

Politbyrån ansåg sig ha funnit metoden för att snabbt förverkliga sina storslagna löften och förhoppningar: lösningen hette enorma sovchoser och enorma kolchoser. Centralkommitténs resolution lade stor vikt vid skapandet av stora ”spannmålsfabriker”, och fabriker för att förädla produkter från boskapsuppfödningen, och riktade de lokala myndigheternas uppmärksamhet mot att …

> ”… skapa, närhelst det är möjligt, under den allmänna ledningen av dessa företag [dvs industriföretag på landsbygden – M L] och av sovchoserna, kombinerade sovchos- kolchos-sammanslut-

[46] Abramov i Danilov (red.), *a.a.*, sid. 98 och *Voprosy Istorii KPSS*, N° 1 1964, sid. 107 säger att detta också var politbyråns avsikt.
[47] Om Sjeboldajevs förslag, se Abramov i Danilov (red.), *a.al*. sid. 98 och *Voprosy Istorii KPSS*, N° 1, sid. 107.
[48] För besluten vid novemberplenum, se *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 620-23.
[49] *Ibid.*, sid. 630 (kurs. i originalet.)
[50] *Ibid.*, sid. 645.
[51] *Ibid*.

> ningar med en samordnad ekonomisk plan, gemensam teknisk bas … och gemensamma företag för vidareutveckling av jordbruksprodukter.” [52]

Det som centralkommittén hade i tankarna var ett ”stort språng framåt” från *muzjikens* lilla familjebruk rakt in i dessa sagolika ”sovchos-kolchos-kombinat” och detta enorma kliv skulle tas, det bör man hålla i minnet, under den tid som återstod till nästa vår och under kampanjen för vårsådd.[53]

I väntan på dessa jordbruksfabriker, som skulle få en avgörande roll i jordbruksproduktionen, gjorde centralkommittén förberedelse för att styra dem med samma metoder som de som användes inom industrin. Plenum beslutade att upprätta ett nytt stort administrativt organ, ett *Narkomzem* som täckte hela unionen, som skulle fungera som ett slags *VSNCh* för jordbruket. Därvid valde man att ignorera ett rätt utbrett motstånd från republikerna, som hittills åtnjutit en avsevärd autonomi när det gällde jordbruksadministrationen.[54]

Ett annat beslut var upprättandet av två nya traktorfabriker i Charkov och Tjeljabinsk, två fabriker för att tillverka skördetröskor i Rostov och Novorossijsk, fabriker för jordbruksutrustning och kemiska produkter och 102 maskin- och traktorstationer. I själva verket hade plenum inlett arbetet med att revidera regeringens tidigare planer. I fortsättningen betydde femårsplanen ingenting, förutom som rökridå för propagandaändamål, medan de beslut som fattades om jordbruket handlade om ett helt nytt program.[55]

Centralkommittén borde ha kommit med anvisningar om den komplexa och ohanterliga frågan om organisering av produktionen på de nya kolchosstrukturerna. Det rådde total avsaknad av någon som helst konsekvent politik på detta område, men centralkommittén hade inte mycket att komma med där, förutom att slå fast att det gick att utnyttja de lärdomar som man gjort på industriområdet. Och eftersom den rådande officiella teorin gick ut på att industrialisera jordbruket under de närmaste månaderna, hette det att lösningen på de organisatoriska problemen fanns inom industrin. Dokumentet talade följaktligen om att produktionen på kolchoserna skulle organiseras på basis av ackord, normer och produktionsbonus. *Bolsjevik* kom med ytterligare ett förslag om att kolchosmedlemmarnas löner skulle bestämmas efter vad som gällde på sovchoserna.[56]

Partiet beslutade att mobilisera 25 000 industriarbetare som chocktrupper i den enorma omvandling som skulle ske på landsbygden under våren. Ur doktrinär synvinkel betraktades bara proletariatet som tillräckligt hängivet och erfaret för att kunna vägleda bönderna under kolchosrevolutionen. Deras uppgift var att på landsbygden tillämpa de lärdomar de dragit av sina erfarenheter i industrin. För att få bukt med de svårigheter som uppstått till följd av minskningen av kreatursbesättningarna, hade de också fått anvisningar, genom direktiv från centralkommitténs plenum, om att påskynda kollektiviseringen även av andra grenar av jordbruket samt spannmålssektorn. Man tänkte sig också att snabb kollektivisering skulle användas för att få nomadiska och halv-nomadiska jordbrukare i Centralasien, Kaukasien och andra regioner att bli bofasta och att kolchoserna skulle konsolideras genom snabb introduk-

---

[52] *Ibid.*, sid. 651. Se även sid. 642-44.
[53] *Ibid.*, sid. 653. Denna resolution omnämner, i samma vaga termer som Molotov, de avgörande segrar som måste hemföras nästa vår på kollektiviseringens område.
[54] *Ibid.*, sid. 653-56: beslutet att bilda *Narkomzem* gjordes i enlighet med Molotovs förslag. Motsvarande dekret av *TsIK* återfinns i *Kollektivizatsija chozjaistva*, dok. N° 65.
[55] Se *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 645 och *Kollektivisatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 66. Om den fullständiga revideringen av planmålen till följd av den nya politiken för landsbygden, se t ex *Pravda*, 18 november 1929 och Zaleskij, *a.a.*, sid. 88-89, 96-99.
[56] *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 647; Terletskij, ”Na novom pod´eme”, *Bolsjevik* N° 21 1929 (november), sid. 67.

tion av odelbara och andra kolchos-fonder.[57] Denna senare fråga var särskilt kontroversiell, eftersom den hade att göra med ett område där centralkommittén hade ytterst liten erfarenhet, trots den kraft och det överdåd som den nu använde för att komma med rekommendationer och direktiv. Det var redan allmänt känt att bönderna brukade sälja boskap och utrustning innan de anslöt sig till kolchoserna, något som myndigheterna såg på med betydande oro. Det ansågs att denna utveckling skulle kunna leda till den situation som Rykov varit så orolig för. I ett tal på sovjetkongressen i maj hade han sagt: ”Vi kan varken skapa sovchoser eller kolchoser eller någon socialistisk industri om detta leder till att stora delar av befolkningen utarmas.”[58]

Centralkommittén kände samma oro och manade till åtgärder mot böndernas utförsäljning (*razbazarivanie*) av boskapen, vilket gjorde att kolchoserna blev av med det nödvändiga minimum av tillgångar som de behövde för att fungera. Centralkommittén utfärdade en varning om att statligt stöd bara skulle utgå till kolchoserna ”under förutsättningen att bönderna själva ökar sina investeringar, och framför allt under förutsättningen att bestämmelserna i kolchosernas stadgar och kontrakt om kapitaltillväxt noggrant följs”.[59] Texten gjorde också klart att samma förbehåll skulle gälla med de klausuler i kolchosöverenskommelserna som hade att göra med att ”kolchoserna måste leverera spannmål till marknaden inom den tidrymd och i de kvantiteter som kontraktet stipulerade”.

Knappt hade de bildats förrän kolchoserna blev föremål för ett nytt angrepp från partiet, som nu ansåg det nödvändigt att bekämpa kollektivens tendens att sälja sin spannmål till den köpare som erbjöd bästa pris. Från allra första början av anskaffningskampanjen hade tidningarna klagat över ”exempel på skandalös inställning från kolchosernas sida” genom att sälja spannmål till privata uppköpare. Den 8, 14 och 15 september publicerade *Pravda* rapporter från olika delar av landet under oroväckande rubriker: ”Kolchoserna går in för spekulation med spannmål”, ”kolchoserna hindrar anskaffningen” eller ”Sätt stopp för kolchosernas ekonomiska lystnad”. *Pravda* hymlade inte om vilken anda som skulle kännetecknа denna offensiv. Tidningen förklarade att kulaker, som opererade under kolchosernas täckmantel och var skyldiga till denna verksamhet, måste ställas inför rätta. Hela pressen var rasande och krävde gemensam insats på alla fronter. Plenum hade varit noga med att framhålla att attacken mot kulakerna måste intensifieras. Även om Molotov inte gett några konkreta anvisningar, hade han låtit det klart framgå att det denna gång var nödvändigt ”att i relationerna med kulakerna inta samma hållning som den som måste gälla de värsta av våra fiender som ännu inte har blivit likviderade”.[60]

Det kunde tolkas hur som helst. Den farligaste fiende som fortfarande återstod att likvidera måste likvideras, men ingen sade något om hur och när detta skulle ske. De anvisningar som plenum gett, eller som partiaktivisterna kunnat gissa sig till från Molotovs uttalanden eller artikeln i *Bolsjevik*, var vagast tänkbara och bestod uteslutande av antydningar som på samma gång var klara och dunkla. Inget hade sagts om hur kulakerna skulle behandlas, vilka slags ägodelar som skulle kollektiviseras och vilka som kunde förbli böndernas privata egendom, vad som t ex skulle göras med korna, i synnerhet när en familj ägde bara en ko, eller om fjäderfän skulle kollektiviseras eller inte.

Under tiden, trots att det fortfarande inte fanns några svar på de frågorna, fortsatte myndigheterna med kollektiviseringen och vidtog även vissa åtgärder när det gällde avkulakiseringen. Den 15 november meddelade Molotov plenum att ”landsbygden håller på att vändas

---

[57] Besluten vid plenum, *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 649-50.
[58] Rykov, *5-ty S´ezd Sovetov*, stenogram, bulletin N° 7, sid. 17.
[59] Beslut vid plenum, *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 649.
[60] Molotov, *Bolsjevik*, N° 22 1929, sid. 19.

upp och ner, den har blivit en veritabel malström”.[61] Ändå dröjde politbyrån nu också med att lägga fast en tydlig linje för den kollektiva rörelsen. Den var helt klart inställd på att åstadkomma en större omvälvning och i den bemärkelsen hade Molotov rätt i sitt påstående att allt tal om planering av kollektiviseringen var ”meningslöst”, eftersom man bara hade några veckor på sig för operationen.

3. Centralkommittén och politbyråns kommissioner

Efter centralkommittémötet tog politbyrån tre veckor på sig för att bilda och inkalla de kommissioner som skulle hantera kollektiviseringsproblemen och bestämma operationens tidsplan.[62] Ordförande för kommissionen blev den nye folkkommissarien för jordbruk, Jakovlev, och medlemmarna bestod av partisekreterarna i de främsta spannmålsregionerna och cheferna för berörda avdelningar, bl a Kaminskij och Sjeboldajev (Nedre Volga), Ivanov (Nordkaukasien), S Kosior (Ukraina), Chatajevitj (Mellersta Volga) och Vareikis (Centrala Svarta jords-regionen), samt representanter för Nizjgorod *kraj* och pilot-*okrugi* som Chopersk.[63]

På det första mötet, den 8 december, utsåg kommissionen åtta underkommittéer. En av dem, under Kaminskijs ordförandeskap, skulle ta hand om frågan om kollektiviseringstakten, medan de andra hade i uppdrag att studera de olika formerna av kollektivjordbruk, organiseringen, fördelning av resurser, frågan om kadrer, mobiliseringen av böndernas resurser, politiska och kulturella tjänster och frågan om kulakerna. Den 16-17 december samlades hela kommissionen och representanter för berörda regeringsdepartementen för att ta del av de förslag som underkommittéerna kommit fram till. Kommissionens arbete handikappades dock av bristen på data om läget i kollektiviseringen runt om i landet. Följaktligen fick *okrugi* i uppdrag att skaffa fram nödvändig information. De siffror som till sist lades fram inför kommissionen täckte 2 373 räjonger och hade följande att säga om läget.

I 124 av dessa räjonger hade drygt 70 % av hushållen kollektiviserats, i 117 räjonger låg kollektiviseringen på 50-70 %, i 266 på 30-50 %. I 461 räjonger låg den på 15-30 % och i 1 405 på 15 % eller lägre.[64] Siffrorna var helt klart friserade uppåt i viss utsträckning, emedan de skaffats fram av *okruzjkom*-sekreterare, som redan var mitt inne i en kampanj för att uppvisa imponerande resultat, men det som framför allt framkom var de resultat som redan hade erhållits genom ”byråkratiska metoder”, dvs genom olika former av påtryckningar. Räjonger, *okruzjkomy* och *obkomy* var redan uppfyllda av tävlingsanda – som politbyrån uppmuntrade före, under och efter plenum – och redan tidigt på hösten påverkades resultaten avsevärt av tvångsmetoder. Tidskriften *Voprosy Istorii KPSS* framhåller detta och nämner följande som belägg för vad den betecknar som ”otillbörligt tvång i kollektiviseringstakten” i vissa regioner: i 51 räjonger i Nedre Volga (en *krai* bestod av 96 räjonger) hade i augusti 1929 bara 14 % av hushållen anslutit sig till kolchoser, medan siffran den 15 december översteg 70 % (60 % för *kraien* i stort). På hösten samma år hade 13 % av hushållen i den omtalade Chopersk-*okrugen* anslutit sig till kolchoserna, den 15 december var siffran 80 %! Tidskriften uppger att det skett snabba ökningar av samma storleksordning i en hel rad regioner.[65]

Alla var medvetna om detta vid denna tid och det nämndes både på plenum (Kaminskij, Kosior) och i kommissionen. Politbyrån var fullt informerad om vad som pågick genom brev och memoranda, eftersom den från december fick regelbundna rapporter var sjunde eller tionde dag om hur kollektiviseringskampanjen utvecklades. Detta understryks av den tidigare

---

[61] *Ibid.*, sid. 12.
[62] Ivnitskij, ”O natjalnom etape splosjnoj kollektivizatsij”, *Voprosy Istorii KPSS*, N° 4 1962.
[63] För detaljer om denna kommissions arbete, se Ivnitskij, *a.a.* och Danilov (red.), *a.a.*, sid. 35-36.
[64] Ivinskij, *a.a.*, sid. 62.
[65] *Ibid.*, sid. 62-63. Om *peregiby* den hösten, se *ibid.*, sid. 64 och Abramov i Danilov (red.), *a.a.*, sid. 95.

nämnda tidskriften[66] och av andra av dagens sovjetiska källor, som anklagar Stalin, Molotov och Kaganovitj för att inte ha satt stopp för övergreppen. De ställs till svars för att ha struntat i ett brev från Baranov, *Kolchoztsentr*-instruktören i Chopersk, som nådde politbyrån före plenum. I detta brev skrev Baranov: ”Slagordet för hela operationen var ’vem kan överträffa det?’” På lokal nivå var direktiven från *okrug* ibland reducerade till den enkla formeln ”Den som inte ansluter sig till kolchosen är en fiende till sovjetregimen …” I en del fall gavs löften om traktorer och krediter i mycket stor skala. ”Vi kommer att ge er allt. Gå med i kolchoserna!”[67] Det finns belägg från många håll att dessa metoder, i synnerhet användning av vilseledande löften, var utbredda i hela landet.[68] Baranov fortsätter med följande kommentar:

> ”Hittills har effekten av dessa faktorer varit att ge en formell siffra på 60-procentig kollektivisering, som kanske har ökat till 70 % när detta brev skrivs. Ingen har brytt sig om de kvalitativa aspekterna av kolchoserna … En allvarlig obalans håller därför på att utvecklas mellan *den kvantitativa tillväxten av dessa storskaliga jordbruksföretag och deras kvalitativa organisering. Om inget genast görs för att stärka dessa kolchoser kan hela kampanjen vara i fara. Kolchoserna kommer att upplösas*. Man bör också vara medveten om att boskap säljs av i *okrugen* … Allt detta försätter oss i en mycket besvärlig situation.”

I Kursk-*okrugen* genomfördes kampanjen i samma anda. Grundtonen i operationerna – ”det är bättre att göra för mycket än att inte göra tillräckligt”[69] – var värdig en byråkrat som hade kontakter i den innersta cirkeln i partiet och kunskaper om den rådande stämningen där. De ryska orden *peregnut* och *nedognut* är omöjliga att översätta, men de politiska övertonerna i dem var fullständigt klara för aktivisterna.

Stämningen i politbyrån ledde till en drastisk förkortning av tidsfristerna och en ökning av trycket vilket gav allt mer imponerande resultat i form av procentandelar och dessa gav i sin tur upphov till ännu större entusiasm och glöd i politbyrån. Under oktober, november och december anslöt sig 2,4 miljoner hushåll till kolchoserna i en takt på 30 000 om dagen.[70] Det i sig var en direkt avspegling av det tryck myndigheterna utövade. En del av dessa siffror hade emellertid inget stöd i fakta. Kosior, partisekreterare i Ukraina, sade på plenum: ”Runt om i regionen hade vi total kollektivisering av flera dussin byar, men det visade sig senare att dessa resultat blåsts upp på konstgjord väg och att befolkningen i själva verket inte är involverad i denna rörelse och har ingen kunskap om den.”[71]

I december hade befolkningen ”lärt sig”, för kolchoserna var tillräckligt av verklighet för att ha orsakat en omvälvning i böndernas liv, fast det gick inte att säga att de hittills hade skapat sig en fast grund.

Det var på basis av sådana informationer som kommissionen kom med sin första uppsättning förslag, som lades fram för politbyrån den 22 december. Kommissionen föreslog att de främsta spannmålsproducerande regionerna skulle kollektiviseras inom två eller tre år och att den perioden till och med kunde bli kortare i vissa *okrugi*. För de andra regionerna, framför allt ”konsumtionsregionerna”, föreslog kommissionen en period på tre eller fyra år.

Stalin avvisade emellertid dessa förslag och krävde att det skulle ske på kortare tid. Kommissionen blev därför tvungen att lägga fram ett nytt förslag som var mer acceptabelt för

---

[66] Ivnitskij, *a.a.*, sid. 62.
[67] *Ibid.*, sid. 64-65. Uppgifterna i den artikeln är hämtade från Centrala partiarkivet och Centralarkivet för den nationella ekonomin. Brevet från partiarkivet.
[68] Om de löften aktivisterna kom med i sin iver att så snabbt som möjligt inrapportera imponerande procenttal, se även Ulasjevitj, *a.a.* (se kap. 1, not 8), sid. 5.
[69] Abramov i Danilov (red.), *a.a.*, sid.95.
[70] *Postroenije fundamenta sotsialistitjeskoj ekonomiki v SSSR* (se kap. 1, not 30), sid. 316-17.
[71] Citerat i Danilov (red.), *a.a.*, sid. 96.

generalsekreteraren. Ett nytt utkast lades fram den 3 januari 1930 och blev grunden för en offentlig deklaration med rubriken ”Om tidtabellen för kollektivisering och regeringens åtgärder för att bidra till uppbygget av kolchoser”.[72]

Enligt det nya förslaget skulle kollektiviseringen i Norra Kaukasien och de båda *krai* i Volgaregionen vara avslutad på hösen 1930, eller senast våren 1931. De andra spannmålsproducerande regionerna skulle ha avslutat kollektiviseringsprocessen på hösten 1931, eller senast våren 1932. Denna deklaration gav inga fler detaljer, eftersom politbyrån avvisat kommissionens ”tidtabell”, enligt vilken exempelvis Vitryssland, de transkaukasiska regionerna, Centralasien, regionerna i Fjärran Östern, Nord och Nordväst, osv inte skulle vara färdiga med kollektiviseringen förrän hösten 1933.[73]

Kommissionen tvingades också uttala sig till förmån för artelen som enda acceptabla form av kollektivt företag, trots att det sannolikt inte funnits något sådant uttalande i det ursprungliga förslaget. Men även om kommissionen gick med på att uteslutande stödja artelen, bemödade den sig ändå om att poängtera att de hushåll som ingick i en artel skulle ha rätt att äga en del verktyg, lite boskap och sina mjölkkor när dessa behövdes för att livnära familjen. Danilov, författare till det senaste sovjetiska arbete om detta ämne vi tagit del av (1963) säger att Stalin strök klausulerna om graden av kollektivisering av egendom och förkastade också andra förslag från kommissionen om metoderna för att upprätta kolchosernas odelbara fond, en fråga som de lokala myndigheterna skickat upprepade brådskande brev med krav på vägledning om. Stalin hävdade att bestämmelser av det slaget fanns i modellstadgarna. De låg inte framme förrän den 6 februari, men också när så till sist var fallet innehöll de inga detaljerade anvisningar om dessa akuta problem. Inget sades om hur mycket egendom som enskilda medlemmar skulle få behålla eller om problemet med de bönder som bara hade en ko, osv.[74] Stalin gjorde inga förändringar av dokumentet. Han var uppenbart ovillig att tillföra något som kunde leda till att den process som han, tidvis mödosamt, byggt upp saktade av. Eftersom målet var att huvuddelen av kollektiviseringen skulle vara klar på några månader (dvs nästa vår och under vårens såningskampanj), handlade det mer om att trycka på gaspedalen än på bromsen. Varje form av återhållsamma bestämmelser i stadgarna kunde ge ”icke samarbetsvilliga” bönder en möjlighet att komma undan och därmed hindra arbetet för dem som höll på med att ”kollektivisera”. Stalin var angelägen att inte ge bönderna något kryphål och bemödade sig i själva verket om att avlägsna så många hinder för agerande som möjligt. I sitt tal på agrarmarxisternas konferens den 27 december tillkännagav han det viktigaste steget i sin landsbygdsstrategi, ”att *likvidera* kulakerna som klass”.[75]

Kulakfrågan hade hela året varit föremål för avsevärda kontroverser bland partimedlemmarna. En livlig debatt hade förekommit i pressen, i synnerhet i *Selskochozjaistvennaja Gazeta* och *Komsomolskaja Pravda* och även i tal på sextonde partikonferensen samt alla direkt berörda organisationer.

På aprilkonferensen hade många talare tagit upp kulakfrågan kopplad till besluten om kolchosrörelsen, kontraktssystemet och ”traktorkolonner” och ”traktorstationer”. Trots att det

---

[72] Om Stalins ändringar av det första utkastet, se Danilov (red.), *a.a.*, sid. 35-36. Det har ännu inte erkänts, ens av Ivnitskij 1962, att kommissionen föreslog andra tidsgränser. För centralkommitténs beslut, se *KPSS v Rezoljutsijach*, band II, sid. 664-67.

[73] Ivnitskij, *a.a.* (se not 62), sid. 62; Danilov (red.), *a.a.*, sid. 37.

[74] Om frågan om *artel* och graden av kollektivisering, se Danilov (red.), *a.a.*, sid. Den ofullständiga modellstadga som *Narkomzem* framställde återfinns i *Pravda*, 6 februari 1930. Där rekommenderades bl a, om omständigheterna tillät, att ”all livskraftig boskap” placeras under kollektivt ägande.

[75] Anförandet ”K voprosam agrarnoj politik SSSR” återfinns i *Pravda*, 29 december 1929; *Sotjinenija*, band XII och *NAF*, N° 1 1930 [”Till agrarpolitikens frågor i Sovjetunionen” i *Leninismens problem*]. Det är den senare versionen som citeras här.

som stod på dagordningen var uppbygget av kolchoserna, kom diskussionen till sist ändå att handla om kulakerna, eftersom det var en fråga där känslorna var heta och där deltagarna kände att de måste tala öppet. Vid denna tidpunkt var den stalinistiska fraktionen redan väl förskansad, eftersom högern i praktiken hade eliminerats och formellt fördömts på tidigare plenum. Men kulakfrågan, och de problem som hängde samman med den, var av den arten att den till synes enade fraktionen åter klövs i en ”höger-” och ”vänstertendens” och medan debatten pågick hamnade de båda tendenserna i en bitter kontrovers.

Åsikterna om kulakproblemet gick i sär. Frågan var om kulakerna skulle tillåtas gå med i kolchoserna. På aprilkonferensen hade majoriteten ansett att kulakerna inte skulle få ansluta sig till de små kolchoserna, utom i specifika fall där individen ifråga gick med på att underställa sig en process av ”avkulakisering”, eller med andra ord överlåta sin egendom till den gemensamma kolchosfonden. Men även om detta var åsikterna delade. En del talare, eller författare till artiklar i frågan, ansåg att denna form av ”avkulakisering” inte kunde vara äkta, medan andra gav exempel på hur kulaker redan ”avkulakiserats” på detta sätt. Det mesta av diskussionen cirkulerade dock kring vad som skulle göras i de fall där ”kolonnerna” undertecknat kontrakt med hela samhällen.

Kalinin tog bestämt ställning för att låta kulakerna gå med i ”traktorstationerna”. Han baserade sina argument på att det under en längre tid varit praxis att låta kulakerna vara medlemmar av den kooperativa rörelsen, samtidigt som de var förbjudna att ha några ledande uppdrag. Till stöd för sin uppfattning anförde han erfarenheterna från ”Sjevtjenko-stationen” i Ukraina, som undertecknat kontrakt med alla bönder.[76] Enligt Kalinin utgjorde kulakerna inte någon fara på ”Stationen”, i synnerhet inte om regimens egna styrkor var väl organiserade där.[77] På aprilkonferensen blev Kalinin hårt attackerad av vänstertendensen, vars två främsta företrädare var Sjatskin och Lominadze. Han i sin tur fördömde ”r-r-revolutionärerna”, försvarade sin egen åsikt med att häva att frågan skulle avgöras i ljuset av praktiska erfarenheter, utifrån lokala förhållanden och efter vederbörlig bedömning av den personliga inställningen hos kulaken i fråga.[78]

Kalinin var säker på att kulaken gick att omskola, förutsatt att han var ordentligt organiserad inom korrekta institutionella ramar. Den uppfattningen var nära besläktad med Bucharins, som nu var stämplad som en irrlära. Så långt tillbaka som 1925 hade Bucharin uttalat åsikten att omfattningen och karaktären av kulakernas motstånd bestämdes av kvaliteten av den sovjetiska administrationen på lokal nivå.

”Radikaler” som Sjatskin och Lominadze var emot att kulakerna skulle få verka ens i de stora ”Stationerna”. Det fanns också olika syn på vilka metoder som skulle användas mot de kulaker som inte fick vara medlemmar i de stora kolchoserna, dit bondebefolkningen i övrigt rekryterats *en masse*. Några ville isolera dem i *otruba* eller *chutora*. Sjatskin föreslog att de skulle placeras separat ”i utkanten av växelbruksåkrarna”, andra ansåg att de skulle hållas åtskilda i små byar helt befolkade av kulaker (*poselki*) osv. En skribent motsatte sig energisk dessa förslag med argumentet att följden skulle bli att kulakerna stärktes i stället för att försvagas. Han fick stöd av Belenkij, som i en artikel i *Bolsjevik*, där han betecknade förslagen om att utesluta kulakerna från de stora kolchoserna som ”anti-leninistiska”. Han skrev:

---

[76] Kalinin, *16-taya Konferentsija*, stenogram, sid. 132-42 samt hans avslutningsanförande, sid. 208. Om hur kulakerna behandlades på Sjevtjenkos MTS, se *Bolsjevik*, N° 13 1929, sid. 50, där det sägs att stationen krävde dem på ökade avgifter för tjänster och inte beviljade dem några krediter. Det var praxis i hela södra Ukraina.
[77] Kalinin, *ibid.*, sid. 142.
[78] Kalinin, *ibid.*, sid. 208; Sjatskin, *ibid.*, sid. 57-58; Lominadze, *ibid.*, sid. 148-53; Kaminskij, *ibid.*, sid. 189-90. Femton talare deltog i diskussionen om denna fråga.

”Vi har emellertid inte hört några förslag om att kulaken ska jagas iväg från sin mark eller att han skulle tvingas flytta till ödemarken eller någon öde ö.”[79]

Konferensen bordlade ärendet och överlät åt den ansvariga kommissionen att komma med en lösning. I den satt Stalin tillsammans med Kalinin, Ordzjonikidze, Syrtsov och andra, men man lyckades inte nå en överenskommelse och frågan returnerades till politbyrån.[80]

Vid den tiden tänkte inte någon i termer av ”avkulakisering”, dvs expropriering av kulakerna och än mindre fanns några tankar på massdeporteringar.

Så sent som den 2 juni publicerade *Pravda* en artikel med rubriken ”Varken terror eller avkulakisering (*raskulatjivanie*), utan socialistisk offensiv enligt NEP:s riktlinjer”. Artikeln vände sig mot att två kulaker mördats av en fattigbonde, som påstått att kulakerna hindrade arbetet med att bygga socialismen. *Pravda* framförde ett intressant argument mot sådana metoder och dessutom mot expropriering: ”… genom att välja en så ’lättvindig’ utväg kommer vi bara att bidra till att kulakernas anhängare blir fler bland medelbönderna” (deras gårdar skulle ju oundvikligen påverkas under avkulakiseringen).

Emellertid publicerade *Pravda* andra artiklar som var symptomatiska för vad som pågick inom redaktionen och, framför allt, i centralkommittén. De artiklarna vara avfattade på ett ytterst våldsamt språk och fördömde ”blindheten” hos dem som inte insåg att ”kulaken sitter inte med armarna i kors, han blir starkare, han undergräver sovjetmaktens politik …” [81] Det var ett Stalincitat, även om inte några namn nämndes. Med sådana vaga och motsägelsefulla anvisningar hade de lokala aktivisterna svårt att fatta hur de skulle bedriva en offensiv ”med NEP:s inriktning” mot en fiende som ”planerade att undergräva regimen”. I slutet av året ledde det till början till ”spontan” avkulakisering i regioner med *splosjnaja*. Sannolikt inleddes det hela någon gång i oktober.

Ändå var det få i Centrum som trodde att någon sådan ”underminering” pågick. Kulakerna var ofta våldsamma i sina protester och kunde emellanåt beväpna sig med en yxa eller ett gevär, det gällde även andra bönder. När regimen skärpte sina bestraffningsåtgärder och strypgreppet på kulakerna ökade, blev också deras motstånd våldsammare. Men som socialt skikt utgjorde kulakerna aldrig någon seriös politisk kraft i sovjetiska sammanhang genom att de inte var kapabla att organisera sig i större skala än på bynivå. Också senare, när de hade tvingats inta en mycket mer stridsberedd hållning, sträckte sig inte deras politiska tänkande och organisering längre än till räjongerna. Med undantag för en del regioner i Norra Kaukasien, där det fanns en tradition av motstånd mot ”de röda”, hade kulakerna varken förmåga eller ens någon önskan att bli någon större antisovjetisk ideologisk kraft.

En medlem av Kommunistiska akademin skrev följande: ”Allmänt sett spelar frågan om motsättningarna mellan stad och land mycket liten roll i hans politiska agitation. Kulaken är främst intresserad av sina byangelägenheter. De räcker mer än nog för honom. Det största trycket på honom kommer från lantarbetarnas organisationer.”[82]

I de byar där sådana organisationer existerade var deras verksamhet främst riktad mot de välbärgade delarna av byn och det förklarar det hat som mer välmående bönder hyste mot fattigbönderna och deras grupper, men kulakerna var främst defensivt inriktade. Författaren till den ovannämnda artikeln säger att kulakerna helt uppenbart agerade i självförsvar. ”Det

---

[79] Karpinskij, ”O kochozach i kulaker”, *Bolsjevik*, N° 11 1929, sid. 34.
[80] *Voprosy Istorii KPSS*, N° 4 1959, sid. 77. Ordförande för kommissionen var S Kosior.
[81] *Pravda*, 14 juni 1929.
[82] Angarov, *a.a.* (se kap. 2, not 39), sid. 31.

går inte att tolka klasskampen som en attack från kulakerna på lantarbetarna. Kulaken går bara till attack då och då, men i allmänhet är det han som blir attackerad.”[83]

På partikonferensen i april 1929 sade Syrtsov, som talade utifrån sina erfarenheter från Sibirien där de sociala spänningarna var särskilt akuta, att kulaken visade tecken på att vilja frigöra sig från existerande sovjetiska strukturer, men att ”han saknar den nödvändiga organisatoriska förmågan, han har ingen nationell organisation, han saknar ett program som inom ramen för den sovjetiska konstitutionen skulle kunna ge ett legalt uttryck för en sådan rörelse i landsomfattande skala, och att det i kulakernas led inte fanns några personer med tillräcklig auktoritet för att kunna leda en sådan rörelse”.[84]

Senare händelser skulle bara bekräfta den politiska svagheten hos detta skikt, som av den officiella propagandan hade beskyllts för att ruva på detaljerade planer, för att vara på väg att utforma sin taktik med stor noggrannhet och, kort sagt, att med djävulsk uppfinningsrikedom planera att ”underminera” regimen.

I september lade *Kolchoztsentr* fram en rapport för politbyrån där man talade om den bittra klasskampen i de regioner där masskollektivisering pågick och om kulakernas motstånd mot kolchoserna.[85] De exempel som gavs i dokumentet gällde bara två regioner. I Tjapajev-räjongen i Nedre Volga hade de kulaker som fått ansluta sig till kolchoserna börjat agitera om att få lämna dem, medan de som stod utanför ägnade sig åt propaganda mot kolchoserna. När de insåg att de inte skulle lyckas hade de emellertid börjat gå med i kollektiven och en del hade till och med gått med på att överlämna all egendom till kolchoserna. Rapporten uppgav att de agerade på detta sätt av rädsla för att bli isolerade från byn på en jordplätt någonstans i utkanterna. Över dem hängde också hotet om att de kunde bli deporterade från räjongen. Ändå, fortsatte rapporten, tog sig kulakernas motstånd främst uttryck i indirekt agerande som propaganda riktad till kvinnofolk, ryktesspridning mot kolchoserna, och så vidare.[86]

I Irbitskij-*okrugen* i Uralbergen var tre räjonger i färd med att bilda en jättekolchos på en areal av 135 000 (!) hektar. Det var den berömda *Giganten* i Ural. Enligt rapporten var kulakernas motstånd särskilt våldsamt i denna region. Det enda exempel på motstånd som författarna till rapporten nämner var dock ett brev från en by som åter talade om rykten (om att ”världens undergång var nära” och ”Antikrist har stigit ner på jorden”), men också om bränder och om att ”gift” spridits ut på åkrarna.[87]

Läget i september 1929 var således långt ifrån så illa som tidningarna, på uppmuntran av politbyrån, försökte framställa det. En starkt kulakfientlig artikel i *Na Agrarnom Fronte* behandlade kulakernas ”motoffensiver” och räknade upp följande exempel på anti-kolchos-våld: 1929 hade kolchosrörelsen inregistrerat 311 fall av kulakterrorism där 171 var bränder medan resten handlade om överfall, mordförsök och mord. Antalet mord specificerades dock inte.[88]

Sådana siffror för Sovjetunionen i sin helhet skulle ändå inte berättiga påståendena om att läget var överdrivet dåligt. *Kolchoztsentr*, som kände till dessa siffror och inte hade gjort något längre uttalande i frågan, utan inskränkt sig till två ganska oklara exempel och lagt fram följande förslag: inga kulaker skulle tillåtas på kolchoserna, de som redan var medlemmar

---

[83] *Ibid*.
[84] Syrtsov, *16-taja Konferentsija VKP(b)*, stenogram, sid. 154.
[85] *Dokumenty po historii sovetskogo obsjtjestva*, band VII, sid. 241-46.
[86] *Ibid.*, sid. 241-43.
[87] *Ibid.*, sid. 244-45.
[88] Karavjev, *NAF*, N° 10 1929, sid. 70.

skulle avlägsnas, en lag skulle införas med stränga straff för alla kulaker som gjorde sig skyldiga till terrordåd, offentliga rättegångar skulle anordnas när det gällde sådana individer.[89]

Det står helt klart att tanken på avkulakisering hade svårt att få fäste bland centralkommitténs medlemmar. På novemberplenum togs frågan upp, men utan att något beslut fattades. Det enda protokoll från detta plenum som vi haft tillgång till är ett rätt litet antal utdrag, eller rapporter baserade på redogörelser som färdigställts av nutida sovjetiska författare som haft tillgång till partiarkiven. Kaminskij upprepade det han förslag han lagt fram i september om att utesluta kulakerna ur kolchoserna och stärka de lagar som kunde användas mot dem. Mikojan föreslog att frågan om kulakernas medlemskap i kolchoserna inte fick avgöras på ett abstrakt sätt, utan med grund i klasskampen, vilket antagligen betydde att ta hänsyn till lokala överväganden. Den källa vi använt[90] säger inget om huruvida talarna föreslog avkulakisering. Stalin bidrog också till diskussionen och framhöll att undantagsåtgärderna berodde på den massoffensiv som fattigbönder och medelbönder hade inlett mot kulakerna[91], en tolkning som mycket tydligt anger vilken riktning Stalins tänkande var på väg att ta.

Andrejev, partisekreterare i den nordkaukasiska *kraien*, som angav takten i kollektiviseringskampanjen, tillkännagav att hans *krai* skulle vara i stånd att ”i allt väsentligt” fullborda uppgiften på sommaren 1931 och han uttryckte sin förhoppning att bönderna skulle stödja partiet i detta beslut. I det läget avbröts han av Petrovskij som frågade ”Och kulakerna då?” Andrejev – ”Jag anser att kulaken för närvarande bör isoleras (*vydelit*) för att inte komplicera vårt arbete under denna första fas.” En röst ur publiken: ”Varför ’för närvarande’”? Andrejev – ”Jag sade ’för närvarande’, eftersom jag tror att när vi befäst vår position, när vi kan vara säkra på att vår kolchosrörelse gett positiva resultat, när vi fullt ut exproprierat kulakerna (underförstått att det inte fanns några planer på att likvidera dem fysiskt), när vi väl har åstadkommit allt detta kommer det inte längre att finnas någon risk med att låta denna del av befolkningen spela en roll inom vår samhällsekonomi, men först och främst måste vi ta hem en avgörande seger, stärka vårt ledarskap och avkulakisera denna grupp.”[92]

Således var Andrejev för expropriering av kulakerna, men såg ingen fara med att låta dem stanna kvar *in situ*, eftersom han bara föreslog att de skulle ”isoleras” och hoppades kunna integrera dem i kolchoserna senare. Man bör ha i minnet att hans *krai* med sin befolkning av kosacker, uppgetts vara den mest upproriska regionen av alla. Kunde det vara så att också han var smittad av ”blindhet”?

Andrejevs relativt ”lättsinniga” inställning delades sannolikt av de flesta av *obkom*-sekreterarna som hade i uppgift att dela i politbyråkommissionens arbete och fatta beslut om hur kollektiviseringen skulle gå vidare och hur kulakerna skulle behandlas. De hade ingen önskan att gå lika långt som politbyrån, som via sin talesman Molotov talade i termer av ”den fiende som ännu inte likviderats” och som redan nu måste ha haft en långt mer extrem handlingslinje i tankarna. Men inom regionala ledningar och *obkom*-ledningarna, också bland stalinisterna, var de ”gammelbolsjevikiska” stämningarna förhärskande. Officiellt var det fortfarande Rykov som ledde *Sovnarkom* och även hans mest trevande invändningar backades upp av *obkom*-sekreterarna som det inte gick att anklaga för att ha några böjelser för ”högern” eller att ägna sig åt någon som helst opposition.

Ändå hade politbyrån speciella metoder för att tvinga sina medlemmar att acceptera en politisk linje, som de inte var överens med. Den hade till exempel kringgått *obkom* och

---

[89] Rapport av *Kolchoztsentr* i *Dokumentij po historia sovetskogo obsjtjestva*, band VII, sid. 245-46.
[90] Ivnitskij, *Voprosy Istorii KPSS*, N° 4 1962, sid. 67.
[91] *Ibid*.
[92] Citerat ur partiarkiven i en artikel av Semerkin, ”O likvidatsij kulachestva kak klassa”, *Voprosy Istorii*, N° 4 1958, sid. 79. ”Avkulakisera” betyder här ”expropriera”.

kraikom (vilket inte var praxis i partiet) genom att i början av december upprätta direkt kontakt med *okrugi*, och i synnerhet med 30 *okrugj* som den själv hade valt ut, vilka sannolikt var de som utsetts till regioner med *splosjnaja kollektivizatsija*.[93] Detta steg, som formellt gjordes för att förbättra informationsflödet, gav politbyrån möjlighet att få de viktigaste *okrugi* att anta en politik som skilde sig från den som *obkomy* ville ha. Därmed band man upp dessa och tvingade dem att gå med på en snabbare kollektiviseringstakt eller till åtgärder av mer extrem karaktär, genom att ställa dem inför *fait accompli* och riskera att ”översvämmas av rörelsen”. Givetvis hade politbyrån andra metoder också,[94] men arbetet med att få bukt med alla invändningar krävde fortfarande tid.

Medan en del avkulakisering, av partiell och osystematisk karaktär, redan ägt rum i de regioner där omfattande kollektivisering pågick, i de *okrugi* som centralkommittén tagit ”under sina vingar”,[95] var underkommittén för kulakfrågan i färd med att förbereda förslag som skulle läggas fram inför politbyrån. Enligt vad Ivnitskij skrev i en artikel 1962, tog kommittén hänsyn till kulakernas motstånd, men talade också om ”möjligheten att en del element bland kulakerna kan förmås, genom den proletära diktaturens kraft, att anta en mer foglig och lojal hållning gentemot det socialistiska uppbygget på landsbygden”.[96]

Underkommittén delade in kulakerna i tre kategorier. Den första av dessa bestod av aktiva regimfiender som gjort sig skyldiga till fientliga handlingar och borde sättas i fängelse eller deporteras till avlägsna regioner. Av denna version av texten framgick inte vad som skulle hända med kulakernas familjer i fråga. Den andra kategorin, som byförsamlingen skulle ta ställning till, skulle förflyttas utanför *oblasten*, men inte deporteras till Sibirien. Inte heller här är det klart om underkommittén föreslog att berörda kulaker skulle få behålla delar av sin egendom. Kulakerna i den tredje kategorin skulle få vara kvar *in situ* och bara partiellt exproprieras och därmed kunna slå sig ner på de jordlotter de tilldelades och börja odla dem. Underkommittén ansåg att denna kategori gick att ”omskola”. Därigenom skulle de få tillstånd att gå med i kolchoserna som arbetare utan rösträtt under en period av tre till fem år med tanken att de senare kunde bli fullgoda medlemmar. På detta sätt hoppades underkommittén kunna använda kulakfamiljer som beräknades uppgå till mellan fem och sex miljoner som arbetskraft.[97]

En annan källa uppger[98] att i huvuddelen av Ryska sovjetrepubliken fanns 52 000 kulaker i den första kategorin och 112 000 i den andra (för det mesta familjeöverhuvuden). I denna andra kategori ingick kulaker som var ”mindre aktivt antisovjetiska” men motståndare till kolchoserna. Författaren skriver att tre fjärdedelar av alla kulaker tillhörde den tredje kategorin.[99] Detta betyder cirka 650 000 hushåll enbart i den Ryska sovjetrepubliken, en siffra som är viktig att ha i minne.

Det står därmed klart att underkommittén till centralkommitténs kommission var beredd att på vissa villkor tillåta att cirka tre fjärdedelar av dessa förment ”våldsamma fiender” fick bli kolchosmedlemmar. Kommittén föreslog också att de skulle få behålla delar av sina tillhörig-

---

[93] *Pravda*, 7 december 1929.
[94] Det bör hållas i minnet att Molotov i själva verket ignorerade Andrejev, för dagen därpå talade han om en mycket kortare tidsplan för kollektiviseringen i Andrejevs område. Han sporrade därmed *okrugi* att bortse från sina *obkomy*.
[95] I *Voprosy Istorii KPSS*, N° 4 1962, sid. 68-70, hävdar Ivnitskij emellanåt att kollektiviseringen inleddes ”på hösten” och vid andra tillfällen att ”den började i slutet av året”.
[96] *Ibid.*, sid. 68.
[97] *Ibid.*, sid. 68-69.
[98] Abramov i Danilov (red.), *a.a.*, sid. 104-05.
[99] *Ibid.*, sid. 104.

heter. Deportering till Sibirien var inte tänkt annat än för de kulaker som i domstol anklagats för att ha gjort sig skyldiga till kontrarevolutionära handlingar.

Det går ännu inte att säga i vilken form dessa förslag lades fram för politbyrån den 22 december, eller vilken form de antog efter att politbyrån krävt att hela det förslag kommissionen lagt fram måste omarbetas. Vad kulakfrågan beträffar avvisade politbyrån till sist förslagen och bestämde sig för att avvara underkommitténs tjänster.

Därefter utnämnde politbyrån i januari 1930 en ny kommission för att granska kulakfrågan.[100] Motståndet mot Stalins idéer var i den frågan mer energiskt och mer bestämt än i andra sammanhang. Den nya kommissionen visade sig emellertid vara mer öppen och den 30 januari och i början av februari lade den fram direktiv (som naturligtvis var hemliga vid denna tidpunkt) om vilka åtgärder som skulle vidtas mot kulakerna. De skilde sig klart från de förslag som den tidigare underkommittén lagt fram.

I sitt tal den 27 december tillkännagav Stalin en ny politik för att ”likvidera kulakerna som klass” och tog bort förbudet mot expropriering, eftersom, sade han, expropriering var vad massan av bönder tagit itu med på basis av *splosjnaja kollektivizatsija*. Detta hade inte kunnat ske förrän nu tack vare att kolchoser och sovchoser gjort det möjligt för staten att ersätta kulakernas bidrag till jordbruksproduktionen.

> ”Nu är avkulakiseringen i distrikt med genomgående kollektivisering [den officiella ståndpunkten då var att avkulakisering bara skulle ske i de distrikten – M L] inte längre en enkel administrativ åtgärd. Nu är avkulakiseringen där en väsentlig beståndsdel av kollektivbrukens bildande och utveckling. Därför är det numera löjligt och lättsinnigt att prata så mycket om avkulakiseringen. När huvudet fallit, gråter man inte över håret.”[101]

Krönt med de lagrar som pressen på sistone förlänat honom som leninismens främste teoretiker läste Stalin upp en längre deklaration, i form av en teoretisk lektion, till de marxistiska agrar-teoretiker som samlats för konferensen. Vad han egentligen lät dem få veta, i tämligen burdusa termer, var att de inte hade mycket hum om de mest avgörande frågorna. Här utsattes även Engels för en ganska drastisk revidering, för hans uttalande att socialismen skulle förse bonden med den ”förlängda betänketid” som han behövde för att besluta sig ”på hans jordlott”, ett uttalande som var allmänt känt och som Lenin gett sitt godkännande av. Detta avfärdades nu av Stalin. Engels, förklarade han, hade talat om bönderna i väst, som var vana vid privategendom. ”Kan man säga att samma läge råder i Sovjetunionen? Nej, det kan man inte säga. Man kan inte säga det, emedan det hos oss inte existerar någon privatägande-rätt till jorden, som binder bonden vid hans individuella hushållning.”[102]

Då privat ägande av mark hade avskaffats skulle den ryske bonden – så löd Stalins teori – gärna ansluta sig till kolchosen, eftersom han inte var fäst vid sin privata egendom. Följaktligen förklarades Engels teori nu vara ogiltig. Därmed skulle inte den ryske bonden få någon tid att tänka över saker och ting.

---

[100] Ivnitskij, *a.a.*, sid. 68-69. Enligt Bogdenko i *Voprosy Istorii KPSS*, N° 5 1963, sid. 31 ingick följande i kommissionen: J. D Kabanov, N V Krylenko, Ja. A Jakovlev, S S Odintsov. Andra som deltog i arbetet var: S Kosior, M Chatajevitj, B Sjeboldajev, J Vareikis.
[101] Citerat i *NAF*, N° 1 1930, sid. 15. [”Till agrarpolitikens frågor i Sovjetunionen”, a.a.]
[102] *Ibid.*, sid. 8

17. Avkulakisering

Politbyråns strategi under de följande månaderna dikterades helt och hållet av det mål den satt upp och den tid som behövdes för att fullborda det. Uppgiften var enorm: hela den sociala strukturen på landsbygden skulle ändras radikalt och kontrollen av huvuddelen av landets försäljningsbara spannmål skulle ryckas bort från den privata sektorn. Det fanns inget historiskt exempel på en omvandling av denna omfattning och även de mest ambitiösa bolsjevikerna hade räknat med att det skulle ta tio till femton år av revolutionära förändringar för att slutföra. Men helt abrupt hade den stalinistiska ledningen bestämt något annat. En officiell tidsfrist på tre år hade satts för landet som helhet och ett till två år för de främsta spannmålsproducerande regionerna. Som vi sett hade partiet också vaga föreställningar om att kunna fullborda ”huvuddelen av arbetet[1] (själva uttrycket röjer osäkerhet om vad detta innebar) under de närmaste månaderna, veckorna och dagarna”.[2] De ”närmaste månaderna, veckorna och dagarna” skulle gå åt till att förbereda såningskampanjen. Molotov hade uttryckligen sagt att bara ”november, december, januari, februari och mars”[3] återstod för detta ändamål och att under dessa få månader måste tillräckligt antal kolchoser ha bildats för att trygga ”den första *bolsjevikiska* våren”. Med andra ord måste den kollektiviserade sektorn bli stark nog för att undanröja alla risker för sabotage under såväl såningskampanjen som senare under anskaffningskampanjen.

För att uppnå ett så ambitiöst mål – och detta betydde i själva verket att man skulle få bukt med Sovjetrysslands mest besvärliga problem genom en enda magisk gest av diktaturen – måste de metoder som användes svara mot den uppgift man stod inför.

Detta kunde bara innebära en sak – att problemet med kollektivisering skulle lösas genom ett ”snabbt, avgörande slag” i likhet med det bönderna varit föremål för under den pågående anskaffningskampanjen. För detta ändamål måste stämningen från inbördeskrigets dagar återskapas och alla partiets och regimens krafter mobiliseras för ett oerhört angrepp för att driva in *muzjiken* i kolchosen.

Under rådande omständigheter fanns inga svårigheter att återgå till metoderna från inbördeskriget, för den sortens metoder hade djupt präglat inte bara de kadrer som skötte det sovjetiska byråkratiska maskineriet, utan än mer partikadern. Under NEP hade dessa metoder betraktats som ”halvlegala”, men på grund av det sätt som regimen utvecklats på, i synnerhet genom trycket från de många svårigheter som uppstått i början av 1928, hade de så småningom kommit att bli allt mer accepterade. Processen fortsatte tills politbyrån började ge fritt fram för sådana metoder, med tillägg av nya och karakteristiska varianter av eget märke. Trotskij har gett denna förklaring till ett av de utmärkande dragen hos sovjetbyråkratin.

> ”Röda Arméns demobilisering av fem miljoner spelade ingen liten roll i danandet av byråkratin. De segerrika befälhavarna skaffade sig ledande poster i de lokala sovjeterna, inom ekonomin och undervisningen, och de införde överallt den styresform som säkrat segern i inbördeskriget.”[4]

Det förklarar den lätthet med vilken ledningen, om den så önskade (och man såg heller inget alternativ), kunde slunga landet tillbaka till samma stämningar bara genom att ge allestädes närvarande ”befälhavare” signal om att rycka fram och agera som de vant sig vid under inbördeskriget. Det fanns ett annat inslag också, som alltid varit latent i den sovjetiska regeringsapparaten, i synnerhet på landsbygden. Det var den typiska ryska *derzjimorda*, brutal, okunnig och rovgirig. Dessa båda sorter av byråkrat, båda starkt representerade i

---

[1] Det uttryck Molotov använde: *resjajusjtji sdvig*.
[2] Tal i november 1929, *Bolsjevik*, N° 22 1929, sid. 13.
[3] *Ibid*.
[4] Trotskij, *Den förrådda revolutionen*.

regeringsapparaten, fick så gott som fria händer att genomföra vad som officiellt betecknades som ”krossandet av den sista utsugarklassen i Sovjetunionen”.

Avkulakisering var huvudvapnet i kollektiviseringsstrategin. Till och med idag hävdar officiella apologeter, att utan avkulakisering skulle kollektiviseringen ha varit omöjlig. Det är helt sant, men de som för fram det argumentet verkar inte medvetna om att det ogiltigförklarar en annan officiell lärosats, nämligen att bönderna var redo för kollektivisering och villiga att gå med på den.

De påfrestningar som de välbärgade bönderna hade utsatts för under anskaffningskampanjerna hade redan lamslagit deras arbete med att producera. Många hade blivit ruinerade. En nutida skribent har noterat att ”redan före sommaren 1929 var hela grupper kulaker inte i stånd att göra motstånd, de var ruinerade”.[5]

Staten hade makt att ruinera kulakerna, eller *begränsa* deras verksamhet, reducera dem till medelbönder [serednjaker] eller ännu lägre. Strategin med blixtsnabb kollektivisering krävde att de ”likviderades som klass”. Ett av de skäl som angavs var kulakernas allt våldsammare motstånd mot regeringens åtgärder. I realiteten handlade det om desperat agerande av ett skikt som uppfattade sig som dödsdömt.

Kulakerna var inte så isolerade som det officiellt påstods. De var starkt representerade i *selsoveti* och kooperativa organisationer, de var till och med representerade i particellerna, antingen direkt eller via sympatisörer bland mellan- och fattigbönder. Tidningar och officiella dokument klagade ofta över att det ”kryllade av främmande element” inom sovjetadministrationen på räjong-nivå, ibland också på *okrug*-nivå. I Smolensk-arkiven omnämndes förekomst av uttalade ”högeravvikelser” bland domare och medlemmar i domstolarna, vilket skulle tyda på att de var anhängare av den syn som funnits i byarna under NEP. I många fall valde domarna en mild behandling av de kulaker som stod anklagade för spekulation [6] På detta sätt kunde kulakerna ibland undvika åtal eller beskattning eller t o m vanlig folkräkning. Dessutom kunde de emellanåt muta tjänstemän, fattigbönder och framför allt de lantarbetare som arbetade hos dem bara genom att erbjuda dem ett mål mat eller lite vodka. Vanan att supa ner fattigbönder i syfte att få dem att rösta mot vissa av regeringens åtgärder var utan tvivel utbredd.

Även om de välbärgade bönderna otvivelaktigt hade ett visst inflytande på landsbygden ska detta inte överdrivas. Den makt de hade berodde till stor del på att particellerna och administrationen på landsbygden i allmänhet var små och svaga, stundtals också på de officiella organens ineffektivitet.[7] Det inflytande de hade gjorde det bara möjligt för dem att ta till flykten, eller söka skydd, något som framgår av deras sätt att reagera och de former det helt klart växande motståndet tog sig. En del flydde landsbygden och sökte sig till städerna, andra flyttade från sina egna byar till andra där de inte var kända. Närhelst de fick tillstånd var det också många som anslöt sig till kolchoserna. En del bildade kolchoser på egen hand. För att få gå med i en kolchos gick en del med på att bidra till den odelbara fonden. Andra

---

[5] Trifonov, *a.a.* (se kap. 2, not 9), sid. 209; om kulakernas minskning av produktionen och likvideringen av deras egna gårdar från 1928 och framåt, se Danilov (red.), *a.a.* (se kap. 13, not 73), sid. 90. Andra källor har nämnts tidigare.

[6] Fainsod, *a.a.* (se kap. 14, not 7), sid. 179.

[7] Läsaren bör erinras om vad Vareikis desperat utbrast på sextonde partikonferensen i ett tal som redan omnämnts: ”men ni vet ju alltför väl vad cellerna på landsbygden är värda!”.

”avkulakiserade” sig genom sälja av sina tillhörigheter så att de kunde platsa som fattigbönder eller medelbönder.[8]

Enligt officiell propaganda var detta en ”överlagd taktik” i syfte att krossa kolchoserna, men det är uppenbart att några sådana planer inte existerade. De förföljda, välbärgade bönderna använde sig bara av varje utväg som stod till buds för att avvärja de slag regimen riktade mot dem. De välbärgade bönder som frivilligt lämnade ifrån sig all egendom till en kolchos, för att få bli medlem, var inga förhärdade kapitalist-agenter, utan förskrämda och förtvivlade varelser.

De bönder som anslöt sig till en kolchos blev emellertid inte automatiskt ”socialister”. Detta var än mer osannolikt för exproprierade kulaker. När kulakerna vid ankomsten till kolchoserna upptäckte att organisationen var bristfällig, eller att det saknades kadrer som var tillräckligt hängivna regimen, eller ens i stånd att sköta kolchosens affärer, gick det lätt för dem, genom att de var erfarna och läs- och skrivkunniga, att ta över ledningen för kolchosen och sedan, som många andra bönder, försöka skjuta upp övergången från *toz* och blockera ytterligare kollektivisering av egendom. Risken fanns därmed att en del kolchoser bara skulle bli fasader bakom vilka det inte bara förekom privat brukande av marken utan också lönearbete och exploatering. Myndigheterna bekämpade denna form av ”pseudo-kollektivisering” genom utrensningar eller likvidering av många ”kulak-kolchoser”.[9] En lag från 1929 stipulerade stränga straff för tjänstemän som blundat för, eller tolererat, ”pseudo-kooperativ”.[10]

Som vi sett debatterades 1929 frågan om att tillåta kulaker i kolchoserna och många framträdande partiföreträdare, inklusive en del politbyrånmedlemmar, var för att låta dem ansluta sig till större kollektiv och MTS. Sextonde partikonferensen hade inte kunnat fatta något beslut i frågan och följden blev att regionala organisationer kom med motstridande anvisningar. I exempelvis Nedre Volga lät man kulakerna vara medlemmar i kolchoserna. Det beslutet upphävdes inte förrän den 30 september 1929.[11]

Men även efter vad som såg ut att vara det slutgiltiga beslutet vid centralkommitténs novembersammanträde, där kulakerna förbjöds medlemskap i kolchoserna, återstod ändå frågan om huruvida man skulle tillåta ”avkulakiserade” bönder eller inte. Politbyråns kommission hade föreslagit att ungefär fyra femtedelar av kulakerna skulle tillåtas i kolchoserna, men att de skulle förvägras rösträtt eller rätt att inneha ledande positioner och att fullvärdigt medlemskap bara skulle vara möjligt efter en prövotid. Kommissionen satt givetvis på fakta och var medveten om att terroristdåd ofta drabbade kolchosmedlemmar och aktivister bland fattigbönderna, men hade ändå inga invändningar mot närvaron av exproprierade bönder i kolchoserna.[12]

De flesta partiledarna vid den tiden hade antagligen blivit förvånade om de kunnat läsa några av de påståenden som senare skulle göras av författare som var angelägna om att till varje pris rättfärdiga behandlingen av kulakerna. En sentida skribent har till exempel sagt: ”Vi måste

---

[8] Det finns många redogörelser för sådana reaktioner från kulakerna. Se Trifonov, *a.a.*, sid. 231-32; Karavajev, *NAF*, N° 10 1929, sid. 74; Katsenelenbogen, *Bolsjevik*, N° 19 1929, sid. 58-60; Azizjan, *Bolsjevik*, N° 19 1929, sid. 51-59; Syrtsov, *Bolsjevik*, N° 5 1930, sid. 53.

[9] Karavajev, *a.a.* (övriga källor nämns i not 8) och *Bolsjevik*, N° 22 1929, sid. 63.

[10] *Sovnarkoms* dekret den 28 december 1928 mot ”pseudo-kooperation”, återutgivet med vissa förändringar i november 1930. *Kollektivizatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 22, sid. 107.

[11] Semernin, *Voprosy Istorii KPSS*, N° 4 1958, sid. 77.

[12] Det bör ihågkommas att detta också var Andrejevs åsikt.

beakta att kulakerna siktade på få i gång inbördeskrig vid en tidpunkt då en militär intervention från de mäktigaste imperialiststaternas sida var överhängande.”[13]

De mest extrema yttringarna av kulakernas motstånd tog formen av individuella terroristdåd, mord eller mordförsök på aktivister, mordbrand (särskilt av kolchosbyggnader eller hus till aktivister bland fattigbönderna) och överfall. Än idag finns ingen fullständig redovisning av denna verksamhet i sovjetiska källor, som bara har partiella och ofullständiga fakta att komma med. Sålunda får vi veta att det under nio månader 1929.ägde rum 1 002 terroristdåd, däribland 384 mord, i den Ryska sovjetrepubliken[14] Den sortens siffror tyder på socialt tryck och aktivt motstånd mot regimen. Från hösten 1929 och framåt, då regeringen förklarat totalt krig mot kulakerna och kollektiviseringskampanjen var i full gång ökade förmodligen terrordåden. Inga fullständiga uppgifter finns emellertid tillgängliga för denna period och man får förlita sig på spridda rapporter. Sålunda säger en nutida skribent, som haft tillgång till arkiven, att i Leningrad-*oblast* inträffade fler terrordåd i oktober 1929 än under hela 1928. I Ukraina ser det ut som att fyra gånger så många terrordåd genomfördes 1929 jämfört med 1927.[15] En artikel om Ukraina i den antologi där ovanstående siffror återfinns, nämner att kulakernas terrorism ökade, men anger siffror som i sig inte säger så mycket. Under första halvåret 1928 inregistrerades 117 terrordåd och mellan oktober 1928 och februari 1929 finns rapporter om 300 brott av olika slag som mord, mordbrand, överfall och misshandel.[16] Det är svårt att av detta dra samma slutsats som artikelförfattarna, att regimen var tvungen att bestämma sig för att en gång för alla göra sig kvitt ”hotet från kulakerna”.

Dessa terrordåd måste ändå, även om de är ett tecken på kulakernas hat mot regimen, ytterst tolkas som ett tecken på svaghet. Som en sovjetisk författare sagt var kulakerna inte längre tillräckligt starka för att kunna ägna sig åt organiserad banditverksamhet, som fallet varit 1920-21. Följden blev att de gick över till individuell terrorism.[17] Fram tills avkulakiseringen började hade omfattningen av denna verksamhet inte utgjort något allvarligt hot. Kulakernas motstånd blev inte farligare förrän på våren 1930 av skäl som lämpligen kan diskuteras i samband med händelseutvecklingen under denna period.

Ett större hot än mord eller mordbrand var muntlig propaganda, spridande av otaliga rykten, ofta av det mest fantasifulla slag, som i huvudsak riktades mot kolchoserna och föll i god jord bland bönderna. I det sammanhanget spelade byprästerna en inte obetydlig roll. Många exempel inrapporterades om präster som riktade ”epistlar” till sin församling, anordnade processioner och andra religiösa ceremonier och predikade mot kolchoserna i kyrkorna.[18]

Den oerhörda effektiviteten i denna propaganda berodde inte på kulakernas styrka, utan på svagheterna i den officiella propagandan och framför allt på den misstänksamhet, ofta välmotiverad, som bönderna hyste mot regeringen under kollektiviseringskampanjen och speciellt hösten och vintern 1929-30.

Kring hösten 1929, då myndigheterna höll på med att bilda stora kolchoser bestående av hela byar, hade man börjat slå samman kulakernas ägor med kolchosernas mark, medan kulakerna själva tilldelades jordlotter i utkanten av byarna. Det var förspelet till att kulakerna blev förvisade från byarna, en händelse som de välbärgade bönderna fruktade och som de redan sett inträffa vid åtskilliga tillfällen. De som behandlats på detta sätt var uppstudsiga kulaker, som

---

[13] Kukusjkin, *a.a.* (se kap. 1, not 28), sid. 66. I sitt långa tal den 27 december 1929 kom inte Stalin med några sådana ”internationella” argument.
[14] Data från *VTsIK* i Ryska sovjetrepubliken i Kukusjkin, *a.a.*, sid. 65.
[15] Danilov (red.), *a.a.*, sid. 38.
[16] *Ibid.*, sid. 173.
[17] Trifonov, *a.a.*, sid. 205.
[18] Karavajev, *NAF*, N° 10 1929, sid. 71.

anklagats för att sätta käppar i hjulen för anskaffningen. Deras egendom hade konfiskerats och sedan hade de deporterats.[19]

I december började avkulakisering i stor omfattning i regionerna med *splosjnaja kollektivizatsija*. Det började ”spontant”, dvs efter beslut av *okrug*- och räjong-myndigheter. Behandlingen av de avkulakiserade bönderna varierade. Ibland satt de anhållna i väntan på utredning, ibland skickades de till regionala centra och överlämnades till *OGPU*. Än så länge hade Centrum inte kommit med några slutgiltiga anvisningar i ärendet, för den kommission i politbyrån som hade ansvaret för att lägga fram förslag till lösning av ”kulakfrågan” hade i december fortfarande inte bestämt sig. Därefter hade ytterligare en kommission börjat arbeta med frågan i januari. Med all säkerhet fanns en kraftfull opposition mot de lösningar som Stalin, Molotov och Kaganovitj tänkt sig, vilket lett till att tillämpliga lagar och direktiv blivit försenade, trots att rådde akut behov av anvisningar om hur avkulakiseringen skulle gå till.[20]

Nu bestämde sig Stalin för att göra sig av med alla kvardröjande tvivel i centralkommittén genom att ställa den inför fullbordat faktum. Innan kommissionen hunnit utarbeta de nödvändiga anvisningarna, upphävde han förbudet mot avkulakisering och i ett offentligt uttalande den 27 december 1929 tillkännagav han att ”kulakerna skulle likvideras som klass”.

Stalins tillkännagivande fick önskad effekt. I avsaknad av anvisningar som kunde ha mildrat excesserna, satte lokala aktivister, överallt där de var så benägna, igång processen med avkulakisering på ett sätt som var kaotiskt, brutalt och grymt. I varje fall fanns en stark tendens bland aktivisterna att kasta sig över fienden med största grymhet för få det hela undanstökat så fort som möjligt. ”Det visade sig finnas en utbredd och mycket kraftig tendens till ’naken’ (*goloe*) avkulakisering inte bara bland lokala tjänstemän och på räjong-nivå, utan även på *okrug*-nivå.[21] Den iakttagelsen gjordes av partisekreteraren i *krai* i Nedre Volga och den har bekräftats av en av dagens sovjetiska historiker, som skriver att den gällde för landet som helhet. Han skriver: ”… tjänstemän inom partiet och lokala sovjeter koncentrerade sig främst på att likvidera kulakerna:”[22]

Det sovjetiska begreppet ”naken avkulakisering” används för att beteckna den form av avkulakisering, som bara ansågs ha negativt värde, dvs expropriering som egenvärde utan hänsyn till kolchosens intressen och utvecklingsnivå. Detta sågs som ett allvarligt övertramp av den officiella principen att avkulakisering bara skulle genomföras i regioner med masskollektivisering och att den måste ske med hänsyn till kolchosrörelsens mognad.[23]

I praktiken agerade tjänstemän, som hade bråttom att komma igång med uppgiften, på ett sätt som direkt stred mot officiell teori:

> ”I sin iver att gå fram så fort som möjligt med avkulakiseringen började de [lokala myndigheterna] att driva på takten i kolchosrörelsens så mycket som möjligt och tvekade heller inte att utöva press på medelbönderna när dessa inte var riktigt redo att gå med i kolchosen.” [24]

Denna skribent anklagar Stalin för att ha uppmuntrat avkulakisering i de s k ”icke-*splosjnaja*”-regionerna för att hindra kulakerna från att ”slösa bort” sin egendom, medan de

---

[19] I *NAF*, N° 6 1930 talar Averjev om denna ”felaktiga” avkulakisering under anskaffningskampanjen, en metod helt utan koppling till kollektiviseringen och som framför allt var utbredd i Sibirien, i Centrala Svarta jordsregionen och en del andra ställen.
[20] Strong, *a.a.* (se kap. 13, not 67), sid. 81-82.
[21] Chatajevitj, *Pravda*, 16 februari 1930.
[22] Abramov, i Danilov (red.), *a.a.*, sid. 108.
[23] Stalin hade bara talat om regioner med *splosjnaja*. Se *Sotjinenija*, band XII, sid. 182 [”Till frågan om politiken att lividera kulakerna som klass”]. Den 27 december 1929 hade han sagt samma sak. [”Till agrarpolitikens frågor i Sovjetunionen”]
[24] Abramov, i Danilov (red.), *a.a.*, sid. 108.

väntade på att bli exproprierade. Denna tendens att prioritera avkulakisering över kollektivisering, i stället för tvärtom, var det mest utmärkande för händelserna på vintern 1929-30.

För att kunna förstå denna process med omfattande avkulakisering är det också väsentligt att ha klart för sig den misär som miljontals fattigbönder levde i. Alltför ofta fick de gå hungriga, de hade varken skor eller skjortor, eller andra ”lyxprodukter”. De spänningar som uppstått på landsbygden och ivern att ta ifrån kulakerna deras egendom var i stor utsträckning orsakad av fattigböndernas elände och det hat som de emellanåt kände mot sina mer lyckligt lottade grannar, som obarmhärtigt exploaterat dem närhelst tillfälle erbjudits.

För sin del gjorde centrum allt som stod i dess makt för att förvandla avkulakiseringen till ren plundring. Efter Stalins tal till agrar-marxisterna, som utan tvekan var förstummade av budskapet, fann ”en miljon hushåll sig plötsligt reducerade till utstötta, berövade alla rättigheter och utan någon aning om hur de skulle bete sig”.

Ovanstående beskrivning gavs av Anna Louise Strong, en prosovjetisk amerikansk journalist som befann sig i Sovjetunionen vid denna tid.[25] Händelserna skulle få en förutsägbar utveckling och under fem veckor pågick avkulakisering och utdrivning i rask takt under totalt kaos, utbredd rädsla och bestörtning. I byarna rådde chocktillstånd.

Vid denna tidpunkt fanns dock ingen laglig grund för åtgärder mot kulakerna. Den första lag som tillät expropriering av kulakerna var ett dekret utfärdat av *TsIK* och *Sovnarkom* som rörde ”kampen mot den barbariska slakten av boskap”.[26] Denna masslakt av boskap hade nu blivit ett reellt hot i ett land där det rådde livsmedelsransonering och som av tradition var dåligt på boskapsuppfödning. Enligt det nya dekretet fick myndigheterna rätt att expropriera dem som antingen gjort sig skyldiga till detta brott, eller fått andra att begå det, åtala dem och beröva dem friheten, med eller utan deportering. I tidningarna hördes nu stridsropet: ”Vi ska likvidera kulakerna som klass!”, ”Inte en kulak, präst eller Nepman kvar nästa vår!” och så vidare.[27] Den 18 januari 1930 manade *Pravda* till bestämd hållning mot ”tvekan eller vacklan av alla slag”, vilket, som tidningen helt riktigt förutsåg, skulle bli mer uttalat allt eftersom avkulakiseringen fortsatte. Den 26 januari använde tidningen hånfulla ordalag, uppenbart riktade mot dem som bad om anvisningar: ”Det finns inget behov av att lagstadga eller av hundra paragrafer”, hette det och aktivisterna fick följaktligen rådet att nöja sig med de allmänna riktlinjer som angetts. Huvudpunkterna skisserades av *Pravda*: man måste ”… ta ifrån kulakerna deras produktionsmedel och överlämna dem till kolchoserna”. De mest besvärliga elementen bland kulakerna ”skulle deporteras”. Om man väntade på anvisningar skulle det bara ge kulakerna möjlighet att fly, för de skulle sälja av sina tillgångar och försvinna ”upp i det blå”. Aktivisterna uppmanades att visa prov på ”en anda av revolutionär initiativförmåga och kraftfull beslutsamhet”. Partiets teoretiska organ *Bolsjevik* tog upp dessa paroller i mer allmänna termer: ”Klass mot klass, i en öppen, grym och hänsynslös kamp, en kamp som kommer att leda till döden för en av de båda klasserna.” Och vidare: ”Klockan klämtar för utsugarna på landsbygden; fattigbönderna har rätt att kräva att den egendom som tillhör dessa utsugare och förtryckare används för socialistisk uppbyggnad av jordbruket.” [28]

Efter att sålunda ha uppmanats att starta ”klasskrig”, kastade aktivister och lokala myndigheter sig över kulakerna från alla håll i rena orgier i våld, som senare skulle kallas för ”överdrifter”. Men när den vägledande principen skulle kunna sammanfattas i meningen ”skjut först och ställ frågor efteråt”, blev resultatet inget annat än en lång serie av ”över-

---

[25] Strong, *a.a.*, sid. 81.
[26] *Pravda*, 17 januari 1930. Enligt denna lag skulle bönder som inte varit kulaker men ägnat sig åt att slakta sin boskap innan de gick med i kolchoserna uteslutas eller förvägras att gå med.
[27] Olika nummer av *Pravda*, januari 1930.
[28] Ledare i *Bolsjevik*, N° 2 1929, sid. 5.

drifter”. När anvisningar gavs om hur operationen skulle gå till, innehöll de inget för att stävja den godtyckliga karaktären, effekten blev bara att se till att det hela skedde lite mer systematiskt och ingav känslan hos dem som stod bakom att de agerade inom ramen för ett ”rättssystem”. Den urskiljningslösa karaktären i avkulakiseringen, och det faktum att den övergick i en rad våldsamma repressalier mot hela sektorer av den stora massan av bönder, var en oundviklig följd av den vaghet som präglade begreppet ”kulak”. (När vi följt de källor vi använt har vi för redogörelsens skull varit tvungna att ständigt använda detta begrepp, men vi skulle vilja påminna läsaren om de reservationer vi gjort i detta sammanhang i ett tidigare kapitel om klasskiktningen, där ”kulakernas” status granskas mer i detalj). Dessutom innebar den medvetna politiken med att sätta aktioner mot kulakerna högre än kollektivisering att det gick för sig att använda våld mot alla som var emot kollektivisering.

Givetvis måste regeringen kunna identifiera kulaken innan man kunde utfärda några anvisningar om hur exproprieringen skulle gå till. Den definition som var gällande vintern 1929-30 var den som *Narkomfin* gjort i mars 1929 i syfte att utforma den individuella avgift som bönderna skulle betala. I maj antogs denna definition av *Sovnarkom* och anpassades så att dess räckvidd utvidgades.[29] *Sovnarkom* kom nu med följande förslag på hur en kulakbondgård kunde identifieras:

1. En gård som regelbundet hyr in lönearbetare för anställning i jordbruk eller hantverksmässig industri.

2. En gård med ”industriell företagsamhet”, t ex en kvarn, en anläggning för smörproduktion, en kvarn för att skala och mala sädeskorn, en installation för att bearbeta ull (*sjerstobitka*) eller utrustning för att mosa sockerbetor (*terotjnoje zavedenje*), för att torka potatis, grönsaker eller frukt – oavsett om de var motordrivna eller drivna av väderkvarnar eller vattenkvarnar.

3. En gård som på permanent basis hyr ut komplexa, motordrivna jordbruksmaskiner.

4. En gård som, säsongmässigt eller permanent, hyr ut lokaler avsedda att användas som bostad eller av ett företag.

5. En gård vars medlemmar ägnar sig åt kommersiell verksamhet, eller ocker, eller har annan inkomst som inte härrör från arbete. Prästerna tillhör denna kategori.

En bonde som ansågs stämma in på någon av dessa definitioner kunde klassas som kulak. Lagen sade inget om hur många lönearbetare man behövde ha anställt för att hamna i denna kategori, troligen räckte det med en. Uttrycken ”industriell företagsamhet” och ”hantverksmässig industri” är förstås också öppna för tolkning, en eller två anställda kunde räcka för att ägaren skulle hamna i ”landsbygdens kapitalistklass”.

Flera av definitionerna var betänkligt vaga, bl a ”kommersiell verksamhet”, ”utlåning” och framför allt ”annan inkomst som inte härrör från arbete”. Även en ganska noggrann utredare skulle haft svårt att hitta någon bonde, för att inte tala om lite mer välbärgad bonde, vars verksamhet inte föll under de rubrikerna och som därmed skulle exproprieras.

På grund av det sammanhang i vilket denna kaotiska attack utfördes mot en fiende som var så gott som omöjlig att identifiera med någon form av precision, på grund framför allt av effekterna av den frenetiska propagandakampanj som konstant överdrev fiendens list, förrädiska inställning och förmåga att dölja sig, kunde nitiska och ”vaksamma” verkställare hitta kulaker överallt.

---

[29] Den definition som *Narkomfin* använde ingår i *Sobranije Zakonov*, del I, N° 12 1929, artikel 103; om *Sovnarkoms* beslut ”O priznakach kulatskich chozjaestv v kotorych dolzjen premenjatsa zakon o trodde”, se *Kollektivzatsija selskogo chozjaistva*, dok. N° 38.

Under samma lag fick myndigheter på republik-, *krai*- och *oblast*-nivå rätt att modifiera ovan nämnda definitioner så att de passade lokala förhållanden, en bestämmelse som ökade den godtyckliga karaktären av hela klassificieringssystemet på ett ännu mer riskabelt sätt.

Det var ingen tillfällighet att den bild av kulakerna som gavs av politbyrån var lätt suddig i kanterna. Detta framgår av den tillbakablickande beskrivning, inte av kulakerna, utan av *zazjitotjny* som Stalin gjorde 1933 när detta samhällsskikt redan upphört att existera. ”För att bli välbärgad (*zazjitotjny*) måste man uppskörta sina grannar, måste man exploatera dem, sälja dyrare åt dem och köpa billigare av dem, anställa en eller annan lantarbetare och exploatera honom grundligt, samla ett litet kapital och sedan man blivit tillräckligt stark, kliva upp till kulakernas ställning.”[30]

Den kategori av bönder som beskrivs här skulle förstås hamna under de ovannämnda punkterna om hur kulaker skulle definieras. Stalins och tidningarnas ständiga användning av begreppet *zazjitotjnij* i samband med begreppet ”kulak” var därför inte någon slump.

Vad detinnebar i praktiken är lätt att föreställa sig. Syrtsov, som vid denna tid var regeringschef i Ryska sovjetrepubliken, har skildrat den period som omedelbart föregick avkulakiseringen på följande vis: ”I en del samhällen går argumenten som följer. ’Varje ekonomisk region med självrespekt bör skaffa sig vad den förmodas kunna skaffa sig enligt regelboken. Således, om vi inte har några kulaker, får vi skaffa oss det genom att utse några.’ Och därmed, i brist på kulaker utnämns *zazjitotjnij* som tjänstgörande kulaker.”[31]

Det är intressant att studera några av de argument som framfördes för att motivera avkulakiseringen. Den kommission i politbyrån som i princip antog denna lösning i december 1929, trots att de förslag den lade fram avvisades som alltför milda, lade fram tre argument till stöd för slutsatsen att situationen nu var mogen för ”praktiska överväganden om likvidering av kulakerna som klass”.[32]

Argument n° 1: Medelbönderna hade nu börjat ansluta sig till kolchoserna, ett tydligt tecken (i kommissionens ögon) på att kulakerna hade isolerats och att bredast tänkbara delar av bönderna stod bakom partiet.

Argument n° 2: De materiella förutsättningarna för likvidering existerade nu. Kolchoserna hade redan levererat 130 miljoner pud spannmål (den kvantitet kulakerna beräknades ha levererat 1927) och skulle 1930 leverera 400 miljoner pud.

Argument n° 3: Kulakernas motstånd var på uppåtgående, vilket framgick av siffrorna över utbrott av terrordåd. Kraftfullt agerande var därför nödvändigt.[33]

Det bör noteras att kommissionens text, som inte var avsedd för publicering (i själva verket har den ännu inte publicerats) inte innehåller något om läget internationellt eller om ”kulakernas sammansvärjning för att starta inbördeskrig”, eller något annat påstående av den karaktären som efteråt skulle komma till användning i propagandasyfte och som än idag upprepas i alltmer tafatta försök att rättfärdiga avkulakiseringen.

Nu råkar det vara så att inget av ovanstående argument håller. Det viktigaste av kommissionens argument, att medelböndernas inställning till kolchoserna förändrats, ifrågasätts energiskt av nutida sovjetiska historiker, i varje fall i den mån det gäller vintern 1929-30. Men

---

[30] Stalin, *Sotjinenija*, band XIII, sid. 248. [”Tal på kollektivbrukens slagbrigadörers första unionskongress” i *Leninismens problem*]
[31] Tal, *NAF*, N° 11-12 1930, sid. XII.
[32] Citerat i *Voprosy Istorii KPSS*, N° 4 1958, sid. 80.
[33] *Ibid*.

om detta argument inte har stöd i fakta blir samma historikers försök att hitta andra försvarsargument automatiskt ogiltiga.

Påståendet att kulakerna vid denna tid var mer isolerade än någonsin och att den breda massan av bönder stödde partiet är lika värdelöst. Att just detta argument saknar grund framgår rikligt vid granskning av händelserna de två följande månaderna då landet stod på randen av ett förfärligt inbördeskrig.

Än mer häpnadsväckande är argumentet att den mängd spannmål kolchoser och sovchoser levererat, och skulle fortsätta att göra framgent, var så omfattande att produktionen från den socialiserade sektorn kunde ersätta kulakernas andel av produktionen. Landet led av kronisk brist på spannmål, bröd och livsmedel var för det mesta ransonerade, och påståendet att detta så kallade ”överflöd” som kolchoserna stod för var så stort att det kunde rättfärdiga likvidering av landets bästa producenter tyder på en oerhörd brist på kontakt med verkligheten, för att uttrycka det milt.

Argumentet om ökningen av kulakernas våld är inte mer välgrundat än de övriga. Åter bidrar den historiska tidskrift som citerar kommissionens rapport bara med några få ofullständiga uppgifter: sålunda skedde 290 terrordåd i Ukraina mellan slutet av 1928 och början av 1929. Under september och oktober 1929 utfördes 183 sådana dåd i Mellersta Volga-*krai*. Sjutton mord skedde i en region i samma *krai* på ett och ett halvt år. Slutligen framgår av den mest imponerande siffran att 4 000 ”kulakelement” deltog i underjordiska antisovjetiska organisationer i Norra Kaukasien 1929.[34]

Kan det vara möjligt att kommissionen baserade sin uppskattning av ”kulakfaran” på så magert material som detta? För närvarande har vi ingen möjlighet att få veta, men man kan anta att författaren till den citerade artikeln, som haft tillgång till protokollen från kommissionens överläggningar, skulle ha haft mer fullständiga uppgifter att komma med om kommissionen själv haft tillgång till sådan information.

Sovjetiska källor, både samtida och nutida, presenterar då och då mer realistiska bedömningar av avkulakiseringen betydelse i regeringens landsbygdspolitik.

Det öde som drabbade kulakerna siktade främst på att ”övertyga” bönderna att alla vägar, utom de som ledde till kolchosen, hädanefter var stängda för dem. Som en skribent konstaterade 1930: ”Det fullständiga nederlag som kulakerna led satte också stopp för alla förhoppningar bland de medelbönder som hoppades kunna få det bättre genom att utveckla sina privata jordbruk … Ingen behöver tvivla på att likvideringen av kulakerna bidrog till att medelbönderna på kolchoserna blev av med sina tvivel …” [35]

En annan författare lägger 1963 fram en lika öppenhjärtig, om än något mer raffinerad, förklaring: ”Den hårda offensiven mot kulakerna 1928 och 1929 fick de ryska medelbönderna att inse att det i praktiken inte fanns någon framtid i kapitalismen.”[36]

Redan från starten av kampanjen mot kulakerna gjordes ett försök att kuva medelbönderna och tvinga dem att ”bemästra sina tvivel” genom att varje tecken på motstånd mot kollektiviseringen, eller vilken som helst del av regeringens landsbygdspolitik, försågs med stämpeln ”kulak”. En nutida skribent gör denna realistiska bedömning:

> ”Från hösten 1929 och framåt blev frågan om böndernas inställning till kolchoserna brännpunkten i klasskampen på landsbygden. Klassificeringen av klasskrafterna baserades på deras inställning till

[34] *Ibid*. Partisekreteraren i Nordkaukasien, Andrejev, förfogade över fakta om terrorism och illegala organisationer i sin region, men, som vi vet, förespråkade han inte massdeporteringar.
[35] Kurbatov, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 2 1930, sid. 69.
[36] Abramov, i Danilov (red.), *a.a.*, sid. 90.

> kollektiviseringen. Stöd till kolchoserna innebar stöd till proletariatets diktatur … och hård kamp mot kulakerna. Alla former av motstånd mot kollektiviseringen likställdes med stöd till kulakerna och nej till alliansen mellan proletariatet och bönderna.”[37]

Tillämpat på läget 1930 medger ovanstående uttalande användning av terror, genom att frågan om anslutning till kolchoserna ställdes i form av ultimatum till bönderna: ”Den som inte är för kolchosen är vän till kulakerna och fiende till regimen.” I mars 1930 kritiserades denna hållning som en avvikelse från den ”allmänna linjen” … I själva verket var det själva kärnan i den linje som följdes. Snart skulle begreppet ”kulak”, som alltid varit oprecist, upphöra att ha verklig betydelse eller socialt innehåll och användes i istället för att fördöma verklig eller påstådd opposition. Kulak hade blivit något av ett hjärnspöke och tjänade till att förklara eller rättfärdiga alla misslyckanden eller oreda. I en publikation som getts ut av Kommunistiska akademin, skrev en skribent att olika brister i kolchosrörelsen, i byar där det inte fanns kvar en enda kulak, var orsakade av ”kulakagitation”. Han var tvungen att konstatera att med ”kulak” avsåg ”vi” den som står för vissa politiska tendenser som oftast framgår i begreppet *podkulatjnik*, i maskulin eller feminin form.[38]

Begreppet *podkulatjnik*, eller ”kulakens medbrottsling”, vilket saknar all sociologisk betydelse, visade sig vara ett ytterst formidabelt vapen för att sprida fasorna i offensiven mot kulakerna och användes allmänt av regeringen för att nå sina mål.

En som bevittnade händelserna 1930, och som möjligen kan ha deltagit i dem, har gett följande exempel på den roll avkulakiseringen spelade i kollektiviseringen av en viktig region i Uralbergen: ”… lokala organisationer hittade i avkulakiseringen en viktig hävstång för att få bönderna att ansluta sig till kolchoserna och att omvandla vissa kolchoser till *kommuny*”. Användning av skrämsel och andra tvångsmetoder åtföljdes ofta av hot om avkulakisering när det handlade om personer som vägrade att låta sig ”uppmuntras”.[39]

Avkulakisering spelade också en ekonomisk roll i kollektiviseringen, något som de som drog upp de politiska riktlinjerna i politbyrån även hade tänkt på.[40] Egendom som konfiskerats från kulakerna skulle användas för att starta kolchoser, eftersom staten inte hade resurser att ge några större bidrag till företag i denna storleksordning och fick förlita sig på insatser av bönderna själva. I praktiken var det emellertid bara medelbönderna som fick axla denna börda, eftersom fattigbönderna kom nästan tomhänta till kolchoserna. Kulakernas egendom fick tjäna som entréavgift för fattigbönderna, så att deras inträde på kolchoserna genast skulle resultera i en förbättring av deras situation. Därigenom hoppades man att fattigböndernas entusiasm för sina förbättrade framtidsutsikter skulle kunna göra regimens kort bättre och förse den med ännu en hävstång för att rekrytera bönder som hittills vägrat ansluta sig till kolchoserna, eller verkade ovilliga att göra det.

Detta var således syftet med avkulakiseringen, som, enligt Chatajevitj, började ”i flera samhällen” som en spontan operation av frivilliga där fattigbönder och lantarbetare aktivt deltog utan att vänta på tillstånd från tjänstemän på räjong- eller *okrug*-nivå.[41]

Först i början av februari kom de länge emotsedda anvisningarna från Centrum. Den 30 januari utfärdade politbyrån en form av officiellt föreläggande till de lokala myndigheterna[42] och 1 februari kungjordes ett dekret av *TsIK* och *Sovnarkom*, som publicerades i tidningarna den 2 februari. Detta kortfattade dokument avskaffade rätten att arrendera jordbruksmark och

---

[37] Trifonov, *a.a.*, sid. 227-28.
[38] Artikel av Lejkin i Ulasjevitj (red.), *a.a.* (se kap. 1, not 8), sid. 28.
[39] *NAF*, N° 7-8 1930, sid. 94. I regionen i fråga låg jättekolchosen *Gigant*.
[40] Kurbatov, *Planovoj Chozjaistvo*, N° 2 1930, sid. 68-69.
[41] Chatajevitj, *Pravda*, 16 februari 1930.
[42] Om politbyråns beslut och om direktivet av den 4 februari, se *Voprosy Istorii KPSS*, N° 4 1962, sid. 68-69.

anställa lönearbetare i regioner med masskollektivisering, samtidigt som det gav myndigheter på republik-, *krai*- och *oblast*-nivå rätt ”att i dessa regioner bekämpa kulakerna på alla sätt, bl a genom att konfiskera all deras egendom och deportera dem utanför räjong- och *krai*-gränserna”. När kulakernas skulder till staten hade dragits av skulle konfiskerad egendom tillföras kolchosernas odelbara fonder ”som inträdesavgift för de lantarbetare och fattigbönder som ansluter sig till kolchoserna”. Republikregeringar beordrades att utfärda detaljerade anvisningar till sina underställda angående genomförandet av detta dekret.[43]

Samma dag beslutade regeringen att förbjuda kulakerna att byta bostadsort eller sälja sin egendom utan tillstånd. Detta beslut tillkännagavs inte i tidningarna, men lokala myndigheter blev sannolikt uppmanade att agera i enlighet med det. En kulak som försökte sig på ”själv-avkulakisering” på detta sätt, eller försökte ta sin tillflykt till städerna, skulle få sin egendom konfiskerad och åtalas och detta innebar i sig i praktiken avkulakisering.[44]

Den uppenbara följden av ett dekret av denna karaktär var att omfattningen av åtgärderna mot kulakerna utvidgades till nationell nivå, trots att det officiellt hette att avkulakiseringen skulle begränsas till regioner med masskollektivisering. I själva verket bemyndigade dekretet allmän avkulakisering, för det var att vänta att en stor del välbärgade bönder skulle göra sitt yttersta för att förekomma konsekvenserna av det och inte vänta på att konfiskering och deportering ägde rum.

Så fort detta ganska koncisa dekret publicerats följde *TsIK* och *Sovnarkom* upp det med ett mer detaljerat direktiv om de inledande stadierna av anti-kulak-operationen. Detta direktiv hemlighölls och offentliggjordes aldrig.[45] Det indelade kulakerna i tre kategorier där den första omfattade de rikaste bönderna och de som ansågs vara mest aktiva och direkt inblandade i kontrarevolutionär verksamhet. Deras egendom skulle konfiskeras och de skulle ställas inför rätta och endera dömas till fängelse eller internering i ett koncentrationsläger. Deras familjer skulle deporteras till avlägsna nordliga och ostliga regioner, vanligen till Sibirien. Möjligen kan det i texten ha funnits någon bestämmelse om att kulaker i denna kategori kunde dömas till döden.[46]

Efter detta *verchusjka* (övre skikt) kom den andra kategorin som bestod av ”ekonomiskt starka” kulaker, som gjort sig skyldiga till ”obarmhärtig exploatering av sina grannar”. Deras egendom skulle konfiskeras och de skulle deporteras till norr. För ryska sovjetrepubliken i sin helhet ingick drygt dubbelt så många i denna kategori som i den förstnämnda och enligt en sentida källa anklagades kulaker i denna kategori inte för någon direkt ”antisovjetisk verksamhet”.[47] Det är inte klart vilka anvisningar som gavs beträffande kulakernas familjer i denna andra kategori. Enligt en källa gav politbyrån dem tillstånd att stanna i samhället om de så önskade och om *ispolkomy* var beredda att tillåta det.[48] I själva verket deporterades i de flesta fallen hela familjen.

Kulakerna i den tredje kategorin skulle bara partiellt avkulakiseras och kunde endera stanna i samhället eller förflyttas, men bara inom *oblast*-gränserna. De tilldelades jordlotter på ”dålig mark” och tilläts behålla en liten del av sina tillhörigheter för att kunna upprätta ett nytt jordbruk på den mark de tilldelats. I anvisningarna sades inget om hur dessa människor skulle

---

[43] För texten till detta dekret, se *Pravda*, 2 februari 1930 och *Kollektivizatskija selskogo chajaistva*, dok. N° 78.
[44] Trifonov, *a.a.*, s. 238. Den 26 april gav Högsta domstolen detta dekret en juridisk grund. Se *Code Pénal*, Paris 1935, sid. 201.
[45] Detta direktiv publicerades aldrig och har här rekonstruerats från: Danilov (red.), *a.a.*, sid. 104-05; Trifonov, *a.a.*, sid. 237; Kukusjkin, *a.a.*, sid. 67-68; *Voprosy Istorii KPSS*, N° 4 1958, sid. 81.
[46] Brev från Ryssland, daterat 1 februari i *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 4 1930.
[47] Kukusjkin, *a.a.*, sid. 68.
[48] *Voprosy Istorii*, N° 4 1962, sid. 68-69.

inhysas när deras hem konfiskerats. En del skribenter hävdar att det praktiskt taget inte fanns några möjligheter till detta på den mark de tilldelats och att de avhysta familjerna tvingades bygga kojor.

Politbyrån sade också att 15 000 hästar skulle ställas till förfogande för de deporterade och att de skulle beviljas lån och lite redskap för att göra det möjligt att börja om i deporteringen.[49] Insatser gjordes också för att förse dem med mat och varma kläder. Dessa åtgärder, som i realiteten visade sig relativt ineffektiva, berodde på att helt utblottade bondefamiljer, i det kaos som rått innan anvisningarna utfärdats, hade packats in i järnvägsvagnar och skickats till Sibirien utan att något gjorts för att de skulle kunna överleva under resans gång.[50]

Regeringen fattade också ett annat beslut om att familjer med en son i armén inte skulle exproprieras. Bestämmelser antogs också för mildare behandling av familjer där någon var lärare eller industriarbetare.

Smolenskarkiven, som Merle Fainsod baserat sin bok på, ger ett speciellt exempel på hur avkulakiseringen organiserades i *okrugen* i Velikje Luki och *oblasten* i Väster.[51] I denna *okrug* fattade partikommittén beslut om att sätta igång exproprieringen och avkulakiseringen den 21 januari, dvs innan *TsIK* utfärdat sina anvisningar. Två officerare inom *GPU* hade gjort en kampanjplan. *GPU*-apparaten förstärktes och elva reservister inkallades. Den lokala milisen befriades från alla andra uppgifter för att helt kunna koncentrera sig på detta ärende. Alla som skulle delta i operationen utrustades med vapen. Man beslöt att uppskjuta den planerade stängningen av kyrkor och borttagandet av kyrkklockor för att inte i onödan provocera bönderna under den ”känsliga” operationen. I *okrugen* och i var och en av dess räjonger bildades ”tremannakommittéer” – de traditionella *trojki* för ”specialuppdrag” – med ansvar för operationen. Dessa *trojki* bestod av de viktigaste räjong-tjänstemännen, *raikom*-sekreteraren, *raispolkom*-sekreteraren och ledaren för *GPU* på lokal nivå. *Okrugen* ställde en styrka på 26 man till förfogande för räjonger.

Den 12 februari, då anvisningarna från Centrum torde ha anlänt, gav ett hemligt brev till *trojki* order om att, i samarbete med *selsoveti* och med hjälp av fackföreningarna, göra en lista på kulaker och dela in dem i tre kategorier utifrån hur farliga de ansågs vara. Den första kategorin skulle arresteras av *GPU*, den andra deporteras medan den tredje skulle få stanna kvar i *okrugen*, där de skulle tilldelas jordlotter på mark som var drabbad av jorderosion eller som krävde förbättringar (t ex träskmark eller skogsmark).

Egendom tillhörig ”farliga” kulaker skulle direkt och omedelbart överlämnas till redan existerande kolchoser, eller till sådana som höll på att upprättas. Om några sådana inte fanns skulle egendomen överföras till närmast tillgängliga kolchos. Egendom tillhörande kulaker av den andra kategorin skulle konfiskeras stegvis medan deporteringarna pågick. Familjer som blivit kvar i samhället i avvaktan på deportering skulle tillåtas behålla en ko och ett minimum av förnödenheter. Deporterade skulle erhålla 500 rubel per familj för att göra det möjligt för dem att installera sig i Sibirien. Återstoden av deras egendom skulle konfiskeras.

Okrugen lämnade in siffror för andelen kulaker i de olika kategorierna. Av den rapport som den 28 januari lämnades till *oblast*-sekreteraren framgår att totalt 3 551 hushåll i *okrugen* klassificerades som kulaker. I den första kategorin ingick 947 hushåll, i den andra 1 307 och den tredje, som omfattade de kulaker som skulle tillåtas stanna kvar, 1 297 hushåll.[52]

---

[49] *Ibid*.
[50] Strong, *a.a.*, sid. 88; ett brev från Moskva daterat 13 mars i *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 6-7 1930.
[51] Fainsod, *a.a.*, sid. 242-44, 259.
[52] *Ibid.*, sid. 245.

Det var långt ifrån den ”femtedel” av de deporterade (en ”sjundedel” i Ryska sovjetrepubliken) som figurerat i förslagen från politbyråns decemberkommission. I december hade sagda kommission diskuterat frågan om att tillåta ”avkulakiserade” kulaker som inte deporterats att bli kolchosen-medlemmar, först under en prövotid och därefter som fullvärdiga medlemmar. I den *okrug* vi för närvarande ägnar oss åt blev de kulaker som tillhörde denna minoritet kvar *in situ* och fick lov att behålla en del av sin egendom, men blev redan från början degraderade till längst ner på samhällsstegen och berövade medborgerliga rättigheter. Brevet den 12 februari till *trojki* stipulerade att personer i denna kategori måste delta i hårt skogsarbete och vägbygge och deras egendom skulle konfiskeras och de själva åtalas vid minsta överträdelse av bestämmelserna om tvångsanskaffning från de nya jordbruken.

Brevet kritiserade också och förbjöd fortsatt användning av metoder som partiets utsända (de *upolnomotjennije* som utsänts för att övervaka avkulakiseringen) hittills ägnat sig åt. Det rörde frågor om expropriering av fattigbönder och medelbönder genom att utsätta dem för vad brevet betecknade som ”ideologisk avkulakisering” – en viktig beskrivning av en företeelse som skulle bli än mer utbredd – och i realiteten innebar att vem som helst som vägrade lyda anvisningar från ovan nämnda emissarier kunde råka ut för förföljelse.[53] *Trojki* erinrades också om att avkulakisering av familjer som hade soldater i tjänst, vilket skett återkommande, i själva verket var förbjudet.

Brevet konstaterade vidare att expropriering och deportering på flera platser genomförts ”utan tillstymmelse till plan” och sade att inga åtgärder av det slaget fick förekomma utan tillstånd från trojkan i *okrugen*. Detaljerade planer måste finnas, en dossier sammanställas för varje kulakhushåll och en noggrann inventering göras över all konfiskerad egendom. En kampanj för att förklara avkulakiseringen för fattigbönderna skulle också bedrivas med betoning på operationens officiella karaktär. Alla dessa krav framgick klart i brevet från *okrug*-centret.

De anvisningar som härrörde från såväl det lokala centret som från Moskva och varningarna för otillräcklig organisering vid genomförandet av avkulakiseringen omsattes emellertid inte i handling. Få ansåg över huvud taget att dessa rekommendationer kunde verkställas. Och denna period präglades också mycket riktigt i hela landet av en våg av oreda, våld, plundring, brutalitet och utsvävningar och skulle få än mer oroväckande proportioner sedan dessa anvisningar utfärdats.

Avkulakiseringen spred sig till regioner där kollektiviseringen bara precis kommit igång. Även om det är sant att nästan varje region i landet några veckor senare utropade sig till en region med masskollektivisering, hade det ingen betydelse för vilken beredskapsnivå som dessa regioner hade för avkulakiseringen. Den sammantagna effekten av accelererande kollektivisering å ena sidan och omogen avkulakisering å den andra var att på vintern 1930 ge upphov till ett utbrott av omfattande våld som inte skådats sedan inbördeskrigets fasor.

I en officiell rapport hette det: ”På många ställen genomfördes avkulakiseringen utan att någon tänkte på kollektiviseringen. Många tjänstemän försummade arbetet med kollektivisering och uppgiften att stärka kolchoserna och började likvidera kulakerna ’som ett slags sammansvärjning’ utan någon medverkan av massorna. Naturligtvis ledde det till en rad ’skandaler’ som ’avkulakisering’ av tidigare röda partisaner, som varit de som ända från början organiserat och talat för sovjetregimen på plats och liknande behandling av personer som var allmänt kända som fattigbönder eller lantarbetare.”[54]

---

[53] *Ibid.*, sid. 243-44.

[54] Pasjukanis (red.), *a.a.*(se kap. 3, not 5), sid. 474. Man får inte låta sig förledas av förskönande formulering som ”i ett antal samhällen”, ”vissa tjänstemän”, etc. Det handlade otvivelaktigt om utbredda företeelser. Se även

Precis som i Velikje Luki-*okrugen*, som vi diskuterat (och som heller inte var någon av regionerna med *splosjnaja*), valde de administrativa organ som bildats runt om i landet som ledstjärna parollen ”Avkulakisera först och kollektivisera sen!”[55] Enligt Miljutin inträffade de flesta övergreppen i dessa s k ”omogna” regioner. Å andra sidan finns inget stöd i fakta för påståendet att avkulakiseringen skedde ”normalt” i de regioner som var ”mogna” för masskollektivisering och på ett ”avvikande sätt” i regioner som var ”mindre mogna”. De ovan nämnda ”skandalerna” inträffade i regionen Mellersta Volga, en typisk *splosjnaja*-region styrd av Chatajevitj.

Operationen som sådan genomfördes av speciellt upprättade avdelningar, vanligen ledda av en representant för räjong- eller *okrug*-trojkan och med stöd av åtskilliga fattigbönder som var medlemmar i partiet eller *Komsomol*. En del var beväpnade. I avdelningarna ingick också medlemmar i milisen eller *GPU*, i synnerhet när man skulle ta sig an ”kulaker ur den första kategorin”. Det verkar också som att enheter ur armén var inblandade i en del fall.[56] I februari då spänningarna på landsbygden nått sin kulmen hade armén tveklöst en särskilt viktig roll.

Förstärkningar som fackföreningarna skickat hade också en betydande roll. Där ingick de omtalade 25 000 arbetarna som mobiliserats i städerna för att genomföra kollektiviseringen och något tiotusental brigadmedlemmar som skickats till landsbygden för en begränsad period och där sannolikt alla var beväpnade. Ett anonymt vittne hävdar att de 25 000 fick special-träning av *GPU*, vilket låter mycket sannolikt.[57]

Beträffande den roll landsbygdsbefolkningen i allmänhet spelade, handlade det om att en del fattigbönder deltog aktivt och att medlemmar av *selsoveti* var mindre aktiva. Anklagelsen att stormöten krävde avkulakisering, och att man där gjorde och godkände listor över offer, tillbakavisas av många sovjetiska källor.

I ett försök att visa avkulakiseringens ”demokratiska karaktär”, och visa att den var ett genuint uttryck för folkviljan, har en skribent skildrat ett typiskt exempel på ”massinitiativ” i en by i Norra Kaukasien: ”Efter att ha lyssnat till kamrat Merkulovs rapport och ytterligare en rapport av kamrat Pimlenko om likvideringen av kulakerna som klass konstaterade stormötet av fattigbönder [bestående] av trettio till fyrtio [personer] att kolchosrörelsens snabba tillväxt och införandet av masskollektivisering ställde dem inför den akuta frågan om att isolera kulakerna i syfte att få stopp på de sabotagehandlingar de redan utfört mot fattigbönderna, de drog slutsatsen att den linje partiet och regeringen följde var den rätta och beslutade sedan att kulakerna skulle likvideras snarast möjligt och deporteras från Norra Kaukasien-*krai*.” [58]

Vi vet inte exakt vilken by det rörde sig om. Vad som däremot står klart är att flera dussin fattigbönder ”beslöt” om avkulakisering, medan, som vi vet, detta beslut redan fattats och operationen planerats i detalj på annat håll. Önskemålen från fattigbönderna i fråga hade mycket lite att göra med saken att göra. Anvisningarna från Velikije Luki-*okrug*, som vi nämnts tidigare, gav helt klart stormöten med lantarbetare och fattigbönder rätt att om de så önskade tillfoga namn på personer att expropriera.[59] Partisekreteraren i Mellersta Volga sade också, i en artikel i *Pravda* om framstegen för kollektiviseringen och avkulakiseringen i hans *krai*, att besluten om avkulakisering togs på stormöten med fattigbönder, lantarbetare och

---

Averjev, *NAF*, N° 6 1930, sid. 89; Angarov, *Bolsjevik*, N° 6 1930, sid. 19 och olika andra källor som vittnar orm att avkulakiseringen var en landsomfattande företeelse.

[55] Citerat av Miljutin, *Bolsjevik*, N° 6 1930, sid. 16.

[56] Ett hemligt brev av Rumjantsev, sekreterare i Västra *oblasten* (Smolensk) som bland ”excesserna” inkluderar användningen av armén. Fainsod, *a.a.*, sid. 247.

[57] Brev från Ryssland, daterat 13 mars 1930, *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 6-7 1930, sid. 18.

[58] Averjev, *NAF*, N° 6 1930: från den rapport som lämnats av en delegation från Kommunistiska Akademin som besökt Norra Kaukasien. (Vår kurs.)

[59] Fainsod, *a.a.*, sid. 243.

kolchosmedlemmar. Det är därför uppenbart att det inte var byförsamlingarna som var involverade.[60] Den breda massan av s k medelbönder fick inte ens ge sitt samtycke, trots att detta, som vi sett i fallet med fattigbönderna, skulle ha varit en ren formalitet.

De avdelningar eller brigader som upprättats för uppgiften rapporterade ofta till sina överordnade i en stil som helt och hållet lämpade sig för en administrativ och halvt militär operation: ”Under natten det och det datumet likviderades kulakerna som klass; detta kommer att ske i andra räjonger så fort som möjligt.” Detta exempel gavs av regeringschefen för den Ryska republiken inför ett begränsat antal åhörare av partiintellektuella och han både beklagade och kritiserade denna typ av rapport.[61] Han citerade också en ”stridsrapport” från en annan räjong, som var avfattad i liknande ordalag: ”Mellan klockan 5 och klockan 7 på eftermiddagen likviderades kulakerna som klass.”

Tiden var knapp och känslorna svallade och det uppstod tusentals fall där beslutet att klassificera en individ som kulak på grund av okunskapen bland ”männen på plats” fattades på de mest absurda grunder, trots att problemet var av en art som gott och väl kunde ha satt myror i huvudet på en sociolog. Ofta kunde förekomsten av en dräng i huset, en anställning av en avlönad arbetare under ett par dagar (eller till och med något liknande som gjorts ett eller två år tidigare), det faktum att familjen ägde en rudimentär fyrhjulig kärra eller någon annan ”statussymbol”, bli avgörande för om någon skulle hamna i kulakkategorin. Senare, när man satt stopp för ”överdrifterna” var sovjetiska tidningar fulla av sådana exempel. Rumjantsev nämner fall där beslutet att inkludera någon i kulaklistan bara fattats på grundval av hörsägen.[62] En skribent, som skildrar händelserna i en viktig region i Uralbergen, där den berömda *Gigant*-kolchosen låg, konstaterar att det som skedde inte handlade om att ”likvidera kulakerna som klass och överföra deras egendom till kolchosen”, utan om att ”konfiskera vissa individers egendom (ända till att lägga beslag på flaskor med några droppar desinfektionsmedel) och försälja denna egendom till kolchoser, institutioner och privatpersoner som i de flesta fall var fattigbönder och tjänstemän”.

Samme skribent berättar om fall där avkulakiseringen bara blev till en föreändning för att reglera gammalt groll och andra där det räckte med att en man av myndigheterna betraktades som ”skadligt element” för att hans namn skulle hamna på den ödesdigra listan. I sådana fall tycktes hela operationen ha kunnat översättas till ”Nu räcker det! Du har gått omkring i en bra rock. Nu är det vår tur att ha den!”[63] Eftersom den exproprierade kulaken alltför ofta bara sågs som ”detta skadliga element som till varje pris måste oskadliggöras” och eftersom, som den tidigare citerade lokale tjänstemannen uttryckte det, han också var ”en källa till stövlar, skjortor, varma rockar, osv” förvandlades avkulakiseringen till rena ”guldrushen” på konfiskerad egendom som pågick i hela landet där alla tog för sig så mycket som möjligt. Denna ”omfördelning” (*delezjka*) i stor skala gjorde bönderna upprörda och i partikretsar var man både generad och oroad.

Pravda protesterade upprört mot att avkulakiseringen höll på att förvandlas till ”inget annat än en fördelning av bytet” och Stalin själv uttryckte sitt ogillande, om än i tämligen diskreta former[64], medan Syrtsov, oroad och möjligen också skamsen över denna utveckling, nämnde

---

[60] Chatajevitj, *Pravda*, 6 februari 1930. Det bör erinras som att i Sjolochovs *Nyplöjd mark*, utgiven i Sovjetunionen 1931, beslutade tre kommunistiska aktivister (bland dem en arbetare från en stad utskickad av partiet) om avkulakiseringen och ledde operationen med hjälp av flera fattigbönder.
[61] Syrtsov, *Bolsjevik*, N° 5 1930, sid. 41.
[62] Brev från Rumjantsev, sekreterare i *obkom* i Smolensk till *okrug*-tjänstemän, daterat 20 januari 1930, Fainsod, *a.a.*, sid. 247.
[63] *NAF*, N° 7-8 1930, sid. 94.
[64] Ledare i *Pravda* 1 februari 1930. Stalin, *Pravda*, 10 februari 1930; samma artikel av Stalin i *Sotjinenija* band XII, sid. 188. [Reply to the Sverdlov Comrades]

som ”ett viktigt exempel som dessvärre är långt ifrån någon isolerad händelse” de märkliga sätt kulakernas på vilka egendom ibland ”auktionerades ut”. I en *stanitsa* i Norra Kaukasien gick en kulaks hus för 60 kopek, en ko och en kalv för 15 kopek, gäss för en kopek styck och där ”köparna, utan undantag, var *selsovet*-medlemmar”.[65]

Det Syrtsov upprört betecknade som ”den mest skamliga karikatyr av sovjetmakt” hade i själva verket blivit vardagsmat. Ibland verkade männen på plats ha betett sig som ett ordinärt gäng råskinn.[66] Enligt en rapport från *GPU* i Smolensk blev offren av med sina skor och varma kläder. En annan källa uppger att de lämnades ”i sina underkläder för allt annat konfiskerades, inklusive gamla gummistövlar (byn Kazanka), kvinnors underbyxor (samma by), te till ett värde av 50 kopek (byn Kremmevka), spiskrokar, tvättbaljor, osv … Kulak-familjer med små barn (som ibland var unga ”pionjärer”) lämnades utan någon möjlighet att få något att äta”.

Enligt samma källa gick bytet till fattigbönderna, vanligen de som också hade utfört konfiske-ringarna.[67] Den citerade *GPU*-rapporten uppger att ”banditerna” under arbetet med att plundra kulakerna åt, drack och ägnade sig åt dryckesorgier och att deras motto var ”Ät upp, drick upp, allt är vårt!”

Druckna soldater och medlemmar av *Komsomol* drog genom byarna, ”stängde kyrkor god-tyckligt, förstörde ikoner, hotade bönderna och misshandlade dem brutalt”.[68] En rapport från *GPU* i Smolensk, daterad 23 februari, uppger att fattigbönder och medelbönder arresterades av vem som helst som hade något att göra med kollektiviseringen. Milisen kastade folk i fängelse utan minsta bevis på skuld.[69]

Runt om i landet var det bönderna som drabbades hårdast av detta angrepp. I början av offensiven mot kulakerna hade icke aktivistiska fattigbönder och medelbönderna levat under ständigt hot om att drabbas av samma öde som det som officiellt reserverats för ”den sista utsugarklassen”. Men vid den tidpunkt då kulakerna ”som klass” slutgiltigt likviderats kände hela bondeklassen att den var angripen och att ingen kunde undkomma hammarslagen från kampanjen mot kulakerna.

Angivare till *GPU* rapporterade om böndernas reaktioner. ”Om allt detta godkänts uppifrån är det färdigt med oss, då har vi ingen att klaga hos.” När bönderna fick uppleva exproprieringen och deporteringen av f d fattigbönder som lyckats köpa en häst eller en ko under NEP-perioden, blev den desperata slutsatsen att ”samma öde väntar oss allihop. Det vore bättre om krig bröt ut, annars kommer vi aldrig att kunna bygga upp ett hem …”.[70]

Det var välkänt att det var så inställningen bland bönderna såg ut. En skribent vid denna tid i *Na Agrarnom Fronte*, en vetenskaplig månatlig tidskrift utgiven av Kommunistiska akademin, konstaterade att de övergrepp som förekom misskrediterade hela kollektiviserings-idén. ”Bönderna börjar förknippa denna idé [*splosjnaja kollektivizatsija*] med risken för att

---

[65] Syrtsov, *Bolsjevik*, N° 5 1930, sid. 55.
[66] I *Bolsjevik*, N° 6 1930, sid. 21 berättar Angarov om en grupp på ”fem” som utsetts att genomföra kollektivise-ringen i en by. De ”fem” strök omkring nattetid, gick in i böndernas hus, bar bort ikoner och brände upp dem. De brände även upp pallar och filtar, osv. med förklaringen att dessa inte behövdes på kolchosen.
[67] En *GPU*-rapport 27 februari 1930, Fainsod, *a.a.*, sid. 245. Citatet är hämtat ur en artikel av Kazanskij om händelserna i ryska byar i Kazachstan, *NAF*, N° 6 1930, sid. 134.
[68] Brev av Rumjantsev, *obkom*-sekreterare, daterat 20 februari och ett till daterat 2 maj 1930, Fainsod, *a.a.*, sid. 247.
[69] *Ibid.*, sid. 247.
[70] *Ibid.*, sid. 244-45. Detta är rapporten av den 20 februari.

själva en dag bli avkulakiserade och därmed hamna i samma läger som sovjetregimens fiender.”[71]

Bara själva tanken fick bönderna att skälva. De hade sett tillräckligt, ofta genom egen personlig erfarenhet, för att veta vilken katastrof det skulle innebära.

Det finns rikligt med belägg på denna punkt. Av de 1 200 avkulakiserade hushållen i den räjong där *Gigant*-kolchosen låg, hade 400 tillhört medelbönder som senare blev återinsatta och fick tillbaka sin egendom under rehabiliteringsperioden.[72] I byarna i Plovitsy i Ukraina var 66 av 78 uppräknade hushåll medelbönder.[73] Enligt en skribent i *Bolsjevik* hade *selsovet* i Baturinsk-räjongen angett att 34 hushåll skulle avkulakiseras, tre av dem var kulaker. Samma källa ger konkreta exempel som illustrerar vad som blivit utbredd praxis: Gertsenskij-*selsovet* i Sverdlovsk-*oblast*, som var särskilt fientligt inställd till medelbönderna beslutade att följande kriterier skulle gälla för avkulakisering: försäljning av spannmålsöverskott på marknaden, försäljning av sulor till kängor, försäljning av hö till kooperativet … 1927, etc. Fåraherdar exproprierades, en för att ha tagit en föräldralös brorson som fosterbarn, en annan för att hans farfar varit kulak, och så vidare … [74]

Samma artikel i *Bolsjevik* återger följande anekdot: när en bonde blev exproprierad ville en annan försvara honom med argumentet att om hans vän skulle avkulakiseras då skulle han själv också bli det eftersom hans jordbruk var exakt lika stort. Fattigbondemedlemmarna av *selsovet* bad honom deklarera detta, som de sedan godkände med följande motivering: ”Avkulakisering att utföra på begäran av den sökande.”[75]

Arkiven i Ukraina rapporterar om ytterligare en incident, som torde ha varit typisk för många andra. Medan en medelbonde, som var medlem av exproprieringskommissionen, deltog i beslag av kulakegendom i ena änden av byn, var en andra kommission i andra ändan av byn strängt upptagen med att beslagta hans egendom.[76]

Enligt författarna till en sentida studie ägde expropriering och avkulakisering av medelbönder rum i många *okrugi*, både i Ukraina och på andra håll.[77] *Istorija KPSS* uppger att i en del regioner avkulakiserades upp till 15 procent av hushållen, många av dem fattigbönder.[78]

Beslagtagen egendom, fängslanden och deportering kunde till stor del genomföras tack vare en vid tolkning av vissa stränga paragrafer i strafflagen, bl a artikel 61 som rörde oförmåga att möta anskaffningskraven, artikel 79 riktad mot personer som olagligt slaktade boskap och den fruktade artikel 58 som rörde fall av kontrarevolutionär agitation. I juni 1930 meddelade statsåklagaren Krylenko sextonde partikongressen att ”de slag som riktats mot medelbönderna” var följden av en felaktig tolkning av dessa artiklar. I samband med kampanjen mot slakt av boskap bestraffades medelbönder utan att få förmånen av den varning som *pjatikratka* innebar – ett bötesbelopp fem gånger högre än värdet på den skada som åstadkommits. En bonde kunde åtalas i februari för att ha sålt en kalv hösten innan och folk pinades under artikel 58 ”ibland bara för lite löst prat”. Lokala åklagare som emellanåt

---

[71] Averjev, *NAF*, N° 6 1930, sid. 20.
[72] *NAF*, N° 7-8 1930, sid. 89-93. Texten är inte tydlig: det kan ha varit 400 hushåll med medelbönder av totalt 855 avkulakiserade hushåll.
[73] Danilov (red.), *a.a.*, sid. 155.
[74] Angarov, ”Selsoveti i likvidatsija kulatjestva kak klassa”, *Bolsjevik*, N° 8 1930, sid. 20.
[75] *Ibid*.
[76] Ganzja, Slinko, Sjostak, ”Ukrainskoj selo na puti k sotsializmu”, Danilo (red.), *a.a.*, sid. 185.
[77] *Ibid*. Författarna nämner sex *okrugi* och tillägger ”… och på andra ställen”.
[78] *Istorii KPSS*, Moskva 1962, sid. 446. Trifonov, *a.a.*, nämner också många fall med ”avkulakisering” av fattigbönder och medelbönder: i Stalingrad *okrug* var medelbönder en tredjedel av de ”avkulakiserade”. Den 25 maj hade 18 000 personer i 24 räjonger Moskva *okrug* blivit av med rösträtten men av dem hade 12 500 råkat ut för det ”på olaglig väg” (dvs. de var inte kulaker).

försökte protestera mot sådana illegala rättsaffärer anklagades för ”högeravvikelse” och avsattes.[79] Enligt statsåklagaren var sådana metoder illegala eftersom berörda artiklar enbart var tänkta att gälla kulakhushåll. Texterna ”byggde på att det fanns ett kulakhushåll för att de stränga åtgärder som lagen sanktionerade skulle kunna åberopas”.[80] Tanken var att medelbönder och fattigbönder skulle behandlas betydligt skonsammare.

Krylenko sade inget om hur diffust begreppet ”kulak” var. Trots att det var tänkt att ha en exakt betydelse, var det i själva verket så elastiskt att alla bestämmelser i strafflagen som var baserade på det måste leda till övergrepp. Detta gällde än mer när det handlade om en administrativ operation riktad mot en del av befolkningen, som betraktades som fientligt inställd till regimen. Avkulakiseringen siktade på en kategori av människor, det fanns inga garantier för att enskilda fall skulle utredas eller för någon detaljerad genomgång av listorna med dömda personer. För fattigbönderna var det fritt fram, i realiteten var det deras plikt, att ”upptäcka” nya fall där statusen som kulak tidigare inte misstänkts.[81] Det godtyckliga i alla dessa metoder och hela klassificeringssystemet, i synnerhet det som användes för avkulakiseringen, är uppenbart. Följden blev att det ”lagliga” i hela operationen var satt ur spel redan i förväg, också i fall där politiken verkställdes under relativt ordnade former som fallet kan ha varit rätt ofta. Många av åklagarna bemödade sig säkerligen om att se till att avkulakiseringen skedde inom lagens ramar och försökte hindra flagranta övergrepp och alla slags dumheter. Men även det skulle visa sig vara omöjligt, eftersom de rättsliga organen, framför allt åklagarmyndigheterna, som hade i uppgift att se till att reglerna efterlevdes i vad som i grunden var en godtycklig operation, fick se sina anvisningar upphävda av de organ som hade ansvaret för att verkställa partiets order.

Krylenko konstaterar detta med viss bitterhet när han säger att rättsväsendet, som han var chef för, ”tidvis fungerade som ett bihang till den administrativa apparaten”. Längre fram i sina kommentarer slutar han använda begreppet ”tidvis”.[82] Men det han klagar över är något som är mer eller mindre utmärkande för alla diktaturer och särskilt präglade Stalins regim. I en sådan omgivning blir begreppet rättssamhälle rena myten.

Avkulakiseringen – en term som både omfattade expropriering och, för eller senare, den oundvikliga deporteringen – var ett drama av episka proportioner bestående av en serie händelser där varje ny vändning blev mer tragisk än den föregående. Syrtsov talar lite inlindat om en ”rad dramatiska händelser”.[83] Men en *GPU*-rapport från Smolenskarkiven berättar om en våg av självmord bland välbärgade bönder.[84] En annan källa talar om att hela familjer begått självmord.[85] Bönder som hotades av avkulakisering kämpade förtvivlat för att avvärja attacken. En del övergav sin egendom och gömde sig, andra tog ut skilsmässa för att rädda åtminstone något av parets tillhörigheter från konfiskering. När familjeöverhuvuden fängslades skingrades deras familjemedlemmar runt om på landsbygden och i städerna och bildade en veritabel armé av tiggare och kringflackande barn (*besprizornije*).

---

[79] Krylenko, *16-ty Sezd VKP(b)*, stenogram, sid. 352.
[80] *Ibid*.
[81] I en artikel med rubriken ”fattigbönderna avslöjar kulakerna” i *NAF*, N° 6 1930, sid. 71-72, nämns med gillande vad fattigbönderna i byn Staro-Sjtjerbinovka i Jeisik-räjongen i Norra Kaukasien gjort. Under anskaffningskampanjen den sommaren hade en grupp hjälpt myndigheterna att utöva påtryckningar på de välbärgade bönderna. Vintern 1930 hade de ”avslöjat” ytterligare 16 kulakhushåll som tidigare betecknats som *trudovije*. Av dem togs 22 hästar, 30 kor, 19 får och en ”betydande” mängd jordbruksredskap. I genomsnitt förfogade sedan varje hushåll över 1,4 hästar, 1,8 kor och 1,2 får. Inget skäl anges för att de hushållen blev klassificerade som kulaker.
[82] Krylenko, *16-ty Sezd VKP(b)*. stenogram, sid. 352, 353.
[83] Syrtsov, *Bolsjevik*, N° 5 1930, sid. 46.
[84] Fainsod, *a.a.*, sid. 246.
[85] Brev daterat 17 februari, *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 6-7 1930, sid. 19.

Deporteringarna var det mest upprörande inslaget i operationen, ty järnvägarna var inte utrustade för att hantera en exodus av denna omfattning. Så fort konfiskeringarna genomförts var de lokala myndigheterna angelägna om att bli av med de egendomslösa bönderna så fort som möjligt. Dessa hade nu blivit desperata och hämndlystna och i båda fallen kunde det skapa svårigheter för dem som personligen profiterat på exproprieringarna, eller som ägnat sig åt att ”avkulakisera” på ett vårdslöst eller urskiljningslöst sätt. Järnvägarna hade inte tillräckligt med vagnar. Trycket på myndigheterna att deportera så många som möjligt skapade ”en för tung börda för statens resurser”, som Syrtsov uttryckte det i ett försök att tygla entusiasternas iver.[86]

Politbyrån blev tvungen att ingripa genom att ge varje region transportmöjligheter enligt ett kvoteringssystem[87], som i sin tur ledde till restriktioner och enorma förseningar. Medan exproprieringen av en del av kulakerna bara tagit några veckor drog deporteringen av dem ut på tiden ända till hösten. Många var djupt chockade inför åsynen av ”kandidaterna” som plundrats på sina tillhörigheter och hölls bevakade i väntan på deportering. Bara åsynen av tågsätt med deporterade, som ofta kallades ”dödens tåg”, fick förödande effekter. Anna Louise Strong skriver: ”Många gånger, på våren och sommaren, har jag stått längs järnvägen och sett dessa tåg rulla: en plågsam syn; män, kvinnor och barn som tvingats lämna sina hem.”[88]

Knappheten rådde. Arbetarna på sovchoser och de största byggarbetsplatserna hade själva ont om mat och andra förnödenheter och man kunde knappast förvänta sig att någon skulle vara beredd att tillhandahålla något för att lindra de deporterades elände. Hopklämda i godsvagnar dog bönderna av kyla, hunger och sjukdom. Ett ögonvittne har beskrivit dessa tåg, och vissa andra aspekter av avkulakiseringen, så här:

> ”Hela tåg packade med deporterade bönder for iväg mot den iskalla Norden, till skogarna, stäpperna, ödemarkerna, dit de anlände utblottade. Och åldringarna dog på vägen, man begravde nyfödda på banvallen, på alla ensliga platser lämnade man efter sig små kors gjorda av grenar eller av vitt trä. Släpande sina fattiga ägodelar på kärror drog hela befolkningar iväg mot gränserna till Polen, Rumänien, Kina och tog sig över trots kulsprutorna – fast säkert inte alla.”[89]

Det går för närvarande inte att säga hur många hushåll som exproprierades, hur många familjer eller personer som deporterades, eller hur många som dukade under i samband med denna exodus. Kostnaden i människoliv, för avkulakiseringen och kollektiviseringen i sin helhet, kan bara beräknas genom en detaljerad studie av händelserna fram till mitten av 1933. Därför begränsar vi oss nu till en kortfattad preliminär analys.

Den första vågen av åtgärder mot kulakerna började på vintern 1929-30 och fortsatte till hösten 1930. Den andra vågen startade i början av 1931 och den tredje i slutet av 1932. Hela operationen varade i tre år och drabbade ett stort antal bönder under var och en av de olika faserna och först i slutet av denna period hade kulakerna till sist ”likviderats som klass”.

Antalet exproprieringar översteg med säkerhet 1,3-1,5 miljoner hushåll, eller 6-7 miljoner människor, vilket Molotov angav som kulakbefolkningens storlek vid ett sammanträde med Kominterns exekutivkommitté.[90] Fram till i dag har den officiella siffran varit 240 757 familjer, eller cirka 1,2 miljoner människor, men den siffran går inte att ses som definitiv,

---

[86] Syrtsov, *Bolsjevik*, N° 5 1930, sid. 54.
[87] Brev daterat 13 mars, *Sotsialistitjeskij Vestnik*, N° 6-7 1930, sid. 19.
[88] Strong, a.a., sid. 88; I NAF, N° 6 1930 skriver Averjev att på de tågen var familjerna ofta åtskilda från sina familjeöverhuvuden, som arresteras för kontrarevolutionär verksamhet.
[89] Serge, En revolutionärs minnen, sid. 142. I Danilov (red.), *a.a.*, nämns också exempel på hur invånare med sina djur tagit sig över till Kirgisien och Turkmenistan, sid. 408 respektive 481.
[90] Molotov, *Bolsjevik*, N° 5 1930, sid. 11.

eftersom det klart uttalats att den bara gäller regioner med *splosjnaja kollektivizatsija* och perioden mellan 1930 och slutet av 1932.[91] En genomgång av de senaste sovjetiska källorna gör det emellertid möjligt att revidera denna uppskattning ganska avsevärt. Abramov, författare till en viktig artikel om kollektiviseringen i Ryska sovjetrepubliken, som ingår i en antologi utgiven 1963, diskuterar hur kulakerna indelades i tre kategorier och säger om den tredje att ”kulakerna i denna kategori återinstallerades till att börja med innanför de *oblast* eller *krai* de tillhörde, på mark utanför kolchoserna. Det hade bestämts att om de inte gjorde motstånd mot kolchoserna kunde de få tillträde till dem inom tre till fem år. Men eftersom också denna kategori var motståndare till kolchoserna blev det nödvändigt att förflytta även dem till mer avlägsna regioner”.[92]

Enligt Abramov tillhörde fyra femtedelar av kulakerna denna kategori. I de båda första kategorierna fängslades eller deporterades 164 000 hushåll. Det totala antalet deporterade i Ryska sovjetrepubliken bör därför ha legat någonstans kring 820 000 familjer, eller fyra miljoner människor.

Senast tillgängliga siffror för Ukraina anger att 200 000 hushåll exproprierades 1930 av vilka nästan hälften, enligt en annan källa, deporterades.[93] I Ukraina, precis som i andra regioner i Sovjetunionen, skedde avkulakiseringen i flera steg och under de olika vågorna av avkulakisering tillkom nya fall av exproprierade bönder till ovanstående siffra, medan resten av den 200 000 hushållen antagligen också deporterats, på samma sätt som skett i Ryska sovjetrepubliken. Antalet deporterade som sovjetiska källor mer eller mindre medgett överstiger därmed en miljon hushåll, eller 5 miljoner människor. Till detta tillkommer tiotusentals kulakhushåll i andra republiker, bl a 40 000 i Uzbekistan.[94] Men inte ens det ger på något vis hela bilden. Händelserna under 1930-33 var inte mindre allvarliga än vad som skett vintern och våren 1929-30. ”Ideologisk avkulakisering” och förföljelse av *podkulatjnik* utökade leden av deporterade med ett stort antal. I brist på adekvata data är det omöjligt att ge någon exakt siffra. Det som är säkert att flera miljoner hushåll, med sammanlagt 10 miljoner personer, eller fler, torde ha deporterats och av dem dukade ett stort antal under.

Ytterst var avkulakiseringen inte, som officiella historiker gör gällande, en revolutionär process med bakgrund i klasskampen på landsbygden där den avskydde kulaken utgjorde måltavla och som massan av fattigbönder och medelbönder stod bakom. Dagens sovjetiska historiker har i praktiken tagit avstånd från den teorin, även om de formellt ansluter sig till den. Än så länge är erkännandet dock mer implicit än explicit. Under några år har de flesta historikerna framhållit att Stalin gjorde ett stort misstag i sin bedömning av hur mycket bönderna var villiga till kollektivisering i slutet av 1929. Den uppfattningen framgår särskilt tydligt i en nyligen publicerad antologi om hur kollektiviseringen gick till i de olika delrepublikerna. Även om man skulle gå med på vad som nu är officiell dogm, och anamma tanken att när bönderna väl uppnått denna villighet skulle avkulakiseringen med nödvändighet uppkomma som en del av en naturlig och motiverad process, går det ändå inte att hävda att de sovjetiska myndigheterna gjorde rätt i att inleda avkulakiseringen 1930. Genom att tillstå att den breda massan av bönder inte var redo för kollektivisering ifrågasätter dagens sovjetiska historiker hela grunden för att rättfärdiga de förfärliga händelser som de sovjetiska bönderna tvingades uppleva från 1930 och framåt.

---

[91] *Istorija KPSS*, Moskva 1962, sid. 143.
[92] Abramov i Danilov (red.), *a.a.*, sid. 105.
[93] Ganzja, Slinko, Sjostak i Danilov (red.) *a.a.*, sid. 183; Trifonov, *a.a.*, sid. 249. I den senare källan, den senaste av de båda, publicerad 1960, sägs att i Ukraina hade 160 000 hushåll exproprierats 1931. Han tillägger att ”mindre än hälften” av dem blev deporterade.
[94] I Uzbekistan avkulakiserades 40 000 hushåll mellan 1930 och 1933. Det finns inga uppgifter om hur många som deporterades. I Kazachstan deporterades 3 123 hushåll 1930. Se Danilov (red.), *a.a.*, sid. 252-78.

Avkulakiseringen var ingen massrörelse som bondebefolkningen drivit fram. Massorna tillfrågades aldrig under något stadium av operationen, varken när beslutet fattades, när politiken utformades, eller när tiden var inne att verkställa den. Många källor intygar att majoriteten av bönderna inte bara ogillade de vidtagna åtgärderna, utan också regelbundet gjorde motstånd mot dem.[95] Enligt samma källor manifesterade sig det folkliga missnöjet på en rad olika sätt från medlidande och förbarmande med offren till aktivt motstånd. I Smolenskarkiven talas om den hjälp förföljda kulaker ofta fick av ordförande för *selsoveti*, partimedlemmar och åtskilliga bönder, men också om petitioner för kulakerna, undertecknade av fattigbönder och lantarbetare. Sovjetiska skribenter vid denna tid rapporterar om exempel på både passivt och aktivt motstånd från bönderna mot avkulakiseringen och nämner många exempel på hur bönder som kategoriserats som kulaker antingen varnades, gömdes eller fick hjälp på andra sätt. 1930 avslöjade en skribent det viktiga faktum att i de regioner som officiellt inte ingick i *splosjnaja kolletivizatsija* (dvs huvuddelen av regionerna 1930) hade myndigheterna svårt att rekrytera aktivister för att genomföra avkulakiseringen.[96]

Den sortens reaktioner var bara något naturligt. För det första blev den breda massan av bönder offer för avkulakiseringen och det var i det ljuset de såg sig själva. Den påstådda ”revolutionära process som massorna verkställde” var i själva verket en rent administrativ operation, uttänkt och genomförd i stor skala av ledningen och dessutom förfärligt illa skött. Avkulakiseringen var en viktig strategisk manöver i ledningens kampanj för att kollektivisera bönderna.

---

[95] Fainsod, *a.a.*, sid. 246; Syrtsov, *Bolsjevik*, N° 5 1930, sid. 54; *NAF*, N° 6 1930, sid. 134; *NAF*, N° 4 1930, sid. 130-31; *NAF*, N° 7-8 1930, sid. 90.

[96] Averjev, *NAF*, N° 6 1930, sid. 89. I början av 1930 var de regioner som officiellt upptogs som *splosjnaja*: Nordkaukasien, Mellan- och Nedre Volga och regionen på stäppen i Ukraina.

Slutsatser

Under oktober till december 1929 hade påskyndandet av kollektiviseringsprocessen resulterat i att över två miljoner hushåll hade rekryterats till kollektivjordbruken. I början av 1930 hade rörelsen blivit vildsint i sin intensitet. I skuggan av avkulakiseringen, när regimen med alla tillgängliga maktmedel utövade ett konstant tryck, bröt en veritabel storm ut på den sovjetiska landsbygden. Händelserna under denna period kan inte diskuteras ordentligt inom ramen för det nuvarande arbetet, men kommer, får man hoppas, att utgöra grunden för en efterföljande studie. Tills dess kan utvecklingen skisseras i en bred översikt.

I slutet av september 1929 var andelen hushåll inom kollektivjordbruket 7,4 %. Under de tre månaderna som följde fördubblades denna siffra. 2,4 miljoner nya hushåll anslöt sig under denna period till kollektivjordbruken. Men under januari och februari skedde ett fullkomligt jordskred avseende antalet hushåll inom kollektivjordbruken. Det skedde en ökning från cirka 15 % i slutet av december till 59,3 % omkring den 1 mars, vilket motsvarar ungefär 15 miljoner hushåll.[1] Detta betyder att inom loppet av två månader anslöt sig cirka 11 miljoner hushåll till kollektivjordbruken.

I vissa regioner var uppsvinget fantastiskt. I Moskvaregionen, till exempel, hade andelen hushåll som i oktober 1929 tillhörde kollektivjordbruken bara varit 3,2 %. I slutet av januari 1930 kunde denna region skryta med totalt 36,5 %, och i slutet av februari hade siffran redan stigit till 73 %. Jämförbara siffror för Ural visade på en ökning från 6,3 % till 47,4 % och därefter till 68,8 %. Republiken Tatar var en av de mest efterblivna regionerna i fråga om kollektivisering med bara 2,4 % av hushållen inom kollektivjordbruket i oktober 1929. Denna siffra hade ökat till 42,2 % i slutet av januari och till 77,3 % en månad senare. Svarta jordenregionen (Tambov-Voronezj-regionen) visade ännu bättre siffror: från totalt 8,3 % av hushållen i kollektivjordbruk i oktober 1929 hade den ökat till 50 % i slutet av januari för att hamna högst på ”topplistan” med totalt 81,8 % den 1 mars.[2] Samma sak hände i många andra regioner som inte var mindre efterblivna än Tambovregionen.

Bakom dessa siffror fanns ett omfattande våld som bönderna inte hade upplevt sedan inbördeskrigets dagar. Brådskan att ansluta sig till kollektivjordbruken påskyndades av rädsla och av förtvivlan och åtföljdes av massförstörelse av boskap och utrustning. I början hade bönderna själva förstört sina tillgångar. Deras inställning var att de var tvungna att ansluta sig till kollektivjordbruken eftersom det inte fanns något annat alternativ, men detta skulle de göra med tomma händer.[3] Förstörelsen fortsatte på grund av myndigheternas felaktiga agerande, vilket medförde ett kaos, som skapade mer förödelse än en jordbävning. Kostnaderna för denna omvälvning när det gäller människoliv, boskap och utrustning var enorma.

Men stormarna som hade släppts loss på landsbygden rasade inte utan motstånd. Det var tydligt att böndernas massa, som kokade av ilska och drevs till förtvivlan, närmade sig slutet på sitt tålamod, och att deras vrede när som helst kan förväntas explodera i våldsamheter. Det var vid denna tidpunkt som Stalin drog i bromsen med sin artikel ”Svindel av framgångarna”, som dök upp i *Pravda* den 2 mars 1930. Denna manöver gjorde det möjligt för honom att rädda regimen och sin egen makt genom att smutskasta partikadrarna. I byarna vandrade tidningarna ivrigt från hand till hand. Processioner av bönder fäste kopior av Stalins artikel på plakat, samtidigt som de lokala tjänstemännen inte vågade visa sina ansikten i byarna ...

---

[1] Jfr *Pravda*, 20 februari 1930; Molotov i *Bolsjevik*, nr 5, 1930, s. 10; Kraev, *Planovoe Chozjaistvo*, nr 5, 1930, s. 78.
[2] Siffror för alla regioner finns i Tsylko, *NAF*, nr 5, 1930, s. 26.
[3] Bönderna brukade säga: låt oss ansluta oss till kollektivjordbruken ”nakna som falken” (*gol kak sokol*).

Inom några veckor sjönk den fantastiska siffran på 59,3% avseende hushåll inom kollektivjordbruket till 23 %. Nio miljoner hushåll hade lämnat kollektivjordbruken och den nedåtgående trenden fortsatte fram till hösten.

De obetänksamma åtgärderna under vintern 1929-30 var mycket kostsamma för landet. Det skulle ta många och långa år innan Sovjetunionen återhämtade sig från masslakten av böndernas boskap. Det är verkligen helt riktigt att påstå att det sovjetiska jordbruket hittills inte helt har återhämtat sig från de skadliga verkningarna från den vintern.

Offensiven mot bönderna som plötsligt beslutades i slutet av 1929 tog inte bara den allmänna opinionen, utan också den statliga förvaltningsapparaten, på sängen. Staten orsakade en omvälvning på landsbygden utan att ha förberett sina administrativa organ för att hantera dessa påfrestningar. Därför genomfördes kollektivisering inte av det normala maskineriet för förvaltning av byarna, utan av *ad hoc* organ som snabbt mobiliserades för ändamålet. Majoriteten av landsbygdssovjeterna (*selovety*) måste återväljas. Hela den lokala kooperativa strukturen, som hade byggts upp efter många års ansträngning förstördes och måste byggas upp på nytt. Förvaltningarna av kollektivjordbruken som nyligen hade inrättats för att vägleda rörelsen kördes över av händelseutvecklingen och avvecklades till stor del.

Således var kostnaden för denna politik avseende de förluster som den åsamkade enorma. Sällan har någon regering förorsakat en sådan förödelse i sitt eget land.

Eftersom regeringen inte hade något alternativt program eller politik att falla tillbaka på, kunde den inte finna någon utväg, annat än att fortsätt att utöva ytterligare påtryckningar och fortsätta med kollektiviseringen. I själva verket förnyades trycket under hösten 1930, och från denna tid utvecklades situationen till en kraftmätning med bönderna, som skulle fortsätta i nästan fyra år, och visa sig vara mycket svårare än Stalin och hans generalstab hade förutsett. Stalin själv medgav detta för Churchill 1942. Följande citeras från Churchills anteckningar från deras samtal:

”Säg mig”, sade jag, ”har för er personligen krigets påfrestningar varit lika svåra, som genomförandet av kollektiviseringspolitiken?”

Marskalken blev genast ivrig.

> ”Nej, inte på långt när”, sade han. ”Kollektiviseringspolitiken var en fruktansvärd kamp.”
>
> ”Jag kunde just tänka mig det”, sade jag. ”Där hade ni inte att göra med några tiotal tusen högadliga eller storgodsägare utan med miljontals småfolk.”
>
> ”Tiotals miljoner”, sade han och höjde händerna. ”Det var fruktansvärt. Det varade i fyra år.”[4]

Hur, och av vilka skäl, kom det sig att sovjetregimen och dess ledare slog in på denna väg? Syftet med det nuvarande arbetet har varit att presentera en förklaring till dessa händelser.

Den spektakulära ”stora vändningen” i slutet av 1929, och det nära nog otroliga vågspelet vintern 1929-30, var kulmen på en kedjereaktion som hade startats av ”upphandlingskrisen” 1928. Denna kris, som i sin tur, härrörde från samspelet mellan tre viktiga faktorer: avskaffande av NEP, Sovjetstatens struktur och ledarnas personlighet.

Kommunistpartiet visade sig inte kunna upprätthålla och hantera en blandekonomi bestående av en statlig sektor och speciellt på landsbygden en privat sektor. Bucharinisterna var inte ensamma om att tro att NEP fortfarande kunde fås att fungera. Till och med trotskisterna, som aldrig hade betraktat NEP som ett permanent fenomen, ville fortfarande 1928 bevara ramverket för en blandekonomi.

---

[4] Winston S. Churchill, *Andra världskriget: Ödets gångjärn* (Stockholm 1951), s. 509. Churchill misstar sig förmodligen. Stalin sa troligen 100 miljoner.

En ekonomi av denna typ kunde dock inte fungera ”på egen hand”. NEP:s marknadsmekanismer, som i början hade uträttat underverk genom att följa sin egen naturliga utveckling, hade till sist lett regimen till en återvändsgränd, från vilket partiet, som var upptaget av sina egna interna konflikter, inte kunde utveckla någon effektiv eller lämplig handlingsplan för att rädda NEP. Dessutom misslyckades regimen under åren med NEP att lära sig hur man bäst kunde komma överens med bönderna, hur man kunde befästa sin ställning på landsbygden, hur man byggde upp en kraftfull icke-statlig kooperativ rörelse eller hur man utformade effektiva kollektiva strukturer. Således slösade regimen med tid och misslyckades med att rikta tillräcklig med uppmärksamhet mot att skaffa sig effektiva verktyg, vilka inom kort verkligen skulle behövas.

När svårigheterna tornade upp sig visade sig den sovjetiska regimen, som i huvudsak hade sina rötter i städerna och som av befolkningen på lansbygden till stor del betraktades som en främmande kraft, vara en mycket centraliserad hierarki, inom vilken de viktigaste besluten togs av ett organ bestående av några få individer; det vill säga politbyrån.

Byråkratin dominerades av en man, som visade en större färdighet än sina kollegor för att skapa byråkratiska strukturer och för att manövrera inom det institutionella ramverk som därmed hade skapats. Hans personlighet kom därför att spela en dominerande roll i det slutliga valet av lösningar och metoder.

Medan de främsta företrädarna bland de ”gamla bolsjevikerna” höll fast vid sina ideal och såg hos den regim som revolutionen hade fört till makten egenskaper som faktiskt inte fanns eller inte längre fanns. Stalin tyngdes varken av moraliska eller teoretiska skrupler och intog en alltigenom mer realistisk inställning till maktens realiteter.

Han visste att den enda befintliga politiska kraften i landet var partiet, och partiets verkliga styrka låg i dess disciplin, med kraftfullt stöd från partiets sekretariat och dess maskineri, som han själv till stor del hade haft ansvaret för att ha skapat. Detta var Stalins största talang. Han var en mästare i att bygga byråkratiska strukturer, och det var det som bestämde hans politik och hans metoder.

Enligt hans uppfattning var bönderna en fientlig kraft med vilken ingen allians vara möjlig om den inte vederbörligen skedde under statens kontroll och att bönder tvingades leverera den nödvändiga mängden produkter.

När han ställdes inför den farliga ”upphandlingskrisen” reagerade han, som man kunde förvänta sig, genom att använda det påtryckningsmedel som han bäst förstod sig på. Han använde sig av våld, med lämpliga kontroller, som ett medel för att befria landet från dess kinkiga belägenhet och med en inriktning på en lysande framtid, som han tänkte sig den, samtidigt som han konsoliderade sin egen personliga makt. Inom några år var slutresultatet av hans politik den stalinistiska totalitära diktaturen. När han använde sig av det här påtryck-ningsmedlet i januari 1928 visste Stalin inte vart den process som hans ”nödåtgärder” hade satte igång i slutändan skulle leda honom. Krisen hade överraskat honom. Det var därför hans reaktion hade blivit så våldsam. Nödåtgärderna hade emellertid bara gjort saken värre. Det var vid denna tidpunkt som Stalin vände sin uppmärksamhet mot kollektivjordbuken och de statliga jordbruken. Detta skedde i första hand som ett sätt att lösa spannmålsproblemet. I detta skede representerade de dock fortfarande inte mer än ett hopp om en lösning. Under ett och ett halvt år vidtog man väldigt få åtgärder i denna riktning. Regimen famlade fortfarande efter en väg ut ur sina växande svårigheter och under tiden var partiledningen upptagen i en bitter kamp med högern.

I maj 1929 sjösattes femårsplanen, som var ett grandiost projekt som ledningen hade enormt stora förhoppningar på, men som samtidigt skapade nya påfrestningar. Det uppstod problem

med genomförandet av planen för åren 1928-9, och detta komplicerades ytterligare av svårigheter med upphandlingarna. Detta var denna gordiska knut som Stalin plötsligt skulle kapa med sin plötsliga förändring av politiken i slutet av året.

Den tillväxttakt som industrin uppnådde under detta år var mycket hög. Den var så hög att den övertygade Stalin om att den kanske skulle kunna bli ännu högre. Men framgångarna inom denna sektor uttrycktes i övergripande siffror som dolde en hel del misslyckanden, och dessa ökade bara på de problem som regimen redan hade.

Stalin hoppades finna en lösning på dessa problem just genom att ytterligare öka tillväxttakten. Som han såg det var en forcerad tillväxttakt, som kunde åstadkommas genom maximala ansträngningar under en begränsad period, det suveräna botemedlet som skulle förändra hela landets struktur och befria det från den kris som det hade hamnat i.

Men vid denna tidpunkt dök det upp ett annat hinder. Den nedåtgående trenden inom jordbruket hotade nu att kullkasta allt. Skörden var dålig, boskapsbeståndet minskade och upphandlingarna medförde ett växande problem.

Från upphandlingskampanjerna drog Stalin de slutsatser som bäst passade hans moral. Slutsatsen han kom fram till var att bönderna var svagare än vad som hade antagits och att de gav efter för påtryckningar om trycket applicerades på rätt sätt. Stalins version av ”klasståndpunkten” var att bedriva ”klasskrig mot de rika och välbärgade (*zazjitotjny*) bönderna” och detta trodde han skulle fungera på ett bra sätt. Och den nya upphandlingskampanjen, som lanserades i juli 1929, resulterade verkligen i spannmål i en aldrig tidigare omfattning.

Under tiden och under ökande påtryckningar från myndigheterna hade under sommaren även arbetet med att upprätta kollektivjordbruk påbörjats och fortsatte i snabb takt. Antalet medlemmar i kollektivjordbruken hade mellan månaderna juli och oktober fördubblats, och skulle tredubblas i oktober, november och december.

Men det var huvudsakligen fattigbönderna (*bednjaks*) som hade stått för denna tillströmning. Eftersom regeringens tillgängliga resurser slukades av satsningen på industrialisering skulle dessa kollektivjordbruk vara för svaga för att överleva en länge tid, eller i bästa fall stagnera på gränsen till konkurs, och i ett tillstånd som enbart kunde avskräcka resten av bönder från att ansluta sig. Det enda sättet att åstadkomma en väsentlig förbättring för kollektivjordbruken skulle vara att övertyga den stora massan medelbönder (*serednjaker*) att ansluta sig till dem.

Detta var stundens enkla fakta som politbyrån uppfattade det; utan medelbönderna skulle kollektivjordbruken falla sönder; utan kollektivjordbruken skulle industrialiseringsprogrammet *bli ett misslyckande 1931*!

Mot slutet av det ekonomiska året, dvs. perioden mellan september och början av oktober, beskrev de många rapporter som nådde politbyrån det verkliga läget och de förstod innebörden i dessa rapporter. Dessa veckor användes till ett desperat sökande efter en lösning som skulle rädda situationen. Den slutgiltigt föreslagna lösningen drevs fram av ett övergripande beaktande av de olika faktorer som vi redan har diskuterat. Det beslutades att en radikal förändring måste genomföras inom jordbrukssektorn under 1930 för att tillväxten i industrin skulle kunna fortsätta utan avbräck. Från början av vårsådden skulle bönderna dock vara helt upptagna på sina gårdar. Därför måste kollektiviseringen påskyndas så att så många kollektivjordbruk som möjligt skulle kunna upprättas innan vårsådden påbörjades. Detta var vad Molotov sade vid centralkommitténs möte i november 1929.

Beslutet att inleda en omfattande kollektivisering fattades förmodligen av politbyrån kring slutet av oktober. Ledningen visste inte hur många kollektivjordbruk det skulle vara möjligt

att skapa. Rekryteringssiffrorna för november och december uppmuntrade bara deras aptit. Stalin bländades av siffrorna och levde nu i ett feberaktigt tillstånd av förväntan. Han trodde verkligen att den nödvändiga omvandlingen kunde åstadkommas inom några månader, om bara ett tillräckligt kraftfullt och övertygande verktyg kunde tas fram för att driva böndernas massa att ansluta sig till kollektivjordbruken. Detta fann han i avkulakiseringen.

Det är uppenbart att när ledningen startade denna vinteroffensiv hade de ingen aning om vilken omfattning som deras masskollektiviseringsoffensiv skulle få. De tänkte inte i termer av att femton miljoner hushåll skulle kunna uppslukas kollektivjordbruken. Å andra sidan ville de rekrytera så många som möjligt och resultaten tycktes uppmuntrande.

I slutet av mars brast bubblan. Ändå skulle en femtedel av hushållen stanna kvar inom kollektivjordbruken. Efter en period av avmattning under hösten 1930 skulle kollektiviseringen återupptas.

Källor

Denna källförteckning är ofullständig och kommer att kompletteras efter hand. Den som vill ha en fullständig bibliografi hänvisas till engelska bokoriginalet. Vi har prioriterat att ta med svenska översättningar av arbeten när sådana finns.

I. Officiella dokument

(a) Partikongresser och -konferenser

15-ty Sezd VKP(b), stenografitjeski ottjet (Moskva-Leningrad, 1928)

15-taja Konferentsija, stenografitjeski ottjet (Moskva/Leningrad, 1929). Den utgåva av konferensprotokollet som publicerades i Moskva 1962 är mer komplett och innehåller värdefulla kommentarer.

5-ty Sezd Sovetov, stenottjet (Moskva, publicerat av *TsIK*, 1929)

16-ty Sezd VKP (b), stenottjet (Moskva/Leningrad, 1930)

6-*Oi Sezd Sovetov*, stenottjet (Moskva, publicerat av *TsIK*, 1930)

17-taja Konferentsija, stenottjet (Moskva, 1932)

17-ty Sezd VKP(b), stenottjet (Moskva, 1934)

(b) Dokumentsamlingar

KPSS v Rezoljutsijach, volym II och III, 7:e upplagan (Moskva, 1957).

Istorija kolchoznogo prava (ed. prof. Kazantsev). Vol. I, 1927-36 (Moskva, Gos. Izd. Yurid. Lit., 1959).

II. Sovjetiska författare

(a) Lenin, V I, *Sotjinenija* (Moskva 1942-50). Åtskilliga texter finns i svensk översättning

(b) Arbeten skrivna under perioden

Bucharin, N, *Put k sotsializmu i rabotje-krestjanski sojuz* (Moskva / Leningrad, Gos. Izdat., 3rd uppl., 1926.)

Preobrazhensky, E, From N.E.P. to Socialism (1921)
Preobrazjenskij, J, *Novaja Ekonomika* (Moskva 1926). Eng övers. *The New Economics* (1965)

Förenade vänsteroppositionens plattform

Les Bolcheviks Contre Stalin (Paris, 1957)

Stalin, J, *Sotjinenija* Moskva, 1949-50). Eng. *Works*. En hel del texter finns i svensk översättning, t ex i samlingen *Leninismens problem* (Moskva 1951). De flesta av de relevanta texterna finns i samlingen Om kollektiviseringen av jordbruket på marxistarkivet.

(c) Sovjetiska författare efter Stalin-perioden

Danilov, V P (ed.), *Otjerki istorii kollektivizatsii selskogo chozjaistva v sojuznych respublikach* (Moskva, Gos. Lzd. Polit. Lit., 1963)

Istorija KPSS, 2:a uppl. (Moskva, Gos. Izd, olit. Lit., 1926)

Istorija narodnogo chozjaistva SSSR (Tsikl lektsii), (Moskva, 1960)

Konjuchov, G A, *KPSS v borbe s chlebnymi zatrudneniyami v strane 1928-1929*

Postroenie fundamenta sotsialistitjeskoi ekonomiki v SSSR, 1926-32 (Moskva, Vetenskapsakademin, 1960)

Strumilin (S.) (ed.), *Ekonomitjeskaja zjizn SSSR, Chronika sobytii i faktov* (Moskva, *Sovetskaja Entsiklopedija*, 1961)

III. Tidningar och tidskrifter

Bolsjevik: Centralkommitténs teoretiska tidskrift

Bulleten Oppozitsii: månatlig tidskrift som gavs ut av den trotskistiska oppositionen, redigerades av Trotskij själv och publicerades i Berlin och Paris från 1929

Na Agrarnom Fronte [NAF]: månatlig tidskrift utgiven av Jordbruksavdelningen inom den sovjetiska Kommunistiska akademin

Pravda: organ för centralkommittén, dagstidning

Sotsialistitjeskij Vestnik (Den socialistiske budbäraren): Mensjevikisk tidskrift först publicerad i Berlin, sedan i Paris och USA.

Voprosy Istorii: Månatlig rysk historisk tidskrift.

IV. Icke-sovjetiska författare

Abramovitch, R, *The Soviet Revolution 1917-39* (N.Y. Int. Univ. Press, 1962).

Barmine, A, En som överlevde. En rysk revolutionärs upplevelser (Stockholm 1947)

Belov, F, *The History of a Soviet Collective Farm* (N.Y. Praeger, 1955).

Berdyaev, N, *The Origin of Russian Communism* (London, 1937)

Les Bolsheviks contre Staline (Paris, Publications de la 4e Internationale, 1957)

Broué, Pierre, Le parti bolchévique (Paris 1963)

Carr, E H, *Ryska revolutionen 1917-1923,* Del 1-3 (Stockholm 1970)
Carr, E H, *Mellan Lenin och Stalin,* (Stockholm 1979)
Carr, E H, *A History of Soviet Russia; Socialism in One Country*, Vol. I (London 1958)

Chamberlin, W H, *Russia's Iron Age* (London, 1935)

Ciliga, A, *The Russian Enigma* (London 1940 och 1979)
Ciliga, A, *Sibérie, terre de l'exil et de l'industrialisation* (Paris, Plon, 1960)

Dallin, D J och Nicolaevsky Boris I, Slavarbete i Sovjet (Stockholm 1947)

Daniels, R V, *The conscience of the revolution* (Harvard U.P. 1960)

Deutscher, I, *Stalin* (1951 och 1972)
Deutscher, I, *Den väpnade profeten* (Mölndal 1971)
Deutscher, I, *Den avväpnade profeten* (Mölndal 1972)
Deutscher, I, *Heretics and Renegades* (London, Macmillan,1951).

Dumont, R, *Sovchoz, kolchoz et le problématique communisme* (Paris, Le Seuil, 1964).

Erlich, A, *The Soviet Industrialization Debate,* (Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1960)

Fainsod, M, *How Russia is ruled* (Cambridge, Harvard University Press, 1953)
Fainsod, M, *Smolensk under Soviet Rule* (Cambridge, Harvard University Press, 1958)

Marcuse, H, *Sovjetmarxismen – en kritisk analys* (Göteborg 1984)

Nove, A, *Det ekonomiska systemet i Sovjetunionen* (Stockholm 1969)

Prokopovich, S N, *Histoire économique de l'URSS* (Paris, Flammarion, 1952)

Serge, V, En revolutionärs minnen (Stockholm 1975)
Serge, V, From Lenin to Stalin (London 1937)

Shapiro, L, *The Communist Party of the Soviet Union* (London, Eyre and Spottiswoode, 1960)

Strong, A L, *The Soviets Conquer Wheat* (N.Y., Holt, 1931)

Trotskij, L, Tredje internationalen efter Lenin (Halmstad 2010)
Trotskij, L, Ryska revolutionens historia del 1, del 2 och del 3 (Stockholm 1988-1982)
Trotskij, L, Den förrådda revolutionen (Mölndal 1969)

Ordlista

Artel: Traditionell rysk produktionsgemenskap, kooperativ företagsform.

Bartrak: Jordbruksarbetare (lönearbetare inom jordbruket), daglönare.

Bednjak: Fattiglapp, fattig (generellt), fattig bonde, småbonde.

Bednota: Fattigt folk.

Barsjtjina: Dagsverke. Ett system med tvångsarbete åt landägarna som hade funnits på den ryska landsbygden till 1861 och som definitivt avskaffats av oktoberrevolutionen.

Chozjain: Ägare, herre (person som har makt och tar ansvar), husbonde, husets herre, husfar, värd. Hushållets (*dvor*) överhuvud och i allmänhet fadern i familjen. Kan även betyda bonde, oftast med undertonen ”bra”. Plural: *chozjajeva.*

Chutor: Bondgård som inte tillhör bondegemenskapen och som är beläget utanför byn, men som har ett familjeöverhuvud. Liten by i Ukraina, Don-och Kubanområdet.

Dvor: Bondehushåll; både en social och ekonomisk enhet. Plural: *Dvory.*

Folkkommissarie: Under perioden 1917-1946 benämning på person som fungerade som minister. Leder ett folkkommissariat. Regeringen kallades Folkkommissariernas råd (Sovnarkom).

Gosplan: Sovjetunionens plankommission (Gosudarstvennyj planovyj komitet soveta ministrov SSSR).

GPU – Glavnoje Polititjeskoje Upravlenije vid NKVD (Statens politiska förvaltning/verket vid Folkkommissariatet för inrikes ärenden NKVD) – Säkerhetspolis, som ersatte *tjekan* och som senare blev *OGPU* (O för Objedinennoje = enad eller allunionell).

Gubernija: Guvernement, provins.

Kazenny: Skapad med officiella fonder, tillhörande staten.

Kolchos: Kollektivjordbruk.

Kolchoztsentr: Allunionella förbundet av jordbrukskollektiv.

Komsomol: Det kommunistiska ungdomsförbundet.

Kulak: Rik bonde (från knuten näve, knytnäve), självägande storbonde.

Malomosjtjnye: ”Svag” avser en ”medel-”, men ekonomiskt svag bonde, vars situation kan liknas med bednjakens.

Mir: Ledning för en bondegemenskap, ofta avses hela bondegemenskapen.

MTS: Maskin- och traktorstation.

Muzjik: Bonde, *nedsättande* bondtölp; *vardagligt* karl.

Narkomzem: Jordbrukskommissariatet, Folkkommissariatet för jordbruket.

Oblast: Administrativt område (vanl. en centralort omgiven av landsbygd).

Okrug: Område, distrikt, krets, *adm*-region.

Otruba: Komplement till *chutor* där bonden kunde avskilja sig från bygemenskapen. Han fortsatte att bo kvar i byn, men jorden hade överlåtits till honom för enskilt brukande. Jorden var därefter inte föremål för omfördelning.

Peregiby: Excesser eller avvikelser från den fastlagda politiken.

Perekatjka: Pumpningsåtgärder – beskriver utvinningen från bondesektorn av resurser som behövdes för industrialiseringen.

Podkulatjnik: kulakagent, kulaksupporter, underkulak.

Pomesjtjik: Godsägare.

Pozjiranie: Förtärande (används av Preobrazjenskij för att beskriva hur den nationaliserade sektorn slukar den privata sektorn).

Pribavotjny produkt: Överskottsprodukt.

Prodrazverstka: Tvångsleveranser till regeringen av ”livsmedelsöverskott” från bönderna. Användes under inbördeskriget för att få mat till de svältande städerna. Hatades av bönderna som såg det som ren konfiskering.

Prokuratura: Åklagarmyndighet. Prokuratorns kontor. Prokuratorns uppgift var att se till att säkerhetsorganen och domstolarna höll sig inom lagen råmärken.

Pud: Traditionellt ryskt viktmått. 1 pud = 16,38 kg.

Rabkrin (RKI): Arbetare- och bondeinspektionen.

Raijspolkomy: Sovjetens exekutivkommitté på distrikts- eller regional nivå.

Raion: Räjong. Ett administrativt distrikt i Sovjet. Plural: *raion*y.

Razmytjka: Brytning, Politisk term för bryta en allians.

Razverstka: Administrativt bestämda kvantiteter av sina produkter som hushåll ska leverera. Se *prodrazverstka*.

RKI = Rabkrin (se ovan).

RKP(b) = Rysslands Kommunistiska Parti (bolsjevikerna), partiets namn under perioden 1918-1925.

RSFSR = Ryska Sovjetiska Federativa Socialistrepubliken.

Samodejatelnost: Massornas självständiga aktiviteter till skillnad från de som beordras eller påtvingas dem uppifrån.

Schod: Byförsamling.

Selsovet: Bysovjet.

Serednjak: Medelbonde, småbonde.

Smytjka: Alliansen mellan arbetarklassen och bönderna – rörelse för ekonomisk, politisk och kulturell länk/union/allians mellan staden och byn.

Socha: Träplog.

Sojuz Sojuzov [Союз союзов] Högsta rådet för administration av all kooperation.

Sovchos: Statligt jordbruk.

Sovnarkom: Folkkommissariernas råd (regeringen).

STO (Sovet Truda i Oborony): Arbets- och försvarsrådet. En kommitté knuten till Folkkommissariernas råd vars främsta uppgift efter inbördeskriget var att koordinera administreringen av den nationella ekonomin.

TsSU: (Tsentralnoje statistitjeskoje upravlenije) Statistiska centralförvaltningen.

Toz: Sammanslutning för gemensam brukning av jorden. I denna, den enklaste formen av kolchos hade man bara jorden och den tyngsta redskapen gemensamt. Kreatur, bostäder och mycket av redskapen och även delar av jorden fortsatte att vara privatodlad. *Artelen* var kollektiviserad i högre utsträckning, men mindre än *kommunen*.

Tovarisjtjestvo: *relationer* – kamratskap, *förening* – sällskap, förening, *ekonom* – bolag.

TsIK = Centrala exekutivkommittén.

TsSU = Tsentralnoje Statistitjeskoje Upravlenije (statistiska centralförvaltningen).

Uzjitsja: Komma överens, samlevnad.

Volost: Kommun, del av region/landskap.

VSNCh: (Vyssjiy Sovet Narodnogo Chozjajstva) Högsta rådet för folkhushållningen (Högsta folkhushållningsrådet).

VTsIK = Allryska centrala exekutivkommittén.

Vyselok: Mindre by.

Zagotovki: Anskaffning av jordbruksprodukter som utfördes av staten.

Zazjitotjnyje: Välbärgad, förmögen bonde.

Zemleustroistvo: Rationell omfördelning av jordlotter.